

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

- + *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
- + *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
- + *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
- + *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at <http://books.google.com/>

**Antonii
Avgvstini
Archiepiscopi
Tarraconensis
De legibvs et ...**

**Antonio Agustín,
Fulvio Orsini**

ANTONII
AVGVSTINI
ARCHIEPISCOPI
TARRACONENSIS
DE LEGIBVS ET
SENATVSCONSVLTIS
LIBER:

*CVM NOTIS FVLVII VRSINI,
MVLTO QVAM ANTEA
emendatius, additis etiam locorum
quorundam notis.*

Cum duobus Indicibus locupletissimis.

LVGDVNI,
Apud Franciscum Fabrum.

clo lo xcii.

2021-4-11

2021-4-11

2021-4-11

2021-4-11

2021-4-11

2021-4-11

2021-4-11

2021-4-11

2021-4-11

2021-4-11

2021-4-11

2021-4-11

2021-4-11

2021-4-11

2021-4-11

2021-4-11

2021-4-11

2021-4-11

2021-4-11

2021-4-11

2021-4-11

2021-4-11

2021-4-11

2021-4-11

2021-4-11

2021-4-11

2021-4-11

2021-4-11

ANTONIVS AVGVSTINVS

FVLVIO VRSINO.

ROXIMIS tuis literis intellexi esse Romæ qui cupiant in vulgus edi quas amico nostro Pyrrho Taro I. C. legendas isthic dederam nostras de Legibus Romanis, & Senatusconsultis lucubrationes: eisdemque ais magnopere desiderare, ut si quid illis addendum, vel tollendum putarem, id ego tibi significarem: aut si quod aliud accuratius scriptum exemplar haberem id ad te mitterem. Ego vero etsi hoc tempore nihil minus quam de ista editione cogitabam, vrgentibus aliis quæ sunt huius nostri muneris propria magis ac necessaria, tamen hoc quid quid est scripti ad te mitto, ut id tu, si videbitur, vel contineas domi, vel illi additum alteri libello edas. Id certe opus olim à me cœptum, deinde propter varias occupationes neglectum plane fuit. Nam illud Pyrrhi nostri exemplar Bononiæ cum essem, scripsi: hoc alterum, quod nunc mitto, post octo, aut nouem annos Romæ inchoaueram, non illud Smyrnæ exemplum sequutus, Nonum prematur in annum, sed manu de tabula, ut aiunt, sublata, non extremam ei manum admoui. Eiusdem argumenti multos conatus vidimus, in manibusque sunt populi, qui partim nimis ieiune atque tenuiter de his rebus agunt, partim quod iuris ciuile est peculiare ac proprium, non attingunt. An vero hæc nostra cum illis sint conferenda, aut inter illa legi mereantur, tuum erit iudicium, quod ego facio, ut debeo, plurimi.

Vale.

FVLVIVS VRSINVS LECTORI.

INTER omnes, qui Romanas litteras profitentur, satis constat, nullum exstare monumentum antiquitatis illustrius Legum tractatione, quibus domina gentium Respublica sapienter olim, ac laudabiliter instituta fuit. Omittam scriptorum testimonia, quae de aliis Romanorum legibus circumferuntur, & Crassi tantum de duodecim Tabulis proferam iudicium. Vnus mehercule (inquit ille) duodecim Tabularum libellus, & auctoritatis pondere, & utilitatis ubertate bibliothecis omnium philosophorum superavit. Utinam vero tam praclarum atque excellens bonum, aut non eripuisset nobis iniuria temporum, aut non dissipasset hominum incuria. In quod quidem incommodum quando culpa vel hac vel illa incidimus, multum sane debemus doctissimis quibusdam viris tum ex nostris, tum ex Transalpinis, qui vetustatis reliquias huiusmodi variis locis dispersas summa cura diligentia partim in unum quasi corpus collegerunt, partim selectiores quasdam ex iis pristino nitore restituerunt. In quo quidem, & si ad communem litterarum causam tantum omnes contulerint, quantum expeti par fuit ab hominibus excellentis ingenij summaque doctrina excultis, videtur tamen Antonius Augustinus Archiepiscopus Tarraconensis amplius quiddam & perfectius aliis in ea re praestare potuisse: qui praeter multiplicem omnium pene disciplinarum cognitionem, exquisitamque iuris civilis, in quo fere solus excellit, peritiam Romae stiliibus iudicandis summa cum laude xij. virum diu viuendo, eam sibi uniuersa Romana antiquitatis suppellectilem comparauit, ut ex praestanti talium rerum intelligentia plurimum oramenti ad Legum Romanarum tractationem asferre potuerit. Hoc igitur usu, atque hoc genere scientiae adiutus, cum praclarum hunc de legibus & Senatusconsultis commentarium Tarracone superioribus mensibus ad me misisset, ut ego illum, si mihi videretur, cum eruditissimis quibusdam viris, qui sepius iam editionem eius scripti flagitauerant, communicarem, ita pro mea in res Romanas propensione, & erga clarissimum virum obseruantia sum eius libri lectione delectatus, ut tantam studiosi hominis doctrinam tantamque utilitatem

litatem diutius deberi non sim passus. Itaque feci perquam libenter, ut non solum Leges & Senatusconsulta à viro præstantissimo collecta & restituta edenda curarem, sed ut bene de litteris, quatenus ipse possem, mererer, tabulas etiam omnes tum aeneas, tum lapideas adiungerem, in quibus Leges aliquæ, aut Senatusconsulta incisa essent, quod ex hac societate non nihil commendationis ad eum librum accessurum putarẽ. Hoc etiam amplius adductus sum non laudis aliqua cupiditate, quam certe non specto, sed publico studiosorum commodo, ut notas etiam quasdam adicerem, quas dum liber Augustinianus ederetur, excerpsti rapim ex ijs, quæ in id genus antiquitatis erant à nobis uberius iam notata. Ex quibus, maxime vero ex ijs quæ sunt ad leges xij. Tabularum, & verborum prisca vetustas cognoscitur, & illis temporibus quis usus lingue Latine, quodue scribendi loquendique genus viguerit, aliqua ex parte intelligi potest. Nam antiquissimos Romanos à Numa Rege ad Duilium Consullem, cui ob primam de Pænis victoriam naualem, columna rostrata in Foro cum inscriptione, quæ hodie exstat in Capitolio, prisca illis composita verbis, posita fuit, constat ita locutos fuisse, vix ut intelligerentur ab ijs, qui postea sunt sequuti. adeo scilicet perpolita, vel potius immutata loquendi ratione, ut Polybius grauis in primis auctor, qui cum Africano superiore vixit, testetur se quo tempore historiam Romanam contexit, vix unum aut alterum Roma inuenire potuisse, qui quantumvis antiquitatis curiosus, fœdera quadam inter Romanos & Carthagenenses vetustissimis illis concepta verbis intelligeret, ac sibi tunc eam rem sribenti interpretaretur. Et nisi me fallit memoria, videor mihi apud Quintilianum quodam loco legisse, carmina Saliorum, quæ dicebantur ab ipso Numa composita, nonisimis Reip. temporibus vix à suis quidem sacerdotibus satis intellecta fuisse. tanta scilicet antiquarum vocum, & tunc pæne obsoletarum erant obscuritate inuoluta. Hac sane verborum vetustas, priscaque scribendi ratio, quantum licuit ex veteribus, tum scriptorum, tum lapidum, arisque monumentis, restituta est in ijs fragmentis, quæ nostris notis continentur. Aequum est enim eos maxime de Romani lingua, si non ita ut debent, saltem quo possunt modo bene mereri, quibus sub Romano calo nasci, aut excoli contigit: quando id ab externis hominibus, & longe alio sub calo natus factum est, quibus multorum, & quidem luculentiorum Latine lingue Scriptorum restitutio, perpolitioque sine ulla controuersia debetur.

DISPUTATIO DE LEGIBVS

HÆC CONTINET CAPITA.

D E nomine legis.	<i>Aquillia de damno iniuria.</i>	<i>Cornelia incerte.</i>	<i>ibid.</i>
Cap.1.	<i>ibid.</i>	<i>Decia de Diminutis navalib.</i>	
De origine legum.	<i>Atulia Marcia de Tribunis militum.</i>	58	<i>ibid.</i>
Cap.2.	39	<i>Didia sumptuaria.</i>	<i>ibid.</i>
Quid lex sit.	4	<i>Domitia de sacerdotiis.</i>	59
Qualis sit lex.	4	<i>Dulcia de Tribunis plebis, & promocatione.</i>	59
Quotuplex sit lex.	5	<i>Dulcia Menenia fenebris unciaria.</i>	60
De partibus legu.	6	<i>Fabia de plagiaris.</i>	<i>ibid.</i>
De legis ferenda ratione, & a quibus & per quos ferri possit.	7	<i>Falcidia testamentaria.</i>	61
Quo loco, quo tempore, qua ratione comitia haberentur, Centuriata, Curiata, atque Tributa.	8	<i>Fannia sumptuaria.</i>	62
De Comitialibus diebus, & tribus mundis.	9	<i>Flaminia Agraria.</i>	63
De promulgatione legis.	10	<i>Fruentaria leges.</i>	<i>ibid.</i>
De suadenda, ac dissuadenda lege.	11	<i>Fufia Caninia de testamentaria manumissione.</i>	<i>ibid.</i>
De intercessione, & aspicijs, atque alijs impedimentis suffragiorum.	12	<i>Fufia incerta.</i>	63
De roganda lege, iubenda, atque vetanda.	13	<i>Fufia de obnuntiatione.</i>	64
De toto suffragiorum genere.	14	<i>Furia testamentaria.</i>	<i>ibid.</i>
De iurando.	15	<i>Gabinia tabellaria de magistratibus.</i>	<i>ibid.</i>
De conscribenda, conseruanda, que lege.	16	<i>Gabinia de legationibus.</i>	<i>ibid.</i>
De abrogatione, & derogatione legum.	17	<i>Genucia fenebris.</i>	65
De ijs qui legibus soluebantur.	18	<i>Glitia de inofficioso testamento.</i>	<i>ibid.</i>
		<i>Hircia.</i>	65
		<i>Horatia.</i>	<i>ibid.</i>
		<i>Hortensia.</i>	68
		<i>Hostilia de furtis.</i>	70
		<i>Icilia.</i>	<i>ibid.</i>
		<i>Iulia leges.</i>	<i>ibid.</i>
		<i>Iulia de adulterijs.</i>	71
		<i>Iulia de pndicijs.</i>	74
		<i>Iulia de maritandis ordinibus.</i>	75
		<i>Iulia ambitus.</i>	80
		<i>Iulia sumptuaria.</i>	81
		<i>Iulia de repetundis.</i>	<i>ibid.</i>
		<i>Iulia Agraria.</i>	83
		<i>Iulia Iudiciaria.</i>	84
		<i>Iulia de ciuitate Romana.</i>	<i>ibid.</i>
		<i>Iulia theatralis.</i>	85
		<i>Iulia de sacerdotijs.</i>	<i>ibid.</i>
		<i>Iulia de patronorum numero.</i>	86
		<i>Iulia de legationibus.</i>	<i>ibid.</i>
		<i>Iulia maiestatis.</i>	<i>ibid.</i>
		<i>Iulia de vi publica.</i>	87
		<i>Iulia de vi privata.</i>	89
		<i>Iulia de annonis.</i>	<i>ibid.</i>
		<i>Iulia peculatus.</i>	<i>ibid.</i>
		<i>Iulia de residuis.</i>	90
		<i>Iulia de tutoribus a prefidis dandis.</i>	<i>ibid.</i>
		<i>Iulia de bonis cedendis.</i>	91
		<i>Iulia de fundo dotale.</i>	<i>ibid.</i>
		<i>Iulia annalis.</i>	<i>ibid.</i>
			<i>Iulia</i>

Legum nomina, quæ explicantur.

Aelia repetundarum. pag. 32
Aebutia de curatione, potestateve mandanda. *ibid.*
Aebutia de Centumviris. 33
Aelia de obnuntiatione. *ibid.*
Aelia Sentia de manumissionibus. 34
Aemilia de Censoribus. 36
Aemilia sumptuaria, vel ciuiaris. *ibid.*
Aeternia de multis. 37
Agraria leges. *ibid.*
Ambitus leges. *ibid.*
Annalis, vel Annaria. *ibid.*
Annoniana, vel Frumentaria. *ibid.*
Antia sumptuaria. *ibid.*
Appuleia de maiestate. *ibid.*
Appuleia Frumentaria, & Agraria. 38

<i>Inte Miscella.</i>	<i>ibid.</i>	<i>Servilia.</i>	139	<i>Vellianum.</i>	<i>ibid.</i>
<i>Iunialleges.</i>	92	<i>Silia.</i>	140	<i>Vintianum.</i>	220
<i>Iunia & Licinia.</i>	<i>ibid.</i>	<i>Sicinia.</i>	141	<i>Vitrastianum.</i>	<i>ibid.</i>
<i>Iunia Norbana.</i>	<i>ibid.</i>	<i>Sulpicia.</i>	<i>ibid.</i>	<i>Vinianum.</i>	<i>ibid.</i>
<i>Iunia Petronia.</i>	97	<i>Sumptuaria.</i>	<i>ibid.</i>	<i>Volsanianum.</i>	<i>ibid.</i>
<i>Iunia Vellea, vel Velleia.</i>	<i>ibid.</i>	<i>Tabellaria.</i>	142		
<i>Latoria.</i>	100	<i>Tarpeia Aeternia de multis.</i>		Fului Vrsini notæ ad leges & S.C.	
<i>Lenia, vel Lenia.</i>	101	<i>ibid.</i>			
<i>Licina.</i>	<i>ibid.</i>	<i>Theatralis.</i>	143		
<i>Licina, & Mucia.</i>	102	<i>Thoria.</i>	<i>ibid.</i>		
<i>Licina sumptuaria.</i>	103	<i>Terentia Cassia frumentaria.</i>		A <i>D leges Romuli & Tarq.</i>	230
<i>Linia.</i>	104	<i>ibid.</i>		<i>Ad leges Numa Pompili.</i>	231
<i>Maieſtatis leges.</i>	<i>ibid.</i>	<i>Titia.</i>	<i>ibid.</i>	<i>Ad leges Servi Tulli.</i>	234
<i>Mamilia, siue Manlia Roscia</i>		<i>Trebonia.</i>	145	<i>Ad legem Tribuniciam primâ.</i>	
<i>Peducea alliena Fabia de</i>		<i>Tribunicia leges.</i>	146	<i>ibid.</i>	
<i>colony.</i>	105	<i>Triumphales.</i>	<i>ibid.</i>	<i>Ad leges xij. Tabularum. De</i>	
<i>Manlia siue Manlia.</i>	107	<i>Tullia.</i>	<i>ibid.</i>	<i>iure priuato.</i>	235
<i>M. ria.</i>	108	<i>Valeria.</i>	147	<i>De iure publico.</i>	247
<i>Memmia.</i>	<i>ibid.</i>	<i>Varia.</i>	149	<i>De iure sacrorum.</i>	253
<i>Mania.</i>	<i>ibid.</i>	<i>Vatinia.</i>	<i>ibid.</i>	<i>Ad legem, siue plebiscitum Si-</i>	
<i>Messia, vel Messia.</i>	109	<i>Vestibulicia.</i>	<i>ibid.</i>	<i>lianum.</i>	259
<i>Metella.</i>	<i>ibid.</i>	<i>Vellea, siue Velleia.</i>	150	<i>Ad legem Papiriam.</i>	260
<i>Mania.</i>	<i>ibid.</i>	<i>Vicesima.</i>	<i>ibid.</i>	<i>Ad legem Platoriam.</i>	261
<i>Miscella.</i>	<i>ibid.</i>	<i>Viscellia.</i>	152	<i>Ad legem Mamiliam.</i>	<i>ibid.</i>
<i>Ogulnia.</i>	<i>ibid.</i>	<i>Villia Annalis.</i>	<i>ibid.</i>	<i>Ad legem Agrariam.</i>	263
<i>Oppia.</i>	110	<i>Voconia.</i>	153	<i>Ad legem Floratiam. de Tar-</i>	
<i>Orchia.</i>	<i>ibid.</i>			<i>ratia virgine Vestali.</i>	264
<i>Quinia.</i>	<i>ibid.</i>	<i>Leges xij. Tabul. Cap. lvi.</i>		<i>Ad legem Quinctiam.</i>	<i>ibid.</i>
<i>Pedia.</i>	<i>ibid.</i>	<i>De Senatusconsultis.</i>		<i>Ad legem Lectoriam.</i>	161
<i>Papia Poppea.</i>	111			<i>Ad legem Agrariam in aeneis</i>	
<i>Papiria.</i>	118	A <i>Emilianum.</i>	208	<i>fragmentis.</i>	265
<i>Pesolonia.</i>	120	<i>Apronianum.</i>	<i>ibid.</i>	<i>Ad legem Iudiciariam in aeneis</i>	
<i>Petilia.</i>	<i>ibid.</i>	<i>Articulianum.</i>	209	<i>fragmentis.</i>	266
<i>Petronia.</i>	<i>ibid.</i>	<i>Calvisianum siue Caluitianum.</i>		<i>Ad legem de Thermenſibus ma-</i>	
<i>Plantia, vel Plotia.</i>	<i>ibid.</i>	<i>ibid.</i>		<i>ioribus Pisidis.</i>	267
<i>Pompeia.</i>	121	<i>Claudianum.</i>	<i>ibid.</i>	<i>Ad legem, siue plebiscitum de</i>	
<i>Popilia, vel Pompilia.</i>	123	<i>Dafmanium.</i>	<i>ibid.</i>	<i>Scribis, Viatoribus, & Qua-</i>	
<i>Porcia.</i>	<i>ibid.</i>	<i>Iuncianum.</i>	210	<i>storibus.</i>	<i>ibid.</i>
<i>Postumia.</i>	124	<i>Largianum.</i>	<i>ead.</i>	<i>Ad legem siue decretum de fini-</i>	
<i>Publicia.</i>	<i>ibid.</i>	<i>Libonianum.</i>	211	<i>bus inter Genuates & Vita-</i>	
<i>Pubilia.</i>	<i>ibid.</i>	<i>Macedonianum.</i>	212	<i>rios.</i>	268
<i>Puppia.</i>	125	<i>Neronianum.</i>	<i>ibid.</i>	<i>Ad legem Regian.</i>	<i>ibid.</i>
<i>Quinctia.</i>	<i>ibid.</i>	<i>Numianũ, vel Nonianũ.</i>	<i>ibid.</i>	<i>Ad legem parietis faciundo.</i>	<i>ib.</i>
<i>Regia.</i>	127	<i>Orphitianum.</i>	213	<i>Ad legem Laurentum.</i>	<i>ibid.</i>
<i>Remmia.</i>	130	<i>Pegastianum.</i>	<i>ibid.</i>	<i>Ad Senatusconsultum de philo-</i>	
<i>Rhodia.</i>	131	<i>Pernicianum.</i>	214	<i>sophis & rhetoribus.</i>	269
<i>Roscia.</i>	<i>ibid.</i>	<i>Pisonianum.</i>	<i>ibid.</i>	<i>Ad S.C. de hæſſis Marciis.</i>	
<i>Rupilia, vel Rutilia.</i>	132	<i>Plancianum.</i>	<i>ibid.</i>	<i>ibid.</i>	
<i>Sacra leges.</i>	<i>ibid.</i>	<i>Rabrianum.</i>	215	<i>Ad S.C. de mense Augusto.</i>	270
<i>Satyra.</i>	133	<i>Sabinianum.</i>	<i>ibid.</i>	<i>Ad Senatusconsulta de aqua-</i>	
<i>Scantinia, vel Scatinia.</i>	<i>ibid.</i>	<i>Silanianum.</i>	216	<i>duſſibus.</i>	<i>ibid.</i>
<i>Scribonia.</i>	134	<i>Tertullianum.</i>	217	<i>Ad S.C. Ameicitia.</i>	271
<i>Seia.</i>	135	<i>Traſſanum.</i>	<i>ibid.</i>	<i>Ad S.C. de Teiburtibus.</i>	272
<i>Simpronina.</i>	<i>ibid.</i>	<i>Trebellianum.</i>	<i>ibid.</i>	<i>Ad S.C. de Indeis Sacularibus.</i>	
<i>Senia, vel Sentia.</i>	138	<i>Turpillianum.</i>	219	<i>ibid.</i>	

F I N I S.

DISPUTATIO GENERALIS DE LEGIBVS
CONTINET XVIII. CAPITA QVORVM VNVS-

*cuiusque summam hic videre licet subiectam, ut vno aspectu
lector totam disputationem habeat.*

CAP. I.

LEGIS nomine quid cōtineatur, & quod ad ius proprie refertur. A legendo id est deligendo vt & legere & legati deduci, non à legendo eam scriptam.

CAP. II.

Iustitiæ fruendæ causa leges constitutæ vt & Reges. Quod à Deo manarunt, & illarum finis est iustitiæ. A regibus tandem & sapientibus Dei ministris latæ.

CAP. III.

Variz & variorum legis definitiones. leges Romanorum aliter definiuntur & plebiscita continent. Quid lex & plebiscitum differant de priuilegiis. Hæc leges & rogationes esse.

CAP. IV.

Quæ in lege requiruntur & quæ sit eius virtus & finis. Respub. præmio & pœna continetur. Legum multitudo frequentia & mutatio vitanda.

CAP. V.

Lex multiplex statuum respectu. Reip. leges variz denominatæ à tabulis, à reip.sâ, à loco, vel modo rogandi ad sacra ad magistratus pertinentes: de comitiis de iudiciis, de aliis rebus latæ sunt. ad mores, ad crimina ad seditiosos legislatores ad rem militarem spectantes enumerantur.

CAP. VI.

Tres legis partes, Procæmîû, capita, sanctio & earum exempla: Certis capitibus quo ad numerum non constabat. Tria in sanctione requiri.

CAP. VII.

Legis ferendæ ratio. Rogantes & iubentes ferre videntur. Qui populum, qui plebem iure rogare poterât. Quid cum populo, quid cum patribus agere: & qui poterant, qui non: & de tribus pop. Rom ordinibus, Senatorib. Equitib. & Plebe.

CAP. VIII.

De tribus comitiorum generibus Centuriatis, Curiatis, & Tributis: & vnde dicta. De loco tempore & ratione ea habendi. Quis ea edicebat, per quas personas calabantur. Quis ordo. Quæ inter ea differen-

tia. De suffragiis quædam & Tribu prærogatiua.

CAP. IX.

De diebus festis, profestis, intercis, fastis, nefastis, comitialibus, comperendis, statis, præliaribus. De feriis stativis, conceptivis, imperatiuis & nundinis.

CAP. X.

Quo modo & quare lex trinūdino promulgabatur.

CAP. XI.

De legis suasionem ab autore, & dissuasionem ab eo qui intercedebat, & forma legis ferendæ.

CAP. XII.

De intercessione & interpellatione comitiorum. De auspiciis & obnuntiationibus. Quando & quomodo ea fiebāt & habebantur. Comitiorum vitia intercessionum exempla.

CAP. XIII.

Rogationis (quæ & interrogatio appellatur) formula duplex, & quod de vna retantum fiebat.

CAP. XIII.

Tria suffragiorum genera, voce, manu aut pedibus, & tabellis. Qualis fuit & quorum vsus vniuscuiusque verba solemnia suffragiorum voce & tabellis. De testulis, sitellis, pontibus, cistis, & cist. alis, æquatione sortium, sortitione.

CAP. XV.

Quomodo in legem iurabatur & sacramento leges confirmabatur, illiusq. forma.

CAP. XVI.

Leges latæ in æs incidebantur & figebantur. De xlii. Tab. denominatione & earum custodia de Ædilibus & eorum munere.

CAP. XVII.

Quid sit abrogatio, quid derogatio, quid obrogatio. de vtilitate, honestate & necessitate abrogandi. De mutatione, legum & Rempubl. nouis non esse onerandam.

CAP. XVIII.

Qui legibus soluebantur & quomodo: quodque non omnibus, sed quibusdam tantum per priuilegium.

A N T.

ANT. AVGVSTINI
ARCHIEPISCOPI TAR-
RACONENSIS

DE LEGIBVS ET SENATVS
consultis liber.

CAP. I.

De nomine legis.

LEGIS nomen late patet. neque enim solum populi plebisve iussa & scita, seu cuiuscunque potestatis decreta, verum doctrinarum etiam præcepta, & quamcunque conuentionem atque conditionem significat. Hinc leges prædiorum ac mancipiorum; hinc Manilianæ Cenforiæque leges; hinc testamentorum, locationum, venditionumque; leges manant. Artifices quoque, astrologi, ac medici suas leges & institutiones habent. Sed in his omnibus traslatitio genere utimur. Legis enim nomē propriè ad ius iustitiæque refertur. Cuius nominis origo à legendo, hoc est deligendo, ducitur; quod ut Varro ait, & verbum ipsum legendi, cum ad scripturam refertur, quod ab oculis litteræ singulæ deligantur; & legati, quod ut publice mittantur deligi soleant; & leges, quod lectas oporteat ad populum ferri, à legendo dictæ sunt. A Græcis νόμος, *nomos*, quod ius suum vnicuique tribuat, dicitur: idque non minus legis proprium, quàm delectum esse, Cicero scribit. Neque illos audio, qui ab eo quod scriptura contineantur, leges à legendis legum tabulis dictas putant; id enim magis conseruandæ memoriæ causa post legem acceptam fit, quàm quod legi sit necessarium. *Lex est*, inquit Cicero, *recta ratio imperandi atque prohibendi; quam qui ignorat, is est iniustus, siue est illa scripta respiciam, siue nusquam.*

CAP. II.

De origine legum.

DE NOMINE legis, nunc de ipsius legis initio videamus. Erigenda iustitiæ causa, ut idem scribit, & bene morati Reges, & leges constitutæ sunt. Reges quidem, dum à bonis iustisque viris ius suum consequi aduer-

L. eum debe-
re. D. de seru.
urb. prædi. l.
is qui duo. de
ser. rus. prædi.
l. legem. Co.
de pac.

l. Lucius. p.
Lucius. D. a.
deic. lib. Ci-
cero, & Te-
rent. sæpe, ite
Varro.

Varro lib. v.
de lingua La-
tina. Vid. l.
qui mittun-
tur. D. exqui-
cau. mal. l.
qui penden-
tem. de act.
em. Cic. li.
i. de legib.
c. lex. distin-
i. Isid. li. i. c.
tym. ca. 1.
Cic. eo. lib. 1.
Adde Arist.
li. 10. cap. 9.
Ethic.

Ci. lib. 2. offi
Vide Aphth.
in prognos.
contra tyrann.
num.

A

1. a. D. de legib.
 Demosth. in Aristog. 1.
 Plutar in lib. de principis doct.
 Vide Nouel. 72. Auth. vt hi qui obli. in prin.
 Plato in Minoc. & lib. 1. de legib.
 Cicero Phil. 11. & de natura deor. lib. 1.
 Plato in Minoc. & lib. 1. de legib. Arist. lib. 2. Politic.
 vid. c. 1. dist. 7.
 a. Vide Ioseph. lib. 3. Antiquit. & contra Appion. lib. 2.
 b. Diod. Sicul. lib. 2. Bibliothec. cap. 62.
 c. Plutar. in lib. de principis doct.
 l. 2. in princip. de orig. iur.

sus potentiores populus desiderabat: *leges autem*, dum si minus boni Reges iudicésve contigissent, legibus quæ semper vna eadémque voce loquerentur, ad æqualitatem perueniret. Demosthenes melius diuinum inuentum, donúmque esse significat: & Plutarchus legem omnium reginam, ipsis quoque Regibus imperare: per quos Deus bona omnia fruenda ceteris concessit, quorum finis est iustitia; quæ non solum Dei comes est, verum etiam Deus ipse iustitia appellatur. Itaque bonas principum leges à Deo inuentas esse Plato significat. Et Cicero legem alio loco à numine deorum tractam ratione appellat; alio Zenonem refert naturalem legem diuinam appellasse, recta imperatorem, prohibentemque; contraria. Legis quoque latores omnes constat patrios deos suarum legum auctores dixisse.^a Et vt Moysen præteream, qui solus à Deo optimo maximo leges duabus tabulis scriptas accepit,^b Zaleuci & Charondæ leges nil aliud initio iubent, quàm vt Dei, à quo bona cuncta procedunt, religio ab omnibus colatur. Deum bonis probisque viris amicum ac beneuolum esse; malos, criminibusque vllis obnoxios odisse. Quibus indicant hoc verum legum initium esse.^c Sed quoniam Reges sapientesque viri deorum ministri sunt, & deorum in terris personam sustinent; eorum leges alicubi primæ acceptæ sunt. Romulum quidem certè, qui Urbem condidit, constat primum leges tulisse Romanis, quas Curiatas Pomponius appellauit. Tulerunt ceteri quoque Reges; & exactis Regibus, Consules, Dictatores, Tribuni, & qui nomen omnibus præripuerunt, Decemviri legibus conscribendis creati, qui decem tabulis ex Solonis, aliisque Græciæ legibus sumptis, duabusque aliis adiectis duodecim tabularum leges ediderunt. secutæ deinde sunt multarum quoque legum rogationes, de quibus postea latius scribemus. Hic itaque est fons & origo Romanarum legum, vt ille, de quo antea scripsimus, omnium nationum.

CAP. III.

Quid lex sit.

1. a. & 2. C. de legib.

Vide Aphth. in progymn. de legislatione.

Vid. Arist. lib. 3. c. 6. de rep. Cic. lib. 1. de legib. d. l. 2. Cic. lib. 1. de legib. & Phil. lib. 11. Idem lib. 2. de legib. & lib. 2. de nat. deor.

Nunc videamus, quid lex ipsa sit. Et Papinianus Demosthenis definitionem secutus legem esse scribit, commune præceptum, virorum prudentium consultum, delictorum quæ sponte vel ignorantia contrahuntur, coercitionem, impositionem denique Reipublicæ communem. Quæ definitione quatuor legis propria expressa sunt. Debet enim lex coli ab omnibus, utpote de omnibus generatim scripta; debet prudentium virorum consilio promulgari; supplicia denique vitii, præmia virtutibus deferre: quibus rebus, quod postremo scriptum est, eueniet, vt totius Reipublicæ vinculum esse videatur. Chrysippi definitio à Marciano relata non minus laudem legis expressit, quam vt quanam lex ipsa esset explicaret. Diuinarum humanarumque rerum reginam legem appellat, duccem, principem, atque præsidem bonis malisque rebus iudicandis, iuris iniuriæque regulam; quæ homines qui natura dūce civili iure censentur, quid agere eos oporteat, doceat; à quibus abstinere debeant, coercet. À Cicerone multis modis legis definitio tentata est. summam rationem insitam in natura, libro primo de legibus; alio loco rectam, & à numine deorum tractam

etiam rationem appellat, honesta imperantē, prohibentemque contraria; alio æternum quiddā, quod vniuersum mundum regeret, imperandi prohibendiq. sapientiā, item rationem, mentemq. sapientis ad iubendum & deterrendum idoneam, iustorum iniustorumq. distinctionem, ad antiquissimā & rerum omnium principem naturam expressam. Sed illa omnium breuissima descriptio est, libro secūdo de natura deorum: *Lex est inquit, recti præcepta, prauitque depulsio*. Ex quibus omnibus apparet, prudentissimos viros non multum à iuris, iustitiæ, & iurisprudentiæ definitionibus decessisse. *Ius est*, inquit apud Vlpianum Celsus, *ars boni & æqui. Iustitiam namque colimus, & boni & æqui notitiam profitemur, æquū ab iniūquo separantes, licitū ab illicito discernentes, bonos non solum metu pœnarum, verum etiam præmiorum quoque exhortatione efficere cupientes: veram (nisi fallor) philosophiam non simulatam affectantes*. Iustitiam idem Vlpianus definit, constantem & perpetuam voluntatem esse ius suum cuique tribuendi: Iuris præcepta honestē vivere, alterum non lædere, suum cuique tribuere: Iuris vero prudentiam diuinarum atque humanarum rerum notitiam, iusti atque iniusti scientiam. Cicero quoque legem cum iure gentium, quod nonnunquam etiam naturale dicitur, confundere videtur. Id enim est quod naturalis ratio inter omnes homines constituit. Quamobrem illorum magis sententiam probo, qui leges Romanorum alia ratione definiendas esse putauerunt. *Lex est*, inquit Iustinianus, *quod populus Romanus Senatorio magistratu interrogante veluti Consule constituebat*, aut quod Seuerino placet: *Lex est quam populus centuriatis comitiis scierit*, aut quod Captopito existimauit. *Lex est generale iussum populi aut plebis rogante magistratu*. Hac definitione plebiscita comprehenduntur, quæ ab illis reiciebantur: priuilegia tamen à Capitone reiecta, in illis continentur. Sed cum & plebiscita & priuilegia legis nomine appellari constet, de eis nonnihil dicemus. *Plebiscitum est*, inquit Iustinianus, *quod plebs plebeio magistratu interrogante veluti Tribuno constituebat*. Sextus Pompeius, *Scita plebis appellantur ea, quæ plebs suo suffragio sine patribus iussit, plebeio magistratu rogante*. Plebis appellatione sine patriciis & senatoribus cæteri ciues significantur, populi verò appellatione omnes ciues continentur. Neq. solum illa plebiscita sunt, quæ plebs in discordia fecit, sed vt omnia quæ Tribunus rogabat, & plebs sciscebatur, non Hortensia solum, sed aliis quoque legibus Horatia & Publilia, iussum est omnes tenerent. Hac Cicero solet Tribunicias leges appellare, illas quæ à populo iussæ sunt Consule rogante, Consulares. Constat autem Tribunos neque patricios vocare potuisse, neque ad eos de re vlla referre. Illud itaque inter plebiscita & cæteras leges intererat, quod hæc à plebe, illæ à populo rogabantur, hæc Tribunus tribunis comitiis, illas Consul, aut vtriusve ex maioribus magistratibus centuriatis, tributis, curiatisve comitiis ferebant, hæc plebem tantum olim tenebant, illæ semper omnes. Post legem Hortensiam sine controuersia plebiscita pro legibus haberi cœperunt: & ita factum est, quod Pomponius scribit, vt inter plebiscita & leges, species constituendi interesset, potestas autem eadem esset. Huiusmodi sunt Aquilia lex, Semproniar, Apuleiar, Clodiar, quas modo plebiscita, modo leges appellari videmus. Hæc de plebiscitis.

l. i. D. de iur. & iure.

l. iustitia. eo. in Instit. co. tit. in prin. l. omnes populi. D. de instit. & iur. in Instit. de iur. natur. p. i. & de rer. diu. p. singulorum.

In Instit. de iure nat. p. lex. Boet. in Top. Cic. lib. 3. Vide ca. 1. d. 1.

2. Au. Gell. lib. 10. cap. 20. l. i. D. ad l. A. quil. l. postliminij. ius. in fin. de captiuis. l. vi. de legat. in init. de iure nat. p. plebiscitum.

Vid. c. 2. diff. 2. l. plebs. D. de verb. sig. d. p. plebiscitum. Gell. lib. 10. c. 20. Vid. l. 2. p. deinde cum esset. de orig. iu. l. 1. Ad l. A. quil. d. p. plebiscitum. Cic. p. Sextio & de leg. Ag. Vid. c. quædā 2. diff. Gell. lib. 15. ca. 27. d. p. deinde.

Gell. lib. 10. cap. 20.

Se. i. P6p. ver.
Priuos. Vid.
et p. uilegia
in. dist. in
Cic. lib. 3. de
legib.

Sex. Pomp
ver. rogatio.

Gell lib. 10. c.
10.

Lia. li. 7. & 9.

Aur. Lius An
gular. D. de
legib.

De priuilegiis illud sciendum est, veteres priua dixisse, quæ nos singula: eaque priuilegia vocasse, quæ de singulis leges latæ essent, siue id populus, siue plebs sciuisset. De his Cicero legem illam finxit, PRIVILEGIA NE INROGANTO: quam ex Duodecim transtulisse se ait, eaque priuilegia tolli, quod maiores in priuatos homines leges ferri noluerunt, id est enim inquit, priuilegium, quo nil iniustus, cum legis hæc vis sit, scitum & iustum in omnes: Sextus tamen Pompeius rogationem videtur hac eadem definitione comprehendisse: Rogatio, inquit, est cum populus consulitur de vno pluribusve hominibus, quod non ad omnes pertineat: & de vna pluribusve rebus, de quibus non de omnibus sancitur. Nam quod in omnes homines resve populus seinit, lex appellatur. Itaque Gallus Actius ait inter legem & rogationem hoc interesse, quod inter genus & speciem. Sed & in sanctione legis Regiæ Vespasiani, leges, rogationes, plebiscita, Senatusque consulta res esse separatas apparet. Cæteri rogationem eam esse dicunt, cum populus aut plebs rogatur, velint iubeantne illud aut illud fieri: siue id ad singulos, siue ad vniuersos pertineat. Itaque omnia plebiscita & priuilegia leges esse, ac rogationes fuisse. Et licet dixerimus priuilegia in duodecim tabulis prohibita fuisse, lata tamē sunt pleraque, cum eisdem tabulis contineretur, ut quod postremum populus iussisset, id ius ratūque esset. Huiusmodi sunt Gabinia, & Manilia de Cn. Pompei imperio, Pedia de Cæsaris interfectores, Hirtia contra Pompeianos, Clodia contra Ciceronem, quæ iure singulari propter aliquam vtilitatem introductæ sunt. Sed de priuilegiis in Duodecim, de plebiscitis in Hortensia, Horatia, & Publilia plura scribemus.

CAP. IIII. - Qualis sit lex.

c. cit. dist. 4.

Aphth. in
progymn. de
legislatione.
Hermog. lib.
2. de inuen.
Quint. lib.
2. ca. 4.
Viden. Fortu
nari. lib. 2. Pa
brius maior
declam. 161.

CONSEQUENS est, ut qualis esse lex debeat cognoscamus. Qua in re non contemnenda est Isidori regula: ut lex honesta sit, iusta, possibilis, secundum naturam, secundum patriæ consuetudinem, loco temporisque conueniens, necessaria, utilis, manifesta, hoc est, non obscura, non capitiola, nulli priuato commodo, sed communi ciuium vtilitati conscripta. Ab his nō longe discedunt rhetores, cum de legum suasionem ac dissuasionem præcipiunt. *Vitium legis*, inquit Quintilianus, *aut in verbis aut in rebus est. in verbis queritur, an satis significant, an sit in his aliquid ambiguum. in rebus, an lex sibi ipsa consentiat, an in præteritum referri debeat, an in singulos homines. Maxime vero commune est querere, an sit honesta, an utilis. Iustum, piū, religiosum, ceteraque his similia honesto complectimur. Iusti tamen species non simpliciter excuti solet. Aut enim de re ipsa queritur, ut digna ne pena, vel præmio sit: aut de modo præmij pænæve, qui tam maior, quam minor culpari potest. Vtilis at quoque interim natura discernitur, interim tempore, quædam an obtineri possint, ambigi solet. Ne illud quidem ignorare oportet, leges aliquando totas, aliquando ex parte reprehendi solere. Hæc Fabius dilucide de vitiis, virtutibusque legis. Sed mihi in hac re animum intendenti duæ res potissimum considerandæ esse videntur: an leges, de quibus ferendis agimus, de totius Reipub. constitutione sanciantur: an vero vnum atque alterum articulum con-*

tineant.

sine illi casu legislatorem oportet omnia genera rerum publicarum,
 omnes qualiscumque Reipublicæ mutationis & conseruationis modos
 diligenter perscrutari, ciues suos suamque Rempub. nosse, & ad illū sta-
 tum perducere, qui ad bene beateque viuendum quamproxime acce-
 dat, aut quantum humano ingenio, & prouidentia fieri potest, quādiu-
 tidime salutaribus hisce legibus cōseruetur, quæ omnia Aristotelis præ-
 ceptis sunt consentanea, si de singulis rebus ferantur, tum illa solum, quæ
 antea retulimus, etsi semper animaduertenda sunt, plus tamen momen-
 ti habent. Verum enimvero respiciendum in leuibus quoque rebus est,
 ut ad virtutem omnes leges accommodatæ sint: ex hac enim felix ille
 status nascitur. Hanc alij iustitiam, alij æquitatem, multi honestatem,
 felicitatem alij, beatam alij vitam appellant. Ex hac ciuium salus, inco-
 lunitas Reipub. æterna libertas, gloria decusque perpetuum ciuitati le-
 gumque latori nascitur. Quamobrem non satis probamus illorum sen-
 tentiam, qui putant leges factas esse, ut earum metu humana coerceatur
 audacia. Contra enim Plato legis putat esse persuadere, non omnia vi-
 ac minis cogere. & Diodorus barbarorum leges reprehendit, quæ ma-
 gis punire quam docere videantur. ac Xenophon Persarum instituta
 maxime laudat, quod non ut cæteri de pœnis criminibus ex legibus
 imponendis, solliciti sint, sed multo magis caueant, ut ne qua crimina
 apud ipsos reperiuntur. Legis tamen virtutem esse non negamus, ut
 punire nihilo minus, quam imperare, vetare, & permittere possit:
 illas tamen optimas esse leges dicimus, quæ ad bene beateque viuend-
 um sint accomodatæ. cui rei necessarium nonnunquam est pœnis ac
 ac multis vti: ne impunita crimina delinquendi cupiditatem impro-
 bis augeant. Ac Plato inferorum pœnis, quæ in sceleratos inferuntur,
 non contentus, similes excogitauit. Nos Ciceronis hac in re mode-
 rationem probamus, ut noxæ pœna par sit, & in suo vitio quisque ple-
 ctatur. vis capite, avaritia multa, honoris cupiditas ignominia san-
 ciatur. Sed etsi lex seuerè scripta sit, iudex benigna interpretatione v-
 tatur necesse est. Extat Martiani elegans admonitio in leuioribus cau-
 sis prœniores ad lenitatem iudices esse debere, in grauioribus pœ-
 nis seueritatem legum cum aliquo temperamento benignitatis exe-
 quendam. Sed cum Reipublicam his duabus rebus contineri, præmio
 & pœna à Solone & Plafone vsurpatum fuerit, & de pœna dixerimus
 satis: de præmio idem Plato secundus est, qui Reipublicæ salutem ex ha-
 rum rerum ordine consistere putat: ut animi bona præ cæteris omnibus
 honoribus adficiantur, tum corporis, postremo fortunæ. Huius gene-
 ris sunt quæ militibus, quorum opera imperatores victoriam adipis-
 cuntur, donantur: quæ trium liberorum causa, ut ab Lycurgo & Augu-
 sto immunitas multorum munerum data est: quod Hippodamus rem
 vtilem Reipublicæ inuenienti, pollicebatur: quodque magistrati-
 bus atque iudicibus, ne quæstui potestatem ac iudicia habeant, pro-
 mitti oportere Aristoteles putat. Idem ait quarumcumque legum la-
 toribus vtile esse, ut præmia suppliciaque iuste proponere possint, di-
 ligenter animaduertere, quid rerum homines sponte quidque inuiti
 contrahant & Papinianus Demosthenem secutus, ut antea scripsimus,
 legem coercionem appellat delictorum, quæ sponte vel ignorantia

Arist. libr. 3.
 Rhc. ca. 4. &
 lib. 3. Politic.
 c. 7. & li. 4. c.
 1. & lib. 5. c. 9.
 & li. 6. c. 5. &
 li. 7. c. 2. item
 li. 10. c. 9. Eth.
 Plato li. 1. de
 legib. Aristot.
 eisdem locis.
 Cic. lib. 1. de
 legib. & pro
 Cluen. Diod.
 li. 3. biblioth.

o. i. dist. 4.

Cic. lib. 1. de
 legib.
 Diodo. Sicul.
 li. 1. biblioth.
 Xenoph. li. 1.
 de Cyri vita.
 Adde Isocr.
 in Areopag.
 l. legis. D. de
 legib. c. vlt. 3.
 dist. Quin. 2.
 lib. 7. cap. 5.
 Diod. li. 2. &
 3. biblioth.
 l. si operis. C.
 de pœn.
 Plato lib. ix.
 de legib.
 Cic. lib. 3. de
 legib.

Iustus apud
 Stob. cap. 46.
 l. perspicien-
 dū. D. de pœ.

Cic. in Epist.
 ad M. Brut.
 Plato li. 3. de
 legib.

Polyb. lib. 4.
 histor.
 Arist. li. 2. c. 7
 de rep. Alia.
 lib. 6. de va-
 ria histo.
 Arist. lib. 2. c.
 6. de Rep.

Idem lib. 5.
 cap. 7.
 Idem lib. 4. c.
 1. & 4.

l. 1. & 2. D. de
 legib.

h. perspicien-
dum, in fine.
D. de pœn.
l. aut facta. e.
vi.

Cice. lib. 1. in
An. de legib.

Isocr. in A-
reopag.

Thucyd. a.
pud Stob. ca.
4^a.

contrahuntur. Marceianus, *Delinquitur, inquit, aut proposito, aut impetu, aut casu, & Claudius Saturninus. Aut facta, inquit, puniuntur, aut dicta, aut scripta, aut consilia. Hac quatuor genera consideranda sunt septem modis, Causa, persona, loco, tempore, qualitate, quantitate, evenitu.* Quæ omnia in præmiis quoque considerabuntur. Sed ut ad illa reuertamur: non dubium est quin vitiorum emendatricem legem esse oporteat, commendatricemque virtutum, ut Cicero scribit; quo fit, ut ab ea viuendi doctrina ducatur. Quamobrem cum Isocrates, quæ in legibus bene constitutis spectanda sint, Nicoclem docuisset (sunt autem hæc, ut omnibus iustæ atque vtilis essent, & inter se consentientes; quæ dubitationis minimum, litium celesterrimam compositionem haberent) addit laborum præmia, calumniarumque pœnas ut illa expetant, has; omnes auersentur. Illud eiusdem oratoris laudandum, quod putat legum multitudinem atque frequentiam, & ut arbitror, crebram earum mutationem, signa esse mali status Reipublicæ; propterea quod dum delicta quasi aggeribus coercere nitimur, leges cumulantur. Non itaque porticus legibus implendæ, sed ciuium animi iustitia imbuendi sunt. Quod bene instituti paucis legibus obtemperat: mali omnes leges facile contemnunt. Arcefilaum dixisse ferunt, ubi plurimæ leges & medicamenta forent, illic morborum & iniustitiæ plurimum esse. Itaque idem Isocrates in Panathenaico eas laudat, quæ paucæ sint, & aptæ, laudat item cognitione faciles, iustas, vtilis, & inter se consentientes, ad publica instituta, non ad priuata commoda factas: quales, inquit, esse decet, in Repub. bene constituta.

CAP. V. Quotplex sit lex.

Arist. lib. 1. ca.
10. & 11. & 12.
artus Rhet. &
lib. 5. ca. 6. &
hic.

Arist. lib. 1. c.
8. artis Rhet.
& lib. 8. c. 10.
Ethic. & lib. 3.
c. 5. Politic.

Polyb. lib. 6.
Vide Cicero.
Philipp. 1.

Plura. in vita
Solon. & Dio
genes.

VIDIMVS quid sit lex, qualisque esse debeat. Nunc quotplex sit, cognoscamus. Id vero multiplex est. Nam si legem pro iure naturali, vel gentium, vel ciuili accipiamus, ut philosophi solent; easdem tres differentias legum recipiemus; si ad singulorum populorum, aut regum rerumve publicarum iusta respiciamus; in tot genera leges diuidemus, quot rerum quoque publicarum sunt. ea autem sunt sex, si Aristotelem sequamur. Regis, tyranni, optimatum, paucorum insolentia, reipublicæ, & populi. quarum tres probandæ, tres reliquæ improbandæ sunt. Tyranni enim, paucorum, & populi status iniquus est, cæterorum æquus. Omnium optimus regius. & huic par, vel fortasse melior, quod magis est perpetuus ex omnibus mixtus: qualis Romanorum, ut Polybio videtur, fuit. Eiusdem vero Reipublicæ leges varias appellationes accipiunt, vel ex auctoribus, ac legumlatoribus, ut Solonis ac Draconis Atheniensium, & omnes fere Romanorum, quas hoc libro persequemur, aut à tabulis in quibus scriptæ vel incisæ sunt, ut Duodecim tabularum, & Draconis ac Solonis ægyptiæ & ægyptiæ: aut ab eo quod iubetur, ut Oltracismus, vel *eurachdera*, vel *æmyræia* apud Græcos; apud Romanos Agrariæ, Sumptuariæ, Frumentariæ, Fenebris, Muneralis, Vicefima, Regia, Maiestatis, Ambitus, & aliæ id genus; quæ suis locis referentur: à loco vel modo rogandi vel auctoritate, *πάρρη* Lycurgi, Romanorum Sacratæ leges & Rhodia de iactu: item Curiatæ leges, curiatis comitiis latæ, de quibus paulo post scripturi

scripturi sumus. huc accedit quod antea scripsimus de plebiscitiis ac privilegiis, quæ à generali lege populi Romani differunt. item quod de Tribunicis & Consularibus à Cicerone usurpatum retulimus, quod à Tribunis vel Consulibus promulgarentur. mixtarum quoque rerum nomina habent lex Satyra, & lex Iulia Miscella. Sed ut omnium legum Romanorum, de quibus scribere aggredior, nomina recenscantur, eas in aliquot classes atque centurias describamus. ita enim fiet, ut omnia legum genera, ac totius pene iuris notitiam prægustemus. Ac principio sunt quædam leges, quæ de toto iure feruntur; ut Regiæ, quas Romulus & cæteri Reges tulere vno libro collectæ à Sexto Papirio qui liber ius ciuile Papirianum appellatur. Item duodecim tabulæ, quas Decemuires exactis Regibus ex Græcis legibus magna ex parte descriptas tulerunt. Quas vero per partes plerique magistratus promulgarunt, in nouem classes conscripsimus. Aut enim ad sacras res pertinent; aut ad magistratus; aut de comitiis, de iudiciis, de aliis rebus ciuilibus latæ sunt; aut ad mores; ad omnium hominum crimina; ad seditiosos legistatores, ad rem militarem spectant. De rebus sacris præter illas quas Numa Pompilius Pomponis filius Rex tulit, in quibus Pompiliam de Vestalibus, Posthumiam de sacrificiis numerauimus; Licinia de Decemuiris sacris faciundis; Ogulnia, Domitia, & Iulia de Sacerdotiis, Papiria de consecratione fuerunt. De magistratibus multo maior est numerus. quarum aliæ ad omnes, vel ad plures; aliæ ad singulos pertinent. Ad omnes Iulia annalis, Cornelia de ordine magistratuum, Gabinia Tabellaria de magistratibus mandandis; Valeria, Duilia, & Horatia de prouocatione, Cassia & Sentia de patriciis adlectis, Æbutia de magistratibus. Ad multos, Sempronia & Trebonia de prouinciis Gabinia de legationibus, Iulia de liberis legationibus, Lætoria de plebeiis magistratibus. Ad singulos pertinent Regia de potestate imperatoris; Licinia de Consulibus plebeiis; de Censoribus etiam ex plebe Publilia; Æmilia & Clodia de Censoribus; Plætoria de Prætore urbano, Bæbia de quatuor prætoribus; Duilia, Valeria, Horatia, Sicinia, Atinia, Aurelia, Trebonia, Cornelia de Tribunis Plebis, siue de Tribunitia potestate; Atilia, Martia de Tribunis militum; Æbutia de Centumuiris, vel Decemuiris; Decia de Duumuiris naualibus, Clodia de Scribis Quæstoriis. Iam uero de comitiis permultas leges fuisse accepimus; Æliam & Clodiam de obnuntiatione; Fufiam de auspiciis, Cæciliam & Didiam, atque Liciniam & Iuniam de legibus ferendis, Papiriam Tabellariam de legibus, Mæniam item de legibus, Corneliam de legibus soluto; Hortensiam de nundinis, Pupiam de Comitibus; Gelliam & Iuliam & Papiriam de ciuitate Romana, Liciniam & Muciam de ciuibus regundis, Maniliam, Corneliam & Sulpiciam de libertinorum suffragiis, Mariam & Semproniam de suffragiis, item Semproniam de ciuibus Romanis. Ad iudicia pertinent Iudiciales leges, Sempronia, Seruilia, Liuia, Plautia, Cornelia, Aurelia, Pompeia, Iulia, Cassia Tabellaria. De Centumuiralibus iudiciis Æbutia Cornelia de edictis perpetuis; Tarpeia, Æternia, & Papiria de multis, Hortensia de nundinis fastis; Iulia de patronorum nume-

Cic. in Sexta
& de leg. agr.
Viden. c. quæ
dam dist. ij.

l. 2. in prin. &
p. fuit autem.
D. de ori. iur.

ca. l. p. exactis

ro; Vatiniā de alternis consiliis. De aliis rebus civilibus, Canuleia de connubio, Papiā de nuptiis, Iulia de fundo dotali, & Iulia Miscella. De tutelis Atilia, Iulia, & Titia de tutoribus dandis, Claudia de tutelis feminarum, Lectoria de curatoribus. De testamentis Fusia, Caninia, & Glitia, de postumis Iunia Velleia, de mulierum hereditate Voconia, de quarta portione Falcidia. de manumissionibus Ælia Sentia, Fusia Caninia, Iulia, Iunia Norbana, Iunia Petronia, Vectibulicia, Viscelia: de libertate Scribonia; de rebus creditis Iulia; de sponsione Titia, Publicia, & Cornelia; de nexu Petilia, Licinia de alienatione in fraudem, Iulia de bonis cedendis, Atinia de usucapionibus, Manilia de quinque pedibus, Thoria de agris & pascuis, Quinctia de aquæ ductu, Rhodia de iactu. Adde his Papiriam nummariam, Clodiam de victoriatibus, Manliam de vicefima, & Vicefimam hereditatium. Nunc de his quæ ad mores & disciplinam pertinent videamus. Quorum principatum obtinent Sumptuariæ, Orchia, Fannia Didia, Licinia, Cornelia, Antia, Æmilia, Iulia; Muneralis Cincia, Funerbris Duilia, Menenia, Genutia; Claudia de nauibus, Mævia de funeribus, Iulia de pudicitia; item de maritandis ordinibus; Oppia de ornamentis mulierum, Theatralis Roscia, Iulia de ludo vel sponsione Cornelia, Publicia, Titia, de collegiis Clodia, de fullonibus Cæcilia Metella. Nunc ad criminum coercitionem veniamus. Ac de maiestatis & perduellionis crimine leges fuerunt Varia, Apuleia, Cornelia, Iulia, item Tabellaria Cælia. de parricidiis Pompeia, de sicariis & veneficis Cornelia. de vi, Plautia, & Pompeia, de vi publica & priuata, Iulia, de adulteriis & stupro, Iulia, de impudicis Scatinia, de iniuriis Cornelia, de damno iniuria, Aquilia repetundarum Calpurnia, Acilia, Seruilia, Cornelia, Iulia, Ambitus Petilia, Cornelia & Bæbia, Calpurnia, Pompeia, Iulia, Tullia, Fabia, Manilia, Licinia. Testamentaria Cornelia, de plagiariis Fabia, de annona Iulia, item peculatus, item de residuis; de calumniatoribus Remnia, de damnatis Cassia. Per seditionem ac vim latæ leges permultæ sunt. Nam cum mixta Respublica esset, quotiens plebs in seditiosos Tribunos plebis inciderat, aut in alios populares viros; in malum illum Reipublicæ statum inclinabat, in quo populus tyrannidem exercet. Quotiens optimates plus nimio poterant, & aut ex nobilium inter se aut cum popularibus contentione; aut ex tyrannidis cupiditate priuata commoda legibus in speciem popularibus persequabantur, Rempub. ad paucorum, atque ad extremum ad vnius potestatem perducere. Populares leges Agrariæ Cassia, Licinia, Liuia, Flaminia, Semproniar, Apuleia, Seruilia, Iulæ. Frumentariæ Sempronia, Apuleia, Liuia, Terentia, Cassia, Octauia, Clodia. Tabellaræ Gabinia, Cassia, Papiria, Cælia. De plebiscitis Hortensia, Publilia. de Tribunis plebis, quæ antea relatæ sunt in classe de magistratibus. de connubio Canuleia; de Consulibus & Censoribus ex plebe Licinia & Publilia; Cilicia de Auentino, Porcia & Sempronia de ciuium libertate, Manilia de colonia deducenda, Licinia & Sulpitia de ære alieno, Clodia de Censoria nota, item de obnuntiatione: aliquot iudiciales, & de suffragiis ac ciuibus, atque aliæ id genus. In Sullæ tyrannide, Valeria de imperio Sullæ. Cornelia de proscriptione, item de Tribunitia potestate

In C.

In C. Cafaris, Hirtia contra Pompeianos : In Augufti, Pedia contra percuffores, Papia de caducis, Regia de imperio. Infinitum efferet omnia persequi, quæ per vim aut fraudem facta fuerant simulatione legum ferendarum. Itaque ad rei militaris leges peruenimus, quæ pauce admodum sunt. Cornelia de captiuis, Iunia & Sempronia Militaris, Maria, Porcia, Triumphalis, Hæc sunt dicta de legum diuisione : quam non ignoro posse easdem varie diuidi, & multis modis immutari.

CAP. VI. De partibus legis.

ED tempus est vt de partibus legis aliqua dicamus. Sunt autem hæc in omnibus fere legibus Romanorum : Proœmium, capita, & sanctio. Quod si Satyra lex sit, aut de vniuersa Repub. lata, fieri potest vt sapius & proœmium & sanctio repetantur, quod tunc non simplex lex sit. Sed & posset sine proœmio ac sanctione, aut cū altero ex his, lex esse. Nos vero vt in aliis rebus, quod frequentius accidit, sectamur. Animaduerti itaque ante omnia scribi solere quis legem rogauerit, quis iusserit, quo loco, quo tempore, quæ tribus, qui vir primum suffragium tulerit : vt ex Frontino libro secundo de aquæductibus exemplum sumamus ex lege Quinctia : T. QVINCTIVS CRISPINVS COS. POPVLVM IVRE ROGAVIT POPVLVS QVÆ IVRE SCIUIT IN FORO PRO ROSTRIS AEDIS D. IVLII P. R. K. IVLII STRIBVS SERGIA PRINCIPIVM FVIT PRO TRIBV SEX. TERENCEIVS L. F. VARRO.

Similibus verbis vsus est Cicero in Antoniana prima *Cedo illa legitima: CONSVLES POPVLVM IVRE ROGAVERVNT (hoc enim à maioribus accepimus ius rogandi) POPVLVS QVÆ IVRE SCIUIT? Qui populus? quo iure?* Et in tabula octaua Cornelie de viginti Quæstoribus. PRINCIPIVM FVIT PRO TRIBV. ita intelligendum est. & in prima Thermentium Pisidarum maiorum. C. ANTONIVS M. F. CN. CORNE... C. FVNDANIVS C. F. TRIBV. PLEB. DESS. PLEBEM... PREIMVS SCIUIT. Est autem hoc plebiscitum, quod Tribuni plebem rogauere, plebesque sciuit illo loco, illo die, illaq. Tribus principium fuit, & pro tribu, id est in tribu, ille vir primus sciuit. Sic apud Ciceronem in Planciana : *Quod primus sciuit legem de publicianis si in eo crimen est, quia suffragium tulit, quis non tulit publicanus? si quia primum sciuit vtrum id sortis esse vis an eius qui illam legem ferebat? si sortis nullum crimen est in casu: si Consul splendor etiam Plancij, hunc à summo viro principem ordinis iudicatum.* Et in oratione ad Pontifices de Sedulio similia dicuntur. Crederem post hæc laudem & causam legis ferendæ conscribi, quod Cicero significare videtur. Tamen sine proœmio & hoc ipsum priuilegium, & lex illa Quinctia initium sumpsere. QVICVNQ. POST HANC LEGEM ROGATAM RIVOS. & in plebiscito. QVÆ THERMES MAIORES PISIDAE FVERVNT. Quæ verba primi capituli sunt. Id in multis legibus vsurpatum, apparet ex faceta illa Glaucie admonitione ad populum : vt cum lex aliqua recitaretur, primum versum attenderent : si esset DICTATOR CONSVL PRÆTOR MAGISTER RQVITVM : ne laborarent, scirent nihil ad se pertinere : sin autem QVÆ

Vide Liu. lib. 3.

Cic. lib. 4. & 5. de leg.

Cic. pro Rabirio. Posth.

CVNQVE POST HANC LEGEM: viderent ne qua noua quaestione alligarentur. Capita vero interspatiis tantum distincta semper vidi, sed in lege Manilia, Roscia, Peduera apud Hygium Gromacium de constitutionibus limitum singulis capitibus additur eorum numerus in hunc modum.

K.L.III.QVÆ COLONIA HAC LEGE DEDVCTA.

K.L.III.I.QVI LIMITES DECIMANI.

K.L.V.QVI HAC LEGE COLONIAM DEDVXERIT.

Quibus notis significatur caput legis tertium, quartum, quintum; quod Terentianus & Probus interpretantur. Numerorum quoque ratio ad totam legem referri debet; vt capite quinto legis Iuliz de adulteriis, aut capite tertio legis Aquiliz: non ad numerum tabularum, in quas longiores leges diuiduntur. Tot vero capitibus singulæ leges constant, quot visum his est qui leges conscripserunt, totam legem concipi posse. Et in epistula quadam M. Cælij ad Ciceronem referunt vnum & centesimum caput legis Iuliz de repetundis. Extrema legis pars sanctio appellatur, quam in area tabula legis Regiz de imperio Vespasiani incisam agnoscimus; in qua hæc verba scripta sunt.

SANCTIO

SI QVIS HVIVSCE LEGIS ERGO ADVERSVS LEGES ROGATIONES PLEBISVE SCITA SENATVSVE CONSULTA FECIT FECERIT SIVE QVOD EVM EX LEGE ROGATIONE PLEBISVE SCITO S. VE C. FACERE OPORTEBIT NQN FECERIT HVIVS LEGIS ERGO ID EI NE FRAVDI ESTO NEVE QVID OB EAM REM POPVLO DARE DEBETO NEVE CVI DE EA RE ACTIO NEVE IVDICATIO ESTO NEVE QVIS DE EA RE APVD SE AGI SINITO. De hac sanctione Papinianus libro secundo definitionum ita scribit: *Sanctio legum, qua nouissime certam penam irrogat his qui præceptis legis nõ obtemperauerint, ad eas species pertinere nõ videtur, quibus ipsa lege pena specialiter addita est.* & Iustinianus, Ideo muros inquit, sanctos dicimus quia pena capitis constituta est in eos qui aliquid in muros deliquerint. Ideo & legum eas partes quibus penas constituimus aduersus eos qui contra leges fecerint, sanctiones vocamus. & Vlpianus, Proprie, inquit, dicimus sancta, quæ neque sacra neque profana sunt: sanctione enim quadam confirmata: vt leges sancta sunt: sanctione enim quadam sunt subnixæ. & interdum, inquit, in sanctionibus adiicitur, vt qui ibi aliquid commisit, capite puniatur. M. Cicero ad Atticum libro tertio: Scis Clodium sanxisse, vt vix, aut omnino non posset nec per senatum neque per populum infirmari sua lex. Sed vides, inquit, nunquam esse obseruatas sanctiones earum legum qua abrogaretur nam si id esset, nulla fere abrogari posset. neq; enim vlla est qua non ipsa se sepiat difficultate abrogationis. Sed cum lex abrogatur, illud ipsum rogatur, quomodo eam abrogari oporteat. Et in calce Verri- næ designis: Nisi legum sanctionem, penamque recitasset; tabularum mihi potestas facta non esset. Idem pro Balbo Cornelio: Sacrosanctum esse nihil potest, nisi quod populus plebsve sanxisset. Deinde sanctiones sacra sunt, aut genere ipso, aut obrestatione & consecratione legis, aut

pena,

a sanctio. D.
de pen.

In Instit. de
rer. diuin. p.
sanctæ.

L. sacra. p. pro
prio. D. cod.

pæna, cum caput eius qui contra facit, consecratur. Denique Sext. Pompeius ita scribit: *Satura est cibi genus ex variis rebus conditum, & lex multis aliis confecta legibus.* Itaque in sanctione legum adscribitur. *NEVE PER SATVRAM ABROGATO AVT DEROGATO.* Ex his omnibus apparet, tria esse quæ in sanctione scriberentur: vt cæteris legibus contrariis solutus esse videretur, qui eam legem seruaret aut ferret: pœna aduersus eos qui contra legem facerent: cautio ne abrogari aut derogari ei legi vnquam posset. Sunt etiam aliæ partes legis, cum in eis, de quibus mentionem sæpe fecimus, tabulis ahencis lex inciditur, de qua re postea dicemus.

CAP. VII.

De legis ferendæ ratione, & à quibus & per quos ferri, possit.

NUNC de legis ferendæ ratione videamus. Qua in re à quibus, quo loco, quo tempore, quoque modo dicendum erit. A quibus duplicem habet significationem: nam & qui rogant, & qui iubent, ferre legem videntur. Iam verò id ipsum quoque ad plebiscitum & legem referri potest. Itaque videamus qui populum rogare possint, mox qui plebem, deinde populi plebisque partes discutiemus. Hoc igitur principio constituamus, illum ferre ad populum, ac rogare legem posse, qui cum populo agere potest. Agere enim cum populo est rogare quid populum, quod suffragiis suis aut iubeat aut vetet. Legem vero esse constat, quod Populus Romanus senatorio magistratu interrogante, veluti Consule, constituebat. vel generale iustū populi rogāte magistratu. At cū populo agere, & cum patribus, id est comitia & senatū habere, licet Consuli, Prætorij, Dictatori, Magistro equitum. Senatū habere etiam possunt Tribunus plebis, Interrex, Præfectus vrbi, & Præfectus feriarum Latinarum causa: item extraordinario iure & leges ferre & senatū habere potuerunt Tribuni militum, qui pro consulibus creati sunt, ac Decemviri legum ferendarum causa, Triumviri quoque Reipub. constituendæ causa creati. Interregem leges ferre potuisse crediderim. atque interregis lex Valeria de L. Cornelijs Sullæ imperio fuit. & à Cicerone illis verbis significari potest: *EIQVE QVEM PRODVT PATRES CONSVLVM ROGANDORVM ERGO.* Adderem Regem & Tribunum Celerum, item Imperatorem, post legem regiam, qua populus ei & in eum omnem potestatem transtulit. De legibus Iulijs, quæ ab Augusto latæ sunt, vt de legibus Regum nulla dubitatio est. Tribuni illa esse dicitur, qua Reges exacti sunt, Tribuniciamque Pomponius appellat. Magistri equitum legem nullam inuenio: Dictatoris Hortensia fuit: Prætoris Aurelia Iudiciaria, Ex his apparet neque Censorem, neque proconsulem, neque Edilem Currem, neque Quæstorem urbanum, neque Præfectum vrbi, etsi senatorij magistratus essent, rogare populum potuisse. Tribunos vero Plebis neque aduocare patricios, neque ad eos referre de re vlla potuisse, Lælius Felix scripsit. Quibus verbis senatū quoque habere negaretur: contra tamen ex Cicerone & Varrone constat. Itaque id tantum iuris illi habuerunt, vt plebem iure rogarent, plebisque sciti au-

Gell. lib. 13. c. 15.

In Inst. de iure natur. p. lex. Gel. lib. 10. c. 20. Cicer. lib. 3. de legib. Gel. lib. 14. c. 7. & 8.

Cic. 60. lib. 3.

1. 1. D. de constit. prin. L. 1. ad l. 16. de adul. L. 1. in prin. de orig. iur. p. exactis. ed.

Gell. lib. 15. c. 7. Cic. lib. 3. de legib. Gell. lib. 14. c. 7. & 8.

Sext. Pomp.
ver. scita.
In Inst. de iu
re nat. p. ple-
biscitū. Adde
ca. 2. dist. 2.

Dionys. li. 2.
& 5. antiquit.
Polyb. lib. 6.
histo. Viden.
Cic. li. 3. de le-
gib. Arist. lib.
5. Politic. c. 14
Appian. in
Libyco.

Liuius libr. 1.
& 8.

Cic. pro Plā.
& in Bruto.

Auson. in ter
nario.
Liu. lib. 1.
Tacit. lib. 11.
Gell. lib. 14. c.
7. & 8. & lib.
1. c. 13. & lib. 3.
ca. 18.

Plin. lib. 33. c.
1. & 2.
Horat. lib. 1.
epist. 1.

Suet. in Aug.
Liuius lib. 1.
Dionys. lib.
6. histo.
Gell. lib. 16.

lib. 4. de legi.
1. plebs. D. de
verbor. sign.
in Instic. de
iure nat. p.
plebiscitum.

tores essent: & cum Dictator, Consul, Prætor aberant aut consuluerāt; tum Tribū. ple. senatus consulendi ius erat. At verò an alij plebeij magistrātus plebem rogare possent dubitamus. Nam licet Sextus Pompeius & Iustinianus generaliter de magistratibus scripserint: nulum habeo eius rei antiquitatis exemplum. Hanc etiam ipsam Tribunorum potestatem, ut legem rogare possent, Sulla abstulit, ut in Cornelia de Tribunis dicemus; sed Cne. Pompeio Consule restituta est. De plebiscitis an tenerent omnes vetus erat quæstio, de qua variis locis dicturi sumus. Ex his igitur constat, quod populum, quippe plebem iure rogare legemque ferre potuerint. Populum verò solum legum potestatem habuisse, ut creationis magistratuum, & aliquorum iudiciorum publicorum, item belli, pacis, fœderis ac sociorum Polybius scribit. Nam senatus ærarij, vectigalium, legationum, consiliorum, & auxiliorum curam habebat. Consulibus in bello fere omnia, in pace omnium rerum cura, atque leuiorum administratio & imperium, ac populi & senatus iussorum executio competeat. Qua de causa ex tribus mixtis generibus Reipubl. constare ciuitatem Romanam dixit. Apud Liuium tamen reperiō in legibus magistratibusque rogandis usurpatum, ut priusquam populus suffragium iniret, patres auctores fierent, quod Cicero non vno in loco significat. Itaque non facile concessum id populo est, ut solus leges iuberet. sed tamen nimis levis hæc patrum cautio esse videbatur, cum id quod futurum esset, in eorum potestate nō foret. Sed de his in Menia & Publilia videbimus. De plebe pauca dicemus. Inter omnes constat tres populi Romani ordines fuisse, Senatores, Equites & Plebem. Senatores fuerūt iam inde à Romulo, & ab illis orti maiorum gentium patricij, & qui à ceteris Regibus aut ab L. Bruto minorum gentium adlecti sunt, & à Cæsare, & ab Augusto, & Claudio, & qui in magistratu Curuli, aut Tribunatu Plebis plebeij, aut equites fuerunt, senatum constituiebant: si modo ætate senatoria essent, & si à Censore in senatum lecti forent. Equites principio, quod equo mererent, postea Iudices à iudicando dicti ad extremum annulis & censu distinguebantur à plebe.

Si quadringentis sex septem milia defunt.

Plebs eris

ut ait Horatius.

Senatores ab equitibus lato clauo, & cæstris, olim octingentorum milliū, postea duodecies sestertium. At plebs, quæ pedibus merebat, in quinque classes describebatur, quarum prima centum milibus æris, secunda septuaginta quinque, tertia quinquaginta, quarta viginti quinque, quinta vndecim millibus, exceptis capite censu & proletariis, qui multo minoris censebatur. Horum omnium descriptio Censorum fuit: ad quos ea pertinent quæ Cicero eleganter collegit: CENSORES POPVLI AEVITATES SOBOLES FAMILIAS PECVNIASQVE CENSANTO VRBIS TEMPLA VIAS AQVAS AERARIVM VECTIGALIA TVENTOR POPVLIQVE PARTES IN TRIBVS DISTRIBVNTO EXIN PECVNIAS AEVITATES ORDINES PARTIVNTO EQVITVM PEDITVMQVE PROLEM DESCRIBVNTO. Quod ad leges sciscendas attinet, plebis appellatione sine senatoribus & patriciis ceteri ciues significantur. Itaque equites quoque continentur.

C A P.

CAP. VIII.

Quo loco, quo tempore, qua ratione comitia haberentur, centuriata, curiata, atque attributa.

DIXIMVS quæ ad personas eorum qui populum ac plebem rogabant, pertinebant, quæque populi & plebis esset differentia, & quæ huius loci visa sunt. Nunc de loco & tempore, & cæteris quæ necessaria erant ad leges recte atque ordine iubendas, videamus. Et cū leges aut centuriatis comitiis, aut curiatis, aut tributis fieret; de his ipsis tribus comitiarum generibus est videndum. Nā & persona, & locus, & dies, & modus comitiarum legitimus; is etiam legibus legitimus paucis exceptis est. Et si lex est, quam populus centuriatis comitiis, aut maiore magistratu rogante tributis tulerit, & plebiscita, quæ sciuerit tributum plebs, leges curiata, quæ curiatis comitiis placuerunt: quod erit in comitiis vitij, legi quoque noceat necesse est. Principio igitur Consules edictum proponebant, quo edicebant, quis dies comitiis centuriatis futurus esset, & in eo caueri solebat, ne quis magistratus minor de cælo seruasse vellet. Calabantur autem, & conuocabantur comitia curiata per licτόrem curiatum, centuriata per cornicinē. ex quo vtrique calata comitia appellabantur: eratque genus testamenti vnum, quod calatis comitiis in concione populi fieret, alterum in procinctu, tertium per familiæ emptiōnem. Tributata comitia plebis per viatorem Tribuni calari solere crediderim. Centuriata intra pomerium fieri nefas erat, quia exercitum extra urbem imperari oporteret, intra urbem ius non esset. Itaque in Campo Martio haberi, exercitumque imperari præsidij causa solitum, quoniam populus esse in suffragiis ferendis occupatus. *Maiores vestri* (inquiritur apud Liuium Consul in Concione) *ne vos quidem, nisi cum aut vexillo in arce posito comitiarum causa exercitus edictus esset, aut plebi concilium Tribuni edixissent, aut aliquis ex magistratibus ad concionem vocasset, temere coire voluerunt.* Consilij verbum hoc loco ad tributa comitia, ni fallor, refertur. Nam ut Lælius Felix scribit: *Qui non vniuersum populum, sed partem adesse iubet; non comitia, sed consilium edicere debet.* Tribuni neque aduocant patricios: neque ad eos referre de re vlla possunt. Locus autem tributorum comitiarum tum in foro Rom. tum alibi tam intra, quam extra pomerium fuit. Curiatorum vero in comitio, quæ pars etiam fori erat, esse solebat, ut Varro significat. Erat igitur & in conuocando, & in loco habendorum comitiarum differentia, quam diximus. Sed & in descriptione ac ferendorum suffragiorum ordine illud intererat, quod ipsis fere nominibus significatur. Centuriata enim à centuriis dicuntur. etenim per centurias diuisi ciues in singulis classibus coibant, censebantur, ac suffragia ferebant. Singularum classium censum antea retulimus. Etate quoque distinguebantur; ut partim iuniorum, partim seniorum centuriæ in singulis classibus forent. Ita fit, quod idem Lælius scribit, ut cum ex censu & etate suffragium feratur, centuriata comitia sint. Et Cicero: *Ferri de singulis, nisi centuriatis comitiis noluerunt. Descriptus etenim populus censu, ordinibus, et ætate, plus adhibet ad suffragium anxiliij, quam fuisse in tribus conuocatus, & de aruspicum responsis: Eandem do-*

Boeth. lib. 4.
Topic. Cic.

Gell. lib. 15.
cap. 14.

Idem lib. 15.
cap. 17.
In Instit. de
testam. in pt.
Gell. d. c. 17.
in fine.
Viden. Cicet.
lib. 2. de na.
deor. & lib. 1.
& 2. de di.
uin.

Liui. lib. 39.
Sex Pop. ver.
iusti dies.
Macrob. lib.
1. Saturn.
Gell. d. c. 17.

Liui. lib. 1.
Dionys. lib.
4. antiq.

Gell. ibidem.
Cice. lib. 3. de
legib.

Liv. lib. 1. Ci.
pro Muræna.
Diony. lib. 4.
antiq.
Gell. lib. xv.
cap. 27.

Lib. 4. de lin.
lat.

Lib. 5. de lin.
lat.

Viden. Plut.
in Romul.
Liv. lib. 1.

Li. in princ.
de orig. iur.

Vide D. l. ij. p.
eisdem tem-
poribus.

num populus Romanus, cuius est summa potestas omnium rerum, comitijs centuriatis omnium ætatum, ordinumque suffragijs eodem iure esse iussit, quo fuisset. Ordinibus vero in his comitijs distinguebatur populus. & suffragium ferebat: propterea quod equitum centuriæ ab alijs separatæ suæ quoque suffragia ferebant. In cæteris comitijs neque census, neque ordinis, neque ætatis distinctio erat, sed fuscæ tribus, aut curiæ conuocabantur. Lælius tamen, cum ex generibus omnium suffragium feratur, curiata comitia: cum ex regionibus & locis, tributa fuisse scribit. Non satis clare rerum differentiam explicare mihi visus est. Id nos facere non habemus, quantum post tot sæcula licebit, & in magna multorum varietate, qui curiam cum tribu, & curiata cum tribus, comitijs confuderunt. Varroni loca fuere intra urbem comitium & curiam. Comitium ab eo dictum, quod coibant eo comitijs curiatis & litium causa. Curia duorum generum: nam & ubi curarent sacerdotes res diuinas, ut curia veteres; & ubi senatus humanas, ut curia Hostilia, ab Hostilio rege ita appellata. & alio loco: Curia, ubi senatus Rempublic curat, & ubi cura sacrorum publica; ab his curiones. Addit Sex. Pompeius: Nonæ curia proxima compitium Fabricium adificata sunt: quod parum ample erant veteres à Romulo facta, ubi is populum, & sacra in partes triginta distribuerat, ut in his ea sacra curarent, quæ quando ex veteribus in novas euocarentur; septem curiarum per religiones euocari non potuerunt. Itaque Foriensis, Raptæ, Velientis, Velitæ res diuine sunt in veteribus curijs. & alio loco: Curia etiam nominantur in quibus vniuscuiusque partis populi Romani quid geritur: quales sunt hæc, in quas Romulus populum distribuit numero triginta (quibus postea addita sunt quinque) ut in sua quisque curia sacra faceret, seruassque obseruaret. his curijs singulis nomina curiarum virginum imposita esse dicuntur, quas virginæ Romani de Sabinis rapuerant. Lilius scribit, ut Sabinis aliquid daretur, Quirites à Curibus appellatos Romanos; & cum populum in curias triginta diuideret Romulus; nomina Sabinarum curijs imposuit. His similia sunt quæ Pomponius scribit: Romulum traditur populum in triginta partes diuississe: quas partes Curias appellauit; propterea quod tunc Reipublica curam per sententias partium earum expediebat: & ita leges quasdam & ipse curiatis ad populum tulit. Dionysius libro secundo antiquitatum, & Plutarchus in Romulo in tres partes populum esse diuisum scribunt, quas Tribus ea de causa dictas, eisque præfectos Tribunos appellatos. Earum partium decenas partes curias esse, & præfectos Curiones. Curias in decurias diuisas, præfectos earum Decuriones: agrumque Romanum in triginta etiam partes esse diuisum, exceptis sacris & publicis locis, aut ad ea pertinētibus. Atq; Appianus libro tertio bellorum ciuiliū, Curias, inquit, Romani tribus aut plebem per partes diuidentes solent appellare, ut Græci quas ὀπάστας vocant. Ex his igitur apparet curiam aut locum significare, quo vel senatus haberetur, vel curarentur sacra; aut vnam ex triginta partibus, in quas Romulus populum diuisit. Si nihil horum Romanæ tribus sunt, verum non erit eisdem curias & tribus esse: quamquam Sex. Pompeius, cum centumuiralia iudiciæ interpretatur, in eum errorem incidit: & Peditius quæ de nominibus curiarum dicta sunt, ea ad tribus transferat, in Prætura vna, Plutarchus vero in Romulo negat curias nomen Sabinarum habere

habere, cum locorum pleraque habeant nomina: ac Varrò apud Dionysium libro secundo, curias ante raptas Sabinas, à principibus alias viris appellatas, alias ab aliis rebus atque personis scribit. Sed quando quæ de curiis dicuntur à veteribus, collegimus; quæ de tribuum origine, nomine, atque vi scripta sunt, referamus. *Ager Romanus*, inquit Varrò, *primum diuisus in partes tres*; à quoribus appellata *Tatiensium*, *Ramnensium*, *Lucerum*; nominata à *Tatio*, *Romulo*, & *Lucumone*. Ab hoc quoque quatuor partes vrbis tribus dictæ, & ab locis *Suburana*, *Esquilina*, *Collina*, *Palatina*. quinta quod sub *Roma* *Romula*; sic reliquæ tribus ab his rebus, de quibus in tribuum libris scripsi. *Sex Pompeius*, *Urbanas*, inquit, tribus appellant, in quas vrbis erat diuersita à *Seruo Tullio Rege*, *Suburana*, *Esquilina*, *Collina*, *Palatina*. *Liuius* à *Varrone* & *Dionysio*, & à se ipso diuersus est; quod *Romulum* tradit centurias tres equitum conscripsisse, *Ramnenses* ab *Romulo*, *Tatienses* à *T. Tatio*, *Luceres* incerta origine dictas. *Seruium vero Tullium* quadrifariam vrbem diuisa, regionibus collibusque, quæ habitantur partes, tribus eas appellauit, ut ego, inquit, arbitror, ab tributo. nam eius quoque æqualiter ex censu conferendi ab eodem inita ratio est. Neque hæc tribus ad centuriarum distributionem, numerumque quidquam pertinet. Alio tamen loco tres antiquas tribus *Ramnenses*, *Tatienses*, *Luceres* singulos augures habuisse fatetur. *Rustica tribus*, inquit *Plinius*, *laudatissima eorum quiritura haberent*. *urbana vero*, in quas transferri ignominia esset, *desidia* probro. Itaque quatuor solæ erant à partibus vrbis, in quæ habitabant, *Suburana*, *Esquilina*, *Collina*, *Palatina*. *Nundinæ vrbem* reuisitabant. *Pomponius vero*, *dicti*, inquit, *Tribuni*, quod olim in tres partes populus diuisus erat, & ex singulis singuli creabantur; vel quia *Tribuum suffragio* creabantur. Hoc tamen ipsum de *Tribunis* Varrò aliunde deducit: *Tribuni militum*, inquit, quod *terni tribus tribus Ramnium*, *Lucerum*, *Tatiensium* olim ad exercitum mittebantur. *Tribuni Plebei*, qui ex *Tribunis militum* primum *Tribuni Plebei* facti, qui plebem defenderent in secessione *Crustumina*. *Pedianus* libro secundo *Verrinarum* ita scribit: *Tribus urbana, rusticaque omnes triginta quinque numerantur*: ex quibus aliquam necesse est cuiusque ordinis fuerit, *ciuis Ro.* obtineat. *Moris autem fuit*, cum aliquis *ciuis Romanus* ostendendus esset; aut à *prænomine*, aut à *nomine* aut à *cognomine*, aut à *cognitione* aut à *tribu* in qua censeretur, aut à *curia*, aut à *censu*, ut si erat *senator*, *equesve Romanus*, significaretur. *M. Tullius Antoniana* sexta: *Nū quispiam est vestrū, qui tribū nō habeat? certe nemo*. Atqui illum quæque & triginta tribus patronum adoptarūt. Idem *Pedianus*, libro tertio: *Principio tres fuerūt tribus, Tatiensis à Tatio, Ramnensis à Romulo, Luceres à Lucumone, sua Lucretino, sine à Iulo asylo*; postea nominibus *Sabinarum* plures fuere; postremo triginta quinque factæ. obtinuerunt autem nomen aut à tributo dando, aut quia primo tres fuerunt. Vnde etiam *tribuni dicti*, *Dionysius* libro quarto refert *Ser. Tullium* vrbem in quatuor illas tribus diuisisse, cum antea tres essent; agrum autem *Romanum* in viginti sex, si *Fabius* sequendus sit, aut si *Cato* vel *Vennonius* in vnam & triginta tribus. Cuius opinio omnem tolleret controuersiam, nisi conueraria esset *Liuius*, qui multarum tribuum tempus quo additæ fuerunt, dilucide refert, quod ipsum

Lib. 4. de lin.
lat.

Liui. lib. 1. &
10.

Plin. lib. 17.
ca. 3. hist. nat.

l. 2. p. eisdem
temporibus.
de orig. iur.
Lib. 4. de lin.
lat.

Liv. lib. 2. c.
7. 8. 9 & 10.
Flor. lib. 19.

Gell. lib. 15.
cap. 27.

Plin. lib. 3. c.
5. 1. 2. & 3. D.
de offi. Præf.
vig.

Videb. Cicin.
epist. ad Len-
tulum vlt.
Lin. lib. 5.

magnam ostendit tribuum & curiarum differentiam: cum alteræ à Romulo ad Ciceronem triginta semper fuerint: alteræ siue à Romulo, siue à Servio initium sumpserint, multis modis variæ creuerint: ut nominum differentiam prætereamus, tam quod curiæ & tribus appellentur, quam quod singulæ sua nomina habeant: ut Æmilia, Næcia, Horatia, Publilia, Voltinia tribus: Fautia, Foriensis, Rapta, Tisata, Titia, Velienfis, Velitia, curiæ. Et sane siue ab eo Rege, siue ab alio tempore tribus initium sumpserit, nihil aliud significabant, quam locorum diuisionem, vrbis quidem in quatuor partes, cæterorum locorum in vnâ & triginta, quas rusticas tribus appellabant. Recte igitur Lælius dicebat, cum ex regionibus & locis suffragium ferretur, tributa comitia esse. Eodem nomine, quo quatuor vrbanas tribus, regiones quatuor vrbis Varrô appellat, licet Plinius & Paulus quatuordecim regiones fuisse Augusti tempore scribant. Distinguntur itaque tribus à centuriis quod centuriæ personarum sint, ætate & censu distinctæ, tribus autem regionum atque locorum tam vrbano- rum, quam rusticorum descriptiones, in quibus censi, suffragium singuli in sua tribu ferunt fuisse, ut Cicero ait, conuocati. Curia ab vtrisque distabant, quod neque ætate & censu distinguebantur, ut centuriæ & classes, neque regionibus ac locis, ut tribus. Quod itaque ex generibus omnium suffragium ferri, comitiis curiatis dicitur, & per lictorem curiatim calari ea comitia, aperte significatur nullam fieri solitam locorum, census, aut ætatum distinctionem, suffragiumque latum ex generibus omnium, id est, ut arbitror, ex omnibus permixte ordinibus. Quod Dionysius libro nono clarius quam Lælius explicat. Alia differentia horum comitiorum ex oratione ad Pontifices Ciceronis, & de lege Agraria ad populum elici potest. in altera enim, Si patricius nemo relinquitur, breui, inquit, tempore populus Romanus nec Regem sacrorum, nec Flamines, nec Saluos habebit, neque ex parte dimidia reliquos sacerdotes, neque auctores centuriarum & curiarum comitiorum: aspiciatque populi Romani si magistratus patricij creati non sint, intereat necesse est. In altera Curiatæ, inquit, lege magistratus non datur, cui nullis comitiis ante sit datus. Maiores de omnibus magistratibus his vos sententiam ferre voluerunt. Nam cum Centuriata lex Consulibus ferebatur, cum curiatæ cæteris patricijs magistratibus: tum iterum de eisdem iudicabatur, ut esset reprehendendi potestas. si populum beneficii sui paniteret. Nunc quia prima illa comitia tenetis centuriata & tributa: curiatæ tantum auspicio- rum causa remanserunt. Hic autem Tribun. Ple. quia videbat potestatem neminem iniussu populi aut plebis posse habere, curiatis eam comitiis, quæ vos non initis, confirmatis tributa, quæ vestra erant, sustulit. & postea Consu- li, si legem curiatam non habebat, attingere rem militarem non licet: hic vixit intercedendi potestatem, eandemque potestatem Decemviris constituit, quam si lata lex esset. Sini igitur Decemviri neque veris comitiis, hoc est populi suffragijs, neque illis ad speciem, atque ad usurpationem reuocatis per tri- ginta lictores auspicio- rum causa adumbratis, constituti. Ex his verbis apparet longam esse curiatorum comitiorum à cæteris differentiam: tum quod his magistratus Ciceronis ætate non dabatur, illis dabatur: tum quod hæc auspicio- rum causa ad speciem & usurpationem antiqui- tatis: illa autem essent vera comitia: in illis omnes suffragium ferebant; in his

in his non triginta curiæ, sed pro triginta curiis triginta nonnumquam lictores: illis olim dabantur sine potestate magistratus, curiatis comitiis magistratus confirmabantur. Verba Messalæ in libro de auspiciis hæc sunt *Patriciorum auspicia in duas sunt potestates diuisa: maxima sunt Consulum, Prætorum, Censorum; reliquorum magistratuum minora sunt auspicia: ideo illi minores, hi maiores magistratus appellantur.* Minoribus creandis magistratibus tributis comitiis magistratus, sed istius curiata datur lege, maiores centuriatis comitiis fiunt. Liuius libro nono. *L. Papirius cursor Dictator C. Iunium Bubulcum Brutum Magistrum equitum dixit: atque ei legem curiatam de imperio ferenti, triste omem diem diffudit: Quod Fautia curiæ fuit principium duabus insignis cladibus, capta urbis, & Caudine pæce, quod utroque anno eiusdæ curiæ fuerat principium. Macer Licinius tertia etiam clade, quæ ad Cremeram accepta est, abominandam eam curiam facit. Dictator postero die de auspiciis repetitis pertulit legem, & profectus est.* Gellius de iuris consultorû sententia: de his eisdæ comitiis curiatis ita scribit: *Per Prætorem adoptio, per populum arrogatio fit. Arrogantur hi, qui cum sui iuris sint, in alienâ sese potestatem tradunt, eiusque rei ipsi auctores fiunt, idque non temere fit. nam comitia arbitris etiam Pontificibus præbentur: quæ curiata appellantur. Arrogatio dicta, quia per populi rogationem fit. Eius rogationis verba sunt hæc: Veliis iubeatis, uti L. Valerius L. Titio tam iure, legeque filius fiet, quam si ex eo patre, matreque familias eius natus esset: utique ei vitæ, necisque in eum potestas fiet uti patri endo filio est (sic enim legendû, nō ut in vulgatis libris pariendo filio.) Hoc ita, ut dixi, ita vos Quirites rogo.* De eadem arrogatione Cicero in eadem illa oratione ad Pontifices: *Credo: enim inquit, quanquam in illa adoptione legitime factum est nihil, tamen te esse interrogatum, auctor ne esses, ut in te P. Fonteius vitæ necisque potestatem haberet ut in filio. Quæro, si aut negasses, aut tacuisses, si tamen id triginta curiæ iussissent, num id iussum esset ratû? Certe non. & paulo antea dixerat: quo die de te lex curiata lata esse dicatur, audes negare de calo esse seruatu? & de aruspicum responsis. Tum leges Iulias contra auspicia latas & hic, & in cōcionibus dicebat, in quibus legibus inerat curiata illa lex, quæ totû eius tribunatum continebat.* Denique legis curiatæ mentio fit à Tacito libro xi. Annalium: *Quæstores, inquit, Regibus etiam tunc imperantibus instituti sunt, quod lex curiata ostendit, ab L. Bruto repetita.* Item Pomponius Romulum tradit curiatas leges tulisse de triginta curiarum sententia. Capta quoque vrbe Liuius ait lib. 5. comitiis curiatis reuocatum de exilio Furium Camillum, legem curiatam latam; cumque Dictatorem esse dictum, ut auspicia in exercitu habere posset. & decem Tribunos primum comitiis curiatis creatos Cicero in Cornelianâ, & Dionysius libro 6. auctores sunt. Sed Lectoria postea lege comitiis tributis cæteri creati sunt. Illud etiam animaduerti, tributa comitia in plebis potestate fuisse centuriata, & curiata patrum ac patriciorum fuisse videri. Coniecturam facio tum ex his omnibus quæ antea retuli, tum ex his quæ Liuius libro IIII. scriptum reliquit. Interroganti Tribuno cur plebeium Consulem fieri non oporteret; ut fortasse vere, sic parum vtiliter in præsens certamen, respondit Consul, quod nemo plebeius auspicia haberet; ideoque Decemuiros connubium

Gell. lib. 5. cap. 14.

Lib. 5. cap. 19.

Vide Li. D. de adopt.

Vid. Lin. sua. in fine. de libe. & postu.

Vid. Appian. lib. 3. Dionys. li. 46.

Adde lib. 1. e. pist. ad Attic.

Vide Li. D. de offi. Quæst. Viden. Cic. in Corne. apud Afco.

Adde eund. Li. lib. 6. ad finem.

Cic. pro Do-
mo. & de le-
ge Agra.

Liuv. lib. 3.
Idem lib. 2.

Idem lib. 1.

Pedian. lib. 2.
Vetr.

De ouili Sra
bo lib. v.

diremisſe, ne incerta prole auſpicia turbarentur. Ea de cauſa centuria-
torum & curiatorum comitiſſorum auctores nō etiam tributorum, Pon-
tifices Cicero appellat. & in concione ad Quirites, *Curiata*, inquit, *qua*
non initis, confirmavit, tributa, qua veſtra erant, ſubtulit. Et in legibus,
quæ de plebiſcitis latæ ſunt, ſcriptum eſt, vt quod tributum plebs iuſſiſ-
ſet, populum teneret. Et in lege Lætoria, vt plebei magiſtratus tributis
comitiis fierent. de qua lege cum Dionyſius lib. x. ſcribere cœpiſſet,
quid inter curiata & tributa comitia intereſſet explicauit. *Namque illis,*
inquit, *patres auctores fuere, item auſpicato per curiās ſuffragia ſerun-*
tur, tributis nihil horum erat expectandum, ſed tributum ineunt ſuffragia.
Iam vero operæpretium eſt maximam centuriatorum comitiſſorum ab
aliis differentiam in medium proferre: quod ad ſuffragiorum vim co-
gnoſcendam neceſſarium eſt. Ab Romulo traditum eſt, & cæteri Re-
ges ſeruarunt, vt viritum ſuffragium eadem vi eodemque iure om-
nibus daretur. Primus Ser. Tullius gradus ſuffragiorum fecit, vt neque
excluſus quiſquam ſuffragio videretur, & vis omnis penes primores ci-
uitatis eſſet. Equites enim primi vocabantur, deinde octuaginta primæ
claiſis centuriæ peditum, quos centum milib. æris cenſeri diximus. Ibi
ſi variaret, quod raro incidebat, ſecunda claiſis vocabatur, nec fere vn-
quam ad infimos peruentum eſt. hæc Liuius de centuriatis. & Diony-
ſius libro 1111. *Cum ad populum*, inquit, *tres maximæ res pertinerent: vt*
magiſtratus crearent, leges iuberent atque vetarent, ac de bello decernendo
conſtituerent, idque curiatis comitiis facerent, in quibus paria ſuffragia
pauperum & locupletum erant: hi vero pauci, illi plures eſſent, omnia in e-
genorum poteſtate fuerunt. Ser. ſamen Tullius id ſubſtulit: & primas equi-
tum centurias decem & octo peditum octuaginta ad ſuffragia vocabat. Qui-
bus conſentientibus, reliquæ claiſes non inibant ſuffragia ſi variarent, inibant,
quoad ſeptem & nonaginta centuriæ conſentirent. Idem ait lib. vii. *Tribu-*
taque comitia à Coriolani iudicio primū cœpiſſe. Aſconius vero de præro-
gatiua ita ſcribit: *Prærogatiua ſunt tribus, quæ primæ ſuffragiū ſerunt an-*
te iure vocatas. Mos enim fuerat, quo facilius in comitiis cōcordia po-
puli firmaretur, bina omnino de iisdem cādidatis comitia fieri: quorum
tribus primæ prærogatiuæ dicebantur, quod primæ rogarentur, quos
vellent Conſules: fieri ſecundæ iure vocatæ, quod in his ſequentē popu-
lo (vt ſæpe contigit) prærogatiuarum voluntatem, iure omnia comple-
rentur. Liuius lib. viceſimo ſeptimo: *Galeria iuniorum, qua ſorte præro-*
gatiua erat. Q. Fulvium & Q. Fabium Conſules dixerat: eodemque iure vo-
catæ reliquæ inclinarent, ni Tribuni plebis ſe interpoſuiſſent. Idem lib. vice-
ſimo ſexto: *Cum comitia Conſulibus rogandis Fulvius haberet, prærogati-*
ua Veturia iuniorum declarauit T. Manlium Torquatum, & T. Otacilium.
Manlius petit, vt centuriam qua tuliffet ſuffragium, reuocari iuberet, ocu-
lorum valetudinē excuſans. Denique centuria petit à Conſule, vt Veturiam
ſeniorum citaret: velle ſe cū maioribus natu colloqui. & ex auctoritate eo-
rum Conſules dicere: citatis centuriæ ſenioribus datum ſecreto in ouili cum
his colloquendi tempus, ſeniores de tribus conſulendū eſſe dixerunt. ſeniori-
bus dimiſſis iuniores ſuffragium ineunt, M. Marcellū, & M. Valeriū Conſules
dixerunt, auctoritatē prærogatiua omnes centuria ſecuta ſunt. Itē Cice. in
Planc. Vna centuria prærogatiua, quæ vnius tribus pars eſt, tantū habet au-
thoritatis,

fortitatis, ut nemo eam prior tulerit, quin renunciatus sit. & pro Murena: Tanta illis comitiis religio est, ut adhuc semper omen valuerit prerogatiuum. Et altera in Anto. oratione: Ecce Dolabella comitiorum dies, sortitio prerogatiue, quiescit. renuncietur, tacet. prima classis vocatur, renuntiatur deinde ut assolet, suffragatum secunda classis vocatur, quæ omnia, citius sunt facta, quam dixi. Confecto negotio bonus augur. Alio die, inquit. Idem Liuius lib. xxiiii. Cum sors prerogatiue Anienfis iuniorum exisset, ea que T. Otacilium & M. Acmilium Regillum Consules diceret; tum Q. Fabius oratione ea est usus, ut prerogatiua iuniorum in suffragium renouaretur: ea suffragium inuicem creatique in ea Consules Q. Fabius Maximus quartum, & Marcus Marcellus tertium: eosdem Consules cetera centuria sine variatione vlla dixerunt. Hæc omnia exempla centuriatorum comitiorum sunt: in quibus initio classibus tantum, & centuriis distinguebantur; postea etiam tribubus. nam in vna tribu ex omnibus quinque classibus censebantur. Denæ enim centuriæ in singulis tribubus fuere. Ita Galeria iuniorum cetera est primæ classis ex tribu Galeria; Veturia iuniorum, Anienfis iuniorum, ex tribu Veturia, & Anienfis: & à Cicerone centuria tribus portio vocatur. Tributis vero comitiis non eadem classium distinctio erat, neque eadem prerogatiua centuriarum, sed tribuum. Mutatam autem fuisse rationem centuriatorum comitiorum post expletas quinque & triginta tribus, quæ initio ad centuriarum distributionem non pertinebant, Liuius auctor est. Nec mirari inquit, oportet hunc ordinem, qui nunc est, post expletas quinque. & xxx. tribus, duplicato earum numero centuriis iuniorum, seniorumque ad institutam ab Ser. Tullio summam non conuenire. Hæc nos pluribus verbis de comitiorum differentia: tum quod non essent omnibus obuia, tum quod ex his legum constituendarum ratio magna ex parte perspiciatur. Si quid vero deest (deesse enim multa fatemur) ea ex his quæ in singulis legibus perscribentur, & ex libris de comitiis Nic. Gruchij, cognoscere plenius licetbit.

Liuius lib. i.

CAP. IX. De comitialibus diebus, & tribus nundinis.

NUNC de comitialibus diebus, & tribus nundinis, postea de suadenda, roganda, & iubenda, aut antiquanda lege dicemus. Apud Romanos dies omnes aut festi, aut profesti, aut intercesi erant. Festis fiebant sacrificia, epulæ, ludii feræ. Profesti aut fasti erant, aut comitiales, aut comperendini, aut statim aut preliariæ. Feriarum publicarum genera quatuor: Statuæ, conceptuæ, imperatiuæ, nundinæ. Dies fasti, inquit Varro, per quos Prætoribus omnia verba sine piaculo licet fieri. Comitiales dicti, quod tunc, ut isset populus, constitutum est ad suffragium ferendum; nisi si quæ ferriæ conceptæ essent, propter quas non liceret, ut Compitalia, & Latina. Contrarij horum vocantur dies nefasti, per quos dies nefas fieri Prætorem DO, DICO, ADDICO. Itaque non potest agi. Comitiales sunt, inquit Macrobius, quibus cum populo agi licet. Fastis lege agi potest, cum populo non potest, comitialibus vtrumque potest. Extant eadem de re non inelcantes Ouidij versus:

Ille nefastus erit, per quem iria verba silentur:

Macrobius lib. i.
Saturn. c. 16.

Lib. i. pag.

Fastus erit, per quem lege licebit agi.

Et postquā intercisos declarasset: de comitialibus & nundinis ita lufis:

Est quoque, quo populum ius, est includere septis:

Est quoque qui nemo semper ab orbe redit.

Si quis tamen scire velit, qui nam in singulis mensibus dies fasti, nefasti, intercisi comitiales essent; quoque die statiuē feriæ, ludī, nundinæ, aliaque id genus cognitione digna: fastos adeat nuper è ruinis Romæ erutos, atque editos. Qui vero dies comitalis non erit; idem dies legitimus legi ferendæ non erit; quæ comitiis ferri ac iuberi debet.

C A P. X.

De promulgatione legis.

Macrob. ib.

ROMVLGANDA autem lex, & scribenda antea erat, vt trinis nundinis proposita legi posset ab iis qui in vrbem è rusticis tribubus ac municipiis veniebāt. Nam Rutilius apud Macrobiū scribit Romanos instituisse nundinas, vt octo quidem diebus in agris rustici opus facerent, nono autem die, intermisso iure ad mercatum, legesque accipiendas Romanam venirent: & vt scita atque consulta frequentiore populo referrentur, quæ trinūdino die proposita à singulis atque vniuersis facile noscebantur. Vnde etiam mos tractus, vt leges trinūdino die promulgarentur. Cicero in Antoninum lib. 1. & 5, contra legem Cæciliam & Didiam fieri significat, si ante perlata sint, & in æs incisæ, quam aut promulgata, aut scripta fuerint. Enumerat Quintillianus libro secundo institutionum, quæ contra legem dici possint. *Aut enim, inquit, de iure dubitari potest eius qui rogat; vt de P. Clodij, qui nō rite creatus Tribunus arguebatur; aut de ipsius rogationis, quod est varium. siue non trino sorte nundino promulgata, siue non idoneo die, siue contra intercessionem, vel auspiciis: aliud re quid, quod legitimis obstat; dicitur lata esse, vel ferri: siue alicui manentium legum repugnare.* & quæ sequuntur. De eadem promulgatione, & tribus nundinis, & à Cicerone pro Flacco, & libro tertio de legibus, & à nobis in Cæcilia & Didia dictum est. Quibus etiam locis cognoscitur, non eandem semper promulgandi formam fuisse.

C A P. XI.

De suadenda, ac dissuadenda lege.

ROMVLGATA rogatione suadere legem auctores solebant, dissuadere qui intercedebant, aut quorum res agebatur. Idem Fabius eodem libro: *Legum laus, & visuperatio maiores inquit, vires desiderat. Apud Græcos lator legum ad iudicem vocabatur: Romanis pro concione suadere, ac dissuadere moris fuit.* Extant apud Ciceronem vtriusque rei exempla præclara. Nam legis Maniliæ de Cn. Pompei Magni imperio contra Mithridatem suasio; dissuasio autem legis Agrariæ Rulli, quo pacto fierent, satis ostendunt. Apud Liuium multarum legum contentiones videmus inter optimates ac populares, item omniū optimam legis Oppiæ abrogationem, quā M.

Liui. lib. 34.

Cato.

Cato maior dissuasit, neque obtinuit. Eiusdem Ciceronis lex efficta est de legibus ferendis in hæc verba. PROMVLGATA PROPOSITA IN AERARIO COGNITA AGVNTO. NEC PLVSQVAM DE SINGVLIS REBVS SEMEL CONSVLVNTO. REM POPVLVM DOCENTO. DOCE-RI A MAGISTRATIBVS PRIVATISQVE PATIVNTOR. His verbis apparet, quid seruari soleret, dum lex ferretur. Promulgabatur lex a legis auctore; proponebatur in ærario; cognoscebatur ab omnibus antequam de singulis rebus populus consuleretur; docebatur legis sententia tam à magistratibus, quam à priuatis, qui aut pro lege aut contra legem dicere vellent: tum populus rogabatur de singulis & suffragia ferebat, nisi intercessum esset. Idem Cicero pro Flacco: *O morem præclarum, disciplinamque quam a maioribus, accepimus, si quidem teneremus. Quæ scisceret plebs, aut quæ populus iuberet, summos concione, distributis partibus, tributim & centuriatim discriptis ordinibus, classibus, ætatibus; auditis auctoribus, remultos dies promulgata, & cognita, iuberi, vetarique voluerunt.*

Cice. lib. 3. de legib.

CAP. XII.

De intercessione, & auspicijs, atque alijs impedimentis suffragiorum.

VNC de intercessione, & alijs impedimentis videamus; qui intercedere possent, & quomodo intercessio fieret. Ex libro Messalæ de auspicijs constat Consulem omnibus magistratibus & comitiatum & concionem auocare posse; Prætorem cæteris præter Consulem; minores magistratus nemini comitiatum, aut concionem auocare posse; sed qui eorum primus vocat ad comitia, is recte agit. Multi magistratus simul concionem habere possunt, simul cum populo agere non possunt. *Patriciorum maxima auspicia sunt Consulis, Prætoris, Censoris. Neque tamen eorum omnium inter se eadem, aut eiusdem potestatis: quod collega Censores & Consules aut Prætores non sunt; Prætores & Consules collega sunt. Ideo neque Consules aut Prætores Censoribus; neque Censores Consulibus aut Prætoribus turbant aut retinent auspicia. At Censores inter se, versus Prætores Consulesque inter se, & vitiant, & obtinent. Prætor etsi collega Consulis est, neque Prætor, neque Consul iure rogare potest: quia imperiū minus Prætor, minus habet Consul & à minore imperio minus, aut à maiore collega rogari non potest; neque in comitijs in auspicio esse debent. Cæteri minores magistratus appellantur; de quibus in edicto Consulū, quo edicunt quis dies comitijs centuriatis futurus sit: NEQVIS MAGISTRATVS MINOR DE CAELO SERVASSE VELIT. Hæc Messala. Ex quibus duo genera interpellandi comitia cognoscimus: atterum cum collega collega pariter imperij turbabat aut retinebat auspicia; alterum cum maior magistratus minori comitiatum auocabat, tertium (quod vereor ne idem sit cum primo) quotiens de caelo per collegam seruabatur. Id obnuntiare tum dicebatur, cum ei qui cum populo agere volebat, id remuntiabatur. Negabant enim augures fas esse agi cum populo, cum de caelo seruaretur. Quamobrem cum Cicero Clodij legem impugnat, quæ vetebat, ne quis per eos dies, quibus cum populo agi*

Idem cap. 14.

Vide Liv. lib. 3.

Cic. p. Dom. Idem post reditum, in Sena. & in Di. 10a.

liceret. de cælo seruaret. tulisse ait; ne auspiciis obtemperaretur; ne obnuntiare consilio, aut comitiis, ne legi intercedere liceret. Sed hæc in Ælia & Clodia de obnuntiatione dicemus. Legem tamen Tullianam, qua de intercessione agitur referamus. VIS IN POPULO ABESTO. PAR MAIORQUE POTESTAS PLUS VALETO AST CUI TURBASITVR IN AGENDO FRAVS ACTORIS ESTO. INTERCESSOR REI MALAE SALVTARIS CIVIS ESTO QVI AGENT AVSPICIA, SERVANTO. AVGVRI PVBLICO PARENTO. Qua lege primum vis tollitur: neque enim aliter intercessio iuuare Rempublicam potest. *Quarunt quid sit* (inquit idem Cicero Philippica prima) *cur bonis Tribunis plebis leges malas metuant? Paratos habemus qui intercedant, paratos qui Rempublicam religione defendant. Negligimus ista, & nimis antiqua, & stulta dicimus. Forum sepietur, omnes claudentur aditus, armati in praesidiis multis in locis collocabuntur. Quod erit ita gestum, id lex erit, & in quinta: Omnes fori aditus ita septi, vt etiam si nemo obsideret armatus, tamen nisi sceptris reuulsis introiri in forum nullo modo posses. sic vero erant disposita praesidia, vt quo modo aditus hostium prohibetur castellis & aggeribus; ita ab ingressione fori populum, Tribunosque plebis propulsari videres. Hoc remedio intercessiones excludebantur. Ex vero erant legitimæ, si par aut maior potestas prohibuisset. Parendum autem erat intercessori: quod impediri bonam rem melius esset, quam cõcedi malæ. Si vero intercederetur, aut turbaretur, & seditio esse cõperat; licebat agenti cum populo consilium dimittere. Itaque vim quærebat, qui permanebat. quod Ciceronis lege præclare vetatur. Dat etiam ea lex potestatem cuicumque ciui, vt rei malæ intercedat. quod et si speciem habeat iustitiæ, multorum malorum causa esse potest. facile enim fiet, vt optimis quibusque rebus intercedatur. De auspiciis, constat veteres auspiciis seruatis leges ferre solitos; nihilque nisi auspicato facere, quæ rata esse vellent. Quæ vero auspicia, & quo pacto haberentur centuriatis comitiis, ad Varronem in calce libri quinti de lingua Latina eum qui discere velit, allego. Ridicula sane fuit Tiberij Gracchi optimi viri religio qui in Sardinia recordatus est, se Romæ comitiis Consularibus, cum semel auspicato pomœrium transisset, deinde intraret urbem senatus habendi causa, in redeundo cum idem pomœrium transiret, auspiciari esse oblitum, ac tabernaculum vitio cepisse. Itaque quod vitio creati essent Consules, idque rescissent, magistratu se abdicauerunt. In commentariis augurum scriptum erat, Ioue tonante, fulgurante comitia populi habere nefas. Id non male Cicero interpretabatur Reip. causa constitutum fuisse: vt multas comitiorum non habendorum causas haberent. nam comitiorum solum vitium est fulmen. Erat etiam omnibus commodum, ne aut in campo, in magnis imbribus omnes essent, aut pauci legem præferrent. Vitium quoque faciebat comitiis morbus, qui ea de causa comitalis dicebatur. Cato apud Sex. Pompeium: Si cui seruo aut ancilla dormienti venit, quod comitia prohibere solet; ne id quidem mihi auspicianti domi vitium fuit. Is morbus & maior, & in uia dicitur. Sed vt ad intercessionem reuertamur; intercedi non solum poterat cum lex ferebatur, sed & cum priuati dicebant; hoc est, dum suaderetur, dum sitella deferretur (vas orac. fortibus necessarium) dum æquabantur*

Cice. lib. j. de legib.

Donatus in Andriâ. ver. ea. lege atque ordine. Cice. lib. j. de diu. Clc. lib. 2. de natur. deor. & lib. 1. & 2. de diuinat. & lib. 2. ad Qu. Fr. Epist. 2.

Cice. lib. 2. de diu. & in Varron. & Philip. 5.

Gell. lib. 8. cap. 2.

Or. apud Alcibiadem. Corin. 2.

banur sortes, dum sortitio fiebat, quænam tribus prærogatiuam ferret. His peractis, cum id solum supererat, vt populus sententiam ferret, iubebat vnumquemque is qui legem ferebat, discedere. quod verbum non id significat, quod vulgo vt de eo loco discederent, vbi lex ferebatur; sed vt in suam quisque tribum discederet, in qua erat suffragium laturus. erat enim in concione populus, vt semper, confusus. Hoc verbo vsus est, ni fallor, Cicero libro tertio de legibus: *Lex recitata est*, inquit, *discedite & tabellam inbebo dari*. Recitabatur autem lex a præcone, cui verba ab scriba, vt fit subiiciebantur. Qui intercedebant, vetare solebant, ne præco, neve scriba suum officium facerent. solus C. Cornelius Tribunus plebis cum eadem ratione legem ferre impediretur; ipse codicem in quo lex scripta erat, cepit recitare: quæ res seditionem concitauit, & periculum capitis Cornelio creauit. sed Cicerone patrono absolutus est. Nullus erat intercedendi finis, nisi intercessio remitteretur. id apparet ex Lio, de abroganda lege Oppia, frequentia & precibus mulierum remissam intercessionem. A. Gabinus Trib. Pleb. cum legem ferret, vt extra ordinem Cn. Pompeio bellum aduersus piratas decerneretur; L. Trebellius eius collega intercesserat; ac senatus tribus Gabinus cepit, vt Trebellio magistratum abrogaret; sicut Ti. Gracchus Tr. Pleb. M. Octauio collegæ magistratum abrogauit. Perstabat Trebellius in intercessione, Gabinus in abrogatione: postquam decem & septem tribus rogationem acceperant, remisit intercessionem, vnam enim mentem esse populi videbat. Hæc Cicero & Pedianus in Cornelia.

Adde Liu.
lib. 2.

Liu. lib. 34.

Idem lib. 38.

CAP. XIII.

De roganda lege, iubenda, atque vetanda.

AD rogationem ipsam ventum est, quam non pessime interrogationem Iustinianus appellat. Illis enim verbis concipitur, quibus interrogatur populus, velint ne & iubeant: Sed melius est vt rogentur, quo solum verbo veteres vsi sunt. *Velitis iubeatis*, vt M. Tullio aqua & igni interdictum sit? *Velitis iubeatis*, vt L. Valerius L. Titio tam iure legeque filius fiet, quam si ex eo patre matreque familias eius natus esset? *vtique ei vitæ necisque in eum potestas fiet*, vt patriendo filio est? Hoc ita vt dixi, ita vos Quirites rogo. Item illa apud Lium de vere sacro: *Rogatus in hac verba populus est, Velitis iubeatis hoc sic fieri, si res populi Rom. Quiritium ad quinquennium proximum, sicut velim eam, salua seruata eris hisce duellis. datum donū duit populus Romanus Quiritium, & cætera*. Alia rogatio est quæ ab his omnibus longe differt: De Campanis qui ciues Romani erant, senatus censuit, vt plebs scisceretur, quod senatus visum foret. L. Atilius Tribunus plebis ex auctoritate senatus plebem in hac verba rogauit: Omnes Campani, Atellani, Calatini, Sabatini, qui se dediderunt in arbitrium ditiorumque populi Romani Fulvio Proconsule, quæque vna secum dediderunt, agrum, urbemque, diuina, humanaque vtensiliaque, sine quid aliud dediderunt; de his rebus quid fieri velitis, vos rogo Quirites. Plebs sic iussit. Quod senatus maxima pars censeat, qui assident. id volumus, iubemusque.

In Inst. de iure nat. p. lex. Cic. p. domo. Gell. lib. 5. ca. 19.

Liu. lib. 22. Adde lib. 30. & 38.

Liu. lib. 36.

B iij.

Cice. pro do-
mo, & lib. 3
de legib.

Erat autem legibus cautum (quod Ciceronis effictam legem interpre-
tando dicebamus) vt rogationes de pluribus rebus diuideretur; nec plus
quam de singulis rebus semel rogaretur, ne populo necesse esset. in con-
iunctis rebus compluribus, aut id quod nollet accipere; aut id quod
vellet repudiare. Itaque pluribus de rebus vno sortitu referri ex lege
Cæcilia & Didia non poterat.

CAP. XIV.

De toto suffragiorum genere.

Afco. lib. 3.
Ver.
A. C. NL.
Cice. lib. 3. de
legib.

DE suffragiis vero multa essent dicenda, quæ nos plane i-
gnoramus. Nam neque id veteres scripserunt; quod suis
temporibus res nemini esset incognita: neque nos omnia
colligere potuimus, quæ literis singuli mandarunt. Di-
cam tamen quædam illustriora cætera minutiora diuina-
re liceat; aut negligere. Ac quidem suffragiorum genera erant tria: Vo-
ce, manu aut pedibus, & tabellis. Voce in comitiis, ac consiliis ante le-
ges Tabellarias populus Romanus usus est: voce & pedibus senatus.
Tabella iudicum fuit, eaque triplex: Absoluendi, condemnandi, & quæ
non liquere inscribatur. At in comitiis punctis suffragia singulorum
significabantur: quo verbo Cicero in Planciana, & pro L. Muræna usus
est. item testulis & sitella vfos Liuius indicat libro xxv. Leges Tabella-
riæ quatuor tantum fuerunt. prima de magistratibus mandandis Gabi-
nia: altera Cassia de populi iudiciis, excepto perduellionis: tertia Papi-
ria Carbonis de legibus iubendis atque vetandis: postrema Cælia per-
duellionis. Ante Carbonem itaque voce suffragia ferebantur. Quid au-
tem in suffragio, vel voce, vel tabella dato contineretur; obseruatum est,
legibus iubendis VTI ROGAS, vetandis ANTIQVO dictum, scriptum-
ve esse. Liuius libro sexto: Cum vti rogassent, prima tribus dicerent. & lib.
xxx. De pace vti rogata omnes tribus erant iusserunt. & xxxviii. Omnes
tribus vti rogasset, iusserunt. Idem lib. viii. M. Flavius Trib. plebis tulio
ad populum, vt in Tusculanos animaduerneretur. Tribus omnes præter Pol-
liam antiquarunt legem. Pollia sententia fuit puberes verberatos necari,
coniuges liberosque sub corona lege belli venire. in cuius rei memoriam nul-
lum ferme ex Pollia tribu candidatum Papiriam solitum ferre. Cicero li-
bro primo ad Atticum: Cum dies venisset rogationi ex S. C. ferenda, con-
cursabant barbatuli iuuenes; & populum vt antiquaret, rogabant. Piso au-
tem Consul lator rogationis, idem erat dissuasor. Opera Clodiana pontes oc-
cuparant. Tabella magistrabantur, ita vt nulla daretur VTI ROGAS. Hic
tibi rostra Cato auolat, accedit Hortensius & Fauonius. Hoc concursu opti-
matum comitia dirimuntur. Idem libro tertio de legibus. Vos demum, vt
video, legem antiquastis sine tabella. Improbatur idem Cicero omnes le-
ges, quæ post illas Tabellarias latæ sunt, quæ tegunt omni ratione suf-
fragium ne quis inspiciat tabellam, ne roget ne appellet. Pontes etiam
lex Maria, inquit, fecit angustos; quæ si opposita sunt ambitiosis, non repre-
hendo. De his ipsis pontibus præter illud Cæpionis contra Saturninum;
Macrobij verba referemus. Sed id ipsum Cæpionis attente confideran-
dum est. Senatus decreuit, si L. Apuleius Saturninus legem frumentariam
de se-

V. R. A.

Val. Max. lib.
9. cap. 10.

V. R.

Ad H. torn.
lib. n.

de semilibris & tricientibus ad populum ferat, aduersus Remp. videri cum facere. Saturninus ferre capit; college intercedere: ille nihilominus cistellam derulit. Capio Quæstor urbanus cum viris bonis impetum facit, pontes disturbat, cistas deiecit; impedimento est, quo secus feratur lex, accersitur maiestatis. Macrobij illud: His ne tam doctis viris adimere vis in verborum Comitij ius suffragandi, & tanquam sexagenarios, maiores de ponte deiciet? Et Ouidius ait.

Macro. lib. 1.
Saturn.

Ouid. lib. 1.
Fast.

Pars putat, vt ferrent iuuenes suffragia soli:

Pontibus infirmos præcipitasse senes.

Quæ de cistis & cistella; eadem de sitella antea dicta sunt ex Lælio & Cicerone in Cornelianâ: Dum sitella defertur, dum æquantur sortes, dum sortitio fit. Æquantur sortes, vt ex Asconio in Miloniana cognoscimus, cum pilæ in quibus nomina inscripta sunt vel tribuum, vel centuriarum, vel curiarum, publice æquantur. Sortitio autem fit vel prærogatiuæ, vel cum totidem punctis paria suffragia sunt, vt Cicero in Planicianâ scribit. Vnam Virgilius sitellam appellat:

Quæstor Minos vnam monet.

id aptius fuit his, quorum cineres vna tegebat. M. Varro libro tertio de re rustica, finxit se comitiis Ædiliis, posteaquam suffragium tulisset, dum diriberentur suffragia, in villam publicam venisse: in ea Ap. Claudium augurem sedentem inuenisse in subelliis, vt Consuli, si quid vsus posceret, præsto esset. Eam villam ædificatam a maioribus scribit, vt eo succederent campo ciues, vbi cohortes ad delectum Consuli adductæ confiderent, vbi arma ostenderent, Censores censu admitterent populum. Et cum multa retulisset se locutum more dialogorum de villa & auihus: Clamag, inquit, fit in campo, Nos athletæ comitiarum cum id fieri non miraremur propter studia suffragatorum: narrat. Pantuleius ad tabulam cum diriberent, quendam deprehensum tesseras sonicientem in loculum: eum ad Consulem tractum a fautoribus competitorum. Tum Pauo surgit, quod eius candidati custos dicebatur deprehensus. Paulo post venit apparitor Appio a Consule, & augures ait citari ad extremum redit Pauo; & si vultis inquit anchoras tollere, latis tabulis sortitio fit tribuum: ac cepti sunt à præcone renuntiari, quem quaque tribus fecerint Ædilem. Appius surgit, vt ibidem candidato suo gratularetur, ac discederet in hortos. & post pauca: Nos hæc, at strepitus à dextris; & eccum recta candidatus noster designatus Ædilis: cui nos occurrimus, & gratulati in Capitolium prosequimur: ille inde eundo suam domum, nos nostram. Hæc Varro, qui nobis imaginem quandam comitiarum expressit. Cui nos quod addamus, nihil habemus.

CAP. XV. De iurando.

SVARE in leges sæpe obseruatū est, quod Saturninus in lege Agraria cauit: ea enim lege iubebatur, vt qui in eam non iurasset, ei aqua & igni interdiceretur. Et in Sacratissimis legibus, quibus Tribunos in sacro monte creauerunt, si Dionysio credimus, ne populo Rō. liceret eam legem arrogare; iurare omnes ciues iubebantur se suosque liberos: eis legibus

Plin. de vitis
illustr.
Appian. lib. 1.
civil.
Dionys. lib. 6.
antiquit.

perpetuo vsuros. Id si fecerint, propitios habeant: si fecerint, auersos deos. Liuius eiusdem sacramenti mentionem facit libro tertio: Tribunos vetere iure iurando plebis, cum primum eam potestatem creauit, sacrosanctos esse. Constat Qu. Metellum Numidicum in exilium iuisse, quod nolisset in Apuleiam Agrariam, de qua dicebamus, iurare. Itaque tum iurandum erat, cum legibus cauebatur vt iurarent. Atheniensium generale sacramentum erat, vt omnes leges seruarent. Apud Censores Romani, & cum in bellum exercitus educeretur, sacramento se multis modis obligabant. Sed tamē Dion libro xxxviii. solitos fuisse dicit leges sacramento confirmare; & in Iuliam Agrariam Qu. Metellum Celerem Catonem minorem, & M. Fauonium Catonis imitatore iurare noluisse; quoad pœnas veriti postero die ne vltima pateantur, iusiurandam præstitissent.

C A P. XVI. De conscribenda conseruandaque lege.

ERLATAM legem in æs incidi, atque conseruari oportebat. Cicero Philippica prima: *Quod erit ita gestū, id lex erit. & in æs incidi iubebitur*. Et Ouidius libro primo fabularū: *— nec verba minantia fixo*

Ære legebantur. --- Plautus vrbane in Trinummio.

Mores leges perduxerunt iam in potestatem suam. ea misera etiam ad parietem sunt fixa clauis ferreis, vbi malos mores affigi nimio fuerat æquius.

Plin. lib. 8. epistol.

Plinius quoque irridet senatusconsultum de liberto Claudij Cæsaris nimis seruiliter factū, in quo vt in æs incideretur, idque æs figeretur ad statuam loricatam diui Iulij: *Sic quasi fœdera antiqua, inquit, sic quasi sacra leges censebatur.* Hinc Venulei Saturnini verba intelligemus: *Qui tabulam, inquit, arcam legis, formamve agrorum, aut quid aliud continentem refixeris, vel quid inde immutaueris, lege Iulia peculatus tenetur.*

Liqui tabulā ad l. Iul. pecul.

Cic. Philipp. 3.

Cicero quoque vehementer queritur Antonium falsas leges C. Cæsaris nomine & falsa decreta in æs incidēda, & in Capitolio figenda curasse. *Æs vero, quod aptum esset & legentibus, & incidentibus quærebatur.*

L. 2. p. ex actis de orig. iuris.

Itaque in tot tabulas, quot commodum erat, secabatur. Sic Duodecim tabularū lex appellationē accepit: non quod duodecim leges essent, sed quod totidem tabulis conscriberetur. Numæ Regis legum tabulæ referuntur a Sext. Pompeio ex secūda tabula secunda lege, vel secūda legis.

Sext. P. & ver. Reus.

Laudatur a Suetonio Vespasianus, quod restitutionē Capitolij aggressus ærearum tabularum tria millia, quæ simul conflagrauerant, restituenda suscepit, vndique inuestigatis exemplaribus. *Instrumentum, inquit, imperij pulcherrimum ac vetustissimum, quo continebantur pene ab exordio vrbis senatusconsulta & plebiscita de societate & fœdere ac privilegio ciuiūq; concessis.* Extant adhuc aliquot ex his tabulis, quas ad calcem huius libri diligenter perscribi curauimus. *Segnius enim irritant animos demissa per aures, vt optimus poeta scribit, quā quæ sunt oculis subiecta fidelibus.* At Cicero legum custodiā nullam haberi quæritur; easque leges esse, quas aparitores voluerint a librariis petis, publicis literis consignatā memoriā publicā non esse. Græcos vero laudibus effert, apud quos diligētius Nomophylaces crectur, quibus ipse Censores substituit. Nunc apud

Morat. in arte poetic. in Inst. de gradib. in fin. Cic. lib. 3. in An. de legib.

Aristotelem

Aristotelem longe maior eorum potestas est, quam ut custodes tantum tabularum sint. Pomponius id munus Aedilibus plebeiis dedit: *Ut essent, inquit, qui adibus praessent, in quibus omnia scita sua plebs defererebat, duos ex plebe constituerunt, qui etiam Aediles appellati sunt.* Livijs nō plebiscitorum sed senatusconsultorum conseruandorum causa creatos scribit: ut ad ædem Cereris deferrentur, quæ antea arbitrio Consulū supprimebantur, ac vitiabantur. Dionysius neutrum scribit: sed eorum munus esse, ut Tribunis subministrarent; iudicesque essent quarundam cōtrouersiarum; tum etiam sacra & publica loca, item annonā curarent. Varro quoque Aediles esse dicit, qui ædes sacras, & priuatas curarēt. At Sext. Pompeius, *Aedilis, inquit, initio dictus est magistratus, qui adium non tantum sacrarum, sed etiam priuatarum curam gerebat. Postea hoc nomen ad magistratus relatum est. Dictus est autem Aedilis, quod facilis ad eum plebi aditus esset.* Hæc varie ab his traduntur, nos cætera persequamur.

Arist. libr. 4.
ca. 14. & libr.
6. cap. 8. de
Rep.
l. 2. p. 146. m.
ut essent. de
orig. iur.
Liu. lib. 3.

Dionys. lib.
6.

CAP. XVII.

De abrogatione & derogatione legum.

DIXIMVS initio de nomine atque origine legum; item quid lex esset, & qualis, & quotuplex; partes quoque legis persecuti sumus. iam quo pacto leges Romanorum fierent, accurate (ni fallor) perscripsimus, cum a quibus, & per quos, quo loco quo tempore, qua ratione comitia haberentur, centuriata, curiata, atque tributa tradiderimus: de comitialibus diebus, de tribus nundinis, & promulgatione legis, de suadenda ac dissuadenda lege, de intercessione, & auspiciis, atque aliis impedimentis suffragiorum, de roganda denique lege, iubenda, atque vetanda, totoque ipso genere suffragiorum, de iureiurando, & de conscribenda, conseruandaque lege Nunc de abrogatione & derogatione legum, & de his qui legibus soluebantur. dicendum est. Quia in re videndum erit, an præstet nunquam id fieri, vel si fieri oportet, quando oporteat; quod ipsum multiplex est; tum de modo atque ratione tractabimus, quæque his erunt consentanea. Sed principio videamus quid ipsa abrogatio ac derogatio sit. *Derogatur legi*, inquit Modestinus libro septimo regularum, *aut abrogatur. Derogatur legi, cum pars destrahitur; abrogatur legi, cum prorsus tollitur.* Cicero libro secundo de inuentione: Indignum esse de lege aliquid derogari, aut legem abrogari, aut aliqua ex parte commutari. Est etiam abrogandi verbum, quod magis ad abrogationem, quam ad derogationem pertineat; *Obrogare est*, inquit Pompeius, *legis prioris infirmenda causa legem aliam ferre. Opponitur enim rogationi rogatio; derogatione vero, de ea rogatione quid tollitur: abrogatione antiquatur atque amouetur quod rogatum erat.* Cicero lib. 3. ad Atticum omnia hæc in sanctione quadā abrogationis legis Clodiz ita scripta refert. SI QUID IN HAC ROGATIONE SCRIPTVM EST QVOD PER LEGES PLEBISVE SCITA PROMVLGARE ABROGARE DEROGARE OBROGARE SINE FRAVDE SVA NON LICEAT NON LICVERIT QVOQVE ET QVI PROMVLGAUIT ABROGAVIT DEROGAVIT OBROGAVIT OB EAM REM POENAE MVLTAEVE SIT. E. H. L. N. R. Liu. quoq; ele-

l. derogatur.
D. de rebua.
signif.

Ad quibus
D. de legib.

Diodor. lib.
12. biblioth.

Stobz. c. 37.

Aristot. lib. 1.
ca. 6. Polit.

Lia. lib. 34.

Aristot. lib. 5.
cap. 3.

Thucy. apud
Stob. cap. 41.
Ad Stob. ibi.

ganter verbis antiquandi & abrogandi libro vicesimo secundo usus est. *Plebiscitum*, inquit, *quo oneratus magis, quam honoratus sum, prius antiquo, abrogoque* Magis proprie Iulianus in libris Digestorum: *Quid interest*, inquit, *suffragio populus voluntatem suam declaret, an rebus ipsis & factis? Quare rectissime etiam illud receptum est, ut leges non solum suffragio legislatoris, sed etiam tacito consensu omnium per consuetudinem abrogentur. Lex aut rogatur, id est fertur*, inquit Ulpianus in fragmentis; *aut abrogatur, id est prior lex tollitur; aut derogatur, id est, pars prima legis tollitur; aut subrogatur, id est, adicitur aliquid primæ legi; aut abrogatur, id est, mutatur aliquid ex primæ lege*. Cum hæc ita se habeant, illud videamus, an leges abrogari utile, honestum aut necessarium sit. Et Charôdas, ne suæ leges abrogari possent, laqueum parari voluit ei qui abrogationem suadere vellet, ut si non obtinuisset, moriendum ei esset. Is ea animi constantia atque adeo pertinacia fuit, ut cum legem tulisset, ne quis cum telo in forum veniret, & casu gladium in foro habere postea visus fuisset; neque abrogari legem, neque legibus solui se passus est, eodemque gladio se interemit. Ab Hierocle eadem lex de laqueo summis laudibus effertur. *Oportet enim leges, inquit, alteros deos esse putare: ad earum iussa se omnes formare atque instituere. Et qui abroget, aut derogat, obuiam evadendum est. Nam legum contemptio & antiquatio nihil boni civibus adfert. Nil igitur temere novum recipiatur*. Aristoteles cum in hanc quaestionem incidisset, multa pro abrogatione argumenta proposuit; quibus cum quæ ex altera parte dici possent, retulisset, controuersiam in aliud tempus dirimendam reliquit. Capita autem argumentorum contra abrogationem sunt hæc. Non dubium est, quin res novas in Rempublicam introducentes, Reipublicæ commutationi obnoxij sunt: Hippodami autem lex, quæ præmium novam rem licet commodam civitati reperienti dabat; item illæ quæ abrogare leges volunt, eidem periculo valde proximæ sunt. Præterea magno detrimento Resp. afficitur, si ciues facile leges abrogare soleant. Neque ita commodum est, aut utile illud nescio quid, quod in veteri lege aut deest, aut melius esse potuit, corrigere ac mutare; atque damnosum & inutile, vel potius perniciosum est, consuetudinem inducere legibus non parendi, & arbitrato singulorum facile mutandi. Neque enim verum est, ut in cæteris artibus ac disciplinis, si quid novi melius reperiatur, accipiendum esse. leges enim moribus utentium comprobantur; mores autem sæpe mutari nequeunt: cæteræ disciplinæ à diuturnis moribus nihil, aut parum roboris accipiunt. Huc etiam pertinet, quod M. Cato Contra abrogationem legis Oppij dicebat: *Quam accepistis, insistitis suffragijs vestris legem, quam vsu tot annorum & experiendo comprobastis; hanc ut abrogetis, id est, ut unam tollendo legem, cæteras infirmetis? Quid attinebit vniversus rogare leges, quas mox abrogare, in quos latae sunt, possint?* Enumerat idem Aristoteles sæpe civitatibus nocuisse legum morumve mutationem non solum magnam & apertam, sed quæ tacite obrepisset minimo quoque neglecto. Neque etiam deest qui putet satius esse Rempublicam minus bonis legibus, modo firmis uti, quam bonis, quæ non ita firmæ, fixæque sint. Fertur etiam Atheniensium sacramentum fuisse, ut leges minime quisquam abrogari siceret, sed potius solus & cum cæteris legum

ultra

ultor esset. Quod si vera est illorum definitio, qui putant legem esse rationem summam insitam in natura, quæ iubet ea quæ facienda sunt, prohibetque contraria; aut iustorum iniustorumque distinctio, ad illam antiquissimam & rerum omnium principem expressa naturam, ad quam leges hominum diriguntur, quæ supplicio improbos afficiunt, defendunt ac tuentur bonos; aut si qua alia ratione definire velimus, quæ nos antea retulimus: hæc ipsa naturæ iura diuina quadam prouidentia inter homines constituta, semper firma atque immutabilia permanere debent. Sed etsi lex iuxta, honesta utilis & Reipub. accommodata esse debet, si quis ei legi contrariam tulerit, iniustam, turpem, atque inutilem Reip. ferat necesse est; aut nō legem abrogare dicetur, sed tunc primum legem conscribere. Quid: quod tum de legibus iudicare oporteat, cum promulgantur; receptis vtendum est, & non de ipsis, sed secundum ipsas, iudicare debemus, etiam si duræ sint, & non nemini acerbæ. *Nulla lex*, inquit Liuius, *satis commoda omnibus est: id modo quæritur, si maiori parti & in summam prodest.* Non possunt omnes articuli singillatim aut legibus aut senatus consultis comprehendere, inquit Iulianus: *sed cum in aliqua causa sententia eorum manifesta est, is qui iurisdictioni præest, ad similia procedere, atque ita ius dicere debet.* Iudicis officium est, inquit Aristot. *quod lege comprehendere non potest, ex bono aut æquo decernere.* Illæ optimæ leges sunt, quæ minimum iudicibus relinquunt. Omnes tamen de omnibus rebus definire nequeunt. Qua in re non legis aut auctoris vitio peccatur: sed ita rerum natura fert, vt de quibus leges fiant infinita sint. Infiniti autem nulla comprehensio est. Ad æquitatem ergo iudicium hæc referenda sunt: non leges accusandæ, neque nouis legibus Respubl. oneranda, neque veteres facile abrogandæ sunt. Huc accedunt, quæ ante oculos habemus rerum Romanarum exempla; tam illa vetera, quam recentiora: quæ omnia recte ab antiquissimo poeta vno versu comprehendebantur:

Moribus antiquis res stat Romana virisque.

Quem quidem versum Ennius vel breuitate, vel veritate, vt Cicero lib. quinto de Republica dicebat, tanquam ex oraculo quodam esse effatus videtur. Cum enim à moribus & institutis antiquis recessum est, cum leges improbissimus quisque mutare est ausus, tum libertatem & cæterarum prouinciarum imperium amiserunt. Præclare Tacitus flagitiis primum postea legibus laborasse Rempubli. finem æqui iuris Duodecim tabulas fuisse. *Nam secutæ leges*, inquit, *etsi aliquando in maleficos ex delicto, sapius tamen diffensione ordinū, & adipiscendi illicitos honores, aut pellendi claros viros, aliaque ob praua per vim lata sunt.* Tribonianum silentio prætereamus, in quem Virgilianū carmen in ore omnium habetur. Fixit enim leges pretio, si Græcos audiamus, atque, quod nobis magis perniciosum fuit, veteres nouasque refixit. Hæc contra abrogationem. At vero non minus multa sunt, quæ nos abrogare ac derogare legibus suadeant, & vt Androcles dicebat, vt marinos pisces sale, olæas oleosita leges legibus condiendas. Aristoteles quidem optimum esse ait in omnibus disciplinis melioribus institutionibus vti: neque dubium esse legum ferendarum, ac Reipublicæ instituendæ atque administrandæ disciplinam quandam esse. Tum veterum leges simplices, duræ, ac

Cicer. lib. 1.
de legib.

In Instit. de
iure nat. p.
sed natura-
lia. l. pen. D.
de iust. & iu-
re. ca. erit. dif.
4.

c. in istis. ead.
dist. l. prospe-
vit. D. qui. &
à quib.

Vidend. l. y-
fias contra
Alcib.

Liu. lib. 34.

Vid. l. ius plu

rib. D. de ius-
tit. & iure.

l. neque le-
ges.

l. & ideo. l. 26

possunt. D.

de legib.

Arist. initio

lib. 1. Rhet. &

lib. 1. Ethic.

cap. 9.

Idem lib. 7.

Polit. cap. 4.

Aug lib. 2 de
ciu. Dei. c. 21.

Corne. Tacit.
lib. 3. histor.

Lib 6. Encl.
Snid & Her-
manop.

Aristo. lib. 1.
Rhetor. cap.

29.

Idem lib 1.

Polit. cap. 6.

l. iura. l. ex
his. l. nam ad
ea, & seq. D.
& legi. Plato
lib. 1. de le-
gib.

l. ius plurib.
D. de iust. &
iur. p. sed
naturalia. in
instit. de iure
nat.
l. i. in fine. &
2. D. de iust.
& iur.
d. p. sed. na-
turalia. l. de
quib. in fin.
D. de legib.
Liv. lib. 34.

barbaræ fuerunt, quas nisi mutare liceret, multum ab humanitate discederemus. Iam vero nihil ita accurate scribitur, quin multa desint, multa minus recte tradantur, in legibus præsertim, quæ ad ea quæ frequentes & facile, non per raro accidunt, conscribuntur. Platonis vero sententia mihi omnium optima visa est: ut legibus caueatur, ne iuniorum quisquam quærere audeat, rectene, an contra leges constitutæ sint; sed omnium vna vox sit optimas esse, à Diis emanasse, illis esse obtemperandum. Seniores si quid excogitauerint, magistratibus indicent: deque his rebus cum inter se verba faciant, adolescens intersit nemo. Hoc temperamento multis malis medebimur, quæ antea recensebamus, tam his quæ à malis legibus, quam his quæ temporum vitio, atque ex mala consuetudine mutandæ, & non obtemperandi manarent. Illud negare non possumus, ius illud, quod semper æquum ac bonum est mutari non posse, neque debere, ut est ius naturale, quod gentium quoque appellamus: veluti erga Deum religio, ut parentibus & patriæ pareamus. Quod vero omnibus aut pluribus in quaque ciuitate utile est, quod ius ciuile dicitur; id sæpe mutari solet vel tacito consensu populi, vel alia postea lege lata, id si omnibus aut pluribus semper utile est, mutari quidem non debet. Mutatur autem quod utile esse desiit, quodque inutile videtur. Apud Liuium is qui abrogationem legis Oppiæ suadebat, quando & quæ leges abrogari possent, his verbis ostendit: *Ego enim quemadmodum ex his legibus, quæ non in tempus aliquod, sed perpetua utilitatis causa in æternum latæ sunt, nullam abrogari debere fateor, nisi quam aut usus coarguit, aut status aliquis Reipublicæ inutilem fecit: sic quas tempora aliqua desiderarunt leges, mortales, ut ita dicam, & temporibus ipsis mutabiles esse video: Quæ in pace latæ sunt, plerumque bellum abrogat; quæ in bello, pax. ut in nauis administratione alia in secunda alia in aduersa tempestate vsui sunt.* Quod ait, aut usu, aut statu Reip. commutato inutilem legem fieri; cum his consentit quæ Aristoteles scribit libro quarto de Rep. vsu plerumque euenire ut Resp. ex legibus non sit popularis, moribus tamen & viuendi ratione ut popularis administretur; vel contra: propterea quod in rerum publicarum mutationibus, quæ paulatim ac sensim accidunt, eisdem omnes legibus sæpe vtuntur; sæpe eas euertunt ac mutant. Ex his ergo apparet, quando, & quas leges abrogare liceat. Quod ipsum ad derogationem quoque trahitur. Forma vero eadem est, quam legibus iubendis fore diximus, eo solum excepto, quod cum moribus abrogatur, is modus necessarius est, qui in cæteris rebus quæ usu introduci solent:

CAP. XVIII. De iis qui legibus soluebantur.

Cicer. in A.
gratia in sen-
natu.

eiiciuntur,

Sueton. in C.
Cæsare. cap.
28.

E his qui legibus soluebantur, breuiter agendum; quod in Corneliis, Iulia Annali, & Regia de iis multa dicemus. Est autem alterum genus ex his, cum in eisdem legibus aliquis nominatim excipitur; ut in ea lege, qua peregrini Roma eiiciuntur, Glaucippus excipitur. & in illa Pompeij de iure magistratum, eo capite quo à petitione honorum absentes summouebat, Cæsar exceptus est lege iâ in æs incisa, & in ætærium cõdita, ut Suetonius scribit. Alte-

bit. Alterum cum quis legibus soluebatur lege aut senatusconsulto; quod initio per populum tantum fiebat; post ea senatus ad populum ferri iubebat, neque ferebatur: ad extremum ne in frequenti quidem senatu id agebatur. neque ut ad populum ferretur: scribebatur. Id C. Cornelius lege lata coercuit, licet intercessionem eidem rogationi abstulerit. Huic persimilis est rogatio, quæ priuilegium appellatur. vtrumque enim ius singulare est, quod contra tenorem rationis, ut Vlpianus scribit, propter aliquam vtilitatem auctoritate cōstituentium introductum est. De vtroque illa etiam quæ optimus declamator tractat, intelligi possunt: *Negant, inquit, rogationem esse recipiendam, quæ ad singulos homines pertineat. ego porro hoc in eo iure, quod perpetuum, & in omnia tempora scribitur existimo esse seruandum. Quotiens ad præsens tantummodo tempus rogatio fertur; ne ferri quidem nisi de singulis potest. Quod si hanc tollimus consuetudinem, nec duces ad exercitus ducemus, nec provincias decernemus, nec imperia prorogabimus, omnia enim ista rogationibus ad singulos pertinentibus consumuntur.* Hi vero omnes quos legibus solui diximus, non omnibus legibus solutos esse credamus; sed illis tantum quæ rogatione aut senatusconsulto continerentur. Solus princeps legibus solutus dicitur ab Vlpiano libro tertiodecimo ad legem Iuliam & Papiam: quod ad omnes referri plerique voluerunt. Ego vero ad illas solum leges Iuliam & Papiam respexisse Vlpianum crediderim. Ita enim in lege Regia Vespasiana scriptum est; ut nō ad omnes referatur, sed ad eas, in quibus scriptum esset, ne Diuus Augustus, Tiberiusque Iulius, & Ti. Claudius Cæsares tenerentur. VTIQUE QVIBVS LEGIBVS PLEBISVE SCITIS SCRIPTVM FVIT NE DIVVS AVG. TIBERIVSVE IVLIVS CAESAR AVG. TIBERIVSQUE CLAVDIVS CAESAR AVG. GERMANICVS TENERENTVR IIS LEGIBVS PLEBISQUE SCITIS IMP. CAESAR VESPASIANVS SOLVTVS SIT. Adicitur etiam esse, quod ex legibus principem facere oporteat, ne omnibus esse solutū, ut vulgo putemus. QVAEQVE EX QVAQVE LEGE ROGATIONE DIVVM AVG. TIBERIVMVE IVLIVM CAESAREM AVG. TIBERIVMVE CLAVDIVM CAESAREM AVG. GERMANICVM FACERE OPORTVIT EA OMNIA IMP. CAESARI VESPASIANO AVG. FACERE LICEAT. In his omnibus, quæ de legibus soluendis, & priuilegiis diximus, modus adhibendus est; ut non sine magna vtilitate concedatur. Alioqui omnia illa mala euenient, quæ ex legum abrogatione oriri solere dicebamus. Nihil enim interest abrogetur ne lex, an facile legibus ciues soluantur. Legum quoque distinctio, est ut temporum & hominum adhibenda.

Asco in Cor.
ne.

l. ius singu-
lare. D. de le-
gib.
Fabius decl.
c. 154.

l. princeps. D.
de legib.

ACILIA.

REPETUNDARVM.

SCONIVS Pedianus libro secundo in Verrem scribit Manium Acilium Glabrimonem legem Aciliam tulisse de pecuniis repetundis seuerissimam; in qua ne comperendinari quidem reum liceret. Hunc autem & Asconius, & Cicero significant eius Glabrimonis fuisse patrem, qui Cn. Pompeio Magno, M. Licinio Crasso Consulibus Prætor huic eidem repetundarum iudicio præerat, cum Verres accusatus est. Et cum idem Cicero in Sextiana Consulare fuisse hanc legem dicat; latam esse existimo anno post Urbem conditam sexcentesimo tricesimo octavo, eodem Manio, & Caio Porcio Catone Consulibus. Ciceronis verba sunt de hac lege ad Glabrimonem Prætorem: *Fac tibi paterna legis Acilia veniat in mentem; qua lege populus Romanus de pecuniis repetundis optimis iudiciis, seuerissimisque iudiciis usus est.* Et in Prætura urbana: *Ego tibi illam Aciliam legem restituo; qua lege multi semel accusati, semel dicta causa, semel auditis testibus condemnati sunt.* Ex his verbis apparet, quod antea ex Peditano retulimus de comperendinatione. Nam cum veteres tertium diem perendinum appellarent, comperendinare reum vsurpabant, cum causa iterum cognoscebatur, quasi in perendinum diem differrent cognitionem. Hoc itaque repetundarum reis ab Acilio ablatum est; itaque semel dicta causa aut absoluebantur, aut condemnabantur. Hanc legem C. Seruilius Glaucia Tribunus plebis abrogauit, qui primus tulit, ut idem Cicero scribit, ut comperendinaretur reus. *namque antea, inquit, aut iudicari primo poterat, aut amplius pronunciari.* Amplius autem pronuntiabatur, cum iudices non liquere dixissent, eaque pars, in cuius oratione obscuritas videbatur fuisse, iterum causam dicebat.

Cic. in orat.
pro L. Muræ.

Aciliam vero hoc quoque sustulisse Pedianus ait, ut neque comperendinare, neque ampliare liceret; Seruilia utrumque reddidit. De repetundis autem, & in Calpurnia, quæ antiquior hac est, & in Cornelia, Seruilia & Iulia, quæ hodie obtinet, plura scribemus.

ÆBVTIA.

DE CVRATIONE POTESTATEVE MANDANDA.

Cic. orat. in
Rullum.

LEGES veteres sunt. (inquit Cicero Consul in P. Seruiliū Rullum Tr. Pl.) *neque ea Consulares, si quid interesse hoc arbitramini, sed Tribunicia, vobis, maioribusque vestris vehementer grata atque iucunda. Licinia est lex, atque altera Æbutia, quæ non modò eum qui tulerit de aliqua cura-
tione ac*

sione ac potestate, sed etiam collegas eius, cognatos, adfines excipit, ne ijs potestas, curatio remaneret, De hac lege nihil amplius accepi. De Licinia suo loco.

ÆBVTIA

DE CENTVMVIRIS.

AGELLIVS libro sextodecimo scribit irrisum fuisse iurifconsultum, qui duodecim tabularum antiquitatem contemnebat, nisi quid in legis actionibus Centumviralium causarum lege Æbutia lata compositum esset. Ex his Gellij verbis crederem Centumvitalia iudicia hac lege fuisse constituta. Horum nomen à centum & quinque viris, qui pleraque res priuatas iudicabant, ductum est. Cum enim quinque & triginta tribus essent, terni ex singulis tribubus electi sunt: Centumuires dicebantur. His omnibus Decemuires, qui stlitibus iudicandis dicebantur, præerant. Ad centumuiros pertinebant iudicia vsucapionum, tutelarum, gentilitatum, agnationum, alluionum, circumlutionum, nexorum, mancipiorum, parietum, luminum, stillicidiorum, testamentorum ruptorum atque ratorum, aliarumque rerum innumerabilium. De querela inofficiosi testamenti, multis exemplis constat, cognitionem Centumvirosum fuisse. Augustus centumviralem hastam, quam Quæstura functi cogere solebant, Decemuiris commisit, vt Suetonius scribit. Pomponius tamen significare videtur Decemuiros stlitibus iudicandis, vt hastæ præessent, fuisse institutos, quod mihi minus probatur. vel ipsum enim nomen docet litibus, non hastæ solum constitutos, & antiquius nomen est, quam Augusti hasta. Stilites autem, veteres pro litibus dicebant, vt stlata nauiga pro latis, & stlocum pro loco. Primus L. Cornelius Sulla hasta vsus est, cum C. Cæsar, & Triumuires imitati sunt: posteriores hastam fiscalem introduxerunt. Ad Decemuiros quoque pertinuisse, vti de libertate ciuium Romanorum cognoscerent, ex oratione pro A. Cæcinnâ cognouimus.

Sex. Pomp.
ver. centum-
vitalia.
Cic. lib. j. de
Orat.

l. qui repu-
dians. D. de
iust. testam.
l. maximum.
C. de liber.
præc. l. ult. C.
de pet. here.
Cic. lib. i. & 2.
de Orat. Quin-
til. lib. 1. c. 1.
I. 1. p. deinde
cum esset. D.
de orig. iur.
Cic. in Orat.
Dion. lib. 54.
Quintil. lib.
1. cap. 6.
Sex. Pomp.
ver. stlata.
C. de fid. inst.
& iure haste
fisc. lib. x.

ÆLIA

DE OBVNNTIATIONE.

HÆC lex ab aliquo Tribuno Plebis lata est, post annum sexcentimum Urbis conditæ, de qua Asconius in Pisoniana, Obnuntiatio, inquit, qua perniciosis legibus resistebatur, quâ Ælia lex confirmauerat, P. Clodij lege vi ne quis per eos dies, quibus cum populo agi liceret, de cælo seruaret; sublata fuit. Cum enim auspicia de cælo seruando fierent, & fas non esset cum populo agi, cū de cælo seruaretur, si quis resistere legi cuperet, ne à populo acciperetur, comitiis obnuntiabat de cælo seruare se. Itaque lata lege, vt comitialibus diebus fas non esset de cælo seruare; tota obnuntiandi interdendique ratio peribat. Inspectante & tacente te (inquit Cicero Pisoni) à P. Clodio fatali portento prodigioque Reipublice. lex Ælia & Fusia eversa est, prognacula, muraque tranquillitatis atque otij

Cic. pro do-
mo & de A-
rusp. respon-
& in Vatin.

& postea: *Centum prope annos legem Æliam & Fusiam tenueramus, quæ leges ausus est non nemo improbus, potuit quidem nemo unquam conuelleret.* Idem post reditum in Senatu: *Quo inspectante atque sedente legem Tribunus Plebis tulit, ne auspiciis obtemperaretur; ne obnuntiare consilio, aut comitiis; ne legi intercedere liceret; ut lex Ælia, & Fusia ne valerent: quæ nostri maiores certissima subsidia Reipublica contra Tribunicios furores esse voluerunt.* Idem de Prouinciis consularibus: *Vobis statuendum est legem Æliam manere; legem Fusiam non esse abrogatam non omnibus fastis legem ferri licere; cum lex feratur, de calo seruari, obnuntiarum, intercedi licere.* In Vatiniana quoque, & libro secundo ad Atticum eiusdem legis mentio fit. Sed ex suprascriptis satis apparet, & quo tempore lata & quanto opere abrogata sit, & quid ea contineretur. Si quid autem deest, id in Clodii, & Fusii & in Duodecim dicitur.

ÆLIA SENTIA DE MANUMISSIONIBUS.

Ex. Ælio Catulo, C. Sentio Saturnio Consulibus hanc legem esse latam arbitror, post Romam conditam anno septingentesimo quinquagesimosexto, quo anno Tiberius adoptatus est ab Augusto, ut Paternus libro secundo scribit. Cuius sex capita animaduerti.

I.

Primum de dediticiis libertis: ut qui seruus publice victus, aut notis iniustus, aut publice verberatus fuisset, si manumitteretur, dediticiam libertatem consequeretur; neque unquam ad ciuitatem Romanam perueniret. Id Suetonius in Augusto, & Iustinianus libro primo institutionum scripserunt: *Nam qui manumittebantur, modo maiorem & iustam libertatem consequerentur, & fiebant ciues Romani: modo minorem, & Latini ex lege Iunia Norbana fiebant: modo inferiorem, & fiebant ex lege Ælia Sentia dedititij.* Quem locum Theophilus omnium optime interpretatur, ut ex Caio & Paulo cognouimus. Eandem interpretationem recipiunt Vlpiani verba libro primo ad legem Æliam Sentiam: *Verum est, cum qui in carcere clusus est, non videri neque victus, neque in vinculis esse, nisi corpori eius vincula sint adhibita. Dedititiorum numero sunt (inquit Vlpianus in fragmentis) qui pœna causa victi sunt à domino; quibus vestigia inscripta fuerunt; qui propter noxam torti, nocentesque inuenti sunt; qui traditi sunt, ut ferro, aut cum bestiis depugnarent, vel in custodiam coniecti fuerunt; deinde quoquo modo manumissi sunt: idque lex Ælia Sentia facit.* Dedititij à veteribus dicebantur, qui aut sponte sua deditiorem fecissent, ut Campani apud Liuium libro septimo: aut cum bellum à fociis aut fœderatis timeretur, ut apud Florum libro quadragesimo nono de Carthaginiensibus. Extat apud eundem Liuium lib. 1. Collatinorum deditiorem vetus formula hæc. *Rex interrogauit: Estis ne vos legati oratoresque missi à populo Collatino, ut vos, populumque Collatinum dederetis? Sumus. Est ne populus Collatinus in sua potestate? Est. Deditis ne vos, populumque Collatinum, urbem, agros, aquas, terminos, delubra, ventilia, diuina, humanaque omnia in meam, populi que Romani ditionem? Deditimus. Et ego recipio.* Hoc caput, cum dedititij nulli essent, ciuitate Romana

In Instit. de libertin. p. vii. tit.

Caio lib. 1. Instit. Paul. lib. 4. senten. tit. de manumiss.

I. verū. D. de verb. sign.

I. vaie. C. de dedit. liber. & d. p. vii. I. in fraudē. C. de test. ma.

Romana omnibus data, ab Iustiniano abrogatum est.

Alterum caput erat, ut manumissiones in fraudem factæ non valerent, vno excepto herede. Namque is qui soluendo non est, potest ex hac lege seruum instituere cum libertate, qui ei necessarius heres fiat, ut Iustinianus eodem libro, Paulus libro primo ad legem Æliam Sentiam scripserunt. Idem ait libro quinquagesimo septimo ad edictum, ita demum hanc legem conseruare libertatem, si nemo alius ex eo testamento hæres esse potest. Itaque si seruo liber homo, aut is cui libertas ex fideicommissio debetur, substitutus sit; à secundo gradu incipiendum erit. Celsus quoque libro vicesimo nono Digestorum scribit hac lege caueri, ut si duo, pluresve ex eadem causa heredes scripti sint, uti quisque primus scriptus sit, heres sit. Idem Vlpianus in fragmentis confirmat; eumque seruum xxx. annis minorem, & qui in ea causa sit, ut dedititius fieri deberet, ciuem Romanum & heredem fieri.

Eadem lege domino viginti annis minori non aliter manumittere permittitur, quam vindicta, si apud consilium iusta causa manumissionis adprobata fuerit, ut Iustinianus ait, à quo permulta manumissionis iustæ causæ enumerantur. Lælius. Felix libro primo ad Quintum Mucium relatus apud Gellium libro quintodecimo: *Qui non vniuersum populum, sed partem aliquam adesse iubet, non comitia, sed consilium edicere, inquit, debet.* Quibus verbis constat consilium significare eos, qui ut de causis manumittendi cognoscerent, cum Prætor aut Præside conuenerant. Vnde etiam consiliarij, adfessoresque appellati postea sunt, qui ad huiuscemodi consilia deligerentur. *In consilium adhibentur* (inquit Vlpianus in fragmentis) *Roma quinque Senatores, & quinque equites Rom. in provincia viginti recuperatores ciues Romani.* Eadem lege cautum esse ait, ut minor triginta annorum seruus vindicta manumissus ciuis Rom. non fiat, nisi apud consilium causa probata fuerit: testamēto vero manumissū perinde haberi, atque si domini volūtate in libertate esset; Ideoque Latinū esse. De vindicta autē in Iunia Norbana lege dicemus.

Alio capite prohibetur patronus adigere iureiurando, ne nubat liberta, vel liberos tollat libertus. Nam & ipse liberi eius patronatus perdunt, ut Paulus ait libro secundo ad eandem legē, qua de re Terentius Clemens libro quinto ad legem Iuliam & Papiam, & Vlpianus libro quartodecimo ad Sabinum scripsere. Id iusiurandum lege Iulia de maritandis ordinibus remitti constat.

Eadem lege prohibentur patroni libertos obligare, ut mercedem operarum præstent onerandæ libertatis causa. Non tamen prohibentur hac lege patroni à libertis mercedes capere, sed eos ita obligare; quod idem Clemens libro octauo refert. Idem ait, quod Paulus quoque libro secundo scribit. *Qui stipulatus est à liberto centum operas, aut in singulas annos quinos dari; non videtur contra legem stipulatus, quia in potestate liberti est operas dare.* Huc etiam pertinet, quod Iulianus ait apud Vlpianum libro vndecimo ad legem Iuliam, non dari contra tabulas testamenti liberti filio bonorum possessionem, cuius pater donum, munus, operas liberto reuendiderit: quod facile credimus à Prætorē adiectum fuisse. Eius enim verba apud Paulum relata sunt libro quinquagesimo nono ad edictum.

II.
l. i. C. qui ma.
non pof.
In l. i. quib.
ex caus. man.
nō li. in p. in.
l. si is qui solu.
uendo. i. & i.
D. de hæred.
inst.
l. qui soluendo.
co. tit.

III.
d. tit. quib. ex
cau. p. eadem
lege.
Vide Dion.
lib. 55.

D. & Cod. de
adfessor.

IV.
l. adigere. l.
qui cōtra de
iure patron.
l. quæritum.
D. qui & à
quib. l. 3. p. si
quis, de suis
& legi.
d. l. adigere.
in fine.
V.

l. xli. qui &
à quibus. d. l.
adigere.
l. Iulianus. de
bonis libe.

VI.
l. sepe. de ver
bo. sig.
l. sciendum
est. eo. tit.
Vid. Diba. li-
bro 55.

l. si patronus.
de bon. liber.

Illud etiam huius legis est, quod multis locis proditum est, de ingra-
tis libertis in servitutem redigendis. Ita enim Paulus scribit lib. LXXIII.
ad edictum: *In lege Aelia Sentia filius heres post libertum paternum, ut
ingratum accusare, non etiam si heredi heres extiterit.* Et ex contrario li-
bertus, si patronus eum non aluerit, potest ex hac lege libertatis causa
imposita non præstare; hereditatemque legitimam patronus amittit, ut
Modestinus scribit libro singulari de manumissionibus. Ad hanc legem
Ulpianus libros quatuor, Paulus tres conscripsere; ex quibus per multa
exstant variis Digestorum locis. Sed & libro quadragesimo titulus est,
Qui & à quibus liberi non fiunt, & ad legem Æliam Sentiam, sub quo
legis materia collecta est. Videnda denique est Nouella CLXII. Iusti-
niani cap. I. qua huius legis caput quoddam reprehenditur, quo vide-
batur denegare uxori actionem ex donatione viri constante matrimonio.

ÆMILIA, DE CENSORIBVS.

Vide Lia. lib.
45.

NITIVM Censuræ extat apud Liuium libro IV. M. Geg-
nio Mæcerino iterum, T. Quinctio Capitolino quin-
tum Consulibus. Morum & disciplinæ Romanæ penes
eam regimen fuit, senatus equitumque centuriæ, decoris
dedecorisque discrimen, publicorum priuatorumque lo-
corum ius, vectigalia populi Romani ab eius nutu atque arbitrio pen-
debant. Hæc cum initio quinquennalis fuisset, Mamercus Æmilius Di-
ctator iterum post novem annos legem tulit, ne plus quam annua ac
semestris Censura esset. Censores C. Furius Pacilus, M. Geganius Ma-
cerinus id ægre passi, Mamercum, quod magistratum populi Romani
minuisset, tribu moverunt, censuque octuplicato, ut Liuius scribit, æra-
rium fecerunt. Fuit is annus trecentessimus nonus decimus Urbis. Usus-
que est ea lege populus Romanus annos centum & viginti, ad Appium
Claudium Cæcum, C. Plautium Venocem, qui lustrum vicesimum sex-
tum fecerunt. Etenim post decem & octo menses Censuræ cum C. Plau-
tius se antea abdicauisset, Appius noluit, magnaque ei cum P. Sempro-
nio de ea re contentio fuit, Q. Fabius Maximo Rulliano iterum, C. Mar-
cio Rutilo, qui postea Censorinus appellatus est, Consulibus, post Ro-
mam conditâ anno quadringentesimo quadragesimo tertio. Quæ om-
nia diserte à Liuiio libro nono tradita sunt. Clodij quoque lege Censura
debilitata est, & Cæsarum imperio plane abolita. De qua re alius erit
scribendi locus.

ÆMILIA SYMPTVARIA VEL CIBARIA.

ÆMILII Quincti filij, Marci nepotis, Lepidi, qui Consul
cum Q. Lutatio Catulo fuit anno Urbis sexcentesimo
septuagesimo quinto, plures rogationes fuerunt, sed tur-
bida, ut Tacitus libro tertio ait, hoc est seditionis & tu-
multus plenæ, quibus acta Sullæ rescindere concupiuit,
ut Florus

vt Florus libro nonagesimo Liuianæ epitomes, & libro tertio rerum Romanarum scribit. Appianus tamen agros tantum prioribus dominis restituere tentasse affirmat. Inter omnes constat bellum ciuile excitasse, quo à Q. Catulo collega, & à Cn. Pompeio magno oppressus est. Sumptuaria lex à Gellio & Macrobio Æmilia refertur: qua lege nō sumptus cenarum, vt aliis, sed ciborum genus & modus præfinitus est. quam obrem cibaria quoque appellatur. Cato tamen sumptuarias omnes, vt Macrobius refert, cibarias appellabat. Sed vereor ne non hæc Æmilia sumptuaria ad M. Æmiliū Scaurum referenda sit, qui de sumptibus, & de libertinorum suffragiis tulit in Cōsultu anno sexcentesimo tricesimo octauo, auctor est Plinius, siue quis alius, in libello de viris illustribus. Apertius Plinius maior libro octauo naturalis historię: *Glires, inquit, Censoriæ leges, princepsque M. Scaurus in consulatu non alio modo cenis ademere, quam cōchylia, aut ex alio orbe, conuectas aues.* Hanc legem Iulia secuta est, de qua, vt de ceteris sumptuariis, postea. Illud quod à Prisciano libro nono ex Æmilij Porcinæ oratione, vt lex Æmilia abrogaretur, relatum est, quo sit referendum, incertum est. Et quidem M. Æmilij Porcina Consul fuit cum C. Hostilio Mancino, sed his temporibus, vt neque ad superiores de Censoribus; neque ad has ipsas Lepidi & Scauri referri possit, anno post Romam conditam sexcentesimo sexdecimo. Sed potuit alius ex eadem familia esse, eodemque cognomine; item alia lex esse, de qua nobis nondum constat.

Gel. lib. 1. cap.
24.
Macro. lib. 1.
cap. 17.

AETERNIA DE MVLTIS.

De hac lege in Tarpeia Æternia videndum est.

AGRARIAE LEGES.

De his in Cassia, Licinia, Flaminia, Sempronii, Apuleia, Seruilia, & Iulii.

AMBITVS LEGES.

In Petillia, Bæbia, Calpurnia, Tullia, Pompeia, Iulia.

ANNALIS VEL ANNARIA.

Videnda lex Iulia Annalis.

ANNONIANÆ VEL.

FRUMENTARIAE.

Hæc in Sempronii, & Clodii, atque Appuleiis quærendæ.

ANTIA SVMPTVARIA.

HANC legem post Æmiliam, & ante Iuliam Antius Restio tulit, quæ præter sumptum æris, id etiam sanxit, vt qui magistratus esset, magistratūve capturus, ne quo ad cenam, nisi ad certas personas itaret, ita enim Gellius & Macrobius tradiderunt. Hanc nullo abrogante populus irritam fecit; latorque legis foris postea nunquam cenasse dicitur; ne testis fieret contemptus legis, quam ipse tulisset.

APPVLEIA.

DE MAIESTATE.

CICERO libro secundo de Oratore refert. C. Norbanum maiestatis accusatum lege Appuleia, qua minuens maiestatem plebatur, accusauit P. Sulpicius, defendit M. Antonius

C iij.

V. Max. lib.
7. cap. 5.

optimus orator, odioque magis Q. Seruiliij Cæpionis, in quem seditio fuerat concitata, quique legem iudiciariam tulerat absolutus est, quam causa, qua maxime premebatur. Dixit in C. Norbanum testimonium M. Scaurus princeps Senatus, neque tamen tanta auctoritate, aut religione vir, quidquam nocuit. Maiestatis leges aliz fuere magis celebres, Varia, Cornelia, & Iulia. De hac verò nihil amplius accepi.

APPVLEIA

FRUMENTARIA ET AGRARIA.

APPVLEII Saturnini pleræque leges fuere in Tribuna-
tulate, quem triennio continuauit per vim ac seditionem.
Eosdem enim tumultus excitabat eisdem legibus, aut val-
de similibus iis, quæ Sempronii Gracchis perniciem at-
tulerant. Sed repressus hic furor est C. Mario sextum, L.
Valerio Flacco Consulibus, anno sexcentesimo quinquagesimo tertio,

Cic. in orat.
pro C. Ra-
bir. perduel.
reo. Appian.
lib. 1. bel. ciu.
Eutrop. lib. 5.
Flor. epit. Li-
uij lib. 19. &
lib. 3. cap. 16.
ser. Rom. Plu-
tarch. in Mario.

auktorque legum Tribunus occisus est, qua in re omnes conueniunt.
Legibus referendis non modica discrepantia est. Namque libro primo
ad Herennium scriptum est legem frumentariam de semissibus &
trientibus ferre eum cœpisse: quod ex his quæ de Sempronia Florus &
Pedianus scribunt, ita accipio, vt semisse & triente tritici hordeique
modius daretur. Sed hanc legem Q. Seruilium Cæpionem Quaestorem
Urbanum impediuisse, tum Senatum docendo ærarium non posse pati
tantam largitionem, tum etiam facto Senatusconsulto, si eam legem ad
populum ferret, aduersus Rempublicam videri eum facere, & collegis
intercedentibus, ipsoque perseverante cistellam deferre. Cæpionem
cum aliis viris bonis impetum fecisse, pontes disturbasse, ciuitas deiecisse,
impedimentoque fuisse, quominus lex ferretur. Sed siue hæc lex non
tenuerit, siue tota efficta à rhetore sit, L. Pisone, A. Gabinio Consulibus
à P. Clodio Tribuno Plebis remissa trientes, semissesque sunt, quos
Sempronia lex introduxerat, iussumque est, vt gratis frumentum populo
daretur. Agraria varie à multis refertur. sunt enim qui scribant tulisse
eum (vt gratiam Marianorum militum pararet) vt veteranis centena a-
gri iugera in Africa diuiderentur, vt Achaia, Macedonia, Sicilia nouis
colonis destinaretur; vt aurum Tolosanum dolo scelerique Cæpionis
partum ad emptionem agrorum conuerteretur, vt aqua denique & i-
gni ei qui in leges has non iurasset, esset interdictum. Appianus eam
tantum partem refert, qua ea Galliarum pars, vnde Cimbro Marius ciecerat,
diuidi iussa est. alij agrariam tantum, alij Semproniam instauratam
scribunt. Illud nemo negat, leges has per vim latas, abrogatasque postea
fuisse.

Plin. in lib.
de viris illu.
Cic. pro Bal-
bo.

h. D. ad l. A-
qu. in inste.
tit. p. illud.
Nou. 18. Au-
then. de triē.
& semiss. p.
studium. I-
sid. lib. 5. Ety-
mol.
Cic. lib. 3. Of-
fi. & li. 3. de
natu. deo.

AQUILLIA

DE DAMNO INIURIA.

AQUILLIVS Tribunus plebis hanc legem à plebe rogauit, vt
Vlpianus scribit libro octauodecimo ad edictum; & Iustinia-
nus atque Isidorus referunt. Quis tamen hic Aquillius, quo ve-
tempore

tempore fuerit, ignoratur. Sunt qui arbitrentur C. Aquillium Gallum fuisse, cuius sunt illa de dolo malo, de postumorum institutione, de stipulatione : sed mihi iurifconsultorum formulæ illæ esse videntur, hoc autem plebiscitum; de cuius rogatione nullum certum auctorem habeo quem sequar. Huius autem legis verba Caius in libris ad edictum provinciale refert. Capite primo ita cauetur. QVI SERVVMVE ALIENVM ALIENAMVE QVADRVPEDEM VEL PECVDEM INIVRIA OCCIDERIT, QVANTI ID IN EO ANNO PLVRIMI FVIT TANTVM AES DARE DOMINO DAMNAS ESTO. Deinde cauetur, vt aduersus infitiantem in duplum actio sit. Secundi capitis, quia in desuetudinem abiit, vt Vlpianus & Iustinianus scribunt, verba eiusve sententia non exstat. Tercio capite ait lex. CETERARVM RERVVM PRAETER HOMINEM ET PECVDEM OCCISOS SI QVIS ALTERI DAMNVN FAXIT QVOD VSSERIT FREGERIT RVPERIT INIVRIA, QVANTI EA RES ERIT IN DIEBV TRIGINTA PROXIMIS TANTVM AES DOMINO DARE DAMNAS ESTO. De horum verborum interpretatione legenda sunt quæ eleganter ad hanc legem, & in Digestis, & in Constitutionibus, & Institutionibus existant. Apud declamatores non dissimilis lex fingitur. DAMNI INIVRIA DATI SIT ACTIO. Item illa: QVI SCIENS DAMNVN DEDERIT REDDAT QVADRVPLVM: QVI INSCIENS SIMPLVM. Cicero in Bruto Aquillæ legis mentionem facit, & nisi mendum in eius verbis sit, non eadem lex est: Eodem tempore, inquit, accusator de plebe L. Cæsidenus fuit, quem ego audini iam senem, cum ab L. Sabellio multam lege Aquillia de iniuria petuisset.

1. Gallus de li. & post. l. & vno. D. de accepti. in inst. qui mod. tol. ob. p. est autem l. a. d. eo.

l. si seruus fec. num. p. huius D. eo. in inst. eo. ti. p. caput

Fabius decla. 33. alter Fabius 383. Senec. lib. 3. declam. 6. & li. 5. decla. 4.

ATILIA MARCIA
DE TRIBVNIS MILITVM.

POST Romam conditam anno quadringentesimo quadregesimo secundo. C. Iunio Bubulco Bruto tertium, Q. Emilio Barbula iterum Consulibus, L. Atilius, & C. Marcus Tribuni plebis tulerunt, vt Tribuni militum senideni in quatuor legiones à populo crearentur; quæ antea perquam paucis suffragio populi relictis locis, Dictatorum & Consulum ferme fuerant beneficia. Hæc Liuius libro nono scribit. Polybius tamen libro sexto non senosdenos, sed quaternos & videnos creari solitos scribit; denos, qui dena stipendia fecissent, quaternos & denos, qui quina. Auctum itaque numerum credendum est.

ATILIA
DE TVTORIBVS DANDIS.

SI CUI nullus omnino tutor fuerat, ei dabatur, in Vrbe quidem à Pratore Urbano, & à maiore parte Tribunorum Plebis, tutor ex lege Atilia; in prouinciis vero à Præsidibus prouinciarum ex lege Iulia, & Titia. Hic Atilianus tutor dictus est; qui neq; ex testamêto, neq; legitimus

C iiij.

In Inst. de Atilia. tuto. in princ. & p. sed ex his.

fuit. Sed ex his legibus tutores pupillis dare desierunt posteaquam primo Consules tutores ex inquisitione dare cœperunt; deinde Prætores ex constitutionibus. Hæc Iustinianus libro primo Institutionum. Sed & Suetonius ait Ti. Clodium primum iussisse, ut pupillis extra ordinem tutores à Consulibus darentur: & Iulius Capitolinus à M. Antonino Prætorem tutelarem introductum esse: de cuius officio Ulpianus, & Paulus singulares libros scripserunt. Ex his constat Atiliam usque ad Claudium tenuisse. Quid vero à Iustiniano constitutum sit, in Iulia, & Titia dicemus. Antiquam fuisse hanc legem ex Livio libro trigesimo nono cognoscimus. Is enim scribit Sp. Postumio Albino, Q. Marcio Philippo Consulibus, anno post Romam conditam quingentesimo sexagesimoseptimo, Hispalam post patroni mortem, quia in nullius manu erat, tutorem à Tribunis, & Prætore petiisse. Ulpianus in Fragmentis: *Lex Atilia iubet mulieribus, pupillisve non habentibus tutores dari à Prætore, & maiore parte Tribunorum Plebis.*

A T I N I A.

DE TRIBUNIS PLEBIS.

Hæc lex lata est, ut arbitror, à C. Atinio Labeone Tribunus Plebis, C. Clodio Pulchro, M. Perperna Coss. anno urbis sexcentesimo vicesimo tertio. Hic enim Tribunus eo anno Q. Cæcilius Metellum Macedonicum Censorem, à quo in Senatu legendo præteritus fuit, de saxo dei ci iussit: sed ceteri Tribuni auxilio Metello fuerunt. Metelli collega Q. Pompeius fuit, uterque e plebe; quod tum primum accidit. Hæc ex Cicerone in oratione ad Pontifices, & ex Floro libro quinquagesimonono, qui legis nostræ nullam faciunt mentionem. At vero A. Gellius libro quartodecimo Capitonem Tuberoni contra Mucij sententiam adfentiri scribit, ut Præfectus Urbis Latinarum feriarum causa relictus, Senatum habere possit. Namque & Tribunis Plebis Senatus habendi ius erat, quamquam Senatores non essent ante Atinium plebiscitum. Ex his verbis apparet Atinia lege Senatores esse Tribunos factos, eodemque posse senatum habere: quod Varro quoque apud eundem Gellium scribit.

Gel. lib. 14. cap. 7. & 8.

A T I N I A

DE VSVCAPIONE.

PRÆTIVARVM rerum, ut Iulianus, & Iustinianus scribunt, lex Duodecim tabularum, & lex Atinia inibent vsucapionem; vi possessorum lex Iulia, & Plautia. Paulus quoque libro quinquagesimo quarto ad edictum scribit: *Quod autem dixit lex Atinia, ut res furtiva non vsucapiatur nisi in potestatem eius, cui subrepta est, reuertatur; sic acceptum est, ut in domini potestatem debeat reuerti.* Idem libro singulari ad legem Furiam Caniniam: *In lege Atinia, inquit, in potestatem domini rem furtivam venisse videri, si eius vindicanda potestatem habueris, Sabinus & Cassius aiunt.* Referuntur

Non solum. in princ. D. de vsurp. & vsuc. in Inst. eod. p. furtiva. L. sequitur. p. quod autem. eo. tit. l. potestatis de verb. sign.

Referuntur ab Gellio libro septimodecimo legis huius, quam veterem appellat verba. **Q**UOD SVBREPTVM ERIT EIVS REI AETERNA AVCTORITAS ESTO. *Quis aliud, inquit, putet in hisce verbis, quam de tempore futuro legem loqui? Sed Q. Scanola patrem suum, & Brutum, & Maniliū viros apprimē doctos quasissē ait, dubitassēque, vtrumne in post facta modo facta lex valeret, an etiam in ante facta: quoniam QUOD SVBREPTVM ERIT, vtrumque tempus videretur ostendere, tam prateritum, quā futurum.* Verba Q. Mucij referuntur, ni fallor, à Pomponio libro vicesimo sexto ad Q. Mucium: *Verbum, Erit, interdum etiam prateritum nec solum futurum tempus demonstrat.* quod Pomponius multis exemplis confirmat. Auctoritas autem in hac lege eodem pacto accipitur, atque in Duodecim ADVERSVS HOSTEM AETERNA AVCTORITAS, & apud Ciceronem in Topicis: *Quoniam vsus auctoritas fundi biennium est, sit etiam edium* licet Venuleius & Sczuola in aliam rationem hoc verbo vtantur. Huius quoque legis mentio fit à Cicerone in Prætura urbana.

l. verbum e-
rit. de verb.
sign.

l. vlt. D. de-
uic. l. vlt. de
pign. actio.

A V R E L I A

DE TRIBVNIS PLEBIS.

RES fratres germani Aurelij Cottę fuere, qui consulatum intra decennium adepti sunt, C. Cotta, qui cum L. Octauiio Cn. F. Consul fuit anno Urbis sexcentesimo septuagesimo octauo, Marcus, qui ei successit, collega Luculli, & L. collega L. Manlij Torquati. Caij legem Cicero & Asconius referunt in Cornelianā: vt quod L. Cornelius Sulla Dictator contra Tribunos Plebis tulisset, ne alios magistratus eis capere liceret, abrogaretur. Qua lege Consul plebi gratificatus est, optimates offendit, licet, vt Cicero scribit, paulum dignitatis eis, non potestatis addiderit. Alię leges alijs de rebus ab eodem latę ipso postulante abrogatę sunt, De Tribunicia potestate restituta in Sicinia scribemus.

A V R E L I A

IUDICIARIA.

M. LICINIO Crasso, Cn. Pompeio Magno Consulibus iudicia per L. Aurelium Cottam Prætorem ad equites Romanos translata sunt, vt Florus scribit libro nonagesimo septimo. Is est L. Cotta, de quo supra scripsimus. Sed Pedianus & Paterculus nō ad equites translata, sed communicata esse iudicia significant. Nam cū Sempronia lege à C. Graccho lata, equites annos fere quinquaginta iudicassent, decem Cornelia Senatores, quod Cicero in Verrinis significat, L. Cotta vt Senatores, Equites & Tribuni Aerarij iudicaret, ad populum tulit. Sed Pompeius secundo Consulatu legem promulgauit, vt ex amplissimo censu, & centurijs lecti iudices, æque tamen ex eisdem tribus ordinibus iudicaret. & Cæsarem ipsos Tribunos à iudicandi munere amouisse Suetonius auctor est. Hos autem ex equitibus fuisse Plinius significat libro trigésimo

Asco. Ped. in
orat. pro
Corn & lib.
2. in Verrem,
& in Pisone.
Paterc. lib. 4.

Cap. 1. & 2.

tertio: *Diuo*, inquit, *Augusto* decurias ordinante maior pars iudicum in ferro anulo fuit, qui non equites, sed iudices, vocabantur. Equitum nomen subsistebat in turmis equorum publicorum. Iudicum quoque nō nisi quatuor decuria fuisse primo. Decuria quoque ipsa pluribus discreta nominibus; Tribunorum aris, & Selectorum, & Iudicum. Propter hoc etiam nō Nongenti vocabantur ex nominibus selecti ad custodiēda suffragiorum scita in comitijs. Varro originem nominis ostendit: vt cum tributum dictum sit, quod ea pecunia quæ à populo imperata erat, tributim à singulis pro portione census exigebatur, eaque assignata attributum dictum est: ab hoc, inquit, quibus attributa erat pecunia, vt militi reddant, Tribuni Aerarij dicti sunt. Sed & Pedianus in Prætura urbana, eisdem pecuniam ex Aerario in militum stipendium capere, & Quæstoribus, qui in prouincias mittuntur, assignare scribit. Ex his apparet non male scriptum esse Cottam ad equites transfuisse; cum maiori ex parte equites iudicarent.

Adde Gel. li.
7. cap. 10.

B A E B I A

DE PRAETORIBVS.

l. 1. p. deinde
eū placuisset.
D. de ori. iur.
Liu. li. 6. & 7.

Flo. epit. Liu.
49. & 10.

p. capta. ea. l.
2. Liu. lib. 32.

Liuius lib. 10.

d. l. 1. d. p. ea.
p. 12.

ONSTAT Prætorem eo tempore fuisse creatum, quo primum de Plebe Consules creari lege Licinia placuit: sed initio tantum vnū; cui adiectus est alter Peregrinus, qui inter peregrinos & ciues ius diceret circa Urbis annum quingentesimum & decimum, post primū Prætorem anno centesimo vicesimoquarto. Non post multum temporis spatium quatuor Prætores ius dixerunt. His prouinciæ singulis annis committebantur, Urbana, peregrina, Sicilia, Gallia, quæ etiam Ariminum dicebatur. Sex Prætores primum creati, C. Cornelio Cethego, Q. Minucio Rufo Consulibus, prouinciæque traditæ præter superiores vtræque Hispania, sed pro Gallia Sardinia commissa fuit. Ab hoc tempore, ad L. Manlij Acidini Fuluiani, & Q. Fuluij Flacci, qui fratres germani fuerunt, Consulatum, seni Prætores per eos octodecim annos creati sunt. Erat is annus duorum fratrum Consulatus, Urbis quingentesimus septuagesimus quartus, quo Liuius ait lege Bæbia, qua de agimus, quatuor post multos annos creatos esse. ea alternis quaternos creari iubet. Sed an alio tempore recepta fuerit, incertum est. Bæbij Tamphili paulo ante duo Consules fuerant fratres germani, Cn. & Marcus, Quincti filij, Cnei nepotes; ille L. Emilij Pauli collega fuit, hic P. Cornelij Cethegi. Sed præter leges de Ambitu, quas P. Cornelius, M. Bæbius Consules ex auctoritate senatus ad populum tulerunt nihil aliud relatum inuenio. Fieri potuit, vt alter eorum eam tulerit, aut alius in Tribunatu Plebis. neque enim alios eo nomine Consules fuisse accepti. Prætorum numerum Cornelius Sulla auxit, & Cæsares, vt à Pomponio traditur; & ad decem & octo Prætores peruentum est.

C A E C I L I A

REPETVNDARVM.

Val. Max. lib.
6. c. 6 & Fast.
Capito.

OST Calpurniam, quæ prima de repetundis lata est Caeciliam fuisse apparet. Hac enim lege L. Cornelius Lentulus Lupus, qui

qui Consul cum C. Marcio Figulo fuerat, anno Urbis quingentesimo nonagesimo septimo, damnatus est. Cenfor tamen post nouem annos fuit, quam Consul cum L. Marcio Cenforino, & Iultrum quinquagesimum sextum fecit. Hanc Acilia, & ceteræ secutæ sunt.

C Æ C I L I A E T D I D I A

DE LEGIBVS FERENDIS.

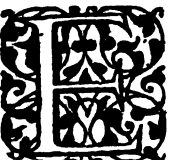
ONSVLAREM hanc legem appellat Cicero in oratione pro P. Sextio : quam obrem arbitror latam esse anno post Romam conditam sexcentesimo quinquagesimo quinto. Q. Cæcilio Metello, T. Didio, Titi filio, Sexti nepote Coss. Eam de legibus ferendis fuisse credidi, qua cauere-
tur, uti trinis nundinis proposita lex esset, antequam ferretur: utique di-
uersa capita separarentur, atque alia id genus. Ciceronis verba sunt in
oratione de domo : *An etiam apertius aliquod ius populi, atque legum? Si
quod in cæteris legibus trinum nundinum esse oportet, id in adoptione satis
est trium esse horarum: nihil reprehendo. Sin eadem obseruanda sunt: decreuit
Senatus, M. Drusi legibus, quæ contra legem Cæciliam & Didiam latæ essent,
populum non teneri.* Ante Cæsarem principatum adoptio eius qui sui
iuris esset, lege lata ad populum fiebat: lex vero nisi trinis nundinis pro-
posita fuisset, non recte lata erat. Nundinæ dicebantur rusticorum fe-
riæ, quibus nono quoque die in urbem rustici conueniebant, ut Ruti-
lius apud Macrobiū scribit. Hæc factæ deinde lege Hortensia factæ sunt
ut Prætori ius dicere rusticis quoque liceret. Iure igitur Cicero queritur
trinundinum in P. Clodij adoptione non esse seruatum. Idem Philip-
pica quinta *Nonne ante, inquit, lata, quam scripta? nonne ante factam vi-
dimus, quam futuram quisquam est suspicatus? Vbi lex Cæcilia & Didia?
vbi promulgatio trinundinum? vbi pene recentes lex Iunia, & Licinia? De
separandis capitibus rogationum idem Cicero in eadem illa oratione
pro domo: Nonne fieri poterat, ut populo de Cyprio Rege placeret, de exu-
libus Byzantinis displiceret? Quæ est quasi alia vis, quæ sententia Cæcilia
legis & Didia, nisi hæc, ne populo necesse sit in coniunctis rebus compluribus,
aut id quod nolit accipere, aut id quod velit, repudiare?* Huc pertinet quod
idem ait libro secundo ad Atticum : *Orbis in Repub. est conuersus culpa
Catonis; sed rursus improbitate istorum, qui auspicia, qui Aeliam legem, qui
Iuniam & Liciniam, qui Cæciliam & Didiam neglexerunt.*

Dionys. lib.
45. & 46.
Gel. lib. 5. cap.
19.

Viden. Cæc. li.
1. de legib.

C Æ C I L I A M E T E L L A

DE FYLLONIBVS.

X Plinio libro trigesimosexto scimus Metellam legem
fyllonibus dictam, quam C. Flaminius, L. Æmilius Cen-
sores dedere ad populum ferendam, Metello, ut arbitror,
Tribuno Plebis. Fuere hi Censores anno quingentesimo
trigesimotertio; Iultrumque fecerunt tertium, & quadra-
gesimum, ut Liviū libro vicesimo tertio, & ex Consulū factis nuper
effossis cognouimus. Quid ea lege contineretur, ignoramus.

CALPURNIAE, CANINIA.
COELIA TABELLARIA
PERDVELLIONIS.

VATVOR Tabellarias leges Cicero libro tertio de legibus enumerat, Gabiniam, Cassiam, Papiriam, Coeliam. His sancitum erat, ut populus non voce, sed tabella suffragium ferret; Gabinia in magistratibus mandandis, Cassia in iudiciis publicis, excepto perduellionis; Papiria in legibus, Coelia in ipso illo iudicio perduellionis. Hoc crimen

In Instit. de here. quæ ab int. de p. interdum. l. ult. D. ad l. lul. maiest. l. quos nos. de verb. sign. Cic. lib. 1. Off. fi. & in Oratore.

nos vix à maiestatis crimine distinguimus, quo hostium numero habebatur, qui Rempublicam hostili animo læsisset. Quos enim nos hostes dicimus, eos veteres perduelles appellabant, quasi eos, cum quibus bellum esset. Sic enim bellum quoque appellatum est, ut Caius libro secundo ad legem Duodecim tabularum, & Cicero sæpe scripserunt. Exstat eiusdem Ciceronis oratio, qua C. Rabirius huius criminis reus apud populum Romanum, à M. Tullio Consule defenditur.

CALPURNIA
REPETVNDARVM.

Sic li. 2. Off. fi. & in bruto. & in frumen. & de signis, in Verrem.

DE pecuniis repetundis primum lata lex est à L. Calpurnio Pisone Frugi, Tribuno Plebis, L. Marcio Censorino, M. Manilio Coss. initio tertij belli Punici; quam secutæ sunt Cæcilia & Acilia, & aliæ pleræque quibus prouinciæ à rapinis magistratuum nonnunquam vindicatæ fuerunt.

CALPURNIA
DE AMBITV.

Asco. in Cornel. & in Antio. & Catil. Cic. in eadem Cor.

CALPURNIVS Piso Consul hanc legem tulit anno Urbis sexcentesimo octuagesimosexto, eius collega fuit M. Acilius Glabrio. Qua lege præter alias pœnas pecuniariam adiectam Asconius ait. Et licet Cicero videatur significare de ea abroganda in Senatu actum esse: idem tamen in oratione pro L. Muræna ita scribit: *Dixisti Senatus consultum me referente esse factum, si mercede conducti obuiam candidatis essent; si conducti sectarentur; si gladiatoribus vulgo locus tributus; & item prandia si vulgo essent data: contra legem Calpurniam factum videri.* Ante hanc legem idem crimen Petillia & Cornelia, Bæbia, post eam Tullia, Pompeia & Iulia coercebatur.

CALPURNIA
MILITARIS.

PVD Nonium Marcellum Sisenna libro quarto historiarum scribit Calpurnia lege milites ciuitate donari concessum fuisse, quod de auxiliis intelligendum est, Non dissimilis est Gellia, de qua suo loco.

CANINIA DE MANVMSSIONIBVS.
Vidonda Fufia Caninia est.

CANVLEIA

CANVLEIA
DE CONNVBIO.

IVIVS initio libri quarti scribit, M. Genutio, P. Curiatio Consulibus C. Canuleium Tribunum plebis rogationem promulgasse de connubio patrum, & plebis; ceteros Tribunos vno excepto, Vt populo potestas esset, seu de plebe, seu de patribus vellet Consules facienda. Fuerat autem vetitū in duabus illis tabulis, quas Decēviri alii è Græcia allatis addiderunt, ne matrimonia inter eos cōmunia essent, quod & Livius significat, & Dionysius dilucide scribit libro decimo antiquitatum. Itaque cū de vtraq; rogatione magnis contentionibus ageretur, atque impediretur à Tribunis delectus; lex de connubio accepta est; & Tribunorum militum Consulari potestate ex vtroque corpore patres creati passi sunt. Fuit is annus trecentessimus nonus, vt Livio placet; alij anno ab eo discrepant. Dionysius in alterius Consulis nomine variat. Florus locos in Ianiculum enim plebem concessisse scribit. Sed & de tota connubij mentione Dionysius silet, cum cetera magna diligentia exequatur.

Dion. lib. 11.
antiquit.
Flor. lib. 1.
cap. 25. re.
Romanarū.

CASSIA
AGRARIA.

DEM Livius scribit libro secūdo Sp. Cassio tertium, Proculo Verginio Consulibus primum Agrariam legem esse promulgatam, nunquam postea sine maximis motibus agitatam. Namque cum esset fœdus ictum cum Hernicis, agrique partes duæ essent ademptæ; inde dimidium Latinis dimidium plebi diuidebat Spurius; adiciebat agri publici aliquantum, quem possideri à priuatis criminabatur. Alter Consul largitioni resistebat auctoribus patribus, & plebe non inuita, quod cum Latinis & Hernicis agrorum communicatio regni suspensionem præberet. Itaque altera lege promulgata ab eodem, vt pro Siculo frumento pecunia accepta populo redderetur; aspernata vtrâque plebs est, auctorque eorum Cassius damnatus, necatusque est. Agrariæ legis nomen sæpius deinde à Tribunis iactatum, illas quoque turbas concitavit, quas in Liciniis & Sempronii persequemur. Erat is annus Urbis ducentessimus sexagesimus octauus, ab exactis Regibus vicesimus quartus.

Viden. Dion.
lib. 8. Val.
Jer. lib. 5. cap.
8 & lib. 6. ca.
3. Cic. pro
domo.

CASSIA TABELLARIA
DE IVDICIIS.

ECVTA post biennium Gabiniam de magistratibus mandandis Cassia est de populi iudicio. Ea à nobile homine lata est L. Cassio, sed dissidente à bonis, atque omnes ramusculos populari ratione aucupante. Hæc Cicero libro tertio de legibus. Idem in Bruto scribit L. Cassium multum potuisse, non eloquentia, sed dicendo tamen; qui non

liberalitate, sed ipsa tristitia & seueritate popularis fuit. *Cuius quidem legi Tabellaria*, inquit, *M. Antina Briso plebis diu restitit, M. Lepido Consule adiunante. Eaque res P. Africano vituperationi fuit; quod eius auctoritate de sententia deductus Briso putabatur.* Et postea: *Iudicia populi, quibus aderat Carbo, iam magis patronum desiderabant tabella data; quam legem L. Cassius Lepido & Mancino Consulibus tulit.* M. Æmilius Lepidus Porcina, & C. Hostilius Mancinus Consules fuere anno sexcentesimo sextodecimo, vt in Æmilia Sumptuaria scripsimus. Africani culpam indicat idem Cicero libro tertio: *Cassia*, inquit, *legis culpam Scipio tunc sustinet, quo auctore lata esse dicitur: tu si tabellariam tuleris, ipse prestabis.* De eadem lege in Lælio, & in Sextiana plura scribit. Nusquam tamen telatum inueni, in quo magistratu Cassius tum fuerit. Illius exceptionis in Cœlia mentionem fecimus vt in perduellionis solo crimine non tabella, sed voce iudicium perageretur: quod illa lege abrogatum est. Hic est ille L. Cassius, qui identidem in causis querere solebat, cui bono fuisset, vt Asconius libro secundo in Verrem notat & Cicero in Rosciana priore. A quo Cassiani iudices optimi quique & iustissimi appellati sunt.

CASSIA

DE DAMNATIS.

M. TULLIUS apud Pedianum in Corneliana scribit principium iustissimæ libertatis Cassiam fuisse, qua lege suffragiorum vis potestasque conualuit, & alteram Cassiam, quæ populi iudicia firmavit. Hæc ita Pedianus interpretatur, vt de Tabellaria illa superiore, & de hac ipsa, qua de agimus, Tullius senscrit: latamque fuisse dicit à L. Cassio L. F. Longino, qui Consul cum C. Mario fuit anno Urbis sexcentesimo quadragesimo sexto. Is plures leges ad minuendâ nobilitatis potentiâ tulisse dicitur: in quibus hanc. Vt quem populus damnasset, cuiue imperium abrogasset, in Senatu ne esset. Gerebat autem simulates cum Q. Cæcilio, qui ante bienniû Consul fuerat; cui populus quod male aduersus Cimbro pugnasset, imperium abrogauerat. Hæc Asconius; quem in his que de Cæcilio scribit, memoria lapsum putauerim; cum Florus libro sexagesimo septimo eadem de Qu. Seruilio Cæpione scribat, quod ex Plutarcho in Mario, & Eutropio libro quinto cognosci potest: aut pro Qu. Cæcilio, Qu. Cæpione legendum est. Qu. vero Cæcilius Metellus, ne in Appuleiam iuraret, in exilium abiit sexto Marij Consulatu.

Flor. lib. 69.
Appian. lib. 1.
bell. ciu. Cic.
post reditâ,
& pro Balbo,
& p. domo.

CASSIA

DE PATRICIIS.

C. CASSAREM Dictatorem lege Cassia Senatorem patriciorumque numerum auxisse Cornelius Tacitus libro vndecimo scribit. *Isdem inquit, diebus in numerum patriciorum adsciuit Claudius vetustissimum quemque è Senatu, aut quibus clari parentes fuerant, paucis iam reliquis familiarum,*

liarum, quas *Romulus maiorum, & L. Brutus minorum gētiū appellauerant; exhaustis etiam, quas Dictator Caesar lege Cassia, & princeps Augustus lege Sētia sublegere.* Suetonius quoque eum & Senatum suppleuisse, & patricios adlegisse significat. Notaque sunt, quæ de nouis Senatoriis, & de angustis sedibus iocose illis diebus dicta fuere. Patricij tum dicebantur, qui à patribus, hoc est senatoribus, descendebant; de quibus Vlpianus & Iustinianus senserunt, cum aut Quæstoris officium, aut populi significationem ostendunt. Aliis tamen locis Senatores quosdam significant insigni quadam & supra omnes illustres viros dignitate præstantes.

Maro.
Quintil.

l. vnic. D. de
off. Quæst. in
Insti. de iur.
natur. p. ple-
bis citum.
l. ult. D. de Se-
nat. in Insti.
quib. mc. ius
p. p. fol. p. fi-
lius. l. nemi-
ni. l. ult. C. de
consulib. lib.
xij. l. ult. C. de
decurio. lib.
10. Nouel. 3.
61. 81.

CINCIA MVNERALIS

SIVE DE DONIS ET MVNERIB.

PLAUTI verba sunt. *Ne muneralē legem, ne lenoniā roga: fuerit necne, flocci aſtimo.* Sex Pompeius hæc ita interpretatur, vt Muneralis sit qua Cincius cavit, ne cui liceret munus accipere. Latam esse hanc legem arbitror à M. Cincio Alimento Tribuno plebis, qui cum Prætorē, & decem legatis in Siciliā traiecit, vt de P. Scipionis exercitu inquireret, M. Cornelio Cethego, P. Sempronio Tuditano Consulib. vt Livius refert lib. vicesimonono. Namq. his consulibus Cicero in Catone Maiore scribit. Q. Fabium Maximum senem admodum legem Cinciam de donis & muneribus suasisse. Et libro secundo de oratore *M. Cincium*, ait, *quo die legem de donis & muneribus tulit, cum C. Centho prodisset, & sarris contumeliose, Quid fers Cinciole, quasisset; vt emas Cai, respondisse, si vi velis.* Eiusdem legis Livius in his quæ de lege Oppia abroganda Cato dixerat, mentionem facit. *Quid, inquit, legem Cinciam de donis & muneribus excitauit, nisi quod vestigalis iam & stipendiaria plebs esse Senatui coperat?* Arnobius de eadem libro secundo contra gentes, & Tacitus lib. vndecimo tertio decimo, & quinto decimo: qui solus ne quis ob causam orandā pecuniam, donūve acciperet, hac lege fuisse cautum scribit. Id Claudium lege restituta ad festeria dena moderatum fuisse. Vlpianus centum aureos nummos permitti lib. octauo de omnibus tribunaliis scribit. Quæ omnia, etsi aliquando tenuerint, vsu abrogata sæpius sunt. Denique ad hanc legem Iulius Paulus librum singularem scripsit, ex quo illud sumptum est, quod libro primo Digestorum extat: *Contra legem facit, qui id facit quod lex prohibet: in fraudem vero, qui saluo verbis legis sententiam eius circumuenit.*

Liv. lib. 4.

Adde Cic. li.
1. epist. ult. ad
Atticum.
Plin. lib. 5. e-
pist.
l. 1. p. 6 cui. de
extraor. cog.

1 contra. de
legib.

CLAVDIA

DE TUTELIS FEMINARVM.

DE hac lege nihil aliud accepimus, quam quod Leonis constitutione cōtinetur: *Constitutione, inquit, diua memoria Constantini lege Claudia sublata pro antiqui iuris auctoritate, saluo manet & adgnationis iure tam consanguineus, id est frater, quam*

l. 1. C. de be-
gii. iur.

Vide, Lilius
iniuo lib. 34.

patruus, ceterique legitimi ad pupillarem feminarum tutelam vocantur. Hanc esse Constantini constitutionem arbitror, quæ lib. tertio Theodosianar. reperitur aliqua ex parte deminuta. *In feminis, inquit, tutelam legitimam consanguineus patruus non recuset.* Vereor tamen ne non lex Claudia ad tutelam feminarum pertineret, de quibus Cicero in oratione præ L. Muræna & pro L. Flacco. Etenim veteri iure omnes mulieres propter infirmitatem consilij in tutorum potestate erant. Hanc perpetuam tutelam Severinus appellat libro secundo Topicorum Tullianorum; qua liberari mulieres dicit, cum in manum viri conuenissent. Sed tutela hæc in usu non est, & nulla sexus in tutelis differentia est, modo in ætate pupillari sint.

CLAVDIA

DE NAVIBVS.

CLAVDIVS Tribunus plebis, C. Flaminio, qui cum Cn. Seruilio Geminio eodem anno Consul iterum designatus fuit, legis suafore tulit hanc legem, vt ne quis Senator, quique Senatoris pater esset, maritimam nauem, quæ plus quam trecentarum amphorarum esset, haberet. *Id satis habitum* (inquit Lilius in calce libri vicesimi primi) *ad fructus ex agris vectandos; quasque omnis patribus indecorus visus est.* Erat is annus Urbis quingentesimus trigessimus quintus. De hac lege Cicero in libro de suppliciis in Verrem: *Noli, inquit, metuere Hortensi ne queram, qui licuerit edificare nauem Senatori: antiqua sunt ista leges, & mortua, quemadmodum tu soles dicere.* Hoc idem lege Iulia repetundarum Senatoribus prohibetur.

l. 3. de vaca. &
excu. mun.

CLAVDIA

DE SOCIIS.

LIIVS libro quadragesimoprimo scribit C. Claudio Ap. F. Pulcro, Ti. Sempronio P. F. Graccho Coss. anno Urbis quingentesimo septuagesimo sexto, legatos sociorum nominis Latini questos esse in Senatu ciues suos plerosque Romam migrasse, deserta oppida, desertos agros, breui nullum militem dare posse: genera fraudis esse, quod lex sociis nominis Latini qui stirpem ex sese domi relinquerent, dabat, vt ciues Romani fierent. Hos ne stirpem domi relinquerent, liberos suos quibusque Romanis ea conditione vt manumitterentur, mancipio dare, libertinosque ciues esse: quibusque stirpes deesset, ciues Romanos fieri per migrationem & censum. Itaque C. Claudius Cos. legem de sociis tulit, & edixit, Vt qui socij, ac nominis Latini ipsi maioresve corum M. Claudio, T. Quintio Censoribus, postque ea apud socios nominis Latini censi essent, omnes in suam quisque ciuitatem ante Kal. Nouembres redirent, quæstio, qui ita non redissent, L. Mummius Pr. decreta est. Ad legem, & edictum Consulis, Senatus consultum adiectum est vt Dictator, Consul, Interrex, Censor, Prætor, qui nunc esset, apud forum, cum manumitteretur,

numitteretur, in libertatem vindicaretur, ut iusiurandū daret qui eum manumitteret, ciuitatis mutāde causa manu nō mittere; qui id non iuraret eum manumittendum non censuerunt. Hæc in posterum causa, iurisque dictio C. Claudio Consuli decreta est. Huic legi Licinia & Mucia similis fuit, de qua suo loco dicemus.

C L O D I A A N N O N I A

SIVE FRUMENTARIA.

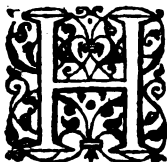
CLODII, qui se P. Fonteio in adoptionem dedit, ut Tribunus plebis fieret, quatuor leges fuisse Asconius ait: Annonianam, quæ summe popularis fuit, Ut frumētum, quod antea populo semissibus ac trientibus in singulos modios dabatur, gratis daretur: alteram de obnuntiatione tollēda: tertiam de collegiis: quartam de Censoria nota. Has in Tribunatu L. Calpurnio Pisone, A. Gabinio Cōsulibus tulit, post Romam conditam anno sexcentesimo nonagesimo quinto. Easdem Fonteias appellari posse facile dixerim; sed quia nusquam id nomen aut auctori legum, aut ipsis legibus inditum legi, magis frequentato vsus sum. De hac nostra Cicero in Sextiana conqueritur quintam prope partem vectigalium remissis trientibus & semissibus ærarium perdidisse. In Apulia autem diximus, C. Sempronij Gracchi de eadem re legem fuisse, qua frumentum hac modica pecunia dabatur; item Appuleium similē promulgasse; Clodium vero totam eam pecuniam sustulisse. Hanc liberalitatem Cæsares secuti sunt; quorum vestigia manent libro vndecimo Constitutionum ab Iustiniano collectarum.

Cice. in orat.
de domo.
Asco. in Pi-
son.

C. de nauicu-
la. & C. de ca-
none fru. vr.
Ro. & C. de
fru. vr. cōst.
& C. de fru.
Alex. lib. II.

C L O D I A

DE OBNUNTIATIONE.

Ac lege Æliam & Fufiam abrogatas fuisse antea scripsimus. Hac enim cauebatur, ne quis per eos dies, quibus cum populo agi liceret, de cælo seruaret. Et quidem Gellius libro tertio decimo scribit in edicto Consulium, quod edicere solebant, quis dies comitiis centuriatis futurus esset, scribere solitos ex vetere forma, perpetua: NE QVIS MAGISTRATUS MINOR DE CAELO SERVASSE VELIT. Minores autem magistratus appellabant, quorum minora auspicia erant. Maxima, auspicia Consulium, Prætorum, Censorum. sed Censores Consulibus aut Prætoribus collegæ non fuerunt. Prætores Consulibus fuerunt. Itaque Censores tantum inter se & Prætores, Consulesque inter se turbabant, & retinebant auspicia. Sed quod maius imperium Consulium erat, quam Prætorum; Prætor Consuli non obnuntiabat, licet eius collegæ esset. Reliqui minores magistratus erant, qui tributis comitiis fiebant: nam maiores centuriatis. Hæc Gellius ex M. Messalæ Auguris de Auspiciis libro primo, & tertio decimo C. Tuditani. Hæc eadem de re Tullianæ leges extant præclaræ: VIS IN POPULO ABESTO. PAR, MAIORQUE POTESTAS PLUS VALETO. AST CUI TURBASSITUR IN AGEN-

D

DO, FRAVS AVCTORIS ESTO. INTERCESSOR REI MALAE SALVTARIS CIVIS ESTO. QVI AGENT AVSPICIA SERVANTO. AVGVRI PVBLICO PARENTO. His omnibus fiebat, quod idem Tullius ait, vt licet nonnūquam bonis legibus impedimento mali ciues essent, tamen impediri bonam legem melius erat quā concedi malas. Cetera in Ælia persecuti sumus. Huius legis Cicero mentionem facere videtur in Antoniana secunda his verbis: *Quisquam ne diuinare potest, quid vitij in auspiciis futurum sit; nisi qui de calo seruare cōstituit; quod neque licet comitiis per leges; & si quis seruauit, nō habitis comitiis, sed priusquam habeantur, debet nuntiare.*

C L O D I A DE COLLEGIIS.

Cice. in Piso.
& pro Sexti.

l. vit. D. de
collegiis.

TERTIA lege P. Clodius collegia restituit, à Senatu antea sublata; nouaque instituit, quæ Cicero ait innumerabilia fuisse, eaque ex omni fece Urbis, ac seruitiorum constituta. Sed si modus ea in re fuisset, fodalitates, collegiaque huiuscemodi, dum ne quid ex publico iure corrumpant, & Solonis lege, & Duodecim tabularum permissa sunt. Qua de re in Duodecim plenius.

C L O D I A DE CENSORIA NOTA.

QUARTA Clodij lex fuit, Ne quem Censores in Senatu legendo præterirent, neve qua ignominia afficerent; nisi qui apud eos accusatus, & vtriusque Censoris sententia damnatus esset. Hæc Pædianus. Cicero hac de re in Sextiana: *Consulibus illis tacentibus lata lex est, vt Censoria notatio, & granissimum indicium sanctissimi magistratus de Republica tolleretur.* Et in Pisonem: *Quadringentos annos iudicium rationemque Censoriam tenueramus: eam potestatem minuire, quominus de moribus nostris quinto quoque anno indicaretur, nemo tam effuse petulans conatus est.* De mitio, & potestate Censoria in Æmilia ex Livio libro nono scripsimus: ex quibus apparet aliquando imminutam quinquennalem potestatem, & non totos quadringentos annos Romanos ea potestate vsos. Eleganter quoque à M. Cicerone in oratione Cluentiana quanti notæ Censoriæ faciendæ essent, perscriptum est.

C L O D I A DE VICTORIATIS.

Plin. lib. 33.
esp. j.
Livius lib. 41.

Varro. lib. 4.
de ling. Lat.

VICTORIATVM lege Clodia percussum esse. Plinius ait namq. antea ex illyrico aduectum mercis loco habitum fuisse; nomenque ex Victoria, qua signatus erat, habuisse scribit. Victoriā ab eo dictā Varro significat, quod superati vinciantur; eamque cum corona & palma fingi, quod corona vinculum capitis est, palma autem ex vtraque parte natura vin-

CLODIA, CORNELIÆ.

51

natura vineta habet paria folia; vel quia (vt Plutarchus apud Gellium scribit) prementibus vrgentibusque non cedat. Valusius Mæcianus in libello de asse: *Victoriatas tantundem*, inquit, *valet, quantum olim quinarus*. At peregrinus nūmus loco mercis, vt tunc tetradrachmū & drachma habebatur. Denarius primo asses decem valebat, vnde & nomen traxit: quinarus dimidium eius, id est, quinque asses, vnde & ipse vocatur: sestertius duos asses & semissem. Nunc denarius sexdecim, Victoriatas & quinarus octo, sestertius quatuor asses valet. Hæc Mæcianus, quæ magna ex parte cum Plinio conveniunt, & non aliena sunt ab Iustiniani constitutionibus. Quis autē huius legis auctor fuerit, quove tempore ea promulgata sit, ignoramus.

A Gellius lib. 3. cap. 6.

I. vlt. C. de donat. p. p. fta. in Inst. de succes. lib. bert.

CLODIA DE SCRIBIS.

S VETONIUS auctor est Domitianum scribas Quæstorios ex consuetudine, sed contra legem Clodiam negotiâtes, venia donasse. De hoc scribarum ordine, Cicero in Frumentaria: *Ordo est honestus*, inquit, *quis negat? est vero honestus, quod eorum hominum fidei tabula publica periculaque magistratuum committuntur*. Illic etiam persequitur eos, qui scribarum nomine quidquam detrahunt: vt omnis hæc nundinatio lege Clodia recte amota sit. De qua tamen lege nihil amplius accepi.

CORNELIA BÆBIA DE AMBITV.

A NNO post Urbem conditam quingentesimo septuagesimo secundo P. Cornelius Lucij filius, Publij nepos Cethegus, M. Bæbius Q. F. Cn. N. Gamphilus Consules leges de ambitu ex auctoritate Senatus ad populum tulerunt, vt Liuius scribit libro quadragesimo. Legis capita, aut pœnam ipse non expressit: quod in Petilia, quæ prima de hoc crimine lata est, desideramus: item apud Florum libro quadragesimo primo. Sed historici iurisconsultorum munere fungi noluerunt, exstantibus præsertim tabulariis legum in ære incisarum. De Calpurnia de ambitu antea dictum est.

Liui. lib. 7.

CORNELIA TESTAMENTARIA

NUMMARIA SIVE DE FALSO.

CORNELIUS Lucij filius Publij nepos Sulla Felix dictator perpetuus anno Urbis sexcentesimo septuagesimo primo factus est. in ea potestate pæne regia, multa constituit; quæ nos singulatim persequemur. Ac principio Pomponius refert quæstiones publicas constituisse de falso, de parricidio, de sicariis; Prætoresque quatuor adiecisse. De falso legē Macer Corneliā de testamentis, Iustinianus testamentariā & de falsis, Cicero testamentariā nummariā appellat. De qua Imperator ita scribit

I. 2. p. cap. D. de orig. iur. I. 2. D. de pu. iud. in Inst. de p. item I. Corn. Cic. li. 3. in Verem.

D ij

l. lege. D. de l.
Corn. de fal.

d. l. 1. p. de in-
de cum effec.

*Item lex Cornelia de falsis, qua etiam testamentaria vocatur, pœnā irrogat ei qui testamentum vel aliud instrumentum falsum scripserit, signauerit, recitauerit, vel subiocerit, vel signum adulterinū fecerit, sculpsertis, expresserit sciens dolo malo. Eiusque legis pœna in seruos vltimum supplicium est, quod etiam in lege de sicariis & veneficis seruatur, in liberos vero deportatio. Asconius in Prætura vrbana Corneliam testamentariam nummariam interpretatur eam esse, quæ de moneta scripta esset: vt ne quis priuatus pecuniam faceret. Sed & Vlpianus eadem de re; *Lege, inquit, Cornelia canetur, vt qui in aurum vitij quid addiderit, qui argenteos nummos adulterinos flauerit, falsi crimine teneatur.* Eadē lege exprimitur, ne quis nummos stagnæos, plūbeos, emere, vendere dolo malo vellet. Præerat huic muneri Triumuiui Monetales, auri, æris, argenti flandi, feriūdi gratia creati: de quibus Cicero in epistola ad Trebatium, & Pōponius libro singulari enchiridij. Ad hanc legem multa Iustinianus libro quadagesimo octauo Digestorum ex variis iuris interpretum locis collegit.*

CORNELIA.

DE SICARIIS ET VENEFICIS.

l. 1. D. ad l.
Corn. de sic.

l. 2. cod. tit.

d. l. 1. & l. 1.
qui C. cod.

IEGE Cornelia de sicariis & veneficis, inquit Marcianus, *teneretur qui hominem occiderit, cuius re dolo malo incendium factum erit, qui hominis occidendi, furtiue faciendi causa cum telo ambulauerit, qui re cum magistratus esset, publico re iudicio præfesset, operam dedisset, quo quis falsum iudicium profiteretur, vt quis innocens conueniretur, condemnaretur. Præterea teneretur, qui hominis necandi causa venenum confecerit, dederit: qui re falsum testimonium dolo malo dixerit, quo quis publico iudicio rei capitalis dānaretur: qui re magistratus index re quæstionis sub capitalem causam pecuniam acceperit, vt publica lege reus fieret.* De veneno alio loco idē scribit cap. quinto eiusdē legis cauere, qui venenum malam necandi hominis causa fecerit, vel vendiderit, vel habuerit, plecti. Cicero in oratione pro A. Cluentio hæc eadem legis verba refert: *Iubet, inquit, lex ea, qua lege hac quæstio constituta est, iudicē quæstionis cum iis iudicibus qui ei obuenerint, querere de veneno. In quem querere? infinitum est: QVICVNQUE FECERIT VENDIDERIT EMERIT HABVERIT DEDERIT. QUI VENENUM MALVM FECIT FECERIT. omnes viri, mulieres, liberi, serui in iudicium vocantur. Quid eadem lex statim adiungit? DEQ. EIVS CAPITATE QVAERITO, QUI TRIBVNVS MILITVM LEGIONIBVS QVATVOR PRIMIS, QVIVE QVAESTOR TRIBVNVS PLEBEI. Deinceps omnes magistratus nominauit. QVIVE IN SENATV SENTENTIAM DIXIT DIXERIT: QUI EORVM COIT COIERIT CONVENIT CONVENERIT QVO QVIS IVDICIO PVBLICO CONDEMNETVR.* Hac parte equites Romanos, qui in magistratu non erāt, non teneri, ex ipsis verbis defendit: eamque prius à C. Sempronio Graccho, deinde à L. Sulla latam non multo post significat. Item de falso testimonio eadem cauere: *QUI COIERIT CONVENERIT CONSENSERIT FALSVMVE TESTIMONIUM DIXERIT.* De eo vero qui cum telo ambulauerit, idem in Miloniana: *Persapiēter, inquit, & quodāmodo tacite dat*

tacite dat ipsa lex potestatem defendendi, quæ non modo hominem occidi, sed esse cum telo hominis occidendi causa vetas. Huius criminis legisque poenâ Iustinianus ait eandem esse, quæ in lege superiore, ut ultimo supplicio puniantur non serui tantum, ut supra scriptum est, sed homicidæ ultore ferro, venefici capite damnentur: quibus cōtingit eos qui artibus odiosis tam venenis, quam susurris magicis homines occiderint. Sed Marcianus Corneliæ de sicariis poenam fuisse ait, insulæ deportationem, & omnium bonorum ademptionem: solitos tamen postea capite puniri, nisi honestiores essent. Sicarios à sica, quem ferreum cultrum Iustinianus interpretatur, appellari constat. Teli vero appellatio latius patet: quidquid enim manu in aliquem mitti potest, comprehenditur. Iam vero Suetonius scribit C. Cæsarem in exercenda de sicariis quæstione eos quoque sicariorum numero habuisse, qui in proscriptione ob relata ciuium Romanorum capita pecunias ex ærario acceperant; licet Cornelii legibus exciperetur. Sed & Caius libro septimodecimo ad edictum prouinciale lege Cornelia cauere scribit ut de præmio accusatoris, qui requisivit & renunciauit eos seruos qui ex ea familia ante quæstionem fugissent, ut in singulos seruos, quos conuicerit, quinq; aureos ex bonis occisi, aut si inde redigi ea quantitas non possit ex publico accipiat. *Præterea cauetur, inquit, ut de his qui ante quæstionem habitam fugerint, si aperto testamento liberi scripti inueniantur, lege de sicariis iudicium fiat ita ut ex vinculis causam dicant, & conuicti perinde ac serui puniantur, & ei qui conuicerit, deni aurei præmij nomine dētur ex bonis damnati.* Hæc omnia latius in Digestis & Constitutionibus videre licet.

p. tit. lex Cornelia de fals. in Instit. de pub. iud. p. tit. lex Cornelia de fals. eod. tit. d. l. i. iu. fin.

d. p. de sicariis. & l. si exultur. D. de verb. signi.

l. lege Cornelia. D. de S. C. Silianian.

CORNELIA DE PROSCRIPTIONE.

MVM victis Marianis Sulla Urbem esset ingressus, & ciues cēdendi finis nullus fieret, Qu. Catulus dixisse fertur Sullæ: Cum quibus tandem victuri sumus, si in bello armatos, in pace inermes occidimus; Tū L. Sulla Fufidio primipilari auctore tabulam proscriptionis primus excogitauit. Ac principio octoginta tantum viros postea quadringentos proscripsit, ut Eutropius libro quinto scribit. Tulit autem de proscriptione legem, Ut qui proscriptum recepisset, capitale esset; nemine neque fratre, neque filio, neque parente excepto. qui proscriptum occidisset, siue seruum dominus, siue patrem filius interemisset, ei duo talenta mercedis nomine darentur. Proscriptorum quoque liberos honoribus priuauit, & bona proscriptorum publicauit, positaque hasta vendidit. Hæc Plutarchus in Cornelij Sullæ vita. Cicero in Rosciana priore, quæ tota ad hanc legem pertinet, dubitare videtur, Valeria ne, an Cornelia lex hæc de proscriptione appellanda sit. *Verum ego, inquit, hoc quero, qui potuerunt ista ipsa lege, quæ de proscriptione est, siue Valeria est, siue Cornelia (non enim noui, neque scio) verum ista ipsa lege bona Sex. Roscij venire qui potuerunt? Scriptum enim ita dicunt esse, ut eorū bona ueneant, qui proscripti sunt, aut eorū qui in aduersariorū præsidij occisi sunt.* Dubitationis causa esse videtur, quod ut idem scribit, L. Valerius Flaccus

Cic. de lege agraria. lib. 4. & de leg. 1. l.

D iij.

Appian.lib.1.
bell.ciuil.
Flor.lib.89.

Interrex de Sulla Dictatore tulit, vt omnia quæcumque ille fecisset, essent rata vtque quem vellet ciuium indicta causa occidere posset: cum vero hæc omnes iniustissimæ essent, ac per vim latæ, contemnere eas Cicero, atque earum minus peritus videri vult. De eadem lege Cicero in Prætura vrbaana sensit, cum docet lege Cornelia proscriptum iuuari vetitum esse. Quod vero de proscriptorum liberis dicitur, sæpius tentatum est vt abrogaretur: sed Cæsar eos primus ad Honores admisit, vt Suetonius scribit. Eadem lege arbitror agros publicatos quorundam municipiorum, & coloniarum, quæ Marianorum partes sequebantur, vt Cicero in Rullum tertia oratione ostendit.

CORNELIA DE TRIBVNIS PLEBIS.

Flor.lib.89.

Appian.lib.
1.bell.ciuil.
Alco.in Cor-
nel.Cic.lib.3.
de legib.

Gell.lib.13.
cap.12.

Hoc quoque Sullæ fuit aduersus plebeios, vt Tribuniciam potestatem multis modis minueret. Abstulit enim Tribunis ius legum ferendarum; quo iure omnem Rempub. conturbare solebant, lege præsertim Hortensia plebiscitis confirmatis. Abstulit honores alios, magistratusve habendi potestatem: quod postea C. Cotta Consul lege Aurelia lata restituit. Illud denique Tribunis solum reliquit, vt cum iniuriæ faciendæ potestatem non haberent, auxilium ferendi haberent facultatem. Atque ea plane causa fuit Tribunos creandi, vt auxilio essent ne cui iniuria fieret: quam obrem prehensionem habebant, vocationem non habebant. Extat Macri Tribuni plebis oratio ex historiis Salustij, quæ lex hæc abroganda curatur. Enumerat autem, qui Tribuniciam potestatem aut restituere, aut euertere conati sint: de quibus in Sicilia dicemus. In ea oratione vim Tribuniciam telum à maioribus libertati paratum appellat, seruitutem vero eum rerum statum. Constat autem Cn. Pompeio Consule, neque Cæsare, neque M. Crasso altero Consule inuito Tribuniciam potestatem fuisse restitutam.

CORNELIA SYMPTVARIA.

Lib.1.cap.24.

Lib.3.Sat.Mr.

SYMPTVARIAS leges Ammianus Marcellinus lib. sexto-decimo scribit, ex rhetris Lycurgi sumptas fuisse, diuque obseruatas, & iam senescentes reparasse Sullam Diodorus Siculus libro duodecimo bibliothecæ, Zaleucum omnium optimas Locrensibus tulisse, quibus & conuiuia & sodalitates coercuit; & aureis anulis aut delicatis vestibus uti verbat, exceptis mœchis, aut lenonibus; mulieres vna plus ancilla uti, nisi temulenta foret; item domo noctu egredi ne liceret, nisi ad amato-rem iret. Ita prius magnum crimen confiteri oportebat, quam deliciis sumptibusque operam darent, quibus ad illa facilis aditus pateret. Sed vt ad Corneliam redeamus, ea cenarum sumptus coercebatur. Namque vt Gellius scribit, Kalendis, Nonis, Idibus, atque ludorum diebus, feriisque quibusdam, solennibus, sesteritiis, tricenis cenam parare ius. potestasque

potestasque erat; ceteris tantum ternis. Macrobius hac lege non magnificentiam conuiuiorum prohibitam fuisse ait, sed minora pretia rebus venalibus imposita. Plutarchus Sullam non solum de sumptibus cenarum, sed de funerum quoque sumptibus leges tulisse scribit, quas postea facile migrauerit. Hanc legem secuta Æmilia est, de qua antea scripsimus.

In Sulla.

CORNELIA

IUDICIARIA.

IDEM L. Sulla equites Romanos, quos primus. C. Sempronius Gracchus lege lata iudices fecerat, iudicare vetuit; & in Senatorum potestatem iudicia restituit. Decem solos annos iudicauerunt, vt Cicero in Verrinis scribit. Aurelia enim lege tribus ordinibus Senatorū, Equitum, & Tribunorum ærariorum iudicia commissa sunt.

CORNELIA

DE ORDINE MAGISTRATVVM.

IVE hic magistratuum gerendorum ordo à Sulla constitutus lege lata sit, siue id sine lege seruari voluerit, Appianus scribit non antea Prætorem, quam Quæstorem, neque antea Consulem, quam Prætorem fieri permississe. Item intra decennium nemini eundem magistratum dari iussisse. De Quæstura idem Vlpianus scribit, ingressum esse & primordium gerendorum honorum, sententiæque in Senatu dicendæ. Tulliana tamen lex Ædilibus hoc tribuit, vt is primus ascensus sit ad honoris amplioris gradum. Et in Verrinis paulo amplius quam priuatum Ædilem se vocat, licet Quæstor antea in Sicilia fuisset, Itaque sic constituendum est. Quæstores primo, postea Ædiles, deinde Prætores, postremo Consules veteres magistratus constituisse. His ætatem Annali lege certam fuisse constitutam constat, vt in Iulia Annali scribemus. De decem annis Liuius libro septimo. *Apud quosdam, inquit, inuenio L. Genurium Tribunum Plebis tulisse ad populum ne scenerare liceret. item aliis plebiscitis cautum, ne quis eundem magistratum intra decem annos caperet; neve duos magistratus vno anno gereret; vtique liceret Consules ambos plebeios creari.* Ea lege Florus scribit libro quinquagesimo sexto Scipionem Æmilianum solutam fuisse secundo consulatu, priori vero Annali. M. Tullij lex illa est ex legibus translata: **EYNDEN MAGISTRATVM NI INTERFVERINT DECEM ANNI NE QVIS CAPITO. AEVITATEM ANNALI LEGE SERVANTO.** Huc quoque pertinet, quod in Miloniana de P. Clodij petitione scriptum est, qui suo anno relicto, Præturam proximo petiit. & Philippica x i. *Qui ex Aedilitate Consulatum petiit, solvatur, inquit, legibus.*

l. vni. D. de
offic. Quæst.
Cic. lib. 3. de
legib.

CORNELIA

DE SOLVTO LEGIBVS.

NÆC lex non à Sulla, sed à C. Cornelio Tribuno plebis lata est. C. Calpurnio Pisone, M. Acilio Glabrone Consulibus, post Romam conditā anno sexcentesimo octogesimo sexto.

D iij

Hic postea accusatus maiestatis, quod intercedente collega legis codicem acceperat ab scriba, & legerat defensuſ est à M. Tullio duabus orationibus, quæ hodie non exstant. Aſconij interpretatio exſtat, qua quid hac lege contineretur cognouimus. Antiquo iure cautum erat, ne quis niſi per populum legibus ſolueretur: & in omnibus ſenatuſconſultis, quibus aliquæ legibus ſolui placebat, adiciebatur, vt de ea re ad populum ferretur. Sed poſtea & ferri deſitum eſt, & nonnunquam ne de rogatione quidem ad populum ferenda in ſenatuſconſultis adiciebatur & ſenatuſconſulta per paucos fiebant. Itaque C. Cornelius primo tulerat, Vt ne quis niſi per populum legibus ſolueretur; id cum obtinere non potuiſſet, contentuſ fuit ea lege, Vt ne quis in ſenatu legibus ſolueretur, niſi ducenti adſuiſſent; neve quis cum ſolutuſ eſſet, intercederet, cum de ea re ad populum ferretur. Vlpianuſ libro tertio decimo ad legem Iuliam & Papiam principem legibus ſolutum eſſe ſcribit, Auguſtam non eſſe. Id etiam per populum fieri olim ſolebat lege Regia lata, de qua poſtea. Sed mihi antiqua illa lex, quam Duodecim tabularum fuiſſe arbitror, magis è re publica fuiſſe videtur, vt cum populuſ legis condendæ ſoluſ poteſtatem haberet, idem abrogandæ legis, atque aliqua ex parte ei derogandæ poteſtatem haberet. Idem de principe dicendum eſt; modo vterque non leui de cauſa moueatur.

I. princeps.
D. de legib.

I. de quibus.
D. de legib.
I. Barbariuſ.
de offici. præ.
Lvi. C. de le-
gi. l. digna. e.

CORNELIA

DE EDICTIS PERPETUIS,

l. 2. p. eodem
tempore, D.
de orig. iur.

Lius autē ci-
uile. D. de iu-
ſtit. & iure.
In Inſtitu. de
actio. p. ſed i-
ſta quidem.
L. i. D. de bon.
liber.

In Inſtit. de
perpe. & tēp.
act. in princ.
Cic. lib. 3. in
Verrem.
L. ij. p. ſed quia
diuinz. C. de
vet. iure enu.
l. ſi quiſ ſer-
uum. C. de
eand. indeb.

DEM tulit, vt Prætores ex edictis ſuis perpetuis ius dicerent: quæ res gratiam ambitionis Prætoribus, qui varie ius dicere aſſueuerant, ſuſtulit, vt Peditianuſ ſcribit. Nemo eſt qui ignoret Prætores edicta propoſuiſſe, vt ſcirent ciues, quod ius de quaque re quiſque dicturuſ eſſet. id ius Prætorium, vel Honorarium dicitur; quod Prætores introduxerunt, adiuuandi, vel ſupplendi, vel corrigendi iuriſ ciuiliſ gratia, propter vtilitatem publicam. Hinc Publiciana actio appellata eſt, quam Publicuſ Prætor primuſ in edicto propoſuit: Primuſ quoque Rutiliuſ edixit ſe ampliuſ non daturuſ patrono, quam operarum & ſocietatiſ actionem: poſteriores Prætores certæ partiſ bonorum poſſeſſionem pollicebantur. Itaque ſingulorum edicta, dum ipſi in magiſtratu erant, ſeruabantur: quorum cum intra annuſ eſſet imperiuſ, Prætoriſ edictuſ legem annuam appellabant. Actioneſ quoque tanto tempore durabant. Sed ſiue hac lege iuberentur ſibi conſtare, & non varie edicta eodem anno proponere; ſiue vt eodem pacto omneſ tranſlatiſciſ edictiſ vterentur, quod Hadriano & Saluio Iuliano deberi multi putant; conſtat Iulianuſ perpetuū edictuſ collegiſſe, idque ab Hadriano Imp. edicto atque ſenatuſconſulto cōfirmatuſ. Sed fieri potuit, vt quod à Cornelio conſtitutuſ eſt, uſu receptuſ non ſit; aut cum ne ea quidem lex tolleretur veterum edictorum varietatem, Hadriano reſtituere optimam hanc iuriſ partem operæpretiuſ eſſe viſuſ ſit.

COR-

CORNELIÆ.
CORNELIA
DE CAPTIVIS.

57

IULIANVS libro quadagesimosecūdo Digestorū sic scribit: *Lege Cornelia testamenta eorum qui in hostium potestate decesserint, perinde confirmantur, ac si qui ea fecissent, in hostium potestatem non peruenissent; & hereditas ex his ad vnumquemque pertinet.* Quæ ita intelligenda sunt, non vt testamentum, quod is apud hostes fecit, valeat (nam id ne illo quidem domum redeunte valet) sed quod antea, dum in ciuitate esset, fecit; si illic decesserit, valeat ex lege Cornelia; sin autem redierit, iure postliminij. Paulus quoque libro singulari ad legem Falcidiam scribit, ad eos quoque pertinere, qui apud hostes moriuntur, propter legem Corneliam, quæ perinde eorum testamenta confirmat, atque in ciuitate decessissent. Addit Iulianus, bona eorum qui in hostium potestate decesserint, siue testamenti factionem habuerint, siue non habuerint, ad eos pertinere, ad quos pertinerent, si in hostium potestatem non peruenissent. *Idemque ius, inquit, in eadem causa omnium rerum iubetur esse lege Cornelia, quæ futura esset, si hi de quorum hereditatibus & tutela constituebatur, in hostium potestatem non peruenissent.*

l. lege Corn.
D. qui testa.
fa. poss.

In Inst. quib.
nō est perm.
fac test. §. vlt.
l. i. p. lex Falc.
D. ad l. Falc.
l. bona. D. de
captiu.

CORNELIA
DE INIURIIS.

IVIYS legis auctorem Sullam putamus ex verbis Venulei Saturnini. Illud Vlpianus scribit, ex hac lege iniuriarum agere posse, qui se pulsatum, verberatumve, domumve suam vi introitam esse dicat. Eadem lege caueri ait, vt non iudicet, qui ei qui agit, gener, socer, vitricus, priuignus, sobrinusve est, propiusve eorum quæq; ea cognatione adfinitateve attinget, quive eorum eius, parentisve cuius eorū, patronus erit. Permittitur autem actori iusiurandum deferre, vt reus iuret iniuriam se non fecisse. Paulus vero libro quinto sententiam scribit. *Iniuriarum actio ex lege Cornelia constituitur, quotiens quis pulsatur, vel cuius domus introitur ab his qui vulgo derectarij appellantur, in quo extra ordinē animaduertitur.* Derectarij sunt, qui in aliena cenacula se dirigunt furandi animo, qui plus quam fures puniendi sunt. Hæc itaque lex ad illos tres casus pertinet, aliz iniuriæ aut legibus Duodecim tabularum, aut Prætoris edicto coercentur.

l. hos accusare. in fi. de accus.
l. lex Cornel.
D. de iniur.
Vide l. nec in ea. ad l. lul. de adul. & p. sed & lex Corn. in Instit. de iniur.

l. vl. D. de extraord. crim.
l. j. de offi. a. & expil.

CORNELIA
MAIESTATIS.

INCERTVS etiam huius legis est auctor. Tantum enim reperio C. Cornelium hac lege fuisse accusatum, L. Aurelio Cotta, L. Manlio Torquato Consulibus, quod intercessionem collegæ Tribunus plebis non obtemperauerit. defensu tamen à Cicerone est, & absolutus magno numero sententiarum, vt Asconius refert. In Piso-

nem quoque ita scriptum est: *Mitto exire de prouincia, educere exercitum, bellum sua sponte gerere, in regnum iniussu populi aut Senatus accedere: quæ cum plurimæ leges veteres, tum lex Cornelia Maiestatis, Iulia de pecuniis repetundis planissime vetant.* Et in epistola ad Lentulum de eadem Ciceronem sensisse existimo illis verbis: *Quoniam ex Senatusconsulto prouinciam haberet, lege Cornelia imperium habiturum, quoad in Urbem introisset.* & in alia ad Ap. Claudium de triginta diebus, qui ad decedendum de prouincia lege Cornelia constituti essent; item alia de sumptibus quammaxime ad legem Corneliam legatis decernendis. Ex quibus arbitror totam rem prouincialem hac lege constitutam; ne specie imperij legitimi, quidquam contra Rempublicam nouaretur.

CORNELIÆ

INCERTÆ.

E repetundis fortasse lex quoque Cornelia fuit, ex illis verbis Ciceronis in oratione pro Rabirio Postumo; *Iubet lex Iulia persequi ab his, ad quos ea pecunia, quam is cepit, qui damnatus sit, peruenerit.* Hoc totidem verbis translatum caput est, quot fuit non modo in Cornelia, sed etiam ante in lege Scruilia. Eodem quoque pertinere potest, quod lib. quarto in Verrem idem scribit, leges Cornelias ne reiciendi quidem amplius, quam trium iudicum facere potestatem.

1. in quibus
D. de aleato.

DE LVDIS. Marcianus libro quinto regularum scribit ex lege Titia, & Publicia, & Cornelia sponsonem facere licere in his ludis, qui virtutis causa fierent.

DE PLAGIARIIS. Apuleius libro octauo: *Crimen, inquit, legis Corneliæ incurram, si ciuem Romanum pro seruo tibi vendidero.* De hoc crimine in Fabia videndum est. Hæc itaque sunt, quæ de Corneliis legibus certis incertisque reperimus.

DETIA

DE DVVMVIRIS NAVALIBVS.

IVNIO Bubulco Bruto tertium, Q. Emilio Barbula iterum Coss. duo imperia dari cœpta sunt per populum pertinentia ad rem militarem: alterum vt à populo crearentur Tribuni militum, de quibus in Atilia Marcia vidimus: alterum vt Duumuiros nauales classis ornandæ reficiendæque causa idem populus iuberet. M. Decius Tr. Pl. ad plebem id tulit. Hæc Liuius lib. 1x. Ante primum bellum Punicum Romani nullam pæne rei maritimæ operam dabant, terrestria bella finitimorum magno animo atque industria gerebantur. Primus C. Duilius Consul naualem de Siculis, & classe Punica egit triumphum Kalēdis Intercalaribus, anno Urbis quadringentesimo nonagesimo tertio, post vnum & quinquaginta annos quam hæc lex lata est. Tum primum classem ædificatam Polybius lib. primo scribit; antea sociorum classe utebantur. Itaque leue fuisse illorum Duumuirum officium crediderim.

DIDIA

DIDIA

SVMPTVARIA.

OST decem & octo annos quam lex Fannia lata est, hoc est, anno Urbis sexcentesimo decimo, Ap. Clau. Pulchro, Q. Metello Macedonico Consulibus hanc legem esse latam Macrobius libro tertio scribit : Vt eadem lege vniuersa Italiâ teneretur; vtque non solum qui prandia, cenasse maiore sumptu fecissent, sed etiam hi qui ad ea vocati essent, aut eis interfuissent, pœnis eiusdem legis tenerentur. Secuta est hanc legem Licinia, de qua suo loco videndum erit.

DOMITIA

DE SACERDOTIIS.

ERTIO C. Marij Consulatu, vt Paterculus ait libro secundo, Cn. Domitius Tribunus plebis tulit, vt Sacerdotes, quos antea collegæ sufficiebant, populus crearet. Dion tamen scribit libro trigesimo septimo Sullam hanc legem abrogasse, & Cicerone Consule per Labienum restitutam. De hac lege Cicero in quadâ epistola ad M. Brutum ita scribit: *Ciceronem nostrum in vestrum collegium cooptari volo, existimo omnino absentium rationem Sacerdotum comitiis posse haberi: nam etiam factum est antea. C. enim Marius cum in Capadocia esset lege Domitia factus est augur, nec quominus id postea liceret, vlla lex sanxit.* Eodem loco Iuliz de Sacerdotiis mentio fit, de qua posterius.

Videnda oratio 2. in Rul. lum. Cic. & Suet. in Ner. on.

DVILIA DE TRIBVNIS

PLEBIS ET PROVOCATIONE.

VO anno Verginiz cædes Decemuirorum, qui legibus scribendis erant creati, imperio finem attulit; plebis secessione in Auentinum, Sacrumque montem Tribuni plebis creati sunt: in quibus M. Duilius, qui insignē Tribunatū ante Decemuiros gesserat, & L. Icilius. Is statim plebem rogauit, plebesque sciuit, ne cui fraudi esset secessio. Duilius de Consulibus cum prouocatione creandis rogationem tulit. Creati sunt valde populares L. Valerius, M. Horatius, qui leges Sacratas tulere; Vt quod tributim plebs iussisset, populum teneret; item de prouocatione, Ne quis vllum magistratum sine prouocatione crearet: qui creasset, eum ius fasque esset occidi; denique de Tribunis, Vt qui eis nocuisset, eius caput Ioui sacrum esset. Tum M. Duilius Tribunus plebē rogauit, plebesque sciuit; Vt qui plebem sine Tribunis reliquisset, quique magistratum sine prouocatione creasset, tergo ac capite puniretur. Id partim Consulari lege sanciebatur, partim superioribus consequens erat. Cicero libro tertio prioris partis legem finxit: *SANCTIQUE SVNT, NE VLEBEM ORBAM TRIBVNIS RELINQVNT.* Ad hanc legem pertinet quod Gellius ait lib. tertio, Tribunos plebis nullū diem abesse Roma licere: ne si omnes abessent, plebem sine Tribunis relinquerent.

Liui. lib. 3.

Quod vero de prouocatione dictum est, id in Dictatore negligi cepit, T. Quinctio Capitolino sextū, Agrippa Menenio Lanato Consulibus, vt Liuius scribit libro quarto. Annus is erat trecentessimus quartusdecimus post Romam conditam, cum ante decem annos leges de prouocatione latae fuissent.

DVILIA MENENIA

FENEBRIS VNCIARIA.

Gell. lib. 16. c.
22. Sex. Pop.
verbo fenus.
Non. de pp.
ferm.

IN Varronis sententiam itum est, fenus à fetu dictum esse, quasi pecunia eos fructus pariat, vt apud Græcos *ἔνος, ἀπὸ τοῦ τέλει*. Hinc fenebres leges dici, quæ de huiusmodi nummorum fetu latae essent, Pompeius scribit, Liuius vero libro septimo C. Marcio Rutilo, Cn. Manlio Consulibus de vnciario fenore à M. Duilio, L. Menenio Tribunis plebis latum esse anno Urbis trecentesimo nonagesimo sexto. Eam vsuram leuem fuisse ex parum lato vultu patrum, & cupiditate plebis apparet. Cumque semisses esse vsuras sciamus in singulos annos, inque denarios centenos, denarios fenos, & eadem ratione trientes, besseque vsuras interpretemur; semper vnciarias centesimi nummi in annos singulos interpretatus sum. Non desunt tamen quibus placeat centesima ipsa vsura, sed menstrua, eo præsertim argumento, quod ad semunciarum fenus post decem annos redacta sit. T. Manlio Torquato, C. Plautio iterum Consulibus. Tacitus libro quinto in Duodecim amplius vnciario fenore exigì prohiberi; Tribunitia rogatione ad semuncias redactum; postea vetitam versurâ; postremo Cæsarem Dictatorem tulisse de modo credendi, ac possidendi intra Italiam. Hæc Taciti, opinio non nihil à Liuii historia discrepat. Sed & ipse Liuius in calce eiusdem libri: *Inuenio apud quosdam, inquit, I. Genucium Tribunum plebis tulisse ad populum ne fenerare liceret.* Eius legis Appianus libro primo mentionem facere videtur, cum de morte A. Sempronij Aselli Prætoris scribit, de qua Florus libro septuagesimoquarto. Sed hæc in Genucia, & in duodecim plenus.

FABIA

DE PLAGIARIIS.

l. nō statim.
id sine. D. de
lego Fab. de
plag.
Proius lib. 4.
sententiar.
† inuincit.
P.F.
† inuincit.
P.F.
L. & J. D. de
libero hom.
exhib. Paul.
ubi supra.
lvi. D. & C.
ad l. Fab. de
plag. l. j. D.
eadem.

HAC lege cauetur, vt Callistratus ait, *Vt liber homo, qui hominem ingenuum, vel libertinum inuito celauerit, vincum* † *habuerit, emerit, sciens dolo malo; qui ve in eam qua re socius erit; quique seruo alieno, seruare persuaferit, vt à domino dominare fugiat; vel eum, eam ve inuito vel insciente domino dominare celauerit, vincum* † *habuerit, emerit sciens dolo malo; qui ve in ea re socius erit; eius pœna teneatur.* Datur autem interdictum, quod de libero homine exhibendo dicitur, vt exhibeatur is qui detinetur. Lege Fabia pœna nummaria crimen coercetur. Ea tamen pœna in usu esse desiit; & pro delicti modo maior minorve infligitur; non tantumquam gladio aut metallo rei plectuntur. Marcianus hæc eiusdem legis verbarefert: **SI SCIENS DOLO MALO HOC FECERIT: propterea quod**

quod bona fide mancipium possidens non punitur. Eiusdem legis Cicerō in Rabiriana perduellionis mentionem facit: neq; extat antiquior huius legis memoria. Addit Paulus lege Fabia prohiberi seruum, qui plagium admisit, pro quo dominus pœnam intulit, intra decem annos manumitti, mortis tempore, non testamenti facti numerandos.

l. lege Fabia.
D. de manu.
l. in bello p.
si deportatū.
de captiu.

FALCIDIA

TESTAMENTARIA.

Palcidius Tribunus plebis, L. Antonio, P. Seruilio Isaurico iterum Consulibus, anno Urbis septingentesimo duodecimo legem tulit de testamentis. Cuius duo capita Paulus libro singulari ad eandem legem refert. *Lex Falcidia*, inquit, *lata est, qua primo capite liberam legandi facultatem dedit usque ad dodrantē his verbis: QVI CIVES ROMANI SVNT, QVI EORVM POST HANC LEGEM ROGATAM TESTAMENTVM FACERE VOLET: VT EAM PECVNIAM HASQVE RES QVIBVSQVE DARE LEGARE VOLET IVS POTESTASQVE ESTO. Secundo capite medium legatorum constituit his verbis: QVICVNQVE CIVIS ROMANVS POST HANC LEGEM ROGATAM TESTAMENTVM FACIET, IS QVANTAM CVIQVE CIVI ROMANO PECVNIAM IVRE PVBLICO DARE LEGARE VOLET IVS POTESTASQVE ESTO, DVM ITA DETVR LEGATVM NE MINVS QVAM PARTEM QVARTAM HEREDITATIS EO TESTAMENTO HEREDES CAPIANT. EIS QVIBVS QVID ITA DATVM LEGATVMVE ERIT, EAM PECVNIAM SINE FRAVDE SVA CAPERE LICETO: ISQVE HERES QVI EAM PECVNIAM DARE IVSSVS DAMNATVS ERIT, EAM PECVNIAM DEBETO DARE QVAM DAMNATVS EST.* Hac lege consultum est heredibus, quibus ex verbis legis Duodecim tabularum minime erat cautum, si testatores totam hereditatem legatis exhausissent. Ac licet Furia & Voconia modus esset legatis adhibitus, ne plus vni legatario, quam heredi; neve cuiquam plus mille aureis nummis legaretur: plenius consultum est hac lege. Quid enim si pluribus minutis legatis patrimonium consumpserit; Eusebius tamen in ea opinione est, vt quæ de retinenda quarta portione dicuntur, tum vera sint, cum quatuor aut pauciores heredes sunt: at si plures, tunc semissem retinere possint. Quo iure portio filiis debita ex Iustiniani constitutione datur. Ego tamen Eusebio non facile crediderim. Illud constat; si excesserit dodrantem testator, pro rata portione legata per legem ipso iure minui: sed detrahendum esse quod extra bonorū quantitatem est, deinde quod ex bonis apud heredem remanere oportet. Nā si quingenta legauerit, qui habebat quadringenta, prius quinta, postea quarta pars detrahi debet. Iam vero si velit testator omnia sine huius legis diminutione, vt dilucide testamento scripta sunt, dari; veteri quidem iure nō observabatur: Iustiniano piū visum est testatoris voluntatem exsequi. Longum esset omnia persequi, quæ in omnibus Iustiniani libris hac de lege conscribuntur. Ad legem Falcidiam Rutilius Maximus librum singularem scripsit, & Iulius Paulus alterum, ex quibus aliquot extant in libris Digestorum capita.

Dion lib. 48.
Suidas, Euse-
bia chron. 16.
dorus lib. 5.
etym. c. quon-
dam dist. 2.
l. 1. D. ad Falc.

In Instit. de
lege Falc. in
principi. vbi
Theoph. vi.

Enf. in chron.

Nov. 18. Au-
thē. de triena.
& sem.
l. in quanti-
tate. in fi. D.
ad l. Falc.

l. quod in
bonis. p. 1. D.
ad l. Falc. No.
1. c. 2. Auth.
de hered. &
Falc. p. si ve-
ro expressim.
l. si heres cō-
tum. D. de le-
n. l. & ad l.
Falc. l. ideo-
que de ritu
nupt. l. grega-
de leg. 2. l.
quod. dicit-
mus. de ritu
nupt.

cap. 14.

ELLIUS libro secundo Noctium ex Atei Capitonis collectaneis refert, *Senatus decretum vetus C. Fannio Strabone, M. Valerio Messalla Coss. factum, anno urbis quingentesimo nonagesimosecundo, quo iubentur principes civitatis, qui ludis Megalensibus mutitarent, id est mutua convivia agerent, iurare apud Consules verbis conceptis non amplius in singulas cenas sumptus esse facturos, quam centenos vicenosque aëris, præter olus, & far, & vinum; neque vino alienigena, sed patrio vsuros; neque argenti in conuiuium plus, quam libras centum illaturos. Post id Senatusconsultum legem Fanniam fuisse latam, quæ ludis Romanis, item plebeijs, & Saturnalibus, & alijs quibusdam diebus in singulos dies centenos asses insumi concessit, decemque alijs diebus in singulis mensibus tricenos, ceteris denos. Athenæus libro sexto legem Fanniam plures tribus conuiuas præter domesticos adhiberi, nundinis tamen, quæ ternæ singulis mensibus sunt, plures quinque vetare scribit. Cibaria denis sestertiis emi permitti, carnis vero aridæ non plus quindenis libris in singulos annos insumi: terra vero nata, uti olera & legumina lege permissa, non æstimanda. Plinius libro decimo naturalis historię sic scribit: Gallinas saginare Deliaci capere. hoc primum antiquis cenarum interdictis exceptum inuenio iam lege C. Fannij Consulis, undecim annis ante tertium Punicum bellum, ne quid volucrum poneretur, præter unam gallinam, quæ non esset altilis. quod deinde caput translatum per omnes leges ambulauit. Et Tertullianus: Quoniam ille, inquit, leges abierunt, sumptum & ambitionem comprimentes? quæ centum æra non amplius in cenam subscribi inbebant, nec amplius quàm unam inferri gallinam, & eam non saginatam. Video enim centenarias cenas à centenis iam sestertijs dicendas. Hanc legem, ut Macrobius scribit, C. Titius suauis, lata autem est duobus & viginti annis post Orchiam, quæ prima de cenis lata est, quæ numerus conuiuarum præscribebatur. Ingenti autem omnium ordinum consensu peruenit ad populum. Eo enim res redierat, ut Sammonicus Serenus à Macrobio relatus scribit; ut gula illecti plerique ingenui pueri pudicitiam & libertatem suam venditarent, plerique ex plebe Romana vino madidi in comitium venirent, & ebrij de Reipub. salute consulerent. Fanniam post annos decem & octo Didia est consecuta, de qua antea scripsimus. De terra natis, quæ ut Athenæus ait, lege excipiebantur, exstat elegans Ciceronis ad Gallum epistola: Lex, inquit, sumptuaria, quæ videtur Atticæ attulisse, ea mihi frandis fuit. Nam dum volunt isti lauti terra nata, quæ lege excepta sunt, in bonorem adducere; fungos, heluellas, herbas omnes ita condiunt, ut nihil possit esse suauis. Ita ego, qui me ostreis, & murenis facile abstinebam, à beta etiam & malna deceptus sum.*

FLAMINIA AGRARIA.

Polib. lib. 2.
Cic. in Lucullo, & in Brut.
10.

ÆMILIO Lepido, M. Poblicio Malleolo Coss. anno post Romam conditam quingentesimo vigesimo primo C. Flaminius C. F. Tribunus plebis, qui postea bis Consul & Censor fuit, & ad Thrasimenum occisus est, legem tulit, Ut ager Picenus,

Picenus, unde Senones Galli fuerant expulsi, militibus diuideretur. Tulit eam legem tum Senatu, tum omnibus optimatibus perinuitis, quem pater suus concilium plebis habentem de templo deduxit. Templum dicebatur locus augurij aut auspicij causa quibusdam conceptis verbis finitus. Eam tamen legem fuisse perlatam Polybius ostendit, qui ea de causa Gallicum bellum excitatura fuisse scribit, quod viderent Galli non de gloria, sed de præda Romanos contendere.

Cic. lib. 2. de iuuen.

Varro lib. 6. de ling. Lat. Gell. lib. 14. c. 7. Sex. Pomp. verbo. con- templari. & verbo mine- ra temple.

F R V M E N T A R I Æ L E G E S.

De his in Appuleia, Clodia, Octaua, & Sempronia.

F V F I A C A N I N I A D E
T E S T A M E N T A R I A M A N U M I S S I O N E.

PAVLVS in calce libri quarti sententiarum scribit lege Furia Caninia caueri, vt certus seruorum numerus testamento manumittatur: à duobus vsque ad decem, pars dimidia: à decem vsq; ad triginta, pars tertia: à triginta ad centum, pars quarta: à centum ad quingentos, pars quinta: plures quàm centum manumitti non posse. Addit Caius lib. primo institutio- num nullam esse eorum manumissionem, qui supra eum numerum testamento manumittuntur: itaque nominatim eis libertatem relinqui o- portere, & ordinem testamenti sequendum. Sed & si pro nomine artifi- cium, aut officium serui scribat, ex Senatusconsulto Orphitiano, vt Pau- lus scribit, perinde libertas competit, ac si nominatim data sit: nisi forte plures sint; nam impediunt se serui, tum, cum confuse nominantur. Hac de causa rectè Iustinianus scribit: *Libertas incerta persona non videbatur posse dari, quia placebat nominatim seruos liberari.* Idem tamen Impera- tor hanc legem constitutione sustulit, neque minus voluit dominos tes- tamento, quam viuos omnibus seruis suis libertatem relinquere. Ad hanc legem Paulus librum singularem scripsit, ex quo aliqua in Dige- storum libris referuntur, huic legi accommodata.

Vide Vopisc. in Tacito.

In Instit. de legat. p. libet. l. vnica. C. de lege Fur. can. tol. & in Inst. cod. titu. l. si quis cum D. de cond. & demonst. l. potestatis de verb. si- gni.

F V F I A I N C E R T A.

QUICERO in Prætura Urbana: *Cedo mihi leges Atinias, Fu- rias, Fusias, ipsam, vt dixi, Voconiam, omnes præterea de iure ciuili: hoc reperiens in omnibus statui ius, quo post eam legem populus utatur.* Asconius, *Ista omnes, inquit, de iure ciuili sunt; nihil continent criminum capitalium, publicæque indicij.* Furia familia plebeia fuit. Consulatum habuit ex ea primus Q. Fufius, Q. F. C. N. Calenus, cuius collega fuit P. Vatinius, odium populi Romani, anno septingentesimo sexto. Itaque hanc legem Tribuniciam fuisse ar- bitror. Illa chiim Ciceronis longius ab eo tempore absunt. Quintus quidam certe pater Caleni laudatur à Cicerone in Antoniana octaua.

Theoph. in
Instit. de L.
Falc. in prin.

l. r. D. ad leg.
Falc.

VLIT apud maiores nostros, inquit Cicero pro Balbo, legem C. Furius de testamentis tulit Q. Voconius de mulierum hereditatibus: quas Latini voluerunt, asciuerunt. Lege Furia, vt Theophilus ait, iubebatur vni legatario non amplius mille aureis nummis legari posse. Qui plus accepisset, id quod plus esset, quadruplicatum restitueret. Hæc lex abrogata est lege Falcidia lata. Quantam enim cumque pecuniam dari legarive permissum est; dummodo ex eo testamento quarta portio hereditatis apud heredem maneret.

F V S I A

DE OBNUNTIATIONE.

VI malam rem nuntiat, obnuntiat: qui bonam, annuntiat. Et proprie obnuntiare dicuntur augures qui aliquid mali omnis, seuumque viderint. inde etiam etymologia huius verbi est. Hæc Ælius Donatus in Adelphis. Fuit autem obnuntiatio duabus legibus Ælia & Fusia cōfirmata. Cētum prope annos seruatae hæ leges fuere. sed lege Clodia. L. Pisone, A. Gabinio Cōsulibus abrogatae sunt.

GABINIA TABELLARIA

DE MAGISTRATIBVS.

Cic. in Lelio.

Polyb. lib. 6.
Dionys. lib. 12.

ICERO libro tertio de legibus scribit quatuor leges Tabellarias fuisse, quibus populo permittebatur suffragium non voce, sed tabella ferre. In quo magnam iacturam nobilitas fecit, propterea quod qui palam repugnare non auderent, per tabellam quiduis efficiebāt. Prima Gabinia fuit de magistratibus mandandis, lata ab homine ignoto & sordido Gabinio Tr. Pl. anno Urbis sexcentesimo quartodecimo, Cn. Calpurnio Pisone, M. Popilio Lanate Cōsulibus. Biennio post Cassia lata est de populi iudicio. Papiria tertia fuit de legibus: extrema Cœlia de perduellionis iudicio, quod solum lege Cassia excipiebatur. Ita factum est, vt omnia quæ ad populum pertinerent, suffragio decernenda tabella tecta à popularibus viris circumferrentur. Nam præter leges & magistratus mandandos, & iudicia publica, nihil populo Romano relinquitur.

G A B I N I A

DE LEGATIONIBVS.

lib. 1. epist. 4.

DEM Cicero libro secundo epistolarum ad Q. fratrem scribit lege Gabinia sanctum esse, vt ex Kalendis Februariis ad Kalendas Martias legatis exterarum nationum cotidie Senatus daretur. Et in epistola ad P. Lentulum negat Senatum haberi alia de re posse mēse Februario toto nisi per-

nisi perfectis, aut reiectis legationibus. In Verrinis quoque de Prætura urbana, & de iurisdictione mensis Februarij in eandem rationem facit mentionem. Alterum eiusdem legis caput fuit; Vt neve in vrbe versuram facere, neve ex syngrapha ius dicere aduersus prouinciales homines liceret. Lata autem hæc lex est ab A. Gabinio, non illo quidem qui Tribunus plebis de Pompeij Magni imperio in piratas legem tulit, & postea Consul cum L. Pisone fuit (nam Tribunatus Gabinij biennio post gestus est, quam Verres accusatus est) sed ab altero ex eadem familia.

Cic. lib. 5. &
6. ad Attic.

GENVCIA FENEBRIS.

MARCIO Rutilo quartum, Q. Seruilio Ahala Coss. anno Urbis quadringentesimo vndecimo, inuenire se apud quosdam Liuius scribit in calce libri septimi, L. Genucium Tribunum plebis tulisse ad populum, ne fenerari liceret. item aliis plebiscitis cautum, ne quis eundem magistratum intra decem annos caperet: neu duos magistratus vno anno gereret, vtique liceret Cōsules ambos plebeios creari. Sed an omnes has leges Genucius tulerit, Liuius non dicit, immo magis dubitat, an eodem anno latæ sint. M. Cato initio libri de re rustica ita scribit: *Est interdum prestare mercaturis rem quærere, ni tam periculosum fiet, & item fenerari, si tam honestum fiet. Maiores enim nostri sic habuerunt, & ita in legibus posuerunt; furem dupli condemnari, feneratorum quadrupli. Quanto peiorem cinem existimari feneratorum, quam furem, hinc licet existimari.* Eiusdem Catonis Maioris responsum à Cicerone laudatur. Nam cum quæreretur ab eo, an maxime in re familiarum expediret fenerari, respondit: An hominem occidere? nihil interesse existimabat hominem gladio aut fenore occidere. Tacitus quoque, & Appianus veterem legem fuisse scribunt, vt in Duilia retulimus, quæ fenerari, versuramque facere vetaret.

Cic. lib. 2. in
fine. de Offi.

Tact. lib. 5.
Appian. lib. 1.

GLITIA DE
INOFFICIOSO TESTAMENTO.

INVS libro singulari ad legem Glitiam: *Non est consentiendum parentibus, qui iniuriam aduersus liberos suos testamento inducunt, quod plerumque faciunt maligne, circa sanguinem suum inferentes iudicium nouercalibus delinquentis, instigationibusque corrupti.* De hac lege nihil amplius accepi. Vereor tamen, ne non mendosus hic locus sit. nam neque hoc familiarum nomen est, vt in reliquis; neque id memini me alio loco legisse, præter M. Claudij M. F. Glitiæ Dictatoris cognomen, qui scriba fuerat, & coactus est abdicare, ludis tamen prætextatus interfuit. Hunc Suetonius Illiciam, Florus C. Glanciam appellat. Sed Glauicia Seruiliorum cognomen est, vt in Seruilia repetundarum dicemus. Glitia Dictator fuit anno Urbis quingentesimo quarto.

l. non est D.
de inoffic.

Suet. in Tiberij. Flor. lib.
19. Fast. Capitol.

VIVS legis apud Ciceronem mentio fit in epistola M. Antonij, Philippica xii. *Masiliensibus iure belli adempti reddituros vos pollicemini. An nescitis neminem Pompeianum, qui vivat, tenere lege Hirtia dignitates*, hæc Antonius. Tum Cicero, *Quisquam iam legis Hirtiae*, inquit, *mitionem facit cuius non minus arbitror latorem ipsum, quam eos, de quibus lata est, pænitere. Omnino quidem (mea sententia) legem appellare fas non est: & ut sit lex, non debemus illam Hirtij legem putare.* Hanc legem A. Hirtius, ut opinor, tulit, Pompeio superato, & C. Cæsare Dictatore perpetuo constituto. Quæ cum per vim lata fuisse videatur, legis nomen habere non merebatur.

HORATIA.

ÆC lex lata est à L. Valerio Potito, & M. Horatio Barbato Coss. qui primi Consules post Decemviros fuerunt, ut Livijs libro tertio scribit. Cum enim in tyrannidē conversus esset Decemviro. potestas; cum ipsi legibus ferendis tantum creati essent. neque vellent magistratus ceteros sufficere; Appij Claudij luxuria effecit, ut Virginij filiam occideret, & in montem Aventinum ex Algidio exercitus signa transferret, quo plebs quoque Urbana se contulit, ut Pomponius scribit. Hanc seditionem populares Consules creati popularibus legibus sedauerunt.

I. 2. p. initit.
de orig. iur.

I.

Inst. de iure
natu p. lex p.
plebiscitum.

Omnium primum (inquit Livijs) *cum veluti in controverso iure esset, tenerentur ne patres plebiscitis, legē Cēturiatis comitijs tulerent. Ut quod tributim plebs iussisset, populū teneret. Qua lege Tribunijs rogationibus telū accerrimum datū est.* Dionysius de eadē lege li. xi. scribit, cōfirmatas fuisse leges, quas plebs Tributis comitiis tulisset, eademque potestate eas esse voluerunt, cū his, quas populus Ro. cēturiatis comitiis ferret: capitūque sanxerunt, si quis aduersus eas fecisse deprehensus esset; ei usque bona publicari iusserunt. *Plebiscitum est, ut Iustinianus ait, quod plebs plebeio magistratu interrogante, veluti Tribuno, constituebat. Lex vero, quod populus Senatorio magistratu interrogante, veluti Consule. Appellatione populi, vniuersi ciues significātur, connumeratis etiam patricijs & Senatoribus. Plebis autem appellatione sine patricijs & Senatoribus ceteri ciues.* Centuriata comitia erant, ut superius iam vidimus, cum per quinque classes, quæ cēsu & ætate erant separate, populus Romanus suffragiū ferebat. In quibus comitiis optimates principatum tenebant, quippe qui cum locupletiores essent, primum locum in suffragiis ferendis obtinebant. Curiata vero & Tributā comitia habebantur, cum per curias & tribus populus confuse suffragium ferebat. in quibus populares homines regnabant. Cum enim multo plures plebei & egeni homines essent, quam locupletes & optimates; quod plebi placuisset, efficiebatur. Quamobrem Livijs ait plebiscita confirmata esse, cum plebi concessum est, ut quod Tributis comitiis placuisset, id pro lege observaretur. Hæc tamen lex iterum in contentionem venit, & Hortentia lege opus fuit, quæ plebiscita iterum confirmaret; quod mox scribam.

Aliam

Aliam deinde Consularem legem (inquit Liuius) *de prouocatione, vnicum præsidium libertatis, Decemvirali potestate euersam non restituerunt modo, sed etiam in posterum munierunt, sanciendo nouam legem, Ne quis ullum magistratum sine prouocatione crearet. Qui creasset, cum ius fasque esset occidi; neve ea cades capitalis noxa haberetur.* Huius legis à Dionysio mentio non fit: sed exactis Regibus, à P. Valerio Publicola latum esse scribit, vt prouocare ad populum liceret; qua de re in Valeria lege dicemus. Namque vt Liuius lib. x. scribit, ter ab eadem familia post Reges exactos de prouocatione latum est. Pomponius quoque noliter scribit exactis Regibus Consules duos esse constitutos, penes quos summum ius vti esset lege rogatum est. sed ne per omnia regiam potestatem sibi vindicarent, lege lata factum esse, vt ab eis prouocatio esset. Interdum tamen necessitatis Reip. coacti, Dictatores in sex menses creauerunt, à quibus neque prouocandi ius fuit, & capitis animaduersio eis data est. Sed Dictatura c. xx. annis ante L. Sullam intermissa fuit. Quadringentis vero annis, & eo amplius, à primo Dictatore, ipse Sulla se Dictatorem in tempus, non certum, vt antea, sed incertum, creari iussit: quem secutus C. Cæsar dictaturam perpetuam accepit. Eam deinde M. Antonius Coss. S. C. sustulit, vt Cicero initio Antonianar. scribit. Sed ad Imperatores ventum est, qui Remp. sine prouocatione rexerunt.

l. p. exactis.
D. de ori. iur.

Addit Liuius: *Et cum plebem hinc prouocatione, hinc Tribunicio auxilio satis firmassent, ipsis quoque Tribunis, vt sacrosancti viderentur, cuius rei prope iam memoria aboleuerat, relictis quibusdam ex magno interuallo ceremonijs renouarunt: & cum religione inuiolatos eos, tum lege etiam fecerunt, sanciendo, Vt qui Tribunis plebis, Aedilibus, Iudicibus, Decemuiris nocuisset, eius caput igni sacrum esset, familia ad adæm Cereris, Liberi Liberæq; venum iret.* Hac lege, inquit, iuris interpretes negant quemquam sacrosanctum esse, sed eum qui eorum cuiquam nocuerit, sacrum sanciri. Itaque Aedilem prehendi, ducique à maioribus magistratibus: quod etsi non iure fiat (noceri enim ei, cui hac lege non liceat) tamen argumentum esse, non haberi pro sacrosancto Aedilem: Tribunos vetere iure iurando plebis, cum primum eam potestatem creauit, sacrosanctos esse. Fuere qui interpretarentur eadem hac Horatia lege Consulibus quoque & Prætoribus, quia eisdem auspicijs, quibus Consules, crearentur, cautum esse. Iudicem enim Consulem appellari. Quæ refellitur interpretatio, quod his temporibus nondum Consulem Iudicem, sed Prætozem appellari mos fuerit. Hæc Liuius de Horatia lege scribit: quem locum totidem verbis describere placuit, quoniam est ab eo Iuriconsultorum more lex interpretata. Et quod ait Iuriconsultos dicere ea lege sacros homines fieri, qui illis magistratibus nocuissent, Macrobius libro III. ex Trebatio lib. ix. religionum scribit, mirum non esse cetera sacra violari nefas esse, homines ex legibus Diis sacros ius fuisse occidi. Nam veteres nullum animal sacrum in finibus suis esse patiebantur, sed abigebant ad fines deorum, quibus sacrum esset; animas vero sacratorum hominum diis debitas esse existimabant. Itaque quamprimum eas ad deos mittere curabant. In eam rationem Virgilianam carmen interpretatur.

Iniecere manum Parca, telisque sacrarunt
Sed & Horatianum illud eodem pertinet:

Euandri

E ij

Hic instabilis & sacer esto.

Quod vero Liuius ait Tribunos non hac lege, sed veteri iureiurando sacrosanctos esse constitutos; ad Sacratam legem pertinet, & ad sacramentum, cuius Dionysius lib. 6. mentionem facit. Qua de re in Sacratas legibus dicemus. iam vero quod Consulum mentionem esse factam negat. opinionem nostrā, de qua in duodecim scripsimus, confirmat; Consules à veteribus Prætores esse appellatos, idque in duodecim tabulis cum de impuberibus Prætoris arbitratu verberandis scribitur, intelligendum esse. Nāque in hac lege ne Iudices quidem esse dictos ait. Consules autem & Prætores & Iudices esse aliquando appellatos, ex efficta hac Ciceronis lege constat. REGIO IMPERIO DVO SVNTO., HIQ. PRAEEVENDO, IVDICANDO, CONSVLENDO PRAETORES, IVDICES, CONSVLES APPELLANTOR. Quamobrem recte dictum est hac lege de plebeis magistratibus actum. Aediles vero, quorum hic mentio fit, Aediles plebis sunt, qui ædibus sacris præerant. in quibus omnia scita sua plebs deferebat, vt Pomponius scribit. Nam Curules, vt etiam Prætores, ex patribus fuerunt post aliquot annos constituti, tum, cum placuit etiam ex plebe Consules creari. Decemviri autem, & iudices qui fuerint, non facile dixerim, sed existimo minores aliquot plebis magistratus fuisse, de quibus in Aebutia nonnulla.

d. l. 2. p. eisdē
temporibus.
& p. deinde.

H O R T E N S I A .

d. l. 2. p. deinde
cum esset.

DE Pomponius scribit, cum esset in ciuitate lex 12. Tabularum & ius ciuile, quod eius legis interpretatio fuit, essent & legis actiones, euenisse, vt plebs in discordiam cum patribus perueniret, & secederet, sibi quæ iura constitueret, quæ iura plebiscita vocantur. mox cum reuocata est plebs, quia multæ discordiæ nascebantur de his plebiscitis, pro legibus placuisse ea obseruari lege Hortensia; & ita factum esse, vt inter plebiscita & legem species constituendi interesset, potestas autem eadē esset. Iustinianus quoque cum & legis & plebisciti differētiā constituisset, de qua in Horatia diximus: *Sed & plebiscita*, inquit, *lege Hortensia non minus valere, quam leges caperunt.* Item A. Gellius lib. x v. refert. Lælius Felicem lib. i. ad Qu. Mucium scripsisse Tribunos plebis neque aduocare patricos, neque referre ad eos de re vlla posse. Ita ne leges quidem proprie dici, sed plebiscita, quæ Tribunis ferentibus accepta sunt. *Quibus rogationibus ante*, inquit, *patricij non tenebantur, donec Q. Hortensius Dictator eam legem tulit, vt eo iure, quod plebs statuisset, omnes Quirites tenerentur.* Fuit autem hic Dictator creatus, vt Florus lib. x i. scribit cum propter æs alienum, & graues & longas seditiones plebs in Ianiculum secessisset. Qui cum plebem inde deduxisset, in ipso magistratu decessit. Post hanc legem, quicquid Tribunus plebem rogauerat, et si vere plebiscitum esset, tamen lex dicebatur. Quamobrem Vlpianus lib. x v i i. ad edictum scribit: *Lex Aquilia plebiscitū est, cum eam Aquilius Trib. Pleb. à plebe rogauerit.* Quod nō recte Theophilus interpretatur, vt cū seditio illa orta est, id plebiscitum ab Aquilio Tribuno rogatum sit. Nam ceteræ omnes leges à Tribunis hæc plebiscita appellantur,

Instit. de iure
nat. p. plebi-
scitum.

l. 1. ad l. Aqu.

vt

vt Falcidia, Semproniz, Appuleiz, Clodiz, quas Tribunicias quoque leges vocabant. Illas autē, quas Consules populū rogabant, Consulares. M. Cicero de lege Agraria: *Leges sunt, inquit, veteres neque ea Cōsulares, si quid interesse hoc arbitramini, sed Tribunitia, vobis maioribusque vestris vehementer grata atque iucunda, Licinia atque Acutia.* Et in Sextiana oratione: *Quem non tam admior, inquit, quod meam legem contemnat hominis inimici, quam quod se statuit omnino Consularem legem nullam putare.* Idem tamen Cicero Tribuni Plebis rogationem plebiscitum appellat lib. 11. de Finibus. Nam cum L. Tubulus Prætor in questione interficarios ita aperte pecunias cepisset ob rem iudicandam, vt anno proximo P. Scæuola Trib. Pleb. ferret ad plebem, vellent ne de ea re quæri. *Quo plebiscito, inquit, decreta à Senatu est Consuli questio Cn. Lepioni: profectusque in exilium Tubulus statim est, neque respondere est ausus. erat enim res aperta.*

Lege quoque Hortensia effectum est, vt Macrobius scribit lib. 1. Saturnaliorum, vt nundinæ, quæ olim feriæ fuerant, fastæ postea essent: vt rustici, qui nundinandi causa in Urbem venissent, lites componere possent. Namque vt in superioribus scripsimus, dies aut festi, aut profecti erant aut interdicti. Festis, vt Macrobius ait, inerant sacrificia, epulæ, ludicriæ. Profectis fasti, comitiales, comperendini, stati, præliares dies, quos superius persecuti sumus. Feriarum publicarum idem quatuor genera constituit: Statuas, quæ vniuerso populo communes erant certis constitutisque diebus, quæ in fastis statis obseruationibus adnotatæ erant, vt Agonalia, Carmentalia, Lupercalia. Conceptiuas, quæ quot annis à magistratibus & Sacerdotibus cōcipiebantur in dies vel certos, vel incertos, vt sunt, Latinæ, Paganalia, Sementinæ, Compitalia. Imperatiuas, quas Consules vel Prætopes pro arbitrio potestatis indicebant. Quartū genus feriarum nundinas olim constituebant, quibus diebus conueniebant in Urbem ad negotia vel publica, vel priuata. Octo enim diebus, vt Rutilius scripsit, in agris rustici opus faciebant, nono die intermissore ad mercatum, legesque accipiendas Romam veniebant. Qua de causa tribus nundinis, vt in Cæcilia lege diximus, proponi legem oportebat, antequam acciperetur, vt ab omnibus cognosci diligenter posset. Hac itaque de causa nundinæ lege Hortensia fastæ factæ sunt. Fastos autem dies veteres appellant eos dies, quibus Prætori licebat fari tria verba solemnia, DO DICO ADDICO. Ceteri nefasti dicebantur. Etenim ne rusticæ operæ litium causa impedirentur, permissum Prætori est, vt his feriarum diebus, etsi nefasti essent, ius tamen dicere liceret.

H O S T I L I A D E F V R T I S .

JUSTINIANVS lib. 111. Institutionum ita scribit: *Prætor rea lege Hostilia permissum erat furti agere eorum nomine, qui apud hostes essent, aut Reipub. causa abessent, qui re in eorum, cuius tutela essent.* Hanc legem Regiam, aut Consularem fuisse, aut Tribuniciam, nobis incertum est. Fuit quidam certe A. Hostilius Mancinus Consul ann. 11. belli Persici: cuius collega fuit A. Atilius Serranus. item L. Mancinus Consul cum Qu. Fa-

E iij

bio Maximo Æmiliano ann. Urb. sexcentesimo octauo: & C. Hostilius Mancinus M. Æmilij Lepidi Porcinæ collega ann. DC. XVI. Hic est C. Mancinus, qui deditus est Numantinis: nec eum, ut ait Pomponius, acceperunt.

I C I L I A.

HANC legem L. Icilius Trib. Pleb. tulit, M. Valerio, Sp. Verginio Coss. ut Dionysius lib. x. & Liuius lib. xxi. scripserunt. Quæ lege Auentinus mons publicatus est, ut populus in eo ubi vellet, domos ædificaret. Sententia autem legis huiusmodi erat, ut Dionysius scribit: *Quæcumq; privati homines iuste possident, earum rerum domini sint. Quæ vero vi aut clam ædificare aliquis capit, solutis ædificij sumptibus populo tradantur. Cætera, quæ publica sunt, ea populus sine ulla sumptu inter se diuidat.* Hanc legem Liuius scribit non licuisse Decemuiris tollere: ita enim legum ferendarum potestas eis permessa est, modo ne Icilia lex de Auentino, aliæque Sacratæ leges abrogarentur. Quamuis vulgo mendosi Liuiani libri circumferantur, & Aclia pro Icilia scribatur. Fuit autem L. Icilius, qui L. Verginij filiam despondit, quæ à patre interfecta est, ne ab Ap. Claudio Decemuiro stuprum pateretur. & Liuius eo loco Icilium Tribunicium, & virum acrem, & pro causâ plebis expertæ virtutis appellat.

I V L I Æ L E G E S.

Aut. ut præp.
nom. imp.

NVLVM nomen legum est magis celebre, ac frequentatum hoc ipso Iuliarum legum. Quod C. Iulij Cæsaris, & eius filij Augusti honori est datum, quorum cognomen ad cæteros omnes Imperatores peruenit. Nam ut Iustiniani Nouellam legem xlvii. imitemur, siue vetustissimam illam Romanorum originem inuestigemus, Ascanius nobis Æneæ filius præsto erit, de quo optimus Poëta:

*At puer Ascanius, cui nunc cognomen Iulo
Additur, illus erat, dum res stetit Ilia regno.*

Et non multo post:

Iulius à magno demissum nomen Iulo.

siue ad maximi imperij initia respiciamus, & magnum illum Cæsarem, & piuum Augustum inueniemus, ut Iustinianus scribit. Nam quod nuper in ea lege Seuerus additus est, mendosi cuiusdam libri peccato accidit. In Veneto enim, & Florentino libro, ex quo Noricus manauit, scriptum est, *Ἐν τῇ Γαλατρυγίᾳ τῶν αὐτοῦ τῶν ὀρεῶν*. Vlpianus quoq; cum vellet lib. xlvii. ad edictum ostendere familiam appellari plurium personarum, quæ ab eiusdem ultimi genitoris sanguine profisciscuntur: *Sicuti, inquit, dicimus familiam Iuliam, quasi à fonte quodam memoria.* Has autem Iulias leges permultas fuisse reperimus, quarum latores duos illos Cæsares fuisse, atq; alios vetustiores ex eadē familia existimamus. Nos itaq; prius de leg. Aug. quæ plures atq; insigniores fuerunt: deinde de cæteris scribemus. Et principio de lege Iulia de adult. coërcēdis videamus.

I V L I A

I. pronuntia-
tio. in fi. de
veth. signi.

VLPIANVS libro primo de adulteriis scribit *Hæc lex lata est à Dīno Augusto.* Querunt aliqui, cur cum Augustus ex Octauiā familia fuerit, eius lex Iulia dicatur. Quibus et si lib. I. I. Emendationum satis, vt arbitror, fecimus; tamen hoc loco illud addemus, veteres præter duo illa adoptionis genera, quæ in vulgus nota sunt, cum quis apud populum, vel principem adoptatur, si sui iuris est, vel apud magistratum, si in aliena potestate est, tertium adoptionis genus per testamentū habuisse. Heredem enim aliquem ea condicione faciebāt, vt nomē eius ferret, filiusq; illius qui adoptabat eū testamento esse diceretur. Sic T. Pomponius Atticus à Q. Cæcilio eius auunculo adoptatus testamēto, Q. Cæcilius Pōponianus dictus est, vt Varro & Cicero scribunt. Cuius rei vestigia apud Caiū lib. I. I. fideicommissorum permanent de his qui heredes rogant, vt eorum nomē ferant. *Nihil enim, inquit, male est honesti hominis nomen adsumere.* Vlpianus quoque lib. LXXVI. ad edictum scribit solitos esse quosdam eā condicione quidquam donare, si iuret alter se eius nomen laturum. Quā non esse donationem scribit, quia ob rem facta est, & res secuta est. Sed vt Dion scribit, hæc testatoris adoptio lege lata confirmabatur. Itaque in hunc modum C. Cæsar Dictator, filium C. Octauij & Attiæ, quæ filia M. Attij Balbi & Iuliæ Cæsaris sororis fuit, testamento adoptauit. qua de causa C. Iulius Cæsar Octavianus dictus est. Cui cognomen Augusti, vt Suetonius scribit, additum postea fuit, quoniam loca religiosa, & in quibus augurato. quid consecraretur, augusta appellabantur. Huius autem legis verba sunt apud eundem Vlpianum in eodem lib. I. de adulteriis: **NE QVIS POSTHAC STUPRVM ADULTERIVM FACITO SCIENS DOLO MALO.** Quæ verba & ad eum qui suasisit, & ad eum qui stuprum vel adulterium intulit, pertinere Vlpianus existimat. Papinianus vero lib. I. de adulteriis scribit: *Lex stuprum & adulterium promiscue & κατὰ γένος ὁμοίως appellat. Sed proprie adulterium in nupta committitur, propter partum ex altero conceptum composito nomine: stuprū vero in virginem, viduāve committitur, quod Græci φθορά appellānt.* Addit Modestinus libro I. regular. *Adulterium in nupta admittitur, stuprū in vidua, vel virgine, vel puero committitur.* Idem ait lib. IX. differentiat. *Inter stuprum & adulterium hoc interesse quidam putant, quod adulterium in nuptam, stuprum in viduam committitur. Sed lex Iulia de adulteriis hoc verbo indifferenter vtitur. Capite quinto legis Iulia, vt idem Vlpianus lib. II. ad legem Iuliam de adulteriis scribit, ita cauetur, vt viro adulterum in uxore sua deprehensum, quem aut nolit, aut non liceat occidere, retinere horas diurnas nocturnasque continuas non plus quam viginti testanda eius rei causa, sine fraude sua iure liceat. Quod adicitur, inquit, Vlpianus, TESTANDAE REI GRATIA, ad hoc pertinet, vt testes inducas testimonio futuros accusatori deprehensum reum in adulterio. Quod vero dicitur. Quem aut nolit, aut non liceat occidere: indicat non quemcumq; adulterū occidi licere. Namque Macer lib. I. publicorum iudiciorum scribit id patri solum permissum. Nā hac lege, inquit, cauetur vt liceat viro deprehensum domi suę, non etiā sociari in adulterio uxoris occidere eū qui leno fuerit, quine*

I. I. ad l. Iuliam. de adult.

I. facta. p. si vero nominis. ad Treb. I. hoc iure. in fine. de don.

I. hæc verba. de adult.

I. inter liberam. p. I. co.

I. stuprū. co.

I. inter stuprum. de ver. signi.

I. capi. quinto de adult.

I. patre. co.

l. Gracchus,
C. cod.

l. si maritus.
p. l. co.

l. pat. l. co.

l. quod alit.

l. nihil inter-
est.

l. nec in ea.

l. si adul-
terium. p. l. imp.
Ma. cus.

l. mariti leno-
cinium.

artem ludicram ante fecerit, in scenam saltandi cantandiue causa prodierit, iudiciove publico damnatus, neque in integrum restitutus erit, quive liber-
tus eius mariti, vxorisve patris, matris, filij, filiae vtriusque fuerit, nec in-
terest proprius cuius eorum, an cum alia communis fuerit, quive seruus e-
rit. & precipitur, vt is maritus, qui horum quem occiderit, vxorem sine
mora dimittat. Id secutus esse videtur Alexander Imperator qui Grac-
chum qui in adulterio noctu deprehensum interfecerat, si eius conditio-
nis adulter fuerat, vt per legem Iuliam impune occidi potuerit, crimine
liberauit. Sin vero non poterat, quia & nox & iustus dolor factum eius
releuabat, in exilium dari posse rescripsit. Capite septimo, vt Vlpianus lib.
II. de adulteriis scribit, ita cauetur: NE QVIS INTER REOS REFERAT
EVM QVI TVM SINE DETRECTIONE REIPUBLICAE CAV-
SA ABERIT. Necessario, inquit Vlpianus, adicitur SINE DETRE-
CTIONE. Ceterum si quis evitandi criminis causa id egit, vt Reipublica
causa abesset, nihil illi commentum hoc proficiat. Sed & in alia prouincia
eos abesse vult, quam in ea, in qua deferuntur. Cetera quoto capite re-
periantur, igno-ramus. Sed quod de patre dicitur, ante quintum caput
scriptum fuisse putamus. Qua de re Papinianus lib. I. de adulteriis ita
scribit: Patri datur ius occidendi adulterum cum filia, quam in potestate ba-
bet. Itaque nemo alius ex patribus idem iure facit, sed nec filius famil. pater.
Et Vlpianus lib. I. de Adulteriis: Quod ait lex, IN FILIA ADVLTE-
RVM DEPREHENDERIT: non otiosum videtur. Voluit enim ita demum
hanc potestatem patri competere, si in ipsa turpitudine filiam, de adulterio
deprehendat. Laeo quoque ita probat: & Pomponius scripsit in ipsis rebus
Veneris deprehensum occidi. & hoc est quod Solo & Draco dicunt de ipso.
Domi autem suae deprehendi oportere scribit, vel generi sui: quoniam
maiorem iniuriam putauit Legislator, quod in domum patris aut ma-
riti ausa fuerit filia adulterum inducere. Idem scribit: Quod ait lex IN-
CONTINENTI FILIAM OCCIDAT: sic erit accipiendum, ne occiso bo-
die adultero, referres, & post dies filiam occidas, vel contra. Debet enim pro-
pe vno ictu & vno impetu vtrumque occidere, aequali ira aduersus vtrumque
sumpta. Si vero altero occiso alter vulneratus est, etsi verbis legis, vt Macer
lib. I. de publicis iudiciis scribit, non liberatur: tamen D. Marcus & Com-
modus rescripserunt impunitatem ei concedi. Quia licet interempto adultero
filia post graua vulnera superuixerit, qua ei pater infixerat: magis futo,
quam voluntate eius seruata fuisse videbatur. Addit Papinius lib. I. de a-
dulteriis, Qui occidere potest adulterum, multo magis contumelia poterit
iure adficere. Ideoque patri non marito mulierem & omnem adulterum per-
missum esse occidere, quod plerumque pietas paterni nominis consilium pro
liberis capit. Ceterum mariti calor & impetus facile decernentis fuit reser-
uandus. Itaque patri vt filiam & quemcunque adulterum occidat, per-
missum est: marito vero vt turpem adulterum, non etiam vxorem. Sed
tamen apud Papinianum lib. x. xxv. i. questionum, Marci & Commodi,
item D. Pij rescripta referuntur quibus vltimum supplicium remittitur,
cum sit difficillimum iustum dolorem temperare, & magis quia plus fe-
cerit, quam quia vindicare se non debuerit, puniendus sit. Itaque si hu-
milis loci sit, in opus perpetuum tradi, si honestior, in insulam relegari
iubetur. Mariti lenocinium, vt Vlpianus libro quarto de adulteriis scribit,
eadem

eodem lex coercuit, qui deprehensam uxorem in adulterio retinuit, adulterumque dimisit. Debit enim, inquit, uxori quoque irasci, quæ matrimonium eius violauit. Tunc autem puniendus est maritus, cum excusare ignorantiam suam non potest, vel adumbrare patientiam prætextu incredulitatis. Idcirco enim lex ita locuta est, ADULTERVM IN DOMO DEPREHENSVM DIMISERIT: quod voluerit in ipsa turpitudine deprehendentem maritum coercere. Idem scribit: Quod ait lex, Adulterij damnatam si quis duxerit uxorem, ea lege teneri, an & ad stuprum referatur, videamus, quod magis est. Certe si ob aliam, inquit, causam ea lege sit condemnata, impune uxor ducetur. Addit Vlpianus illum quoque plecti, qui pretium pro comperto stupro acceperit, siue maritus sit, siue alius: si gratis remisit, non plecti. Qui quæstum ex adulterio uxoris suæ fecerit, hoc est, qui quid acceperit, ut adulteretur uxor, plectitur. Sed si ob negligentiam, vel culpam, vel quandam patientiam, vel nimiam credulitatem, extra legem positus est. Idem Vlpianus lib. v. i. i. disputationum scribit: Lenocinii crimen lege Iulia præscriptum est, cum sit in eundem maritum pæna statuta, qui de adulterio uxoris suæ quid ceperit: item in eum qui in adulterio deprehensam retinuerit. Ceterum qui patitur uxorem suam delinquere, matrimoniumque suum contemnit, quiq; contaminationi non indignatur, pæna adulterum non infligitur. Ad hanc partem legis, ut à præceptore accepi, Aufonij Galli carmen pertinet:

Iurisconsulto, cui uiuit adultera coniunx,

Papia lex placuit, Iulia displicuit.

Papia enim matrimoniis fauebat, Iulia mariti lenocinium vindicabat. Is quoque quasi adulter puniatur, ut Papinianus lib. i. de adulteriis scribit, qui domum suam, ut stuprum adulterium uel cum aliena matrefami. uel cum masculo fieret, sciens præbuerit, uel quæstum ex adulterio uxoris suæ fecerit. Appellatione autem domus, habitatio quoque significatur, & si amici quis domum præbuisse, tenetur, ut Vlpianus ait libro i. v. de adulteriis: Sed & si quis, inquit, in agro, balineore stuprum fieri præbuisse, comprehendi debet. Idem Vlpianus eodem libr. ait, intra sexaginta dies post diuortium, ne mancipia per manumissionem subducantur quæstioni; manumitti ea à muliere prohibuisse. Tot enim dies marito datur ad accusandum, ut Alexander referiuit. Ipsa igitur (inquit Vlpianus) quæ diuertit, omnes omnino seruos suos manumittere uel alienare prohibetur, quia ita uerba faciunt, ut ne eum quidem seruum, qui extra ministerium eius mulieris fuit, uel in agro, uel in provincia, possit manumittere uel alienare. Quod quidem perquam durum est; sed ita lex scripta est. Additur idem de his qui post diuortium comparati sunt, ite de paternis seruis, & maternis, qui in ministerium filiarum fuerant. De eisdem sexaginta diebus aliis locis tractatur. Sed & Vlpianus lib. x. l. v. i. i. ad edictum scribit, Iuliam legem nisi certo modo diuortium factum sit, pro infecto habere. Quæ de causa Cai uerba lib. i. i. ad legem Duodecim Tabular. ad hanc legem potius, quam ad Duodecim tabulas referenda esse arbitror. Si ex lege, inquit, repudium missum non sit, & idcirco mulier adhuc nupta esse videatur, tamen si quis eam uxorem duxerit, adulter non erit. Illud notandum est, quod in omnibus libris (Tusco excepto) mēdosum circumfertur, Vlpianum libro tertio de adulteriis ita scripsisse: Si postulaueris accusator, ut questio habeatur de seruo adulterij accusato, si ne uoluit ipse interesse, siue noluit, iubent indices eum seruum æstimari,

l. i. p. i. co.

l. qui domū.

l. & si amici.

l. prosperis.
& seqq. qui
& à quib.
liure mariti,
C. de adul.

l. mil. p. somnigiosa.
l. mariti. p. præterea de adul. l. i. c. cod.
l. v. in f. v. de vir. & uir. l. i. ex lege. de adul.

Et ubi aslimauerint, tantam pecuniam, & alterum tantum eum qui nomen eius serui detulerit, ei ad quem ea res pertinet, dare iubebunt. Scribunt alij, Tantam pecuniam adulterum, & tantam eum &c. nimis ridicule, cum adulter seruus sit. Et ad extremum eius capitis ita scribendum est: *Notandum est, quod capite quidem nono cauetur, si seruus adulterij accusetur & accusator quaestionem in eo haberi velit, duplum pretium domino praestari lex iubet: at hic simplum.* Agebat autem de seruis rei vel rex, quæ absoluta fuit, in quaestione debilitatis aut mortuis. Vulgo vero scribitur, Quod hoc capite quidem non cauetur. Cui mendo causam dedit levis quædam occasio, quod in Florétino libro, ex quibus ceteri descripti intra cccc. annos sunt, alterum O huius verbi NONO, deletum esse videatur. Ego vero non dubito priora illa verba, quæ mendosa esse diximus in omnibus libris præter Florentinum, ex nono capite legis Iuliæ sumpta fuisse. Namque etiam Papinianus lib. i. de adulteriis scribit: *De seruo qui accusatur, si postuletur, quaestio habetur: quo absoluto, in duplum pretium accusator domino damnatur.* Item Diocletianus Domitio rescripsit: *Domini seruorum per accusatoris calumniam tortorum, aduersus eum pœna dupli lege Iulia prouidetur.* Quod Accursium non fugit, etsi in ceteris mendoso libro usus sit. Cetera quæ ad hanc legem pertinent, in nostris libris plene tractantur. Tantum addam, post quinquennium neque adulterum neq; mulierem accusari posse, neque etiam ceteros qui ex hac lege accusari possunt, vt Vlpianus scribit lib. i. v. de adulteriis. Id autem tempus numeratur à die commissi criminis: at sexaginta dies, qui marito ad accusandum competunt, vel sex menses extraneo, ex die diuortij numerantur, modo ne quinquennium exactum sit, vt idem Vlpianus scribit. Tryphoninus quoque lib. i. i. r. disputationum scribit. *denegari marito minori intra lxx. dies non accusanti restitutionem.* Idem ait nullam deprecationem adulterij pœnæ esse, si se minor annis adulterum fateatur. Quod ad alia quoque omnia, quæ eadem lege puniuntur, porrigendū esse scribit: *veluti si adulterij dampnam sciens vxorem duxerit, aut in adulterio deprehensam vxorem non dimiserit, quaestumve de adulterio vxoris fecerit, pretiumve pro comperto stupro acceperit, aut domum præbuerit ad stuprum adulteriumve in eam committendum.* De pœna vero huius legis ita Iustinianus scribit libro i. v. Institutionum: *Item lex Iulia de adulteriis coercendis, quæ non solum temeratores alienarum nuptiarum gladio punit, sed & eos, qui cum masculis nefandam libidinem exercere audent. Sed eadem lege Iulia etiam stupri flagitium punitur, cum quis sine vi vel virginem vel viduam honeste viuentem stuprauerit. Pœnam autem eadem lex irrogat stupratoribus; si honesti sunt, publicationem partis dimidiæ bonorum; si humiles, corporis coercionem cum relegatione.* Hæc de lege Iulia de adulteriis.

l. vlt. de calum.
l. dominis.
C. de calum.

l. mœriti. p.
hoc quinquennium. de adule.

l. auxiliū de minori.

l. vlt. de pub.
d. p. ius lex.

IULIA DE PVDICITIA.

B eodem Augusto lex hæc lata est, quam arbitror ab Iustiniano cum illa altera de adulteriis coercendis esse confusam. Etenim Suet. de legibus Augusti ita scribit: *Leges retractauit, & quasdam ex integro sanxit, vt sumptuariam, & de adulteriis, & de pudicitia, de ambitu, de maritadis ordinibus.*

bna. Itaque quod antea diximus, qui adulterij damnatam vxorem duxerit, ea lege pñiri: id Imp. Alexander ad hanc legem refert. *Castitati*, inquit, *temporum meorum conuenit, lege Iulia de pudicitia damnatam in pñis legitimis persequere.* Qui autem adulterij damnatam, si quocumque modo pñam capitalem euaserit, sciens duxit vxorem, vel reduxit; eadem lege ex causa lenocinij punietur. Item quod idem Imp. rescripsit, reos adulterij duos simul marem & feminam ex eadem causa fieri lex Iulia de pudicitia vetat, sed ordine peragi utrosque licet. Vlpianus lib. 11. de adulteriis idem scribit; Si quis & adulterum & adulteram simul detulit, nihil agit, poteritque quasi neutrum detulerit, rursus à quo velit, initium facere, quia nihil agit prima delatione. Et alio loco: *Quæritur an alius adulteram, alius adulterum postulare possit: ut quamuis ab eodem ambo simul postulari non possint, à diuersis tamen singuli possint.* Sed non ab re est hoc probare, diuersos accusatores admitti posse, dum si ante denuntiationem nupserit, prior mulier accusari non possit. Quod ea de causa dictum est, quoniam, ut idem lib. 1. scribit, qui vxori repudium miserit, potest ei denuntiare ne seio nuberet: & si denuntiauerit, ab ea incipere potest: sin minus, expectabit sententiam de adultero latam, si absolutus fuerit, per eam mulier vincit, nec ultra accusari potest, ut idem Vlpianus libro 11. scribit. Ad has leges Horatius respexit libr. 1 v. carminum:

*Nulius polluitur casta domus stupris,
Mos & lex maculosum edomuit nefas,
Laudantur simili prole puerpera,
Culpam pœna premit comes.*

IULIA DE MARITANDIS ORDINIBVS.

HANC cum aliquanto quam ceteras seuerius emendasset Augustus, præ tumultu reculantium perferre non potuit, nisi adēpta lenitate parte pœnarum, & vacatione triennij data, auctisque præmiis, ut Suetonius scribit. Cumque etiam immaturitate sponſarum & matrimoniorum crebra mutatione vim legis eludi sentiret, tempus sponſas habendi coartauit, & diuortii modum imposuit. Eius fraudis Martialis libro v. 1. ut opinor, mentionem facit his verbis:

*Iulia lex populis ex quo Faustine renata est,
Atque intrare domos iussa pudicitia,
Aut minus, aut certe non plus trigesima lux est,
Et nubit decimo iam Teleſina viro.*

Namque Domitianus Iuliam legem restituit, & castrari mares vetuit: quod alio epigrammate idem poeta coniunxit:

*Ludus erat sacra connubia fallere tedæ,
Ludus & immeritos exsecuisse mares:
Vtraque tu prohibes Caesar, populisque futuris
Succurris nasci quos sine fraude iubes.*

De eadem lege Florus lib. 2. 1 x. scribit Qu. Metellum Cenforem ut ducere vxores omnes omnino cogrentur liberorum creandorum cau-

l. castitati. C.
de adult.
l. mariti. p.
quod ait. D.
co.

l. res. C. co.

l. 6 maritus
fit. in fine. D.
cod.

l. denuntiatio.
p. quæritur.
cod.

l. qui vxori
co.
d. l. denun-
tiatio. in fi-
ne.

sa censuisse, eiusque orationem Augustum cum de maritandis ordinibus ageret, velut eo tempore scriptam, in Senatu recitasse. De hac in nostris libris hæc scripta esse reperimus. Imp. Alexander Minicio rescripsit, *ut qui duos filios in potestate vel diversis temporibus habuit, lege Julia de maritandis ordinibus obligatione operarum liberetur.* Iplius Iuliz legis verba Paulus lib. I. I. ad legem Iuliam & Papiam refert hæc QVI LIBER-

l. nec patronis. C. de operis liberti.

l. qui libertinus. D. co.

TINVS DVOS PLVRESVE A SE GENITOS NATASVE IN SVA POTESTATE HABEBIT, PRAETER EVM QVI ARTEM LVDICAM FECERIT, QVIVE OPERAS SVAS VT CVM BESTIIS PVGNARET LOCAVERIT: NE QVIS EORVM OPERAS, DONI, MVNERIS, ALIVDVE QVIDQVAM LIBERTATIS CAUSA PATRONO, PATRONAE, LIBERISVE EORVM, DE QVIBVS IVRAVERIT, VEL PROMISERIT, OBLIGATVSVE ERIT: DARE, FACERE, PRAESTARE DEBETO. Quæ vero postea sequuntur, legis verba non

l. in fin. vnde vir & vxor.

l. in eo iure de ritu nupt.

notantur neque enim in Tusco libro dipte notata sunt, ut reliqua. Ex quibus verbis apparet, quod Paulus, Vlpianus, & Caius ad legem Iuliam & Papiam scripserunt, id eos ad hanc legem de Maritandis ordinibus, & ad legem Papiam & Poppam scripsisse. Quod aliis quoque exemplis constat. Scribit Vlp. lib. XLV I. ad edictum: *Si liberta ab inuito patrono diuertit, lex Julia de maritandis ordinibus retinet istam in matrimonio, dum eam prohibet alij nubere inuito patrono.* Idem Vlpianus lib. I. I. ad legem Iuliam & Papiam: *In eo iure, quod dicit inuito patrono libertam, quæ ei nupta est, alij nubere non posse, patronum accipimus, ut rescripto Imperatoris nostri, & Divi patris eius continetur, & eum qui hac lege emit, ut manumittat.* Et postea: *Hoc caput ad nuptam tantum libertam pertinet, ad sponsam non pertinet.* Deinde ait

lex, INVITO PATRONO inuitum accipere debemus eum qui non consensit ad diuortium. Et alio loco sub titulo de diuortijs ex eodem libro refertur: *Quod ait lex, DIVORTII FACIENDI POTESTAS LIBERTAE QUAE NVPTA EST PATRONO NE ESTO: non infestum videtur effecisse diuortium, quod iure civili dissolvit matrimonium.* Et postea:

l. ult. de diuort.

l. adigere in fine de iure pat.

l. sed si hoc. in fine l. cum iura & seq. de con. & demonstr.

l. hoc modo. eud.

Ait lex, QVAMDIU PATRONVS EAM VXOREM ESSE VOLET, & velle debet vxorem esse, & patronus durare. Paulus quoque lib. II. ad legem Iuliam Sentiam scribit, lege Julia de maritandis ordinibus remitti iusiurandum, quod liberto in hoc impositum est, ne vxorem ducat, libertæ ne nubat, si modo nuptias contrahere recte velint. Quæ de re in Iulia Sentia dictum est. Eodem pacto ex his quæ Terentius Clemens lib. IV. & V. & Caius libro I. I. ad legem Iuliam & Papiam scribunt, arbitror hac eadem lege Iulia prohiberi omnes vias obligandi mulieres ne nubant; quamobrem legata ea conditione data, capi possunt conditione neglecta. Et ad hanc legem Clementem respicere, cum ita scripsit, *Legem vtilem Republicæ sobolis scilicet procuranda causa latam, adiuvandam interpretatione.* Ad eandem Flaccus in sæculari carmine referendus est:

Diua producat sobolem, patrumque.

Prosperes decreta super ingandis

Feminis, prolisque nova feraci

Lege marita.

l. lege Iulia. de ritu nupt.

Exstat apud Paulum lib. I. ad legem Iuliam & Papiam caput integrum eiusdem legis ita enim scribit: *Lege Julia ita canetur: QVI PATRON*

EST

EST QVIVS FILIVS, NEPOSVE EX FILIO, PRONEPOSVE EX FILIO NATO CIVIS EORVM EST, ERIT: NE QVIS EORVM SPONSAM VXOREMVE SCIENS DOLO MALO HABETO LIBERTINAM, AVT EAM QVAE IPSA, CIVISVE PATER, MATERVE ARTEM LVDICRAM FACIT, FECERIT. NEVE SENATORIS FILIA, NEPTISVE EX FILIO. PRONEPTISVE EX NEPOTE FILIO NATO, NATA: LIBERTINO, EIVE QVI IPSE CIVISVE PATER MATERVE ARTEM LVDICRAM FACIT, FECERIT: SPONSA NVPTAVE SCIENS DOLO MALO ESTO. NEVE QVIS EORVM DOLO MALO SCIENS SPONSAM VXOREMVE EAM HABETO. Celsus tamen lib. xxx. Digestor. scribit lege Papia caueri omnibus ingenuis præter Senatores, eorumque liberos, libertinam vxorem habere licere. Et Iustinianus lib. v. constitutionum: *Si libertam quis vxorem habeat, deinde inter Senatores scribatur dignitate illustratus, an solvatur matrimonium apud Vlpianum quærebatur: quia lex Papia inter Senatores & libertas stare conubia non patitur.* Sed Iustiniano visum est legis Papiæ scueritatem eo casu comprimere. Idemque respondit, si liberti socer Senator factus sit. Ex his apparet, quod Paulus legi Iuliæ, id Iustinianum & Celsum Papiæ legi tribuere. Sed vt antea scripsi, vtraque ab iureconsultis coniuncta est, & existimo in Papiam permulta capita legis Iuliæ esse translata. Nāque vt Tacitus libro 111. scribit, Papiam Poppæam senior Augustus post Iulias rogationes incitandis cœlibum pœnis, & augendo ærario sanxerat. Sed de Papia alio loco scribemus. De hac parte huius legis siue Iulia, siue Papia est, credendum est Vlpianum lib. 1. & Paulum lib. 11. ad legem Iuliam & Papiam scripsisse, vt lib. 1. Digestor. relatum est de Senatoris filiis. Idem Iustinianus rescripsit, nuptias quæ inter masculos & feminas maiores vel minores sexagenariis vel quinquagenariis lege Iulia vel Papia prohibitz sunt, nullo modo se prohibere. Suetonius vero scribit Claudium Cæsarem abrogasse legis Papiæ Poppææ caput, quod à Tiberio Cæsare adiectum erat, quasi sexagenarij generare nō possent. quod Alciatus animaduertit lib. 11. disputationum. Eius tamē opinio, vt eadem Papia sit, quæ Iulia de maritandis ordinibus dicitur, mihi non probatur, propterea quod Papiam ex Tacito post Iulias rogationes latam esse constat. Multo minus quod Isidorum reprehendendum putat. qua de re in Papia dicitur, Iuuenalis autem carmen ad hanc ipsam Iuliam pertinet. *Nam placet*, vel vt alij scribunt, *sed placet Vrsidio lex Iulia*. Quinquagenariæ mulieres, vt Aristoteles & Plinius lib. v. 11. scripserunt, raro gignunt, earumque partus mirabiles Iustinianus altera constitutione appellat, legitimos tamen filios ex his nasci vult. Paulus quoque libro xxx 111. ad edictum, *Si sterilis*, inquit, *ancilla sit, cuius partus venit, vel maior annis quinquaginta, cum id emptor ignorauerit, ex empto tenetur venditor*. Quamobrem cum ille qui quinquagenariam mulierem duceret, ex aliis liberos habere posset, prohibitus est lege Papia ne quinquagenariam duceret. Idem in maioribus sexaginta annis constitutum est, vt non ducerent vxores, quia illæ ex aliis liberos suscipere possent. In quo Accursius errat. de eadem lege apud Gellium reperio scriptum. *Capite enim 111. legis Iulia priori*, inquit, *ex Consulib. fasces sumendi potestas sit, non qui pluris annos natus est, sed qui pluris liberos, quam collega,*

l. lege Papia.
co.
l. vlt. C. de
nupt.

l. Senatoris
filium. & seq.
de Senato.
l. sancimus
nuptias. C. de
de nuptiis.

l. si maior. de
legi. her.
l. si sterilis.
de actio. em.

lib. 2. cap. 159

aut in sua potestate habet, aut bello amisit. Sed si par utrique numerus liberorum est, maritus, aut qui in numero maritorum est, praefertur. Si vero ambo & mariti, & patres totidem liberorum sunt, tum ille pristinus honos instauratur, & qui maior natu est, prior fasces sumit. Super his autem, qui aut cælibes ambo sunt, aut parem numerum filiorum habent, aut mariti sunt, & liberos non habent, nihil scriptum in lege de ea ætate est. Solitos tamen, inquit, audio, qui lege potiores essent, fasces primi mensis collegia concedere aut longe ætate prioribus, aut nobilioribus multo, aut secundum Consulatum in-euntibus. Scribit Liuius libro 1. Romulum primum Romanorum regem cum cetero habitu se augustiorem, tum maxime lictoresibus xii. fecisse. quosdamque dicere ab numero auium, quæ augurio regnum portenderant, eum numerum esse secutum. Liuius eorum opinio placet, quibus & apparatus, & lictores ab Etruscis finitimis, vnde sella curulis, vnde toga prætexta sumpta est, numerum quoque ipsum ductum placet. & ita habuisse, inquit, Etruscos, quod ex duodecim populis communiter creato rege singulos singuli populi lictores dederint. Quod Dionysius lib. 111. ad Tarquinium Priscum refert, ut Etruscorum legati attulerint ei auream coronam, sellam eburneam, sceptrum, in quo summo aquila sedebat, tunicam purpuream cum aureis signis, & amictum purpureum varium, cuiusmodi est, quo Lydorum & Persarum reges vtuntur, sed non ita quadratum sed rotundum; quam Romani togam, Græci τράχυνον appellant. item duodecim secures, ut quidam, inquit, scripserunt, ex singulis urbibus singulas ferentes. Erat enim Etruriæ mos Regi securim & virgarum fascem lictozem præferre. Quod si duodecim illis Etruriæ regulis vnum esse ducem exercitus placuisset, illi duodecim fasces dabant. idque ait alios ad Romulum referre, sed fieri potuisse, ut Romulus Tuscorum morem secutus sit. Tarquinium tamen scribit ad Senatum retulisse, an illis insignibus eum uti paterentur. illis permittentibus auream coronam tulit, picta toga & prætexta usus est, item sceptro & sella eburneis. lictores quoque duodecim cum securibus & virgis ius dicenti præsto erant, & euntem præcedebant. Quæ omnia apud eos qui regia potestate exactis Regibus vsi sunt, hoc est Coss. relicta fuerunt, corona & toga picta exceptis, nisi cum victores è provinciis redirent in triumpho. Sed de ceteris insignibus alias. De fascibus idem Liuius lib. 11. scribit Consules annuos regia potestate creatos omnia iura, omnia insignia tenuisse. id modo cautum esse, ne si ambo Coss. fasces haberent, duplicatus terror videretur. Brutus prior concedente collèga fasces habuit. His fascibus secures demptas fuisse à Valerio intra urbem tantum, cum de prouocatione concessum est, ex Liuius libro 111. & xxiv. sunt qui arbitrentur. quod aperte Dionysius lib. v. tradit, ut in Valeria dicemus. Sed fascium habendorum vicissitudo, ut ex Gellio apparet, non in dies singulos, ut Budæo placet, sed in menses mutabatur. Quod etiam Dionysius ait lib. v. antiqui. eoq. mense inquit, alterum collegam ministri duodecim sine securibus cum bacillis præcedebant. Suet. etiam auctor est C. Cæsarem Coss. antiquum morem retulisse, ut quo mense fasces non haberet, accensus ante eum iret, lictores pone sequerentur. Cetera in xxi. Tabulis cum de sepulchris agetur, videbimus. Itaque cum Consules alternis mensibus fascibus vterentur, vetus consuetudo fuit, ut primo mense maior natu fasces

fascēs haberet. Sed D. Augustus maluit eum honorem plurium liberorum parenti concedere; aut si pari numero liberos haberent, marito. Sed & obseruatum esse Gellius ait, vt qui ea lege præferbatur, cederet nonnunquam longe ætate maioribus, aut multo nobilioribus, aut his qui iterum Consules fierent. Idem opinor in nominibus Consulū præponendis obseruatum, vt eius nomen, qui primus fascēs tenuisset, in Cōsulibus appellandis præponeretur, quod tamen nusquam traditum reperi. Ad hoc Gellianum caput Vlpianus fortasse scribebat, cum lib. xx. ad legem Iuliam & Papiam Proconsules non amplius quam sex fascibus vt scripsit: qua de re in Duodecim dicemus. Refertur etiā libro xxi. Digestorum Marciani caput lib. x. v. institutionum, capite xxxv. legis Iuliz. ita enim inscriptum est: *Qui liberos, inquit, quos habens in potestate, iniuria prohibuerint ducere uxores vel nubere, vel qui dotem dare non volunt, ex constitutione DD. Seueri & Antonini per Proconsules prædesque provinciar. coguntur in matrimonium collocare & dotare.* Illud etiam ad eandem legem pertinere arbitror, quod Vlpianus lib. i. ad legem Iuliam & Papiam scribit de his quæ palam questum fecissent, aut in adulterio deprehensæ essent, quas opinor ea lege notari. Eiusdem legis est, vt arbitror, quod Vlpianus lib. vii. ad easdem leges scribit, vt si maritus inuita uxore dotalem seruum manumiserit, quicquid ad eum peruenierit, restituat. *Adiicitur, inquit, in lege, vt & si dolo malo aliquid factū sit, quominus ad eum perueniat, teneatur.* & postea: *De viro heredeque eius lex tantum loquitur, de socero successoribusque soceri nihil in lege scriptum est. Item quod ait lex, QUANTA PECVNIA ERIT, TANTAM PECVNIAM DATO: ostendit affirmationem voluisse legem præstari.* Paulus quoque li. xxii. quaestionum legis Iuliz verba refert hæc: *AVT DOLO FECIT QVO MINVS AD EVM PERVENIAT.* Sed & omnia quæ ad legem Iuliam & Papiam iurisconsulti scripserunt, ad hanc legem & Papiam pertinere existimo. Et vt ex singulorum capitum Digestorum inscriptione animaduerti, Vlpianus libros viginti ad eas leges scripsit, vt ex illo capite, quo de fascibus Proconsulum agi dicebamus, apparet: item ex xviii. capite de excusationibus; quod ad Gellianam quoque legem pertinere non dubito. Vt enim illic bello amissi liberi Coss. profunt, vt in fascibus præferantur, sic Vlpianus ad tutelæ excusationē eos prodesse ait. Hi sunt viginti illi libri, quos ad leges Vlpianum scripsisse in indice Digestorū dicitur. Sic etiam reliqui, qui ad leges scripti esse dicuntur, intelligantur; quod nemo hæcenus animaduertit, Nam Caius quoque libros quindecim ad leges scripsisse dicitur, & ex quintodecimo ad legem Iuliam & Papiam illa sub titulo de his quæ vt indignis auferuntur, Iustinianus refert: *In fraudem iuris fidem accommodat, qui vel id quod relinquitur, vel aliud tacite promittit restitutum se persona, qua legibus ex testamento capere prohibetur.* Paulum etiā ad leges libros decem scripsisse ferūt; & extremū caput, Si quid in fraudem patroni factum sit, ex lib. x. Pauli ad legem Iuliam & Papiam sumptum est. Quamquam sub titulo de cōcubinis quædam ex xii. libro reperiantur: quod aut mendosum est, aut index ille; aut ego deceptus in describendo sum. Iam vero Terentius Clemens ad leges libros viginti scripsisse dicitur; ex vicefimo quidem nihil relatum animaduerti, sed tamen ex xvi. sumptum est caput xv. de operis

L. Proconsules. de offic. Proc.

L. qui liberos. de ritu nupt.

L. palam. de ritu nupt.

L. si vero negotium. sol. marr.

d. l. Proconsules.

L. bello amissi. si de excus.

L. in fraudem. de his quæ vt ind.

L. de cōcub.

L. operis serui de ope. ser. l. vn. de adp. lib.

plurique l. seruor. item singulare de ademptione libertatis. Sic etiam Marcellus & Iunius Mauricianus libros senos ad leges conscripserunt; ex tertio vero Marcelli quædam sub titulo de ritu nuptiar. reperiuntur; ex tertio quoque Mauriciani caput x v. de iure fisci. Ex ceteris hor. iuriscultor. libris permulta in Pandectis relata esse animaduerti, quæ hoc loco referre operæpretium non esse existimaui.

Sunt alia ex lege Iulia, & Papia Poppæa sumpta in Vlpiani fragmentis libri singularis regularum. Ad ceteras Iulias leges veniamus.

I V L I A A M B I T V S.

ANC legem idem Augustus tulit, vt Suet. ait, de quâ Paulus lib. v. sententiar. ita scribit: *Petiturus magistratum, vel provinciam sacerdotium, si turbam suffragior. causa conduxerit, seruos aduocauerit, aliamve quam multitudinem conduxerit, conuictus vt vis publica reus in insulam deportatur.*

l. unde lege Iulia ambitus.

Modestinus vero lib. i. l. de pœnis eam legem in Vrbe cessasse scribit; quia ad curam principis magistratuum creatio pertinet, non ad populi fauorem. *Sed si in municipio contra hanc, inquit, legem magistratum aut sacerdotium quis petierit, per S. C. centum aureis cum infamia punitur.* Sed sciendum est, quod Dion lib. l. i. l. & Strabo lib. x v. l. i. & Theophilus lib. i. l. institutionum scribunt, D. Augustum, vt firmiorem potestatem sibi posterisque suis præstaret, in illo totius orbis imperio adumbratam quandam popularis potestatis formam instituisse. Prouincias enim omnes diuisit, atque eas, quæ pacatæ longe à Romanis hostibus aberant, populo reliquit, qui in eas Proconsules atque Prætores mitteret: in quibus eligendis ambitus vindicati potuit. Eas vero sibi retinuit, quas impacatas, atque vicinas hostibus esse cognouerat. Nam cum is nomen Imperatoris, hoc est, ducis militaris sibi sumpsisset, bella per eum administrari oportebat. In eas itaque legatos suos, procuratores, & præsidēs mitterebat. Exstantque hodie huius diuisionis vestigia, præter hæc ipsa magistratuum nomina, de quibus aliquando agemus; tum quod Theophilus notat ab Iustiniano differentiam esse sublatam stipendiariæ & tributariæ prouinciæ, tum etiam quod Constantinus Harmenopolus libro i. l. *propreis* scribit, eas prouincias quæ populo Romano concessæ sunt, proprie publica bona dici. Ceteras ciuitates, si quid habeant tanquam peculium id obtinere, cum aut Cæsaris aut populi sint. Quod Vlpianus lib. x. ad edictum probat: *Bona, inquit, ciuitatis abusive publica dicta sunt. Sola enim ea publica sunt, quæ populi Romani sunt.* Et Caius lib. i. l. ad edictum prouinciale: *Eum, inquit, qui reliqua populi Romani conductum habet, publicanum appellamus. Nam publica appellatio in compluribus causis ad populum Rom. respicit. ciuitates enim priuato. loco habentur.* Sed hac etiam de re accuratius alio loco tractabitur, quo & prouinciar. nomina & magistratum, quorum in nostris libris mentio fit, colligemus. Interea illud addamus, hanc Augusti simulationem, qua illud aucupari videbatur, vt is solus teneret rem bellicam & tributa (nam hoc etiam sibi retinuit) quibus vinculis regiam potestatem occultaret, paulatim euanuisse. Namque initio in prouincias illas populi de Cæsaris voluntate

l. inst. de rer. diu. p. per traditionem.

l. bona & seq. de verb. sign.

voluntate magistratus eligebantur, deinde ne populus quidem consulebatur, sed omnia ad principis nutum fiebant. Idque est quod Modestinus scribit. Alterum ambitus genus suffragiorum Iustiniani Novella VIII. punitur, de quo alias.

I V L I A S V M P T V A R I A.

PE hac lege præter Suetonium, ita Gellius lib. I. scribit: *Potestremo lex Iulia ad populum pervenit Casare Augusto imperante, quæ profectis quidem diebus ducenti finiuntur, Kalendis, Idibus, Nonis, & alijs quibusdam festis trecenti, muptijs autem, & repotijs sefertur mille. Esse etiam dicit Capito Ateius edictum (Dixi ne Augusti, an Tiberij Casaris non satis commemorari) quo edicto per diem varias solemnitates à trecentis sefertur adusque duo milia sumptus cenarum propagatus est, ut his saltem finibus luxuria effervescens assensu coerceretur. Repotia sunt, ut Sex. Pompeius notat, cum postero die nuptiarum apud novum maritum cenatur, quia quasi reficitur potatio. Sefertur tum quattuor assibus æstimabantur, ut apud Iustinianum, & Marcianum lib. sing. de assu, atque alios, quorum scripta lib. II. Emendationum & opinionum retulimus. Asses autem semunciam æris pendebant, ut Plinius scribit ex Papiria lege. itaque sefertur sex libram æris constituebatur: xx. libræ æris aureum nummum ex Arcadij constitutione. Qua ratione tota huius legis æstimatio confici potest, & ad similitudinem nostrorum nummorum redigi pingui, ut aiunt, Minerua. Namque ut aurificum statera hæc examinentur, non est à nobis hoc tempore postulandum.*

I. VI. C. de dona.

I. VI. C. de colla. æris li. 10.

AVGVSTI quoque lex à Paulo lib. XVI. ad Plautium refertur: *Imperator, inquit, cum servum manumittit, non vindictam imponit, sed cum voluit, fit liber is qui manumittitur ex lege Augusti.* Hæc illa est fortasse, de qua in Fufia Caninia dicebamus Suetonium scribere D. Augustum manumittendi modum terminasse, & pleraque de eorum manumissionibus constituisse. de quibus in Iunia quoque Norbana dicemus. His reperio Augustum nomen Iuliar. legum dedisse, etsi de huius postremæ legis nomine mihi non constet. Papiam quoque, & Falcidiam eodem tempore latas esse constat. Nunc de ceteris videamus.

I. apud eum de manum.

I V L I A D E R E P E T V N D I S.

MCICERO in oratione Sextiana testis est hanc legem à C. Casare latam esse. De qua Marcianus lib. XIV. institutionum scribit: *Lex Iulia repetandar. pertinet ad eas pecunias, quas quis in magistratu, potestate, curatione, legatione, vel quo alio officio, munere, ministerio, & publico cepit, vel cum ex cohorte cuius cor. est. Excipit lex à quibus licet accipere: à sobrinis, propiore, & gradu cognatis suis, & uxore. Addit Venuleius Saturninus lib. III. publicorum iudicior. Eadem lego tenentur qui ob denuntiandum vel denuntiandum testimonium pecuniam acceperim. Item eadem tueri, ait, ne quis ob militem legendum mittendum, & res accipiat. neve quis ob sententiam in Senatu consilio, & publico dicendum pecuniam accipiat, vel ob accusandum, vel non ac-*

I. I. de Iul. rep.

I. eadem l. g. eo.

l. lex Iulia
co.

l. l. eo.

l. quod con-
tra eo.

d. l. lex Iulia
in fine.

lib. 8. epi. 7.

*cusandum. utque urbani magistratus ab omni sorde se abstineant, neve plus
doni muneris in anno accipiant, quam quod sit aureor. centū. Itē Macer lib.
i. iudicior. publicor. scribit. Lex Iulia de repetundis præcipit, ne quis ob
iudicem arbitrumve dandum, mutandum iubendumve ut iudicet: neve ob
non dandum, non mutandum, non iubendum ut iudicet: neve ob hominem in
vincula publica coniiciendum, vinciendum, vincireve iubendum, exve vin-
culis dimittendum: neve quis ob hominem condemnandum, absolvendumve:
neve ob litem æstimandam, iudiciumve capitis pecuniæve faciendum, vel
non faciendum, aliquid acceperit. Illud quoque cauetur, ne in acceptum fe-
ratur opus publicum faciendum, frumentum publice dandum, præbendum,
ad præhendendum, sarta testa tuenda, antequam perfecta probata, præstita
lege erunt. Datur ex hac lege, ut Scævola libro i. v. regul. scribit, in here-
des actio intra annum, dumtaxat à morte eius qui arguebatur. V. l. capi
autem vetatur, quod contra hanc legem datum est, ut Paulus lib. l. i. v. ad
edictum scribit. Eadem lex venditiones, locationes eius rei causa pluris
minorisve factas irritas facit. M. quoque Cicero in oratione in Pisonem
scribit: Exire de provincia, educere exercitū, bellum sua sponte gerere, in re-
gnum iniussu populi aut Senatus accedere cum plurima leges veteres, tum
lex Cornelia maiestatis, Iulia de pecunijs repetundis planissime vetant. Et
pro Rabirio Posthumo. Iubet lex Iulia persequi ab his, ad quos ea pecu-
nia, quam is ceperit qui damnatus sit, pervenerit. Si est hoc novum in lege
Iulia, sicuti multa sunt senerius scripta, quam in antiquis legibus & san-
ctius vindicata, sane etiam consuetudo huius generis iudicior. nova sit. Hoc
rotidem verbis translatus caput est, quot fuit non modo in Cornelia,
sed etiam ante in lege Servilia. Huius autem legis poena quæ fuerit, i-
gnoramus. Macer tamen scribit: Hodie ex lege repetundarū extra ordinem
puniuntur, & plerunq; vel exilio puniuntur: vel etiam durius prout admi-
serint. Olim ut ex Verrinis Ciceronis constat, lis æstimabatur, bonaque
vendebantur eius qui damnatus esset, is vero in exilium voluntarium
proficiscebatur. Sed illæ orationes ante C. Cæsaris Consulatum habitæ,
quo tempore lex hæc lata; ceteræ, quas antea retulimus, post illius Con-
sulatum. In epistolis autem M. Cælij ad Ciceronem reperitur, legis de
repetundis vnum & centesimum caput fuisse: QVOD EORVM IVDI-
CVM MAIOR PARS IVDICARIT, ID IVS RATVMQVE EST. Quod ad hanc legem pertinuisse non dubito.*

IULIA AGRARIA.

l. vi. de term.
mo.

AGRARIAM legem idem Cæsar tulit, ut Callistratus ait
lib. v. de cognitionibus: & aduersus eos, qui terminos sta-
tutos extra suum gradū finesve mouerint dolo malo, pec-
uniaria poena constituta est. Nam in terminos singulos,
quos eiecerint, locove mouerint quinquaginta aureos in
publicum dari iubet; & eius actionem & petitionē ei qui volet, esse iu-
bet. Hanc legem, ut Suetonius & Florus lib. c. i. i. scribunt, Cæsar Cos-
tulit inuito Senatu, & M. Bibulo eius collega obauniente, quem armis
foro expulit, & ut domo abditus reliquum tempus ageret, coëgit. Ipse
campum Stellatē maioribus consecratum, agrumque Campanum ad
subsidia

IULIA IUDICIARIA, ET DE CIVIT. ROM. 83.

subsidia Reipub. vectigalem relictum, diuisit extra sortem viginti millibus ciuium, quibus terni pluresve liberi essent. Hæc Iulia lex appellatur à Suetonio in Augusto, cuius pater C. Octavius inter x. viros agrum Campanum plebi Iulia lege diuisit. Exstat etiam Tiberij Cæsaris constitutio de sepulchris post codicem Theodosianum, in qua monumentorum multa genera exprimuntur: in quibus est, quod non longe ab ædibus vel itinere publico constitutum est iuxta legem Semproniam, & Iuliam, quod cardinibus & decumanis constitutum esse mōstratur. Decumanus limes, vt Urbicus & Sex. Pompeius scribunt, est, qui ab oriente ad occidentem, vel contra fit: cardo, qui ad meridiem à septentrione, vel contra. Idem Suetonius scribit Cæsarem Dictatorem octoginta ciuium millia in transmarinas colonias distribuisse.

IULIA IUDICIARIA.

ODESTINVS lib. II. de pœnis scribit: *Si reus, vel accusator domum iudicis ingrediatur, per legem Iuliam Iudiciariam in legem Ambitus committit; id est, aureos centum fisco inferre iubetur.* Hanc Paulus lib. II. ad legem Iuliam & Papiam, publicorum iudiciorum, appellasse videtur: *Lege, inquit, Iulia publicorum iudiciorum cauetur, ne inuito denuntietur, vt testimonium litis dicat aduersus socerum, generum, vitricum, priuignum, sobrinum, sobrinam, sobrino natum, eosve qui priore gradu sint. Item ne liberto ipsius, liberorum eius parentium, viri, vxoris, item patroni, patronæ. Et vt ne patroni, patronæ aduersus libertos, neque liberti aduersus patronum cogatur testimonium dicere.* Vlpianus autem lib. II. & III. ad edictum scribit ex his verbis legis Iulie iudiciorum, QVO MINVS INTER PRIVATOS CONVENIAT, sufficere priuatorum consensum qui iurisdictioni alicuius se subiciant, licet ille ignoret qui tribunali præest.

l. vn. in fi. de l. i. a. ambitus.

l. lege Iulia de testib.

l. i. & 2. de iudic.

Ad eandem Callistrati verba refero lib. I. edicti monitorij. *Cum lege Iulia cautum, inquit, sit, ne minor xx. annis iudicare cogatur: nemini licere minorem xx. annis compromissarium iudicem eligere.* Item quæ de numero patronorum alio loco scripta sunt, cum hac lege conuenirent; nisi quod illa magis ad Augusti leges pertinere videntur.

l. cum lege de recep.

Existimo hanc legem à C. Cæsare Dictatore latam esse, quod Cicero Philippica prima significare videtur. Is enim, vt Suetonius scribit, iudicia ad duo genera iudicum redegit, Equestris ordinis, ac Senatorij; Tribunos ærarios, quod erat tertium, sustulit. In quo Aureliam abrogauit. Erant Tribuni ærarij, qui militibus æs dabant, eisque pecunia attributa dabatur, vt Varro scripsit; ipsi eam Quæstori prouinciæ dabant, vt ex Asconio in Prætura vrba Budzus notat. Hi ex Equitibus erant, vt Plinius lib. x x x I I I. scribit.

IULIA DE CIVITATE ROM.

IULIA, qua ciuitas vniuerso Latio data est, de qua Ser. Sulpitius in libro de dotibus, & Neratius de nuptiis scripserunt, vt Gellius refert lib. IV. Noctium. Namque ait Seruium scripsisse, in Latio qui vxorem ducturus erat, ab eo vnde ducēda erat, stipulabatur eam in matrimonium ductum iri, qui daturus erat spondebat daturum. Hic contractus sponsa-

Cap. 4.

l. 2. & 3. de
de spons.

cap. 12.

ad muni-
cip.
h. manus tri.
de verb. sign.

L in orbe de
statu hom.
& Nou. 78.
in fine.

Epist. 15.

lia dicebatur; promissa, sponsa; alter sponsus dicebatur. agebaturque ex sponso si fides ille fregisset, lisque aestimabatur, nisi iusta causa adferretur. Idque observatum esse ait, quoad civitas uniuerso Latia Lege Iulia data est. Eiusdem rei apud Ulpianum lib. sing. de sponsalibus & Florentinum lib. 111. institutionum relata est. *Sponsalia dicta sunt à spondendo. Nam moris fuit veteribus stipulari & spondere sibi uxores futuras. unde & sponsi, sponseque appellatio nata est.* Sed & apud Arnobium lib. 11. sperata, pacta, & interpositis stipulationibus sponsa differunt. Non longe ab eadem re matrimonia, quae per coemptionem fiebant, absunt; de quibus in x 11. Tabulis dicemus. Iulia vero legis à Cicerone mentio fit, in oratione pro Balbo. Cuius verba, quoniam obscura esse existimantur: referam, in quo pacto accipienda esse arbitrer, scribam. *Innumerabiles, inquit, leges de civili iure sunt latae, quas Latini voluerunt, asseruerunt. Ipsa denique Iulia, qua lege civitas est sociis & Latinis data; qui fundi populi facti non essent, civitatem non haberent: in quo magna contentio Heraclienisium & Neapolitanorum fuit, cum magna pars in his civitatibus iuris sui libertatem civitati anteferebat.* Balbus Gaditanus dum in castris Cn. Pompei Magni militaret, ab eo civitatem Romanam est consecutus. Itaque L. Cornelius Balbus dictus est. Sed cum is ex foederato populus esset, ciuem Romanum fieri eum non posse dicebant, nisi is populus fundus factus esset. hoc est, nisi is populus legibus Romanis uteretur. Reprehendit id Cicero, atque adferit eum fuisse in his rebus maiorum morem, ut cum populus Rom. quidquam iussisset, si id socij, aut Latini receperunt, eaque lex in eo populo tanquam in fundo resedisset, tum ea lege is populus teneretur; qui ea de causa fundus populus dicebatur. *Nisi forte, inquit, Iulia lege ciues Rom. facti non sunt, nisi qui fundi populi facti essent?* Gellius lib. xvi. scribit: *Municipes sunt ciues Rom. ex municipiis suo iure & legibus suis utentes muneris tantum cum populo Romano honorarij participes, à quo munere capeffendo appellati videntur, nullis alijs necessitatibus neque ulla populi Rom. lege adstricti, cum nunquam, populus eorum fundus factus esset.* Cui Ulpianus ad stipulatur lib. 11. ad editum, & Paulus lib. 1 x. Idem quoque Gellius translatione quadam non ineleganti hoc nomine libro x 1 x. usus est. *Hæc ego, inquit, dixi, non ut huius sententia legisque fundus subscriptorque fierem, sed ut ne viri docti opinionem à meo dictor destituerem.* Itaque apud Ciceronem Neapolitanorum contentio esse potuit, num magis placeret suo iure uti, quam ciues esse Romanos. Sed quod de sociis ait, non est ad omnes populi Romani socios referendum (id enim Antonini constitutione effectum est) sed ad Italicos tantum. Florus tamen libro 1 x x. Marianis temporibus ait Italici populi à Senatu civitatem datam esse; id per quem actum sit, non dicitur. Quamobrem Iulia ne ea lex fuerit incertum est. Sed tamen hoc à Cæsare concessum arbitror: nam Quæstor, ut Suetonius scribit, colonias Latinas de petenda civitate agentes adiit, & audendum aliquid cōcitabat. Sed & Cicero lib. x 1 v. ad Atticum scribit: *Scis quam diligam Siculos, & quam illam clientelam honestam iudicem. Multa illis Cæsar, neque me inuito: & si Latinitas erat non ferenda. verumtamen. Ecce autem Antonius accepta grãdi pecunia fixit legem à Dictatore comitiis latam quæ Siculi ciues Ro. cuius rei vix illo mentio nulla.* Ius Latij à civitate Roma-

na distinxit, non quo Latini ciues non essent, sed quod, ut de libertatibus dicemus in Iuniis legibus, non ita immunes Latini vrbes erant, atq; coloniar, atq; plebs vrbana. Quod ius Italicum fortasse sub titulo de censibus lib. I. Digest. dicitur. Sed hæc posterius. Ipsam Cæsarem legionem Alaudarum Gallicam ciuitate Romana donasse Suetonius scribit, omnesque medicinam Romæ professos, & liberalium artium doctores.

IVLIA THEATRALIS.

SCRIBIT Plinius lib. xxxiii. Tiberij Cæsaris anno nono Cap. 2.
anulor. equestrium auctoritati formam constitutam, C. Alinio Pollione, C. Antistio vetere Coss. post Romam conditam anno DCCCLXXV. constitutumq; esse, ne cui ius anulor. esset, nisi cui ingenuo ipsi, patri, auoq; paterno sestertia cccc. census fuisset, & lege Iulia Theatralli in xiv. ordinibus sedendi. Ita verum fuit, quod ipse ante hæc verba refert, anulos distinxisse alterum ordinem à plebe, sicut tunica latior, quam latum clauum appellabant, Senatum ab equitibus distinguebat. Equites autem dicebantur, quod equo mererent suis sumptibus. item iudices, quod Sempronia lege iudicarent. His quatuordecim ordines lege Roscia, & Iulia Theatralli ad spectacula dati sunt. Sed his tantum qui quadringentis millibus censerentur, ut antea dictum est. Quadringenta enim sestertia, totidem millia sestertiorum nummor. esse nemo ignorat. Huius legis à Suetonio in Augusto metio fit. Cum enim, inquit, plerique equitum astrito belis civilibus patrimonio spectare ludos è quatuordecim non auderent, metu pæna Theatrallis, pronuntiavit Augustus non teneri ea, quibus ipsis parentibus ve equester census nunquam fuisset. De hoc equestri censu illud Martialis intelligendum est:

*Si dederint superi decies mihi millia centum,
Dicebas nondum Scævola factus eques.*

Item Horatius lib. i. epistolar.

*Si quadringentis sex septem millia defunt
Plebs eris.*

Ex quibus omnibus intelligimus, quod Caius ait lib. xi. ad edictum prouinciale, receptam esse honoris causa inter coniuges donationem: ut puta si vxor laticlauij petendi gratia donet, vel ut equestris ordinis fiat. census enim augendi causa donatum esse existimamus. ex quo fiebat, ut Senator esse posset, cuius Tunica illa latior, quæ & laticlauium & latus-clauus dicitur, erat insigne: aut eques Rom. fieret, qui anulo utebatur. Senatorius census fuit duodecies sestertium, ut in Duodecim diximus. Lati autem clauij mentio quoque fit in Alexandri constitutione, ut alij animaduertunt, quamuis mihi nimis suspectus ille locus sit. De iure vero aureorum anulor. idem Plinius ait, quod etiam lib. xi. Digestor. Iustiniani scriptum est, solere liberos id ius à principe impetrare, ut ingenui haberentur, quamuis ut Paulus lib. i. x. ad legem Iuliam & Papiam scribit, ab hereditate eius patronus non excluditur. Sed postea Iustinianus libertis concessit Nouella Lxxviii. ut id ius impetrare non oporteret.

*l. nuper. ide
don. int. vic.*

*l. is qui ius
de iure agre.
anu. Auth. vt
liberti de co-
tato.*

I V L I A D E S A C E R D O T I I S .

l. si Rufinus.
C. de test.
milk.

DE hac lege ita Cicero scribit in epistola quadam ad M. Brutum: *Est etiam in lege Iulia, quæ lex est de Sacerdotijs proxima, his verbis: QUI PETIT, CUIVSVE RATIO HABEBITVR.* aperte indicat posse rationem haberi etiam non presentis. Quod vt in Domitia scripsimus, à Cicerone relatum est, vt eius filius in collegium augurum cooptaretur absens. Hanc à C. Cæsare latam arbitrator.

I V L I A de patronorum numero nescio an eadem sit cum ea, quam iudiciariam appellauimus. Tantum reperio apud Asconium defendisse M. Scaurum patronos sex, L. Domitio Ænobarbo & Appio Claudio Pulchro Coss. cum ad id tempus raro quisquam pluribus quam quatuor vteretur: ac post bella ciuilia ante legē Iuliam ad duodenos patronos est peruentum. Id tamen Augusti temporibus euenisse arbitrator.

I V L I A

D E L E G A T I O N I B V S .

Epist. 11.

† al. ad hoc
genus.
al. ad id,
quod ad
deos, genus.

APVD Ciceronem lib. xv. ad Atticum ita crediderim scriptum fuisse. *Habent opinor liberae legationes definitum tempus lege Iulia, nec facile addi potest, idque adeo genus legationis, vt cum velis, introire, exire liceat: quod nunc mihi additum est. Bella est autem huius iuris quinquennij licentia. Quanquam quinquennium cogitem? Contrahi mihi negotium videtur.* Ex quibus verbis videtur significare Iulia lege quinquennium liberis legationibus esse præstitutum. Cicero tamen lib. III. de legibus cum legem hanc scripsisset, REI SVÆ ERGO NE QVIS LEGATVS ESTO: addit nihil turpius esse, quam quemquam legari, nisi Reip. causa: neque placere vt hereditates & syngraphas suas persequantur legati sine mandatis & sine vlllo Reipub. munere. Itaque hoc genus legationis ipse Cicero Consul approbante Senatu sustulisset, nisi ei leuissimus Tr. Pl. intercessisset. annum tamen fecit, quod erat perpetuum. Credendum ergo est postea quinquennium permissum. De his legationibus ita Vlpianus scribit lib. lxxiv. ad edictum Prætoris: *Qui libera legatione abest, non videtur Reipub. causa abesse. Hic enim non publici commodi causa, sed sui abest.* Quæ verba Accursium non percepisse recte Budæus notat. Sed & Alfenus lib. v. Digestorum scribit: *Non vere dicitur Reip. causa abesse eum, qui sui priuati negotij causa in legatione est.* M. Cicero oratione prima in Rullum: *Hereditatum, inquit, obeundar. causa, quibus vos legationes dedistis* (cum Senatoribus autē loquitur) *qui & priuati & priuati ad negotium exierūt, non maximis operibus, neq; summa auctoritate præditi; tamen auditis profecto quam graues eorum aduentus socijs vestris esse soleant.* Idem in altera oratione in Rullum, & in oratione pro Flacco scribit.

l. qui libera.
de legatio.

l. non vere
ex quib. cau.
mai.

I V L I A M A I E S T A T I S

l. 3. ad Iul. ma.

l. cuiusque.
co.

Æc lex præcipit, vt Marcianus scribit lib. xlv. institutionum, eum qui maiestatem publicam læserit, teneri. Cuius rei permulta exempla ab eodem & à Scauola lib. iv. regular. traduntur. Sed & Vlpianus libro vii. disputationum scribit: *Qui de prouincia, cum ei successum esset,*

non

*non discessit, aut qui exercitū deseruit, vel priuatus ad hostes perfugit, qui-
resciens falsum conscripsit, vel recitauit in tabulis publicis. Nam & hoc,
inquit, capite primo lege Maiestatis enumeratur.* Iustinianus vero lib. i. v.
institutionum scribit hanc legem in eos qui contra Imp. vel Remp. ali-
iquid moliti sunt, suum vigorem extendere. *Cuius pœna*, inquit, *anima
amissionem sustinet, & memoria rei etiam post mortem damnatur.* Hæc lex
cui referenda sit, plane ignoro. Suspior tamen C. Cæsaris fuisse. Etenim
Cicero Philippica prima scribit eius legem fuisse ne Prætoriarum provin-
ciarum plus quam annum, ne plus quam biennium Consulares obtineren-
tur. Qua lege nulla melior, vtilior, & optima in Rep. sæpius flagitata,
sed eam M. Antonius sustulit.

Inst. de pu.
iud. p. public.

IULIA DE VI PVBICA.

MARCIANVS lib. xiv. institutionum scribit hac lege te-
neri, qui arma, tela domi suæ, agro, in villa præter vsum
venationis vel itineris vel nauigationis coegerit. Item
excipiuntur arma quæ quis promercij causa habuerit, he-
reditateve ei obuenerint; vt Scævola scribit lib. i. v. regul.
Adit Marcianus, in eadem causa esse, qui turbæ seditionisve faciendæ
consilium inierint, seruos aut liberos homines in armis habuerint. Vl-
pianus tamen lib. l. x. v. i. ad edictum, exceptum esse ait, qui propter ve-
nationem habeat homines qui cum bestiis pugnent, ministrosque ad ea
habere conceditur. Venationem hoc loco tam publicam, quam priuatam
intellige. Solebant enim veteres publicis spectaculis venationum dele-
ctari, ad quas damnatos homines deferebant. M. Cicero in epistola qua-
dam ad M. Marium: *Reliquæ sunt (inquit) venationes binæ per dies quin-
que, magnificæ, nemo negat. Sed quæ potest esse homini politico delectatio, cum
aut homo imbecillus à valentissima bestia, laniatur, aut præclara bestia ve-
nabulo transfuerberatur?* In hunc modum accipiendum est quod de ve-
natione ferarum lib. x. i. constitutionum dicitur, vt occidere leones vul-
go liceat, & vt bestiarum ad comitatum principis ab omnibus limitum du-
cibus transmittantur, quæ septem non amplius dies intra singulas ciui-
tates detineantur, vt quamprimum vti eis Cæsar possit: pœnaque cõsti-
tuitur aduersus eos qui eas bestias occiderint librarum auri quinque. Quã-
obrem recte Alciatus noster lib. ii. *παπύρων* interpretatur quod Caius
lib. iii. de pœnis scripserat: *Ad bestias damnatos fauore populi Præses di-
mittere non debet. Sed si eius roboris vel artificij sint, vt digne populo Rom.
exhiberi possint, principem consulere debet.* Hi enim non liberantur, sed con-
sultur princeps, vtrum velit eorum artificio & robore in venatione vti.
Huc etiam pertinet quod Caius lib. i. ad legem Iuliam & Papiam scri-
psit, ad bestias damnatos longo tempore detineri solere ante quam sup-
plicium sumatur. Diocletianus quoque & Maximianus in consistorio
dixerunt, Decurionum filios non debere bestiis obici. vanasque voces
populi audiendas non esse, cum aut obnoxium crimine absolui, aut in-
nocentem condemnari desiderauerint. Quamquam non iniqua est Ac-
cursianorum interpretatio, vt si quis artificio aut scientia excellat,
tantisper eius supplicium differatur, dum princeps consultitur. Sed & in

l. i. ad. l. i. iul.
de vi pub.
l. 2. eo.

l. 3. eo.
l. qui dolo
eo.

Lib. 7. epist.
l.

l. vn. C. de
vena. ferarū.
lib. ii.

l. ad bestias
de pœnis.

l. qui ultimo
eo. tit.

l. decurionū.
C. eo.

l. p. & qui o-
peras, de po-
sui.

venationibus erant qui operas suas locarent, erant etiam qui virtutis o-
stentandæ causa cum bestiis pugnarent, ut Vlpianus scribit lib. vi. ad e-
dictum. Exstat hodie Nouella c. v. Iustiniani, quæ consulis spectacula
prescribit, in quibus ~~monuere~~ ^{exhiberi} iubetur, quo die huiusmodi ve-
nationis genus edebatur, Namque li. i. Græcor. epigrammatum in hanc
sententiam Leon philosophus ~~et c. p. monuere~~ ^{sui} Consulatus scribit.

*Phæbe potens iaculis, musarum maxime princeps,
Fac, germana feras, animas addendo feroces,
Incitet, ut canea clamores æthera pulsent.
Nec tamen ullius gemitum me audire decebit.
Nunc cum sceptræ Iouis fuerim placidissimi adeptus.*

l. p. ad l. iul. de
vi pub.

l. qui cætu e.

l. lege Iulia.
cod.

l. qui dolo.
hi qui xdes.
eod.
l. sepulchri
violati cri-
men. de sep-
vio.

l. qui dolo
in fine.
Instir. de pu-
iud. p. ite lex
Iulia. de vi. &
de interd. p.
recuperandæ.

l. quod est. de
vi & vi arm.

Sed ad legem Iuliam reuertamur. Et Marcianus lib. x. i v. institutionum
scribit eadem lege teneri, qui pubes cum telo in publico fuerit; & qui
pessimo exemplo conuocata seditione villas expugnauerit; & qui cum
telis & armis bona rapuerit. Item qui ex incendio rapuerit aliquid præ-
ter materiam: & qui puerum vel feminam per vim stuprauerit: quique in
incendio cum gladio aut telo rapiendi causa fuit, vel prohibendi domi-
num res suas seruare. Item qui hominibus armatis possessorem domo,
agrove suo, aut naui sua deiecerit, aut expugnauerit. Item qui cætu, con-
cursu, turba, seditione incendium fecerit, quique hominem dolo malo
includerit, obsederit, quive fecerit quominus sepeliatur, quo magis fa-
nus diripiatur, distrahatur, quive per vim sibi aliquem obligauerit. nam
eam obligationem lex rescindit. Addit Vlpianus lib. v. i i i. de officio
Proconsulis: *Lege Iulia de vi publica tenetur, qui cum imperium potesta-
temve haberet, cinem Romanum aduersus promocationem nesciuerit, verbe-
rauerit, iusseritve quid fieri, aut quid in collum iniecerit, ut torqueatur. I-
tem quod ad legatos, oratores, comitesve attinebit, si quis quem eorum pul-
sasse, siue iniuriam ei fecisse arguetur.* Marcianus quoque scribit lib. v. pu-
blicorum, eadem lege cauere, ne quis reum vinciat, impediaturve, quo mi-
nus Romæ intra certum tempus adsit. Sunt alia, quæ Vlpianus perse-
quitur lib. l x v i i i. ad edictum, & alij aliis locis. Macer quoque lib. i.
iudiciorum scribit posse dici sepulchri violati crimen ad hanc legem
pertinere ex illa parte, qua de eo cauetur, qui fecerit quid, quominus a-
liquis funeretur, sepeliaturve: quia & qui sepulchrum violat, facit quo
quis minus sepultus sit. Ad hanc legem fortasse Cicero respexit in or-
atione de aruspicum responsis: *Decreuit, inquit, Senatus eos qui id fecissent,
lege de vi, quæ est in eos qui vniuersam Remp. oppugnassent, teneri.* Sed hæc
ad Plautiam quoque pertinere potuerunt. Damnato autem de vi publi-
ca, ut Vlpianus scribit, aqua & igni interdicitur. quam deportationem
Iustinianus appellat, & tum locum habere ait, cum armata vis plectitur,
vis autem, quæ sine armis fit, lege Iulia de vi priuata in tertiam partem
bonorum coercetur, idque est quod lib. x l i i i. Digestorum dicitur de
vi & de vi armata: quarum altera à Cicerone in oratione pro Cæcinnæ
vis cottidiana, altera vis armata à nostris appellatur. Eratque olim du-
plex ea de re interdictum, ut ex illa Ciceronis oratione constat. Cuius
tota defensio Vlpiani verbis comprobatur lib. l x i x. ad edictum.

IULIA

IULIA DE VI PRIVATA.

PAVLVS lib. LV. ad edictum scribit: *Legis Iulie de vi privata crimen committitur, cum cœtum aliquis, & concursus fecisse dicitur, quominus quis in ius produceretur, & si quis questionem de alterius seruo habuisset.* Et si quis aliquem deiecit ex agro suo hominibus congregatis sine armis, vt Vlpianus ait lib. LXIX. ad edictum. Sed & qui conuocatis hominibus vim fecerit, quo quis verberetur, pulsetur, neque homo occisus erit, vt Sczuola lib. I. v. regular. scribit. Id ipsum tamen Vlpianus lib. LXVIII. ad edictum, ad legem Iuliam de vi publica refert, in quo videtur Tribonianus hallucinari lib. XLVIII. Digestorum. Debit enim altero loco cum armis altero sine armis addere, ex lib. IV. institutionum Iustiniani, vt antea retulimus. Addit Marcianus lib. XIV. institutionum: *De vi privata damnari pars tertia bonorum ex lege Iulia publicatur, & tantum est, ne Senator sit, nec Decurio, aut vllum honorem capiat, neve in eum in ordinem sedeat, neve iudex sit; & videlicet omni honore, quasi infamis ex S. C. carebit.* Illud nescio, ad hanc legem, an ad illam alteram pertineat, quod Iulianus ait lib. XLIV. Digestorum: *Lex, inquit, Plautia & Iulia ea demum resuit longa possessione capi, qua vi possessa fuissent, non etiam ex quibus vi quis deiectus fuisset.* Quod Iustinianus quoque refert lib. II. institutionum. Item quod Callistratus libro quarto de cognitionib. scribit, *Lege Iulia de vi caneri, ne hac lege in rem testimonium dicere liceret, qui se ab eo, parente ve eius liberauerit; quive impuberes erunt, quique iudicio publico damnatus erit, qui eorum in integrum restitutus non erit, quive in viuculis, custodiave publica erit, quive ad bestias vt depugnaret, se locauerit; quive palam quæstum faciet, fecerit ve, quive ob testimonium dicendum, vel non dicendum, pecuniam accepisse iudicatus vel conuictus erit.* Quæ verba dipten notata in Florentino libro sunt. Dipten autem appello eam notam, de qua Isidorus lib. I. etymologiar. scribit, in libris interpretum rerum diuinar. solere religiosos viros ea nota sacrorum librorum testimonia demonstrare. Et apud Ciceronem lib. VII. ad Atticum in optime scriptis libris est: *Animaduertito illum locum, vbi erit δωλὴν, videbis de Cneo nostro ipse Vitellius quid existimet.* Qua nota nos libenter vtimur, quod eam in vetustissimis quibusque libris adiectam esse animaduertimus.

l. legis Iulie.
ad l. Iul. de vi
priu.

l. si quis ali-
quem. eo.
l. ij. eo.
l. qui dolo p.
hac lege ad l.
Iul. de vi pu.
d. p. item lex.
de pub. iud.
l. l. ad l. Iul.
de vi priu.

l. non solum,
p. si dominus
de vsuca.
Inst. de vsu-
ca. p. furtiuæ.
l. testium p.
lege Iulia. de
testibus.

Epist. 2.

IULIA DE ANNONA.

VLPIANVS lib. IX. de officio Proconsulis scribit, hac lege teneri, qui contra annonam fecerit, societatem ve coierit, quo annona carior fiat. Edemque lege cauere ait, ne quis nauem nauatam ve retineat, aut dolo malo faciat, quo magis detineatur, & pœna xx. aureor. statuitur.

l. 2. de l. Iul.
de annona.

IULIA PECVLATVS.

AC lege cauetur, vt Vlpianus lib. XLIV. ad Sabinum scribit, *ne quis ex pecunia sacra, religiosa, publicave auferat, neve intercipiat, neve in rem suam vertat, neve faciat, quo quis auferat, intercipiat, vel in rem suam vertat, nisi cui vtique lege licebit; neve*

l. 1. ad l. Iul.
pecul.

.. qui tabu-
lam eo.

quis in aurum, argentum, æs publicum quid inde, neve immiscet, neve quo quid indatur, immisceatur, faciat sciens dolo malo, quo id peius fiat. Addit Venuleius Saturninus lib. 111. iudiciorum publicorum: Qui tabulam aream legis, formamve agrorum, aut quid aliud continentem refixerit, vel quid inde immutauerit, lege Iulia peculatus tenetur. Eadem lege tenetur, qui quid in tabulis publicis deleuerit vel induxerit. De pœna vero ita Vlpianus lib. 1. de adulteriis scribit: Peculatus pœna aqua & ignis interdictionem, in quam hodie successit deportatio, continet. Sacrilegi capite puniuntur, vt Paulus ait lib. sing. de iudiciis publicis.

1.3. eo.
1. sacrilegi. e.

I V L I A DE RESIDVIS.

1. lege Iulia. p.
lege. eo.

1. sacrilegi. in
fine. eo.

4. hac lege. eo.

Æc lex ab Iustiniano cum superiore coniungitur. Marcianus tamen lib. xiv. institutionum scribit: Lege Iulia de residuis tenetur is, apud quem ex locatione, emptione, alimentaria ratione, ex pecunia quam accepit, aliave qua causa pecunia publica refedit. Sed & qui publicam pecuniam in usu aliquo acceptam retinuerit, nec erogauerit, hac lege tenetur. Qua lege damnatus, amplius tertia parte, quam debet, punitur. Paulus quoq; lib. sing. de iudiciis publicis scribit, legem Iuliam residuorum post annum reliquam esse iussisse eam pecuniam, quam is qui in prouinciam ibat, debebat, eamque professus erat apud ærarium. Addit Marcianus lib. 1. iudicior. publicor. hac lege teneri, qui in tabulis publicis minorem pecuniam, quam quid venierit, aut locauerit, scripserit, aliudve quid simile commiserit.

I V L I A DE TVTORIB. A PRAESIDIB. DANDIS.

Inst. de Atili.
tut. in prin.

IUSTINIANVS lib. 1. institutionum scribit: Si cui nullus omnino tutor fuerat ex testamento, aut ex legibus: ei datur in Vrbe quidem à Prætore urbano, & maiore parte Tribunor. plebis tutor ex lege Atilia. in prouincijs vero à praesidibus prouinciarum ex lege Iulia & Titia. Aliis quoque casibus tutor ex his legibus petebatur, vt si sub conditione, aut ex die certo datus erat testamento tutor, item quamdiu ex testamento nemo heres exstebat, atque etiam si tutor ab hostibus captus esset. Sed vt in Atilia lege diximus, ex his legibus tutores pupillis desierunt dari, posteaquam primo Consules pupillis vtriusque sexus tutores ex inquisitione dare cœperunt, deinde Prætores ex constitutionibus. Cœperunt autem Consules tutores dare D. Claudij temporibus; qui sanxit, vt pupillis extra ordinem tutores à Coss. darentur; vt Suetonius scribit. Quamobrem lib. sing. de excusationibus scripsimus Modestinum dixisse Consulari potestate suppleri, quod in testamento deerat. Prætor autem Tutelaris à M. Antonino Philosopho introductus est, vt Iulius Capitolinus scribit; de cuius Prætoris officio Vlpianus & Paulus singulares libros scripserunt, vt in libris de excusationibus à Modestino refertur.

I V L I A

I V L I A D E
B O N I S C E D E N D I S.

IB. VII. constitutionum titulo, Qui bonis cedere possunt, exstat Imp̃p. Diocletiani & Maximiani rescriptum in hæc verba: *Legis Iuliae de bonis cedendis beneficium constitutionibus Diuor. nostror. parentum ad prouincias porrectum esse, vt cessio bonorum admittatur, notū est.* Item lib. quarto Theodosianar. constitutionum sub titulo. Qui bonis ex lege Iulia cedere possunt, Gratiani & Theodosij constitutiones duæ reperiuntur, quæ in illo VII. lib. Iustiniani relatæ sunt.

I V L I A D E
F V N D O D O T A L I.

E hac lege ita Caius lib. IX. ad edictum prouinciale scribit: *Lex Iulia, quæ de dotali pradio prospexit, ne id marito liceat obligare, aut alienare, plenius interpretanda est, vt etiam de sponso iuris idem sit, quod de marito.* Dotale pradium, inquit Vlpianus lib. V. de adulteriis, accipere debemus tam urbanum, quam rusticum. Ad omne enim ædificium lex Iulia pertinebit. Prædij appellatione etiam pars continetur, vt si pradium commune sit. Iustiniani quoque constitutio exstat, in qua ita scriptum est: *Lex Iulia fundi dotalis Italici alienationem prohibebat fieri à marito non consentiente muliere, hypothecam autem nec si mulier consentiebat.* Quod ab eodem principe ad prouincias porrectum est; item additum, vt alienare fundum ne consentiente quidem vxore maritus possit. Quod etiam lib. I. institutionum refertur. Hæ sunt Iuliæ leges, quæ nescimus, ad Augustum ne Cæsarem, an vero ad Caium referendæ sint.

l. Lex Iulia
defundo do.

l. dotale. eo.

l. vn. p. & cū
lex. C. de rei
vx. acti.

Inst. quib. a-
he. li in prin.

CAESARIS Dictatoris lex fuit, cuius nomen ignoramus, quam Suetonius refert. *Octoginta enim ciuium millibus in transmarinas colonias, distributis, vt exhausta quoque vrbi frequentia suppeteret, sanxit, ne quis ciuis maior annis viginti, minorue XL. qui sacramento nō teneretur, plus triennio continuo Italia abesset; neu quis Senatoris filius nisi contubernalis aut comes magistratus peregre profiscisceretur; neque hi qui pecuariam facerent, minus tertia parte puberum ingenuorum. inter pastores haberent. Omnesq; medicinam Romæ professos, & liberalium artium doctores, quo libentius & ipsi Urbem incolerent, & ceteri appeterēt, ciuitate donauit.* Hæc Suetonius. Et sane hæc lex necessaria fuit, non propter colonias solum, sed & propter bellor. ciuiliū cædes, Vrbe hominibus exhausta.

In Iul. ca. 42.

IDEM Cæsar de pecunijs mutuis reiecta nouar. tabular. expectatione, decreuit, vt debitores creditoribus satisfacerēt per æstimationem possessionum, quanti ante bellum ciuile fuerant comparatæ, deducto fœnore. Qua ratione quarta pars fere, vt Suetonius ait, deperibat. Hinc illi ioci Ciceronis sunt in epistolis ad Papirium Pætum: *Sed quando, vt video, æstimationes tuas vendere non potes, neque ollam denariorum implere, Romam tibi remigrandum est.* Item illud, *Nunquam plura prædia habuisti.* Addit Tacitus lib. V. legem Dictatoris fuisse, qua de modo credendi, possiden-

dique intra Italiam cauebatur. Quam Tiberij tempore neglectam ipse restituit.

IVLIA ANNALIS à neutro Cæsare lata est, sed ut in Annali dictum est, à L. Iulio Annali Tr. Pl. ut Livius scripsit lib. xl. qua de ætate eorum qui magistratus gererent, agebatur, ut illic scripsimus.

Auth. de nu-
pt. p. quæ ve-
ro.

IVLIA MISCELLA ab Iulio Miscella dicta est, ut Iustinianus significare videtur *xxi l. Nouella*. Non desunt tamen, qui interpretentur huius legis cognomen non à latore legis acceptum, sed à mixtis multarum rerum capitibus, ut Saryram: quod mihi non displicet. nam & id cognomen Iulix gentis nusquam legi: & ut esset, potuit ab hac lege emanare, ut Annalis cognomen. Miscellos ludos Suetonius in Caligula factos refert, eadem fortasse ratione appellatos. Hac lege cautum fuit, ut si vir uxori testamento legatum reliquisset ea conditione, ne ad secundas nuptias veniret, intra annum legatum capere posset, & nubere, si modo iuraret se liberorum procreandorum causa id agere. Post annum vero Qu. Mucij Scæuolæ cautione præstita se nupturam non esse, legatum capiebat. Sed hanc legem Iustinianus abrogavit, & initio constituit nullo sacramento aut cautione opus esse, sed liberam voluntatem vxoribus ac viris reliquit legata capiendi. Postea vero ea capere quidem post annum permisit, sed cautione præstita restitutos se ea, si nuptias contraxissent.

l. l. & j. C. de
iud. vid.

IVNIAE LEGES.

ICERO in Cornelianam apud Asconium, Q. Cæcilio Metello M. Iunio Silano Cos. anno Urbis *DCXLVII*. latum esse scribit, ut leges quæ rem militarem impedirent, abrogarentur. Cum enim Iunius ipse bello Cimbrico male rem gessisset, leges quæ per eos annos populo latæ erant, quibus militiæ stipendia minuebantur, abrogavit; ut Asconius scribit: qui liber maxime mendosus est tum hoc loco in Iunij Silani nomine, quem modo Æmilium, modo Siluium appellat, tum etiam in Iunius legibus, quas Iunias postea nominat.

IVNIA ET LICINIA à D. Iunio Silano, & L. Licinio Muræna Cos. lata, ut opinor, est ann. Urb. *DCXCI*. quam Cicero in Sextiana inter Consulares leges Iuniam refert, quas lib. i l. & iv. ad Atticum contemni moleste fert. Quid autem in his legibus scriptum amplius esset ignoro.

IVNIA NORBANA.

HANC legem latam esse existimo Tiberij Cæsaris tempore, M. Iunio Silano, L. Norbano Cos. anno *DCCLXXI*. qua serui Latinam libertatem consequiebantur. Namque ciuitas Romana, ut Cicero in Topicis scribit, tum compete-
tebat seruis, cum censu, aut vindicta, aut testamento liberi fiebant. Quod ita Seuerinus interpretatur, ut censu manumitterentur serui, cum consensu domini serui nomen in censum delatum esset. Vindicta fiebat liber, licitoris virga ad serui caput adnota; nam virgam ipsam vindictam appellabant; seruum in libertatem eodem licitore vindicante.

dicante. De censu idem Cicero ait lib. I. de Oratore: *Quid de libertate? quo iudicium gravior esse nullum potest: nonne ex iure civili potest esse contentio? cum quaeritur, si qui domini voluntate censui sit, si non sit conditum lustrum, sit ne liber.* Lustrum enim à Censoribus fiebat quo tempore quibusdam sacrificiis, cum census ageretur, tota ciuitas lustrabatur; vt ex illo primo Seruij Tullij lustrum apud Liviũ lib. I. cognosci potest. Theophilus quoque lib. I. institutionum & tria illa genera manumittendi refert in eundem modum ea interpretatur; sed addit opus esse, vt serui dominus ex iure Quiritium dominus esset, item vt legitimam ætatem seruus habeat, hoc est annos triginta. Quamobrem lib. I. II. Emendationum scripsimus, Iustinianum ita fortasse scriptum reliquisse sub titulo de libertinis: *Et omnes libertas nullo nec ætatis manumissi, nec domini manumittentis, nec in manumissionis modo discrimine habito ciuitate Romana decorauimus.* Nam vt Theophilus scribit, non domini ætas, sed dominium inspiciebatur. De vindicta autem notum est poetæ nescio cuius carmen:

Vindicta postquam meus à Prætorē recepsi.

Fiebat enim apud Prætorē aut Consulē hæc manumissio apud quem ex lege Ælia Sentia si dominus minor x. annis esset, causa probabatur. Vindicis autem, siue vt Pomponius scribit Vindex, Vitelliorum seruus, qui coniurationem post Reges exactos detexit, primus vindicta liberatus esse dicitur, vt Lilius lib. I. scribit, Vindicte quoque nomen ab eodem tractum putant, postea obseruatum esse scribit, vt qui ita liberati essent, in ciuitatem accepti viderentur. Caius vero libro I. institutionum, cuius tamen libri duo, qui hodie exstant, mihi suspecti sunt, videntur enim alienas esse manus passi. in his tamen ita Caius scribit: *Ciues Romani sunt, qui his tribus modis, id est testamento, aut in ecclesia, aut ante Consulē fuerint manumissi. Latini sunt, qui aut per epistolam, aut inter amicos, aut conuiuij adhibitione manumittuntur.* In quibus verbis existimo pro eo quod de censu diximus, manumissionem in ecclesia esse adiectam ab eo qui post Theodosianas leges institutiones Caij & Pauli sententias coniunxit. Etenim libr. IV. constitutionum Theodosij ea de re existat Constantini rescriptum ad Olym episcopum datum x. v. Kalendas Maij, Crispo iterum & Constantino iterum Coss. Qui dies & Consules adscribendi sunt lib. I. constitutionum Iustiniani, vbi eiusdem legis verba referuntur. Itaque censu obsoleto ex ealege ciuitas Romana seruis dabatur, si in æde sacra apud Pontificem eius prouinciæ libertas daretur. Latini vero & illis modis fiebant, & aliis, qui ex Iustiniani constitutione, & ex Theophili institutionibus colligi possunt. Namque Iustinianus dum totam hanc Latinam libertatem tollit, enumerare videtur eos modos quibus Latini liberi fiebant. Principio enim per epistolam iubet libertate data quinque testibus adhibitis, ciuitatem competere. quem esse Latinæ libertatis modum Caius & Theophilus scribunt. Item inter amicos totidem testibus presentibus. Addit, quod ex edicto D. Claudij, cuius apud Suetonium quoque mentio fit olim Latinitas competeat, si ægrotus seruus domo eiectus esset. hic enim olim libertus Latinus fiebat, hodie ciuis Romanus. Huc accedit, si ancilla aduersus conditionem venditionis prostituta sit. Sed & qui pileati domini funus antece-

Inst. de libert.
ti. p. vltim.

Perfusa

I. 2. p. initium
de orig. iur.

Inst. C. de his,
qui in ecc.
ma.

C. de Latina
libert. col. I.
vnic.

dunt, vt captiui ciues Romani, qui in triumpho pileati incedebant, quasi liberati seruitute ab eo qui triumphabat, vt apud Liniu in calce libri xxx. Qu. Terentius Scipionem Africanum secutus est, & lib. x x i v. T. Quinctium capitibus rasis qui seruitute exempti fuerant. Est autem vtrumque à Plauto in Amphitrione coniunctum. *Nisi etiam, inquit, berus me ignorabit, quod ille faciat Iupiter, vt ego hodie raso capite caluus capiam pileum.* Erat autem hoc etiam in manumissionibus obseruatum, vnde testamento manumissi atque adeo omnes defuncti liberti funus pileati antecedeabant, vt in Fusia Caninia dictum est. Sed quoniam heredes solebant ostentationis gratia multos seruos ita adornare, neque eis postea vt libertis utebantur, iussit Iustinianus ciues Romanos fieri: item illos qui cadauer ventilare in lectulo viderentur, de quibus nihil accepi. Sed arbitrò eiusmodi esse, atque eos qui in funere Pontificum aut optimatum hodie ad cadauer atrati cum insignibus atq; flabellis ministrant. Sed neque hos, neque illos, neq; etiam ancillas prostitutas Latinitatem olim fuisse consecutas ab Iustiniano aperte dicitur. Sed tamen initio scripsit se eos modos persequi, quibus Latina libertas dabatur. Quod sequitur apertum est, si libertas ea condicione data esset siue testamento, siue vindicta, vt manumissus libertate Latina vteretur. Hunc enim olim Latinum fuisse non dubito, ex Iustiniani lege ciuem Romanum. Sed & si sub condicione libertas daretur, & heres ei prastitisset antea libertatem, Latinus erat: si condicio existeret, ciuis (vt opinor) Romanus. Sed ex illa constitutione ciuis vtroque casu, sed altero heredis libertus, altero orcinus, hoc est testatoris. ita enim à iureconsultis veteribus dicebatur qui libertatem à testatore directam cepisset. ab Orco nomine deducto, quo verbo Virgilius sæpe vsus est. Sunt qui malint orthinos *ὀρθῖνος* quod rectum significat, vt Accursius hoc quoque animaduertit. Sed Theophilus *καρπιδόρ* interpretatur, & in Florentino libro non vno in loco orcinus appellatur, à cuius libri scriptura non temere recedendum esse arbitramur. Iam vero si in liberali iudicio superatus fuerat seruus à domino; deinde serui pretium ab aliquo ei solutum esset, in Latinitate seruus constituebatur: sed id quoque Iustinianus tollit, & ei ciuitatem dat, patronatus iure illi ablato. Item Latina fiebat, quæ cum ancilla esset, homini libero fuit in vxorem à domino data, & dos ei, tanquam libera data fuit. Sed & qui apud acta seruum suum filium dixerat, aut ipsi seruo instrumenta, ex quibus seruus ostendebatur, tradiderit vel ipse corrupe- rit, qui nouissimus Latinitatis modus fuisse dicitur. Et his omnibus casibus ex illa Iustiniani constitutione ciues Romani fiunt, hoc autem postremo necesse est quinque testes adesse, cum dominus instrumenta seruo dat, aut ea corrumpit. Ceteros Latinitatis modos tollit, in quibus ille est, de quo Caius & Theophilus scribunt, si seruus ad conuiuium adhibeatur. Sed & Theophilus cum dicat seruis x x x. annis minoribus ciuitatem Romanam non dari, item opus fuisse, vt eorum domini ex iure Quiritium domini essent, vel pleno iure: significare videtur, tum quoque Latinam libertatem competere. De pleno iure ita scribit, dominum aut naturale, quod in bonis appellat, aut ex iure Quiritium esse: qui vtroque iure dominus est, pleno iure dominus esse dicitur. Qua de re libro tertio Emendationum diximus. Nam licet nudum Quiritium

l. tutela in
pri. de legiti-
mator.
l. ergo. p. hi
qui de fid. li.
l. duo socij.
de hered.
institio

iūs quod ex mancipatione & nexu, item ex cessione in iure veniebat, vt in x l i . Tabulis dicemus ; Iustiniani constitutionibus sublatum sit : tamen exstant eiusdem rei vestigia, præter ea quæ à nobis illic relata sunt. Etenim Seuerinus in notis ad Ciceronem ita scribit: *Si quis nexu abalienet rem mancipi, id quod suum fuit, in alterius potestatem pleno iure transfuit. Quod si etiam in iure cedat, plenum abalienationis ius erit.* Et Iustinianus lib. i l i . Institutionum: *Cum paterfa. inquit, sese in adrogationem dat, omnes res eius corporales & incorporales, quæque ei debite sunt, adrogatori antea pleno iure acquirebantur.* Item Imperatores Diocletianus & Maximianus Eucarpiz rescripserunt, si post venditionem ante traditionem manumisit venditor ancillam, pleno iure dominus constitutus, ciuem Romanam facere non prohiberi: personali tamen actione venditorem conueniendum. De eo vero dominio, quod in bonis dicitur, non solum in illa Iustiniani constitutione de nudo iure Quiritium tollendo mentio fit, sed & lib. i v . institutionum scriptum est, in actione vi bonorum raptorum non spectari rem in bonis actoris esse. Nam siue in bonis sit, siue non, si tamen ex bonis sit, locum illa actio habet. Quo loco recte quidam notant, rem in bonis esse, quæ possideatur. Namque Vlpianus libro quinquagesimo nono ad edictum scribit, In bonis nostris computari non solum quæ dominij nostri sunt, sed & si bona fide à nobis possideantur, vel superficiaria sint. Item si quid est in actionibus, petitionibus, & persecutionibus, hoc est in personalibus, realibus & extraordinariis persecutionibus, vt idem Vlpianus scribit lib. x l . x . ad Sabinum. Sed ad Latinos libertos, & vt Iustinianus appellat, Iunianos reuertamur, & qua in re à ceteris libertis differrent, videamus. Et Caius lib. i . Institutionum scribit Latinos à ciuibus Romanis differre, quod ciues testamenti factionem habeant Latini neque testamenta facere, neque ex testamento cuiquam succedere possint. A dediticiis vero de quibus in Ælia Sentia dictum est, qui intestabiles etiam sunt, eo differunt Latini, quod dediticij nullo pacto ciuitatem Romanam consequi poterant, Latini si iterum testamento aut vindicta, aut in ecclesia manumitterentur, ciues fiebant. Hoc ipsum in epistola quadam Plinij minoris agnoscimus lib. v l i . epistolar. Proconsul, inquit, *prouinciam Baticam per Ticinum est petiturus: spero, immo confido me facile impetraturum, vt ex illo inere defleat ad te, si voles vindicta liberare, quos proxime inter amicos manumisisti.* Ex Iustiniano autem lib. i . Institutionum constat, seruos à dominis semper manumitti posse, veluti cum Prætor, aut Præses, aut Proconsul in balneum vel in theatrum eunt. Quod vero de testamenti factione dicitur, id non vno in loco ab Iustiniano quoque traditur. Nam sub titulo de successione libertorum ita scribit: *Latinorum legitime successiones nulla penitus erant, quia licet vt liberi vitam suam peragebant, attamen ipso vltimo spiritu simul animam atque libertatem amittebant, & quasi seruorum bona eorum iure quodammodo peculij ex lege Iunia Norbana manumissores detinebant.* Sed & liberi manumissoris ex S. C. Largiano, nisi nominatim exheredati essent extraneis heredibus præfererentur. Ex edicto autem D. Traiani, si inuito vel ignorante patrono ad ciuitatem Romanam Latinus libertus vocatus esset, ciuitate viuus fruebatur, moriebatur autem Latinus. Hæc tamen omnia Latinita-

l. vn. C. de nudo iure Quir. tol.

l. vn. C. de v. l. ca. transf. Boet. in Topic. Cicer. Insti de adq. per adroga.

l. si ancillam. C. de act. em.

Inst. de vi bon. rapt. p. sane.

l. bonorum appellatio. de verb. sign.

l. pecuniz. p. actionis. eod. tit.

Inst. de liberti. p. serui.

Inst. de succ. lib. in fine.

C. de Lat. lib.
in prin.

l. in orbe. de
sta. hom.

Instit. de fi
deicom. her.
in princ.

l. i. C. de her.
instit.

l. sed si con-
dicioni. p. so-
lemus de her.
instit.
l. sed si hac
lege. p. sed si
per pœnam.
de in ius vo-
can.
l. i. ad l. Falci.

C. de Lat. lib.
eod. in princ.

l. vn. de here.
pœu. C. Th.

te sublata, vt antea diximus, abrogata sunt. Illa quoque constitutione se-
pius hoc ipsum ius Latinorum repetitur: *Quis enim, inquit, patitur ta-
lem esse libertatem, ex qua ipso tempore mortis in eandem personam simul &
libertas, & seruitium concurrant; & qui quasi liber mortuus est, tripiam
non solum in mortem, sed etiam in seruitutem? Sed animaduertendum est,
quod ex Caio retulimus, solos tunc Romanos posse ex testamento quid-
quam consequi. Quod tamen in Iustiniani libris nō ita aperte scriptum
reperio, data ciuitate Romana omnibus his qui sub imperio Romano
erant, ab Antonino Pio. Significare autem hoc Iustinianus & Theophi-
lus videntur, cum originem fideicommissorum tradunt lib. i. i. Insti-
tutionum: *Sciendum, inquit Imp. est omnia fideicommissa primis temporibus
infrima fuisse, quia nemo iniunctus cogebatur prestare id, de quo rogatus erat.
Quibus enim non poterant hereditatem vel legata relinquere, si relinque-
bant; fideicommissabant eorum, qui capere ex testamento poterant heredita-
tem.* Quæ verba ita Theophilus interpretatur, vt ea de peregrinis intel-
ligat. Euenisse enim nonnumquam ait, vt ciuis Romanus parentes aut
cognatos peregrinos haberet, qui cum ex testamento neque heredita-
tem neque legata consequi possent, rogabantur heredes, qui testamenti
factionem haberent, vt his legata aut hereditatem restituerent. Cuius o-
pinio T. Antonini constitutione comprobati videtur, cuius verba sunt
hæc: *Qui deportantur, si heredes scribantur, tamquam peregrini capere non
possunt. Sed hereditas in ea causa est, in qua esset, si scripti non fuissent.* Ne-
que enim verum est quod quidam putant, peregrinos deportatos tan-
tum significare. Significat enim id nomen alterius ciuitatis ciuem. *Pere-
grini & incola officium est* (inquit Cicero lib. i. Officior.) *nihil præter sum-
negotium agere, nihil de alio inquirere minimeque in aliena esse Repub. cu-
riosum.* Quin potius deportati ea de causa peregrini appellabantur, quod
ciuitatem amittebant. Vlpianus lib. i. v. ad Sabinum: *Solemus, inquit, di-
cere media tempora non nocere; vt puta cinis Romanus heres scriptus, viro
testatore factus peregrinus, mox ad ciuitatem Romanam peruenit, media
tempora non nocent.* Idem lib. v. ad edictum peregrinitatem appellat eum
statum, in quo deportatus est. In lege quoque Falidia non sine causa
adscriptum est: *QUI CIVES ROMANI SVNT, QUI EORVM POST
HANC LEGEM ROGATAM TESTAMENTVM FACERE VOLBT: vt
Paulus lib. sing. ad eam legem scripsit. Hæc igitur est Latinorum liber-
torum & ciuium Romanorum differentia, quæ ab antiquis ducta tem-
poribus est ad similitudinem antiquæ Latinitatis, quæ in colonias missa
est, vt Iustinianus ait, ex qua nihil aliud Reip. nisi bellū civile accessisse
scribit. Quæ verba nescio an ita accipienda sint, vt cum Romani colo-
nias Latinas deduxissent, hæc postea coloniæ eum cæteris Latinis bellum
sociale ciuitatem petendo mouerunt: quo pacto ipsa rei origo sublata
est, vt postea scribit. Quod vero supra dictum est, Latini liberti succes-
sionem patronum accipere, tanquam peculium: id in Constantini quo-
que rescripto ad Maximum reperitur, quod lib. i. i. Theodosiani codicis
refertur in hæc verba: *Si is qui dignitate Romana et iuribus amissis Latinitas
fuerit effectus, in eodem statu munere tunc excesserit, omne potentiam et
patrono, vel patroni filijs, siue nepotibus eius, qui nequaquam ius adgnati-
onis amiserint, vindicetur.* Aliam differentiam apud Paulum lib. xv. senten-
tiaz,**

tiar. reperi titulo de manumissionib. Mutus enim & surdus seruum vindicta liberare non poterant; inter amicos tamen & per epistolam manumittere poterant. Itaq; Latinos facere, nō ciues permittebatur. poterat tamen is seruus ad iustam libertatem, si ea condicione venderetur, peruenire. Hæc de Latinis libertis, qui ex lege Iunia Norbana fiebant, scribere operæpretium visum est.

IUNIA PETRONIA.

HERMOGENIANVS lib. i. iuris epitomarum scribit: *Lege Iunia Petronia si dissonantes pares iudicum sententia existat, pro libertate pronuntiari iussum* Item Modestinus lib. vi. regular. scribit: *Post legem Petroniam & S. C. ad eam legem pertinētia, dominis potestas ablata est ad bestias depugnandas suo arbitrio seruos tradere.* oblato tamen iudici seruo si iusta sit domini querela, sic pœnæ tradetur. De hac lege nihil amplius accepi.

l. lege Iunia.
de manumi-

l. circūde-
re. in fine ad
l. Corn. de si-
car.

Alia lex est, cuius Cicero mentionem facit lib. iii. Offic. his verbis: *Male etiam qui peregrinos urbibus prohibent, eosque exterminant, ut Petronius apud patres nostros, Papius nuper. nam esse pro ciue, qui ciuis nō sit, rectum est non licere. quam tulerūt legem sapientissimi Consules Crassus & Scauola: vsu vero urbis prohibere peregrinos sane inhumanum est.*

IUNIA † VELLEA.

al. VELLEIA.

HTA enim appellantur, non Iulia, ut in Florētino libro vidimus apud Caium lib. ii. institutionum, & Vlpianum lib. xxxvi. ad Sabinum. De hac lege non est quod multa scribamus, in tanta librorū multitudine, qui nobilitatum illud Scauolæ caput, GALLVS SIC POSSE, interpretantur. Locos tantum quosdam collegi, quibus huius legis mentio fieri videtur, ex quibus sententia eius magna ex parte cognoscetur. Et apud Scauolam lib. vi. Quæstionum huius legis verba referuntur pauca, quæ duobus capitib. diuisa esse dicuntur. Priore capite cauetur, ut liceat institui nondum natos, qui cum nascentur sui erunt. Qua de causa de lege Vellea ita cœpit tractare. *Voluit vinis, inquit, nobis natos similiter non vnpere testamentum. & videtur primum caput eos spectare, qui cum nascerentur, sui heredes futuri essent.* Verba autem legis referuntur hæc: **QVI TESTAMENTVM FACIET, IS OMNIS VIRILIS SEXVS, QVI EI SVVS HERES FVTVRVS ERIT, & cetera.** Quib. existimo detracta fuisse verba hæc, aut his similia, **INSTITVENDI POTESTATEM HABETO.** Posteriore capite non permittit institui, hoc est, non id agit lex, ut permittat; sed illud cauet, ut vetet rumpi, neve ob eam rem minus ratum esset, quod succedat. De quo autem loquatur, ex ipsis legis verbis apparet. *Videndum num hæc posteriore parte, inquit Scauola, SI QVIS EX SVIS HEREDIBVS SVVS HERES ESSE DESIERIT, LIBERI EIVS, & cetera, IN LOCVM SVORVM SVI HEREDES SVCCEDVNT: possit interpretatione induci, & quæ sequuntur.* Hoc autem posteriori capite id agi, ut non rumpatur adgnatione alterius sui heredis testamen-

l. postumor.
in fin. de in-
iust. sup. l. si
hereditas. p.
qui filiū. de
testa. tut.

l. Gallus p.
ille casus. de
lib. & postu.
p. nōc. de le-
ge. c. l.

d. p. ille casus.

p. videndum.

p. aunc. de lego. & seq. tum; alia quoque Scævolæ verba significant: *Nam etsi, inquit, ita verba sunt, Qui testamentum faciet, is omnis virilis sexus, qui ei suus heres futurus erit, & cetera; etiam si parente vivo nascantur: sequenti parte succedentes in locum liberorum non vult lex rumpere testamentum*, Sequentem enim partem alterū caput hoc, quo de agimus, interpretor: de quo mox. *Et ita interpretādum, inquit, est, ut si & filiū, & nepotem, & pronepotem habeas; mortuis utrisque pronepos institutus succedens non rumpat. Et bene verba se habēt, Si quis ex suis heredibus suus heres esse desierit, ad omnes casus pertinētia, quos supplēdos in Galli Aquilij sentētia diximus.* Sunt autē illi casus de aquæ & ignis interdictione, & de emancipatione, & captivitate, quos Gallus omiserat: item quod ad personas aliorum liberorum attinet. Ut vero hic, qui succedit, non rumpat (quod hoc capite dicebatur) institui cum, aut exheredari nominatim erat necesse, quod Scævola illis verbis significat, *Dummodo heres institutus sit, aut exheredatus*. Quæ verba ad eam speciem referuntur, cum mortuo filio & nepote, siue nepos ante filium, siue postea decedat, pronepos suus heres non rumpit, si institutus aut exheredatus sit. Etenim ex lib. i. i. institut. constat, suos & necessarios heredes esse, filium, filiam, nepotem, neptēve ex filio, & deinceps ceteros liberos, qui in potestate morientis fuerint. Sed ut nepos & reliqui sui heredes sint, opus est ut qui eos præcedunt, vivo aucto desierint in potestate esse. Item illud ad hæc ipsa recte intelligenda pertinet, ut sciamus olim necesse fuisse ei qui filium in potestate habcret, ut eum heredem institueret, vel nominatim exheredaret. filias vero, aut nepotes, ac reliquos liberos per virilem sexum descedentes licebat inter ceteros exheredare, vel si silentio fuissent præteriti, ius adcrefcendi eis ad certam portionem præstatur. Qua de re etsi Iustinianus in quadam constitutione scribat, filiam præteritam ad semissem olim ex iure adcrefcendi fuisse vocatam; tamen ut Theophilus scribit, & Caius lib. ii. institutionum, & Paulus lib. ii. sentent. notant, quod alij animadvertunt, si heredes scripti sui heredes sint, ut puta filiarum fratres, in eam partem vocabitur, quam esset ab intestato habitura. Sin autem extranei heredes sint, ipsa semissem consequeretur. De nepotib. nihil Caius, & Paulus scribunt, propterea quod hi lege Vellea ne rumpant, si sui heredes sunt, instituendi aut exheredandi sunt nominatim. Id enim videtur lex Vellea ad vetus illud ius addidisse. Quæ lex, ut antea scripsimus, priore capite de posthumis locuta est, quod Scævola scribit, item Ulpianus lib. xii. ad Sabinum: *Postumi, inquit, per virilem sexum descendentes ad similitudinem filiorum nominatim exheredandi sunt, ne testamentum adgnosendo rumpant. Postumos autem dicimus eos duntaxat, qui post mortem parentis nascuntur. Sed & hi qui post testamentum factum in vita nascuntur, ita demum per legem Velleam rumpere testamentum prohibentur, si nominatim sint exheredati.* Scævola quoque cum de Galli Aquilij sententia disputat, omnes illos casus ad legem Velleam ait non pertinere: propterea quod Aquilius & Scævola de ea specie scribunt, cum postumus nepos aut pronepos post testatoris mortem natus est. Vellea priori capite de eo postumo agit, qui vivo eo natus est, deinde de ceteris succedunt in sui heredis locum. De posteriore capite multo pluribus locis agitur. Namque Caius lib. i. institutionum scribit: *Postumorum*

p. & quid si tantum.

p. etiam, si parente. in fine.

Instit. de her. qual & dif. p. iui. Instit. de exher. lib. in prin.

l. maximum vitium. p. sci. mus. C. de li. præ.

l. 3. in princ. de in iur. sup.

l. i. Gallus. in princ. & p. & quid si tantum. & p. quid si qui. & p. nunc de lege.

l. postumorum. de in iur. sup.

Postumorum

rumorum loco sunt & hi qui in sui heredis loco succedendo, quasi adgnascendo sunt parentibus sui heredes. & postea: Ne ergo eo modo rumpat mihi testamentum, sicut ipsum filium vel heredem instituere, vel exheredare nominatim debeo, ne non iure faciam testamētum; ita & nepotem neptemve ex eo necesse est mihi vel heredem instituere, vel exheredare: ne forte me viuo filio mortuo succedendo in locū eius nepos neptisve quasi adgnatione rumpat testamentum. Idque lege, inquit, Iunia Vellea prouisum est. Idem scribit Iustinianus, paucis quibusdam verbis immutatis, quæ non recte ad principē essent referenda, quod in illis libris institutionū Iustiniani animaduerti. Vt enim hæc obiter notemus: cū totæ pæne institutiones constent ex his quæ ex his quæ ex iurisconsult. institutionibus atq; aliis libris sumpta sunt: quidquid iurisconsulti (vt fit) de se finxerunt, id Tribonianus noluit de principe dici, nisi maiestati eius aptum esset: vt hoc loco. Caius enim ita scribit: *Si filium, & ex eo nepotem neptemve in potestate habeā.* & postea quæ antea retulimus: *Ne ergo eo modo rumpat mihi testamentum.* At Iustinianus, *Si quis filium & ex eo nepotem neptemve in potestate habeat.* Deinde cetera in eandem rationem: *Ne ergo eo modo rumpatur eius testamentum, & quæ sequuntur.* Idem sub titulo de rerum diuisione multis locis animaduerti potest, qui libro quoque x l. i. Digest. referuntur. In quib. illud præclare immutatum est, quod Caius lib. i l. rer. cottidianar. siue aureor. ita scripserat: *Item quæ ex hostibus capiuntur, iure gentium statim capientium sunt.* Etenim Iustinianus Imperatoris dignitatem conseruans: *Item, inquit, quæ ex hostibus capimus, iure gentium statim nostra sunt.* Reliquit autem ea quæ communia principi cum priuatis sunt, vt illud est: *Quarundam rerum dominium nanciscimur iure naturali, & cetera. Item in potestate nostra sunt liberi nostri, quos ex iustis nuptiis procreauimus.* Quæ eodem pacto in Digestis reperiuntur. Sed vt ad Velleam reuertamur in institutionibus post illa Cai verba: *Idque lege Iunia Vellea prouisum est:* additur: *In qua similis exheredationis modus ad similitudinem postumorum demonstratur.* Quæ verba cum iis quæ ex Vlpiano antea retulimus, facere videntur, qui Velleam de exheredatione sola retulit. Adde Imp. Alexandri constitutionem, cuius verba sunt hæc: Imp. Alexand. A. Heraclidæ. *Si auus tuus, qui patrem tuum & nouercam aequis portionibus heredes instituit, cum te quoque haberet in potestate, testamento nominatim non exheredauit; mortuo patre tuo viuo auo, sine impedimento legis Vellea succedendo in patris tui locum, rupisti aui testamentum, & ad te hereditas eius tota pertinuit.* Hic enim cum exheredatus non esset, quasi adgnascendo testamentum rupit, quod ne fieret, lege hac prouisum est. Sed hi omnes de his testamentis loquuntur, in quibus hic qui succedit, institutus non est, quæ ne rumpantur, hic nepos exheredandus est. Sed tamen multo certius est, quod alij scribunt, vt aut instituantur, aut nominatim exheredentur. Vlpianus lib. vi. ad Sabinum: *Nepotibus inquit, possumus & deinceps substituere, si qui non recasuri sunt in patris potestate. Sed si eos patres præcedant, ita demū substitui eis potest, si heredes instituti sint, vel exheredati.* Ita enim post legem Velleam succedendo non rumpunt testamētum. Nam si principale ruptū sit, testamentum; & pupillare enauit: Idem Vlpianus scribit lib. x x v l. ad Sabinū. *Qui filiū, & ex eo nepotem habebat, si nepoti tutorem dederit, habet disceptationem, an aliquo casu non*

Inst. de exher. lib. p. p. rumorum.

l. naturalem. l. adeo. l. quæ ratione. de acq. rer. dom. l. d. l. naturalem. in fine. Inst. de rer. diuin. p. item ea.

Instit. eo. p. singul. l. i. de acq. re. dom. Instit. de patria pot. in prii. l. de his qui sui.

d. l. 4. de instit. sup.

l. 2. C. de lib. p. r. t.

l. 2. de vulg. & pup. su.

l. si hereditas. p. qui filium de test. tut.

.. confirmatum. P. Flo.

1. sed si conditioni. p. i. de her. instit.

1. sius quoque.

1. si quis filius. C. de inoffi. test.

fit utilis datio: ut puta si proponas filium viuo patre decessisse, & nepotem ex eo successisse viuo auctore. Et fortius dicendum, inquit, est tutelam quoque ex lege Iunia Vellea confirmatam. Nam & Pomponius lib. x. v. l. ex Sabino scripsit valere tutoris dationem. Cum enim confirmatum sit testamentum, consequenter tutoris quoque datio valebit in eo testamento scripta, quod valet id est, ubi nepos vel heres institutus sit, vel nominatim exheredatus sit. Hæc enim ita scribenda sunt. Sed & solius institutionis mentio fit apud eundem Ulpianum lib. i. v. ad Sabinum. Nepotes autem, inquit, & deinceps ceteri qui ex lege Vellea instituti non rumpunt testamenta, sub omni conditione institui possunt, etsi redigantur ad filij conditionem. Quæ verba Lælius Taurellus noster ita interpretatur, ut ex lege Vellea nepotes instituantur sub conditione, quæ in eorum potestate non est: ut puta si sui nascerentur. Cum tamen filius sub ea conditione tantum quæ est in potestate ipsius institui possit, ut idem Ulpianus scribit: etsi hi nepotes, qui succedunt, eadem conditione sint qua filius; iura enim sui heredis nanciscuntur. Quæ res non est sine difficultate. Ad extremum Iustiniani constitutio referenda est, in qua hæc etiam lex refertur. Filio exheredato extraneus heres institutus est: deliberante herede filius decessit, filio vel nato vel nascituro relicto: Iustinianus ait, cum pater auctore supervixerit, ex lege Vellea nepos patri succedere non potest, & rescindere testamentum. Sed tamen querellam ei patris nomine dat. Hæc sunt quæ de lege Vellea reperimus; ad quam Paulus lib. sing. scripsisse dicitur, ex quo nihil in Digestis relatum esse accepi.

vel Plætoria.

LÆTORIA. †

vel Lætorius.

vel Lætorio.

cap. 13.

LIVIVS lib. ii. scribit P. Voleronem Tr. Pl. L. Pinario, P. Furio Coss. rogationem tulisse ad populum, ut plebei magistratus Tributis comitiis fierent. Cui legi cum acriter ab nobilitate resisteretur. † Plætorius ei collega creatus est, belli gloria nobilis, rudi ut in homine militari, lingua: à patribus autem Appius Claudius Appij filius Cōsul creatus est, & T. Quinctius. Cum itaque inter Appium & † Plætorium contentio in maximum periculum civitatem adduxisset, lex accepta est: & tum primum Tributis comitiis creati Tribuni sunt quinque, cum antea duo tantum fuissent. Hæc Livijs. Nos vero & alibi & in Horatia lege diximus Centuriata comitia, quibus maior erat patriciorum potestas, differre à Tributis vel Curiatis: utroque enim nomine eadem comitia significantur. Nam licet Curiae Tribuum portio initio fuerint, ut Dionysius scribit, postea tamen pro eisdem partibus utrumque nomen usurpatur, ut Sex. Pompeius ait. In his populo suffragium ferente confusa, plebs, quæ maiori frequentia, quam nobilitas erat, vincebat patricios. Quamobrem soli plebei magistratus ex hac lege, item minores magistratus Tributis comitiis creabatur: maiores vero, hoc est Consules, Prætores, atque Censores comitiis Centuriatis: ut apud Gellium lib. xiii. M. Messala Augur scribit libro i. de auspiciis. Maiores autem dici, quod maioribus auspiciis crearentur; quodque eorum auspicia magis rata essent, quam aliorum. Consules autem & Prætores collegas esse; quod eisdem auspiciis

auspiciis crearentur. Minores magistratus appellare videtur eos, qui neque vocationem ad se, neque prehensionem haberent, quique in ius vocari impune possent, ut *Ædiles Curules*, atque *Questores*, ut eodem libro scribit. Tribuni autem plebis vocationem non habebant, sed prehensionem, ad quam rem viatoribus utebantur. Ij enim initio intercessionibus faciendis, ne alicui iniuria à magistratibus fieret, creati sunt. Itaque neque auspicia habebant, neque imperium, neque magistratum, ut *Appius Claudius* in ea contentione dicebat, quæ de hac lege facta est: Qui illud quoque negabat ius esse Tribuno in quemquam nisi in plebeium: sed neque illum ipsum submouere pro imperio posse, quia iam more maiorum diceretur: Si vobis videtur discedite *Quirites*. Sed hac quoque de re *Gellius* eodem libro scribit.

Lectoria quoque lege curatores vel propter lasciviam, vel propter 11. dementiam dabantur. Primus enim *D. Marcus* constituit, ut omnes adulti non redditis causis curatores acciperent, ut *Iulius Capitolinus* scribit: Et *Suetonius* III. lib. Prætorum relatus à *Prisciano* lib. VII. *Latoria*, inquit, *vetat minorem annis xxv. stipulari*. *Iustinianus* tamen lib. II. institutionum scribit adolescentes inuitos curatores non accipere, præterquam in litem. Prodigis vero ac furiosis ex lege XII. Tabular. curatores dabantur, ut in Duodecim dicemus. De hac lege *M. Cicero* scribit lib. III. officiorum: *Iste*, inquit, *dolus malus etiam legibus erat vindicatus, ut tutela XII. Tabulis, & circumscriptio adolescentium lege Latoria, & sine lege, iudicijs, in quibus ex fide bona agitur*. Ita enim scribendum est, non lege *Plectoria*. Et lib. III. de nat. deor. *Inde iudicium publicum rei priuata lege Latoria: inde enerviculum malis iurum omnium iudicium de dolo malo, quod C. Aquilius familiaris noster protulit*.

Instit. de cura p. inuiti.

In XII. Tabulis retulimus *M. Platorij* plebiscitum, cuius à *Varrone*, & à *Censorino* mentio fit, quo plebiscito Prætoris iurisdictio constituta esse videretur. eius verba sunt hæc. *PRAETOR VRBANVS QVI NVNC EST, QUIQVE POSTHAC FVERIT, DVOS LICTORES APVD SE HABETO, ISQVE SVPREMV M AD SOLIS OCCASVM IVS INTER CIVEIS DICITO*. Non est tamen dissimulandum alios ubique legere *Latoria*.

L E N I A, V E L L E V I A.

APVD *Cicer.* lib. II. de legibus *Leniz* vel *Leuiz* leges pro *Liuiis*, ut opinor, scriptæ sunt, *Philippo Cos.* abrogatæ, ut postea scribemus.

L I C I N I A.

IVIVS lib. VI. scribit *C. Licinium Stolonem*, *L. Sextium* Tribunos has leges promulgasse: unam de ære alieno, ut deducto eo de capite, quod usuris pernumeratum esset, quod superesset, triennio æquis portionibus, quod annua, bima, trima die à nostris dicitur, persolveretur. alteram de modo agrorum, ne quis plus quingentis iugeribus agri possideret. tertiam ne *Tribunorum* militum comitia fierent. fiebant enim Tribuni Consulari potestate, quod *Pomponius* quoque refert. item ut Consulum

l. j. in prin. de annu. legat.

l. 2. p. de iude cum post. de ori. iur.

G iij

alter ex plebe crearetur. Sed tamen de his legibus accipiendis permittis annis pugnatū est. Addita quoque alia rogatio est, vt pro Duumviris sacris faciundis Decemviri crearentur partim ex plebe, partim ex patribus, quam legem decimum eis relictis acceptam esse scribit. Post annū deinde leges omnes acceptæ sunt, & L. Sextius de plebe primus Consul creatus est, cui collega ex patribus fuit L. Æmilius Mamercius ann. vrb. CCCXXCVI. Hac de causa Prætor vrbæ patricius magistratus creatus est, item duo Ædiles Curules. Quod Pomponius quoque significat Appianus autem lib. i. bellor. ciuiliū Agrariam legem non solum de quingentis iugeribus fuisse ait, sed etiam vt maiorum armentorum nemo plus centum, neve minorum amplius quingentis haberet. Accidit autem percommode, vt C. Licinius sua lege intra decennium decem millibus aris damnetur à M. Popilio Lenate; C. Marcio, Cn. Manlio Coss. quod mille iugera agri possideret, emancipandoque filium fraudem legi fecisset, vt Liuius lib. v. refert. De eadem lege M. Varro lib. i. de re rustica ita scribit: *Stolonis illa lex, qua vetat plus D. iugera habere cinem Rom. & qui propter diligentiam cultura Stolonum confirmavit cognomen, quod nullus in eius fundo reperiri poterat stolo, quod effodiebat circum arbores è radicibus, qua nascerentur è solo, quos Stolones appellabant. Addit illud quoque quod non alibi legit: Eiusdem gentis C. Licinius Tr. Pl. cum esset post Reges exactos annis CCCLXV. primus populum ad leges accipiunda in septem iugera forensia è comitio eduxit.*

Ad eandem legem pertinere arbitror quod Cicero de lege Agraria oratione prima scribit: Leges veteres fuisse, neq; eas Cōsulares, sed Tribunicias, Liciniam, atque alteram Æbutiam, quæ non modo eum qui tulerit de aliqua curatione, ac potestate; sed etiam collegas eius, cognatos, ad fines excipit, ne eis ea potestas, curatiove mandetur. Et de domo sua: *Quid nominis, inquit, inscriptio tibi? num aliud videtur esse, ac meorum bonor. direptio; præterquam quod ne id quidem per legem Liciniam, vt ipse tibi curationem ferres, facere potuisti.* De eadem etiam lib. ii. ad Atticum, vt arbitror, intellexit, cum per multas leges enumerat, quar. cōtemptores Remp. euerterint. Marcianus autem lib. xiv. institutionum, aliud caput Licinæ legis refert, de quo nihil amplius accepimus. Si quis, inquit, iudicij communi diuidendo evitandi causam alienauerit, ex lege Licinia ei interdicitur, ne cōmuni diuidendo iudicio experiatur. verbi gratia, vt potentior emptor per licitationem vilius eam accipiat, & per hoc iterum ipse recipiat.

LICINIA ET MUCIA.

CICERO in Corneliā apud Asconium scribit: *Legem Liciniam & Muciam de ciuibus regundis video constare inter omnes: quam duo Coss. omnium quos vidimus, sapientissimi tulissent; non modo inuilem, sed perniciosam Reip. fuisse. Eam legem P. Licinius Crassus Orator, & Q. Mucius Scauola Pont. Maxim. vt Asconius ait, tulerunt; cum summa cupiditate ciuitatis Romanæ Italici populi tenerentur; & ob id magna pars eorum pro ciuibus Romanis se gereret. Necessaria itaque lex visa est, vt in suæ quisq; ciuitatis ius redigeretur. Sed tamen ita alienati ea lege animi principum*

Italicorum

Italicorum populorum esse dicuntur, ut ea vel maxima causa belli Italici fuerit, quod post triennium exortum est. Hæc Euzdianus. Cicer. lib. 3. Officior. ita scribit: *Male etiam qui peregrinos urbibus uti prohibent, eosque exterminant, ut Petronius apud patres nostros, Papius nuper nam esse prociue, qui cinis non sit, rectum est non licere: quam tulerunt legem sapientissimi Consules Crassus & Scauola: vsu vero urbis prohibere peregrinos sane inhumanum est.* Ex quibus Ciceronis verba intelligentur, qui cum Catonem maiorem Lysæ Attico cōpararet: *Est enim, inquit, Atticus, quoniam niam certe Athenis est & natus, & mortuus, & functus omni ciuium munere. quamquam Timæus eum, quasi Licinia & Mucia lege repetit Syracusas.* Idem in Rullum: *in illa lege, qua peregrini Roma eiciuntur, Glaucippus excipitur.* Ad eandem legem refero quod idem in Planciana scribit: *Sed aliquando veniamus ad causam, in qua tu nomine legis Licinia, qua est de sodalitijs, omnes ambitus leges complexus es.* Namque arbitror eadem lege sodalitia fuisse prohibita, ut pacatior ciuitas esset. De eadem arbitror in Sextiana quoque sensisse: *Statuit, inquit, omnino Consularem legem nullam putare: Aciliam, Didiam, Liciniam, Iuniam contempsit.* Item in oratione pro Cornelio Balbo.

Cic. in Bruto. 10.

LICINIA SYMPTVARIA.

MACROBIUS lib. III. Saturnalior. scribit, post Didiam & Fanniam, Liciniam latam esse à P. Licinio Crasso Diuite. Cuius ferendæ & probandæ tantum studium fuisse dicit, ut S. C. iuberetur, ut ea tantummodo promulgata ante trinūdinum ita obseruaretur, quasi iam populi sententia comprobata. Qua de re in Cæcilia dictum est. Congruit autem hæc lex in plerisque cum Fannia. Ea autem summa legis est, ut Kalendis, Nonis, nundinis Romanis, cuique in dies singulos triginta duntaxat asses edendi causa consumere liceret. Ceteris diebus ne amplius apponeretur, quam carnis aridæ pondo tria, & fassamentorum pondo libra: & quod ex terra, vite, arboreve natum sit. Gellius vero libro secundo Noctium legem Liciniam, sicut Fanniam ait centenos æris impendi permisisse, nuptiis ducenos; ceteris æris tricenos: *cum & carnis arida, & fassamenti certa, inquit, pondera in singulos dies constituisset: sed quidquid esset de terra, vite, arboreque promiscue largita est.* Cum Gellio Sext. Pompeius facit qui centenarias cenas, vel ut in quodam libro legi, centurias dictas fuisse scribit, in quas lege Licinia non plus centussibus præter terra nata impendebatur. Sed & M. Cicero in quadam epistola ad Fabium Gallum: *Lex, inquit, sumptuaria, qua videtur antea attulisse, ea mihi fraudi fuit. Nam dum volunt isti lauti terra nata, quæ lege excepta sunt, in honorem adducere, fungos, beluellas, herbas omnes ita condiunt, ut nihil possit esse suauius. Itaque ego, qui me ostreis & muranis facile abstinebam, à beta etiam & malua deceptus sum.* De centenariis cenis Tertullianus ita scribit: *Quonam illa leges abierunt, sumptum & ambitionem comprimentes? quæ ceterum ara non amplius in cenam subscribi iubebatur; nec amplius quam unam inferri gallinam, & eam non saginatam; Video enim centenarias cenas à centenis iam sesterijs dicendas.* Sed & Gellius Lucilij carmē refert, quo legis Fanniæ mētio

cap. 4.

epist. 26. lib. 7.

In Apologico. cap. 6.

feret, & harum cenarum. *Fannij censurisque miscellos.* Post hanc legem Cornelia & Iulia sumptuariae latae sunt ut antea vidimus.

L I V I A.

M. LIVIUS Drusus, ut Florus scribit lib. lxx. & lxxi. optimatum partes tuebatur, qui, cum Senatus moleste ferret iudicia equitibus lege Sempronia data, ea ad Senatores transferre conabatur, plebem spe largitionis corrumpens: socios quoque & Italicos populos spe civitatis Romanae concitavit: leges per vim Agrarias & Frumentarias tulit, item Iudicalem, ut æquarentur Senatores equitibus in iudiciis. Sed cum promissa civitas sociis non præstaretur, atque bellum sociale pararetur, Livius Drusus etiam Senatui inivisus factus fuit, quasi illius belli auctor: qua de causa domi suæ interfectus (incertum à quo) inuentus est. Hæc Florus. Plutarchus tamen scribit Drusum à Senatu quæsitum esse, ut per eum C. Gracchus, qui gratus suis legibus plebi habebatur, negligeretur. Itaque Graccho duas colonias deducere cupienti Senatus resistebat, Druso xii. colonias decernenti consentiebat, ternaque civium millia in eas deduci sinebat. Gracchus pauperibus agrum diuidi iubens soluta pensione offendeat Senatum, Drusus sine pensione id facere permittabatur. Ille Latinis paria suffragia concedens non audiebat, huic auxilio erant, qui Latinum virgis cædi in exercitu prohibuit, Idem Appianus lib. i. bellor. civilium scribit; nisi quod decem Livij colonias fuisse scribit, easque in Italia & Sicilia fuisse deductas: promississeque civitatem Latinis, cum Floro consentit. Item Senatum & equestrem ordinem coniunxisse, ut iudicarent. Vtrumque tamen ordinem ea in re offendisse. Nam cum trecenti Senatores essent, totidem equites Romanos elegit, qui omnes iudiciis præessent. Quod uterque ordo moleste tulit. alteri enim iudicia perdebant, alteri pari munere fungi alteros noluisissent. Hæc sunt quæ Livium inivisum ordinibus & Italicis populis fecerunt: qua de causa mortuus domi suæ inuentus est. Item eius leges sublatae sunt, quasi contra auspicia & legem Cæciliam & Didiam latae, quæ trinundinum observari iuebant. M. Cicero hac de re pro domo: *Decrevit Senatus, inquit, M. Drusi legibus, quæ contra legem Cæciliam & Didiam latae essent, populum non teneri.* Hæc leges mendose Iuniz apud Asconium in Cornelianæ appellantur. Lataeque esse scribit L. Marcio Philippo, Sex. Iulio Cæsare Coss. qui fuit anno urbis DCCLXII. Sed Philippum Cos. qui ei inimicus erat, obtinuisse, ut omnes vno S. C. tollerentur. Decretumque est contra auspicia latae, eisque populum non teneri. Item apud Ciceronem lib. ii. de legib. non Iuniz, nec Iuniz, sed Leuiæ, vel ut in veteri libro vidi, Leuiæ, E pro I. ut in plerisque alijs scripto, appellantur. Cum enim definisset legem esse iustorum & iniustorum distinctionem ad naturam expressam, ad quam leges hominum diriguntur, quæ supplicio improbos adficiunt, & defendunt ac tuentur bonos: Seias vero, vel ut nos emendavimus, Titias & Appuleias leges non esse putandas, ne Lenias vel Leuias quidem, quæ præsertim vno versiculo Senatus puncto temporis sublatae sint. Et postea cum Augurum potestatem laudat: *Quid, inquit, reli-*

religiosus, quam cum populo, cum plebe agendi ius aut dare, aut non dare? Quid, legem, si non iure rogata est, tollere? ut etiam decreto collegij, ut Lenias, vel Lenias, consilio Philippi Consulis & Angurij? Quæ verba multis modis mendosa sunt. Sed agnoscimus de Liuij Drusi legibus sensisse videri. De cuius Tribunatu initio libri I. de Oratore ita scribit: Cum igitur vehementius inueheretur in causam principum Consul Philippus, Drusique Tribunatus pro Senatus auctoritate susceptus, infringi iam ac debilitari videretur; dici memini L. Crassum se in Tusculanum contulisse. Et lib. III. de Philippi aduersus Senatum concione, & Drusi in Senatu querelis, & postrema L. Crassi oratione initium facit. Non igitur dubito & in libris de legibus & apud Asconium Liuias leges has esse appellatas. De quibus Lucanus lib. V.

al. Titiam.

*Vidi ego letantes, popularia nomina Drusos
Legibus immodicos, ausosque ingentia Gracchos.*

MAIESTATIS leges in Appuleia, Cœlia, Cornelia, Varia, & Julia persecuti sumus. Libet tamen hoc loco incertæ legis sententiam adscribere, cuius apud Tacitum lib. IV. mentio fit. Nam cum esset Cornelio Cossio, Asinio Agrippa Cos. Cremutius Cordus accusatus quod Brutum & Cassium laudasset editis annalibus: id crimen Cordus ita diluit, ut diceret nihil se aduersus principem ciuitatis, nihil aduersus principis parentem quos Maiestatis lex amplecteretur, scripsisse.

MAMILIA, SIVE MANILIA ROSCIA PEDV- CAEA ALIENA FABIA DE COLONIS.

IN libro variorum scriptorum de limitibus aliquot capita inpenimus huius legis, quam plebiscitum esse suspicamur; eique Tribunos V. nomen dedisse. Legis verba hæc sunt.

K. L. III. Quæ Colonia hac lege deducta quodve municipium, præfectura, forum, conciliabulum constitutum erit, qui ager intra fines eorum erit, qui termini in eo agro statuti erunt, quo in loco terminus non exstabit, in eo loco is cuius et is ager erit, terminum restituendum curato: utque recte factum esse velit, idque magistratus, qui in ea colonia, municipio, præfectura, foro, conciliabulo iure dicundo præerit, facito, ut fiat.

al. s. s.

K. L. IIII. Qui limites decumani, qui hac lege deducti erunt, quæcunque fossæ limites in eo agro erunt, qui ager hac lege datus adsignatus erit, ne quis eos limites decumanos, ne obseptos, neve quid

in eis immolitur, neve quid ibi positum habeto, neve eos arato, neve eas fossas obturato, neve quis sapito, quo minus suo itinere aqua ire fluere possit. si quis aduersus ea quid fecerit, in res singulas quotiescunque fecerit H-s. IIII. Colonis, municipibusve eius, in quorum agro id factum erit, dare damnas esto: pecuniæque qui volet petitio hac lege esto.

al. Terminatq.

al. commo-
ucto.

al. Die,

K. L. V. Qui hac lege Coloniam deduxerit, municipium præfecturam, forum, conciliabulum constituerit, in eo agro, qui ager intra fines eius coloniæ, municipij, fori, conciliabuli, præfecturæ erit, limites decumanique ut fiant, terminique statuantur, curato: quique fines ita statuerit, si fines eorum sunt, dum ne extra agrum Colonicum, territorium, ut fines ducat: quique termini hac lege statuti erunt, ne quis quem eorum eicito, neve termino loco moueto, sciens dolo malo: si quis aduersus ea fecerit, is in terminos singulos, quos eiecerit, loco ve mouerit, sciens dolo malo, H-s. x x v. in publicum eorum, quorum intra fines is ager erit, dare damnas esto, deque ea re curatoris, qui hac lege erit, iurisdictio, recipiatorumque datio addictio esto. cum curator hac lege non erit, tunc quicumque magistratus in ea colonia, municipio, præfectura, foro, conciliabulo iure dicundo præerit, eius magistratus de ea re iurisdictio, iurisdicisque datio addictio esto: inque eam rem is, qui hac lege iudicium dederit, testibus publice dumtaxat in res singulas x. denuntiandi potestatem facito, ita ut re publica, fideque sua videbitur. & si is, unde ea pecunia petita erit, condemnatus erit, eam pecuniam ab eo, de bonis eius, primo quoque tempore exigito, eiusque pecuniæ, quod

quod receptum erit, partem dimidiam ei, cuius v-
nius opera, maxime is condemnatus erit, partem di-
midiam in publicum redigito. Quo ex loco termi-
nus aberit, si quis in eum locum terminum resti-
tuere velit, sine sua fraude liceto facere: neve quid,
cui is ob eam rem hac lege damnas esto.

MANILIA. SIVE MANLIA.

SCRIBIT Liuius lib. VII. Cn. Manlium Cos. legem no-
uo exemplo ad Sutrium in castris Tributum tulisse de vi-
cesima eorum qui manumitterentur. Patres, quia ea lege
haud paruum vectigal inopi ærario additum esset, aucto-
res fuerunt. Tribuni tamen plebis, ne quis postea popu-
lum seuocaret, capite sanxerunt. Cum enim milites in Consulibus verba
iurarent, eos ad quasunque leges cogere potuissent. Sed hæc lex Manlia
fortasse dicenda est, in quo libri variare solent; de ea tamen nihil am-
plius accepi. De vicesima vero aliar. rer. in Vicesima lege dicemus.

Altera Manilia lex fuit, de qua in XII. Tabulis videbimus, cum de
præscriptione quinque pedum tractabimus. Et ex Cicerone lib. I. de le-
gibus & Frontino, & Vrbico apparet, hac lege finibus regundis arbi-
trum dari, modo ne ea contentio quinque pedes, qui vsu capi vetantur,
excederet.

Aliam idem Cicero in Bruto refert: *Inuidiosa*, inquit, *legis Maniliae*
quæstione C. Galbam sacerdotem, & quattuor Consulares L. Bestiam, C. Ca-
tonem, Sp. Albinum, L. Opimium Gracchani indices sustulerunt. De eadem
fortasse pro Muræna, Sulpitium confusionem suffragiorum flagitasse, &
prorogationem legis Maniliae, atque æquationem gratiæ, dignitatis, &
suffragiorum scribit.

Sed hæc melius ad aliam legem referri possunt, quæ de libertinorum
suffragiis lata est, ut Asconius in Cornelia scribit: quæ prius à P. Sulpi-
cio Tri. Pleb. & à L. Sulla lata esse dicitur.

Tulit autem eam C. Manilius Tr. Pl. qui de Pompeio Magno aduer-
sus Mithridatem mittendo legem tulit, quam Cicero Prætor in oratio-
ne, quæ de lege Manilia inscribitur, suasisit. De qua lege, vel potius priui-
legio, Florus centesimo libro scribit.

Addunt quidam eundem Tribunum tulisse, ut nouis hominibus ma-
gistratus decernerentur. quod à veteribus nescio, an memoriæ tradi-
tum sit.

Quod vero lib. I. de Oratore scriptum est: *Nec quisquam est eorum, qui si-*
iam sit ediscendum sibi aliquid, non Teucrum Pacuuij malit, quam Manilianas
venalium vendendor. Leges ediscere. De illis emptionum & venditionum legi-
bus atque condicionibus intelligendum est, quas apud Varronem libr.
II. de re rustica reperies. Sunt tamen qui malint utroque loco Manilia-
nas scribere, & earum auctorem M. Mamilium, non Manilium. Sed

l. 2. p. post hos
fuerunt. de
orig. iur.

tamen in Etrusco libro Manilius est apud Pomponium. *Post hos, inquit, fuerunt P. Mucius, & Brutus, & Manilius, qui fundauerunt ius civile. Ex his P. Mucius etiam decem libellos reliquit, Brutus septem, Manilius tres, & exstant volumina scripta Manilij monumenta.* De eodem apud Ciceronem lib. 1. de finib. *An partus, inquit, ancilla sit ne in fructu habendus, differetur inter principes ciuitatis P. Scæuolam, Manilium: ab hisque M. Brutus dissentiet?* De qua questione Vlpianus lib. xvi l. ad Sabinum: *Vetus, inquit, fuit questio, an partus ad fructuarium pertineret. Sed Bruti sententia obtinuit fructuarium in eo locum non habere: neque enim in fructu hominis homo esse potest.*

l. vetus. de v.
suffr.

M A R I A.

Marius, qui postea septies Consul fuit, cum Tribunus Pl. esset legem tulit de suffragiis, vt Plutarchus scribit, qua optimatum vires in reddendis suffragiis, ac in magistratibus mandandis minui videbantur. Itaque & Consul Cotta, & Metellus valde resisterunt; lex tamen lata est. De ea Cicero lib. 111. de legibus. *Pontes etiam lex Maria fecit angustos, qua si opposita sunt ambitiosis, vt sunt fere, non reprehendo.* Pontes autem appellabant, qua ciues ad suffragium ferendum ibant; de quibus lib. 2. ad Herennium scriptum est: *Capio impetum facit, pontes disturbat, ciuitas deicit.* De eisdem sunt qui intelligant, quod vulgo dicebatur sexagenarios de ponte deici oportere. Itaque eos senes depontanos appellabant, vt Sex. Pompeius scribit. Alij ad scirpeas quasdam effigies, quas argeos vocant, referunt. Eas enim, vt idem Pompeius scribit virgines Vestales in Tiberim singulis annis iacere solebant. Ad hoc in Rosciana priore Cicero alluisse visus est: *Habeo etiam dicere, inquit, quem contra morem maiorum minorem annis sexaginta de ponte in Tiberim deiecerit.* Angustos autem pontes Marius fecit, vt libere ciues suffragium ferrent, neque candidati mitterent, qui tabellam inspicerent, & eodem ponte consistentes aliquid per vim aut fraudem conarentur.

11. De iure vero triumphandi tulere L. Marius & M. Cato Tribuni plebis, vt ex Valerio Maximo lib. 11. in Triumphali dicemus.

M E M M I A.

IN oratione pro Sex. Roscio Remmia, non Memmia dicenda est, quæ aduersus accusatores scripta est, vt suo loco scribam.

M A N I A.

DE hac lege apud Ciceronem in Bruto scriptum est. *Manium Curium suspicari discretum possumus, quod is Tribunus Pleb. Interrege Appio Cæco deserto homine comitia contra leges habente, cum de plebe Consulem non acciperet, quædam ante auctores fieri coegerit, quod fuerit permagnus in iure lege Mania lata.* Refertur etiam apud Nonium Marcellum Varro in lege Mania

Mænia ita scribens: *Si quis patriam maiorem parentem extinguit, in eo est culpa, quod facit pro sua parte is qui se eunuchbat, aut alicui liberos producit.* Et alio loco: *Nemo est tam negligens, quin summa diligentia eligat asinum, qui suam saliat equulam.* Quæ verba ex Satyra ita inscripta sumpta esse videntur. Quamquam Nonius ita mendosus circumfertur, vt non facile audeam eius libri testimonio vti.

MENSIA, VEL MESSIA.

AUD Vlpianum ita scriptum inuenio: *Connubio interueniente, liberi semper patrem sequuntur: non interueniente connubio, matris conditioni accedunt, excepto eo, qui ex peregrino & ciue Romana peregrinus nascitur: quoniam lex Mensia ex alterutro peregrino natum, deterioris parentis condicionem sequi iubet.* Alibi idem Vlpianus ait: *Lex natura hæc est, vt qui nascitur sine legitimo matrimonio, matrem sequatur: nisi lex specialis aliud inducit: De hac lege nihil amplius accepi.*

M E T E L L A.

PLINIUS lib. xxxv. scribit hanc legem fullonibus dictam fuisse, quam C. Flaminius & L. Æmilius Censores dederant ad populum ferendam. Adeo omnia, inquit, maioribus curæ fuisse. Hæc si à Metello aliquo lata est, Cæcilia quoque dicitur. Sunt qui hanc Metiliam appellant.

M Æ V I A.

AUD Nonium Marcellum Varronis verba referuntur ex Geminis. *Contra, inquit, lex Mauiæ est in pietate, ne filij patribus luci claro suggillant oculos.* Hoc est, ne oculos clauderent, quod per translationem fortasse dictum est, videlicet ne mortem eorum maturarent. Neque enim vetus mos ignoratur, quo parentibus liberi cum morerentur, oculos clauderent, item liberis parentes.

Hic certe manibus fugientes preßit ocellos

Mater, & in cineres vltima dona tulit.

In manuscripto tamen libro legitur, Lex Mænia, de qua supra.

MISCELLA. De lege Iulia Miscella antea dictum est.

O G V L N I A.

LIUIUS lib. x. scribit M. Valerio & Q. Appuleio Coss. Tribuni Pl. Q. & Cn. Ogulnij rogationem promulgarunt, vt cum quattuor augures, quattuor pontifices ea tempestate essent, placeretque augeri sacerdotum numerum, quattuor pontifices, quinque augures de plebe omnes adlegerentur. Miratur tamen Liuius, quo pacto ad parem numerum augures

l.2. p. iisdem
temporib. de
de orig. iur.

reducti sint, cum initio tres Tribus in quas Romulus populum diuisit, Ramnenses, Titienſes, & Luceres, tribus auguribus indiguerint: quibus nouem numero constitutis terni in illis Tribubus ministrabant. Sualit hanc legem P. Decius Mus, qui ex eadem Pontifex creatus est. Legis tamen nomen obscurum est.

O P P I A.

IDEM Lilius initio lib. xxxiv. scribit M. Fundanium & L. Valerium Tribunos plebis ad plebem tulisse de Oppia lege abroganda. Tulerat eam C. Oppius Tr. Pl. Q. Fabio Maximo, T. Sempronio Graccho. Coss. ann. urb. D x l. ante annos viginti in medio ardore Punici belli secundi. *Ne qua mulier plus semuncia auri haberet; neu vestimento versicolori vteretur, neu iuncto vehiculo in vrbe, oppidove, aut propius inde mille passus nisi sacrorum publicorum causa reheretur.* M. & P. Iunij Bruti Tribuni plebis legem Oppiam tuebantur. Erat tum Consul M. Porcius Cato, qui pro lege acriter habuit concionem, quæ apud Lilium refertur, grauissimam atque ornatissimam. Sed Tribuno contra suadente abrogata est; L. Valerio Flacco, M. Catone Maiore Coss. Huius legis apud Tacitum quoque mentio fit lib. iii. historiarum.

O R C H I A.

RIMA omnium lex, quæ de cenis latæ sunt, Orchia fuit, ut Macrobius scribit libro iii. Saturnaliorum, quam tulit C. Orchius Tr. Pl. de Senatus sententia tertio anno post quam M. Cato Censor creatus fuerat. Ea numerus conuiuarum præscribebatur; de qua ipse Cato postea querebatur, quod plures quam præscripto eius cauebatur, tunc ad cenam vocarentur. Post annos xxii. Fannia lata est, ut idem Macrobius scribit, de qua suo loco.

O V I N I A.

Fest. verbo.
Præteriti Se-
natores.

INVENIO apud Sex. Pompeium Festum Quiniæ Tribuniciz fieri mentionem: qua sanctum esse dicit, ut Censores ex omni ordine optimum quemque curiatim in Senatum legerent.

P E D I A.

VELLEIVS Paterculus lib. ii. historiarum scribit lege Pedia, quam Consul Q. Pedius Cæsaris Octauiani collega tulerat, omnibus qui Cæsarem patrem interfecerant, aqua, ignique interdictum. Appianus vero libro tertio eisdem Consulibus ait lege Curiata à populo in adoptione confirmatum Octauium, ut iura adgnator. & patronatus assequeretur.

retur, alia vero lege Dolabellam ex hostium numero exsolutam. & ut iudicia in percussores Cæsaris haberi possent, iussum esse idem Dion scribit lib. xlv. & Octaviano I. I. Consule hæc facta esse refert. nam licet tum primum Consul creatus fuisset, tamen quod antea consularia ornamenta habuisset, maluit hunc secundum Consulatum appellare. Legis Pediz mentionem facit Suetonius in Nerone, & in Galba.

P A P I A P O P P Æ A.

ION lib. lvi. Papiam Popliam, Isidorus lib. v. & Suetonius Pompeiam appellant, sed mms. libri Poppæam, ut apud Tacitum legitur aliquot locis. Et apud Vlpianum in fragmentis. Dederunt enim huic legi nomen suffecti Coss. M. Papius Mutilus, Q. Poppæus Secundus, qui Consulatum gesserunt anno Urbis DCCLXI. ut in Capitolinis tabulis notatur. Dion, *Lata, inquit, hæc lex fuit eo anno, quo Q. Sulpicio & C. Sabino Coss. suffecti sunt Consules M. Papius Mutilus & Q. † Poplius Secundus.* Suffectos veteres appellabant, qui in magistratu substituebantur his qui aut mortui essent, aut alia de causa magistratu abissent. Pomponius lib. ling. enchiridij: *Ateius, inquit, Consul fuit, Labeo noluit, cum offerretur ei ab Augusto Consulatus, quo suffectus fieret, & honorem susciperet.* Et alio loco: *Cum Decemviri magistratum prorogarent sibi, neque vellent deinceps sufficere magistratibus.* Non male igitur Isidorus, quem Gratianus refert, scribit: *Sub Octaviano Cæsare suffecti Consules Papius & Poppæus legem tulerunt, quæ à nominibus eorum appellatur Papia & Poppæa, continens patrum præmia pro suscipiendis liberis.* Dion vero protulisse quidem eos hanc legem scribit, ea tamen de causa, quod D. Augustus præmia auxisset parentum, & eos qui vxores haberent, à reliquis separasset, annumque adhuc ceteris indulxisset: legem quoque Voconiam eundem aliqua in parte derogasse, ut amplius xxv. millibus mulieres hereditatem consequi possent: & Vestalibus eadem, quæ matribus iura concessisse. Hoc autem Consules non sua sponte, sed de Augusti sententia fecisse, tum suprascriptis argumentis, tum etiam Taciti, atque aliorum verbis constat. Sed & quod Dion ait, prætereundum non est, huius rei non leue signum, quod cum lex ferretur, observatum est, neutrum Cōsulem liberos, neutrum vxorē habere. De hac lege Tacitus lib. l. i. ita scribit: *Tiberij temporibus relatum est de moderanda Papia Poppæa, quam senior Augustus post Iulias rogationes incitandis cælibum pænis, & augendo ærario sanxerat. Nec ideo, inquit, coniugia & educationes liberum frequentabantur prævalida orbitate. Ceterum multitudo periclitantium gliscebatur, cum omnis domus delatorum interpretationibus subverteretur; utque antehac flagitijs, ita nunc legibus laborabatur.* Quod postremum in hæc quoque tempora iusta querella est. Post pauca vero addit: *Sexto demum Consulatu Cæsar Augustus potentia securus, quæ Triumviratu gesserat, aboleuit: deditque iura quæis pace, & principe uteremur. acriora ex eo vincla, inditi custodes, & Lege Papia Poppæa præmijs induciti, visi à privilegijs parentum cessaretur, velut parens omnium populus vacantia teneret. Quæ verba mendosa circumferuntur.* Verum si hæc ita ut scripta apud Tacitum

† Poppæus.

l. 2. p. post.
hunc. de ori.
iur.
p. & cū pla-
cuisset. c. l.c. quadam
dist. 2.

sunt, intelligantur, nimis dura fuisset Papia lex, si caduca eorum bona fierent, qui liberos non haberent. Quod autem de eadem exstat, minus acerbum est.

I.
l. ult. C. de in-
firm. pœn.
cœlib.

Et principio cum Alciato nostro sentio in Honorij & Theodosij constitutionis interpretatione. Qua lege iubetur inter viros & vxores rationem cessare ex lege Papia decimarum: & quamvis non interueniāt liberi, ex suis quoque eos testamentis solidum capere. Hæc constitutio ab Iustiniano conscripta est lib. VII. constitution. sub titulo De infirmendis pœnis cœlibatus & orbitatis, & de decimariis sublatiis. Sub quo titulo altera constitutio scripta est Constantini, quæ cœlibum pœnas tollit, eosque æquat maritis, orbos quoque omnibus pœnis liberat, tam mares, quam fœminas. Quæ omnia, nisi cōstituta fuissent, minime abrogarentur. Fuerunt autem ea & Iulii legibus, illa præsertim de maritandis ordinibus, & hac Papia, introducta ab Augusto. De his rebus latius scripsit Vlpianus in fragmentis libri singularis Regular. Recte etiam Iuuenalis versus à præceptore in hanc rationem interpretantur.

*Iura parentis habes, propter me scriberis heres,
Legatum omne capis, nec non & dulce caducum,
Commoda præterea iunguntur multa caducis.
Si numerum, si tres impleuero, iusta doloris
Ne uole causa tui.*

l. de iure li-
beror.

Auth. vt lib.
de ceter. in fi-
ne.

Addo ego Honoriana illa constitutione ius quoque liberorum omnibus esse datum. Ex die enim & Coss. idem animaduerti ab Iustiniano eandem constitutionem in duas esse diuisam, & sub duobus titulis conscriptam. Quod etiam Iustinianus Nouella LX XVIII. refert. Ius autem liberorum impetrare solebant hi qui licet vxores haberent, cum tamen liberos non haberent, coniugibus succedere non poterant, nisi decima deducta ex lege Papia. Quamobrem exstat post Theodosianas constitutiones Nouella Valentiniani de testamentis, in qua relatum est Leonium & Lucundam vxorem tanta vicissim caritate certasse, vt suis simul precibus ius liberor. poscerent: & propter incertum sortis humanæ superstitem coniugem precarentur heredem. Cuius legis intepres illud ita accepit, vt in coniugio positi si filios non habeant, seu maritus vxorem, seu vxor maritum voluerit, relinquat heredem; *quod ius, inquit, liberorum dicitur.* Quod etiam Isidorus lib. V. etymologiar. significat. Ad hanc legem pertinere arbitror quod Caius lib. VIII. ad legem Iuliam & Papiam scribit: *Non est sine liberis, cui vel vnus filius, vnave filia est. Hæc enim enuntiatio, Habet liberos, non habet liberos, semper plurius numero profertur, sicut & pugillares, & codicilli.* Nam, vt idem lib. X. scribit, *quem sine liberis esse dicere non possumus, hunc necesse est dicamus liberos habere.* Ius etiam liberorum ad S. C. Tertullianum valde utile fuit. Nam vt Iustinianus scribit libro tertio institutionum, ex illo S. C. quod D. Hadriani temporibus factum est, mater ingenua trium liberorum ius habens, libertina quattuor, ad bona filiorum intestato mortuorum admittitur. Quod tamen Iustinianus sub titulo de iure liberorum lib. VIII. constitutionum abrogat, & omnibus matribus iura legitima ex illo S. C. concedit. In eodem libro institutionum veteres constitutiones referuntur, quæ partim matrem adiuvabant, partim grauabant,

l. non est. de
ver. signi.

l. nam quem.
eo.
Insti. de S. C.
Tertul. in
prin.

l. ult. C. de
iure liberor.

grauabant, tertiam ei partem nonnunquam auferentes, quas ipse alia constitutione abrogat. Eas autem leges nos libro v. Theodosiani Codicis reperimus, in quibus illa est Constantini ad Bassum, quam Theophilus referre videtur. Iubet enim ea lex, ut mater, quæ ius liberorum non habeat, tertia portione hereditatis contenta sit, ex matribus patris filij, aut patris filiis vel nepotibus. Quod si ius liberorum habeat, patruus, aut patris liberi tertiam portionem tantum habeant, reliquas mater. Ius vero liberorum habere tum dicitur, ut Theodosianus interpres scribit, cum ingenua tres partus viuos, & libertina quattuor ediderit. Idem Paulus scribit lib. quarto sententiar. titulo de intestator. successione, & ad S. C. Tertullianum. qui illud etiam addit, opus esse, ut utraque ciuis Romana sit. Sed & Latinam ingenua, quæ ius Quiritium consecuta esset, si ter peperisset, ad legitimam filij hereditatem admitti oportere scribit, quia hæc manumissa non est. Loquitur autem non de liberta Latina, de qua in Iunia Norbana diximus, sed de ea quæ ex Latio esset, ingenua tamen, cuique ius Quiritium, hoc est Romanorum ciuium datum esset. Sic etiam Suetonius scribit D. Claudium constituisse pro conditione cuiusque ciuis vocationem legis Papiæ Poppææ, Latinis ius Quiritium, feminis ius quattuor liberorum; quæ constituta, inquit, hodie seruantur. Quod mihi mirum videtur; cum & Plinius, ut Alciatus noster refert, lib. 1. *παρρησιαν*, & Paulus iuris Quiritium mentionem fecerint, & iuris liberorum plerique alij, ut antea scripsimus. Quamobrem existimauerim aliqua ex parte hæc omnia esse temperata. Nam caput quoque quod huic legi Tiberius adiecerat, de sexagenariis, ut in lege Iulia de maritandis ordinibus scripsimus, Claudius abrogauit. Addit Tertullianus in Apologetico. Nonne vanissimas Papias leges, quæ ante liberos suscipi cogunt, quam Iulie matrimonium contrahi, post tantæ auctoritatis senectutem heri Seuerus constantissim. principum exclusit? Quod mihi incognitum est. Seneca vero apud Lactantium lib. 1. scribit facetissime: Cur Iupiter desit liberos tollere? utrum sexagenarius factus est, & illi lex Papiæ fibulam imposuit? an impetrauit ius trium liberorum? an tandem illi venit in mentem, Ab alio expectes, alteri quod feceris: & timet, ne quis sibi faciat quod ipse Saturnus? Sed de iure trium liberorum apud Dionem lib. LV. reperio aliquot annis ante Papiam legem Iuliam Augustæ id ius fuisse delatum, ut eam hoc munere atque aliis Senatus de Drusi morte consolaretur. Dabatur autem tum à Senatu, postea à principe, inquit, impetratur ab his, quibus tres liberos habere natura non dederat, ut prænatis soluti essent, quæ aduersus orbos fuerant latæ, & præmia consequerentur (cui non omnia) parentum, in quibus erant etiam hereditates. Hoc tamen postremum non satis apud Dionis interpretem cohærere videtur. Ad hunc locum pertinere arbitror, quod Paulus ait lib. II. ad legem Iuliam & Papiam: *Ter enixa videtur, etiam quæ trigeminos peperit*. Sed & cetera, quæ sub titulo de verborum significatione ex libris Ulpiani, Pauli & aliorum ad legem Iuliam & Papiam referuntur, item aliis Digestorum locis ad hanc legem, & ad Iuliam de maritandis ordinibus pertinent. Quas iureconsulti simul interpretati sunt, ut alio loco diximus. Eas autem diuersas esse, tum multis aliis argumentis illic ostendimus, tum hoc mihi fit verisimile: quoniam nusquam Papiam de

lvkl. C. ad s.
C. Tertul.

Cyp. 4.

Cyp. 16. de
fal. relig.

l. ter. de ver.
sign.

maritandis prœditiis, sed semper Iuliam appellatam esse viderim. Ordinibus autem maritandis illa lata est, propterea quod Senatorum ordinem, itemque questrem ad matrimonia inducere. Papia vero augendo quibque ærario prouisum est. Sed ut ad cetera capita huius legis veniamus, Celtiberi potest versus de iure liberorum adscribam, quibus formula libelli conscribitur huius iuris petendi:

Quod fortuna vetat fieri, permitte videri,

Næquum genitor credat ut esse trium.

Et alio loco non infacete:

Næcerunt mihi ius trium roganti

Musarum precium dedit mearum.

Solus qui poterat, valebis vxor.

Næon debet domini perire munus.

Sed & si quis tres liberos superstites Romæ, aut in Italia quattuor habeat, aut in prouinciis quinque, à tutela vel cura potest excusari exëplo ceterorum. Innumquam, in quibus qui in acie aduersus hostes pro Rep. ceciderunt, numerantur, ut Iustinianus lib. I. Institutionum scribit. Item in albo Decurionum pater non habenti filios antefertur ex constitutione Imp. Diocletiani & Maximiani. Ius autem liberor. ex Lacedæmonior. Repub. ductum esse videtur, apud quos, ut Aristoteles lib. I. de Repub. scribit, qui tres filios habebat, prœsidij & stationis; qui plures, omnium munerum vacationem habebat. Sed cetera capita videamus.

II.

Et præter ea quæ in Iuliis legibus dicta sunt, lege Papia de caducis etiam cauebatur. Quæ cum Iustinianus tolleret, in hunc modum ad Senaturn scribit: *Et nomē & materiam caducorum ex bellis ortam & causam civilibus, quæ inter se Pop. Rom. mouebat, necessarium duximus P. C. in pacificis nostri imperij temporibus ab orbe Romano recludere; ut quod belli calamitas introduxit, hoc pacis lenitas sopiret. Et quemadmodum in multis capitulis lex Papia ab anterioribus Principibus emendata fuit, vel per desuetudinem abolita, ita & à nobis circa caducorum obseruationem inuidiosum sanum amittat vigorem.* In altera vero constitutione, quæ & Græce & Latine ante Digesta scripta est, item lib. I. constitutionum, dicitur de caducis nihil in quinta parte Digestorum scriptum esse; ne causa, quæ in rebus non prospere gestis, & tristibus temporibus Romanis calamitatibus increbuit, bello civili coalescens, suis temporibus remaneret; ne uelut inuidiosum monumentum lata, inquit, sæcula innumbrare concedatur. Ex quibus omnibus apparet aut eisdem temporibus, quibus bella civilia, aut non multo post, hanc legem latam fuisse. Itaque recte à præceptore nostro dictum est, hanc Papiam fuisse, de qua Tacitus & Honorius scripserunt. Quamvis quod de Vicesima scribit, ex Dionis verbis, quem ipse refert, mihi non probatur. Fuit enim lex Vicesima hereditatum ante triennium lata, quam Papia, M. Emilio Lepido & L. Arruntio Coss. ut lib. I. V. Dion scribit. Causam autem utrique legi iidem publici sumptus dederant, & quod ob exhaustum bellis civilibus ærarium, ad militares exercitus noua vectigalia desiderabantur. Caducorum autem mentio in Digestis fit apud Vlpianum lib. x. v. ad edictum in eo S. C. quod de hereditatis petitione refertur. *Sic Senatus, Cum ante quam partes caducæ fisco peterentur; hoc enegerat, inquit Vlpianus, ut partes caducæ fisco*

Inst. de execu.
tut. in princ.
I. in albo C.
de decur. io.

I. vn. Quid ca.
tol.

I. 2. p. quin-
tus. in fine.
C. de vet. iu-
re nu.

I. itē veniū.
p. præter hæc
& p. ait Sena-
tus de here.
pet. I. cum fi-
sco. de S. C.
Sila.

ca fisco peterentur, sed & si ex asse fiebat, s. c. locum habebit. Et apud Caium lib. xvii. ad edictum prouinciale: Cum fisco, inquit, caduca bona defuncti addicantur propter inultam mortem; in eum legator actio datur, & libertates ratae sunt. Appellatur autem caduca res, quæ facile cadunt, ut arborum frondes, aut matura poma.

Sæpe teuem paleam, & frondes volitare caducas, Li men in illis q. m. Aut summa nantes in aqua colludere plumas.

Apud Caium vero lib. vii. ad edictum prouinciale glans caduca appellatur, quæ ex arbore cecidit. Quamobrem Cicero Philippicæ v. eleganti translatione vsus est: Ne illa quidem Antonij celeritas contemnenda est, quem nisi in via caduca hereditates retardassent, volasse eum, non iter fecisse diceres. Caducas hereditates in via appellat, quæ ei in via cecidissent, ut antea sæpe. Nam secunda quoque Philippicæ in multis pecunias alienissimorum hominum inuasisse eum eiectis veris hered. scribit. Sed à nostris caduca bona dicuntur, quæ post mortem testatoris eo, cui relinquenda erant, è medio sublato, aut conditione deficiente, ante apertas tabulas ad fiscum ex Papia lege deferebatur, solis parentibus & liberis testatoris vsque ad tertium gradum, si scripti fuerant heredes, lege exceptis, ut Iustinianus scribit. Qua de causa inter parentis iura ab illo poeta refertur.

Legatum omne capis, nec non & dulce caducum.

Lege autem hac aditionum hereditatum mentio facta est, sed tamē Senatusconsulta, quæ lege Papia lata sunt, ab apertis tabulis dies legatorum cedere, non à morte testatoris voluerunt; ut medio illo tempore caduca fierent. Cedere diem, ut Vlpianus lib. i. regularum scribit, significat incipere deberi pecuniam; venire diem significat eum diem venisse, quo pecunia peti possit. Vbi pure quis stipulatus fuerit, & cessit, & venit dies vbi in diem, cessit dies, sed nondum venit: vbi sub conditione, neque cessit, neque venit dies pendente adhuc conditione. Itaque si legatarius antequam dies cederet, mortuus esset, caducum legatum fiebat: neque enim ad heredes suos id trans mittebat, nisi post eum diem mortuus esset, ut ex Imper. Alexandri rescripto constat. Vsque eo autem verum est diem legatorum non cessisse ante apertas tabulas, ut quamuis vindicationis legatum esset, quo genere legandi legatarius vindicare legatum poterat non expectato herede, ut Caius scribit lib. i. institutionum; tamen apud Paulum libr. ii. sententiarum ita scriptum est: Per vindicationem legatum, etsi nondum constituerit legatarius ad se pertinere, atque ita post apertas tabulas ante aditam hereditatem decesserit, ad heredem suum legatum transmittit. Neque verum esse arbitror, quod vulgo dicitur, apud Neratium libr. i. membranarum scriptum esse, dominum ad legatarios post mortem testatoris statim transferri. A Titio, inquit, herede homo Seio legatus ante aditam hereditatem Titio furtum fecit. Si aditam hereditate Seius legatum ad se pertinere voluerit, furti eius serui nomine aget cum eo Titius, quia neque tunc cum faceret furtum, eius fuit. Negat quidem Neratius ante aditam hereditatem heredis fuisse, quippe cum hereditate adita omnia iura ad nos transeunt, ut Iauolenus scripsit libr. i. epistolarum præter possessionem. Post aditam quoque hereditatem heredis seruum non fuisse scribit, quia ea quæ legantur, recta via ab eo qui legauit, ad eum cui legata sunt, transeunt. Quibus verbis mortis nulla

Virg. Georg.

l. glans. p. glans.
de verb. sign.

d. l. vnic. p. &
cum triplici.
& p. & cum
lex.
Iupen, Sat. p.
p. cum igitur.
e. l.
l. cedere diem.
de ver. sign.

l. ex his ver-
bis. C. quædo
diem legati.

l. à Titio. de
furtis.

l. cū heredes.
de adq. pos.

d. l. vñe. p. est
igitur. & p.
in nouissi-
mæ. de cad.
tol.

mentio fit, vt post mortem dominium transferatur; sed ex aliis libris iuris id inuestigandum est. Ex his autem quæ antea diximus, illo quoque casu dicendum est non à morte testatoris, sed à tabulis apertis diem celsisse. Quoniam Iustinianus caduca tollens, à morte testatoris diem legator. cedere iubet. item heredibus permittit, vt adire hereditatem statim possint: nam id quoque interuallum caduca efficiebat. Idem refert triplici modo res testamento relictas deficere. Aut enim his relinquebantur, qui cum testamentum fiebat, in rerum natura non erant, quæ pro non scripto dicebantur: aut tunc quidem fuerunt, sed vel viuo testatore decesserunt, vel res ipsæ sub conditione relictæ, ea condicione viuo testatore deficiente in causam caduci venisse dicebantur: aut quod relictum erat mortuo testatore deficiebat, quod proprio nomine caducum dicebatur. Et primo casu, si res pro non scripto habebantur, apud eos relinquebantur, à quibus relictæ fuerunt, nisi ei, qui ante decesserat, substitutus, aut coniunctus adscriptus esset, raro hoc casu grauiamine veniente. Quod hodieque obtinere Iustinianus voluit. Ceteris casibus opinor ad fiscum fuisse res delatas ea lege Papia, quod idem Imper. abrogat, qui pluribus verbis totum hunc tractatum conscribit. Quod vero de his quæ pro non scripto sunt, diximus; existat lib. x x i v. Digestorum titulus De his quæ pro non scriptis habentur, sub quo permulti alij casus enumerantur quibus pro non scriptis res habentur. In quibus vt onus ad alios quoque deferatur, ille tantum est, si quis sibi adscripserit in testamento, & ab eodem fideicommissum sit, vt Paulus scribit lib. x i l. quæstionum. Addit Accursius alterum casum ex Vlpiano lib. v. fideicommissor. si pro non scripto habitus sit seruus alicui legatus, cui seruo per fideicommissum libertas adscripta est. Et hoc est quod ex Iustiniano retulimus, raro grauiamen in huiusmodi relictis accedere. Cetera in eadem constitutione tractantur.

l. vñ. de his,
quæ pro non
scri. y
l. cum vero.
p. si pro non
scripto. de si
deicob. libert.

l. l. l.
l. de succe.
lib. p. postea
vero.

l. si libertus
de iure patr.

Aliud caput legis Papie ab Iustiniano refertur lib. i i l. institutionū. *Lege, inquit, Papia adacta sunt iura patronorum, qui locupletiores liberos habebant. Cautum est enim, vt ex bonis eius qui sestertium centum milium patrimonium reliquerat, & pauciores quam tres liberos habebat, siue in testamento factio, siue intestatus mortuus erat, virilis pars patrono deberetur. Nihil opus est, vt hoc loco repetam, quæ lib. ix. Emendationum de sestertiis nummis diximus: tantum scribam hosce liberos centenarios appellari apud Vlpianum lib. x. ad legem Iuliam & Papiam: Si libertus, inquit, minorem se centenarius in fraudem legis fecerit, ipso iure non valebit, id quod factum est. & ideo quasi in centenarij liberti bonis locum habebit patronus. Sed & alia eo loco dicuntur, quæ ad hanc legem, quam Vlpianus, vt opinor, interpretabatur, maxime pertinent. Paulus quoque in eo indice librorum ex quibus Pandectæ Iustiniani constant; librum singularem scripsisse dicitur de iure patronatus, quod ex lege Iulia & Papia venit. Sed Iustiniani constitutio, quam pro omni natione Græca lingua compendioso tractatu habito scripsisse se dicit, liberos minores centenariis, hoc est, qui aureis minus centum, vt ipse definit, censerentur, ex testamento iure patronatus liberat; ab intestato si sine liberis decesserint, eorum legitimam hereditatem patrono defert. Sed si maiores sunt, liberis hereditatem defert, si sine liberis decesserint, ab intestato*

testato eos vocat; ex testamento verò ad tertiam partem bonorum. Est autem ea constitutio plerisque locis ab Iustiniano relata, sed eam nos in libris constitutionum, ut plerasque alias non habemus. Sed libr. VI. constitutionum sub titulo De bonis libertor. & iure patronatus, quarta desideratur, ut ex Græcis interpretibus animaduerti, ex quibus multarum constitutionum verba, atque sententias nuper collegimus. De quibus alias.

Instit. de leg. agn. suc. p. pla. cebat. & de seru. cog. in pri. & de bo. pos. p. cum quæ antea.

Ad Papiam legem reuertamur. Et libr. I. I. Theodosiani Codicis constitucionum extat Constantij & Iuliani rescriptum, quo inofficiosa dos esse dicitur, cum in fraudem legis Papiæ amplius dodrante marito secundo datur, extantibus liberis ex priore matrimonio. Qua de re nihil amplius accepi.

IV.
l. 1. de inoff. dotib. in C. Theod.

Aliud caput est apud Gellium libr. I. Noctium: *Papiam*, inquit, *legem inneminus, qua canesunt, ut Pontificis Maximi arbitrata virgines e populo viginti legantur, sortitioque in concione ex eo numero fiat.* Agit autem de Vestalibus virginibus, quatum vno tantum loco mentionem fieri in iure ciuili existimo Nouella VI. Capitalem enim poenam diaconissis Iustinianus indicit, si stuprum passæ fuerint, ad exemplum earum virginum, quas olim Vestæ consecratas viuas defodiebant, si in corpus peccassent. Referuntur à Gellio Vestalium condiciones satis diligenter ex Antistij Labeonis, & Atei Capitonis, atque aliorum libris, quas referre nimis longum esset. De hac tamen lege intelligendum est quod Suetonius scribit, Sacerdotum & numerum, & dignitatem, & commoda Augustum auxisse præcipue Vestalium virginum. Cumque in demeritur locum aliam capi oporteret, ambirentque multi, ne filias in fortem darent adiurauit, si cuiusquam neptium suar. competeret ætas, oblatum se cam fuisse. De præmiis quoque antea dictum est ex Dione libr. LVI. præmiis earum quæ peperissent, honestatas esse. Plutarchus tamen in Numa scribit eum Regem magnos honores Vestalibus tribuisse: in quibus erat, ut testamentum facere etiam viuo patre, & cetera gerere sine tutoris auctoritate possent, quemadmodum trium liberorum matres. *Cum fascibus quoque, inquit, cum prodeunt deducantur;* quod tamen Augusti temporibus ceptum Dion scribit libr. XLVII. Sed sortitio, ut Gellius scribit, non necessaria postea visa est, sed si quis honesto loco natus adiret Pont. Max. atque offerret ad sacerdotium filiam, cuius saluis religionum obseruationibus ratio haberi posset, Popiliæ legi satisfactum erat. Popiliam autem, siue Pompiliam, fuisse arbitror Numæ Pompilij legem, qua Vestales consecrabantur, ut infra scribemus. Hæc sunt quæ de Papiæ lege reperimus, quæ Tiberij temporibus, ut Tacitus scribit, item Claudij, ut Suetonius, moderata est. Apud Ciceronem vero Papiæ lex pro Popilia scribitur, ni fallor, in oratione pro Archia poëta, qua de re mox videbimus.

V.
cap. 11.

Auth. quomodo ob. ep. p. epotict.

Alia lex est, cuius Cicero mentionem facit libr. III. de Officiis, his verbis: *Mala etiam, qui peregrinos urbibus prohibent, eosque exterminant, ut Petronius apud patres nostros, Papius nuper. nam esse pro ciue qui ciuis non sit, restitui est non licere. quam tulerunt legem sapientissimi Consules Crassus & Scævola: vsu vero urbis prohibere peregrinos sane inhumannum est.*

LIVVS lib. iv. scribit L. Papirium Crassum, L. Iuniū Coss. cum legem de multarum æstimatione pergratam populo a Tribunis parari, vnius ex eorum collegio proditiōe sensissent, ipsos præoccupasse, eamque magno populi favore tulisse. Eam nos Tarpeiam Æterniam fuisse suspicamus, de qua alio loco plura.

II.
cap. 3.

Ad eandē autem referendum non est quod Plinius lib. xxxiii. scribit Papiriana lege semunciales asses factos esse. Etenim ante primum bellum Punicum asses librā pendebant, ex quo asse pro libra in plerisque rebus utimur ut alio loco scripsimus. Tum primum sextantarii asses facti, ut cum impensis Resp. non sufficeret, æs alienum in hunc modum dissolueretur, quinque partibus in lucrum ærii cedentibus. Sextantem enim, hoc est uncias duas, asses singuli pendebant; quod ad vsum Reip. non magnū detrimētum priuatorum fuit, ut Pompeius scribit, si modo cum exteris nationibus commercium nummor. non esset. Post septem autem annos Annibale urgente, Q. Fabio Maximo Dictatore unciales asses facti sunt, & Respub. dimidium lucrata est. Quo tempore denarius quoque qui argenteus nummus fuit, quinque annis ante primum bellum Punicum signatus decem assium æstimatione, tum primū ad xvi. asses auctus est, quinarius, qui etiam Victoriatus dicebatur, de quo in Clodiis legibus scripsimus, non quinque ut olim, sed octo assib. æstimatus est: eadem quoque ratione sestertius nummus quatuor assib. mutabatur, non vero assib. duobus & semisse, ut olim. Quæ æstimatio ad Volusij Mæciani tempora pervenit, qui de asse lib. singul. scripsit, ex quo verba donationum ab Iustiniano explosa lib. i. i. Emendationum interpretabamur. Post illam igitur æstimationis mutationem *mox lege Papiriana*, inquit Plinius, *semunciales asses facti sunt, atque iterum dimidiam partem Resp. lucrata est*. Ita paulatim evenit, ut pro libra æris semuncia assis loco daretur. Eutropius lib. i. i. rerum Romanarum argenteum nummum primum signatum fuisse scribit vndecimo anno primi belli Punici: qua in re à Plinio xvi. annis dissentit.

I. ultim. C. de
dona.

III.
epist. 21. li. 9.

C. Carbonis quoque leges Papirias esse non dubito ex epistola quadam Ciceronis ad Papirium Pætum, qua Papirij omnes enumerantur. in qua extrema ita scriptum est: *Tres fratres fuere, Publius, Caius, Marcus Carbones. Publius Flacco accusante condemnatus, fugit Marcus ex Sicilia, Caius accusante L. Crasso cantharidas sumpsisse dicitur. Is Tribunus plebis seditiosus, & P. Africano vim attulisse existimatus est*. Huius est Tabellaria lex de iubendis legibus, ac vetandis, ut idem Cicero scribit lib. iii. de legibus quem seditiosum ciuem atque improbum appellat, cui ne reditus quidem ad bonos, inquit, salutem à bonis potuit auferre.

al. ad ferre.
1 V.

Florus quoque lib. i. ix. scribit Carbonem tulisse, ut eundem Tri. Pl. quoties populus vellet, creari liceret: quam rogationem Africanus minor dissuasit, in qua oratione dixit Tiberium Gracchum iure cæsum videri, tenuitque eius dissuasio, ut Florus scribit. Appianus tamen, cum de secundo Tribunatu C. Gracchi agit, legem fuisse scribit, qua id permittatur.

tebatur. Cicero vero lib. 11. de Oratore de illa Carbonis & Africani cō-
tentione ita scribit: *Cum L. Opimij causam defendebat apud populum au-*
diente me (M. Antonius loquitur) C. Carbo Consul nihil de C. Gracchi cade
negabat, sed id iure pro salute patriæ factum esse dicebat; vt eidem Carboni
Tribuno plebis alia tum mente Remp. capefcenti P. Africanus de T. Grac-
cho interroganti responderat, iure casum videri. Ex quo loco illa quoque
varietas Carbonis cognoscitur, de qua ex lib. 111. de legibus antea scrip-
simus. Sed & in Miloniana Ciceronis idem illud Africani responsum
refertur.

Idem Cicero in oratione pro Archia poeta scribit: *Data est ciuitas Sil-*
lani lege & Carbonis, si qui fœderatis ciuitatibus adscripti fuissent; si tum,
lex ferebatur, in Italia domicilium habuissent; & si LX diebus apud Prato-
rem essent professi. Eam legem, vt opinor, postea Papiam, vel vt arbitror,
Papiriam appellat.

Adiam legem Qu. Papirius Tr. Pl. tulisse dicitur apud Ciceronem in
oratione pro domo, quæ vetabat iniussu plebis ædes, terram, aram con-
secrare. Quam Cicero ita interpretatur, vt de ædibus sacris, de agris ab
hostibus captis, non de priuatis ædibus atque agris intelligatur. *Neque*
enim, inquit, id fieri fas erat, neque quisquam fecerat, neque erat causa, cur
prohibendo non tam deterreere videretur, quā admonere. Et postea: *Lex Pa-*
piria vetat ædes iniussu plebis consecrari: sit sane hoc de nostris ædibus, ac
non de publicis templis. Quo autem tempore hæc lex lata sit, ignoro; eam
tamen veterem M. Cicero appellat. Alia lex est, quam L. Papirius tulit
de sacramentis, siue is Tribunus plebis fuerit, vt in Festi veteri libro est,
siue Tribunus militum, vt quidam suspiciantur. Festi verba hæc sunt: *Sa-*
cramentum æs significat, quod pœna nomine penditur. siue eo quis interroga-
tur, siue conceditur. id in alijs rebus quinquaginta æstium est, in alijs rebus
quingentor. inter eos, qui iudicio inter se contenderent. qua de re lege L. Pa-
pirij Tribuni pl. sanctum est his verbis. QVICVNQVE PRAETOR POST-
HAC FACTVS ERIT QVI INTER CIVES IVS DICET TRES VI-
ROS (CAPITALES) POPVLVM ROGATO: IIQVE TRES VIRI. ....
QVICVNQ, ... FACTI ERVNT SACRAMENTA EX .... IVDI-
CANTOQVE, EODEMQVE IVRE SVNTQ. VTI EX LEGIBVS PLE-
BEIQVE SCITIS EXIGERE IVDICARE ESSEQVE OPORTET.
Sacramenti autem nomine id æs dici ceptum est, quod & propter ararij ino-
piam, & sacrorum publicorum multitudinem consumebatur id in rebus di-
uinis. hæc Festus. Videndus etiam Varro lib. v. de lingua Latina.

PESOLONIA.

PVD Paulum lib. 1. sententiar. scriptum est: *Si quadrupes*
pauperiem fecerit, damnum vè dederit, quid vè depasta sit, in
dominum æstio datur, vt aut damni æstimationem subeat,
aut quadrupedem dedat; quod etiam lege Pesolonii de cane
cauetur. Dicemus in XII. Tabulis Solonis legem fuisse,
quæ de canis noxa scripta est apud Plutarchum, vnde Decemviri hæc i-
psam de pauperie sumpserunt. Itaque non Pesoloniam, sed Soloniam,
aut Solonis, scribendum esse arbitramur.

et quadrupes
de cedat.

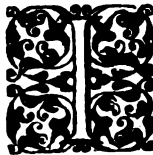

N legibus Ambitus scriptum est C. Petillium Tr. Pl. primum de ambitu tulisse, C. Fabio, C. Plautio Coss. ex Livio lib. VII. *Ambitus autem, ut Sex Pompeius scribit, proprie dicitur locus inter duorum vicinorum adificia duorum pedum & semipedis, ex lege XII. Tab. ad circumeundi facultatem relictus. A M. enim pro circum veteres vsurpant; ex quo, inquit, honoris ambitus dici coepit a circumeundo & supplicando.*

- II. Idem Livius lib. VII. scribit, C. Petillio, L. Papirio Mugilano Coss. plebi Romanæ velut aliud initium libertatis factum esse, quod nece dederunt. Cum enim L. Papirius foenerator C. Publilium ob res alienam patris in uerum accepisset, in eum libidinem suam exercere cupiens, quod is flagitium aspernabatur, verberibus probum adulescentem adfecit. Qui cum se in publicum proripuisset, causam dedit, ut Consules iussu Senatus ad populum ferrent, ne quis nisi qui noxam meruisset, donec poenam lucret, in compedibus aut in neruo teneretur: pecuniarum creditæ bona debitoris, non corpus obnoxium esset. Veteribus autem legibus Romuli, & XII. Tabular. patria potestas late patebat, ut vincire filium, verberare, necare, vendere, pignori dare liceret, ut in Quoddecim scribemus.

PETRONIA. De hac in Iunia Petronia vidimus.

PLAVTIA.

TA veteres in Claudio, & Clodio; aurata, & orata, & olla, plastro, & plostro variabant. Celebris autem Plautia lex est de vi. De qua Iulianus lib. XLV. Digestorum, Si dominus, inquit, fundi homines armatos venientes existimauerit, atque ita profugerit, quamuis nemo eorum fundum ingressus fuerit, vi deiectus videtur. Sed nihilominus id prædium etiam antequam in potestate domini redierit, à bona fidei possessore vsucapitur. Quia lex Plautia, & Iulia ea demum vetui longæ possessione capi, quæ vi possessa fuissent; non etiam ex quibus vi quis deiectus fuisset. Idem Iustinianus scribit lib. II. Institutionum, legem Iuliam, & Plautiam vi possessar. rerum prohibere vsucapionem. Quod vero Iulianus scribit, vi deiectum videri, qui armatos venire ad se existimasset, Ciceronis verba confirmant in oratione pro A. Cæcinnæ: At vero hoc quidem iam vetus est, inquit, & maioris exemplo multis rebus vsitatum: cum vim ad faciendam veniretur, si quos armatos quamuis procul conspexissent, ut statim testificari discederent, optime sponsonem facere possent, ut adversus edictum Prætoris vis facta esset. De hac lege existimo intelligi oportere, quod Cicero in Miloniana scribit, Milonem Clodio fuisse odio, vexatorem furoris, domitorem armorum suorum, postremo etiam accusatorem suum. Rem enim, inquit, Milonis lege Plautia fuit Clodius, quoad vixit. Asconius vero in eadem scribit M. Scaevum, qui dux fuerat in expugnanda taberna, in qua Clodius occisus est, primum lege Pompeia, deinde lege Plautia de vi fuisse postulatam, quod

l. non solum.
p. si dominus
de vsucap.

Inst. de vsuc.
p. furtivæ.

quod loca occupasset, & cum telo fuisset. Vtraque autem lege absolutus est odio magis Clodij, quam causa. Iam vero M. Caelius in epistola quadam ad Ciceronem scribit C. Sempronium Rufum calumniam tulisse; quod M. Tucium accusatorem suum reum lege Plotia de vi fecisset, eo consilio, ne sibi eo anno causa esset dicenda.

Altera lex Plotia fuit de iudiciis, de qua Cicero in Cornelia apud Asconium: *Memoria, inquit, teneo, cum primum Senatores cum equitibus Romania lege Plotia iudicarent, hominem dijs ac nobilitati perinuisum Cn. Pompeium causam lege Varia de maiestate dixisse.* Cum enim Sempronius lege equester ordo in iudiciis dominaretur, M. Plautius † Silanus Tribunus Plebis Cne. Pompeio Strabone, L. Porcio Catone Coss. anno secundo belli Italici, ut Asconius scribit, legem tulit adiuvantibus nobilibus, ut Tribus singula, quinos denos suffragio crearent, qui eo anno iudicarent; ex eo factum esse, ut Senatores quoque in eo numero essent, & quidam etiam ex plebe. Tribus autem xxxv. fuerunt, unde iudicum numerus dx xv. fuit. Idem Cicero lib. iv. ad Atticum: *Non enim te puto de lustro, quod iam desperatum est, aut de iudicijs, quae lege Plotia sunt, quare.* Quae verba fortasse ad legem Plotiam de vi pertinent. iam enim tum lege Aurelia iudicia fuerant Senatoribus, Equitibus, & Tribunis avariis communicata. Quod vero apud Suetonium scriptum est, rogatione Plotia C. Caesarem in Tribunatu militum reditum in ciuitate confecisse L. Cinnæ uxoris fratri, & his qui cum eo civili discordia Lepidum secuti fuerant, & ad Sertorium confugerant: ad neutram legem referendum est, sed id priuilegium potius fuit.

P O M P E I A.

DE patriciis lex hæc peruulgata est, qua cauetur, ut si quis parentis, aut filij, aut omnino adfinitatis eius, quæ nuncupatione parentum continetur, fata præparauerit, siue clam, siue palam id ausus fuerit, nec non is cuius dolo malo id factum est, vel conficiis criminis existit, licet extraneus sit, poena patricij puniatur, & neque gladio, neque ignibus, neque ulli alij solenni poenæ subiciatur, sed infusus culleo cum cane, & gallo gallinaceo, & vipera, & simia, & inter eas feræ angustias comprehensus, secundum quod regionis qualitas tulerit, vel in vicinum mare, vel in amnem proiciatur: ut omnium elementorum usu viuus carere incipiat, & ei cælum superstiti, terra mortuo auferatur. Si quis autem alias cognatione vel adfinitate personas coniunctas necauerit, poenam legis Corneliæ de sicariis sustinebit. Hæc Iustinianus scribit libro quarto institutionum: item Marcianus libro decimoquinto institutionum, & Modestinus libro duodecimo Pandectarum. Plutarchus ait Romulum Regem nullam patricio poenam indidisse, sed qualemcumque cædem patricium appellasse. Illud enim fieri non posse, hoc impie fieri indicauit. Itaque primus L. Hostius traditur post annos dc. & post Punica bella patrem suum occidisse. Florus tamen libro lxxviii. scribit, Malleolum matre interemptæ omnium primum infusus culleo in mare præcipitatum fuisse. Ad Herennium quoque lib. i. scriptum est: *Qui parentem necesse*

Instit. de pub.
iud. p. alia. l. r.
& pen. de lo-
ge Pomp. de
penal.

indicatus erit, is obuolutus & obligatus corio deiciatur in profluentem. Malleolus indicatus est matrem necasse: ei damnato statim folliculo lupino os obuolutum est, & solea lignea pedibus inducæ sunt, & in carcerem ductus est. Qui defendebat eum, tabulas in carcerem adferunt, testamentum ipso presente conscribunt, testes rite adfuerunt: de illo supplicium paulo post sumitur. Idem exemplum lib. 11. de inuentione totidem propemodum verbis refertur; & utroque loco de testamento dubitatur; quod Vlpianus lib. x. ad Sabinum irritum fieri cum sententiam passus est, scribit. Quod vero ex Plutarcho retulimus, Romulum nullum supplicium constituisse illis, qui parentem necassent, idem Solonem fecisse in Rosciana priore Cicero scripsit: Qui cum interrogaretur, cur tantum scelus sine pœna reliquisset, respondisse fertur, se id neminem facturum putasse. Quanto melius atque sapientius, inquit Cicero, maiores nostri, qui tantum facinus singulari quodam supplicij genere vindicauerunt? De quo illa laudantur ab eodem in Oratore, quæ in eadem causâ adulescens dixerat. Etenim quid tam est commune, quam spiritus uiuis, terra mortuis, mare fluctuantibus, litus cæcis? Ita uiuunt, dum possunt, ut ducere animam de celo non queant: ita moriuntur, ut eorum ossa terram non tangerent: ita iactantur fluctibus, ut nunquam alluantur: ita postremo eiciuntur, ut ne ad saxa quidem mortui conquiescant. Ex his omnibus locis colligo legem hanc non esse à Cn. Pompeio Magno latam, cum ea Malleolus multis annis ante Pompeium damnatus sit, & Cicero à maioribus fuisse hanc pœnam impositam scribat. Quanquam fieri potuit, ut alia lege hæc eadem pœna imposita est.

11.

Illæ autem Pompeij sunt, quas in tertio Consulatu tulisse eum Asconius in Miloniana scribit. Duas enim ait ex S. C. promulgasse. Alteram de vi, qua nominatim eadem in Appia via factam, & in curiam curiæ, & domum M. Lepidi Interregis oppugnatam comprehendit. Fuerant autem hæc illis diebus patrata, Clodio in Appia occiso, cuius corpus in curia combustum fuit, quo incendio & ipsa curia flagrauit. Alteram tulit de ambitu pœna grauiore, & forma iudiciorum breuiore, Vtraque enim lax, inquit, prius testes dare, deinde uno die atque eodem ab accusatore & ab reo perorari iubebat, ita ut duæ horæ accusatori, tres reo darentur. De hac iudiciorum forma & lege Cicero in Bruto scribit. Cum enim de sua & Hortensij exercitatione in causis diceret: Lege, inquit, Pompeia terminis horis ad dicendum datis, ad causas simillimas inter se, vel potius easdem, noui ueniebamur cotidie. Et initio libri quarti de finibus ita Catonem loquentem inducit: An tandem, inquit, cum ego te hac noua lege videam eodem die accusatori respondere, & tribus horis perorare, in hac me causa tempus dilaturum putas, quæ tamen à te ægetur non melior, quam illa sunt, quas interdum obtines. Nouam legem hanc ipsam Pompeiam appellat, quæ eam iudiciorum formam constituerat. De eadem libro xii. ad Atticum scribit, inquit, ad me uenit de Trigelio autem, sine de Phamea per seipso loquitur, dixitque iudicem operam dare sibi constituisse eo die ipso, quod de Sextio nostro lege Pompeia in consilium ire necesse erat: scis enim dies illam iudicium præstituros fuisse, & quæ sequuntur. Quæ uerba in epistola quoque ad Fabium Gallum referuntur. Eodem pertinet quod Philippica Iudicij Centurionibus iudicatus lege Julia, etiam hæc Pompeia,

1. si quis filio.
p. irritum. de
iniur. rupto.

epist. 49.

Lib. 7. epist.

24.

Peia, & Aurelia patuisse.

Suetonius in Cæsare Dictatore aliam Pompei legem refert de iure magistratuum; in qua eo capite quo à petitione honorum absentes submouebat, ne Cæsarem quidem excepit per oblivionem. Lege tamen in æs incisa, & in ararium condita correxit errorem suum. Apud Plutarchum quoque laudari reos à Pompeio lege prohiberi fuisse scriptum est, quam tamen is in Planco reo neglexit. Plinius etiam Secundus legem Pompeiam in Bithynia seruari, in epistolis ad Traianum scribit, quæ tota provincialis fuit. Idem Tribuniciam potestatem à Solla deminutam restituit, ut ex Cicerone lib. i. de legibus constat. De his legibus Tacitus lib. iii. ita scribit. *Neq; multo post Tribunis reddita licentia, quoquo vellent, populum agendi iamque non modo in commune, sed in singulos homines latæ questiones, & corruptissima Rep. plurimæ leges. tum Cn. Pompeius tertium Consul corrigendis moribus delectus, & grauior remedijs, quam delicta erant, suarumq; legum auctor idem ac subuersor; quæ armis tuebatur, armis amisit. exin continua per xx. annos discordia, non mos non ius.*

Lib. x. epist.
83.

POPILIA VEL POMPILIA.

Papia lege dictum est, illius legis caput, quo virgines Vestales sortito eligebantur. non diu obseruatum, ut Gellius lib. i. scribit. *nam si quis, inquit, honesto loco natus audeat Pont. Max. atque offerat ad sacerdotium filiam suam, cuius dumtaxat saluis religionum obseruationibus ratio haberi possit, gratia Popilia legis per se ratum sit.* His verbis incertum est Popilia lex Papiam ne abroget, an vero eadem ipsa Papiæ sit: an quod magis arbitror, Numæ Pompilij Regis, quæ ut Liuius scribit, virgines Vestæ legit, Alba oriundum sacerdotium, & genti conditoris haud alienum. His, ut assidue templi antistites essent, stipendium de publico statuit; virginitate, alijsq; cæremonijs venerabiles ac sanctas fecit. Dionysius quoque lib. i. & Plutarchus in Numa scribunt, Pompilium Regem quattuor virgines, Seruium alias duas constituisse, sex deinde fuisse perpetuo. Triginta eas annos virginitatem seruare oportebat, denis annis accipiendis, colendis, atque tradendis cæremonijs exactis. Cetera apud Gellium perscripta sunt.

cap. 12.

lib. 1.

P O R C I A.

LIVIVS lib. x. cum de Valeria lege, quæ de prouocatione lata est, scriberet: Porcia, inquit, *lex sola pro tergo ciuium lata videtur: quod grani pœna si quis verberasset, necasset reum Romanum sanxit.* Valeria enim nihil ultra quam improbe factum esse adiecerat. De hac in Rabiriana perductione Cicero: *An de ciuibz, inquit, Romanis contra legem Porciam verberatis, aut necatis plura dicenda sunt? & postea: Porcia lex virgas ab omnium Romanorum corpore amouit, hic nisi visceris flagellaretis: Porcia lex libertatem ciuium liberiori eripuit.* Libanus homo popularis iurisperitus et aduersarius in Verrē quoq; de supplicijs cum clump Romanorum virgines fuisse

124 POSTVMIA, PVBLICIA, PVBLILIA, PVPIA.

scripſiſſet, eique crucem paratam: *O nomen, inquit, dulce libertatis, o ius
eximium noſtra civitatis! lex Porcia, legeſque Sempronie: o graviter deſi-
derata, & aliquando reddita plebi Romanae Tribunicia potestas: hucine
tandem omnia reſiderunt?* Meminit huius Salluſtius in Catilin. Huius le-
gis nomen non à M. Porcio Catone, ſed ab aliquo Porcio Læta acce-
ptum eſſe denarius nummus indicat: in quo P. LAECA & PROVOCO
legitur ea ſpecie caſata, ut civis Romanus à magiſtratu, cui licitor preſto
eſt, provocare videatur. Læcam vero cognomen eſſe Porciorum gentis, Li-
vius lib. xxi. oſtendit, & alius denarius, in quo eſt M. PORC. LAE-
CA. Vnde cognovimus LAECAM non LECCAM ſcribendum eſſe apud
Ciceronem, & Salluſtium, cum in focis coniurationis M. Læcam nu-
merant.

Cic. in Catil.
1. & 2. & pro
Sulla.

POSTVMIA.

cap. 11.

OSTVMIA lex apud Plinium lib. xiv. reſertur. Romu-
lum enim diis lacte libaſſe non vino, Numæ regis Poſtu-
miam legem fuiſſe. VINO ROGVM NE RESPERGITO.
Quod ſanxiſſe illum propter inopiam vini ſcribit. Eadem
lege ex imputata vite libari vina diis nefas ſtauiſſe, ut
putare cogerentur. Huc fortasſe Catulli carmen pertinet:

*Inger mei calices amarioreſ,
Vt lex Poſtummia inbet magiſtra,
Ebriofa acina ebriofioreſ.*

De quo Gellius lib. v. cap. xx. videndus.

PVBLICIA.

1. in quibus
de aleato.

ARCIVS ait lib. v. regularum ſponſionem facere licere ex
lege Titia, & Publicia, & Cornelia in hiſ ludis, qui virtutis gra-
tia fieri in pecuniam liceat. De qua nihil amplius accepi.

PVBLILIA.

ANO poſt Romam conditam quadringentefimo decimo-
quarto Q. Publilius Philo Dictator ab collega T. Emilio Ma-
mercino Cos. dictus tres ſecundiſſimas plebi, aduerſas nobili-
tati leges tulit, ut Liuius lib. v. ſcribit. Vnam, ut plebiſcita
omnes Quirites tenerent, de qua ſe in Hortenſia lege vidimus. Alte-
ram, ut legum, quæ conitiis Centuriatis ferrentur, ante initum ſuffra-
gium patres auctores fierent. Quæ lege arbitror abſuliſſe patribus, ne
quod populo placuiſſet, id ſi ipſi auctores poſt ſuffragia non fieret, ab-
rogarent. Tertia lex fuit, ut aliter ex plebe Conſor fieret, etſi utrumque
iam tunc fieri licebat.

PVPIA.

Lib. 1. cap. 4.

AC lege comitialibus diebus Senatam haberi prohibebatur.
De ea Cicero ad Lentulum: *Senatus haberi ante Kalendas Febru-
arias per legem Pupiam, id quod ſon, non poteſt.* Et lib. 1. ad Quin-
trem.

crem. Comitiales diebus qui Quirinalia sequuntur, Appius interpretatur non impediri se lege Pupia, quo minus habeat Senatum, & quod Gabinia sanctum sit, etiam cogi ex Kalendis Febr. usque ad Kalendas Martias legatio Senatum cotidie dari. Et epistola secunda eiusdem libri: Consecuti sunt, inquit, dies comitiales, per quos Senatus haberi non poterat.

QVINCTIA.

VIVS legis nomen nusquam relatum inveni. Lex tamen ipsa apud Frontinum lib. II. de aqueductibus reperitur in hac verba: T. QVINCTIVS CRISPINVS COS. POPVLYM IVRE ROGAVIT, POPVLVSQVE IVRE SCIVIT, IN FORO, PRO ROSTRIS AEDIS DIVI IVLII, PREI. K. IVLIAS, TRIBVS SERGIA PRINCIPIVM FVIT, PRO TRIBV, SEX. L. F. VARRO. siue, vt potius legendum puto. SEX. TERENCEIVS. L. F. VARRO PRIMVS SCIVIT. significat enim Sergiam Tribum initium suffragandi fecisse. ex ea autem Sex. Terentium Varro nem L. F. primum suffragium tulisse. sequitur deinde: Quicumque post hanc legem rogatam riuos, specus, fornices, fistulas, castella, tubulos, lacus aquarum publicarum quæ ad urbem ducuntur, earumve quam, sciens dolo malo forauerit, ruperit, forare, rumpe-reve curauerit, peioremve fecerit, quominus ea aqua, earumve qua, in urbem Romam ire, cadere, flui, peruenire, duci possint, quove minus in vrbe Roma, & in his ædificiis, quæ vrbi continentia sunt, erunt, in hisque hortis, prædiis, locis, quorum hortorum, prædiorum, locorum dominis, possessoribusve aqua data, vel adtributa est, vel erit, vt saliat, distribuatur, diuidatur, in castella, lacus immitatur, is P. R. C. millia dare damnas esto. & qui clam quid eorum ita fecerit, id omne sarcire, reficere, restituere, ædificare, ponere, cælare, & demoliri damnas esto, sine dolo malo. atque ita omnino vt quicumque curator aquarum est, erit, aut si curator aquarum non est, vel erit, tum is Prætor, qui inter ciues & peregrinos ius dicit, multam pignoribus cogito, coerceto, eique curatori, aut si curator non erit, tum ei

prætori, eo nomine cogere, & coercere, multa dicenda siue pignoris capiendi ius potestasque esto, si quid eorum seruus fecerit, dominus eius centum millia populo det. si quis circa riuos, specus, fornice, fistulas, tubulos, castella, lacus aquarum publicarum, qua ad urbem Romam ducuntur, vel ducuntur, terminatus steterit, ne quis eo loco post hanc legem rogatam quid opponit, molit, obsepi, figit, statuit, ponit, collocat, arat, ferit: neve in eum locum quid immittit, præterquam eorum faciendorum, reponendorum causa, præterquam quod hac lege licebit, oportebit. qui aduersus ea quid fecerit & aduersus ea repserit, ex iussu, causaque omnium rerum omnibusesto damnas. uti esset esseque oporteret, si is aduersus hanc legem riuum, specum rupisset, forassetve* quique specum forasset, rupissetve, quominus in eo loco pascere herbam, fœnum secare, sentes, vepres, caprificos, curatores aquarum, qui nunc sunt, quique erunt, circa fontes, & fontium, & murorum curam, riuos, & specus, terminatus, arbores, vites, vepres, sentes, † ripæ, macerix, salicta, harundineta excidantur, tollantur, effodiantur, † exco-
dicentur uti quod rectè factum esse volet, eoque nomine iis pignoris captio, multe dictio coercitioque esto, idque iis sine fraude sua facere ius potestasque esto* quominus vites, arbores quæ villis, ædificiis, macerixve incluse sint. materix, quas curatores aquarum causa cognita ne demolirentur, dominis permiserant, quibus inscripta, insculptaque essent ipsorum qui permisissent curatorum nomina, hac lege nihil † abrogatur, quominus ex his fontibus, riuis, specubus, fornicibus aquam haurire, sumere iis quibuscumque curatores aquarum permiserant,

al. Pilæ.

al. Extirpentur.

al. Rogato in
vet. m. l. Alij
nihilum ro-
gatur.

ferunt, præterquam rota, calice, machina, liceat, dum neque puteus, neque foramen nouum fiat, eius hac lege nihilum rogatio.* Valerius Probus tradit solere has notas in legibus scribi, E. H. L. N. R. quib. significaretur, Eius hac lege nihilum rogatur. Item has, S. Q. S. S. E. Q. E. N. S. R. E. H. L. N. R. Si quid sacri sancti est quod iure non sit rogatum, eius hac lege nihil rogatur. Ex quib. verbis in calce huius legis **NIHILVM ROGATVR** scribendum esse crediderim. Antiquior vero lex ab eodem Frontino refertur in hac verba: **NE QVIS PRIVATVS ALIAM DVCAT QVAM QVÆ EX LAVCV HVMVM ACCEDIT.** Item hæc: **NEQVIS AQVAM OLETATO DOLO MALO, VBI PVBLICE SALIT. SI QVIS OLETARIT, SESTERTIORVM X. MILLIVM MVLTÆ ESTO.** Oletare autem interpretatur olidam facere. In eisdem legib. scriptum esse ait, vt agri, qui aqua publica contra legem essent irrigati, publicarentur, Hæc Frontinus.

REGIA.

VLPIANVS & Iustinianus lib. i. institutionum scripserunt: *Quod principi placuit, legis habet vigorem; utpote cum lege Regia, qua de imperio eius lata est, populus ei, & in eum omne suum imperium & potestatem conferat.* Pomponius quoque lib. sing. enchiridij eleganter potestatem principis à C. Cæsare, & Octauio Augusto vsurpatam fuisse tacuit, & paulatim deuenisse Rempub. ad pauciores scribit. Et cum Senatus non probe regere omnes provincias possat, necesse fuisse, vt per vnum Reip. confuleretur. Itaque constituto principe datum ei ius esse, vt quod constituisset, ratum esset. Dion vero multo verius vtrique Cæsari post bellorum civilium victoriam à Senatu populoque Ro. omnem potestatem atque imperium concessum per vim ac metum scribit. Id quoque cæteris, qui legitimam potestatem deinceps ceperunt, tributum est, quam obrem legibus soluti dicuntur ab Vlpiano lib. xiii. ad legem Iuliam & Papiam: Augusta vero legibus soluta non erat, quia de ea re nulla lex fuerat rogata. Iure vero Seueri & Antonini vox digna principe laudatur, qui licet legibus solutos se esse animaduertent, legibus viuere se velle prædicabant. Exstat hodie eius legis, qua Vespasiano imperium delatum est, pars quædam Romæ in Ioannis Lateranensis æde, cuius verba sunt hæc:

l. i. de const. princ.
Instit. de iure natu p. sed. & quod princip. p.
l. i. p. cum enim. C. de vet. iur. enuc. l. 2. p. nouissimi. de ori. iu.

l. princeps. de legib.

Instit. quib. mo. test. inf. in fi.
l. digna. C. de legi. l. ex imperfecto. C. de testamen. Nunc est in Capitolio.

Frædusve cum quibus volet facere liceat ita vti licuit diuo Aug. Ti. Iulio Cæsari Aug. Tiberioque Claudio Cæsari Aug. Germanico.

Vtrique ei Senatui habere relationem facere remittere Senatus Consulta per relationem discessionemque facere liceat ita vti liquit diuo Aug. Ti. Iulio Cæsari Aug. Ti. Claudio Cæsari Aug.

Germanico.

Vtique cum ex voluntate auctoritateve iussu mandatuve eius præsenteve eo Senatus habebitur omnium rerum ius perinde habeatur servetur ac si è lege Senatus edictus esset habereturque.

Vtique quos magistratum potestatem imperium curationemve cuius rei petentes Senatui populoque Romano commendauerit quibusve suffragationem suam dederit promiserit eorum comitis quibusque extra ordinem ratio habeatur.

Vtique ei fines Pomerij proferre promouere cum ex Republica censebit esse liceat ita vti licuit Ti. Claudio Cæsari Aug. Germanico.

Vtique quæcumque ex vñu Reipublicę maiestate diuinarum humanarum publicarum priatarumque rerum esse censebit ei agere facere ius potestasque sit ita vti diuo Aug. Tiberioque Iulio Cæsari Aug. Tiberioque Claudio Cæsari Aug. Germanico fuit.

Vtique quibus legibus plebeive scitis scriptum fuit ne diuus Aug. Tiberiusve Iulius Cæsar Aug. Tiberiusque Claudius Cæsar Aug. Germanicus tenerentur iis legibus plebisque scitis Imp. Cæsar Vespasianus solutus sit quęque ex quaque lege rogatione diuum Aug. Tiberiumve Iulium Cæsarem Aug. Tiberiumve Claudiũ Cæsarem Aug. Germanicum facere oportuit ea omnia Imp. Cæsari Vespasiano Aug. facere liceat.

Vtique quę ante hanc legem rogatam acta gesta decreta imperata ab Imperatore Cæsare Vespasiano Aug. iussu mandatuve eius à quoque sunt ea perinde iusta rataque sint ac si populi plebisve iussu acta essent.

Sanctio

Sanctio.

SI QVIS HVIVSCE LEGIS ERGO ADVERSVS LEGES ROGATIO-
NES PLEBISVE SCITA SENATVSVE CONSVLTA FECIT FACE-
RIT SIVE QVOD EVM EX LEGE ROGATIONE PLEBISVE SCI-
TO. S. VE. C. FACERE OPORTEBIT. NON FECERIT HVIVS LE-
GIS ERGO ID EI NE FRAVDI ESTO NEVE QVID OB EAM REM
POPULO DARE DEBETO NEVE CUI DE EA RE ACTIO NEVE
IUDICATIO ESTO NEVE QVIS DE EA RE APVD

* I. SINITO

* SE AGI NOS.

In his verbis illud neminem fallat, quod capite quarto scriptum est,
EORVM COMITIS QVIBVSQVE EXTRA ORDINEM RATIO HA-
BEATUR. Est enim COMITIS pro comitiis scriptum, ex veteri libra-
riorum more qui vna littera pro duabus eiusdē generis utebantur, quod
poëtæ quoque crebro vsurpant. Id genus scribendi in Florentinis Pan-
dectis animaduertimus, vt in Emendationibus dictum est. Quod vero
extrema legis pars sanctio appellatur, veterem quoque legum morem
interpretabitur; de quo Papinianus libro secundo definitionum scribit:
*Sanctio legum, quæ nonissime certam pœnam irrogat his qui præceptis legis
non obtemperauerint, ad eas species pertinere nō videtur, quib. ipsa lege pœ-
na specialiter addita est.* Hac enim postrema legis parte de lege ipsa san-
ciebatur, quam pœnis, atque aliis condicionibus sanctam atque inuiola-
tam efficiebant. Iustinianus lib. II. institutionum: *Ideo autem muros, in-
quit, sanctos dicimus, quia pœna capitis constituta est in eos, qui aliquid in
muros deliquerint. Ideo & legum eas partes, quibus pœnas constituimus
aduersus eos qui contra leges fecerint, sanctiones vocamus.* Vlpianus lib.
LXVIII. ad edictum: *Proprie, inquit, dicimus sancta, quæ neque sacra, neq;
profana sunt, sed sanctione quadam confirmata, vt leges sanctæ sunt; sanctio-
ne enim quadam sunt subnixæ. & interdum, inquit, in sanctionibus adicitur,
vt qui ibi aliquid commisit, capite puniatur.* Itaque hæ sanctionum pœnæ
ad ea capita non pertinent, quæ aliis pœnis vindicata sunt: tum quod in
toto iure civili generi per speciem derogatur; tum etiam quod verisimi-
le non est, delictum vnum eadem lege variis æstimationibus coerceri vt
Papinianus scribit. Quam interpretationem ab aliis didicimus Accur-
siana longe præstare. M. Cicero libro tertio ad Atticum de sanctione
Clodianæ legis, qua ipse in exilium fuerat missus, vel potius eiaqua & i-
gni interdictum ita scribit: *Scis Clodium sanxisse, vt dix, aut omnino non
posset, nec per Senatum, nec per populum infirmari sua lex. Sed vides, inquit,
numquam esse obseruatas sanctiones earum legum, quæ abrogarentur. nam si
id esset, nulla fere abrogari posset. Neque enim vlla est, quæ non ipsa se sepiat
difficultate abrogationis. Sed cum lex abrogatur, illud ipsum rogatur, quo-
modo eam abrogari oporteat. Nihil est his verbis apertius; sed addam ta-
men aliud eiusdem Ciceronis testimonium in calce Verrinæ orationis
de signis: *Quid multa? inquit, nisi vehementius homini minatus essem, nisi
legum sanctionem paruaque recitassam, tabularum mihi potestas facta non
esset.* Item in oratione pro Cornelio Balbo: *sacrosanctum, inquit, esse ni-**

I. sanctio. de
pœn.Inst. de rer.
diui. p. sctæ.I. sacra. p. pro-
prie. co.

Epist. 13.

hil potest, nisi quod populus, plebs re sanxisset: deinde sanctiones sacrandæ sunt aut genere ipso aut obtestatione, & consecratione legis, aut pœna, cum caput eius, qui contra facit, consecratur. Non ignoro aliam esse huius nominis interpretationem; item in his ipsis sanctionibus non de pœna solum, sed de impunitate, de abrogatione, atque aliis de rebus quæ ad legem ipsam pertinerent, perscribi solere: his tamen contentus sum, ut ad legem Regiam reuertamur. Atque eam antiquam fuisse Iustinianus in quadam constitutione scribit: *Cum enim*, inquit, *lege antiqua, quæ Regia nuncupabatur, omne ius, omnisque potestas populi Ro. in imperatoriam translata sunt potestatem.*

l. i. cū enim
C. de ver. iur.
cau.

II.
l. de mort.
inf.

al. ARDEM
Gell. li. 4. ca. 3.
al. Tagit. vid.
Fest. ver. Pel-
lices & verb.
Tagit.
l. Massurius
de verb. sign.

l. 2. in pri. de
orig. iur.

Apud Marcellum lib. xxviii. Digest. scribitur: *Negat lex Regia mulierem, quæ prægnas mortua sit, humari antequam partus ei excidatur. Qui contra fecerit, spem animantis cum grandida peremisse videtur.* Hanc legem Numæ Regis fuisse arbitror, ut Pompiliam, & Postumiam; aut alicuius ex ceteris Regibus. Numam vero religiones, & sepulchrorum iura constituisse certum est. Eiusdem lex apud Gellium libro iv. & apud Sext. Pompeium refertur hæc: *PELLEX † ARAM IVNONIS NE TANGIT: SI † TANGIT IVNONI CRINIBVS DEMISSIS AGNVM FEMINAM CAEDITO.* Pellicem autem appellatam esse aiunt in hac lege, quæ vxorem habenti nupsit. Itaque apud Paulum lib. x. ad legem Iuliam & Papiam refertur Granius Flaccus in libro de iure Papiriano, qui scripserit pellicem vulgo vocari, quæ cum eo, cui vxor sit, corpus misceat. Ius autem Papirianum erat, Regiarum legum collectio, quam Sex. Papirius fecerat, ut Pomponius scribit. Granius igitur hanc legem, ut arbitror interpretabatur: Massurius vero dicebat pellicem apud antiquos habitam, quæ cum vxor non esset, cum aliquo tamen vivebat, quam postea amicam, aut honestiore nomine, concubinam appellarunt. Alij eam, quæ vxoris loco sine nuptiis in domo esset, quam *παλλακίω* Græci vocant. Numæ quoque legem alio loco retulimus, quæ ab eodem Pompeio refertur: *SI QVIS HOMINEM LIBERV M DOLO SCIENS MOR TI DVIT, PARRICIDA ESTO.* Plutarchus tamen ad Romulum hanc legem referre videtur, ut in Pompeia diximus. Refertur ab eodem Pompeio Numæ lex, aut legis fortasse sanctio: *SI QVIS ALIVTA FAXIT, IPSOS IOVI SACER ESTO.* Aliuta autem pro aliter, & ipsos pro ipse accipitur. Ceteras aliorum Regum leges apud Dionysium & Plutarchū inuenire quis poterit. Sed & Tacitus lib. iij. auctor est Seruium Tullium Regem præcipuum legum latorem fuisse, quibus etiam Reges obtemperarent.

R E M M I A.

l. 1. ad S. C.
Turp.

l. quæ situm.
de iur. lib.

ARCIVS lib. sing. ad S. C. Turpillianum scribit: *Calumniari, est falsa crimine intendere; prauaricari, vera crimina abscondere; tergiversari, in vniuersum ab accusatione desistere, calumniatoribus pœna lege Remmia irrogatur.* Papinianus quoque lib. i. de adulteriis: *Quasitum*, inquit, *scio, an in publicis iudicijs calumnia damnati testimonium iudicio publico perhibere possunt? Sed neque lege Remmia prohibentur, & Iulia lex de vi, & repetundarum*

tundarum, & peculatus eos homines testimonium dicere non vetuerunt. Ex his duobus locis non male facturum arbitror, qui apud Ciceronem in oratione pro Sex. Roscio legem Remmiam non Memmiam scripserit. Quod etiam in veteri libro scriptum inueni. Verba eius sunt hæc: Ita tamen quasi te cupidum esse oportebat, ut horum existimationem; & legem Remmiam putares aliquid valere oportere. Accusatores multos esse in ciuitate vtile est, ut metu contineatur audacia: verumtamen hoc ita est vtile, ut ne plane illudamur ab accusatoribus. Cetera quæ ad hoc crimen pertinent, sub titulo de calumniatoribus, & ad S.C. Turpillianum lib. i i r. & xlv i i l. Digestor. reperientur.

RHODIA.

A PVD Volusium Mæcianum ex lege Rhodia refertur scriptum Imp. Antonini, quo legem Rhodiam mari præesse iubebat, modo ne ceteris legibus cōtra cautum esset, idemque Augustum iudicasse scribit. Paulus vero lib. i r. sententiarum: *Leges, inquit, Rhodia canetur, ut si leuanda nauis graua iactus mercium factus est; omnium cōtributione sarciat, quod pro omnibus datum est.* Qua de re plene lib. x i v. Digestor. titulo de lege Rhodia de iactu tractatur: & in illo Pauli libro, qui hodie exstat, titulo ad legem Rhodiam. Isidorus vero lib. v. etymologiar. scribit Rhodias leges naualium commerciorum esse ab insula Rhodo dictas, in qua olim mercatorum vsus fuerat. Exstat etiam Venetiis in Bessarionis Marciana bibliotheca Imp. Leonis & Constantini epitome iuris, in cuius initio de hac lege aliquot capitibus agitur, quorum partem in calce lib. i i. *Ἐποχὴν* Hamenopoli habemus. Sed ut diligentius Romæ in alio libro animaduerti, effectum argumentum esse à Græcis cognoui.

l. deprecatio.
de lege Ro-
dia.

l. i. co.

Dist. i. c. v. kl.

ROSCIA.

ROSCIVS Otho Tribunus plebis, ut Florus lib. x c i x. scribit, non vero Consul, ut apud Asconium in Cornelia-na scribitur, legem tulit, ut equitibus Romanis in theatro quatuordecim gradus proximi darentur, quos ordines alij appellant. M. Cicero in oratione pro L. Muræna: *L. inquit, Otho vir fortis, mens necessarius equestri ordini restituit non solum dignitatem, sed etiam voluptatem. Itaque lex hæc, quæ ad ludos pertinet, est omnium grauißima, quod honestissimo ordini cum splendore fructus quoque iucunditatis est restitutus.* De eadem lege Philippica i i. *Tenes ne memoria pretextatum te decoxisset; sed isti in quattuordecim ordinibus, cum esset lege Roscia decoctoribus certus locus constitutus, quamuis quis fortuna vitio non suo decoxisset.* Equites autem dicebantur, qui quadringentis millibus censerentur, ut in Iulia Theathrali dictum est. Flaccus in epistolis:

Viden. Corn.
Tacit. lib. i j.

Lib. i. epist. i.

*Si quadringentis sex septem millia desunt,
Est animus tibi, sunt mores, & lingua, fidesque,
Plebs eris. at pueri ludentes, Rex eris, aiunt,
Si recte facies.*

Et postea de eadem rei

Rostia dic sodes, melior lex, an puerorum

Nania, qua recte regnum facientibus offert?

Ad eandem fortasse pertinet, quod Quinctilianus ex Theatrâli lege refert, QVI ARTEM LUDICRAM EXERCVERIT, XIV. ORDINIBVS PRIMIS NE SEDEAT.

RVPILIA.

HÆC ita à Siculis dicebatur, quam P. Rupilius Prætor in Sicilia de decem legatorum sententia tulerat, qua lege inter Siculos, qui non essent eiusdem ciuitatis, Prætor iudices sortito dabat; vt Cicero in Verrem de iurisdictione scribit.

SACRATÆ LEGES.

SACRATÆ leges, vt Sex Pompeius scribit, illæ dicebantur, quibus sancitum erat, vt si quis aduersus eas fecisset, sacer alicui deorum esset. In illa igitur seditione, quæ xvii. fere anno post Reges exactos facta est, vt Pomponius scribit; cum plebs à patribus secessisset, & sibi Tribunos in môte Sacro creasset, vel vt Liuius lib. 11. ait sedata ea seditione, legē Sacratam cōstituerunt, vt plebei magistratus sacrosancti essent. quibus auxilij latio aduersus Coss. esset, neve cui patrum capere eum magistratum liceret. De hac lege Ciceronis oratio de provinciis consularibus intelligenda est, in qua extrema: *Si Patricius, inquit, Tribunus plebis fuerit, contra leges Sacratas; si plebeius, contra auspicia fuisse.* De Clodio autem verba facit, qui se adoptari à plebeio homine passus est, vt Tribunus Plebis fieret. In adoptione autem, vt in oratione pro domo scribit, contra auspicia lex lata fuerat. Apud Dionysium libro vi. tota hæc Sacrata lex refertur in hanc sententiam: *Tribunum inuitum nemo compellat quidquam agere; neve verberet, verberare inbeat; neve occidat, occidere inbeat. Si quis contra fecerit, impius execrabilisque sit; bona eius ad sacra Cereris publicentur; qui eum occiderit, impune fecisse dicatur. Et ne populo Romano liceat hanc legem abrogare, intare omnes cines Romanos oportet, se suosque liberos perpetuo hac lege vsuros. Addant etiam imprecationem, vt si secundum sacramenta fecerint, propitios habeant caelestes deos. sin autem fefellerint, aduersos.* Hoc itaque sacramento præstito, sacrosancti Tribuni, Sacer ille mons, vt Appianus scribit, & Sacratæ leges dictæ sunt. Sed & Horatia & Valerii legibus eadem hæc Tribunorum auxilia sancita sunt. Hac eadem de re Asconius in Corneliâ diligenter tractat. Apud Liuium quoque lib. 111. scriptum est, Decemviris legum ferendarum potestatem datam esse, modo ne lex Icilia de Aventino, aliæque Sacratæ leges abrogarentur. Ad easdem leges referendum est, quod Cicero in Sextiana, & pro domo sua scribit. *Vetant leges Sacratæ, vetant x11. Tabula leges priuatis hominibus irrogari; id enim priuilegium.* De quo in x11. videbimus. Idem lib. 11. de legibus: *Sunt certa,* inquit,

l. 1. p. isdem
temporib. de
orig. iur.

inquit, legum verba, neque ita prista, vi in veteribus his, Sacra, sique legibus, &c. Militaris quoque sacra lex lata est, M. Valerio Corvino Dictatore; C. Marcio Rutilo, Q. Servilio Coss. vt Livius in calce libr. vii. scribit: Ne cuius militis scripti nomen, nisi ipso volente, deleatur; additumque legi, Ne quis ubi Tribunus militum fuisset, postea ordinum ductor esset. Quod propter P. Salonium latum esse dicitur. Qui alternis annis Tribunus militum & primus Centurio erat, quem primi pili poetica appellarunt,

SATYRA.

Ex Pompeius scribit, Satyram & genus cibi dici ex varis rebus conditum, & legem multis aliis confertam legibus, & genus carminis, ubi de multis rebus disputatur. Isidorus quoque lib. v. etymologiar. scribit: *Satyræ lex est, quæ de pluribus simul rebus loquitur, dicta quidem à copia rerum, & quasi à saturitate: unde & Satyræ, inquit, scribere est poemata varia condere, vt Horatij, Iuuenalis, & Persij. Ego vero magis arbitror Satyræ à Satyris ac Faunis, quos imitantur, cum illa verborum licentia, tum etiam dicacitate quadam, & varietate, quod in arte poetica Flaccus Horatius significare videtur. Quæ de causa Iustinianus scribit de veteri more docendi: Et primi anni hoc opus legentibus tradebatur, non secundum editi perpetui ordinationem, sed possum & quasi per Saturam (ita enim scriptum est) collectum, & utile cum inutilibus mixtum, maxima parte inutilibus deputata. Et in alia constitutione: Imperfecta Latinorum libertas incertis vestigijs stitabat, & quasi per Satyræ indulta adhuc remanet. Sallustius quoque in Iugurthino: Postero, inquit, die quasi per Satyræ sententijs exquisitis, in editionem accipitur. Ita enim magis placet vt scribatur, quod Alciatus noster probat libr. iv. de verbor. significatione, quam quod alij scribant per Satyræ legem. Omnibus itaque his locis significat ordinem rerum nullum servari, satantesque Satyros, vt ab illo Alphesibæo Vergilius fiebat, hoc esse imitatos.*

c. Satyræ dicta
stin. 2.

In proc. Digesti. p. & primi.

I. vn. C. de Lat. lib. rel.

Eclog. 5.

SCANTINIA, VEL SCATINIA.

VRPISSIMVM crimen hæc lex vindicabat, in quod insurgere leges, armari iura gladio ultore Constantius & Constantius iuebant. Apud Iuvenalem Satyræ secunda, cum dormire Iuliam legem adulteræ quidam dixisset, facete illa respondet:

I. cum vir. C. de adult.

*Tertius è celo cecidit Cato, sed tamen vnde
Hæc emis, his futo spirant opobalsama collo
Quæ tibi ne pudeat dominum monstrare tabernæ.
Quod si vexantur leges, ac iura, citari
Ante omnes debet Scantinia.*

Exstat etiã epistola M. Cæcilij ad Ciceronem, quæ ait cum se lege Scantiniæ ab inimicis postulari sensisset, ipse Appium Censorem eadem lege postulavit. Aliâ quoque epistola: *Curre, inquit, per deos atque homines,*

Lib. 8. epistolæ.
12.

cod. lib.
epist. 14.

cap. 1.

& quam primum hac visum veni, legis Scantinij indicium apud Drusum feri: Appium de tabulis & signis agere. Suetonius etiam scribit Domitianum lege Scatinia quosdam ex Senatoribus atque ex equitibus damnasse. Hanc legem, & Voconiam ex Aricino municipio venisse Cicero Philippica tertia scribit. Sunt qui arbitrentur ob C. Scantinum Capitolinū Tribunum plebis, de quo Valerius lib. v. i. scribit Scantiniam esse appellatam hanc legem. M. enim Claudius Marcellus Aedilis curulis die Scantiniō dixit ad populum, quod filium suum de stupro appellasset, qui cum se sua potestate excusare vellet, ceteri Tribuni noluerunt ei auxilio esse. Itaque solo teste pudentissimo adolescente producto, eo qui attentatus fuerat, damnatus est. *Pudicitiam quoque cum eriperet militi* (inquit Cicero in Miloniana) *Tribunus militaris in exercitu C. Marci propinquus eius Imperatoris, interfectus ab eo est, cui vim adferebat. Facere enim probus adolescens periculose, quam perpeti turpiter maluit.* Huius autem legis apud Ausonium Gallum mentio quoque fit, ut in Titia lege scribemus.

S C R I B O N I A .

Pvd Florum lib. x. l. i. scriptum est: *Om̃ L. Scribonius Tr. Pl. rogationem promulgasset, ut Lusitani, qui ex federe populo Ro. dediti à Servio Galba in Galliam venissent, in libertatem restituerentur.* M. Cato eam legem acerrime suavit, quæ eum præiudiciū in Galbā esset. Q. Fulvius nobilior in Senatu pro eo respondit; & ipse Galba se filiorum pietate & misericordia defendit. Rogatio itaque antiquata est. Eundem Tribunum Libonem postea Florus appellat; item Cicero in Bruto: *Cum Lusitanis, inquit, à Servio Galba Prætor contra interpositam ut existimabatur, filios interfectis, L. Libone Tr. Pl. populum incitante, & rogationem in Galbā privilegij similem ferente, summa senectute M. Cato legē suadens in Galbā multa dixit.* Libro tamen primo de Oratore L. Scribonium appellat, & utroque loco Galbā misericordia filiorum liberatum esse scribit. Eutropius lib. i. iij. rer. Rom. *Ser. Galba Prætor Lusitanos citra Tagum flumen habitantes, cum voluntarios in deditionē recepisset, per scelus interfecit.* Seruium autē Galbā, non Sergium scribendum semper esse, ex Suetonio in Galba didici. Sulpitij etenim Galbæ, Sergij Catilinæ, & alij fuerunt. Seruius autem Sulpicios plerosque appellatos constat. Item Seruius prænomē est, Sergius familiæ nomen. Legis tamen Scriboniæ mentio fit apud Paulum lib. i. l. v. ad edictum: *Libertatem, inquit, servitutium vñ capi posse verum est: quia eam vñtucationem sustulit lex Scribonia quæ servitutem constituebat, non etiam eam quæ libertatem præstat sublata servitute.* Quo loco Haloander non recte Voconiam scribere tentavit. Servitutium autem scriptum, ut in Florentino libro semper est, ut civitatum, prudentium, parentium, & cetera id genus, quæ Diomedes, & Priscianus lib. v. l. probant. Horatius quoque lib. i. l. i. carminum scribit:

Dos est magna parentium

Virtus, & metuens alterius viri:

Certo federe castitas:

Ciceronē quoq; in Verrinis hoc casu nō abstinuisse Priscianus testis est.

S E I A .

L. Scribonius
Libo.

l. sequitur. p.
vlti. de vsu
cap.

A PVD Ciceronem lib. II. de legibus vulgo scribunt: *Igitur tu Seias, & Appuleias leges nullas putas?* Sed ex veteri quodam libro, in quo, *Igitur tu Titias* scribitur. Nam cum de Seia lege nihil de Titia quædam acceperim, ita emendandum eum locum esse suspicor: quod aliis quoque probatur.

S E M P R O N I A.

T IBERIVS & Caius Sempronij Gracchi fratres Tribuni plebis plerasque leges per vim tulerunt aduersus nobilitatem: quamobrem vterque à suis ciuibus occisus est, Tiberius à P. Scipione Nasica, quem Serapione quidam appellant: Caius à L. Opimio Cos. Tiberij lex Agraria fuit, vt lex Licinia de quingentis iugeribus seruaretur. Qui eummodum excederet, initio scripsit, vt pretium è publico acciperet: postea Octauij intercessionem motus, agros eius publicauit: quibus diuidendis Tresuiros creati iussit, se, & fratrem, & Appium Claudium socerum, vt Plutarchus, & Appianus, & Florus lib. L. VII. scripserunt. quamuis apud Florum mēdose x. iugera pro D. scribatur. De hac lege Cicero in Sextiana: *Agrariam Ti. Gracchus legem ferebat; grata erat populo; fortuna constitui tenuiorum videbantur. Nitebantur contra optimates, quod ea discordiam excitari videbant; & cum locupletes possessionibus diuturnis mouerentur, spoliari Remp. propugnatoribus arbitrabantur.* Item in Rullum de lege Agraria: *Iubet auspicij colonarium deducendarum causa Decemuiros habere pullarios, eodem iure, inquit, quo habuerunt Tresuiros lege Sempronia. Audes etiam Rulle, inquit Cicero, mentionem facere legis Sempronia? nec te ea lex ipsa commonet, Tresuiros illos xxxv. tribuum suffragio esse creatos? & cum tu à Ti. Gracchi aequitate ac pudore longissima remotus sis; id quod dissimilima ratione factum sit, eodē iure putas esse oportere?* Addit Appianus lib. I. bellor. ciuiliū. Tresuiros singulis annis fuisse renouandos, vt agros publicos diuiderent, nemini autem supra D. iugera habere licuisse, filiis autem ex veteri lege eius dimidium permittebatur. Florus pecuniam quoq; ex Attali regis hereditate diuidere iussisse Tiberium scribit. Motus autem fuisse dicitur, propterea quod cum Quæstor C. Hostilij Mancini Cos. fuisset in fœdere Numantino, Senatus decreuisset, vt ipse cum Cos. & Tribunis Numantinis dederetur. Quāuis postea Mancinus solus deditus est, quē Numantini non receperunt, vt Pomponius lib. xxxv. II. ad Q. Mucium scribit de quo legem latam esse scribit. vt esset ciuis Romanus, ac postea Præturam gessisse prodit; quod in eo qui Consul fuerat, mirandum est. Hanc autem fuisse Ti. Graccho causam nobilitatis persequenda, præter Plutarchum M. Cicero in Bruto, & de Aruspiciū responsis scribit. De Mancino vero & lib. III. Officior. & lib. I. de Oratore, & aliis plerisque locis. Quo autem pacto in Agraria ferenda M. Octauio collegæ intercedenti imperium Tiberius abrogauerit, & quo pacto fuerit occisus, satis notum esse ex his libris quos retuli, & aliis

l. vi. de legatio.

per multis scio.

II.
In his. in pr.
Sol. mat.

Ad Caium fratrem venio, de cuius morte Iauolenus mentionem fecit lib. vi. ex posterioribus Labeonis. *In his rebus, inquit, quas prater numeratam pecuniam doti vis habet; dolum malum & culpam eum prestare oportere Servius ait. Ea sententia P. Mucij est. Nemo in Licinnia Gracchi vxore statuit, quod res dotales in ea seditione, qua Gracchus occisus erat, derissent, ait, quia Gracchi culpa ea seditio facta esset, Licinnia prestari oportere.* Fuit autem Licinnia P. Licinnij Crassi filia, C. Gracchi vxor, cui tamen dotem ademptam fuisse ex S. C. Plutarchus scribit. Hic Tribunus plerasque leges tulit: & de Frumentaria lege alio loco scripsimus.

III.

Idem tulit ipsam legem Agrariam Tiberij fratris: qua lege atque etiam aliis, complures colonias in Italia deduxit, vt Florus lib. i. x. scribit. In Africa quoque vbi Carthago fuerat, ab eodem colonia deducta est. Quo tempore Lulius Drusus perniciosas quoque leges tulit, vt C. Graccho resisteret, vt in Lulij legibus scripsimus. Ad has leges refertur, quod in Tiberij Caf. constitutione apud Frontinum scribitur, monumentum ex lege Sempronia & Iulia fieri iuxta ardes autiter publicum certis limitibus diuisum, vt in Iulij dictum est.

IV.

Tertia lex, vt Florus scribit, fuit, qua equestrem ordinem cum Senatu consentientem corruerat. Trecenti enim Senatores erant, sexcenti equites, ipse equites Senatoribus admiscuit, vt duplicatas vires equites in Senatu haberent. Appianus autem scribit, equitibus iudicia, quae apud Senatores erant, commisisse: Plutarchus vero trecentos equites pari numero cum Senatoribus adieciisse ad iudicandum tradit. Illud constat ex lege Sempronia equites Romanos quinquaginta annos iudicasse, quoad L. Sulla Dictator Senatoribus iudicia restituit, qui x. annos iudicia ex lege Cornelia tenuerunt. Aurelia autem lege equites & Tribuni arii cum Senatoribus iudicarunt, Iulia vero Tribuni iudicandi iure priuati sunt. Quod ex Cicerone & Aseonio in Verrinis, item ex his quae in illis legibus diuimus, cognosci potest.

V.

Alia lex à Plutarcho refertur, vt vestes à publico militibus sine stipendiorum diminutione darentur, & vt minores xvi. annis ad militiam non cogerentur. Exstant lib. xxi. constitutionum aliquot Imp. rescripta, quae de militari veste, aut pro ea pecunia prestanda tractant. In quibus Honoraria constitutio quae sextam vestium partem milites à Gynaecialis (erant hi vestibus praepositi, earumque faciendarum artifices) quinque partium estimationem in pecunia numerata ab acriario accipiebant. De aetate autem militari lib. singulari ad Modestinum scripsimus. Tantum addo lib. xxi. Theodosiani Codicis exstare sub titulo de Decurionibus, Constantini constitutionem, qua xviii. annis minores Curiales fieri prohibentur. Cum enim, inquit, xviii. aetatis annum intraverint, si militiam nomen inferere iuxta legem datum non potuerint, vel si persederint, municipali poterunt dari obsequio. Sed & Tiberonem lib. i. historiarum scripsisse, vt A. Gellius refert in decimo libro Noctium, Cam Ser. Tullius Rex illas quinque classes census faciendi gratia institueret, de quibus superius scripsimus; pueros esse existimasse minores annis xvi. sed ea aetate maiores idoneos Reipub. esse arbitratum, eosque milites scripsisse, & ad annum xli. iuniores, supra eam aetatem seniores

L. ult. C. de
mil. vest. lib.
12.

maiores appellasse. Dionysius tamen lib. i v. vitum annum huic número detrahit: quinqué enim & quadraginta annis maiores seniores appellat; ut illic notauimus.

De suffragiis quoque, ut idem Plutarchus scribit, legem tulit Caius, VI. qua pares Italos omnes ciuibus Rom. in suffragiis fecit. Quod ita Appianus refert, ut Gracchus ciuium Romanorum colonias in Italia fecerit; ceteris, quibus suffragia in comitiis ferre non licebat, ita ferre concessit, si tributa persoluissent. Quod Senatus per Cōsules, & per Drusum Tribunum impedire tentauit. Sed cum sociale bellum postea insecutum sit propter eiusdem Drusi promissa, ut in Liiis legibus diximus; hæc lex ignobilis fuit.

De prouinciis apud Ciceronem in oratione pro domo ita scribitur VII. aduersus Clodij Tribunatum: *Ita ne verò? Tu prouincias Cōsulares, quas C. Gracchus, qui vnus maxime popularis fuit, nō modo non abstulit ab Senatu, sed etiam ut necesse esset quotannis constitui per Senatum decretas; legē sanxit: eas lege Sempronia per Senatum decretas rescidisti? extra ordinem, sine sorte, nominatim dedisti, non Consulibus, sed Reipub. pestibus?* Quibus verbis apparet successionem prouinciarum quotannis ex hac lege fuisse. quod in Corneliana quoque pro Balbo significat, cum C. Cæsari decem fuisse legatos decretos, item lege Sempronia non successum scribit. Ad eandem fortasse pertinet, quod idem scribit in Frumentaria, inter Siciliam, & ceteras prouincias in agrorum vectigalium rationibus id interesse, quod ceteris aut impositum vectigal esset certum, quod stipendium diceretur, ut Hispanis & plerisque Pœnorum; *aut censoria*, inquit, *locatio constituta est*, ut in Asia lege Sempronia: Siciliæ ciuitates sic in amicitiam fidemque receptæ sunt, paucis exceptis, ut eodem iure essent, quo fuissent. Censoriam locationem interpretor eam, quam Censores in lustris faciebant. De qua paulo post scribit. *Per pauca Sicilia ciuitates sunt bello à maioribus nostris subactæ, quarum ager cum esset publicus Pop. Rom. factus; tamen illis est redditus, & is ager à Censoribus locari solet.* Qua de causa lustrum locationis tempus significat apud Vlpianum lib. xxxiv. ad Sabinum: *Nam etsi colonus post lustrum completum fructus perceperit, condici eorū constat, ita demum si non ex voluntate domini percepti sunt.* Nouella vero cxi. quinque annorum spatium, quod Græco verbo apertius exprimitur. *πενταετής* ac enim octo, xl. annorum tempus appellat. Sunt autem illius constitutionis verba edicto Iustiniani V. conscripta. Namque Iustinianus præter Græcas Nouellas clxviii. edicta quoque conscripsit xlii. quæ nos aliquando proferemus. Sed & de lustris & Olympiadis spatio magna controuersia est. Censorum autem officio hac in re censitores & magistratos census successisse alio loco scripsimus.

Idem C. Gracchus aliam legem tulit, ne de capite ciuium Rom. iniussu populi iudicaretur, ut Cicero scribit in Rabiriana perduellionis. Plutarchus in Gracchorum. *Duas, inquit, tulit leges; alteram, ut qui magistratu per populum amotus esset, facultatem alterius magistratus inuendū non haberet. alteram, ut si quis in magistratu ciuem Romanum sine iudicio necasset, in eum populi iudicio animaduerteretur.* Sed à priore desistit precibus matris pro M. Octauio intercedentis, hanc posteriorem Popillij causa tulit. De eadem lege cum de coniuratorum nece ageretur in Senatu, ita

I. si quis nec
causam. in fi.
de reb. cred.

VIII.

scribit IV. in Catilinam oratione: *At vero C. Caesar intelligit, legem Semproniam esse de cinibus Romanis constitutam: qui autem Reipub. sit hostis, cum ciuem esse nullo modo posse: deniq; ipsum latorem legis Sempronie iussu populi pœnas Reip. dependisse.* Sed & in Verrem de suppliciis leges Sempronias cum Porcia hac de causa coniunxit. Etenim Porcia quoque ne quis ciuem Rom. verberare, aut necare auderet, cautum erat.

IX.

Cic. in Cluentian.

Idem tulit, ne quis iudicio circumueneretur, quod postea à L. Sulla in Corneliam de veneficis est translatum, vt Cicero in Cluentiana scribit. Verba autem huius legis referuntur hæc. **DE QVE EIVS CAPITE QVAERITO QVI TRIBVNVS MILITVM LEGIONIBVS QVATTVOR PRIMIS, QVIVE QVAESTOR, TRIBVNVS PLEBIS, (deinceps omnes magistratus nominauit) QVIVE IN SENATV SENTENTIAM DIXIT, DIXERIT: QVI EORVM COIT COIERIT, CONVENIT, CONVENERIT, QVO QVIS IVDICIO PVBLICO CONDEMNETVR.** Sed hac dere in Corneliis plenius scripsimus. Has omnes C. Gracchi rogationes. Paterculus lib. ij. paucis verbis significat. *Dabat, inquit, ciuitatem omnibus Italicis, Italiam ad Alpes fere porrigens; agros diuidebat, retabaturque quemquam ciuem plus Diugeribus habere, quod lege Licinia cautum erat; portoria noua constituebat; nouis coloniis implebat prouincias; iudicia à Senatoribus ad equites transferebantur; frumentum plebi dabatur; nihil denique immotum relinquebatur.* Hæc sunt quæ de Gracchor. legibus reperimus, de quorum morte lamentari videtur Crispus Sallustius in libro de bello Iugurthino. Nam & maiores eorum laudat, qui Punico atque aliis bellis multum Reipub. addiderant: hi autem erant Africanus Scipio maior auius, & Tiberius Gracchus pater, qui Tr. Pl. etiam fuit, & eos vindicare plebem in libertatem, & optimatum scelera patefacere cœpisse. occisos autem esse à noxia nobilitate, cum Tribunus Pl. alter, Triumuir coloniis deducendis alter esset.

At vero Cornelius Tacitus lib. iij. multo prudentius: *Composita, inquit, duodecim Tabule sunt finis æqui iuris. Nam secute leges etsi aliquando in maleficos ex delicto, sæpius tamen diffensione ordinum, & apiscendi illicitos honores, aut pellendi claros viros, aliaque ob praua per vim lata sunt. Hinc Gracchi, & Saturnini turbatores plebis, nec minor largitor nomine Senatus Drusus; corrupti spe, aut inlusi per intercessionem socij. & quæ sequuntur longe verissima de Sullæ, & Pompeij, & ceterorum legibus per vim latis, quæ nos variis locis retulimus.*

SENIA, VEL SENTIA.

HVIUS legis apud Tacitum lib. xi. mentio solum fit, A. Vitellio L. Vipsanio Coss. cum Claudius Imp. in numerum patriciorum adsciuit vetustissimum quemque è Senatu, aut quibus clari parentes fuerant; cum paucæ essent reliquæ familiæ, quas Romulus maiorum gentium, L. Brutus minorum constituerant. *exhaustis etiam, inquit, quas Dictator Caesar lege Cassia, & princeps Augustus lege Senia sublegere.* Sed neque huius legis, neque huius rei mentionem fieri vidi apud Suetoniū aut Dionem. Tantum scripserunt Augustum bis Senatum legisse. Et fortasse

Sentia

Sentia dicta est à C. Sentio Cos. de quo Dion lib. LII. scribit, & Paternus lib. II. historiarum. Fuit autem C. Sentius Saturninus collega Augusti, pro quo gessit consulatum Q. Lucretius P. R. C. anno DCCXXV. Alia autem est Alia Sentia, de qua suo loco scripsimus.

SERVILIA.

ICERO in oratione pro M. Scauro apud Asconium scribit Scaurum reum factum fuisse antea à Q. Servilio Capione lege Servilia, cum iudicia penes equestrem ordinem essent. Id factum esse Pedianus interpretatur ob legationis Asiaticæ invidiam, & aduersus leges pecunias captas, reumque fuisse repetundarum, lege quam tulit Servilius Claudia Glau-
cia. Claudia autem est ex tribu Claudia. Pedianus actione I. in Verrem exponens illud Ciceronis, C. VERREM ROMILIA, Romilia, inquit, nomen est Tribus, ablatini casus, ut sit, ex Romilia. Cum Servius Sulpicius Quinti filius Lemoni: Rufus difficillimo Reipub. tempore, gravi periculoque morbo affectus auctoritatem Senatus, salutemque populi Romani vitæ suæ praposuerit: Senatus placere Ser. Sulpicio statnam pedesirem anciam in Rostris ex huius ordinis sententia statui. Verba sunt Ciceronis Philippica IX. quibus censuit S. C. fieri mortuo Sulpicio. cuius rei Pomponius quoque noster mentionem facit. Lemonia autem, ut Claudia, Tribus nomen est. Sed hæc plenius ab aliis prodita sunt. Hic autem C. Servilius Glaucia longe post homines natos improbissimus fuit, sed peracutus & callidus, in primisque ridiculus, ut idem Cicero scribit in Bruto. Qui ex summis & fortuna, & vitæ sordibus in Prætura Consul factus esset, si rationem eius haberi licere iudicatum esset. Nam & plebem, inquit, tenebat, & equestrem ordinem beneficio legis deuinxerat. Is Prætor eadem die, qua Saturninus Tribunus plebis, Mario & Flacco. Coss. publice est interfectus. Eius eadem & ceterorum iure factam fuisse Cicero Consul defendit: extatque eius oratio pro C. Rabirio perduellionis reo, qua de re in Apuleia scripsimus. Lex itaque qua sibi equestrem ordinem Glaucia deuinxerat, hæc de repetundis fuit, cui postea Cornelia, & Iulia succedere, ut idem Cicero scribit in oratione pro Postumo: Iubet, inquit, lex Iulia persequi ab his, ad quos ea pecunia, quam is ceperit, qui damnatus sit, peruenit. Hoc totidem verbis translatus caput est, quod fuit non modo in Cornelia, sed etiam ante in lege Servilia. Ante hanc legem Acilia fuit, quæ idem crimen persequabatur. Sed hac lege Glaucia primus tulit, ut comperendinaretur reus: antea enim vel iudicari primo poterat, vel, Amplius pronuntiari. Ea vero differentia est inter comperendinationem & ampliationem, quod cum amplius pronuntiatur, iudicesque non liquere dicunt, is solus causam iterum perorat, in cuius oratione obscuritas est: in comperendinatione uterque iterum causam dicit, prius tamen reus, quam auctor auditur, ut idem Cicero, & Asconius scribunt in Prætura Urbana. Itaque Cicero cum Verrem breui quadam accusatione, ut solum verteret coegisset: ut suam in accusando vim explicare posset, comperendinatum esse reum finxit, quo causa iterum acta putaretur. Quod Asconius, & Plinius in epistolis animaduertunt.

L. 1. p. Servius.
de orig. iur.

II.

Alia lex iudiciaria fuit Q. Seruiliij Cæpionis Consulis, qua equitibus auferre videbatur iudicia, & ea Senatoribus concedere, aut vtramque ordinem coniungere. Qua de re Cicero plerisque locis facit mentionem; etsi legis sententia minime explicata sit. Exstabat autem tum L. Crassi summi oratoris oratio, qua hanc Cæpionis legem suaserat: & cum in ea suadenda multa aduersus equites Romanos pro Senatu dicta essent, recitata eius oratio est apud ipsos equites iudices à M. Bruto Crassi inimico in iudicio Planciano recitata item alia de colonia Narbonensi, qua Senatum lædere videbatur. Quod præclare vltus est Crassus tribus lectoribus excitatis, qui tres M. Bruti patris de iure ciuili libros légerent; neque enim plures is fecerat, vt lib. II. de Oratore Cicero scribit; & in his tres fundos Bruti, quos ille vendiderat, nominatos esse ostendit. Notus est totus hic locus ex eodem secundo libro, atque ex Cluentiana oratione, relatus à Quintiliano lib. VI. institutionum. Legis autem Seruiliæ in Bruto mentio fit. Namque eam legem suasisse Crassum refert cum quattuor & triginta annos haberet, eodem ipso anno quo Cicero natus est; hoc est, Q. Seruilio Cæpione hoc, & C. Serrano Coss. vt Gellius notat lib. XV. Eam vero Crassi orationem sibi quasi magistratam à pueritia fuisse Cicero scribit, in qua & auctoritas ornaretur Senatus, pro quo ordine illa dicerentur, & inuidia concitaretur in iudicum & accusatorum factionem, contra quorum potentiam populariter tum dicendum fuit. Multa in illa oratione grauitè, multa leniter, multa asperè, multa facete dicta esse Cicero scribit; plura tamen dicta, quam scripta. Et Prisciani tempore eadem exstabat, vt ex libro viij. cognouimus. Ad eandem legem pertinet, quod lib. I. de inuentione scribit, offensum argumentationis genus esse, si eorum qui audiunt voluntas lædatur, vt si quis apud equites Romanos cupidos iudicandi Cæpionis legem iudiciariam laudet. Sed de legibus iudiciariis in Aurelia, Cornelia, Iulia, & Sempronia diximus.

Cap. 18.

SILIA.

PVD Festum in fragmentis, quorum initium est, Publica pondera; verba plebisciti, quod duo Silij Publius & Marcus Tribuni plebis rogarunt, ex Iunio referuntur hæc: EX Ponderibus publicis, quibus hac tempestate populus optier, qui solet vti, quæ-

AL SE DOLO
M.

QUATVR T SEDVLVM. VT EI QUADRANTAL VINI OCTOGINTA PONDO SIET, CONGIVS VINI DECEM P. SIET. SEX SEXTARII CONGIVS SIET VINI. DVODECIVINQVAGINTA SEXTARII QUADRANTAL SIET VINI SEXTARIVS AEQVVS AEQVO CVM LIBRARIO SIET. SEXDECVINQVE LIBRAE IN MODIO SIENT. SI QVIS MAGISTRATVS ADVERSVS HÆC D. M. Pondera, modiosqve vasaqve publica modica minora maioreve FAXIT, IVSSITVE RE FIARI, DOLVMVE ADDVIT QVOD EA FIAN: EVM QVIS VOLET. MAGISTRATVS MVLTARETVR. RVN MINORE PATRIS FAMILIAS TAXAT, LICETQVE SIVE QVIS IN PACRVN IVDICARE VOLVERIT, LICETO. De his verbis in notis ad Festum

stum scripsimus:

S I C I N I A.

DIONYSIVS Halicarnasseus lib. vii. originum scribit T. Geganio P. Minucio Coss. Sp. Sicinium Tribunum plebis legem in hanc sententiam tulisse, ut nemo concionanti ad populum Tribuno quidquam in contrarium diceret, neque dicentem interpellaret. Quod si fecerit, det, si id petatur, vades Tribunis multam soluendi, quæ ei irrogabitur. Qui vades non dederit, caput eius ac bona sacra sint: multæ autem certatio apud populum fiat. Huius legis Liuius mentionem minime facit; tantum lib. i. scribit illos Coss. post Tribunos creatos fuisse anno secundo; Sicinium vero illi seditioni, quæ causam Tribunorum creandorum dedit, præfuisse, eamque ob rem Tribunum esse factum. De his autem rebus in Valeriis, Horatiis, & Sacratissimis legibus scriptum est:

S V L P I C I A.

CVM P. Sulpicius Tr. Pl. (inquit Florus lib. lxxvii.) auctore C. Mario perniciosas leges promulgasset, ut exules revocarentur; & novi ciues, libertinique distribuerentur in Tribus; & ut Marius aduersus Mithridatem Ponti Regem dux crearetur, & aduersantibus. Coss. Q. Pompeio & L. Sulla vim intulisset; occisoque Pompei Consulis filio, genero Sulla; L. Sulla Consul cum exercitu in Urbem venit, & aduersus factionem Sulpicii & Marii in ipsa Urbe prægnauit, eamque expulit. P. Sulpicius, cum in quadam villa lateret, indicio serui sui retractus, & occisus est. seruum, ut præmium promissi indicij haberet, manumissus est, & ob scelus domini proditi de saxo deiectus est. Hæc Florus. A M. vero Cicerone laudatur P. Sulpicii eloquentia tum in libris de Oratore, tum etiam in Bruto; legum nulla mentio, quod meminerim, illic est. Sed Appianus lib. i. & Plutarchus in Sulla eam legem referunt, quæ de Mithridatico bello fuit. Illam de libertinorum suffragiis Asconius in Cornelianam refert. Quod ipsum à Ser. Tullio Rege manasse Dionys. lib. i. v. scribit. Sed & idem Florus lib. xx. ait libertinos prope initia secundi belli Punici in quattuor Tribus fuisse reductos, Esquilinam, Palatinam, Suburanam, & Collinam. Has Urbanas Plinius lib. xvi. appellat, in quas transferri à rusticis ignominia loco habebatur. Itaque existimandum est, ter hoc ipsum esse constitutum, propter neglectam hac in re aliquando iuris sanctionem.

Addit Plutarchus eundem tulisse, ne quis Senatorij ordinis supra duo drachmarum, vel, ut arbitror, denariorum millia æs alienum conflare posset. Sed cum ipse Sulpicius occisus est, drachmarum tricies debitor inuentus est.

S V M P T V A R I Æ.

As in Orchia, Fannia, Didia, Licinia, Cornelia, Æmilia, Antia, & Iulia ex Gellio lib. ii. & Macrobio lib. i. r. persecuti sumus.

PVD Ciceronem lib. III. de legibus referuntur Gabinia, Cassia, Papiria Carbonis, & Cælia Tabellariz de quibus alias.

TARPEIA ÆTERNIA
DE MVLTIS.

CRIBIT Gellius lib. XI. cap. I. multam supremam, hoc est, maximam, olim apud Romanos institutam fuisse in singulos dies ouium duarum, bouum triginta: pro copia scilicet bouum, & ouium penuria. Sed cum ad soluendam multam quæ à magistratibus dicta erat, adigerentur boues ouesque alias pretij maioris, alias parui, ideoque multæ punitio inqualis esset, lege Aterina constitutos esse in oues singulas æris denos, in boues æris centenos. hinc Sex Pompeius ait æstimatam pœnam ab antiquis dici solitam, quæ ita esset æstimata: ouis decussi, bos centussi, hoc est, decem & centum assibus. id quod idem alio loco Tarpeia lege introductum scribit. Minima multa erat ouis vnus: ea in hæc verba indicabatur: M. TERENTIO, QUANDO CITATVS NEQVE RESPONDIT, NEQVE EXCVSATVS EST, EGO EI VNVM OVEM MVLTAM DICO. Oues autem antiqui pro arietibus dicebant, atque ideo eas masculino genere pronuntiabant. Namque vt ex columna Traiani, aliisque veteribus monumentis constat; quæ sacrificia sue, oue, tauro fiebant, unde & Suouetaurilia dicebantur, non oue femina, sed ariete fiebant. Cautum vero erat, ne bouem prius quam ouem nominaret, qui indiceret multam, vt Plinius scribit lib. XVI. cap. III. Ceterum Plutarchus Valerij Publicolæ legem fuisse ait, vt qui Consulibus non paruisset, quinque bouum, ac duarum ouium multam solueret. ouemque decem obolis, bouem centum fuisse æstimatum. Dionysius vero lib. X. antiquitatum scribit Sp. Tarpeium A. Termenium Coss. legem tulisse, vt liceret omnibus magistratibus eos qui immodeste aut præter leges agerent aduersus potestatem suam, multa punire. neque enim aliis olim multam dicere quam Consulibus licuisse. Multam autem supremam ac maximam fuisse ab eis constitutam bouum duorum ouium triginta. Plin. lib. VII. cap. XXVII. & Liuius lib. III. non Termenium, sed Æternium hunc Consulem vocant, qui tamen huius legis nullam mentionem faciunt. Diodorus lib. XII. Bibliothecæ eum Asterium, alij Aterium appellant. Ex quo fit vt neque verum legis nomen, neque eius sententia satis certo constitui possit. Sex quidem Pompeius scribit ante æs signatum ob delicta pœnam grauissimam fuisse duarum ouium & triginta bouum, atque id lege sanxisse T. Menenium Lanatum, P. Sextium Capitolinum Coss. postea vero lege Tarpeia multam ita æstimatam fuisse, vt antea dictum est. Sed eo loco Pompeius sibi non constat. Liuius lib. IV. tradit L. Papirium Crassum L. Iulium Coss. legem de multarum æstimatione pergratam populo, cum ab Tribunis parari vnus ex eis prodicione accepissent, ipsos ferre præoccupauisse. Quo fit, vt in tanta varietate non displiceat ita constituere: Lege Tarpeia & Æternia grauem multam

Sex. Pomp.
ver. æstima-
ta.
Idem ver. pe-
culatus.
Gellius ibid.
Nonius ver.
oues.

Sex. Pomp.
ver. pecula-
tus.

THORIA, TERENTIA ET CASSIA, TITIA. 143

multam triginta ouium, bouum duorum, triennio ante Decemuiros legum ferendarum causa: post viginti quattuor annos oues, bouesque æstimatos L. Papirio, L. Iulio Cos. decussi, & centussi. Menenium autem & Sextium constat biennio post Tarpeium & Æternium Cos. fuisse post R. C. ann. CCCI. Grauem multam Theodosianus interpres quinquaginta librarum argenti esse interpretatur; quæ nostris quoque legibus ab executione appellanti indicitur. Ceterarum multarum modus ab Arcadio & Honorio constitutus est, pro iudicum dignitate varius. qua de re exstat eorum constitutio, titulo De modo multarum quæ à iudicibus infliguntur.

l. 3. quor. app.
non reci. lib.
ii. C. Theod.
l. ab execu-
tione. C. eod.

l. vii. C. de
modo mult.

THEATRALIS. Hoc cognomine Iulia, & Roscia intelligenda est, de quibus satis superque antea diximus.

THORIA.

THORIA siue Toria, à Sp. Torio siue Thorio dicta est, de quo Cicero in Bruto satis valuisse in populari genere dicendi scribit, sed agrum publicum vitiosa & inutili lege vectigali leuasse. Idem lib. ii. de Orato. *Nihil magis, inquit, ridetur, quam quod est præter expectationem, ut Appij maioris illius, qui cum ageretur in Senatu de agris publicis, & de lege Thoriam, & premeretur Lucilius ab his, qui à pecore eius depasci agros publicos dicerent: non est, inquit, Lucilij pecus illud; erratis: defendere Lucilium videbatur: ego liberum puto esse, quæ lubet, pascitur.* Huius legis fragmenta quædam inuenies in fine huius voluminis.

TERENTIA ET CASSIA.

FRUMENTARIA.

Ec lex lata est à M. Terentio Lucullo, & C. Cassio Varo Cos. anno Urbis DC LXXX. quam quia ad frumentum ex Sicilia exportandum solum pertinebat, ut ex Cicerone in Verrinis constat; priuilegium, non legem appellare possumus. Verba Ciceronis in Frumentaria sunt hæc: *Frumentum emere in Sicilia debuit Verres ex S. C. & ex lege Terentia & Cassia frumentaria. emundi duo genera fuerunt, &c.* & in oratione de suppliciis: *Denique cum ex S. C. itemque ex lege Terentia & Cassia frumentum aequaliter omni ab omnibus Sicilia ciuitatibus oporteret; id quoque munus Mamertinis remisisti.*

TITIA.

LIM tutores intra Urbem quidem à Prætoribus urbano, & maiore parte Tribunorum ex lege Atilia, in prouinciis à Præsidibus ex lege Iulia, & Titia dabantur; ut Iustinianus libro 1. Institutionum scribit.

Inst. de Atil.
de tut. in pri.
l. i.

Altera lex est. cuius Ausonius mentionem facit, ludens

Epigr. 68.

his versibus:

*Iurisconsulto, cui vinit adultera coniunx,
Papiae lex placuit, Iulia displicuit.*

*Quaritur, unde hac sit distantia? semivir ipse
Scantiniam metuens, non metuit Titiam.*

Quorum carminum interpretatio ex Titiae legis ignoratione difficilis quibusdam visa est. Mihi vero ex Cornelio Tacito lib. x i. historiarum hæc esse videbatur: Vt cum Papia lex præmia maritis concedat, Iulia de adulteriis adulteram dimitti iubeat: Scantinia molles coerceat. Titia vero munera patrociniij causa accipi vetet: hic qui adulteram mollis detinet, metu Scantiniæ, vt Papia vtatur, aduersus Iuliam facit, neque metuit Titiam, cum munera à mœchis accipit non patrociniij causa. Sed ceteras quidem leges aliis locis persecuti sumus: de Titia Tacitus scribit: *Cuncta*, inquit, *legum & magistratuum munia in se trahens princeps* (Claudius autem significat) *materiam prædandi patefecerat, nec quidquam publicæ mercis tam verale fuit, quam aduocatorum perfidia, adeo vt Samius insignis eques Ro. quadringentis nummorum millibus Suillio datur, & cognita præuariatione, ferro in domo eius incubuerit. Igitur in C. Silio. Cos. Des. consurgunt patres, legemque Titiam flagitant, quæ canetur antiquitus, ne quis ob causam orandam pecuniam, donum ve accipiat. Et post ingentem altercationem, tandem, inquit, princeps capiendis pecunijs posuit modum vsque ad dena sestertia, quæ egressi repetundarum tenerentur. Denæ sestertia, siue decem sestertium nummorum millia, Budæus & ceteri interpretati sunt centum aureor. quantitatem, quam pro singulis causis licitum esse aduocatis capere Vlpianus lib. viii. de omnibus tribunali- bus scribit. Neque ad hanc rem pertinent, quæ propter suffragia dantur, vt rectè Alciatus notat, & exstat lib. ii. Theodosiani Codicis, titulo, Si certum petatur, de suffragiis, Iuliani constitutio, quam ipse refert ex Marcellino lib. xx ii. Ex eadem atque aliis non paucis, quæ in nostris libris reperiuntur, constat Titiam legem & aduocatorum patrocinijs ad lites, suffragia vero ad honores, militias, & magistratus pertinere. Sed vt ad Aufonijum reuertamur, ita mihi interpretanda esse videbantur, quæ de illis legibus dicta sunt: quamquam sub alijs aliter & Aufonij & Taciti locus accipiat. Sunt enim qui Cinciam apud Tacitum scribant, quæ lex de donis & muneribus lata est, quod eiusdem Taciti verbis lib. xv. confirmari videtur. *Vsu enim, inquit, probatum est leges egregias, exempla honesta apud bonos ex delictis aliorum gigni. Sic oratorum licentia Cinciam rogationem, candidatorum ambitus Iulias leges, magistratuum auaritia, Calpurnia scita pepererunt.* Libro vero xiiii. apertius Suilli causa Cinciam restituta scribitur aduersus eos, qui pretio causas orauissent. Quamobrem quoniam non temere adfirmare velimus res nobis non satis cognitas, veterem opinionem nāstam retulisse satis sit.*

l. i. p. si cui.
de extraor.
cogni.
l. vii. C. de
suffrag.
l. vniuersa. C.
delegat. lib.
10. l. 2. de mu-
rileg. lib. ii. l.
vlt. de silen-
tia. lib. ii. at-
que aliis ite
Nouel. 7.

111.

Apud Ciceronem quoque Titia lex in libris de legibus non malè, vt opinor, scribitur, à Sex. Titio seditioso Tribuno plebis lata. De quo lib. ii. de Oratore ita M. Antonium loquentem inducit. *Testimonium sæpe dicendum est accuratius, vt mihi necesse fuit in Sex. Titium seditiosum cinem & turbulentum.* Explicauim in eo testimonio dicendo omnia consilia Consilatus mol, quibus illi Tribuno Pleb. pro Repub. restituisse: quæque ab eo contra Remp. facta arbitrari exposui. De eodem in Bruto: Appuleium & Glau-
ciam

ciam consecutus, inquit, est Sex. Titius homo loquax sane & satis acutus, sed tam solutus & mollis in gestu, ut saltatio quadam nasceretur, cui saltationi Titius nomen esset. Itaque non male quidam scribunt apud Ciceronem lib. II. de legibus. *Igitur in Titias & Appuleias leges nullas putas? non Scias.* quod proxime accedebat ad veteris cuiusdam libri mendum cui ego multum defero. Neque illud displicet, quod eodem libro cum de iure augurum agitur, scribunt: *Quid, legem si non iure rogata est, tollere? ut Titiam decreto collegij, ut Linias consilio Philippi Consulis & auguris?* Quamvis in omnibus libris sit, Ut etiam, Quod mendum ex librariorum antiquorum errore manat, ut arbitror, quo solebāt repetitas literas, syllabas, atque etiam verba omittere, TIAM igitur pro Titiam scripserunt, opinor, ut in Scia lege diximus, inde factum est, ut Etiam scriberetur. aut si E. pro I. ut saepe, accipiat, TRETIAM fortasse veteres librarii scripserunt. Hæ nostræ coniecturæ sunt, quibus minime veriora sentientibus impedimento esse volumus.

Refertur apud Marcianum lib. v. regularum ex lege Titia, & Publicia, & Cornelia sponsonem facere licere in his ludis, qui virtutis causa fierent, eos autem S. C. enumerat hos: *Si quis certet hasta vel pilo iacendo, currendo, saliendo, luctando, pugnando,* quibus in pecuniam ludere licebat, ut Paulus scribit libro decimo nono ad edictum. Hi ludi, ut ex Grecis interpretibus accipimus, constitutione Græca Iustiniani permittuntur, lib. III. Constitutionum, Sunt autem eorum barbara nomina, sed illis temporibus usurpata, *μονόβολον κόντο μονόβολον*, quæ cursum ac saltum interpretantur, *κόντον κόντε χαλκὸς τῆς πόρτης* hoc est iaculatio sine ferro, *ἐκχυτή*, id est palæstra, item equorum cursu, quem *ἵππων* appellant. Qua de re alio loco scribemus.

IV.
I. in quibus.
de alca.

I. solent. eo.

C. de alca.

TREBONIA.

TREBONIVS Tr. Pl. cui cognomen Aspero fuit quod a sper infectandis patribus esset, Sp. Herminio, T. Verginio Calimontano Coss. cum vetus lex esset in hæc verba concepta: *Si Tribunos pleb. x. rogabo; si quos vos minus* hodie x. Tribunos Pl. fecerint; hi tum utiq; quos sibi collegas cooptassint, ita ut illi legitimi eadem lege Tribuni plebei sint, ut illi quos hodie Tribunos plebei feceritis.* PLEBEI autem hoc loco pro plebis, ut in lege Regia, atque aliis locis accipiendum est. Itaque cum ex ea lege M. Duilius, qui comitiis præerat, quinque solum Tribunos suffragiis populi creari permisisset, ut hi sibi collegas cooptarent: Trebonius rogationem tulit, ut qui plebem Romanam Tribunos Pl. rogaret, is usque eo rogaret, dū decem Tribunos Pl. faceret, quod Lilius lib. III. scribit. Idem lib. v. C. Trebonium Tr. Pl. refert vindictam Treboniæ legis (fuerat enim eo anno neglecta) suscepisse.

Florus vero lib. c. v. alterius C. Trebonij Tr. Ple. legem refert, qua in quinquennium provinciæ Consulares dabantur, Pompeio Hispaniæ, Crasso Syria & Parthiarum bellum, Cæsari Gallia atque Germania. Cui legi cum M. Cato obstitisset, à Tribuno in vincula ductus est.

II.

K

l. 1. p. exactis.
de orig. iur.

TRIBVNICIAS leges appellat Cicero eas, quæ à Tr. Pl. latæ sunt vt in Hortensia scripsimus. Liuius vero lib. v. eas, quibus Tribunorum plebis potestas constituta & confirmata est, vt Sacratæ, vt Valeriæ, vt Horatiæ. At Pomponius Bruti Tribuni Celerum legē, qua Reges exacti sunt.

TRIUMPHALES.

cap. 3.

TA quidem appellant eas leges, quæ de iure triumphadi apud Valerium lib. ii. factorum referuntur. *Ob leuia*, inquit, *prælia quidam Imperatores triumphos sibi decerni desiderabant: quibus vt occurreretur, lege cautum est, ne quis triumpharet, nisi quinque millia hostium vna acie cecidisset.* Huius legis apud Eutropium lib. iv. rer. Rom. mentio fit.

11.

Hæc lex alterius legis auxilio fulta est, quam L. Marius & M. Cato Tribuni plebis tulerunt. Ea pœnam Imperatoribus minatur, qui aut hostium occisorum in prælio, aut amissorum ciuium falsum numerum, litteris Senatui ausi essent referre. Iubet etiam eos, cum primum Urbem intrassent, apud Quæstores urbanos iurare, de vtroque numero vere ab his Senatui esse scriptum. Cetera, quæ non ex legib. sed ex more, aut ex S. C. ducta sunt, apud eundem Valerium reperientur.

TVLLIÆ.

Hoc nomine M. Ciceronis lex appellanda est, quam de ambitu, vt arbitror, tulit in Consulatu. Etenim in Sextiana, *Acta mea*, inquit, *Sex. Clodio displicere quis nescit? qui legem eam contemnat, qua dilucide vetat gladiatores biennio quo quis petierit, aut petiturus sit, dare. & postea: Quem non tam admiror, quod meam legem contemnat hominis inimici, quam quod se statuit omnino Consularem legem nullam putare.* In Vatiniū quoque cum ego, inquit, *legem de ambitu ex S. C. tulerim, qua dilucide vetat biennio quo quis petat, petiturus ve sit, gladiatores dare, nisi ex testamento præstituta die.* De eadem, vt existimo, lege idem in oratione pro L. Muræna: *Dixisti, inquit, Senatusconsultum me referente esse factum, si mercedē conducti obuiam candidatis issent, si conducti sectarentur, si gladiatoribus vulgo locus tribuere, & item prandia si vulgo essent data, contra legem Calpurniam factum videri.* Quamuis hæc ex S. C. vt ait, coercerentur, quo nomine legem appellari non facile crediderim, sed hoc S. C. legem esse subsecutam. Quod vero de gladiatorum loco scribit, minime est de ipsis hominibus, sed de ludis intelligendum, in quibus locus spectatoribus daretur; quod alij animaduertunt. Itaque cum crimina explicantur, *Præfectum fabrum*, inquit, *semel locum tribulibus suis dedisse: quid statuent in viros primarios, qui in Circo totas tabernas tribulium causa comparauerant?* Sic lib. ii. ad Atticum: *Quarit ex me, num consueuissim Siculis locum gladiatoribus dare.*

Epist. 1.

V A-

EXACTIS Regibus L. Iunius Brutus L. Tarquinius Collatinus Lucretiæ vir Consules constituti sunt. Hic tamen propter inuidiam regij nominis Tarquiniorum abdicauit se Cōsulatu, & ciuitate cessit; Brutus P. Valerium Vollesi filium, quo adiutore Reges eiecerat, comitiis cēturiatis Cos. creauit. Sed cum in acie Brutus occidisset, Valerius regnum appetere credebatur, tum quod collegam non sufficeret, tum etiam quod in summa Velia edificaret. Quæ re cognita, vocato populo, submissis fascibus in concionem ascendit, in qua populi animos placauit, tum verbis, tum diruta Velianâ domo, tum etiam legibus, quæ ita populares fuerunt, vt cognomen ei Poplicolæ dederint. Illæ in primis gratæ de prouocatione aduersus magistratum ad populum: item vt caput cum bonis eius sacrum fieret, qui regni occupandi consilia inisset. quas solas Liuius libro secundo refert. Addit Dionysius lib. v. Valerium primum à fascibus secures detraxisse, & eius cōsuetudinis auctore fuisse, quæ ad ipsius Dionysij tempora mansit, vt extra Urbem Consules fasces cum securibus haberent, intra Urbem secures non haberet. Scripsit autem eam historiam Dionysius Augusti Octauiani temporibus, Claudio Nerone iterum, Calpurnio Pisone Coss. vt initio libri primi idem scripsit. Sed de fascibus hoc idem Liuius lib. III. significat cum Decēuiros scribit cum duodenis fascibus prodiisse *centumque & viginti liñores forum*, inquit, *impleuerat, & cum fascibus secures illigatas præferebant. nec attinisse demi securim, cum sine prouocatione creati essent, interpretabantur.* Idem lib. XXIV. cum de his comitiis, quibus Q. Fabius Max. IV. M. Marcellus III. Coss. creati sunt, verba facit: *Liñores*, inquit, *ad eum accedere Cōsul iussit, & quia in Urbem non inierat, protinus in campū ex itinere profectus, admonuit cū securibus sibi fasces præferri.* Hac tamen de re in Iulia de matitandis ordinibus scripsimus. Ad Valerium redeo. Et idē Dionysius ait eundem Consulem tulisse, vt ne quis magistratum Romæ gereret, quē non à populo suscepisset. quod si fieret, capitali pœna vindicaretur. & qui illum occidisset, ei impune esset. Altera lex fuit, vt si quis magistratus ciuem Romanum interficere, verberib. cedere, aut multā ei indicere vellet; liceret ciui ad populum prouocare, neque posse eum magistratum antequam suffragia lata essent, prouocantem malo quoquam adficere. Hæ leges à Plutarcho quoque referuntur, qui eadem illa de securibus, obscurius tamen, tradit. Pomponius autem noster lib. sing. enchiridij ita scribit: *Exactis deinde regibus Consules constituti sunt duo; qui tamen ne per omniā regiam potestatem sibi vindicarent, lege lata factum est, vt ab eis prouocatio esset: ne vā posset in caput ciuis Romani animaduertere iniussu populi, solum relictum esset illis, vt coercere possent, & in vincula publica duci inberent.* Sed & idem Liuius lib. x. ait M. Valeriū, qui cum Q. Appuleio Consul fuit, hanc eādem legem iam tertio ab eadem familia latam post Reges exactos, tulisse diligentius sanctam. Causam renouandę fuisse Liuius suspicatur, quod plus paucorum opes, quam libertas plebis poterant. Tres autem Valetij fuerunt, ni fallor; P. Valerius Poplicola, de quo agebamus, L. Valerius Potitus, qui Consul cum M. Horatio fuit, cum

l. 2. p. exactis.
l. 1. de orig.
iur.

lege Iulia.
ad l. Iul. de
vi pub.

Plutarch. in
in Public.

Decemuiris sublati Horatia lex accepta est; & hic M. Valerius. Addit L. Iulius, Porcia lege, quæ sola pro tergo ciuium lata esse videretur, graui poena si quis verberasset, necassetve ciuem Romanum sanciri: hæc Valeria, cum eum qui prouocasset, virgis cædi, securique necari vetuisset; si quis aduersus ea fecisset, nihil vltra, quam improbe factum adiecit. id, inquit, *qui tunc pudor hominum erat, visum vinculum satis validum legis, nunc vix seruo ita minetur quisquam*. Ex his omnibus apparet lege hac, quæ de prouocatione lata est, consultum populo; vt ne quis à magistratu necari aut verberibus adfici posset, cui prouocatio negaretur. Sed & Vlpianus lib. vii. de officio Proconsulis scribit lege Iulia de vi publica teneri eos qui cum imperium potestatemve haberent, ciuem Rom. aduersus prouocationē necauerint, verberauerint, aut quo alio malo coercuerint. Clodius quoque in eo priuilegio, quo Ciceronem Vrbe expulit, ita scripsit, vt qui ciuem Ro. indemnatum interemisset, ei aqua & igni interdiceretur. quod Paternus scribit. Relictum tamen Consulibus est, vt multam indicare possent, quinque boum, ouium duarum, vt Plutarchus refert. Cuius multæ æstimatio fuit ouis decussi, bos centussi, vt in Tarpeia Æternia dictum est. sic enim placet asses pro obolis ex Gellio & Pompeio accipere. Illam vero de tyranno legem, quam ex Liuiio lib. ii. retulimus, ita conscriptam esse Plutarchus ait, vt fas esset tyrannidem appetentem indemnatum occidere; occisorem crimine liberandum, si illius conatus probauisset. Hac lege Sp. Cassius, Sp. Mælius, M. Manlius, & fortasse C. Cæsar pœnas dederunt, Quamquam Sp. Mælius à Magistro equitum C. Seruilio Ahala, quod venire ad Dictatorem recusasset, interfectus est indemnatus, Cassius & Mælius antea damnati. Idem Plutarchus alias Poplicolæ leges enumerat. Nam & ciuium vestigalia sustulisse, & pecuniam publicam commissam Quæstoribus in æde Saturni collocasse lege perlata scribit.

II.

Valeria quoque lex appellatur, quam L. Valerius Flaccus Interrex tulit, vt quidquid L. Cornelius Sulla fecisset, id ratum esset, vt Cicero in Agraria iii. & Appianus lib. i. bellor. ciuiliū scribunt. De hac lib. i. de legibus Cicero ait. *Si xxx. illi Athenis tyranni leges imponere voluisset, aut si omnes Athenienses delectarentur tyrannicis legibus, num idcirco ea iusta haberentur? nihilo credo magis illa, quam Interrex noster tulit: vt Dictator quem vellet ciuium indicta causa (vel vt in veteri libro est, vindictæ causa) impune posset occidere*. Dictator autem Sulla intelligitur, quod victis Marianis partibus se Dictatorem dici curauerit perpetuum. Idem Cicero pro Sex. Roscio, & in eadem illa Agraria lege, Valeriam cum Corneliis coniungit, vt in Cornelia diximus; propterea quod hac lege acta Sullæ confirmarentur. Velleius Paternus lib. ii. historiar. scribit Valerium Flaccum, qui in Consulatu Mario vii. Consul suffectus est, tulisse, vt creditoribus quadrans solueretur, quam is turpissimam legem appellat.

V A R I A.

Æc lex de maiestate ab Asconio in Corneliā dicitur, & vt idem in oratione pro Scauro, scribit, lata est à Qu. Vario Tr. Pl. cum Italico bello exorto propter negatam sociis ciuitatem nobilitas in inuidia esset. Quæ lege quærebatur de his, quor. ope consiliove socij contra Pop. Ro.

arma fumpſiſſent. De hac Cicero lib. 11. Tuſculanarū quæſtionum: *Genus mehercule, inquit, M. Antonium vidi, cum contempe ipſe pro ſe lege Varia diceret, terram tangere.* Hunc Aſconius Hiſpanum, Valerius lib. v. 11. Hybridam, propter obſcurum ius ciuitatis, eſſe appellatum ſcribit. Hybridas autem Plinius lib. v. 11. ſues eſſe dictos ait ex domesticis & feris natos, quod C. Antonio Ciceronis collegæ cognomen fuiſſe ſcribit. Notum quoque eſt Horatij carmen:

Proſcripti regis Rupilii puer, atque venenum

Hybrida quo pacto ſit Perſius vltus, opinor

Omnibus & lippianotum, & conſoribus eſſe.

Lib. 1. Serm.
Saty. 7.

Quo loco Acron aquilas quoque ex vulture & aquila ita appellari ſcribit, item canes ex venaticis & gregariis natos. Omne itaque mixtum & ſemiſerum, vt poëtæ loquuntur, genus hoc nomine appellabant. *Et tunc ſeruo, vt arbitror.* Illud Vario huic accidit percommode, vt qui tam multos ſua lege vexarit, in quibus M. Scaurum principem ciuitatis, eadem ipſe lege fuerit damnatus. Quod præter Valerium Cicero in Bruto, ſcribit. *Nam cum ipſe in forum venit, exercebatur, inquit, vna lege iudicium Varia, ceteris propter bellum intermiſſis; & poſtea: Iam conſequenti anno Q. Varius ſua lege damnatus exceſſerat: ego autem iuris ciuiliſtudio multum opera dabam Q. Scenole P. F.*

VATINIA.

VATINIVS Trib. Pleb. fuit C. Cæſare M. Bibulo Coſſ. per quem Cæſar multa, quæ concupiuerat, effecit. Exſtat Ciceronis oratio in Vatinium, qui teſtis aduerſus P. Sextium fuit, in qua totus Cæſaris Conſulatus exagitur. Eius lex fuit de alternis conſiliis reiſciendis, cuius legis beneficio C. Antonius Ciceronis collega exclusus eſſe dicitur. Quæ autem appellentur alterna conſilia non facile dixerim. Sed arbitror ad conſilia iudicum referri, vt alternos conſiliarios actori & reo reiſcere liceret. Namque Aſconius in Verrinis ſcribit, cum de crimine aliquo quæreretur, cui prætor aliquis præpoſitus erat; veluti repetundarum, ambitus, maiſtatis; ſortito ex his ordinibus, quibus iudicia erant commiſſa, iudices educebantur: è quib. accuſatori ac reo reiſcere licebat, ſi quos iniquos putarent; reiſciſtis iudicibus alios in eorum locum Prætor ſubſortiebat. Huius vero alternæ reiſciſtionis mentio fieri videtur in Planciana.

Vatiniz alterius legis apud Suetonium fit mentio, qua Cæſar Galliã

II.

Ciſalpinam & Illyricum accepit, deinde à Senatu Galliam Togatam. Sed rogationis Vatiniz, qua coloniã Nouocomum deduxit. Scribit Paterculus in hoc Vatinio deformitatem corporis cum ingenij turpitudine decertaſſe, adeo vt animus eius digniſſimo domicilio cluſus videretur. qua de re alij ſcripſerunt.

III.

VECTIBVLICIA.

PERTVR hæc lex in conſtitutione quadam Diocletiani ſub titulo De ſeruis Reipublicæ manumittendis, eius tamen legis ſententia ignoratur. Tantum enim dicitur ſeruum quendam ſecundum hanc Vectibulici legem, cuius poteſtas Senatuſconſulto, Iuuentio Celſo iterum & Ne-

Lvl. C. de ſer.
Reip. man.

K iij

l. i. D. de ma-
quz seru.

l. vn. de libe-
vniu.
l. omnib. ad
S. C. Treb.
l. hereditatis.
C. de her. in-
stit.

ratio Marcello Coss. facto, ad prouincias porrecta est, ciuitatem Roma-
nam consequutum esse. Consules autem hi sub Hadriano fuerunt. Itaque
ea lex antiquior fuit, qua fortasse municipiis quæ in Italia erant, conce-
sum fuit vt seruos publicos manumittere possent. Postea id ius ad prou-
incias porrectum est, item ad collegia ex constitutione Diui Marci.
Sed & vt hereditates libertorum & extraneorum capere ex testamento,
atque ab intestato, recta via ac per fideicommissum, inuicipes possent,
Senatusconsulto Aproniano atque aliis opus fuit, vt Vlpianus libr.
XLIX. ad edictum, Paulus libr. singulari de Senatusconsultis scribunt.
Dubitacionem autem faciebat, quod municipia ipsa consentire non
posse dicerentur, vt idem Vlpianus scribit.

VELLEA, siue VELLEIA. Quærenda in Iuniis legibus est.

V I C E S I M A.

Epist. 16.

N Manilia lege dictum est ex Liuiο lib. VII. Cn. Manlium
Consulem in castris legem tulisse de Vicesima eorum qui
manumitterentur, cuius legis patres auctores fuerunt,
quia ea lege haud paruum vectigal inopi ærario additum
esset. modus tamen legis ferendæ à Tribuno natus est.
Hanc vicesimam fortasse Cicero lib. I. ad Atticum indicat: *Portorij, in-*
quit, Italia sublatis, agro Campano diuiso, quod vectigal superest domesticū,
præter vicesimam? quæ mihi videtur vna concinnula, clamore pedisequorum
nostrorum esse peritura. Tacitus tamē libro xlii. scribit Nerone iterum
& L. Pisone Coss. vectigal. quintæ & vicesimæ venalium mancipiorum
remissum specie magis, quam vi. Quia cum venditor pendere iubere-
tur, in partem pretij emptoribus accrescebat.

II.

Lex autem Vicesima hereditatum, vel vt in Tuscis libris est, heredi-
tatum, Augusti Imp. fuit, qua vicesima pars hereditatum & donationū
causa mortis, in ærarium deferri iubebatur, exceptis proximis cognatis,
& pauperibus personis. Hæc lex lata est Æmilio Lepido. L. Arruntio
Coss. vt Dion lib. LV. scribit cum ærarium ob sumptus militares esset
exhaustum, neque aliud vectigalis genus melius esset excogitatum. Sed
& id aliquando in vsu fuisse Augustus dicebat in Cæsaris libris reperiri.
Plinius vero in Panegyrico Traiano dicto vicesimam tolerabile quidē
tributum, & facile heredibus dumtaxat extraneis; sed domesticis graue
fuisse dicit. Itaque veteribus ciuibus Romanis, qui sanguine, gentilitate,
& sacrorum societate coniuncti essent, remissa vicesima est. At hi qui ex
Latio, hoc est, ex Latinis erant, aut Latini iuris, vt arbitror, aut alias be-
neficio principis ciuitatem Rom. essent consecuti, nisi cognationis iura
impetrassent, vicesimam soluebant. Nerua tamen sanxit, vt quod ex ma-
tris ad liberos, ex liberorum bonis ad matrem peruenisset, etiam si co-
gnationum iura non impetrassent cum ciuitate, eius vicesimam ne da-
rent. In paternis quoque bonis filio, si in eius potestatem fuisset, eadem
immunitas fuit. Addidit Traianus, idem in patre seruandum, vt ex filij
bonis vicesimam non solueret. Sed & vt filij, qui in potestate non es-
sent, immunes essent, quod Nerua exceperat. In sororis etiam bonis fra-
trem,

trem, in fratris sororem, auum & auiam in nepotis ac neptis, & contra, immunes esse voluit. His quoque quibus per Latium ciuitas Ro. patuisset, idem indulgit, omnibusque inter se cognationum iura commisit; quod à principibus impetrari solebat. Iam vero summa addita est, intra quam vicesima non solueretur. & vt qui ex his causis vicesimam deberet, nondum tamen intulisset, eam minime solueret. Ex his omnibus apparet, vicesimam magnarum hereditatum ab extraneis heredib. quibuscumque solui, item à nouis ciuib. qui non patris, matris, aui, auia, fratris sororis, filij, filie, nepotis, neptis hereditatem consecuti essent. Hæ sunt decem personæ, quibus quinto loco bonorum possessio dabatur, vt extraneo manumissori præferrentur. vt Iustinianus libro tertio Institutionum scribit. Apparet etiam, vt supra dictum est, ex Augusti lege & Traiani edicto minores hereditates vicesimam nō soluuisse. sed & vt vicesima recte deduceretur, æstimatio fiebat hereditatis, vt Æmilius Macer scribit lib. 11. ad legem Vicesimam hereditatium: quod non male Tribonianus ad Falcidiam retulit. Verba autem Macri, vt lib. 1. Emendationum diximus, ita scribenda sunt; *Computationi in alimentis faciendæ hanc formam esse Vlpianus scribit, vt à prima ætate vsque ad annum vicesimum quantitas alimentorum triginta annorum computetur, &c.* Deducebantur tamen prius, vt arbitrator, funeris sumptus, de quibus idem Macer scribit libro 1. & Plinius id significare videtur his verbis: *Carebit, inquit, onere vicesimæ parua & exilis hereditas; & si ita gratus heres volet, tota sepulchro, tota funeri seruiet; nemo obseruator, nemo castigator adsistet.* Quamuis ea illo quoque referri possint, vt ad pauperis funus pertineant. Addit Paulus lib. 1. v. sententiarum titulo de Vicesima, testamentum legem statim post mortem testatoris aperiri voluisse: ideoque à præsentibus intra triduum, aut quinque dies, ab absentibus cum superuenerint, intra totidem dies, licet sit rescriptis variatum, esse aperiendas tabulas. *Neque enim, inquit, oportet testamentum heredibus & legatarijs aut libertatibus ultra quam necessarium vestigali est, moram fieri.* Ea vero de causa D. Hadrianus, qui Traiano successit, edicto hanc totam tabularum inspectionem & in rem missionem constituit. quod edictum occasione vicesimæ introductum, quia ipsa quoque vicesima sublata esset, Iustinianus abrogauit. De eadem lege M. Antoninus philosophus rescriptit; item Offilius iuriconsultus de legibus vicesimæ primus conscripsisse dicitur, qui edictum quoque primus diligenter composuit, vt Pomponius scribit, & Alciatus noster notat lib. 1. 11. Dispunctionum. Æmilius vero Macer *aiyos* libros duos conscripsit, quos ad legem Vicesimam hereditatium appellari in Digestis reperimus. Etenim præter ea quæ antea retulimus, ex libr. 1. illa verba referuntur: *Nulli procuratorum principis inconsulto principe transigere licet.* Quod ad vicesimam, quam procuratores exigebant, arbitrator pertinere. Item alio loco: *Simutus, aut surdus vt liceret sibi testamentum facere, à principe impetraverit, valet testamentum.* Et quod libro 1. v. Emendationum interpretati sumus, *Mille passus non à miliario vrbiæ sed à continentib. edificijs numerandi sunt.* Eius autem miliarij aurei mentionem fieri, præter ea quæ tum diximus, reperimus apud Dionem libro 1. 14. Namque ait Augustum M. Appuleio P. Silio Coss. cum viarum publicarum curam sumplisset, quæ Romam du-

Inst. de bon. pos. p. sunt autem & p. quæ autem. l. hereditat. al computat. ad l. Falc.

l. funeris de religio. In Panegyri.

l. v. C. de ed. D. Had. tol.

l. 2. p. ex his de orig. iur.

l. nulli. de trans. l. si mutui. de rest. l. mille pas. sus. de ver. signi.

l. 12. C. de ædific. priu.

cunt; miliarium constituisse. In Zenonis quoque Græca constitutione, quæ sub titulo de ædificiis priuatis desideratur, & miliarij, & Capitolij in noua Roma (ita enim Bizantium est appellatum) mentio fit. Vetat enim inter columnas, quæ in publicis porticibus à miliario ad Capitolium sunt, ædificari latius pedibus sex, altius autem septem. Sed hæc aliquando plenius.

al. VISCCELLIA.

† VISCCELLIA.

l. vn. C. ad l. Visc.

HSTAT lib. 1x. Constitutionum Diocletiani constitutio in hæc verba: *Imp. Diocletianus & Maximianus A. A. Baccho. Lex Viscellia libertinæ conditionis homines persequitur, si ea quæ ingenuor. sunt, circa honores & dignitates ausi fuerint attentare, vel Decurionatum arripere: nisi iure anteorum anulorum impetrato à principe sustineantur. Tunc enim quo ad vniuersam imaginem, non statim ingenuitatis obtinent: & sine periculo ingenuorum etiam officia peragunt publica. Additur illud quod alio quoque loco scriptum est: Qui autem libertinus se dicit ingenuum, tam de operis ciuilitate, quam etiam ex lege Viscellia criminaliter poterit perurgeri. In curiam autem se immiscens, damno quidem cum infamia afficitur; muneribus vero personalibus in patria patroni, quæ congruunt huiusmodi hominibus, singulos pro viribus attributos esse non dubium est. Meminit huius legis Vlpianus in fragmentis tit. l. i. Quo vero tempore lata sit, plane ignoro: sed cum omnibus libertis ius anulorum ex Nouella septuagesima quarta ab Iustiniano datum sit, non magnam habet vtilitatem.*

l. vni. C. quædo ciu. actio.
l. vn. vi. d. ciu. in C. Th.

Auth. vt lib. de cete. in fi.

VILLIA ANNALIS. •

SEx Pompeius ait, Annariam legem dici ab antiquis eam qua finiuntur anni Magistratus capiendi. quo nomine Lampridius vitur in Commodo, & Arnobius lib. 3. 1. aduersus gentes Liuius lib. x. 1. ait, A. Postumio Albino, C. Calpurnio Pisone Cos. latum esse primum ab L. Villio Tr. Pl. quem Iulium quidam vocant, quot annos nati quemque magistratum peterent, ac caperent. Vnde cognomen familiæ inditum, vt Annales appellarentur. Hinc ille Ciceronis iocus de Sex. Annali apud Quinctilianum. Cum enim is testis reum læsisset, quem Cicero defendebat, & accusator instaret, vt aliquid de Sexto Annali diceret, si posset: tum Cicero versus Ennij de Sexto Annali dicere cœpit.

Qui potis ingentis causas euoluere belli?

Sed ad Annales leges reuertamur. Et Cicero de his legib. Philippica v. ita scribit. Nam cum decreuisset, vt C. Cæsari Octauiano adulescenti Pontificem, Proprætorem, Senatorem esse liceret, eiusque rationem perinde habendam esse, ac si Quæstor proximo anno fuisset. *Quid est enim, inquit, Patres conscripti, cur eum non quamprimum amplissimos honores capere cupiamus? Legibus enim Annalibus cum grandiore ætate ad Consulatum constituebant, adulescentia temeritatem verebantur.* Et postea: *Itaque maiores nostri veteres illi admodum antiqui leges Annales non habebant,*

bant, quas multis post annis attulit ambicio, ut gradus essent petitionis inter
 aequales. Et paulo post: Quid Macedo Alexander? cum ab ineunte aetate res
 maximas gerere cepisset, nonne tertio & trigesimo anno mortem obiit; qua
 est aetas nostris legibus decem annis minor, quam Consularis? Hæc Cicero.
 ex quibus intelligimus tribus & quadraginta annis minores Consules ex
 his legibus fieri non potuisse. Soluebantur tamen legibus multi propter
 eas causas, quas Cicero refert. At postea sub Imperatoribus x. annis
 minores inuenimus Consules factos. Hæc enim sunt Vlpiani verba li-
 bro secundo de officio Consulis: *Sed si euenerit, ut minor viginti annis*
Consul sit, apud se manumittere non poterit; cum ipse sit, qui ex S.C. consilij
causam examinat. Apud collegam vero causa probata, potest. Sed & pueros
 Consules appellatos esse videmus Gratianum, Valentinianum mino-
 rem, & Honorium, ut in Consulibus multarum constitutionum ani-
 maduertere possumus, quæ datæ sunt, Gratiano nobili puero, & Gada-
 laipho Cos. aut Valentiniano Nob. P. & Victore, aut Honorio, & Euo-
 dio. M. Cicero lib. ij. de Oratore scribit, M. Pinarium Ruscum legem An-
 nalem tulisse, cuius dissuasor M. Servilius: Dic mihi, inquit, Pinari, num si
 contra te dixerō, mihi male dicturus es, ut ceteris fecisti? cui Rusca, ut se-
 mentem feceris, ita inquit, metes. Huc etiam pertinet quod ait lib. iij. de
 Legib. EVNDEM MAGISTRATVM, NI INTERFERINT DECEM
 ANNI, NE QVIS CAPITO. AEVITATEM ANNALI LEGE SER-
 VANTO. Aevitatem pro ætatem scripsit; ut in eisdem legibus. CENSO-
 RES POPVLI AEVITATES, SOBOLES, FAMILIAS, PECVNIA SQUE
 CENSENTO: POPVLI PARTES IN TRIBVS DESCRIBVNT: EX
 IN PECVNIA, AEVITATES, ORDINES PARTIVNT. Veteres e-
 nim ab ævo ævitatem, & æviternum, ut Varro ait, pro ætate, & æterno
 dixerunt. De ævnis decem Livius libro extremo vii. sic ait: Præter hæc
 inuenio apud quosdam L. Genucium Tr. Pl. tulisse ad populum; ne fenerare
 liceret. item alijs plebiscitis cautum, ne quis eundem magistratum intra de-
 cem annos caperet; ne duos magistratus vno anno gereret; utique liceret,
 Consules ambos plebeios creari. Appianus lib. i. bellorum ciuiliū id à
 Sulla Dictatore latum esse ait. Florus vero lib. i. vi. scribit, P. Scipionem
 Æmilianum hac lege solutum fuisse. Fuit autem L. Villius Annalis Tr.
 Pl. qui primus hanc legem tulit P. R. C. Ann. DLXXIII.

L. vn de offie.
 Cons.

VOCONIA.

OLUMNIAM quidam appellant, decepti mendoso Flori
 libro epitome xli. Quintus, inquit, Voluminius Saxa Tr.
 Pl. legem tulit, ne quis heredem mulierem institueret. Suasit
 legem M. Cato, exstatque eius oratio. Idem tamen Cato a-
 pud Ciceronem Capione & Philippo iterum Coss. se an-
 nos quinque & sexaginta natum Voconiam legem magna voce, bonif-
 que lateribus suasisse refert. Apud Gellium quoque libr. decimo septi-
 mo Marci Catonis verba referuntur hæc, quibus, cum legem Voconiam
 suaderet, usus est. Principio, inquit, nobis mulier magnam dotem attulit.
 tum magnam pecuniam recipit, quam in viri potestate non committit; eam
 pecuniam viro dat matruam: postea ubi irata facta est, seruum recepticiū

Cic in Cato-
 ne.

cap. 6.

sestari atque flagitare virum iubet. Receptitium seruum recte Gellius interpretatur, qui receptus esset cum dotem dabat, ut apud Plautum in Trinummio:

Posticulum hoc recepit, cum ades vendidit.

Et apud Ciceronem lib. II. de Oratore: *Disce te cum ades venderes, ne in rutis quidem & casis solum tibi patrum recepit.* Et in Topicis: *Liberales venditores solent cum ades fundumve vendiderint, rutis casis receptis; concedere tamen aliquid emptori, quod ornandi causa apte & loco positum esse videatur.* Recipere autem his locis pro excipere vsurpatur. Nam ea-

l. fundi. p. si
ruta. de acti.
emp.

l. qui fundi.
de ver. sign.
l. mortis cau-
sa capitur. p.
sine dona-
tione. de
mor. cau. do.
Vlpia. in fra-
gmentis ti. 6.

dem de re Vlpianus lib. xxxi. ad edictum ita scribit: *Si ruta & casa excipiantur in venditione; ea placuit esse ruta, quae eruta sunt, ut harena: case, ut arbores casae.* Sic Paulus lib. IV. epitomarum Alfeni: *Qui fundum, inquit, vendidit, pomum recepit nuces, & ficos, & vnas dumtaxat duracinas recepta videri.* Et Caius lib. VIII. ad edictum prouinciale: *Sed & dos, inquit, quam quis in mortem mulieris à marito stipulatur, capitur sane mortis causa: cuius generis dotes recepticiae vocantur.* Quae verba non sine mendo circumferuntur. Receptitia autem dos hoc loco dicitur, quae data quidem est, tamen receptum fuit, ut post mortem redderetur. Recepticia quoque actio appellabatur, quae nunc constituta pecuniae dicitur, quod ab alia huius verbi significatione descendit. Sed ut ad Voconiam reuertamur, eam ex Gellio & Cicerone cognoscimus à M. Catone maiore fuisse defensam contra mulierum impotentiam; quem Oppia quoque legis acrem defensorem fuisse aduersus earundem sumptus, alio loco retulimus. Et Q. Voconij nomen in Cornelianam pro Balbo reperitur. *Tullius*, inquit Cicero, *apud maiores nostros legem C. Furii de testamentis: tulit Q. Voconius de mulierum hereditatibus, quas Latini voluerunt, asinerunt.* Idem tamen in Praetura urbana eundem C. Voconium appellat, nisi sit mendum. *Voconia*, inquit, *lex te videlicet delectabat; imitatus esset ipsum illum C. Voconium qui lege sua hereditatem ademisti nulli neque virgini, neque mulieri: sanxit in posterum, qui post eos Censores census esset (A. Postumum, & Q. Fulvium Censores intelligit) ne quis heredem, neve mulierem faceret.* Queritur autem Cicero Verrem in Praetura urbana edixisse, ut qui heredem fecisset mulierem post legem Voconiam secundum eius testamenti tabulas bonorum possessio non daretur. Qua in re duo sunt quae reprehendit, quod census tantum lege comprehendere-tur, & quod testamenta ante edictum facta edicto continerentur. Census autem eum esse oportebat, quem pecuniosum Asconius interpretatur, & qui centum millia professione detulisset. Erat enim prima eorum classis, qui centum millibus aëris censerentur; ut ex Liuiio & Dionysio in Duodecim scribemus. Quamobrem quod Dion ait lib. LVI. Augustum quibusdam mulieribus concessisse, ut supra xxv. millia hereditatis nomine contra legem Voconiam capere possent, id ita interpretor ut xxv. millia sestertiorum nummorum intellexerit. Quod nostram opinionem de sestertio quattuor assibus aestimando, ut libro secundo E-mendationum scripsimus, confirmare videtur. Namque primae classis census eam summam sestertiorum efficit, quam Dion perscribit. Sed & ex eodem Dionis & Ciceronis loco elicere possumus ad mulieres fortasse referri, quae de his qui partem capere possunt, in Digestis inueniuntur.

l. et. C. de
donat.

tur Terentius Clemens libro quarto ad legem Iuliam & Papiam: *Si quis solidum à lege capere non possit, & ex asse sit institutus ab eo qui soluendo non est. Iulianus ex asse eum heredem esse respondit. Legi enim locum non esse in ea hereditate quæ soluendo non est.* Idem eodem libro. *Si is qui ex bonis testatoris solidum capere non possit, substitutus sit ab eo impuberi filio eius, solidum ex ea causa capiet, quasi à pupillo capiat. Sed hoc ita interpretari Iulianus noster videtur, ut ex bonis quæ testatoris fuerant, amplius capere non possit.* Idem lib. xvi. *Si servus eius qui capere non potest, heres instituitur; & ante quam iussu domini adeat hereditatem, manumissus, alienatusve sit, & nihil in fraudem legis factum esset; ipse admittitur ad hereditatem. Sed & si partem capere possit dominus eius, eadem dicenda sunt de parte, quam ille capere non potest. Nihil enim interest, de uniuerso queratur quod capere non possit, an de portione.* Vlpianus lib. i. v. fideicommissorum: *Hi, qui solidum capere non possunt, ex asse heredes instituti, & rogati restituere solidum; adire hereditatem, & restituere cogentur: cum nihil oneris apud eos remansurum sit.* Omnibus his locis atque aliis, quæ in Pædædis reperiuntur, solent Acuriani existimare, iurisperitos sensisse de naturalibus filiis, aut de secundis vxoribus, aut de aliis personis, quæ ex recentibus constitutionibus solidum non capiunt. Mihi magis placet, ut ea ad legem Voconiam referantur, quæ mulieres ex asse heredes institui à locupletibus vetabat. Idem fortasse dicendum esset de his qui ciues Romani non erant, quos heredes instituere, ut in Iunia Norbana diximus, non licebat; quod fideicommissis introducendis, ut Theophilum dixisse retulimus, occasionem dedit. Fieri etiam potest, ut ad decumam, quæ ex hereditate orbi coniugis deducebatur, pertinerent ex lege Papia, aut etiam ad vicesimam ex lege Vicesima hereditatum. Quanquam magis crediderim ad Voconiam pertinere, aut ad aliam legem, quæ fortasse Julia de maritandis ordinibus aut Papia fuit, ut ex illorum capitum inscriptione, quæ antea retulimus, suspicamur: si modo aliquo earum legum capite prohiberetur aliquibus ex asse hereditatem consequi, aut certæ quantitatis summam ex testamento accipere. Hæc tamen ut cætera omnia, doctorum virorum ingeniis subiicimus. Illud certum est M. Tullij tempore, quasi tacita quædam fideicommissa in fraudem huius legis in usu fuisse. & quod maxime ad hunc locum pertinet, libro secundo de Finib. lege Voconia certam partem filiarum relinqui posse significat. P. enim Sextilius Rufus ad amicos referebat se esse hæredem Q. Fadii Gallo, cuius in testamento scriptum esset; se ab eo rogatum, ut omnis hereditas ad filiam perveniret. Id Sextilius factum negabat; addebat etiam se in legem Voconiam iuratum contra eam facere non audere, nisi aliter amicis videretur. eorum nemo censuit plus Fadiæ dandum, quam posset ad eam lege Voconia pervenire. Tenuitque permagnam Sextilius hereditatem, hæc Cicero. & paulo post: *Si te, inquit, amicus tuus moriens rogauerit, ut hereditatem, reddas suæ filiarum, nec usquam id scripserit, ut scripsit Fadius, nec cuiquam dixerit: quid facies? tu quidem reddes. ut Sex. Peducanus, qui cum sciret nemo eum rogatum à C. Plotio equite Rom. splendido Nursino, ultro ad mulierem venit, eique nihil opinanti viri mandatum exposuisset, hereditatemque reddidit.* In his autem duobus exemplis Ciceronis animaduertendum est, altero de filia, de vxore altero actum esse.

l. si quis solidum. de her. inst.
l. si is qui. de vulg.

l. si servus eius. de adq. her.

l. cogi. p. hi qui ad S. C. Trebell.

Lex enim virginem, vel muliorem ab eo qui census esset, institui heredem vetabat, ut ex Cicerone in Prætura urbana retulimus. Quamobrem huc quoque pertinet, quod Quintilianus lib. ix. institutionum scribit accidisse sibi, ut ream tueretur, quæ subiecisse dicebatur marito testamentum, & dicebatur chirographum marito expirante heredibus dedisse; quod verum, inquit, erat. Nam quia per leges institui vxor non poterat heres; id fuerat actum, ut ad eam bona per hoc tacitum fideicommissum peruenirent. Addit illud, quod in nostram quoque sententiam facere videtur, caput quidem quæri facile erat, si hoc diceremus palam, sed per se deperibat hereditas. Ita ergo, inquit, fuit nobis agendum, ut iudices illud intelligerent factum, delatores non possens apprehendere, ut dictum. Quod ea de causa dictum est, quoniam delatores deferre solebant, quæ ad fiscum Principis pertinerent; in quibus erant, quæ tacito fideicommissio his qui capere non poterant, relinquebantur. Callistratus lib.

l. i. de iure fisci.

x. de iure fisci: *Variæ causæ sunt, inquit, ex quibus nuntiatio ad fiscum fieri solet. Aut enim se quis quod tacite relictum est profitetur capere non posse, vel ab alio præventus defertur, vel quod mors ab heredibus non vindicatur, vel quod indignus quis heres nuntiatur.* Paulus lib. vii. ad legem Iuliam & Papiam: *Diui fratres rescripserunt heredes eorum, quibus tacitum fideicommissum relictum est ita demum ex beneficio Traiani deferre se posse, si is, cui datum fuerat, morte præventus esset. & alij alijs locis.*

l. edito p. item diui. 60.

II.
Tit. 8.
al. successio-
nes.

Huc accedit, quod Paulus ait lib. i. v. sententiarum: *Femina ad hereditates legitimas ultra consanguineas & sorores non admittuntur, idque iure ciuili, id est, Voconia rogatione videtur effectum.* Ceterum lex xii. Tab. nulla discretionem sexus cognatos admittit. Ex quibus verbis cognoscimus ex hac lege manasse, quod Iustinianus non vno in loco queritur post xii. Tabulas feminas exceptis filiabus & sororibus consanguineis esse nouis legibus, quam mediam iuris prudentiam appellat, legitima successione exclusas. Quamuis hac quoque in parte Voconiz legi derogatum est Iustiniani constitutione, ante quem Prætores eis subuenerant data bonorum possessione, quæ vnde proximi cognati appellatur. Quamobrem quod Gellius lib. x. scribit nihil utilius fuisse plebiscito Voconio de coercendis mulierum hereditatibus, obliteratum tamen esse, oportumque ciuitatis opulentia: existimo eum ad Prætorum edicta respexisse. Fieri tamen potest, ut iam tum tota lex in usu esse desierit. De qua Aurelius Augustinus lib. iii. de ciuitate Dei inter secundum & tertium Punicum bellum scribit Voconiam esse latam, ne quis heredem feminam faceret, ne vnicam quidem filiam. *Qua lege quid, inquit, iniquius dici aut cogitari possit ignoro.* Hæc itaque iniquitas effecit ut lex abrogaretur vel moribus, vel scriptis legibus.

l. lege 12. Tab.
C. de leg. her.
Instit. de leg.
adgn. suc. p.
ceterum.

cap. 1.

cap. 11.

III.
Instit. de lege
Falc. in prio.

Aliud caput est, cuius ab Iustiniano mentio fit lib. ii. Institutionum. Nam cum lege xii. Tab. latissima potestas data esset vel totum patrimonium legatis erogare; & recusarent heredes pro nullo aut minimo lucro hereditatem adire: lex Furia, & lex Voconia latæ sunt, quarum altera, ut Theophilus scribit, certam quantitatem singula legata excedere prohibebatur; altera plus vni legatario relinquere, quam quantum apud heredes maneret, non licebat. De Furia alio loco scripsimus; Voconiz eam fuisse sanctionem. Cicero locuples esse testis potest in eadem

illa

illa Prætura urbana. Nam cum reprehenderet, quod Verres ad antea facta testamenta edictum portexisset his verbis : *Si quis feminam heredem ab A. Posthumio Q. Fulvio Conseribus potest ea fecit, fecerit; nec petitionem, nec possessionem dabo. Quæ verba ad priorem partem Voconia legis pertinebant. Quod si plus inquit, legarit, quam ad heredem, heredesque perveniat; quod per legem Voconiam ei qui census non sit, licet: cur hoc cum in eodem genere sit, non caues?* Ex quo apparet rectè Theophilum Voconiam interpretatum fuisse, nisi quod de censo additur à Cicerone. Sed cum Falcidia lege plenius consultum sit heredibus scriptis; hac quoque in parte Voconia cessat.

LEGES XII. TABULARVM.

EQVITVR vt de duodecim Tabulis videamus. Et quoniam hæc res nuper à doctis aliquot viris satis diligenter tractata est; nisi ab eis multis de causis, neque vt arbitror, contemnendis, longe dissentirem; ad eorum libros lectores allegarem. Sed quoniam simplicis veritatis studiosus amatorque sum; verba legum nostris temporibus efficta, aut ex Ciceronis legibus sumpta repudiavi. Et duodecim Tabularum leges, quas

nobis temporum iniuria abstulerat, quantum ex veterum monumentis colligere potuimus, qua in re horum quoque doctorum virorum libris adiuti sumus; eas, inquam, leges, aut earum sententiam magna ex parte in hunc locum contulimus. Ciceronis vero leges XII. Tabularum non esse, minime dubitandum foret, nisi animaduertissem doctissimos viros id scriptis mandasse. Aduersus quos Ciceronem ipsum constituam. Cuius illud institutum fuit, vt cum sex libros de optimo genere Reip. scripseret; & animaduertisset Platonem de Rep. & de legibus scripsisse, ad eius imitationem eas leges conscriberet, quibus optimus ille Reip. status vteretur. Leges autem veteribus verbis finxit, vt haberent ex ipsa verborum vetustate nonnihil maioris auctoritatis. Ita enim in libro II. scribit : *Et quoniam & locus & sermo familiaris est, legum vocem proponam. Sunt enim certa legum verba, neque ita prisca, vt in veteribus his, sacratisque legibus, & tamen quo plus auctoritatis habeant, paulo antiquiora, quam hic sermo est. cum morem igitur cum breuitate, si potero, consequar.* Hoc est quod optimos illos viros decepit. item illud quod post legem de religionè latam scribit. Nam cum Atticus diceret non multum eam religionum constitutionem discrepare à legibus Numæ, & à Romanorum moribus; tum Cicero, *An censes,* inquit, *cum in illis de Rep. libris persuadere videatur Africanus omnium rerum publicarum nostram illam veterem fuisse optimam; non necesse esse optimæ Reipub. leges dare consentaneas? Quæ cum ille probasset, Ergo ad ea, inquit, expectate leges, quæ genus illud optimum Reip. contineant. Et si quæ forte à me hodie rogabuntur, quæ non sint in nostra Rep. nec fuerint; tamen erant fere in more maiorum,*

qui tum ut lex valebat. Quibus verbis ostendit Cicero se in legibus ferendis secutum esse veteres leges omnes, quæ ab initio Urbis ad eam diem optimis Reip. temporibus essent constitutæ, item maiorum morem, neque de Duodecim solis sensisse. Quod vel ex eo apparet, quod de funeribus & sepulchris ipse refert se ex illis legibus sumplisse, atque etiam de privilegiis libro tertio. Quid enim opus erat vnum atque alterum caput referre, si omnia essent ex illis legibus accepta? Iam vero quæ de Prætoribus, Aedilibus curulibus, de auro atque argento signando, de analibus legibus, & de plerisque aliis rebus quæ post Duodecim fuerunt, addita ea à Cicerone fuisse nemo negauerit. Quamobrem non magis ea xii. Tabularum esse credendum est, quàm quæ Riuallius ingenij ostentatione usus effinxit. Cuius audaciæ Crinitus, ut opinor, occasio fuit, quem secuti aliquando fuerunt Budæus & Alciatus noster, atque alij non pauci, quorum omnium æmulari negligentiam malletm, quàm aliorum obscuram diligentiam, ut Terentius ait: nisi apertissimis, ut mihi videtur, testimoniis veritatem occultari deprehendissem. Quod si quis altera, aut vtraque in re me falli cognouerit, aut etiam in multis aliis libris addi posse animaduertit, ea aut nobiscum, aut ceteris libris qui his studiis tenentur, communicet. Tantum enim abest ut scripta nostra, iure præferim, reprehendi moleste feramus, ut maximam à nobis gratiam inierit, qui nos aliqua in re doctiores effecerit. Sed ad xii. Tabulas veniamus, in quibus referendis Institutionum Iustiniani ordinem sequar: veteresque scriptores nominatim proferam, ut in ceteris soleo, qui earum faciant mentionem. Et quoniam de his legibus dicere aggredior, prætereundum non est præclarum M. Ciceronis testimonium, qui lib. i. de Oratore ita scribit: *Fremant omnes licet, dicam quod sentio. bibliothecas mehercule omnium philosophorum vnus mihi videtur xii. Tab. libellus, si quis legum fontes & capita viderit, & auctoritatis pondere, & utilitatis vbertate superare.* Idem lib. ii. de legibus pueros Romanos discere solitos ait Duodecim, ut carmen necessarium. Quæ verba ita quidem interpretantur, ut existiment Ciceronem significasse versibus duodecim Tabulas esse scriptas, quod ipse non probo. Neque enim arbitrator tantum otij Decemuiris fuisse neque ita excoluisse veteres poetam, ut legum verbis numeros adderent. Namque ut idem Cicero in Bruto, & lib. i. Tusculanarum questionum scribit, cccc. x. anno post Romam conditam C. Claudio Cæci F. & M. Tuditano Cos. Liuius Andronicus primus fabulam docuit. Gellius tamen, quem alij sequuntur, lib. xvi. centum annos illi numero addit. ex quo tempore constat versus in prætorio fuisse: cum tamen has leges trecentesimo tertio anno scriptas esse tradatur. Huc accedit, quod Cicero lib. i. v. Tusculanarum questionum ait. Nam cum cuperet demonstrare veteres vocum sonis & carminibus delectatos; legem fuisse in Duodecim refert, qua prohibebatur carmen fieri in alterius iniuriam. Etenim si ipsa legum verba ita composita fuissent, satis erat legum carmen referre. Sed & ipsum carminis verbum non semper poetarum versus significat, ut apud Liuium lib. i. horrendi carminis lex, & Tarquinij cruciatus carmina apud Ciceronem in Rabiniana, item formulæ iurisperitorum, pro L. Muræna, atque alia id genus apud Liuium, & ceteros, qui quæ conceptis verbis atque compositis

tis dicuntur, ita appellasse videntur. De Decemviris vero qui fuerint, & quo pacto ceteris magistratibus se abdicantibus constituti sint, de legatis quoque in Græciam missis, de decem tabulis, quas illinc ex Solonis & Lycurgi legibus attulerunt, de duabus tabulis adiectis ab iisdem Decemviris, altero anno atque etiam tertio potestatem sibi ex Appij Claudij fraude usurpantibus, de eiusdem Appij libidine, quæ seditioni causam dedit, Verginia à patre cæsa; & de Decemviris sublatis Pomponius lib. sing. enchiridij, Livijs lib. III. & Dionysius lib. x. & xi. pluribus verbis nota omnibus fecerunt. Nos itaque ipsarum legum sententiam referamus.

l. l. p. exactis
l. & p. & cum
placuisse.

Et initio de legibus ita constitutum esse animadvertimus, ut quodcunque postremum Populus Rom. iussisset, id ius ratumque esset; ut Livijs lib. vii. & ix. scribit. qua lege omnium legum iubendarum auctoritas populo data est. Hinc illa Iustiniani definitio manat, ut lex sit, quod populus Rom. constituebat, siue Senatorio magistratu, veluti Cos. interrogante, ut ille ait, siue etiam Tribuno plebis post legem Hortensiam. Rogabatur autem plebs ac populus in eum modum, quem Cicero in oratione pro domo expressit. VELITIS IUBEATIS, UT M. TVLLIO AQUA ET IGNIS INTERDICATUR. Ex quo rogatio dicebatur, cum ferretur; lata lex, iussio. Sed postea lege Regia potestate in Principem translata, is solus legislator iustus habetur.

CAP. I.

Instit. de iur.
nat. p. lex.

Illud etiam in his legibus fuit, ut privilegia de capite civis Romani ne irrogarentur, nisi per maximum comitiatum. Nam cum Cicero lib. III. de legibus hanc legem protulisset. PRIVILEGIA NE INROGANTO. DE CAPITE CIVIS, NISI PER MAXIMUM COMITIATUM, OLLOSQUE QUOS CENSORES IN PARTIBUS POPULI LOCASSINT, NE FERANTO: *leges, inquit, præclarissima de XII. Tabulis translatae duæ, quarum altera privilegia tollit, altera de capite civis rogari, nisi maximo comitiatu, vetat. Et nondum initio seditiosis Tribunis Pl. admirandum tantum maiores in postremum providisse. Quid autem privilegium sit, ita interpretatur: In privatos homines leges ferri noluerunt, id est enim privilegium, quo quid est iniustius? cum legis hæc vis sit, scitum esse & iussum in omnes. De altera lege ita scribit; Ferri de singulis nisi Centuriatis comitijs noluerunt. Descriptus etenim populus censu, ordinibus, ætatibus plus adhibet ad suffragium auxilij, quam fuisse in Tribus convocatus. Hæc ille, ut ex mendoso libro elicere potuimus. Sed de privilegijs Ateius Capito apud Gellium lib. x. scribit: Legem esse generale iussum populi, aut plebis, rogante magistratu; quam obrem privilegia appellanda sunt, quæ de singulis civibus ferebantur, ut de Cn. Pompei imperio, quæ lex Manilia dicitur, item de Ciceronis exilio, ac reditu. Prius autem veteres singula dicebant. Quo pacto Isidori definitio lib. v. etymologiarum accipienda est. De comitijs vero idem Gellius lib. x. v. ex lib. I. Lælij Felicis ad Q. Mucium ait, eum qui universum populum congregat, comitium habere; qui vero partem populi, consilium edicere. Calata comitia pro collegio Pontificum habebantur, aut Regis sacrorum, aut Flaminum inaugurandorum causa, item sacrorum detestandorum gratia, aut testamentorum faciendorum: quod Iustinianus lib. I. Institutio. probat. Hæc comitia aut Curiata aut Centuriata grant. Curiata per licitorem curia-*

CAP. II.

cap. xx.

e. privilegia
dist. 3.
cap. 27.

Instit. de tes-
ta. in pri-

l. 2. p. iisdem
temporib. de
orig. iur.

d. l. 2. in prin.

l. pupillus. p.
decuriones.
de verb. sign.

cap. 10.

cap. 18.

tim calabantur, hoc est vocabantur, ex omniū generibus latis suffragiis; quod Cicero fufe in Tribus populo conuocato appellat. Centuriata per Cornicinem conuocabantur, atque tunc ex censu & ætate suffragium ferebant; quod ex Cicerone retulimus. Erant etiam Tributa comitia cum ex regionibus & locis ferebatur suffragium. Centuriata autem, quæ maxima à Cicerone appellantur, intra pomeria Urbis non habebantur, sed in Campo Martio. Illud quoque ad huius loci interpretationem pertinet, vt de Tribuum, & Curiarum, Centuriarum, & census significatione dicamus. Et Dionysius lib. 11. antiquitatum scribit Romulum in tres partes populum diuississe, quas ea de causa Tribus appellauit, & eis præfectos Tribunos, quod Pomponius quoque significat, licet postea Tribus xxxv. fuerint, Tribuni x. Harum trium partium partes decinas Curias appellauit, eisque præfectos Curiones. Hoc est quod idem Pomponius scribit Romulum in triginta partes populum diuississe, quas Curias appellauit, propterea quod tunc Reip. curam per sententias partium earum expediebat: & ita leges quasdam Curiatas ad populum tulisse. Has Curias nominib. raptar. Sabinar. appellasse Liuius ait. Addit Dionysius Curias in Decurias esse diuissas, quibus præfecti Decuriones dicebantur. quod nomen ad Senatores coloniar. & municipiorum manasse animaduerti. Liuius vero lib. 1. tantum scribit Centurias tres equitum à Romulo esse conscriptas, Ramnensium, Tatiensium, & Lucerum: quas Priscus Tarquinius numero equitum auxit, vt mille & trecenti equites essent: eas sex centurias, quia gemmatæ erant, appellarunt. Seruius vero Tullius ex primoribus ciuitatis xii. equitum Centurias fecit, quas ad sex illas priores adiecisse existimo. Pedites vero in quinque classes militiæ & comitior. causa diuissit ex censu cuiusque. Is enim primas censum in hunc modum instituit, vt qui centum millib. æris, aut eo amplius censerentur, primæ classis essent, quæ lxx. Centuriis constabat, quar. xl. seniorum, totidem iuniorum fuerunt. Secunda classis lxxv. millibus censorum erat, in qua seniorum atque iuniorum conscriptæ Centuriæ xx. Tertia quinquaginta milium æris, totidem Centuriarum, quot classis secunda. Quarta xxv. millium, xx. quoque Centuriarum. Quinta classis Centuriarum triginta, quæ xl. millibus censebatur. Vna quoque Centuria adiecta est eorum qui immunes militiæ essent, quos Gellius libro xvi. ait proletarios & capite censos appellatos. Proletarij mille & d. assibus censebantur, Capite censi ccc lxxv. Idem præne quod Liuius, Dionysius lib. 1v. scribit, nisi quod æstimationem pecuniarum ad Græcorum consuetudinem conuertit. Addit illud, quod prætereundum non est, seniores appellari qui supra xl. annos æstati, reliquos iuniores. item his Centuriis præfectos Centuriones appellatos, quorum usus in militia erat. Gellius tamen lib. x. refert Tiberonem scripsisse in hoc censu iuniores appellari annis xvi. maiores, sed minores xlvi. Equitum census quadringentorum sestertiorum fuit, quod nescio à Scipione Tullio initium ceperit, an à Tiberio Cæsare, vt Plinius lib. xxxiii. significare videtur. Senatorum censum Suetonius ait dccc. millium fuisse, sed ab Augusto ad duodecies sestertium auctum. quod de hoc, vt semper, Budæus in libris de assibus, & in annotationibus scribit. fix omnis libris, & ex his quæ antea retulimus, ita interpretabimur. Ciceronis ver-

ba:

ba: vt in Duodecim cautum fuisse dicamus, non ligere de capite ciuis, nisi centuriatis comitiis rogari: hoc est, totius populi Romani conuentu, singulis in suis Centuriis, quæ censu, ætate atque ordine separatæ erant, suffragium ferentibus, non vero Curiatis comitiis, in quibus non ita separati ciues censu atque ætate erant; sed vt ex Dionysio retulimus, omnibus in Curiis, quæ Tribuin portio erant, confuse suffragium ferentibus. Illud negligendū non est, quod apud Sex. Pompeium existat, Centuriam esse à Ser. Tullio Rege constitutam, in qua literet ei suffragium ferre, qui non tulisset in sua. eaque **NI QVIS SCIVIT** appellabatur, quam nisi quis sciuit. Sciscito enim significat sententiam dicito, ac suffragium ferito, vnde plebiscita. In ea tamen neque censebatur quisquam, neque Centuriæ præficietur. De hac eadem xii. Tabul. lege idem Cicero scribit pro domo sua: *vetant, inquit, leges sacrata, vetant xii. Tab. leges priuatis hominibus irrogari, id est enim priuilegiū. & in Sextiana: Cur, cū de capite ciuis (nō disputo cuiusmodi ciuis) & de bonis proscriptio ferretur, cū & sacratis legib. & xii. Tab. sancitū esset, vt neq; priuilegiū irrogari liceret, neq; de capite, nisi Comitibus Centuriatis rogari, nulla vox est audita Cōsulum;* Ad hanc legem Porcia quoq; pertinere videtur, de qua alio loco scripsimus.

Ver. Ni qui sciuit.

De vindiciis nunc agendum est, quas secundum libertatem dari, cum controuersia esset, in xii. Tabulis scriptum erat. De quibus Pomponius ita scribit: *Initium fuisse secessionis dicitur Verginius quidam, qui cum animaduertisset Appium Claudium contra ius, quod ipse ex veteri iure in xii. Tabulas transtulerat, vindicias filie suæ à se abdidisse, & secundum eum, qui in seruitutem ab eo suppositus petierat, dixisse: indignatus quod vetustissima iuris obseruantia in persona filie suæ defecisset, vt pote cum Brutus, qui primus Romæ Consul fuit, vindicias secundum libertatem dixisset in persona Vindiciæ Vitelliorum serui, qui proditiōis coniurationem indicio suo detexerat, castitatem filie vitæ quoque eius preferendam putauit. Quæ verba ex Liuiο lib. i. & Dionysio lib. x. eam interpretationem recipiunt, vt Appius noluerit vindicias secundum libertatem dare, vt in Duodecim pollicitus fuerat se daturum, dum is esset, quin potius eas secundum seruitutem dedit, & à patre vindicias abdidit, & secundum eum qui ab ipso Decemuiro fuerat suppositus, vt virgine potiretur, ius dixit. legemque aiebat ita accipiendam esse, vt in his personis locum haberet, quæ in alterius manu non essent. Vindiciæ autem à Vindice illo, vel vt Liuius Libro i. ait, à Vindicio Vitelliorum seruo dictæ, vt opinor, sunt. Is à Liuiο primus vindicta liberatus esse dicitur, fuisseque ait qui dicerent vindictæ nomen ab illo tractum. post illum obseruatū esse, vt qui ita liberarentur, in ciuitatem accepti esse viderentur. Hinc etiam vindicandi quoque nomen tractum reor, siue quis aliquam rem afferat suam esse, siue iniurias suas persequatur, atque vilesceatur. Vindiciæ autem dari dicebantur, cum fas esse rem vindicare dicebatur; etsi id ad præiudiciū, & quasi momentum quoddam pertineret.*

CAP. III.

L. p. initium de orig. iur.

Hinc consequens est, quod de assiduo vindice, & proletario Cicero in Popicis, & Gellius lib. x. v. scribunt. Duodecim Tabularum verba sunt. **ASSIDVO VINDEX ASSIDVVS ESTO. PROLETARIO CIVI QVIS VOLET VINDEX ESTO.** Quæ nos ita interpretamur, vt is qui in seruitutem peteretur, si assiduus, hoc est, locuples esset, locupletem ad-

CAP. IV.
cap. x.

fertorem daret; pauper vero, quem proletarium lex appellauit, vel pauperem dare posset. *Cum lex assiduo*, inquit Cicero, *indidem assiduum esse iubeat, locupletem iubet locupleti. Locuples enim assiduus*, ut ait Aelius, *appellatus est ab ere dādo*. Sex Pompeius assiduum eum esse appellatum ait qui suis sumptibus militaret, ab assē dando. Proletarij eum tenuissimi census essent, quā de causa militia vacabant, si quando difficillimis Reip. temporibus armabantur, ut bello Tarantino apud Eutropium lib. 11. rerum Romanarum; arma his sumptu publico praebebantur. Inatio autē Urbis, constat milites suis sumptibus militasse, namque CCC.L. fere post R. C. anno stipendium milites de publico acceperunt, ut Liuius lib. 1 v. scribit. id autem erat in singulos dies asses deni, quae veteris denarij aestimatio erat, ut Cornelius Tacitus lib. 1. auctor est. Itaque assidui dicebantur illi omnes, qui in quinque classibus censebantur; proletarij, qui prolis gignenda causa, ut Eutropius ait, domi manebant, item capitecensi proletariis pauperiores. Verba autem huius legis illam etiam interpretationem recipiunt, ut locuples locupletem cognitorem vel procuratorem faciat, pauper ciuis quem eumque quod Boethius existimat. *Locuples autem est*, ut Caius lib. 11. ad legem x 11. Tabularum scribit, *qui satis idonee habet pro magnitudine rei, quam actor restituendam esse petit.*

I. quos nos
de verb. sign.
v.

CAP. V.
I. Statuliberos
de statu.
lib.
Li. co.

Ad seruos quoque pertinet aliud caput x 11. Tabular. de quo Modestinus lib. 1x. differentiar. ita scribit: *Statuliberos venundari posse leges x 11. Tabular. putauerunt. Duris autem condicionibus in venditione minime emendandi sunt, Statuliber autem est*, ut Paulus lib. v. ad Sabinum definit, *qui statutam & destinatam in tempus vel condicionem libertatem habet. Lex autem x 11. Tabularum emptionis verbo omnem alienationem complexa videtur, neque interest quo genere quisque dominus eius fiat, ut Aristot. apud Pomponium lib. x v 11. 1. scripsit. Quae verba ita mihi interpretanda esse videntur, ut credendum sit in x 11. esse adiectum, ut qui statuliberum emerit, & condicione impleta, aut tempore, seruo libertatem praestet. Quamobrem recte Mucius respondit, posse heredi solui, secundum quem sententia dicta esset, et si contraria sententia teneretur. Hic enim licet seruum non emisset, tamen erat ex sententia dominus iudicatus. Quae res non est sine difficultate.*

I. statulib. eo.

CAP. VI.

Nunc ad patriam potestatem veniamus, ut de his qui alieno iuri subiecti sunt, tractatum perfecte sit. Et Dionysius lib. 11. originum scribit Decemuiros in quarta tabula hanc legem scripsisse, ut parentibus in filios plena potestas vendendi, vinciendi, verberandi, occidendi esset. Eamque legem à Romulo latam esse censet, propterea quod in Numae Pompilij legibus scriptum sit, ut si pater filio uxorem ducere permiserit, quae ei sacrorum, & pecuniarum socia ex legibus fieret, non amplius filium vendendi ius haberet. Quamobrem existimat Dionysius ante Numam latam esse legem de patria potestate, quippe quae ea lege coercetur. De venditione autem ita latum esse scribit, ut patri liceret iterum ac tertio filij venditione pecuniam quaerere. Namque si is semel aut iterum venditus esset, & emptor eum manumississet, in patris potestatem reuerteretur. Post tertiam patris venditionem, & manumissionem emptoris, sui iuris efficiebatur. Haec est illa antiqua legis observatio, quae ut

Iustinianus

Iustinianus ait, per imaginarias venditiones, & intercedentes manumissiones celebrabatur. Nam, vt Caius & Theophilus scribunt, si quis filium emancipare vellent, eum coram quinque ciuib. Romanis, vel potius septem (namque duo pro libripendo & antestato, de quibus postea dicemus, adhibebantur) per as & libram fiduciario patri ter vendebat, emptor vero eum bis manumittebat. nam post tertiam venditionem, iterum fiduciarius patri naturali mancipabat, isq; vindicta apud Praetorem manumittebat, vt legitimam successionem retineret. Id autem est, quod contracta fiducia manumitti dicitur apud Iustinianum lib. i. i. Institutionum. Nam si id non obseruasset pater, extraneus ille manumissor vt patronus ab intestato succedebat, aduersus quem Praetores decem personis bonorum possessionem dabant, patri, matri, aui, auiam, patris, quam maternis, filio, filia, nepoti, nepti tam ex filio, quam ex filia, fratri & sorori consanguineis & vterinis. Sed ex Iustiniani constitutione neque venditionibus neque manumissionibus opus est, neque contumelias atque alapis, quae postea venditionibus successerant, & rhapsinata à Iustiniano appellantur: sed aut ex Principis rescripto liberos emancipare licet, aut ad iudicem apud eum de manu sua liberos dimittere. Quo pacto successionem quoque retinebant, nullius fiduciae mentione facta. Sed haec posteriori inuenta sunt. Apud veteres quod Dionysius ait ex lege x i i. Tab. obtinebat, praeter id quod de tribus emancipationibus dicitur. Non enim in feminis, neque in nepotibus tribus venditionibus opus erat, sed vt Theophilus & Caius scribunt, vnica venditione ac manumissione de patris vel aui potestate exibant. Singula autem filiorum emancipationes, vel iisdem vel aliis testibus praesentibus fieri possunt, vel eodem die, vel intermisso tempore, item feriato die emancipatio haec fieri potest, vt Paulus lib. ii. sententiar. scribit. In adoptionibus quoque eorum qui in parentum potestate essent, eadem obseruabantur. Ita enim Iustinianus lib. vi i i. Constitutionum scripsit. *Veteres circuitus in adoptionibus quae per tres emancipationes & duas manumissiones in filiis, aut per vnam emancipationem in ceteris liberis fieri solebant, tollentes, censuimus licere parenti sine veteri obseruatione actis interuenientibus id facere.* Ea vero adoptio, quae eorum qui sui iuris erat, olim lege lata apud populum, postea apud Principem fiebat, adrogatio dicebatur propterea quod & is qui adoptabat, rogabatur, an vellent eum; quae adoptaturus esset, iustum sibi filium esse; & is qui adoptabatur, rogabatur, an id fieri pateretur, vt Caius lib. i. Instit. scribit. Exstat rogationis formula, quae ad hanc legem, qua de agimus, pertinet, apud Ciceronem pro domo sua: *Credo enim, inquit, quamquam in illa adoptione legitime factum est nihil, tamen te esse interrogatum, auctore ne esses, ut in te D. Fonteius vita necisque potestatem haberet, sicut in filio.* Populi autem rogationem Gellius lib. v. refert. Ex quibus omnibus, & ex his quae antea ex Dionysio retulimus, Pauli verba intelligantur, qui lib. i. ad Sabinum ait, liberos, licet non sint heredes instituti, dominos tamen esse nec obesse, quod liceret eos exheredare, nam occidere etiam eos licebat. Sed cum domini quoque in seruos vitae necisque potestatem habuerint, ex constitutione tamen D. Antonini qui sine causa, seruum occiderit, non minus puniri iubetur, quam si alienum occiderit, vt Caius & Iustinianus

Infi. quibus
mo. ius. p. p.
fol. p. praeter-
ca.

Instit. de leg.
adgn. succ. p.
vlt. & de bo.
pos. p. quz
autem.

l. vlt. C. de e-
manc. liber.

d. l. vi. & No.
2a. 129. filii

11. v. 940

11. v. 940

11. v. 940

11. v. 940

11. v. 940

11. v. 940

11. v. 940

11. v. 940

11. v. 940

11. v. 940

11. v. 940

11. v. 940

11. v. 940

11. v. 940

11. v. 940

11. v. 940

11. v. 940

11. v. 940

11. v. 940

11. v. 940

11. v. 940

scripserunt: in filios scire multo minus licet. Imp. tamen Constantini lege permissum est, ut propter nimiam pauperatatem & egestatem filium filiamve victus causa parens vendere possit. Licet autem ei qui vendidit, aut ei qui venditus est, aut alij cuilibet ad ingenuitatem eum reuocare, pretio serui reddito emptori, aut alio mancipio eiusdem estimationis. Quamobrem mirandum est eundem Imp. scripsisse, patribus, quibus ius vitæ in liberos, necisque potestas permissa est, eripere libertatem non licere, ut in Theodosij & Iustiniani constitutionibus reperitur, nisi velimus coniunctis hisce capitibus respondere nihil horum esse sine maxima causa permissum. Hoc autem ius potestatis paternæ, ut Iustinianus existimat, proprium est ciuium Romanorum. Neque enim, inquit, alij sunt homines, qui talem in liberos potestatem habeant, qualem nos habemus. In potestate autem nostra sunt liberi, quos ex iustis nuptijs procreauimus, item quos filij nostri, qui sub nostra potestate sunt, procreauerint, non etiam filia. Ne potes enim ex filia in generi nostri potestate sunt, si is sui iuris sit. Patria autem potestas utilis est ad bonorum acquisitionem: quæ de re nostri pluribus verbis scripserunt.

l. ultim. C. de
pat. pot. l. 2.
de lib. cau. in
C. Th.

l. de patr.
pot.

l. vl. C. de bo.
quæ lib.
Inst. per qu.
per p. i.

CAP. VII.

l. plebs. de
ver. sig.

CAP. VIII.

l. de diuor.

l. si ex lege.
ad l. iul. de a-
dult.

cap. ult.

cap. 3.

CAP. IX.

l. de test. tu.

l. verbis legis
de verb. sign.

De nuptiis vero tantum reperio, quod in Canuleia lege dixi, in duabus illis tabulis, quas Decemuiri adiecerunt, legem posuisse eos Dionysius lib. x. scripsit, ut matrimonia inter patricios & plebeios non essent, quæ lex intra decennium abrogata est C. Canuleio Tri. Ple. auctore, ut Liuius lib. i. v. scribit. qui ea de causa ait connubia fuisse prohibita, item maiores magistratus, quoniam nemo plebeius auspicia habebat. Ad hunc locum pertinere arbitror, quod Caius lib. vi. ad legem xii. Tab.

scribit, *Plebs est ceteri ciues sine Senatoribus.* Diuortia in eisdem tabulis permissa fuisse crediderim aliqua de causa. Ita enim Cicero Philipp. i. i. scribit: *Nolite credere, frugifactus est Amomius. mimam illam suam suas res sibi habere iussit ex duodecim Tabulis, clauas ademit, exegit.* Et ut Caius lib. xi. ad edictum prouinciale ait: *In repudijs & renuntiatione comprobata sunt hæc verba: TVAS RES TIBI HABETO. item hæc: TVAS RES TIBI AGITO.* In sponsaliorum renuntiatione, *CONDICIONE TVA NON VTOR.* Idem Caius lib. i. i. ad L. xii. Tabular. scripsit: *Si ex lege repudium missum non sit, & idcirco mulier adhuc nupta esse videatur, tamen si quis eam uxorem duxerit, adulter non erit.* Quod tamen ad legem Iuliam de adulteriis referri potest. Sed et si diuortia essent in xii. permissa, intra xxx. annos nullum Romæ diuortium factum esse Dionysius lib. i. i. Gellius lib. x. v. i. scripserunt. Primusque omnium Sp. Seruilius, vel ut aliis placet, Caruilius Ruga. M. Pomponio & C. Papirio, vel ut Gellius lib. i. v. ait, M. Atilio & P. Valerio Coss. diuortium fecisse dicitur ob vxoris sterilitatem, quod iurasset apud Censores liberorum gratia se uxorem ducturum. Quæ et si honesta causa visa est, tamen ob exemplum inuidia apud P. R. non caruit. De trinoctio vero vsurpandi causa in vfucapionibus dicitur.

De tutelis multa exstant earum legum testimonia. Et inito Caius lib. xi. i. ad edictum prouinciale scribit: *Lege xii. Tab. permissum est parentibus liberis suis siue masculini, siue feminini sexus, si modo in potestate sint, tutores testamento dare.* Id autem aperte existimo constitutum quauis Pōponius lib. v. ad Q. Mucium scribat: *Verbis legis xii. Tab. his, VTI LEGAS-*

327

SET SVÆ REI, ITA IVS ESTO. *latissima potissima potestas tributa videtur & heredis instituendi, & legata & libertates dandi, tutelas quoque constituendi.* Tutela igitur testamentaria ex hoc iure descendit.

De legitima vero. Vlpianus lib. xiv. ad Sabinum ita scribit: *Legitima tutela lege xii. Tab. agnatis delata sunt, & consanguineis, item patronis, id est his, qui ad legitimam hereditatem admitti possit.* De hac tamen quæ patronis deferretur, lib. xxxviii. scribit eam nominatim delatam non fuisse, sed per consequentias hereditatium, quæ ex ipsa lege patronis data sunt. Idem Iustinianus scribit lib. i. Institutionum. Ad hanc legem pertinere arbitror quod Paulus lib. lxx. ad edictum scribit: *Cum dicitur a pud veteres, AGNATORVM GENTILIVMQ. pro separatione accipitur: at cum dicitur, SUPER PECUNIAE, TUTAE LEVE SVÆ: tutor separatim sine pecunia dari non potest.* Illud sine dubio huius legis est, quod Iustinianus refert, ab intestato vocatos esse ad tutelam agnatos. Quod ita interpretatur, non ut omnino is testamentum non fecerit, sed si quantalibet ad tutelam pertinet, intestatus decesserit. Sunt autem agnati, qui per virilis sexus personas cognatione iuncti sunt, veluti frater ex eodem patre natus, fratris filius, neposve ex eo, item patruus, & patruus filius, qui frater patruelis dicitur, & nepotes ex eo; ut Caius lib. i. Institut. scripsit. Quamobrem recte Diocletianus & Maximianus rescripserunt, ad avunculos tutelas ex lege xii. Tab. non deferri, sed ad patruos, nisi se excusauerint.

De curatoribus vero ita Iustinianus scribit: *Furiosi quoque & prodigi licet maiores xxv. annis sint, tamen in curatione sunt agnatorum ex lege xii. Tab.* Vlpianus quoque lib. i. ad Sabinum scribit lege xii. Tab. prodigo interdici bonorum suorum administrationem. Et Caius lib. iiii. ad edictum provinciale ait: *Sæpe ad alium de lege xii. Tab. curatio furiosi, aut prodigi pertinet, atque Prætor administrationem dat.* scilicet cum ille legitimus inhabilis ad eam rem videatur. Huius autem legis illa fortasse verba sunt, quæ Cicero lib. ii. de Inventionem refert. *SI FVRIOSVS EST, AGNATORVM GENTILIVMQ. IN EO PECVNIAQVE EIYS POTESTAS ESTO.* Quæ etiã verbalib. i. ad Herennium reperiuntur, nisi quod illic *SI FVRIOSVS EXISTET*, scriptum est. Supra quoque Pauli verba retulimus, quæ agnatorum gentiliumque mentionem facerent. Addit Iustinianus postea Prætores, vel Præfectum urbi Romæ, præfides in provinciis solitos esse ex inquisitione curatores illis personis dare.

Sciendum etiam est, quod Vlpianus lib. xxxv. ad edictum, & Iustinianus lib. i. Institut. scribunt, suspecti tutoris crimen de lege xii. Tabularum descendere. Suspecti autem tutores remouebantur, ut opinor, ex hac lege. Dolus vero malus eorum hac lege plecebatur. namque ut Iustinianus scribit, suspectus remotus, siquidem ob dolum; famosus est, si ob culpam; non æque. Hoc est quod Cicero lib. iiii. Officiorum ait, de doli mali Aquiliana definitione scribens: *Is dolus malus etiam legibus erat vindicatus, ut tutela xii. Tabulis, & circumscriptio adulescentium lege Latoria.* Hæc ad librum i. Institutionum Iustiniani pertinere animaduertimus.

Initio autem secundi libri Iustinianus refert lege xii. Tabularum cautum esse, ne quis tignum alienum a libris suis iunctum eximet cogatur, sed duplum pro eo præstet per actionem, quæ vocatur de tigno

CAP. X.
li. de legi. tu.

l. i. co.

Inst. de legi.
agn. tut. l. p.
pri. & de legi.
tit. patro tut.
l. i. co. in pr.
de verb. sign.
Inst. de leg.
agn. tut. p.
quod autem.
li. de curat.
fur.

L. sine auctore.
de legi. tuto.
li. i. co.

CAP. XI.
Inst. de cura.
p. furiosi.

L. i. co.

d. l. sæpe de
verb. signat.
Inst. de cura.
p. furiosi.

XII.
li. de susp. tu.
Inst. co. in p.
p. suspectus
autem co.

XII.
Inst. de rer.
diui. p. cum
in suo.

l. adeo. p. ed
in suo de ad.
quit. rer. do.
l. i. de tigno
iuv.

iuncto, ne ædificia rescindi necesse sit. Qui locus, vt pleraque alia, sumptus est ex lib. i i. Cai rerum cottidianarum, siue aureorum. Vlpianus quoque lib. xxv i i. ad edictum scribit: *Lex x i i. Tabul. neque soluere permittit tignum furtiuum adibus vel vineis iunctum, neque vindicare ne vel adificia sub hoc pretextu diruantur, vel vinearum cultura turbetur. Sed in eum qui conuictus est iunxisse, in duplum dat actionem*: quod Paulus quoque lib. x i v. ad Sabinum ait. Quod quidem verum est, nisi voluntate domini res eius in alienum ædificium coniuncta sit: neque enim in duplum actio datur, sed dissoluto ædificio rei illius vindicatio. *Non enim credendum est* (inquit Neratius) *de his Decem viros sensisse*. Tigni autem appellatione contineri Vlpianus ait omnem materiam, ex qua ædificium constet, vineæque necessaria. *Vnde quidam, inquit, aiunt tegulam quoque & lapidem, & testam, ceteraque si qua adificijs sunt vtilia tigna enim à tegendo dicta sunt. hoc amplius & calcem & barenam tignorum appellatione contineri. Sed & in vineis omnia vineis necessaria, vt puta peritice, & pedamenta*. Et Caius libro xxv i. ad edictum prouinciale scribit, tigni appellatione in Duodecim omne genus materiarum significari. Hanc legem, vt opinor, Caius interpretabatur, cum libro i i i. ad legem x i i. Tabul. scripsit: *Fabros tignarios dicimus non eos dumtaxat qui tigna dolarent, sed omnes qui adificarent*. Ita enim arbitror Caium scripsisse, non ligna. Nam video in Etrusco libro Digna scriptum fuisse facili librarij errore. Sex quoque Pompeius scribit hæc in x i i. verba fuisse: **TIGNVM IUNCTVM AEDIBVS, VINEAEB ET CONCAPV * NE SOLVITO.**

l. gemma. ad
exhib.
l. de eo. de do
nat. int. vir. &
vxo. d. l. i.

l. tigni de ver
bor. signi.

l. ferri de ver
bor. sig.

XIV.
l. viz. de seru.
præd. rust.
lib. 6. de ling.
Lat.
l. i. de ser. ru.
stic. præd. In
stit. de seru.
in prin.
lib. 4. de ling.
Lat.

l. qui sella eo.

l. via eo.

l. a. p. Viarum
ut quis in lo
co pub.

De seruitutibus illud tantum reperio, quod Caius scribit lib. v i i. ad edictum prouinciale: *Via latitudo ex lege x i i. Tabularum in porrectum octo pedes habet; in amfractum, id est vbi flexum est, sedecim*. Cuius legis à Varrone quoque mentio fit. Iter est, vt Vlpianus & Iustinianus lib. i i. Institutionum scribunt, ius eundi ambulandi hominis, non etiam iumentum agendi, vnde etiam nomen est; illac enim itur. Actus est ius agendi vel iumentum vel vehiculum, vnde etiam nomen habet. Via est ius eundi, agendi, & ambulandi, à vehendo, vt Varro ait; qui iter à terendo deducit, quod syllabarum quantitate propius accedit. Itaque qui viam habet; & iter, & actum habere dicitur: quod is quoque qui actum habet, habere videtur: nisi quod is qui viam habet, lapides trahere, & tigna potest, & quod Paulus libro xx i. ad edictum notat, hastam rectam ferre potest, modo ne fructus lædat. At qui actum habet, nihil horum facere potest, quia neque eundi, neque agendi gratia fiant. Ad hæc omnia lex x i i. Tabularum octo pedes latitudinis viæ dedit, quæ in porrectum duceretur, in nullam partem flectens. Quod si ita flecteretur, vt vehicula circumflecti oportet, quod amfractum appellat, latitudinem duplicauit. Paulus tamen libro xv. ad Sabinum scribit posse viam constitui octo pedibus latiore, item angustiore, si tamen eam latitudinem habeat, qua vehiculum ire possit. Ad eandem legem fortasse pertinet, quod Cicero pro A. Cecinna ait: *Si via sit immunita, iubet lex qua velis, agere iumentum*. Viarum autem, vt Vlpianus libro x v i i. ad edictum scribit, quædam publicæ sunt, quædam priuæ, quædam

quædam vicinales. Publicas vias dicimus, quas Græci βασιλικαί, nostri Prætorias, alij Consulares appellant. Priuatæ sunt, quas agrarias quidam dicunt. Vicinales sunt viæ, quæ in vicis sunt, vel in vicos ducunt: quæ publicæ sunt, si non ex collatione priuatorum constitutæ sint. Priuatæ viæ dupliciter accipi possunt, vel hæ quæ sunt in agris, quibus imposita est feruitus, vt ad agrû alterius ducant, vel hæ quæ ad agros ducunt, per quas omnibus commeari licet, in quas exitur de via Consulari: quas publicas esse Vlpianus existimat. Idem scribit lib. xxxi. l. ad Sabinum, Inter vicinales vias, quæ ex agris priuatorum collatis factæ sunt, quarum memoria non existat, & ceteras vias militares (ita enim Consulares appellant) hoc interesse, quod viæ militares exitum ad mare, aut in urbem, aut in flumina publica, aut ad aliam viam militarem habent, vicinales aut in militares vias exitum habent, aut sine vllò exitu intermoriuntur. Militaris via & regia Theophilo appellatur, quæ publica ab Iustiniāno dicitur lib. iv. Institutio. titulo de lege Aquilia; Vicinalis autem, quæ in vicos ducit, quas κώμας Græce appellat. Iustiniāni verba sunt hæc, quæ ex suprascriptis optime intelligentur: *Item si putator ex arbore deiecto ramo seruum tuum transeuntē occiderit: si prope viam publicam aut vicinalem id factum est, neque proclamauit, vt casus evitari posset, culpa reus est.* Viæ regię mentio fit apud Innocentium Pontificem Maximum. Sed de his satis superque dictum est.

J. ult. de locis
& itin. pub.

Insti. de lege
Aqui. p. item
si putator.

c. qualiter &
quan. do. i. d.
accusa.

XV.
Inst. de vfuc.
p. furtiua.

J. non solum.
in prin. de v-
fucap. Gell. li.
17. cap. 7.

Ad vsucapionem veniamus. Et Iustiniānus scribit: *Furtiua quoque res, & quæ vi possesse sunt, nec si longo tempore bona fide possesse fuerint, vsucapi possunt. Nam furtinarum rerum lex xii. Tabul. & lex Atinia* (ita enim scribendum est, non Atilia) *inhibent vsucapionem, vi possessorum lex Iulia & Plautia.* Idem Iulianus scribit lib. xl. l. iv. Digestorum. Diximus in Atinia lege eius legis verba à Gellio relata esse. **QVOD SVBREPTVM ERIT, EIVS REI AETERNA AVCTORITAS ESTO.** Quæ verba arbitramur ex hac lege sumpta esse. Nam vt Macrobius lib. i. l. Saturnaliorum scribit, accidit nonnumquam, vt exolescente metu legis antiquioris, autoritas nouæ legis quærat, vt in ipsis, inquit, xii. Tab. factum est, quarum vbi contemni antiquitas cepit, eadem illa quæ illis legibus cauebantur, in alia lator. nomina transierunt. Quamobrem Lipius de eisdem lib. i. l. i. ita scribit: *Centuriatis comitijs x. Tabularum leges perlatæ sunt: qui nunc quoque in hoc immenso aliarum super alias acervatarum legum cumulo, fons omnis publici priuatique est iuris.*

Huc accedit, quod Cicero lib. primo Officiorum scribit in duodecim Tab. scriptum esse, **ADVERSVS HOSTEM AETERNA AVCTORITAS.** Quibus verbis significabatur, rem eius qui peregrinus esset, hoc est, hospes & alienæ ciuitatis, vsucapi non posse; aut, vt quibusdam placet, aduersus peregrinum semper vindicationi locum esse. Sed mihi illud magis probatur ex superiori interpretatione legis Atiniæ. Verba autem Ciceronis sunt hæc: *Equidem illud etiam animaduerto, quod qui proprio nomine perduellis esset, is hostis vocaretur, lenitate verbi tristitiam rei mitigante. Hostis enim apud maiores nostros is dicebatur, quem nunc peregrinum dicimus.* Indicant xii. Tabulæ, **AVT STATVS DIES CVM HOSTE.** Itemque, **ADVERSVS HOSTEM AETERNA AVCTORITAS.** Quid

XVI.

lib. 4. de ling.
lat.

lib. 3.

lib. 3.

l. quos nos
de verb. fig.

l. hostes de
captiu. & de
verb. fig.

XVII.

Inst. de vsuc.
in prin.

l. vn. C. de v-
sua. transf.

l. quaestio. de
verb. fig.

l. fundi cod.

ad hanc mansuetudinem addi potest, eum qui cum bella gerat, tam molli no-
mine appellare? Quamquā id nomen durius iam effecit vetustas. à peregrino
enim recessit, & proprie in eo qui contra ferret arma, remansit. Sed & Var-
ro multa verba esse ait, quæ aliud nunc ostendant, aliud ante significarēt:
vt hostis. Nam eo verbo dicebant peregrinum, qui suis legibus vtere-
tur: postea eum, quem tum dicebant perduellem. In Cælia lege diximus
duellum veteres bellum, & perduelles hostes appellasse. Nam præter
hæc testimonia poetæ nobis & comici & epici exemplo esse possunt. Et
Cicero in legibus quas veteri sermone effinxit: QVIQVE AGENS, in-
quit, REM DVELLI, QVIQ. REM POPVLAREM, AVSPICIVM PRÆ-
MONENTO. Et alio loco: AST QUANDO DVELLVM GRAVIUS, DI-
SCORDIAEVE CIVIVM ESCVNT, POPVLI MAGISTER ESTO. Et
lib. II. ex Platone: Æs atque FERRVM, inquit, DVELLI INSTRUMEN-
TA, NON FANI. Hanc legem fortasse, aut aliquid huiusmodi Caius
interpretabatur, cum lib. I. ad Leg. XII. Tabul. ita scribit: Quos nos ho-
stes appellamus, eos veteres perduelles appellabant, per eam adiectionem in-
dicantes, cum quibus bellum esset. Hinc perduellionis crimen, de quo in
Cælia egimus: Hostes autem sunt, vt Vlpianus lib. I. Institutionum &
Pomponius lib. II. ad Qu. Mucium scripserunt, quibus bellum publice
populus Romanus decreuit, vel ipsi populo Romano; ceteri latrones
vel prædones appellantur.

Ad XII. quoque Tabulas Cicero respexit, cum in Topicis ita scripsit:
Quoniam vsus auctoritas fundi biennium est, sit etiam adium. At in lege æ-
des non appellatur, & sunt ceterarum omnium, quarum annuus est vsus: va-
leat equitas, quæ paribus in causis paria iura desiderat. Quod Boëthius ita
interpretatur, vt plurimar. rerum vsucapio annua sit, vt si quis eis an-
no fuerit vsus, eas firma iuris auctoritate possideat, veluti res mobiles.
Fundi vero vsucapio biennij temporis spatio continetur, de ædib. in le-
ge nihil adscriptum est. quamobrem videntur taciturnitate legis XII.
Tabularum (id enim expressit) inter eas esse relictas, quarum est vsus an-
nuus. Idem Cicero pro A. Cæcinna: Lex vsum & auctoritatem fundi iu-
bet esse biennium, at vtimur eodem iure in ædibus quæ in lege non appellantur.
Ex quibus verbis apparet Iustinianum quoque ad hanc legem tum
respexisse libro I. Institutionum, cum ita scripsit, quod Theophilus si-
gnificat: Iure civili constitutum fuerat, vt qui bona fide ab eo qui dominus
non erat, cum crederet eum dominum esse, rem emerit, vel ex donatione alia-
ve iusta causa acceperit, is eam rem si mobilis erat, anno ubique vno; si im-
mobilis, biennio in Italico solo vsucaperet, ne rerum dominia in incerto ef-
fessent. Quæ tempora Iustinianus auxit, vt res mobiles triennio, immobi-
les longi temporis possessione, id est, inter præsentis decennio, inter ab-
sentes viginti annis vsucapiantur. Quod vero Cicero ait fundi solum
mentionem esse factam, nihil mirum est; cum Iuolenus libro I. v. epi-
stolarum fundum esse definiat omne, quicquid solo continetur. & Flo-
rentinus libro VII. Institutionum eleganter scribit: Fundi appella-
tione omne edificium & omnis ager continetur: sed in vsu urbana edificia,
ædes; rustica, villa dicuntur. Locus vero sine edificio in vrbe area, rure an-
tem ager appellatur, idemq; ager cum edificio fundus dicitur. Ad auctori-
tem vero, cuius in his legibus mentio fit, præter ea quæ in Atinia dixi-

mus, ille Ciceronis locus pertinet, in oratione de Aruspicum responsis: *Multa sunt domus in hac vrbe P.C. atque haud scio an pane cuncta, iure optimo, sed tamen iure priuato, iure hereditario, iure auctoritatis, iure mancipij, iure nexi. nego esse ullam domum aliam æque priuato iure, atque optima lege, publico vero omni præcipuo, & humano, & diuino iure munitam.* Quo loco possidendi causæ enumeratæ sunt, quibus quis dominus efficitur. Sic Horatius lib. secundo epistolarum.

Epist. vi.

Si proprium est, quod quis libra mercatur & ære,

Quædam, si credis consultis, mancipat vsus;

Qui te pascit ager, tuus est.

Nam quod Cicero mancipium & nexum, id Flaccus libra & ære mercari appellat, qua de re Boethius in Topicis eleganter tractat, & nos paulo post in Venditionibus scribemus. Vfus autem captionem, & pignoris captionem veteres dicebant, quasi pignoris, atque vsus captionem, vt Gellius lib. vii. scribit. deinde vsucapi dictum est.

cap. 10.

Ad hoc autem ius pertinet, quod idem Boethius ait tribus modis vxorem haberi, coemptione, vsu, & confarreatione. Coemptione vxor materfam. fiebat, & in manum viri conueniebat, quibusdam mutuis venditionibus. Namque vt Nonius ait, nubentes tres asses ad maritum adferebant, vnum marito emendi causa dabant, alterum in foco, tertium in compito vicinali mittebant. Confarreatio vetus quædam erat matrimonij contrahendi obseruatio, de qua Dionysius libro ii. antiquitatum, & Tacitus lib. iv. historiar. scripserunt. Vsu vxor fiebat, cum ceteris omisissis vxoris loco ea vir utebatur anno. Quod si trinoctio à viro eo anno abfuisset, ex lege xii. Tabular. vsurpata fuisse dicebatur: hoc est, interrupta præscriptio erat. Nam vt Paulus lib. l. iv. ad edictum scribit: *Vsurpatio est vsucapionis interruptio. Oratores autem vsurpationem frequentem vsu vocant.* Quamobrem ita interpretanda sunt quæ Gellius lib. i. iii. Noctium, Macrobius lib. i. Saturnaliorum scribunt. Quorum verba sunt hæc: *Quintum quoque Mucium iurisconsultum dicere solitum legi, non esse vsurpatam mulierem qua cum kalendis Ianuarijs apud virum matrimonij causa esse cepisset, ante diem iv. kalendas Ianuarias sequentes vsurpatum isset. Non enim posse impleri trinoctium, quod abesse à viro vsurpandi causa ex Duodecim Tabulis deberet: quoniam tertiæ noctis posteriores sex hora alterius anni essent, qui inciperet ex kalendis.* Nam dies more Romano à media nocte incipit, & sequentis noctis media parte finitur, & duabus dimidiatis noctibus & luce media constat, vt Paulus libro decimotertio ad Sabinum notat, quod Gellius multis argumentis probat; qua de re à nobis quoque lib. iv. Emendationum & opinionum scriptum est. Qua de causâ quæ vxor quarto kalēdas Ianuarias discessit, non dicitur interrupisse præscriptionem, ad quam tres noctes eam abesse oportebat: quippe quæ eius diei non totam noctem abfuisset, sed dimidiatam, nisi pridie eius diei ante sextam horam noctis discessisset. Sex autem noctis horæ, quæ ante kalendas Ianuarias consequebantur, ad alterum annum pertinebant. nam Vlpianus quoque lib. xi. ad edictum scribit: *In vsucapionibus non à momento ad momentum, sed totum postremum diem computamus. Ideoque ait lib. xxv. i. Qui hora sexta diei kalendarum Ianuariarum possidere cæperit, hora sexta noctis pridie kalendas implet vsucapionem.* Quæ etiam ratio est, vt eam

xviii.

de doctor.
indagins.

l. 2. de vsuca.

cap. 2.
cap. 3.l. more Roma.
de festis.l. in vsucapio
nibus.
l. ideoque. c.

vxorem vsu captam esse dicamus, etsi vere tres noctes abfuerit. Quæ res non est sine difficultate. Excipere tamen videtur Cicero in oratione pro L. Flacco, ut vxor quæ vsu in manum conuenisset, tutorum auctoritate id faceret. Verba eius, quoniam ad hanc rem attinent infra scribam. Nam cum quereretur Sextilius Flaccum vxoris Valeriz, quæ intestata mortua erat, hereditatem consecutum, propterea quod ei in manum conuenerat: *Nunc audio, inquit Cicero, sed quæro, utrum vsu, an coemptione? Vsu non potuit; nihil enim potest de tutela legitima sine omnium tutorum auctoritate deminui. Coemptione? omnibus ergo tutoribus auctoribus in quibus certe Flaccum fuisse non dices.* Apud Arnobium lib. iv. aduersus gentes ita scribendum est: *Vxores enim di habent, atque coniugalia fœdera condicionibus veniunt ante quæsitis? Vsu, farre, an coemptione genialis lectuli sacramenta conducunt? Habent speratas, habent pactas, habent interpositis stipulationibus sponsas?* De hac in manum conventionione exi-

l. ex ea parte
p. 1. de ver. obli.

al. ea. si vxor
materfamilias.

cap. 6.

Georg. lib. 1.
Nonius vbi
supra.

l. q. vxor. de
adq. l.

stimant quidam Papirianum locutum lib. xi. responforum. Sed tamen in Florentino libro ita scribitur: *Mulier ab eo, in cuius matrimonium conueniebat, stipulata fuerat ducenta, si concubina tempore matrimonij consuetudinem repetisset.* Cicero tamen in Topicis non vno in loco ea de re agit: *Si ita Fabia, inquit, pecunia legata est a viro, si ei materfamilias esset, si ea in manum viri non conuenerat, nihil debetur. Genus enim est vxor: eius due formæ, vna matrumfamilias; hæ sunt, quæ in manum conuenerant; altera earum, quæ tantummodo vxores habentur.* Alter locus est, qui ad orationem pro Flacco pertinet, ita enim scribit: *Cum mulier viro in manum conuenit, omnia quæ mulieris fuerunt, viri sunt dotis nomine.* Manum autem non dubito hoc loco potestatem significare: nam ut Gellius lib. iv. & xviii. ait, vxores in manu mancipioque virærant: atque ea de causa suspicor auctoritate tutorum opus esse, quoniam, ut Cicero pro L. Muræna scribit, mulieres omnes propter infirmitatem consilij maiores in tutorum potestate esse voluerunt. & quod addit, inuenisse iuriconsultos genera tutorum, quæ potestate mulierum continerentur, nescio an ad eisdem ipsos maritos pertineat; qui ut antea dictum est, ab vxoribus emebantur. quod Vergilius illo versu significare voluit:

Teque sibi generum Thetis emat omnibus yndis.

quod Nonius notat. Sed magis placet, ut eos tutores significet, qui arbitratu mulierum negotia gererent. In eadem oratione scriptum est, veteres, omnes mulieres quæ coemptionem facerent, Caias appellasse, quod ad Caiam Cæciam recte quidam referunt. Illud etiam notandum est, vxores quæ in manum conuenirent, capite deminui; quod Boethius tradit, cum Tulliana verba hæc interpretaretur: *Si ea mulier testamentum fecit, quæ se capite numquam deminuit, non videtur ex edicto Prætoris secundum eas tabulas possessio dari.* quod propter perpetuam tutelam cuenire idem Seuerinus scribit. Neque mirum est coemptione vxores capite minui, cum idem contingat emancipatis liberis, & adoptatis, qui eodem pacto per æs & libram venduntur. Ad has vxorum differentias Vlpianus lib. i. de adulteriis respexisse visus est: *Plane, inquit, siue iusta vxor fuit, siue iniusta, accusationem instituere vir poterit. Nam & Sex. Cæcilius ait, Hæc lex ad omnia matrimonia pertinet, & illud Homericum adfert: Nec enim soli, inquit, Atreida vxores suas amant.* Et quoniam dictum est matresfam,

matresfam. esse, quæ in manum viri coemptione conuenerint; ceteras vxores tantum esse: Gellius lib. xviii. scribit inter matronam & matremfamilias id interesse, quod matrona ea proprie est quæ in matrimonium conuenit, etiam si liberos non habeat, dicta à matris nomine non adepto; materfa. ea solum est, quæ in mariti manu mancipioque est, aut in eius, in cuius manu mancipioque vir esset: quoniam non in matrimonium tantum, sed in familiam quoque mariti, & in sui heredis locum venisset. Sex. Pompeius ait non ante vxores matresfam. dici, quam viri ear. patresfamil. dicantur. neque viduas, neque eas, quæ sine filiis essent, eo nomine appellari. Matronas eas esse quibus stolas habendi ius erat. Hic fortasse matronalis habitus appellatur ab Vlpiano lib. lxxvii. ad edictum. In nostro autem iure matresfamil. appellantur, quæ sui iuris sunt, item honestæ vitæ mulieres. Vlpianus lib. i. Institutionum: *Patresfamil. appellantur, qui sunt suæ potestatis, siue puberes, siue impuberes, simili modo matresfamiliarum.* Idem lib. xli. ad edictum: *Patresfam. mortuo singulis singulas familias incipiunt habere.* Idem lib. lxx. *Neque nuptia, neque natales faciunt matremfamilias, sed boni mores.* Et lib. lxxi. *Donec res indicetur, feminam, prætextatum, eumque qui proxime prætextati aetatem accedet, interim apud matremfamilias, deponi Prætor iuber.* Cum audis, inquit, matremfamilias, accipe notæ auctoritatis feminam. Sic etiam intelligendum est quod Iustinianus scribit, iniuriam committi, si quis matremfam. aut prætextatum, prætextatamve adfectatus fuerit. Sed ut ad vfucapionem reuertamur, ita existimamus legem xii. Tab. apud Gellium esse intelligendam, ut interrupta dicatur vfucapio, qua vxor in mariti manum conueniebat, si trinoctium intra eum annum vxor abfuerit.

Verb. Materfamilias.

ver. Matrona.
l. item apud Labronem.
p. si quis virginis de iniur.
l. nam ciuili. de his qui sunt.
l. pronuntiation. p. familiar. de verb. signifi.
l. pronuntiation. p. eo.
l. in fine de liberis exhi. Instit. de iniur. p. i.

Alia lex vestibulum sepulchri, bustumve vfucapi vetat; ut Cicero lib. ii. de legibus refert. quod nos postea cum de sepulchris agemus, tractabimus.

Nunc de quinque pedibus videamus, de quibus magna controuersia est iuris interpretibus recentioribus. Et mihi Alciati præceptoris opinio placet, ut lege xii. Tabular. vfucapio inter quinque pedes non fuerit, sed quæstio de finibus in qua ex lege Manilia singuli arbitri regundis finibus darentur; ut Cicero lib. i. de legibus scribit, etsi vulgares librimendiosi circumferantur; quod etiam Iudori lib. v. accidisse arbitror, in quo ut existimo, ita scribendum est: *Finium regundor. actio dicta eo quod per eam regantur fines utrique ne dissipentur, dummodo angustiore quinque pedum loco ea controuersia sit.* Exstat hodie Constantini Imp. constitutio post Theodosianum Codicem collocata, cuius verba sunt hæc: *Si finalis controuersia fuerit, tunc demum arbiter non negetur, cum intra quinque pedes locum, de quo agitur, apud Præsidem esse constiterit: cum de maiore spatio causa quedam non finalis, sed proprietatis est, apud ipsum Præsidem debeat terminari.* Item Theodosij, Arcadij & Honorij ad Rufum P. P. cuius portio ab Iustiniano lib. lxi. Constitutionum refertur. Tota autem lex ita scripta fuit: *Cunctis motionibus & machinis amputatis finalibus iurgijs omnem modum, quem præscribimus, ac de eo tantum spatio, hoc est, pedum quinque qui veteri iure præscripti sunt, sine observatione temporis arbitros iussimus iudicare. Quod si loca in controuersiam veniant, solemniter iudicare*

XIX.

XX.

esp. 29.

l. ult. C. de iur.

*cognoscas. Et Iulius Frontinus, quem alij Nysum appellant, ita scribit: Secundum legem Manilianam de finibus controuersia est, cum de ea latitudine agitur, de loco autem, cum excedit quinque pedes. Aggenus Urbicus id ita interpretatur, ut de fine controuersiam quinque aut sex pedum latitudine præscribat. Quoniam hanc latitudinem vel iter ad culturas accedens occupat, vel circumactus aratri. idque vsucapi non posse ait. Iter autem quod vsu biennij capitur, non id est, quo quis ad culturas peruenit. Hæc sunt quæ de his rebus à veteribus scripta reperiuntur, quæ recte ad interpretationem constitutionis Valentiniæ, Theodosij & Arcadij referuntur, cuius verba sunt hæc: *Quinque pedum præscriptione submota, finalis iurgij vel locorum libera peragatur intentio, ut si de finibus controuersia sit, nemo possit de eo solo, quod intra quinque pedes sit, præscriptionem opponere; quippe cum id vsucapi nequeat.* Verba autem Ciceronis sunt: *hæc: Ex hac autem non rerum, sed verborum discordia, controuersia est nata de finibus; in qua quoniam vsucapionem* xii. Tabula *inter quinque pedes esse noluerunt, depasci veterem possessionem Academia ab hoc acuto homine non sinemus: nec Manilia lege singuli, sed ex his tres arbitri fines regemus.* Quibus verbis illud significare voluit, Stoicos à veteribus Academicis verbis non rebus distare. quod idem pluribus verbis lib. iv. de finibus disputat. Itaque inter eos contentio parua de re esse videtur, quasi de finibus quos ex lege Manilia & illa veteri xii. Tab. intra quinque pedes, quod vsucapi nequit, constitutos animaduertimas. *Hanc igitur controuersiam nos tres, inquit, arbitri finium regundorum acutum illum hominem* (Zenonem autem significat) *depascere Academia possessionem non sinemus.* Tres autem, quos arbitros esse vult se, & Quintum fratrem & Pomponium Atticum, quos colloquentes inducit, significauit. Similis locus est, et si sententia contrarius, in Lucillo, qui Academicus inscribitur. *Nam aut Stoicus constituitur, inquit, sapiens, aut veteris Academicæ utrumque non potest. Est enim inter eos non de terminis, sed de tota possessione contentio.* Hanc legem fortasse Caius interpretabatur, cum lib. iv. ad legem xii. Tabularum ita scribit: *Sciendum est in actione finium regundorum illud observandum esse, quod ad exemplum quodammodo eius legis scriptum est, quam Athenis Solonem dicitur tulisse. Tota deinde lex Græce conscripta est, quæ à Plutarcho etiam in Solonis vita refertur. Ut si quis septem suo prædio addiderit, fines non excedat; si maceriam aut parietem edificauerit, pedem relinquat vicino; si domum, pedes duos; qui sepulchrum aut fossam foderit, quantum ea alta erit, tantum spatij liberum relinquat. putei causa pedes sex, oleæ, aut ficus gratia nouem pedes, ob ceteras arbores quinque.* Ita enim in Tusco libro est, non duos. in quo Crinitus deceptus non est. Sed tamen quod idem ait, ad hosce quinque pedes Valentiniæ constitutionem pertinere, merito à præceptore nostro reprehenditur. Longe enim separatum est, quinque pedes radicibus arborum relinquere, & ut siue arbor, siue lapis, in confinio sit, iubere, ut quod ex alieno intra quinque pedes sit, numquam vsucapi possit, sed de his controuersia de finibus. quocumque tempore moveri possit. Illud non negauerim fieri potuisse, ut aliqua de causa cum de altera re ageretur, hanc alteram Caius illi ad finem retulerit, Sed de his hæc tenemus. Ad finem est hoc loco, quod Volusius Marcianns lib. singulari de aëre scribit, festertium dictum*

l. quinque
pedum. C. e.

lib. de legi.

l. vlt. D. fin.
reg.

dictum esse quasi semissem tertium, qui duobus assibus olim & semisse aestimabatur, ut apud Græcos ἡμισέταλλον sex talenta & semitalentum dicitur. *Lex etiam XII. Tabular. argumento, inquit, est, in qua duo pedes & semis, scilicet pedes vocatur.* Ita enim hæc scribenda esse lib. II. Emendationum scripsimus. Hæc autem verba XII. Tab. ex Sex. Pompeio ita interpretor, ut de ambitu ædium accipiantur, qui duorum pedum & semipedis latitudine erat inter ædificia vicinorum ad circum-eundum relictus, unde ambitus appellatur. Varro quoque scribit XII. Tab. interpretes ambitum parietis, circuitum esse dixisse. Eisdem legibus fortasse prohibebatur parietes in communi loco crassiores sesquipedem fieri, ut Vitruvius lib. II. Plin. lib. XXV. scribunt.

Ver. Ambitus.

lib. 4. de ling. Lat. cap. 8. cap. 14.

Ad testamentor. iura veniendum est, qui locus est in nostris libris non leui manu tractatus. Et principio Plutarchus in Solonis vita scribit. Cum Athenis olim non liceret hereditates extra familiam testamento relinquere, atque adeo nulla iura testandi essent: is tulit, ut is qui liberos non haberet, liceret heredem extraneum facere, modo id nullo coactus malo, nullisque blanditiis, sed sanus atque valens sponte sua ita disponderet. Eum secuti, ut opinor, Decemviri sunt, qui ita in Duodecim

XXI.

scripserunt: VTI LEGASSIT SVAE REI ITA IVS ESTO. Quibus verbis, ut Pomponius scribit lib. V. ad Q. Mucium, latissima potestas tributa videtur & heredis instituendi, & legata & libertates dandi, tutelas quoque constituendi. Sed id interpretatione coangustatum est, vel legum, vel auctoritate iura constituentium. Iustinianus quoque lib. II. Institutionum, lege XII. Tabular. liberam fuisse legandi potestatem ait, ut liceret vel totum patrimonium legatis erogare. ita enim in ea cautum

I. verb. legis. de verb. sign.

Instit. de lege Falc. in pri.

erat, VTI QVISQVE LEGASSET SVAE REI ITA IVS ESTO. Quod deinde lege Fuzia, & Voconia, & Falcidia coangustatum est. Sed & in Nouella XXI. eadem verba paululum immutata refert in hunc modum: VTI LEGASSET QVISQVE DE SVA RE, ITA IVS ESTO. Quæ ita interpretari videtur Græce: Νῦν καθ' ὅσον μὲν γὰρ ἵνατος ἐστὶ τοῖς ἰαυτοῖς τῷ εἰναι, καὶ ἔτι νόμος ἢ τὸ τοῦ βουλῆ. Quæ ita vulgo vsurpari solent, Disponat testator de rebus suis, & erit lex. pro quibus melius legis vetustissimæ verba vsurparent. Theophilus tamen ita eandem legem interpretatur. Ὡς ἂν λογισθῇ καὶ δυνάμειον τις εἶναι τῇ οἰκίᾳ ἀνεστιά, τὸ τοῦ νόμος ἔστι. In vtriusque interpretatione illud animaduertendum puto, νόμον pro iure scriptum esse, quod aliis quoque locis vsurpatum scio. Ad hanc legem Vlpianus respexit, opinor, lib. I. ad Leg. Iuliam & Papiam:

I. lege obvenire. de ver. sign.

Lege, inquit, obvenire hereditatem non improprie quis dixerit, & eam qua ex testamento defertur; quia lege XII. Tabul. testamentaria hereditates confirmantur. Et Cicero lib. II. de Inventione: Lex est: PATERFAMILIAS VTI SUPER FAMILIA PECVNIAQVE SVA LEGAVERIT, ITA IVS ESTO. Quæ etiam verba lib. I. ad Herennium referuntur. Eodem fortasse pertinet quod libro primo de Oratore idem Cicero ait de eo milite qui testamento præteritus erat: Tu si causam ageres militis, patrem eius, ut soles, dicendo a mortuis excitasses, stensque filium Centumviris commendasset, ut totum illud, VTI LINGVA NVNCVPASSIT, non in XII. Tabulis, quas tu omnibus bibliothecis anteponis, sed in magistri carmine scriptum videretur.

XXII.
l. i. tamil. er-
cisc.
l. ea quæ. C.
eo.

l. vlti. C. de a-
ctio. here.
l. pacto suc-
cessor. C. de
pact.

l. heredes. p.
an ea. fami.
ercisc.

e. l. p. idem
iuris.

XXIII.
Instit. de he-
re. quæ. p. i.

l. in suis. de
fide. & postu.

l. vlt. de bon-
dam.

l. i. & 2. de
hered. peti-
tio.

y. liberorum.
de verb. sign.

Addit Caius lib. vii. ad edictum provinciale, *familia eriscunda-
tionem ex lege xii. Tabul. proficisci: ut coheredibus volentibus a
communione discedere, ea actione res hereditarie distribuerentur.* Gor-
dianus tamen Pomponio rescriptis, quæ in nominibus sunt, non recipere
diuisionem, cum ipso iure in portiones ex lege xii. Tabul. diuisa sint.
Diocletianus quoque & Maximianus rescripserunt euidentissime duo-
decim Tabulas facere heredes obnoxios hereditariis creditoribus. Idem
rescripserunt non posse pacto successorum debitoris vnum eorum in
solidam obligari. quoniam lege xii. Tab. æs alienum hereditarium pro
portionibus singulos heredes creditoribus obliget, ipsoque iure inter
eos diuisum sit. Paulus vero lib. xxi. ad edictum scribit, eam stipula-
tionem, qua singuli heredes in solidum habent actionem, veluti si is qui
viam, iter, actum stipulatus erat decesserit; per hanc legem non diuidi.
Sed si pecunia promissa sit à testatore, adiecta pœna, si non soluerit; hæc
obligatio per legem duodecim Tabularum diuiditur. Hæc ad extraneos
heredes solent pertinere.

De suis & necessariis Iustinianus scribit: *Sui autem & necessarij heredes
sunt veluti filius, filia, nepos, neptis ex filio, & deinceps ceteri, qui in pote-
state morientis fuerint, modo non nepotis pater in potestate sit.* Sui autem
heredes ideo appellantur, quia domestici heredes sunt, & viuo quoque
patre quodammodo domini existimantur. Necessarij, quia omnino siue
velint, siue nolint, tam ab intestato, quam ex testamento ex lege xii.
Tab. heredes fiunt. Prætores tamen eis hereditate abstinere permis-
erunt. Ex his apparet Solonis legem Decemuiros esse secutos, ut liberis
deberetur hereditas, ceteris lucro esset. Quamobrem Paulus lib. i. ad
Sabinum scribit: *In suis heredibus euidentius apparet continuationem co-
rem perducere, ut nulla videatur hereditas fuisse; quasi quomodo hi domini es-
sent, qui etiam viuo patre quodammodo domini existimantur. Itaque post
mortem patris non hereditatem, inquit, percipere videntur, sed magnam libe-
ram bonor. administrationem consequuntur. Hac ex causa licet non sint he-
redes instituti, domini sunt.* Hæc ille: quibus consentanea sunt quæ libro
singulari de portionibus quæ liberis damnator. conceduntur, scribit. Ad
hanc vero legem fortasse pertinet quod Caius lib. vi. ad edictum pro-
uinciale, & Vlpianus lib. x v. ad edictum scripserunt, licet ea Iustinianus
lib. v. Digestor. non satis apte coniunxerit. Hæc enim sunt Cai verba in
Florentino libro: *Hereditas ad nos pertinet aut vetere iure, aut nouo. Ve-
tere è lege xii. Tabularum vel ex testamento, quod iure factum est.* Vlpiani
hæc: *Siue suo nomine, siue per se, siue per alios effecti sumus.* Deinde Cai
verba adscribuntur, quibus exempla duo addit, quibus per alios heredes
efficiamur; ceteraque verba, quæ principio referebantur, sequuntur: *Vel
ab intestato forte quod sui heredes, &c.* Ego vero existimo Vlpianum, tres
casus testamentariæ successionis ex lege duodecim Tabularum conscri-
pisse: siue quis suo nomine (hoc autem ad sui heredis ius pertinet: ar-
bitror) siue per se, cum extraneus institutus est; siue per alios, scriptos puta
aut filios, heres effectus esset. Mendum tamen in illis verbis inesse non
dubitauerim. Suorum mentionem fieri in Duodecim ex Callistrati ver-
bis constat libro i. questionum: *Liberorum, inquit, appellatione nepotes,
& pronepotes, ceterique qui ex his descendunt, continentur. Hos enim omnes
suos.*

suor. appellatio lex. xii. Tab. comprehendit.

Sic autem ab intestato primos ex eadem lege vocari Iustinianus scribit lib. x. i. Instit. & Caius lib. vi. ad edictum provinciale ait ex lege xii. Tab. ab intestato ad nos hereditatem pertinere, forte quod sui heredes defuncto sumus vel agnati, vel ex aliis causis, quæ illic referuntur. Suos autem Iustinianus appellat, ut supra dictum est, eos qui in potestate defuncti erant, nunc vero sui iuris sunt, in quibus adoptivi numerantur. Emancipati sui heredes non sunt, quoniam in potestate parentis esse desierunt, quæ de causa nullo iure ex Duodecim vocantur; Prætor tamen eis bonorum possessionem unde liberi præstitit, ut Iustinianus scribit. Nepotes vero tum lex duodecim Tabularum vocat, cum filio mortuo, aut alio pacto è medio sublato, is in potestate reperitur. Succedit autem cum filiis nepos huiusmodi, quod euidenter in Duodecim caveri Diocletianus Frontoni rescriptit. Idem Marcellæ rescriptit postumum suum potiorē sorore consanguinea esse ex ordine legis duodecim Tabularum. Quæ de causa Iustinianus scribit: *Postumi quoque qui si vivo parente nati essent, in potestate eius futuri forent, sui heredes sunt.* & Vlpianus lib. x. v. ad Sabinum: *Et ex lege xii. Tabularum ad legitimam hereditatem is qui in utero fuit, admittitur, si fuerit editus.* Inde solet remorari insequentes sibi agnatos, quibus præfertur, si fuerit editus. Addit Vlpianus, quod propter eandem legem addi existimo: *Post decem menses mortui natus non admittitur ad legitimam hereditatem.* Namque Gellius lib. xii. scribit Decemuiros in decimo mense gigni hominem non in undecimo scripsisse, & si is exempla tradat mensis undecimi partus, quem Iustinianus Nouella xxxix. detestatur, Decimus mensis a veteribus frequentior esse ad partum credebatur, inde illud ortum est:

Matri longa decem tulerant fastidia menses.

Sed & Ovidius de anno Romuli mensium decem:

Quod satis est, utero matris dum prodeat infans,

Hoc anno statuit temporis esse satis.

Hinc in Aquiliana formula apud Sæuolam lib. vi. questionum: *Si filius meus vivo me morietur, tunc si quis mihi ex eo nepos, siue quæ neptis post mortem meam in decem mensibus proximis, quibus filius meus moreretur, natus nata erit; heredes sunt.* Et in Iustiniani constitutione lib. vi. Constitutionum: *Si filius vel filia intra decem mensium spatium post mortem meam editi fuerint, heredes sunt.* Paulus autem lib. iv. Sententiarum ita scribit: *Septimo menses natus matri prodest, ad ius liberorum. Ratio enim Pythagoræ numeri hoc videtur admittere, ut aut septimo pleno, aut decimo mense partus maturus videatur.* Quod etiam Alexander Aphrodisiensis, siue quis alius, in problematibus scribit. De eisdem numeris mentio fit à Cicerone lib. ii. de natura deorum. & à Macrobio in somnio Scipionis, & ab Aurelio Augustino apud Gratianum. De septimo autem mense Hippocrates in libro de septimestri & octimestri partu scribit ex xxxi. die partum legitimum nasci posse, quod Vlpianus refert. Et Paulus lib. decimonono responsorum scribit septimo mense nasci perfectum partum receptum esse propter auctoritatem doctissimi viri Hippocratis. Scribit Herodotus libro vi. Aristonem Lacedæmonior.

X x i v.
Insti. de her.
quæ ab inte-
sta p. i.
li. & j. de he-
re. peti.

p. emancipa-
ti. de her. quæ
ab int.

p. ult. ed.

l. j. C. de suis
& legiti.
l. 4. eo.
p. postumū
de her. quæ
ab int.
l. intestato. p.
vi. de suis &
legi.

p. ult. c. l.

cap. 16.

Aut. de testi-
tu. & ea quæ
parit.

Virg. Eclog.
4.
lib. i. Fast.

l. Callus. in
princ. de libi.
& post.

l. vi. C. de po-
stu. her. c.
Tit. 8.

c. non obser-
uetis 26. q. 7.

Intestato. in
fine. de suis.
& legi.
l. septimo. de
sta. hom.

Regem, cum ei nuntiatum esset ante decem menses nuptias, quam uxorem duxerat, eam filium peperisse, iurasse apud Ephoros non esse suum. Id cum filio Demarato Regi postea nuntiasset; matrem dixisse ait Aristonem stulte fecisse. Neque enim semper mulieres decimo mense partum edere, sed & septimo, quod tum ei euacuerat, & nono. Sed mos ad legitimam hereditatem reuertatur.

XXV.
Inst. de legi.
adgn. succ. in
prin.

Si nemo suus heres, vel eorum, quos inter suos heredes Prætores vel constitutiones vocant, existat, qui successionem quoquomodo amplectatur; Iustinianus ait ex lege XII. Tabul. ad agnatum proximum pertinere hereditatem. Quis autem agnatus sit, in tutelis diximus. M. Cicero lib. II. de inuentione: *Lex est, inquit, Si paterfamilias intestato moritur, familia pecuniaque eius agnatorum gentiliūque esset.* Hæc autem verba in Duodecim non fuisse arbitror, sed illa quæ Vlpianus refert lib. XI. VI. ad edictum: *Familia, inquit, appellatio in res & in personas diducitur, in res, ut puta in lege XII. Tab. his verbis: ADGNATVS PROXIMVS FAMILIAM HABETO.* Vocantur autem omnes ex hac lege, & si decimo gradu proximus ille agnatus sit, admittitur, quod non ita est in cognatis, quos Prætores vocant; qui septimo gradu circumscribuntur, vel potius sexto. namque ex septimo solus sobrino sobrinave natus admittitur. Proximus autem in Duodecim habetur ille etiam qui solus est, ut Pomponius lib. III. ad Sabinum scribit. Masculorum vero & feminarum nulla erat ex hoc iure differentia; quod Iustinianus permixtis locis testatur, quod postea immutatum esse moeste fert. Item capitis diminutione agnationis ius tollitur, quod ex Duodecim descendit; illæ autem hereditates, quæ nouo iure competunt, ut ex S. C. Tertulliano & Orphitiano, capitis diminutione non percutiunt, ut Iustinianus scribit; Prætor tamen tanquam cognatos eos vocat. Inter agnatos enim & cognatos hoc interest, ut Modestinus libro tertio Pandectarum scribit, quod in agnatis & cognati continentur, in cognatis non utique & agnati. verbi gratia, Patris frater, id est Patruus, & agnatus est & cognatus: matris autem frater id est auunculus, cognatus est, agnatus non est. Quæ de causa Iustinianus lib. I. Instit. agnatos esse definit cognatos per virilis sexus cognationem coniunctos: quamvis in Cai definitione cognati non appellantur. Hæc tamen omnia Iustiniani legibus abrogata sunt, & ex Nouella CXXVII. nulla est agnatorum & cognatorum differentia, nulla quoque emancipationis & patriæ potestatis, sed ab intestato illis personis deferitur hereditas, quæ ea constitutione enumerata sunt.

I. pronuntia-
tio in pri. de
verb. signifi.

Inst. de succ.
cogn. in fine.
I. in vulgari.
in prin. de
verb. signifi.
I. legem. Tab.
I. VI. C. de leg.
her. instit. de
exh. lib. p. sed
hæc quidem
& de leg. ad
gn. suc. p. &
hæc quidem
arque alibi.
Instit. de S.
C. Orphi. p.
sciendum. &
de succ. cog.
in pri. & leg.
adgn. tut. in fi.
I. capitis de
suis & legit.
† I. inter ag-
natos. unde
leg. Inst. de
leg. adgn. tut.
p. I. sunt autem
de legit. tut.
Auth. de her.
ab intest. v.
p. nullam.

XXVI.
Inst. de succ.
libert. in pri.
I. & J. de her.
re. petit o.

De patronorum successione Iustinianus scribit, iam demum legem XII. Tabularum ad hereditatem liberti vocasse patronum, si intestatus mortuus esset libertus herede suo nullo relicto. & Caus. lib. VI. ad edictum prouinciale scripsit hereditatem ad nos pertinere ex lege XII. Tabular. ab intestato forte quod sui heredes defuncto sumus, vel agnati, vel quod manumissimus defunctum, quodve patens noster manumiserit. Nam hi quoque quos parentes manumissoriarum, nostros libertos esse dicimus, ut idem Caus. lib. XX. scribit. Quamobrem in hac rationem Vlpiani verba recipiemus lib. XI. VI. ad edictum: *vel personas, inquit, refertur familie significatio ita cum de patrono & liberto loquitur lex & de XII. Tabulis loquebatur.* Ex hæc familia, inquit, in fam

I. licet inter
gesta. in fine.
de verb. signi-
I. pronuntia-
tio p. I. eo.

FAMILIAM.

FAMILIAM. *Et hic*, inquit, *de singularibus personis legem loqui constat.* Quæ verba existimo de libertorum successione intelligenda, ut bona ex liberto in dominum veniant; vel ut ex parente in filium ius patronatus perducatur. Cetera quæ ad libertorum successionem pertinent ex Prætorum edicto, ex lege Papia, & ex Iustiniani Græca constitutione, quæ non exstat, sub titulo de successione libertorum lib. 112. Institutionum cognoscuntur. Nos reliqua persequamur.

Et quoniam veteres nullam obligationem firmitatem emptione & venditione existimabant, de ea quid in XII. scriptum esset videmus. Et Iustinianus scribit lib. 11. Instit. *Vendita res & tradita non aliter emptori acquiritur, quam si is venditori pretium soluerit, vel alio modo ei satisfecerit, veluti expromissore aut pignore dato. Quod quamquam capitur*, inquit, *ex lege XII. Tabularum tamen recte dicitur & iure gentium, id est iure naturali, id effici.* Idem libro tertio scribit emptionem & venditionem contrahi simul atque de pretio conuenerit. Pretium autem in numerata pecunia consistere oportere. Pecunia initio Verbis rudi ære constabat. Quamobrem libra opus erat, ut pretium solueretur: neque enim signatis nummis utebantur. Primus Seruius Rex signauit æs; argentum quinque annis ante primum bellum Punicum signatum est, post LXXII. annos aurum, ut Plinius lib. XXII. scribit. *Es autem illud, quo XII. Tab. tempore utebantur, æs graue appellabatur, propterea quod asses tum libram penderent qui ad semuncias Papiria lege venerunt. Quamobrem Vlpianus lib. 1. ad Sabinum scribit: Etiam aureos nummos æs dicimus.* Ab eo nummorum pondere, ut Plinius ait, expensa in rationibus dicuntur, item impendia, & dependere, & militum stipendia, eiusque stipis ponderandæ pensatores libripendes. & ob eam consuetudinem ponderandæ pecuniæ in earum rer. emptionib. quæ mancipi sunt libra interponitur. Mancipi res, ut Seuerinus Boëthius ait, sunt quæ ita abalienantur, ut abalienatio per nexus fiat solemnitatem, neque aliter per leges XII. Tabularum alienari possunt. Nexus autem solemnitatem ex Caio lib. 1. Institutionum ostendit, cuius verba sunt hæc: *Est autem mancipatio, ut supra quoque indicauimus, imaginaria quedam venditio, quod ipsum ius proprium Romanorum est ciuium, eaque res ita agitur. Adhibitis non minus quam quinque testibus Rom. ciuib. puberibus, & præterea alio eiusdem conditionis qui libram æneam teneat, qui appellatur libripens: is qui mancipium accipit, æt teneat ita dicit, Hanc ego hominem ex iure Quiritium meum esse aio, is quæ mihi emptus est hoc ære, æneaque libra. Deinde ære percutit libram, idque æs dat ei, à quo mancipium accipit, quasi pretij loco.* Ceteræ autem res, quæ sui iuris sunt, nec mancipi dicebantur. In iure quoque res mancipi cedebantur in hunc modum, ut Caius scribit: Apud magistratum populi Romani, vel Prætozem vel provinciar. Præfidentem, is cui res in iure cedebatur, rem tenens ita vindicabat: *Hunc ego hominem ex iure Quiritium meum esse aio.* Prætor tunc interrogat eum qui cedit, an contra vindicem, et si negante aut tacente, ei qui vindicauerit, eam rem adhibet, idque legis actio vocabatur. Ita pleno iure duobus his modis res in alterum transferrebat. Quamobrem Cicero in Topicis ab alienationem esse definit eius rei, quæ mancipi est, aut traditionem alteri nexu, aut in iure cessionem, inter quos et iure ciuili fieri possunt.

M

XXVII.

Instit. de rer. diuin. p. vendit.

Instit. de emp. & vend. in prin. & p. tit. pretium

Leu. de verbor. sign.

d. lib. 11.

Instit. de testa.
in princ.

Instit. eod. p.
sed neque.

Instit. quibus
mo. ius p. p.
sol. p. præter-
ea.
Imaginaria.
de iur. reg.
iur.

l. si usufruc-
tus. de iur.
dor.

l. si quis con-
duxerit. loc.
l. si quis ante.
in fin. de ad-
quir. poss.
Instit. de fi-
deicom. he-
red. p. ergo.
Instit. eod. in
pri. & de co-
dic. in princ.
l. 2. p. capta.
de origi. iur.

l. si quis do-
nationis. de
contra. emp.

Quod si res quæ mancipi est, sine his solemnitatibus tradatur, ab alienari non poterat, nisi ab eo, cui tradebatur, usucaperetur. Imaginariam autem venditionem Cuius appellat illam mancipationem, ut Iustinianus quoque libro secundo Institutionum appellat. Namque cum duo olim testamentorum genera fuisse retulisset, quorum altero in pace atque otio utebantur, quod calatis comitiis appellabant, altero cum in prælium exituri essent, quod procinctum dicebatur: *Accessit, inquit, tertium genus testamentorum, quod fiebat per as & libram, scilicet quod per emancipationem, id est imaginariam quandam venditionem agebatur, quinque testibus & libripende civibus Romanis puberibus presentibus, & eo qui familiæ emptor dicebatur.* Is autem emptor hereditatem emebat, & eam consequebatur testatore mortuo. Quod ne ita exploratum emebat ac certum quis heres futurus esset, familiæ quidem emptor adhibebatur dicis causa, sed alter heres scribebatur, ut Theophilus ait. Cuius opinio Iustiniani auctoritate fulciri potest, qui solitos veteres scribit familiæ emptorem, & eos qui per potestatem ei coniuncti essent, a testamentariis testimoniis repellere, non etiam heredem, & eos qui in heredis potestate essent. Idem Iustinianus scribit emancipationem olim fieri solitam per imaginarias venditiones, & intercedentes manumissiones quod alio loco retulimus. *Qua de causa Alciatus noster & Vigilius, quod Ulpianus libro vicesimo primo ad Sabinum scribit imaginariam venditionem non esse pretio accedente: in eandem rationem interpretantur. vno enim nummo addicebantur, quæ ita venderentur.* Pomponius lib. viii. ad Q. Mucium: *Si usufructus fundi, cuius proprietatem mulier non habebat, dotis nomine mihi à domino proprietatis datur, difficultas erit post diuortium circa reddendum in mulieri. Quidam ergo remedium loco recte putauerunt introducendum, ut vel locet illuc usufructum mulieri maritus, vel vendat nummo vno, ut ipsum quidem ius remaneat penes maritum, perceptio vero fructuum ad mulierem pertineat.* Et licet huiusmodi locatio, ceteris casibus improbata sit (namque Ulpianus air lib. l. x. ad edictum: *Si quis conduxerit nummo vno conductio nulla est, quia & hoc donationis instar inducit.*) venditio tamen, ut antea dixi, in multis aliis rebus frequentabatur, ut in fideicommissariis quoque hereditatibus. Nam quod Iustinianus lib. i. Instit. ait, si quis totam hereditatem restitueret, emptæ & venditæ hereditatis stipulationes interponi solitas: id ex Theophili Græcis instituit. ita accipiendum est. Apud veteres ante S. C. Trebellianum, posteaquam iussit Augustus Consulibus ut in fideicommissis auctoritatem suam interponerent, qua de causa Prætor proprius creatus est, quem fideicommissarium appellabant (quanquam duos Prætores Claudius instituit, sed alterum Diuus Titus detraxit) in hunc modum is qui de tota hereditate restituenda rogabatur, sibi consulebat. Namque per imaginariam venditionem vno nummo, ut Theophilus ait, hereditatem fideicommissario vendebatur, & ita stipulationes emptæ & venditæ hereditatis iure interponebantur, post Trebellianum quoque & Pegasianum S. C. si nollet quartam retinere. Apud Paulum etiam reperio lib. i. l. sententiarum scriptum esse, inter virum & uxorem contemplatione donationis imaginariam venditionem contrahi non posse. quod minime mirum est, cum Ulpianus lib. v. l. x. disputationum scribat,

scribat, Inter virum & uxorem donationis causa, pretio vtiliore venditionem nullius momenti esse, quamuis inter ceteros valeat, nisi vniuersa venditio donationis causa facta sit. Quibus verbis hæc quoque imaginaria venditio labefactari videtur. Multo etiam magis Modestini verbis lib. v. regular. *Contractus, inquit, imaginarij etiam in emptionibus iuris vinculum non obtinent, cum fides facti simulatur, non intercedente veritate.* Item Pauli lib. xi. ad edictum Aedilium Curulium: *Nuda & imaginaria venditio pro non facta est: & ideo nec alienatio eius rei intelligitur.* Denique Iustiniani constitutiones exstant duæ lib. vii. Constitutionum, quibus inter dominium, quod pleno iure ex iure Quiritium veniebat, & id quod in bonis dicitur, item inter res diuidi, mancipi, & nec mancipi, stipendiaras & tributarias, Italici soli, aut prouinciarum nulla differentia est. De pleno iure in lege Iunia Norbana diximus. De rebus autem diuidi fortasse Constantini constitutio mentionem fecit lib. Theodosianar. constitutionum, quas existimo diuidi esse appellatas, quod diuidi possint, vt res mancipi quæ mancipatione abalienari, res nec mancipi, quæ alienari non possent. Quod vero Budæus doctissimus vir & antiquitatis peritissimus, à quo permulta in hunc libellum transtulimus, ait; nexum in Iustiniani constitutione, ad vetera nexa esse referendū, neque id alio loco in nostris libris reperiri; non facile adfentior. Verba enim eius legis sunt hæc: *Vsucapionē extendebant non tantum in Italico solo nexu, sed in omnē terrar. orbem.* Sed arbitror nexū pro diocesi, aut pecunia aut vt idem dicere solet, tractu esse vsurpatum; quod nescio, an alio loco reperiat: aut si obligationem & vinculum significat, quod alios vsurpasse ostendam, non illam veterem mancipationem respexit. Quæ si facta esset, vt Seuerinus ait, vsucapione opus non erat, nisi forte Iustinianus ea solū vsucapi posse credidit, quæ nexu tradita essent. translatione tamen vsum non negauerim, vt Alexandrū Imp. Errat qui tibi persuasit; quod nexu paternæ potestatis iure sacramenti solutus es. & Antoninus: *Ipse securitatem debiti commisi nexu liberatus: cum emolumentis accipias.* & Iustinianus, *Nexu paterno per emancipationem liberentur.* Quodq; durius est in Theodosij constitutione: *Per vicarios officior. ligatus ferreis nexib. cura prouincialis officij ad debitū mittatur examē.* Quod tamē defendi potest ex his quæ in Petillia lege diximus. Sic Vlp. lib. vi. opinionum: *Petilli mutuam pecuniam creditori, cū ad manū debitor non haberet, species auri dedisse scribit, vt pignori apud alium creditorem poneret: easque voluntates domini nexas esse ait.* Aliorum libror. exemplis abstinemus, ne longiores simus. Illud in summa tenendum est ex duodecim Tabulis venditionem mancipationēque manasse, qui modus legitimus alienationis habebatur, qua de causa eo utebantur in emancipationibus & adoptionibus & matrimoniis, quæ per coemptionem fiebant, & testamentis, quæ per æa & libram dicuntur; in ceteris denique alienationibus atq; contractibus, quæ firmissima esse voluerūt. Cuius locum postea stipulationes occuparunt de quibus alius erit scribendi locus. Quod vero docti aliquot viri scripserunt, quod Aristot. ait legem x. i. Tab. emptionis verba omnem alienationem fuisse cōplexis, ad hanc emptionem imaginariam pertinere: non facile mihi persuaserunt. Quæ de re quid ipse sentiam, capite quinto dictum est.

l. contractus
de oblig. &
actio.

l. nuda de cō
trah. emp.

l. vn. C. de nu
do iure Qui
ri tol. l. vn
Co. de vsuc.
transfor.
Inst. de re di
ui. p. per tra
ditionem.
l. de mater
nis. in Cod.
Theod.

d. l. vn. de v
sua. trans.
p. cū aitem.

l. j. Co. de ca
sit. pecu.
lib. ii.

l. i. C. de sus
cepto. prap.
& arca. lib.
io.

l. cum oport
et. p. cum au
tem de bon.
quæ lib.

l. j. C. de exe
cuto. lib. ii.

l. perenti. de
pigno. actio.

l. statuli. de
statulib.

xxviii.

cap. 10.

l. in prin. de
Ed. ed.

l. 3. de euic.

l. 2. eo.

l. 1. de offi
emp.

cl. in fine.

xxix.

cap. 4.

M. Cicero lib. iii. Officiorum scribit, sanctum esse iure civili, ut in prædiis vendendis vitia etiam dicerentur, quæ nova essent venditori. Nam cum ex xii. Tabulis, inquit, satis esset cautum ea præstari, quæ essent lingua nuncupata, quæ qui inficiatus esset, dupli penam subiret; à iureconsultis etiam reticentia pœna est constituta. Prædium autem iurisconsultorum more Cicero appellat tam urbanum, ut ædes, quam rusticum, ut ager, siue fundus. Ob hanc legem idem in oratione pro L. Muræna Cos. designato ait; Quod si in his rebus repetendis quæ mancipi sunt, is periculum iudicij præstare debet, qui se nexu obligauit; profecto etiam rectius in iudicio Consulis designati is potissimum Consul, qui Consulem declarauit, auctor beneficij Pop. Rom. defensorque periculi esse debebit. Quæ de causa, ut Budæus notat, non facile solebāt mancipio dare, nisi qui præstare possent, quod lingua nuncupassent. M. Varro lib. ii. de re rustica ita scribit: Dominum legitimum sex fere res perficiunt; si hereditatem iustam adiit; si, ut debuit, mancipio ab eo accepit, à quo iure civili potuit, aut si in iure cessit, qui potuit cedere & id ubi oportuit, aut si suscepit, aut si è præda sub corona emit, tum ve cum in bonis sectione ve cuius publice venit. Addit id, quod non facile nostri concedant: In seruor. emptione solet accedere peculium, aut si excipiet, stipulatio intercedere, Sanum eum esse, furtis noxisque solutum. aut si mancipio, inquit, non datur, dupla promitti, aut si ita pacti, simpla. At in nostris libris apud Vlpianum lib. i. ad edictum Edilium Curulium: Adiles aiunt, Qui mancipia vendunt, certiores faciant emptores, quid morbi vitij ve cuique sit, quis fugitiuus, error ve sit, noxave solutus nō sit, eademque omnia cum ea mancipia venibunt, palam recte pronuntiatio. De peculio seruor. contra Paulus lib. x. ad Sabinum scribit: In venditione serui peculium semper exceptum esse intelligitur. De dupla idē ait lib. v. Si dupla non promitteretur, & eo nomine agatur, dupli cōdemnatus est reus. Quibus verbis Varronis verba confirmantur, duplam ipso iure præstare debere venditorem, nisi de simpla actū sit. De quibus vero Vlp. lib. xxv. i. i. ad Sabinum scribit: Vendidit si cum sciret deberi seruitutē, calauit, non euadet ex empto actionē, si modo eam rē emptor ignorauit. Omnia enim quæ cōtra bonam fidem sunt, veniunt in empti actionē. Id est quod Cic. ait reticentiæ pœnā esse constitutā, & quod antea ex ædicto Edillū retulimus. Eisdem Vlp. verbis ea controuersia tollitur, quā idem Cic. lib. de Oratore, & lib. iii. de Officiis refert. M. Marius Gratidianus C. Sergio Oratē quem etiam Auratam appellat, ædes vendiderat, quas ab eodem paucis ante annis emerat; in mācipij lege Marius ædes seruire non dixerat, quas seruire cōstabat. L. Crassus Sergij nomine egit, ut quod vitium venditor sciēs num dixisset, præstaret. M. Antonius Marium defendebat; eum id vitium ignotum Sergio non fuisset, non esse deceptum. Cuius defensio Vlpiano æquior visa est, tum enim teneri venditorem ait, cum emptor ignorauit. Non enim, inquit, videtur esse calatus, quid scit; neque certiarari debuit, qui non ignorauit.

De furtis apud Macrobium lib. 2. Saturnalior. lex xii. Tabular. refertur. in hæc verba: Si NOX FURTVM FACTVM SIT SI IM ALIQUIS OCCISIT, IVRE CAESVS ESTO. In qua lege animaduertit NOX pro noctu dictum esse, & IM pro eum. Quod totum ex Gellij lib. viii. quæ hodie non exstat, sumptum esse videtur, ut ex eius libri epitome animaduerti-

aduerti. Sextus quoque Pompeius scribit, CALIM antiquos dixisse pro clam, NIS pro nobis, SAM pro suam IM pro eum. Ipsi legis sententia apud Caium lib. v. 11. ad edictum provinciale refertur. Lex, inquit, x. 11. Tab. furem noctu deprehensum occidere permittit, ut tamen id ipsum cum clamore testificetur. Addit id, quod eadem lege dicebatur: Interdum autem deprehensum ita permittit occidere, si is se telo defendat; ut tamen æque cum clamore testificetur. Idem Caius lib. x. 11. Etem interdum deprehensum non aliter occidere lex x. 11. Tabul. permisit, quam si telo se defendat. Teli autem appellatione & ferrum, & fustis, & lapis, & deniq; omne quod nocendi causa habetur significatur. Hoc autem postremum idē Caius lib. i. ad Leg. x. 11. Tabularū, hac eadem de re fortasse agens, pluribus verbis scribit: Telum, inquit, vulgo quidem id appellatur, quod ab arcu mittitur: sed nunc omne significatur, quod mittitur manu. Addit appellationis causam fuisse δῆλον τὸ τέλει, quod procul significat; βίλος quoque apud Græcos δῆλον τὸ βάλῃς, quod dicitur, pro quocumque telo usurpari. in quam rem testimonio vitur Xenophontis lib. v. expeditionis Cyri minoris, quod ab Iustiniano quoque refertur lib. i. v. Institutionum, ut à nobis est lib. iv. Emendationum scriptum. Hanc autem legem Cicero significauit in Miloniana oratione: Quod si x. 11. Tabule nocturnum furem quoquomodo, diurnum autem si se telo defenderit, interfici impune voluerunt: quis est, qui quoquomodo quis interfectus sit, puniendum putet, cum videat aliquando gladium nobis ad occidendum hominem ab ipsis porrigi legibus? Ciceronis verba Aurelius Augustinus referre videtur apud Gregorium lib. v. Decretalium epistolarum: In antiquis, inquit, legibus quibus ista est antiquior (de sacris autem Iudæorum legibus agebat) inuenitur impune occidi nocturnum furem quoquo modo, diurnum autem si se telo defenderit; iam enim plus est, quam fur. Mosen vero multo antiquiorem x. 11. Tabulis fuisse, Eusebius diligentissimus vir in huiusmodi rebus peruestigandis locuples esse testis potest, qui initio eius libri quem de temporibus inscribit, testatur Mosen, qui leges Iudæis dedit, Inachi temporibus fuisse ut multi scripserunt. Inachum autem quingētis annis bellum Troianum antecessisse. Hic ille Inachus est, de quo Naso ait:

*Inachus vnus abest; imoque reconditus antro
Fletibus auget aquas; natamque miserrimus Io
Luget, ut amissam.*

Quam fabulam in eadem tempora Eusebius retulit. Sed ut ad furta reuertamur, A. Gellius lib. x. i. scribit Draconem Athenis legem tulisse, ut qui furtum qualecumq; fecisset, capite puniretur. Ea autem lex cum acerba nimis esse videretur, Solon dupli tantum pœnam statuit. Decēuiri ab utroque mutuati, manifestum furem occidi permiserunt, si cum furtum faceret, nox esset; aut interdum se telo defenderet. ceteros manifestos fures verberari liberos, addicique iusserunt (quod lib. x. x. appellat in seruitutem tradi) ei, cui factum furtum sit. Seruos vero verberib. afficere, & de saxo precipitari. Pueros impuberes Prætoris arbitrato verberari, nouamque ab his factam sarciri. Prætores autem Consules lex appellat, ni fallor, ut apud Lium lib. i. 11. Neque enim sine causa Cicero lib. i. 11. de legibus ita de Coss. legē tulit: REGIO IMPERIO DVO SVNT: LIQVE PRAEIVNDQ, IVDICANDO, CONSULENDO, PRAETORES,

Litaque si feruum. ad Leg. Aquil.

1. si pignore. p. furem de furt.

1. si si caluitur telum de ver. sign.

Instit. de pub. iud. p. itē lex Cornelia. de sicariis.

c. 3. de homi. Augu. quazf. 74. in Exod.

libr. i. Metamorph.

cap. 18.

l. 1. p. deinde
cum post. &
seq. de orig.
tur.

d. l. 2. p. capta.
& Nou. 14.

l. si Tribu-
nus. de excu-
sa. verb. Con-
sulem.

d. lib. 8.

inst. de obli-
quæ ex del.
n. p. conce-
ptum. lib. 5.
de ling. l. 1.
verb. Lance.

IVDICES, CONSVLES APPELLANTOR. Nam Pomponius lib. sing. enchiridij post leges has latas, & post Tribunos militares creatos, & plebeios Consules, ait: *Cumque Consules auocarentur bellis finitimis, neque esset qui in ciuitate ius reddere posset; factum est vt Prætor quoque crearetur, qui Urbanus appellatus est, quod in Vrbe ius redderet.* Liuius quoque in calce libri sexti concessum fuisse ait ab nobilitate plebi de Consule plebeio, à plebe nobilitati de Prætor vno, qui ius in Vrbe diceret, ex patribus creando, L. Emilio Mamercino, L. Sextio Coss. designatis. Asconius autem Pædianus in Prætura vrbanæ Ciceronis scribit, veteres omnem magistratum, cui pareret exercitus, Prætorem appellasse. vnde Prætorium tabernaculum eius ducis appellatur: quod Iustinianus etiam scribit Nouella x x i v. & in castris porta Prætoria; cohorsque Prætoria comites eius ducis dicebantur. Inde etiam Præfectus Prætorio dictus est quod imperatoris Prætorio præfectus esset. Cum Asconio facit Iustiniani Nouella vigesima quinta. quæ de Prætore Lycaoniæ inscribitur. *Prætoris, inquit, nomen Romani magistratus est, atque ante ipsos quidem Consules in veteri atque præclara constitutione Reip. usurpatum. Etenim olim Romani, imperatores suos Prætores appellabant, qui & militari-
bus copiis præessent, & iura scriberent, quibus omnes obedirēt.* Quod ita distinguendum est, vt ante Prætorem urbanum eiusmodi duces atque Imperatores id nomen significaret; postea & iudiciis & prouinciis præfuerūt, aliis Prætoribus creatis, qui in prouincias irent; item aliis, qui de quibusdam criminibus atque de fideicommissis cognoscerent, vt idem Pomponius & Iustinianus scripserunt. Qui in prouincias venerant, iurisdictionis & rei militaris, vt Iustinianus scribit, curam gerebāt, edictis prouincialibus propositis ad exemplum Urbani edicti, quod postea perpetuum appellatum est, vt in Cornelia lege diximus, & lib. i. Emendationum nostrarum. Sex. Pompeius Prætoriam portam in castris appellatam esse ait, qua exercitus in prælium educeretur, quia initio Prætores erant, qui postea Consules, & bella administrabant, quorum tabernaculū Prætorium dicebatur. Prætoriam cohortem dictam esse, quæ à Prætore non discederet. Nam Scipio, inquit, Africanus primus fortissimum quemque delegit, qui ab eo in bello non discederēt, & cetero militiæ munere vacarent, & sesquiplez stipendium acciperent. Cornelius Tacitus lib. i. denariis duobus, hoc est, assibus duob. & triginta, eos qui ex Prætoria cohorte essent, ceteros milites assibus decem singulis diebus meruisse scribit. De hac cohorte Vlpianum sensisse arbitror lib. sing. de officio Prætoris Tutelaris, vt alio loco dictum est. Varro quoque lib. i. de vita Pop. Rom. apud Nonium Marcellum scribit: *Idem dicebantur Consules & Prætores, quod præirent populo, Prætores; quod consulerent Senatui, Consules.* Sequitur apud Gellium obscurus locus, de quo nos lib. iv. Emendationum imperfecte egimus. *Ea quoque, inquit, furta, quæ per lancem liciumque concepta essent, perinde ac si manifesta forent, vindicauerunt.* Nam licet quid cōceptum furtum esset ex Iustiniani libro quarto, & Pauli secundo sententiarum declarauerimus, lancem tamē ad mancipationem, & licium ad inlicium, hoc est vocandum, vt Varro scripsit, referebamus. Postea vero reperimus apud Sex. Pompeium lance & licio dici, quia qui furtum in aliena domo quæsitum ibat, licio cinctus intrabat, lancemque

lancemque ante oculos tenebat propter matrumfam. aut virginum presentiam. Sed & idem Gellius lib. xii. scribit Tyronem M. Tullij libertum scripsisse lictorem à licio appellatum, quo is qui magistratibus ministrabat, præcingebatur. quamquam Gellius Valgium Rufum sequi mauult, ut lictores à ligando, dicerentur, sicut lectores à legendo, victores à vincendo. Licia autem ea fila sunt, quæ staminibus implicantur in tela, de quibus Vergilius:

Septima post decimam felix & ponere vites,

Et penfos domitare bones, & licia tela

Addere.

Et alio loco.

Terna tibi hæc primum triplici diuersa colore

Licia circumdo.

Itaque arbitror, ut appareret eum magistratus iussu in domum alienam ingredi ad furtum concipiendum, licio præcinctum fuisse. Idem Gellius lib. x. l. ait, furtorum quæstiones cum lance & licio euauerunt. Conceptum furtum dicitur, cum apud aliquem testibus præsentibus furtiua res quæsitæ & inuenta est, ut Iustinianus scribit. A capiendo autem id dicebatur, opinor, quod furtum ceptum illic esset. Quæ omnia obsoluerunt; nam prætores manifesto furto actionem in quadruplum dederunt, concepto & oblato tripli. Iustinianus hanc quoque tripli actionem omisit, & manifesto furto quadrupli reliquit, nec manifesto dupli. Nec manifestum autem arbitror in xii. eadem dupli pœna, quam Solon sanxit, fuisse punitum. quod Cato initio libri de re rustica significare videtur. Cetera, quæ ad hunc locum pertinerent, quarto libro Emendationum & conionum scripsimus.

Si furtim arbores cæsa sint, & ex lege Aquilia, & ex xii. Tabular. dādā actioem Labeo ait apud Paulum lib. i. x. ad Sabinum. Ea autem lex erat, ut q̄ iniuria cecidisset alienas arbores, lueret in singulas asses x x v. quod Plinius Secundus initio lib. x v i. naturalis historię scripsit. Asses autem tm libriles erant, hoc est, libram æris pendebant, ut sæpe dictum est. Acem legem Caius, ut opinor, scripsit, cum lib. i. ad legem xii. Tab. ait: *Siendum est autem eos qui arbores, & maxime vites ceciderint, etiam tanquam latrones puniri.* Item illud. *Certe non dubitatur si ad huc adeo teneretur, ut herba loco sit, non debere arboris numero haberi.* Eiusdem legis ess arbitror ea verba, CAEDERE, CINGERE, ET SVBSECARE: quæ Iulius lib. ix. ad Sabinum ita interpretatur: *Cedere est non solum succidere, sed etiam ferire cedendi causa, cingere est deglabrare, subsecare est subseruisse.* Ideoque Ulpianus ait lib. x x v i. ad edictum: *Si quis radicibus avorem euellerit, vel exstirpauerit; hac actione non tenetur. neque enim vœdit, vel succidit, vel subsecuit. Aquilia tamen tenetur, quasi ruperit.* Sed utasse hæc ad edicti verba pertinent: illa ad xii. quæ sequuntur. Siue atem quis suis manibus, siue dum imperat seruo arbores cingi, subsecari, cad hac actione tenetur. Idem & si libero imperet. Aut etiam utroque loco edicti verba respexit. Apud Alfenum lib v i. Digest. in lege loconis scriptum fuisse dicitur: *REDemptor sIL- VAM NE CAEDIO, NEVE CINGITO.* quæ verba ex superscriptis intelliguntur.

Idem Plinius lib v i. i. scribit: *Frugem aratro quæsitam furtim nocte*

M iiii

cap. 3.

Georgic. i.

Ecolg. 8.

cap. 10.

Inst. de perp. & tem. actio. Inst. de obl. quæ ex del. na. p. pœna.

XXX. l. i. arbor. fur. cas.

l. i. l. cette. co.

l. cædere. co.

l. furtim eod.

l. in lege. D. locati.

l. in lege. locati.

XXXI. cap. 3.

pauiſſe, ac ſecuiſſe, puberi xii. Tabulis capitale erat, ſuſpenſumque. Ceteri necari iubebant. grauius quam in homicidio conuiſum. Impubem Prætoris arbitratu verberari, noxamve duplionemve decerni. Huius legis mentio fit, vt arbitror, ab Vlpiano lib. xli. ad Sabinum: Si glans, inquit, ex arbore tua in meum fundum cadat, eamque ego inmiſſa pecore depaſcam; & Ariſto ſcribis non ſibi occurrere legitimam actionem, qua experiri poſſim. Nam neque ex lege xii. Tab. de paſtu pecoris, quia nō in tua paſcitur: neque de pæperie neque de damni iniuria agi poſſe. In factum itaque erit agendum. Hæc igitur fortasſe Pliniana eſt, quæ ab Vlpiano de paſtu pecoris dicitur. quamuis hic glandis, ille frugis mentionem fecerit. Addit Caius lib. i. v. ad legem xii. Tabular. Qui ades, acerrumve frumenti iuxta domum poſtum combuſſerit; vinctus verberatus igni necari iubetur; ſi modo ſciens pædensque id commiſerit. Si vero caſu, id eſt negligentia, aut noxiam ſarciu betur, aut ſi minus idoneus ſit, leuius caſtigatur. Appellatione autem alium omnes ſpecies ædificij continentur.

I. qui ſeruan-
darum. in fi-
ne. de præſcr.
ver.

I. qui ædes.
de incendio
& ruina.

XXXII.

Huic legi adſinis illa eſt, cuius verba Seruius Grammaticus refert. NEVE ALIENAM SEGETEM PELLEGERIS. cum illud Vergilianum carmen interpretaretur.

Balog &

cap. 2.

Atque ſatas alio vidi traducere meſſes.

Erant enim ex lege xii. Tabular. omnia hæc cantationum genera puni-
ta. Nam Plinius libr. xxviii. ſcribit legum ipſarum verba fuiſſe: QVI
FRUGES EXCANTASSET. & alibi: QVI MALVM CARMEN INCAN-
TASSET. Quibus verbis Crinitus abuſus eſt, item ſuperſum aliquot
legum, lib. v. de honeſta diſciplina.

XXXIII.
cap. 1.

De iniuriis apud Gellium lib. xx. hæc verba referuntur xii. Tabula-
rū. SI INIVRIA ALTERI FAXIT, XXV. AERIS POENÆ SUNTO. Quam legem cum Q. Labeo interpretaretur, ita ſcribit. . . Neratium
improbum hominem atque immani vecordia, pro delictamento ha-
buiſſe os liberi hominis manu ſua verberare, ſeruoque quem cum cru-
mena aſſium plena ducebat, iubere ſoluit, vt iniuriam aſſio xxv. aſſes
ex lege xii. Tab. numeraret. Quamobrem Prætores edixunt, Recupe-
ratores ſe iniuriis æſtimandis daturus. In eadem lege ſcriptum erat: SI

al. RAPSI-
T. Inſtit de in-
iur. p. pœna.

MEMBRVM TRVPI-
T, NI CVM EO PACIT, TALIO ESTO. Qua de re
Juſtinianus ſcribit lib. i. v. Inſtitutionum: Pœna, inquit, iuriarum ex le-
ge xii. Tabular. propter membrum quidem ruptum talierat, propter os
vero fractum nummaria pœna erant conſtituta quaſi in ingua veterū pau-
pertate. Sed poſtea Prætores per mittebant ipſis qui iniuriæ paſſi ſunt, eam
æſtimare. Sed apud Gellium Sex. Cæcilius dicebat nō omnes iniurias

d. l. b. 10.

xxv. libris æris æſtimatas, etſi ea pecunia magna illis impoſitis eſſet;
ſed atrociores iniurias, vt de oſſe fracto, liberis vel ſenis factas, impen-
ſiore damno vindicatas, item alias talione. Ad quam ſententiam non ante
veniebat, quam is qui iniuriam fecerat, paciſci nolk. Verum & id ad
æſtimationem iudicis redigi ſoluit auct. Nam ſi reus inquit, qui depaci-
ſci noluerat, iudici talionem imperanti non parebat, aſſiata liſe iudex ho-
minem pecunia damnabat. Eiufdem legis mentio fit ab eodem Gellio lib.
xvi. & à Sex. Pompeio, ex quo Gellius corrigendus eſt. Ad hanc legem
fortasſe pertinet quod Quinctilianus lib. i. ſcribit, in duodecim reperi-
ti, NI ITA PAGVNT. cui ſimile eſt, inquit, cadit inde pœna poſitio, etiā ſi

cap. 10.
verb. Talio.

cap. 6.

reſuſtate

vetustate exoluerat, pago, ut cado. unde non erat dubium sic pepigi nos dicere, ut cecidi. Vtitur eo verbo is qui ad Herennium rhetorica scripsit libro secundo in lege an efficta, an vera? REM VBI PAGUNT, ORATIONE PAGUNT. Et Cicero lib. I. de legibus ludens in ea sententia, quam inter Stoicos & Academicos tulit. Nam cum Quintus frater interrogasset, quam nam sententiam dicerent? *Requiri, inquit, placere terminos, quas Socrates pegerit, ipsique parere.* Ad eandem etiam illa quoque forsitan referenda sunt, quæ Ulpianus ait lib. XVIII. ad edictum: *Lex Aquilia omnibus legibus qua ante se de damno iniuria locuta sunt, derogauit; siue XII. Tab. siue alia quæ fuit.* Et quod paulo ante retuli ex eodem Ulpiano libro XXI. ad Sabinum.

L. ad l. Aqu.

d. l. qui seruandus. p. vi. de præf. ver.

Huc accedit, quod Cicero lib. IV. de Repub. scripsit, ut D. Augustinus refert lib. II. de ciuitate Dei. *Apud Græcos fuit etiam lege concessum, ut quod vellet comædia nominatim, de quo vellet, diceret. Itaque quem illa non attigit? vel potius quem non vexauit? cui pepercit? Nostra contra XII. Tabula cum per paucas res capite sauxissent, in his hanc quoque sancientiam putauerunt: Si quis occentauisset, siue carmen condidisset, quod infamiam faceret flagitiumve alteri. Præclare iudicij enim ac magistratuum disceptationibus legitimis propositam vitam, non poetarum ingenij habere debemus, nec probum audire, nisi ea lege, ut respondere liceat, & iudicio defendere.* Occentauisset non attitauisset scripsisse Ciceronem arbitror, ut eruditiss. vir. Lud. Vives probat. Sex Pompeium secutus, qui ita scribit: *Occentassint antiqui dicebant, quod nunc conuicium fecerint, dicimus; quod id clare, & cum quodam canore fit, ut procul exaudiri possit.* Paulus lib. V. sententiarum. *Iniuriarum, inquit, actio lege XII. Tab. introducta est, de famosis carminibus, membris, ruptis, & osibus factis.* Arnobius lib. IV. *Carmen malum conscribere, quo fama alterius coinquinetur, & vita, Decemviralibus scitis euadere noluisse punire. Ac ne vestras aures conuicio aliquis petulantiore pulsaret, de atrocibus formulas constitutissis iniurijs.* De eadem hac lege idem Cicero initio libri quarti Tusculanar. questionum ita scribit: *Id etiam XII. Tabula declarant condidiam tum solitum esse carmen; quod ne liceret fieri ad alterius iniuriam leges sanxerunt.* De hac Flaccus in arte:

XXXIV. cap. 9.

*Successit vetus his comædia, non sine multa
Laude, sed in vitium libertas excidit, & vim
Dignam lege regi. lex est accepta, chorusque
Turpiter obtinuit, sublato iure nocendi.*

Et in epistola ad Augustum:

Quin etiam lex

lib. 2. epist. 1.

*Pœnaque lata, malo qua nolet carmine quemquam
Describi. vertere morum formidine fustis
Ad bene dicendum, delectandumque redacti.*

Sed lege Cornelia de iniurijs, & quodam S. C. capitalis pœna in eam conuersa est, ut is intestabilis sit, ut alio loco dictum est.

l. lex Cornelia. p. si quis de iniur.

XXXV. l. x. p. deinde ex his legib. de orig. iur.

Nunc ad actiones veniamus. Et Pomponius lib. sing. enchiridij scribit ex XII. Tabulis actiones compositas fuisse, quibus inter se homines disceptarent, quas ne populus prout vellet institueret, certas sollemnēque esse voluerunt. Hæque leges actiones, id est legitimæ, propter XII.

Tabulas appellatæ sunt. Sed & legum interpretandarum scientiam & actiones apud collegium Pontificum fuisse scribit, qui constituebant inter se quis eorum præflet singulis annis. *eaque consuetudine*, inquit, *populus annis prope centum usus est*. Postea cum Appius Claudius proposuisset, & ad formam redegisset has actiones, Cn. Flavius scriba eius libertini filius subreptum librum populo tradidit. & adeo gratum fuit id munus populo, ut Tribunus Pl. fieret, & Senator, & Ædilis Curulis. Liber autem qui eas actiones continet, appellatur ius ciuile Flauianum. Sed quia augescēte ciuitate deerant quædam genera agendi; non post multum temporis spatium Sex. Ælius alias actiones composuit, & librum populo dedit, qui appellatur ius Ælianum. Hæc Pomponius de actionibus ait. Liuius vero de Flauio lib. ix. ita scribit, P. Sulpicio Auerione, P. Sempronio Sopho Coss. Cn. Flavius Cn. F. scriba patre libertino Ædilis Curulis fuit, antea Tribunus fuerat, & Triumuir nocturnus, item colonie deducendæ. Ciuile ius repositum in penetralibus Pontificum euulgauit, Fastosque circa forum in albo proposuit, ut quando lege agi posset, sciretur. De fastis & nefastis diebus nota sunt Nasonis carmina:

lib. i. Fast.

*Ille nefastus erit, per quem tria verba silentur;**Fastus erit, per quem lege licebit agi.*

esp. 16.

lib. 5. de ling. Lat.

Macro. ibid.

Macrobius quoque lib. i. Saturnalior. scribit dies aut festos esse, aut profestos, aut intercißos. Festos diis dedicatos, profestos hominibus ob administrandam remp. atque priuatam, intercißos diis hominibusque esse communes. qui ita appellati sunt, quod inter cæsa & porrecta fari Prætori, iusque dicere licebat, cum vero hostia cædebatur, aut cum porriciebatur in ignem, fari non licebat. Quod Varro ita accipit, ut mane & vespere nefas sit. Idem refert Q. Mucij sententiam fuisse, ut expiari vix posset qui prudens id verbum emisisset: manumissum vitio liberum esse dicebat. Profestos dies in fastos, comitiales, comperendinos, statos, & præliares diuidit. item alia diuisione in fastos atque nefastos. *Fasti sunt*, inquit, *quibus licet fari Prætori tria verba sollempnia, DO, DICO, ADDICO. Comitiales, quibus cum populo agi licet, hoc est, comitia haberi*. Sed fastis lege agi poterat, cum populo non poterat, comitalibus vtrumque fieri poterat. Comperendini dicebantur, quibus vadimonium liceret dicere, & reum comperendinari, vadibus, ut arbitror, datis. Stati dies, qui iudicij causa cum peregrinis interponebantur, ut in XII. Tabulis apud Ciceronem lib. i. de officiis, *AVT STATUS DIES CVM HOSTE*. & Plautum in Curgulione, *Si status conditus cum hoste intercedit dies*. Hostes autem peregrinos olim appellatos antea scripsimus. Stati appellabantur, ut opinor, quod sisteret se quis in iudicio. nam Sex. Pompeius ait: *Status dies vocatur iudicij causa constitutus*. Præliares & iustos dies Macrobius ita distinguit, ut iusti sint continui triginta dies, quibus exercitu imperato vexillum rufi coloris in arce positum esset; quod apud Dionem quoque legisse me arbitror; præliares omnes, quibus fas esset res repetere, vel hostem lacessere. Itaque Flavius fastos proposuisse dicitur, dies fasti, quibus lege agi liceret, cogniti essent. Sed ea tabula, qua fasti continebantur, occultata fuisse dicitur quoad Flavius eam protulit: quod Pomponium non scripsisse mirandum esset, nisi animaduertissem

tissem Ciceronis tempore non satis hæc inter antiquitatis peritissimos constare. Ita enim M. Cicero lib. vi. ad Atticum scribit. *In libro de Re-
pub. vnum ἰσοεὶδὸν requiris de Cn. Flauio Anny F.* (ita enim scriptum in aliquibus libris reperi hoc loco, & apud Gellium lib. vi. licet sint qui Cn. F. scribant, ut apud Liuium.) Ille vero ante Decemuiros, inquit, non fuit; quippe qui Aedilis Curulis fuerit: qui magistratus multis annis post Decemuiros institutus est. Quid ergo profecit, quod protulit fasces? Occultatam putant quodam tempore istam tabulam, ut dies agendi peterentur à paucis. Nec vero pauci sunt auctores Cn. Flauium scribam fasces protulisse, actionesque composuisse; ne me hoc, vel potius Africanum (is enim loquitur) commentum putes. Et in eodem libro: Illud de Flauio & fastis, si secus est, commune erratum est, & tu belle ἠρώπουλας, & nos publicam prope opinionem secuti sumus, ut multa apud Græcos. Ex hac fastorum tabula illud fortasse sumptum est, quod Macrobius lib. i. Saturnaliorum refert in Duodecim fuisse, SOLIS OCCASVS SUPREMA TEMPESTAS ESTO. quod A. Gellius lib. xvii. plenius refert. In xii. inquit, Tabulis ita scriptum est: ANTE MERIDIEM CAUSAM CONICITO, CVM PERORANT AMBO PRÆSENTES. POST MERIDIEM PRÆSENTI LITEM ADDICITO. SI AMBO PRÆSENTES, SOL OCCASVS SUPREMA TEMPESTAS ESTO. Varro tamen scribit post xii. Tab. legem Platoriam id quoque tempus iubere esse supremum, quo Prætor supremam populo in comitio pronuntiasset. Legis verba refert Censorinus de die natali. Idem Cicero in oratione pro L. Muræna, quam dixit aduersus Ser. Sulpicium, has ipsas actionum formulas irridens, & iuriconsultorum auctoritatem minuens, ita scribit: *Possent agi lege necne, pauci quondam sciebant: fasces enim vulgo non habebant. Erant in magna potentia qui consultebantur, à quibus etiam dies tanquam à Chaldeis petebantur.* Chaldæi, ut ex libris de diuinatione constat, diuinationem ex astris & ex natali die ducebant, iidem dies salutare atque atros cuiumque rei agenda prædicabant. ad eorum similitudinem Cicero ait dies à consultis peti solere, quibus agi liceret. *Sed postea inuentus est, inquit, scriba quidam Cn. Flauius, qui cornicum oculos confixerit, & singulis diebus ediscendos fasces populo proposuerit, & ab ipsis causis iuriconsultis eorum sapientiam compilarit.* Idem lib. i. de Oratore: *Veteres illi, inquit, qui huic scientiæ præfuerunt, obtinenda atque augenda potentia sua causa perungi artem suam noluerunt: deinde posteaquam est editum, expositis à Cn. Flauio primum actionibus, nulli fuerunt qui illa artificiose digesta generatim componerent.* Actio autem, ut Iustinianus definit, nihil aliud est, quam ius persequendi in iudicio, quod sibi debetur. Hæc in formulas quasdam fuerant redactæ à Claudio & Ælio, ut antea dictum est, de quibus veteres scriptores multa retulerunt. Sed eas formulas Imp. Constantinus sustulit, item Theodosius non impetratæ actionis exceptionem, ut ex lib. i. Constitutionum Iustiniani & Theodosij constat.

Ad actionum materiam pertinere arbitror, quæ in eisdem legibus de ius vocando dicebantur. Itaque apud Gellium lib. xx. referuntur hæc eius legis verba: SI IN IVS VOCAT, SI MORBUS, AEVITASVE VETIVM EXTITIT, QUI IN IVS VOCABIT, IVMENTVM DATO SI NOLET, ARCERAM NE STERNITO. Quæ verba ita Sex. Cæcilius in-

epist. 4.

cap. 9.

ead. epist.

cap. 3.

cap. 2.

lib. 5. de ling. Lat.

Insti. de acti. in prin.

L. 1. & 2. C. de iuris formulis, & imp. act. subla. & l. vni. de ommissa actio impet. in C. Theod. XXXVI. cap. 1.

interpretabatur, vt morbus non grauem ægrotationem cum febre significaret, sed valitudinis atque imbecillitatis vitium aliquod. ille enim alter morbus fonticus à Decemuiris appellatur, vt proximo capite dicitur. Iumentum vero non vnicum pecus tergo vehens, sed vt ipse appellabat, vectabulum aliquod, quo iunctis pecoribus trahebatur, vnde nomen accepit. Arcera plostrum erat vndique tectum atque munitum, quasi arca quædam magna vestimentis instrata, qua nimis ægri aut senes portari cubantes solebant. quod Nonius quoque Marcellus multis exemplis confirmat, in quibus XII. Tab. verba refert. item Varro in libris de lingua Latina. De ætate in Annali lege diximus pro ætate id nomen accipi solere. Itaque si quis in ius vocatus sit, & leui morbo aut ætatis imbecillitate impediatur, quo minus sistere se possit, vehiculum illi, qui vocat, dabit; lecticam sternere non cogetur. Huius legis initium à Cicerone refertur lib. II. de legib. A paruis *Quintæ*, inquit, *didicimus: SI IN IUS VOCAT, atque eiusmodi alias, leges nominare.* Ex quo loco illud quoque apparet, initiis legum nonnunquam relatis totas leges referri videri, quod hodie nostri vsurpant. Caius vero lib. I. ad legem II. Tabular. de in ius vocando ita scripsit: *Plerique putauerunt nullum de domo sua in ius vocari licere: quia domus iustissimum cuique refugium atque receptaculum sit. eumque qui inde in ius vocaret, vim inferre videri.* Sic Cicero pro domo: *Quid est sanctius*, inquit, *quid omne religione munitius, quam domus vniuscuiusque ciuium?* Hic ara sunt, hic foci, hic dii penates, hic sacra religionis caeremonia continentur, hoc perfrugium est ista sanctum omnibus, vt inde abripi neminem fas sit. Idem Caius ait: *Sed etiam à vino, & balneo, & theatro nemo dubitat in ius vocari licere.* Item: *Neque impubes puellas, quæ alieno iuri subiectæ essent, in ius vocare permissum est.* Hæc ad XII. Tabul. pertinuisse arbitramur, quando in Caii libris reperiuntur, & si de legum sententia nobis non constet.

lib. 4.

A. plerique de
in ius voca.L. sed etiam
eo.
I. neque im-
puberes eo.XXXVII.
I. i. p. si quis
iudicio. si
quis cautio.
I. quæsitum
de re iud.

cap. 2.

I. morbus. de
verb. signi.
apud Gellium
lib. 20.
I. vlt. de ædil.
ed.

Vlpianus tamen lib. LXXIV. ad edictum scribit: *Lex XII. Tab. si index vel aliteruter ex litigatoribus morbo fontico impediatur, iabet diem iudicij esse diffisum.* Ad hanc legem Iuliani verba referuntur lib. V. Digestor. *Quæsitum*, inquit, *est cum alter ex litigatoribus febricitans discessisset, & index absente eo pronuntiasset, an iure videretur pronuntiasse; respondit: Morbus fonticus etiam initiis litigatoribus ac iudice diem differt. Fonticus autem existimandus est, qui cuiusque rei agenda impedimento est. Litiganti porro quid magis impedimento est, quam motus corporis contra naturam, quam febrem appellant?* Ex quibus verbis apparet diem esse diffisum significare differri oportere iudicium. quo pacto Gellium lib. XIV. vsum esse alij animaduertent. De fontico morbo Iauolenus lib. X. ex Cassio scribit: Morbus fonticus est, qui cuique rei nocet. Sex. Cæcilius, vt paulo ante dicebam, morbum vehementiorem vim grauitè nocendi habentem Decemuiros quodam loco appellasse ait. Huius nominis origo explicatur à Venuleio lib. V. actionum. *Quotiens morbus*, inquit, *fonticus nominatur, eum significari Cassius ait, qui nocet. Nec oecum autem intelligi, qui perpetuus est. non qui tempore finiatur. Sed morbum fonticum cum videri, qui inuideri in hominem postquam ic natus sit. Fontes enim nocentes dicuntur.* Sex. quoque Pompeius Aelium refert ita fonticum in XII. interpretantem, hoc est, cum iusta causa, aut qui noceat, quod fontes significat

gnificat nocentes. Addamus hoc loco, quod Caius ait lib. I. ad legem xli. Tab. *Si is qui fideiussorem dedit, ideo non steterit, quod Reipub. causa asuerit; iniquum est fideiussorem ob alium necessitate sistendi obligatum esse, cum ipsi liberum esset non sistere.* Idem ait: *Qui in ius vocatus est, duobus casibus dimittendus est, si quis eius personam defendat, & si dum in ius venit, de re transactum fuerit.* Ad hunc etiam locum conueniret, quod de stato die cum hoste capite xxxv. dictum est.

l. si is qui. si quis cautio.

d. l. neque impuberes de in ius voc.

xxxviii. cap. i.

Acerbissimæ autem legis, quæ ad eos qui iudicata non faciunt, pertinet, verba apud Gellium lib. xx. sunt hæc: **AERIS CONFESSI, REBUSQUE IVRE IUDICATIS TRIGINTA DIES IVSTI SVNTO. POST DEINDE MANVS INIECTIO ESTO, IN IVS DVCITO, NI IVDICATVM FACIT: AVT QVI PSEVDO EO IN IVRE VIM DICIT, SECVM DVCITO, VINCITO AVT NERVO, AVT COMPEDIB. XV. PONDO, NE MINORE; AVT SI VOLET MAIORE VINCITO. SI VOLET, SVO**

VIVITO. NI SVO VIVIT QVI EVM VINCTVM HABEBIT, LIBRAS† FARRIS IN DIES DATO: SI VOLET PLVS DATO. & postea: TERTIIS NUNDINIS PARTIS SECANTO: SI PLVS MINVSVE SECVRVNT, SINE† FRAVDE ESTO. Hac lege ut Sex. Cæcilius dicebat, admonebantur ciues Romani fidem servare, quam omnium maxime maiores coherant. Confessi igitur æris alieni iudicatis iusti dies xxx. dati sunt conquirendæ pecuniæ causa. Iustos autem appellabant, quasi iustitium quoddam, iurisque inter eos interstitutionem & cessationem quibus diebus nihil cum his agi iure posset. In maximo tumultu ac perturbatione Reipub. tumultum decerni, iustitium indici, saga sumi, tabernæ claudi solebant, ut ex Philippica v. atque aliis apparet. Nam cum nemo ius diceret, & omnes militaribus vestibus induti Reipub. conservandæ operam darent, facillime opem Reipub. ferebant. Addit Cæcilius, nisi æs alienum illis diebus dissoluissent, ad Prætorem vocari solitos, qui creditoribus eos addicebat. tum nervo atque compedibus vinciebantur. deinde eos pacisci fas erat; nisi pacti forent, in vinculis sexaginta dies habebantur. in quibus diebus trinis nundinis continuis (quid nundinæ essent, in Cæcilia & Didia lege scriptum est) ad Prætorem in comitium producebantur, quantæque pecuniæ iudicati essent, prædicabatur, ut si quis eos eximere vellet, quod nobilissimi quique facere solebant, tantam pecuniam solueret. Hinc ille iocus apud Nævium, ut Cicero lib. II. de Oratore refert: *Videtur, inquit, esse misericors ille, qui indicatum duci videt, percontaturque ita, Quanti addictus? Cumque illi responsum esset, Mille nummorum: Si addidisset, inquit, tantummodo, Ducas licet, esset illud genus ridendi præter expectationem; sed quia addidit, Nihil addo, ducas licet, addito ambiguo altero genere ridiculi, fuit, ut mihi quidem videtur, salissimus.* Ambiguum autem erat. nihil addo, quoniam ad adiectionem referri poterat; qua quis in licitatione vitur; & ad ea quæ agebat, hoc est, nihil verborum addo, nihilque amplius à me expectes, cum libere ducito. Tertiis nundinis, ut Gellius scribit, capite pœnas dabant, aut trans Tiberim peregre venum ibant. Capitalis pœna acerbissima fuit, ut si plures creditores essent, addicti corpus inter se secarent. Quæ pœnæ immanitate effectum est, ut Cæcilius dicebat, ne unquam aliquis eam subiret. *Quamque addicti vinciri multos, inquit, vidimus, quia vinculo-*

† vel lib feriendo dies. visi. legit. farris endo dies. † ss

Tertullianus
in apologet.

rum pœnam deterrimi homines contemnunt. Dissectum esse antiquitus neminem equidem neque legi, neque audiri. De hac eadem Quintilianus lib. II Lita scribit: Sunt quadam non laudabilia natura, sed iure concessa, ut in XII. Tabulis debitoris corpus inter creditores dinidi licuit, quam legem mos publicus repudiavit. Tertullianus quoque Indicatos, inquit, in partes secari à creditoribus leges erant, consensu tamen publico crudelitas postea crassa est, & in pudoris notam capitis pœna conuersa est, bonorum adhibita proscriptione. Quod vero in hac lege dicitur: SI VOLET, SVO VIVITO: NI SVO VIVIT, QVI EVM VINCTVM HABEBIT, LIBRAS

l. quos nos. in
fine. de verb.
signi.

FARRIS IN DIES DATO: Caius lib. II. ad legem XII. Tabular. scribit, Verbum VIVERE putare quosdam ad cibum pertinere; sed Ofilium ad Atticum scripsisse his verbis & vestimenta & stramenta contineri; sine his enim vivere neminem posse. Vlpianus quoque lib. LVIII.

l. verbo victus.
eo.

ad edictum scribit: Verbo VICTVS continentur, quæ esui, potuique cultuique corporis, quæque ad vivendum homini necessaria sunt. Vestem quoque victus habere vicem Labeo ait. Addit Caius lib. XXI I. ad edictum provinciale: Et cetera, quibus tuendi curandive corporis nostri gratia utimur, ea appellatione significantur. Hæc tamen omnia verà sunt, cum victus solius mentio fit: nam si de victu & stratu, aut de victu & vestitu dictum sit, tum quod adiectum est, priori nomine non continebitur. Si

l. & cetera. e.

victum vel stratum (inquit Licinnius Rufinus libro tertiodécimo Regular.) inferri quis indicato non patiatur, utilis in eum penalit affio danda est. vel ut quidam putant, iniuriarum cum eo agi poterit. Hoc pacto intelligendum est quod Vlpianus lib. LVIII I. ad edictum scribit; cuius verba mendosa circumferuntur. Sunt autem in Florentino libro hæc: In stratu omne vestimentum contineri, quod iniciatur, Labeo ait neque enim dubium est, quin stragula vestis sit omne pallium &c. p. p. a. In victu ergo vestem accipiemus non stragulam, in stratu omnem stragulam vestem. Pallium autem non solum Græcorum vestem significat, sed & stragulam, & peristromata. Ovidius lib. I. amorum:

l. si victum.
de re ludi.

Esse quid hoc dicam, quod tam mihi dura videntur
Strata, neque in lecto pallia nostra sedent?

In stratu. de
verb. signi.

Item Iuvenalis Satyra VI.

Esse quid hoc dicam, quod tam mihi dura videntur
Strata, neque in lecto pallia nostra sedent?

Tunc corpore sano

Aduocat Archigenem, onerosaque pallia iactat;

Abditus interea late & securus adulter.

Quod Baifius animaduertit. Itaque quod Caius ait, vestimenta & stramenta verbo victus contineri: ad XII. Tabulas pertinet, in quibus stratus nulla mentio est: Vlpianus vero est ad Rufini verba, aut illis similia referendus. Farre autem, ut ex hac lege apparet, pro frumento veteres utebantur. vnde matrimonij genus, quod farre adhibito contraheretur. & ut Sex. Pompeius ait, ador farris genus appellabant, quasi edor ab edendo, vel quod aduratur & torreatur. Adorem quoque laudem siue gloriam dicebant, quia gloriosum eum putabant, qui farris copia abundaret. Vergilius hac de causa ait:

An. 7.

Instituuntque dapes, & adorea liba perherba
Subijciunt epulis.

Noxales actiones, ut Iustinianus scribit, constituta sunt aut legibus aut edicto

edicto Prætoris. Legibus, veluti furti ex lege x l l. Tabularum: damni iniuriæ ex lege Aquilia: Edicto Prætoris, veluti iniuriarum & vi bonorum raptorum. Celsus tamen differentiam facit inter legem Aquiliam, & legem x l l. Tab. apud Vlpianum lib. x v l l. ad edictum. Nam in lege antiqua si seruus sciens domino furtum fecit, vel aliam noxam commisit, serui nomine actio est noxalis, nec dominus suo nomine tenetur. *At in lege Aquilia*, inquit, *dominus suo nomine tenetur, non serui*. Legis x l l. Tabul. ea ratio est, quasi voluerit seruos dominis in hac re non obtemperare: Aquiliæ, quasi ignouerit seruo, qui domino paruit. Sed tamen Iulianus lib. lxx x v l. scribit: *SI FVRTVM FAXIT, NOXIAMVE NOCVIT.* (verba autem hæc alicuius legis initium, ni fallor, in x l l. sunt) etiam ad posteriores leges pertinere, vt etiam serui nomine cum domino agi possit noxali iudicio, neque Aquilia seruum excuset, sed dominum oneret. Hanc legem fortasse Caius interpretabatur lib. v l. ad legem x l l. Tabular. cum illud scripsit. *Noxia appellatione omne delictum continetur*. Ita enim in Tusco libro est, non noxæ. Iustinianus quoque in eandem rationem definit: *Noxa est ipsum corpus, quod nocuit, id est seruus; noxia ipsum maleficium. Quod ita accipiendum est, vt nunquam noxiam pro seruo accipiamus; nam noxa pro delicto & damno nonnumquam accipitur*. Iulianus lib. l l. Digest. *Hæc stipulatio noxis solutum præstari; non existimatur ad eas noxas pertinere, quæ publicam exercitationem, & coercionem capitalem habent*. Vlpianus lib. x v l l. ad edictum: *Eum sibi, inquit, aut noxam sarcire aut in noxam dedere oportere*. Sarcire noxam, damnum sarcire significat; in noxam dedere, in vltionem atque vindictam dare pro damno dato. Sic Iustinianus: *Quis enim, inquit, patiatur, filium suum, & maxime filiam in noxam alij dare?* Et Paulus lib. x x l l. ad edictum: *Vt de peculio serui tui ad noxam dedere vicarium damneris*. Sic etiam noxæ dedere dicitur, hoc est, vltioni præbere, vel noxæ, id est damni causa, Græcorum imitatione. Pro seruo noxa accipitur in edicto apud Vlpianum lib. x x l l. ad edictum: *Si seruus insciente domino fecisse dicatur, in iudicio adiciam, aut noxam dedere*. Iudicij autem formula ab Iustiniano refertur lib. i v. Institutio. *P. Manium L. Titio in decem aureos condemnno, aut noxam dedere*. Idem seruus, noxius appellari solet. Vlpianus lib. x x i v. ad edictum: *Nonne æquum est ei familiam exhiberi, vt noxium seruum agnoscat?* Idem lib. l l l. *Es heres, inquit, meus tenetur, si noxius vinat*. Idem libro quinquagesimo: *Si quis quem eorum seruum, seruamve ex ea familia, qui eius facinoris noxius erit, receperit, vel calauerit, sciens dolomalo, in ea causa est, ac si lege, qua de sicarijs lata est, facinoris noxius fuerit*. Et alio loco: *Priusquam de ea familia quaestio ex S. C. habita, suppliciumque de noxijs sumptum fuerit*. Sic etiam lusus noxius in culpa esse dicitur a Paulo libro x x l l. ad edictum. Sed tamen hæc hæc hactenus, quæ colligere operæpretium fuit propter doctorum virorum altercationem. Illud in hunc locum referuauimus, quod Sex. Pompeius scribit, *RVPTIAS in x l l. significare damnum dederis*. Quod verbum nusquam reperit. Alio loco scribit, *SARCITO in x l l. Ser. Sulpicius ait significare damnum soluto, præstato*.

Si quadrupes pauperiem fecisse dicetur, actio ex lege x l l. Tabular. descendit, vt Vlpianus ait lib. x v l l. ad edictum. *Quæ lex voluit aut da-*

XXXIX.
Inst. denoxa.
actio. p. sunt.
autem.
l. 2. p. l. co. tin.

l. plebs. in fi.
de verb. sign.

Inst. denoxa.
actio. in pri-

l. hæc stipu-
latio. de ver-
sign.
l. 1. p. cum a-
rietes. si
quad. pau.

Insti. de no-
xap. vlt.
l. si in re. in
hæc rod.

l. 1. in prin. de
his qui effud.
Insti. de offi.
iudi. in prin.

l. in hæp. si
quis noxali-
ad exhib.
l. noxalis au-
tem. de nox-
actio.
l. 2. p. si quis
quæ de S. C.
Silani.
p. quod ad
causam. e. l.
l. nam lusus.
ad L. Aquil.

XL
l. 1. in prin.
si quad. pau.

Inft. eo. in
prin.

ri id quod nocuit, id est, id animal quod noxiam commisit, aut æstimationem noxiæ offerre. Noxia autem est ipsum delictum, pauperies damnum sine iniuria facientis datum. Iustinianus quoque lib. i. v. Institutionum ita scribit: *Animalium nomine, quæ ratione carent, si qualascivina, feruore, aut feritate pauperiem fecerint; noxalis actio lege xii. Tab. prodita est. Quæ animalia si noxæ dedantur, proficiunt reo ad liberationem, quia ita lex xii. Tabular. scripta est.* Sequuntur exempla quædam, quæ sunt qui arbitrentur ex lege xii. Tabular. sumpta esse, illis verbis decepti, *Quia ita lex scripta est.* Sed nos ea ad priora esse referenda existimamus. Exempla autem sunt hæc. *ut puta si equus calcitrosus calce percusserit, aut bos cornu petere solitus cornu petierit.* quæ verba ex eodem Vlpiano sumpta sunt in edicti interpretatione. Eiusdem legis mentio fit apud Vlpianum lib. xli. ad Sabinum. Hanc legem Decemuiri ex Solonis legibus sumpsērunt, qui legem Athenis tulit, ut Plutarchus scribit, ut canis, qui quidquam nocuisset, trunco quatuor pedum longitudine alligato dederetur. & apud Paulum lib. i. sentent. Pefolonia lex de cane, pro Solonia, ut arbitrator, scripta est, aut Solonis.

d. l. i. p. ait
Prætor.
l. qui seruandam
p. vii.
de præc. vet.

xli.

l. Labeo. de
statuliberis.

l. in prin. de
aqua, & aque
pl. aic.

Ad interdictorum atque edictorum materiam aliquot leges pertinent, quas postea Prætores in edicta transtulerunt. Eas in hunc locum reservauimus. Et principio de aquæ pluviæ arcendæ actione, quæ tamen ordinaria est, videamus. Pomponius lib. vii. ex Plautio, Labeonem scripsisse refert, quod ita scriptum esset. *Calenus dispensator meus, si rationes diligenter tractasse videbitur, liber esto: verbum videbitur pro hoc accipi debere, videri poterit. Sic & verba, inquit, legis xii. Tabularum veteres interpretati sunt, Si AQUA PLUVIA NOCET, id est, si nocere poterit. Quod miror Iustinianum libro xxxix. Digestorum præterisse. Quo loco Vlpianus ait libro quinquagesimo tertio ad edictum: Si cui aqua pluvia damnum dabit, actione aqua pluvia arcenda auertetur aqua. Aquam pluuiam dicimus, quæ de celo cadit, atque imbre excrescit, siue per se hac aqua caelestis noceat, ut Tubero ait, siue cum alia mixta sit. Quæ de re Cicero in Topicis ita scribit: Si aquam pluuiam eam modo intelligeremus, quam imbri collectam videremus, veniret Mucius, qui, quia coniungata verba essent pluvia, & pluendo, diceret, omnem aquam oportere arceri, quæ pluendo creuisset. Non tamen omnis aqua pluvia arcebatur, sed quæ nocebat; neque omnis aqua nocens, sed quæ manu nocens esset, hoc est, opere manu facta, ut Vlpianus ait. aqua nocitura esset. Quamobrem Cicero addit: Aqua pluvia ultimo genere ea est, quæ de celo veniens crescit imbris: sed propiore loco, in quo quasi ius arcendi continetur, genus est aqua pluvia nocens, eius generis formæ, loci vitio, & manu nocens: quarum altera iubetur ab arbitro coerceri, altera non iubetur.*

xlii.
l. in fine de
arbor. czd.

h. 2. eo.

De arborib. cædendis apud Vlpianum lib. lxxi. ad edictum Prætor ait: *Quæ arbor ex agro tuo in agrum illius impendit, si per te stat quominus pedes xv. à terra eam altius coerceas; tunc quominus illi ita coecere, ligaque sibi habere liceat, vim fieri veto.* Quod ait Prætor, inquit Vlpianus, & lex duodecim Tabularum efficere voluit, ut quindecim pedes altius rami arboris circuncidantur. & hoc idcirco effectum est, ne umbra arboris vicino prædio noceret. Pomponius quoque libro xxxi. q. ad Sabinum scribit: Si arbor ex vicini fundo vento inclinata in tuum fundum sit, ex lege

xlii.

xii. *Tabula de adimēda ea re esse agere potes, ius ei non esse, ita arborem habere.* Et Paulus lib. xviii. ad edictum scribit, colonum, cum quo propter succisas arbores agebatur ex locato, si iurauerit se non succidisse, si è lege

l. in duobus.
p. colonus. de
iure iur.

xi. *Tab. de arboribus succisis postea cōuenietur, per exceptionem iurisiurandi defendi poterit.* Hac etiam de re ita scribit Paulus lib. v. sententiarum titulo de interdicto vtrubi. vel vnde vi; est enim liber mendosus: *Arbor, quæ in alienas ades, vel in vicini agrum imminet, nisi à domino sublucari non potest, isque conueniendus est, ut eam sublucet. Quod si conuenitus dominus id facere noluerit, à vicino luxuries ramorum compestatur. Idque qualiscunque dominus facere non prohibetur.* Sublucare arbores ut Sext. Pompeius ait, est ramos supputare, & veluti lucem subtus mittere. Conlucare autem est succisis arboribus locum luce implere: vel ut alio loco ait, conlucare dicebant, cum profana silux rami deciderentur officientes lumini. Ad hunc locū illa quoque pertinere poterant, quæ ex lege Solonis Caius lib. iv. ad legem xii. Tabularum scripsit, de quibus vicesimo capite scriptum est. Sed & quod Sex. Pompeius scribit, Sarpuntur vineæ, id est putantur, ut in xii. quandoque sarpta donec dempta erunt.

l. vlti. fin. reg.

De glande vero legenda, etsi Vlpianus lib. lxxi. ad edictum tantum scripserit. *Ait Prætor Glandem, quæ ex illius agro in tuum cadat, quo minus illi tertio quoque die legere, auferre liceat, vim fieri veto, Glandis nomine omnes fructus continentur.* Tamen Plinius Secundus lib. xvi. *Cautum est, inquit, lege xii. Tab. ut glandem in alienum fundum procidentem liceret colligere.* Et Caius lib. iv. ad legem duodecim Tabularum huius legis, ut opinor, interpretes ita scribit: *Glandis appellatione omnis fructus cōtinetur, ut Iuolennus ait, exemplo Greci sermonis, apud quos omnes arborum species ἀπόδ' οὖα appellantur.* Ex hac glandis significatione glandiferæ arationes fructuosæ à Cicerone appellantur Philippica secunda: *Quid iam querar, inquit, de agro Leontino? quandoquidem hæ quondam arationes Campani & Leontini in populi Romani patrimonio glandifera & fructuosa ferebantur.* Erat autem veteribus persuasum primos homines glandibus pasci solere:

XLIII.
l. va. de glande.
lege.

cap. s.

l. qui venendū
in fine. de
verb. sign.

Verg. Georg.

*Prima Ceres ferro mortales vertere terram
Instituit, cum iam glandes atque arbuta sacra
Deficerent siluæ; & victum Dodona negaret.*

De mortuis, & sepulchris multa in Duodecim scripta fuerunt, quæ Cicero lib. ii. de legib. hoc ordine refert: *HOMINEM MORTVVM, inquit lex in xii. Tabulis, IN VRBE NE SEPELITO, NEVE VRITO. Credo, inquit Cicero, vel propter ignis periculum.* Hac de causa Paulus lib. i. Sententiarum scribit: *Corpus in ciuitatem referri non licet, ne funestentur sacra ciuitatis, & qui contra ea fecerit, extra ordinem punitur.* Vlpianus tamen lib. xxvi. ad edictum scribit Diuum Hadrianum rescripto pœnam statuiss. kl. aureorum. in eos qui in ciuitate sepeliunt eamque pecuniam fisco inferri iussisse; eandemque in magistratus, qui id passi essent; locumque publicari, & corpus transferri. Quod rescriptum in his quoque ciuitarib. obtinere Vlpianus ait, in quib. lex municipalis permittit in ciuitate sepeliri. Exstat etiam Diocletiani rescriptum ad Victorinum in hæc verb. v. *Mortuorum reliquias, ne sanctum municipiorū, ius polluat, in maximam condiciam pridem vetitum est.* Hodie vero nō intra urbem

XLIV.

l. Prætor ait.
p. D. Hadrianus.
de sepulchro viol.

l. mortuorum.
de religio. &
sump. fun.

N

l. 1. C. de sacrosan. eccle.

d. li. 2. de legi.

ibid. paulo post.

cap. 17.

lib. 4.

lib. 2. de legi.

Vide l. non plures. & l. qui sub prax. taxu. C. de sacrosan. eccle. l. vn. C. de collegia. lib. 11.

solum, sed in ipsa quoque martyrum, & Apostolorum sede passim homines aduersus Gratiani constitutionem sepeliuntur; quod ab illorum temporum Pontificibus Cicero quoque ait contra decretum fuisse: Nō esse scilicet ius in loco publico fieri sepulchrū. Idē ait: *Iā cetera in Duodecimi: Minuendi sunt sumptus, lamentationesque funeris; translata de Solonis fere legibus*: HOC PLVS, inquit, NE FACITO, ROGVM ASCIA NE POLITICO. Deinde ait: *Extenuato igitur sumptu tribus recinijs, & vinctulis purpure, & decem tibicinibus, tollit etiam lamentationem. MULIERES GENAS NE RADVNTO, NEVE LESSVM FVNERIS ERGO HABENTO. Hoc veteres, inquit, interpretes Sex. Aelius L. Acilius non satis se intelligere dixerunt, sed suspicari vestimenti aliquod genus funebria. L. Aelius lessum quasi lugubrem eiulationem, vt vox ipsa significat. quod eo magis indico verum esse, quia lex Solonis id ipsum vetat. Et alio loco de hac eadem re ita scribit: Postea quam, vt scribit Phalerens, sumptuosas fieri funera, & lamentabilia cepissent; Solonis lege sublata sunt. Quam legem eisdem prope verbis nostri Decemviri in decimam tabulam coniecerunt. Nam de tribus recinijs, & pleraque illa Solonis sunt; de lamentis vero expressa verba sunt: MULIERES GENAS NE RADVNTO, NEVE LESSVM FVNERIS ERGO HABENTO. C. Plinius lib. x. i. ait: *Infra oculos male sunt homini tantum, quas prisci genas vocabant.* x. i. Tab. interdicto radi à feminis eas vetante. pudoris hac sedes. Recinium (inquit Sex. Pompeius) omne vestimentum quadratum hi qui x. i. interpretati sunt, esse dixerunt. vnde recinati mimi. Rica & ricala vocantur parua recinia, vt palliola ad usum capitis facta. & alio loco: Rica est vestimentum quadratum fimbriatum purpureum, quo Flaminica pro palliolo utebantur. Hoc videtur Vergilius significasse his verbis lib. vi. *Æneidos.**

Purpureasque super vestes velamina nota Coniciunt.

Nonius vero Marcellus ricam esse ait, quod nos sudarium dicimus. Turpilij quoque verba refert hæc: *Postquam ad adem venimus, veneratur Deos; interea aspexit virginem gestantem in capite ricalam indutam. M. Varro de lingua Latina recinium esse dictum ait, quod eo vterentur duplici, & eo quod dimidiam partem retrorsum iaciebant, à reiciendo recinium dictum. Itaque cum lege x. i. Tabul. sumptus minueretur, tria tantum recinia deferri permissa sunt, quæ in Solonis legibus apud Plutarchum tres vestes appellantur. De lamentationibus hoc ipsum refertur apud eundem Ciceronem lib. 11. Tusculan. quæstionum: *Ingemiscere, inquit, nonnunquam viro concessum est, idque raro; eiulari ne mulieri quidem. & hic nimirum est fletus, quem x. i. Tabula in funeribus adhiberi vetuerunt.* Hoc etiam Cicero solam in suis legibus retulit: HOS LETO DATOS DIVOS HABENTO: SYMPTVM IN OLLOS. LVCTVMQVE MINVNTO. De funerum solemnitate & sumptibus existant Iustinianni Nouellæ leges duæ x. l. iii. & l. ix. quibus de decanis, hoc est lecticariis, & eorum officinis, quæ ergasteria appellantur, quod ab Haloandro primo cognitum, deinde ab Alciato lib. i. παπύρι cōscriptum est. Addit Cicero: *Cetera item funebria, quibus luctus augetur, Duodecim sustulerunt.* HOMINI, inquit, MORTVO NE OSSA LEGITO, QVO POST FVNVS FACIAT. *Excipit bellicam, peregrinamque mortem. Hac prætores sunt**

sunt in legib. de vinctura: qua seruilis vinctura tollitur, omnisq; circumpotatio, quæ & recte tolluntur, neque tollerentur, nisi fuissent. Sex. Pompeius refert in x i. caueri, ne mortuo murrata potio indatur. Murratam potionem, & murrinam, & murriolam appellatam fuisse ait à murra siue myrrha, ni fallor. Sic Pomponius in vnguētis rosam, murram, colum, nardum enumerat, capite x x i. de auro & argento. Sane circumpotationibus nostris, & conuiujs quæ in ædibus sacris mortuorum causa fiunt, atque etiam ob diuorum vt ipsi existimant, cultum opus esset nunc aut hanc legem restituere, aut sacra Pontificum decreta Laodicensis, & Carthaginensis consilij, quæ à Gratiano referuntur, itē aliud Arelatensis, quod in Cōciliorum libris reperitur. Sequitur apud Ciceronem: *Ne sumptiosa respersio, nec longa corona, nec acerra prætereantur.* Describitur à Vergilio eleganter Miseni funus, in quo neque vinctio præterita est, neque vestiam crematio, resperisionis quoque mentio fieri videtur.

Ver. Murrata.

c. non oportet. 2. c. nulli. dist. 42. in c6 ci. Laod. c. 18. in Carthag. Græco. c. 41. in Lat. 30. & in conc. Arelaten. 3. in fi.

Æa. 6.

*Idem ter socios para circumtulit vnda,
Spargens rore leui, & ramo felicitis oliuæ;
Lustrauitque piras, dixitque nouissima verba.*

Nisi forte ad florum & coronarum & vini atque lactis resperisionem Tullij verba pertineant, quæ sumptus maioris sunt.

Ibid.

*Manibus date lilia plenis
Purpureos spargam flores, animamque nepotis
His saltem accumulem donis. Et alio loco.
Hic duo rite mero libans carchesia Baccho
Fundit humi: duo lacte nouo, duo sanguine sacro:
Purpureosque iacis flores*

Æn. 5.

Fieri etiam potest, vt longæ coronæ ad magnum comitatum pertineat. Acerra autem, vt Sex. Pompeius ait, vel ara erat, quæ ante mortuum poni solebat, in qua odores incendebantur: vel arcula turaria, vbi tus reponebatur. Hoc autem significasse idem poëta videtur lib. v.

Et plena supplex veneratur acerra.

*Illam iam significatio est, laudis ornamenta ad mortuos pertinere, quod coronam virtute partam, & ei qui peperisset, & eius parenti sine fraude esse lex impositam iubet. Credoq; quod erat factitatum, vt vni plura fierent, lectique plures sternerentur: id quoque ne fieret lege sancitum est. Nō satis existimo hæc integra esse, vt pleraque alia in his de legib. Tullianis libris. Neque enim lecti plures ad coronas pertinere videntur. Plinius tamen lib. x x i. de coronis ita scribit: *Semper auctoritas vel ludicro quasitarum fuit. Nāque ad certamina in circum per ludos & ipsi descendebant, & seruos suos quoque mittebant. Inde illa xii. Tab. lex: QVI CORONAM PARIT IPSE PECVNIAVE EIUS VIRTUTIS ERGO ARGVITVR. Quam serui equiue meruissent, pecunia partam lege dici nemo dubitauit. Quid ergo honos? At ipsi mortuo, parentibusque eius, dum intus positus esset, foris ve ferretur, sine fraude esset imposita.* Hæc Plinius, in cuius verbis nos quædam nostro iure immutauimus. Exstat hodie Alexandri Imperatoris constitutio, qua athletis, si per omnem ætatem certassent & coronis tribus, certamine facti, in quibus vna saltem Romæ vel in Græcia merito coronati essent, non aulis corruptis, probarentur: ciuilium munusculum tribui solere vacationem dicitur. Vlpianus quoque apud Mo-*

cap. 3.

al. equosque

l. vii. C. de athlet. lib. 10.

I. si duas p. a-
thletæ. de ex-
cusa.

I. commodi.
de re iudi.

I. spem. C. quæ
res pignor.
cap. 4.

cap. 6.

1. AST IM.

Verg. Æne. II.

destinum scribit: *Athletæ habent à tutela excusationem, sed qui sacris ter-
taminibus coronati sunt.* Commoda autem quædam præmiorum conse-
quebantur, propter sacras coronas, quibus condemnatum interdici Pa-
pinianus ait lib. x. responso. Ea enim pecunia in re pignoris in causam
iudicati capitur. Pignerari quoque præmiorum spem athletæ prohiben-
tur Alexandri constitut. ad Septimum. Addam his corollarij loco, quã-
do de huiusmodi coronis agitur quod Plinius de ciuica corona scribit
lib. xvi. *Ciuica iligne a primo fuit, postea magis placuit ex esculo Ioni sacra.*
Variatumque & cum quercu est, ac data ubique qua fuerat, custodito ta-
men honore glandis. Additæ leges arctæ, & ideo superba, quasque conferre
libeat cum illa Græcorum summa, quæ sub ipso Ione datur, (Olympiam au-
tem significat) cuique muros patria gaudens rumpit. Cinem seruare, ho-
stem occidere. Utque cum locum, in quo sit actum, hostis obtineat eo die. Vi-
que seruatus fateatur, alias testes nil prosunt. Ut ciuis fuerit. auxilia quam-
uis Rege seruato decus id non dant. Nec crescit honos idem imperare conser-
uato. quoniam conditores in quocumque ciue summum esse voluerunt. Acep-
ta licet uti perpetuo. Ludos ineunti semper assurgi, etiam ab Senatu, in mo-
re est. Sedendi ius in proximo Senatu. Vacatio munerum omnium ipsi, patri-
que & auo paterno. Hæc de ciuica Plinius, cui muralem, vallarem, atque
rostratam cedere ait. de quibus atque aliis præclare apud Gellium lib.
v. Noctium scriptum est. Nos Ciceronis verba persequamur, qui cum
de lege xli. Tabul. scriberet: *Qua in lege, inquit, cum esset, NEVE AV-
RVM ADDITO, quam humane excipit altera lex, ut cui auro dentes vincti
essent † astim, * CVM ILLO SEPELIRE, VREREVE, SE FRAUDE E-
STO. & simul. illud videtote aliud habitum esse sepelire, aliud vrere.* Hæc
mendosa, ut opinor, sunt. sed tamen superstitio illa tollitur condendi
auri, Solebant enim veteres & in rogi pleraque inicere, & cum offi-
bus ac cineribus pretiosas aliquot res seruare.*

*Hinc alij spolia occisis direpta Latinis
Coniciunt igni, galeas, ensesque decoros,
Frænaque feruentesque rotas; pars munera nota
Ipsorum clypeos, & non felicia tela.*

Astim autem quid sit plane ignoro, sed suspicor, nisi mendosus liber sit,
intra urbem significare. *αστυ* enim & Græcis & Latinis urbem significat.
sed Athenas, propter excellentiam, ut apud Latinos urbs Romana ap-
pellatur. Idem Cicero in eiusdem libri initio: *Ut vestri Attici prius quam
Theseus eos demigrare ex agris, & in astu, quod appellatur, omnes se conser-
re iussit, & * symphratidas ex Atticis: sic nos & eam patriam ducimus v-
bi nati, & illam qua excepti sumus.* Apud Terentium quoque in Eunu-
cho, cum Lachès Chæream filium in Piræo haberet extra urbem custo-
dem publicum, eique seruus dixisset Chæream amare fidicinam, *Quid,
inquit, amat; an scit iam ille, quid meretrix fiet? an in astu venit? aliud ex
alio malum.* Hinc natum est, ut propter vrbanoium ciuium dolos, astu
dolum significaret, vnde astutus, & astuicia, Idem Terentijs in Andria &
in Phormione:

Quæ si non astu prouidentur, me aut heram pessundabunt.

Et in Eunuch. *Quæ si non astu re tractantur, & alijs locis. Itaque arbitror
Decemuiros significasse, licere autem inferri, si intra urbem dentes aul-*

coniuncti essent, ne quisquam putaret satis esse, si sepeliendo iungeret extra urbem, ubi sepulchra esse iubebantur. Aut potius diuissim legendum: *ASTIM*, sic enim dicebant pro eum. Addit Cicero: *Due sunt preterea leges de sepulchris. quar. altera priuator. edificijs, altera ipsis sepulchris cauet. Nam quod rogi bustumve nouum vetat propius l.x. pedes adici aedes alienas inuito domino incendium, † veretur acerbum. Quod autem forum, id est, vestibulum sepulchri, † bustumve vsucapi vetat: tuetur ius sepulchrorum. Hæc habemus in Duodecim sane secundum naturam, quæ norma legis est.* Ad priorem legem pertinet, quod Pomponius ait lib. ix. ad Sabinum: *Si proprius edificium alienum intra legitimum modum mortuus illatus sit; postea eum prohibere non poterit edificij dominus, quo minus alium mortuum eo inferat, vel monumentum ædificet, si ab initio domino sciente hoc fecerit.* Legitimus enim modus l.x. pedes. qui in xli. præscribuntur, significat, in quo Accursius torquetur. Ad posteriorem, quod Ulpianus lib. ii. responso- rum scribit: *Longa possessio ius sepulchri non tribuit ei, cui iure non competit. Reliqua sunt, inquit Cicero, in more, (hoc est, in Duodecim quidem, sed tamen illuc non ex natura, sed ex more ducta) funus vt indicatur. Si quid ludorum: dominusque funeris vtatur accenso, atque lictoribus.* *HONORATORVM VIRORVM LAVDES IN CONCIONE MEMORANTOR: EASQUE ETIAM CANTVS AD TIBICINEM PROSEQUANTOR. Cui nomen nenie, quo vocabulo etiam Græci cantus lugubres nominant.* Hæc Cicero de sepulchris & funeribus ex Duodecim retulit. In quibus quod de accenso & lictoribus retuli mendosum, vt opinor, est. Et existimo significasse, vt qui ludos funeris ergo faceret, accenso atque lictoribus vteretur. Erat accensus *Cos.* minister, qui ab acci- enda plebe, vt Varro ait, appellabatur. Idem viator fortasse dicebatur, quod è villis in Senatum arcesseret, vt Cicero in Catone scribit. Lictores fasces præferebant virgarum atque securium extra Urbem, qui xli. numero Regibus & Consulibus, xxi. Dictatori fuerunt, vt Budæus ex Liuius notat, & nos in Iulia de maritandis ordinibus diximus. Procon- sules, vt Ulpianus scribit lib. xx. ad legem Iuliam & Papiam, non amplius quam sex fascibus utebantur. Consularium fascium mentio fit in Valentiniani constitutione de Consulibus. *Repetiti, inquit, fasces vir- tutes sepe meriti comprobant, non augent.* Alia constitutione dicitur Duumuiro impune non licere extollere potestatem fascium extra me- tas territorij propriæ ciuitatis. Quibus verbis significati videtur fasci- bus, Duumuiros municipales vti solitos instar Consulum, nisi forte translatione aliqua id dictum est. Iustinianus vero Nouella xxi. v. xxv. & xxx. Prætoribus Pisidiæ & Lycaoniæ, & Proconsuli Cappadociæ insi- gnia Consularis magistratus, & spectabilis (vt appellant) dignitatis tri- buit hæc: sellam curulem argenteam, securim, & virgas. Sellam autem tum *διόπων*, tum *απὸ λευ*, tum *ὀξυρα* appellat; vt rem Græcis ignotam ex- primeret, quæ tum argentea, olim eburnea fuit: fasces *πέντε* (quod ver- bum in xxi. v. Nouella Norici libri deest) & *παλὸς* semper appellauit. Ad- ditur Nouella ciii. vt Proconsul Palestina *πέντε* veteri illa atque nobi- lis purpurea stola vtatur. De prætexa autem magistratuum toga intel- lexit, etsi Haloader mendoso libro vsus Venetam stolam scripserit. Te- bendum Dionysius lib. iii. antiquitatum togam appellat quamcumque

al. videtur accere.

al. bustive.

l. si. proprius. de mor. inf.

l. longa coi.

lib. s. de ling. Lat.

l. Procon- sul. de offic. Procos. l. i. C. de Cons. lib. vi.

l. duumuiru. C. de decu. li. io.

alij regiam vestem esse dicunt, à Thebeno Arcade, vel Timéno, qui prius eam vestem inuenisse dicitur. De eadem intelligenda est Nouella xxxi. Sed hæc in illarum legum editione, quam paro, dicentur. Additur à Cicerone laudationes mortuorum fuisse in Duodecim permissas. De quibus Cicero in Bruto: *Exstant, inquit, mortuorum laudationes. ipsæ enim familiae suæ quasi ornamenta ac monimenta seruabant, & ad usum, si quis eiusdem generis occidisset, & ad memoriam laudum domesticarum, & ad illustrandam nobilitatem suam. Quamquam his laudationibus historia rerum nostrarum est facta mendosior: multa enim scripta sunt in eis, quæ facta non sunt, falsi triumphi, plures Consulatus, genera etiam falsa, & ad plebem transiiones cum homines humiliores in alienum eiusdem nominis infunderentur genus.* Hoc idem Liuius ait in calce libri octauī funebribus laudibus vitiatam esse temporum memoriam falsisque imaginum titulis, dum familiæ ad se quæquæ famam rerum gestarum honorumque trahunt. Idem Cicero lib. i. de oratore auctor est, Popiliam primam mulierem publice fuisse laudatam à Q. Catulo eius filio. Imagines tamen maiorum, in funeribus quoque mulierum præferebantur, ut ex eodem libro Ciceronis constat, cum Crassi verba refert aduersus Brutum, dum Iunia anus funere efferretur. *Brute quid sedes? quid illam animum patri nuntiare vis tuo? quid illis omnibus quorum imagines duci vides? quid maioribus tuis?* Erat autem ex eadem Iunia familia Brutus, qua de causa illa optime ac vetustissime in eum dicta sunt. Apud Polybium quoque lib. vi. historiarum quo pacto imagines ducerentur, perscribitur.

al. à plebe

XLV.

Ex lib. i. de legibus monstrousi partus in Duodecim relegari iubebatur. hæc enim sunt Quincti verba de Tribunicia potestate: *Cuius primum ortum, si recordari volumus, inter arma ciuicum, & occupatis & infestis Urbis locis procreatum videmus. Deinde cum essetuito legatus tanquam duodecim Tabulis insignis ad deformitatem puer, brevis tempore nescio quo pacto creatus, multoque tetrior & sedior natus est.* Quibus verbis duas Romanæ plebis seditiones significare videtur: alteram cum Tribunicia potestas nata est anno fere septimodecimo post Reges extinctos, cum Tribunos sibi in monte Sacro creauit, ut Pomponius lib. singul. enchiridij, & Liuius lib. i. scripserunt. Altera fortasse est, qua iterum creatos esse Tribunos ait, cum longe post Decemuiros sublato plebs à patribus secessit, & sibi iura constituit, quæ plebs cita appellatur, legæque Hortensia à Dictatore lata pro legibus placuit ea obseruari, ut idem Pomponius, & Gellius scribunt. qua de re Liuius lib. x. scripserat, ut ex Flori epitome apparet. Vel quia in eo intervallo plerique cōtentiones inter Tribunos & Senatores fuerunt, magis placet, ut de seditione, quæ lege Horatia sublata est apud Liuium lib. i. cum Decemuiro sublato sunt, Ciceronis verba intelligamus ut quod Cicero ait quasi deformem puerum fuisse legatum, illud Decemuiro- rum tempus significetur. Sed ad ipsam legem veniamus. Nonius Marcellus scribit prodigia dicta esse quasi porro adigenda: Cicero à prædicendo deduxisse videtur lib. i. de diuinatione. Ita enim scribit: *Portentorum vim verba ipsa prædicent à maioribus posita declarant. Quia enim ostendunt, portendunt, manifestant, prædicunt, æstent, prædicunt, monstrant, prodigia dicuntur.* Id voto ita fieri ut initio dicebamus, non vno in loco T. Liuius, & Corn. Tacitus scribunt. Hinc elegit illa

l. i. p. idem
temporibus
de orig. iur.

p. deinde cū
esset. e. l.

illa est Cicer. exclamatio in Prætura Urbana: *O scelus, o portentum in-
tinas terras exportandum. Non enim potest ea natura, quæ tantum factum
conmissum, hoc uno scelere esse contenta.* De huiusmodi autem partu
ita Paulus lib. i. v. sententia scribit: *Non sunt liberi qui contra formam hu-
mani generis conuerso more procreantur, veluti si mulier monstruosum aliquid,
aut prodigiosum enixa sit.* Quæ verba ad ius tiberorum referenda esse a-
lio loco scripsimus. Enixæ autem honores habet quæ portentosum vel
monstruosum partum ediderit, vt Vlpianus lib. i. v. ad legem Iuliæ & Pa-
pianam scribit. Apud eundem Vpianum lib. x. v. ad edictum ita scriptum
est. *Ostentum Labeo definit, omne contra naturam cuiusque rei genitum, fa-
ctumque. Duo autem genera sunt ostentorum: vnum quotiens quid contra
naturam nascitur, tribus manibus forte, aut pedibus aut qua alia parte cor-
poris, quæ natura contraria est: alterum cum quid prodigiosum videtur, quæ
Græci φάρμακον vocant.*

1. non sunt,
de stat. homi.

1. quæret ali-
quis. de ver-
bo. sign.
1. ostentum.
eo.

Ad extremum titulum Institutionum, qui de publicis iudiciis inscri-
bitur, hæc quoque leges pertinet, quas hoc loco referam. Pomponius lib.
singulari enchiridij scribit, Cōsulibus creatis ne per omnia regiam po-
testatem sibi vindicarent, lege lata factum esse, vt ab eis prouocatio ef-
fecta, neve possent in caput ciuis Romani animaduertere iniussu populis
relictumque esse eis, vt coercere solum possent, & in vincula publica duci
iuberent. Ea de causa ait postea Quæstores à populo constitutos esse,
qui capitalibus rebus præessent, & quæstores parricidij dicebātur, quo-
rum etiam meminit lex x. i. i. Tabul. Quæstores veteres ab inquirendo
dixerunt, quasi quæsitores; neque solum qui inquirendæ pecuniæ con-
seruandæ causa creati erāt, & vt ærario præessent, ita appellabantur; vt
Pomponius scripsit, sed etiam qui in prouincias sortito mittebātur, vt
Vlpianus ait lib. sing. de officio Quæstoris; & inquirendis criminibus
præfecti Quæstores & Quæsitores dicebantur.

X L V I.
1. 2. p. exactis
2. & p. & quia
de orig. iur.

Nec vero hæc sine sorte data, sine iudice sedes;

Quæstor Minos vram mouet, ille silentum

Conciliumque vocat, vitasque & crimina discit.

Hinc etiam quæstiones publicæ, iudicia publica appellantur, & seruo-
rum tormenta idē nomen obtinent. Iustinianus quoque Nouel. l. x. x. x.
scribit renouare se veterem magistratum, qui inquirendis criminibus
præerat, & Quæstorē constituere, qui Byzantijs de colonis vagis, & men-
dicantibus validis, & de leuioribus criminibus iudicet. Sex. vero Pom-
peius ita scribit: *Parrici Quæstores appellabantur, qui solebant creati causa
rei capitalium querendarum. Nam parricida non utique is qui parentem
occidisset dicebatur: sed qualemcumque hominem. Indicat lex Numæ Pom-
piliij Regis his composita verbis: SI QVIS HOMINEM LIRERVM MOR-
TI SCIENS DVIT, PARRICIDA ESTO.* Hoc autem postremum
quod Sextus ait, multis alijs exemplis verum ostendetur, quibus parricida
non patris interfector, sed & cuiuscunque ciuis appellatur. V-
num pro multis referam ex Ciceronis oratione prima in Catilinam.
*Certe verendum mihi non erit, inquit, ne quid hoc parricida ciuium inter-
fecto; inuidiæ mihi in posteritatem redundaret.* Lege quoque Pompeia de
parricidijs non solum tenetur qui aliquem è parentibus suis occidif-
set, sed etiam si fratres tam germanos, quam patruales, item patruum,

d. l. 2. p. de in-
de. l. vni. de
offic. Quæst.
Vergil. Æn.
6.

Aut. de Quæ-
stor. in prin.

l. i. ad leg. Pō.
de patri.

uxorem, generum, vitricum, & patronum; vt Marcianus scribit lib. xlv.
Institutionum.

XLVII.
l. j. ad legem
Iul. male.

Idem scribit: *Lex xii. Tabul. iubet eum qui hostem concitauerit, qui re
ciuem hosti tradiderit, capite puniri; Lex autem Iulia maiestatis præcipit eū
qui maiestatem publicam leserit, teneri. qualis est ille qui in bellis cesserit, aut
arcem tenuerit, aut castra concesserit.* Qua de re in Iuliis legibus vidimus.

XLVIII.

l. si distino.
de pœnis.

Ad Corneliam autem de sicariis pertinet, quod lib. xx. Gellius scribit
ex xii. Tab. qui falsum testimonium dixisse convictus esset, è saxo Tar-
peio deiciebatur. Sed postea non solum falsis testibus minor pœna in-
dicta est, sed genus quoque pœnæ sublatus est. Modestinus enim scri-
bit lib. x. Pandect. non posse quemquam sic damnari, vt de saxo præ-
cipitur. Illud etiam in xii. fuit, CUI TESTIMONIUM DEFE-
RIT. IS. TERTIIS DIEBUS OB PORTVM OBVAGLATVM
ITO. Portum vero illic domum significare Sextus Pompeius scri-
bit. Quamobrem non male Vlpianus scribit: *Portus appellatus est con-
clusus locus, quo importantur merces, & inde exportantur, inde angiportum
dictum est.*

l. portus. de
verb. sign.

XLIX.

Idem Gellius scribit in eisdem legibus cautum, vt iudicem arbitrum-
ve iure datum, qui ob rem dicendam pecuniam accepisse convictus est,
capite puniantur Quæ ad Iuliam repetundar. pertinet.

Illud ad hunc locum nescio quomodo reseruavi, vt de vsuris scribe-
rem, de quibus in Duilia lege retulimus Cornel. Tacitum lib. v. scripsis-
se in Duodecim sanctum esse ne quis vnciariorum fenore amplius exerce-
ret, quod Duilia quoque ex Liuiο lib. vii. dicebatur. Vnciarum scœnus
dicebatur, propterea quod duodecima pars soluebatur eius vsuræ, quæ
si centesima promissa esset, solueretur. Cetera in Duilia referuntur. Ad-
dam tamen id quod Iustinianus retulit lib. x. xii. Digestor. sub titulo de
vsuris, ex lib. vi. Cai ad legem xii. Tab. *Videamus, inquit, an in omnibus
rebus petitis, in fructus quoque condemnatur petitor.* Quæ questio subtili-
ter ab eo tractatur: motamque esse arbitror, propterea quod fortasse in
Duodecim cautum erat, vt cum fructibus restituerentur. Moueor autem
tum eius libri inscriptione, tum etiam Ælij Galli nomine ab eodem
laudato, quem puto Duodecim interpretatum fuisse.

l. videamus.
de vsuris.

LI.

Hæc quoque verba in xii. fuisse referuntur apud Gellium lib. vi.
IMPROBVS INSTABILISQVE ESTO. Quibus verbis ait significari
mulieribus testimonij dicendi ius non fuisse. Cum enim scripsisset Ac-
cæ Larentiæ, & Caiæ Tarratiæ, siue Suffetiæ nomina in antiquis annali-
bus celebra fuisse; Accæ autem post mortem, Tarratiæ viuz amplissi-
mos honores à po. Ro. habitos: *Tarratiam Vestalē virginem fuisse lex Ho-
raria testis, inquit, est, quæ super ea ad populū lata est, quæ plurimi ei hono-
res sunt inter quos ius quoque testimonij dicendi tribuitur, testabilisq; vna
omnium feminar. vt sit, datur. id verbum est ipsius legis Horatiæ Cōstrarium
est in xii. Tabulis scriptum: IMPROBVS INSTABILISQVE ESTO.*
Præterea si lx. annos nata sacerdotio abire ac nubere voluisset, ius ei pote-
stasq; exaugurandi, atque nubedi facta est, munificentia & beneficij gratia,
quod campum Tiberinum siue Marcium populo Romano condonasset. De
Acca vero Larentia ait corpus vulgare solitam, cumque pecuniam
grandem confecisset, morientem Romulum regem, siue populum Ro-
heredem.

al. x. l.

heredem fecisse. Ob id, inquit, *meritum à Flamine Quirinali sacrificium ei publice fit, & dies è nomine eius in fastos additur.* Sed Masurius Sabinus lib. I. memorialium alios historicos fecisse Accam Laurentiam Romuli nutricem fuisse dicit, quæ cum XII. filios haberet, vno eorum mortuo Romulum in eius locum adoptauit, & duodecim fratres Aruales dicti sunt, eaque religio in posteros manauit. totidem enim sacerdotes Aruales spiceas coronas, albasque infulas ferre solent. Hæc Gellius de Tarratia Plinius libro xxxiv. *Decretum, ait, vt ei statua poneretur vbi vellet, quod Campum Tiberinum gratificata esset populo.* hæc enim erant Annalium verba. Lib. xv. de Acca Laurentia (ita enim appellat) idem dicit quod Masurius. Liuius vero lib. II. & Dionysius lib. v. campum Martium agrum Tarquiniorum fuisse scribunt farre satum. & cum Regibus exstis eorum bona diriperentur, eam segetem in Tiberim proiecerunt, ex qua infulam confectam esse crediderunt. Cetera non memini me apud eos legisse. Sed quod ad verba legis attinet, Iustinianus scribit lib. II. *Institutio. Testes autem adhiberi possunt hi, cum quib. testamenti factio est. Sed neque mulier, neque impubes, neque seruus, neque furiosus, neque mutus, neque surdus, neque is, cui bonis interdictum est, neque hi, quos leges iubent improbos intestabilesque esse, possunt in numerum testium adhiberi.* Theophilus Græcus institutionum interpret improbos & intestabiles appellat non mulieres, vt Gellius; sed eos, qui cum testes in aliquo testamento fuissent, atque id subsignassent, noluerunt tamen signa sua agnoscere. quod non alibi scriptum vidi. Vlpianus autem lib. lxxviii. an edictum tantum scribit: *Exhibere autem tabulas apud Pratorem oportet, vt ex auctoritate eius signatores admoniti venirent ad recognoscenda signa. & si forte non obtemperent testes, Labeo scribit coerceri eos à Pratore debere.* Magis autem probaream vt intestabiles esse intelligamus, lege Corn. de iniuriis damnatos, qui neque testimonium dicere possunt, neque eis testimonium dicitur, vt Caius ait libro xxii. ad edictum prouinciale, & in Cornelia de iniuriis dictum est. Qui autem in XII. fueriat, non facile dixerim. Sed de mulierum testimoniis Paulus lib. II. de adulteriis scribit: *Ex eo quod prohibet lex Iulia de adulteriis testimonium dicere condemnatam mulierem, colligitur etiam mulieres testimonij in iudicio dicendi ius habere.* Quod olim ex XII. Tabulis contra erat, vt Gellius scribit. His scriptis incidi in verba duodecim Tabularum apud Gellium lib. xv. c. xiii. quæ licet mendosa sint, ad hunc locum maxime pertinere videntur. Sunt autem hæc: *Quæ si erit testator, libripensve fuerit, in testimonium feriat; improbus, intestabilisque esto.* Hæc in veteribus libris ita sunt: Qui si erit testarier, & c. fariatur, improbus, quibus intestabilisque esto. Ego scribo: *QVI SE SIERIT ANTESTARIER, LIBRIPENSVE FVERIT, NI TESTIMONIUM FATEATUR, IMPROBUS CIVIS, INTESTABILISQ. ESTO.* Confirmatur hæc scriptura verbis Theophili, de quibus supra scripsi.

De antestatis quoque in Duodecim dicebatur, vt Porphyrio Horatianus interpres scribit. Is autem hæc verba eius legis refert, mendosa tamen. *SI VIS VOCATIONI, *TESTAMINI IGITUR, ENCAPITO *ANTESTARI.* Quæ verba quid sibi velint, ignoro. Acron tamen, & Porphyrio scribunt: si quis vades dedit se in iudicio futurum, neque venis-

Instit. de tes-
ta. p. testes

l. locum: p.
hoc interdi-
ctum de tab.
cxh.

l. cum lege. l.
is cui lege
qui testa. su-
pos.
lex eo. de re-
sib.

LII

set; aduersarius cum testibus præfens in ius dicebat. Mammam tamen non ante iniciebat, quam uellem rogaret, liceretne antestari: qui si licet respondisset, infamam testis aurem tangebatur, ut meminisset. Namque infamam auriculam memoriæ sacram esse, Seruius, & Plin. lib. xi. scripserunt. Quæ omnia venuste Flaccus expressit lib. i. Sermonum. Cum enim diceret se in garrulum quendam, molestumque hominem incidisse, qui cum vadato respondere deberet, maluisset litem perdere, quam Horatium relinquere: Sed tamen casu obuius illi, inquit, sit

Saty. 9.

*Aduersarius: & Quo tu turpissimè magna
Exclamat voce: & Licet antestari? ego vero
Oppono auriculam rapit in ius. clamor utriusque,
Vadique concursus: sic infortunat Apollo.*

Id ipsum autem est, quod Plinius ait, esse in aure ima memoriæ locum, quem tangentes antestamur: etsi hoc verbum ignorantes, antestari pro antestari permultis locis scripserint. Apud Plautum in Pœnulo & in Persa fit huius rei mentio. In Persa quidem multo apertius. Nam cum vendita esset parasiti filia lenoni pro serua, in ius eum vocabatur: cumque ille diceret, cur non antestaretur; facete parasitus, *Tuam ego causa*, inquit, *carnifex cuiquam mortali libero aures atterem?* Ex in Pœnulo adolescens patruo suo recte respondit: *Ego te antestabor, postea hanc amabo atque amplexabor.* Vergilius non male id etiam significat.

Eclog. 6.

*Cum canerem Reges & prælia, Cinthius aurem.
Vellit, & admonuit: Pastorem Tityre pinguis
Pascere oportet oues. Et in Copa:
Pone merum, & talos; pereat qui crassina curat;
Mors aurem vellens, vivite ait venio.*

Ex his omnibus illud intelligetur, quod Caius ait lib. i. Institutionum, in emancipationibus solere quinque testes ciues Romanos adhiberi, duosque alios pro eo qui libripens dicitur, & pro eo qui antestatus appellatur, hoc est, ut ego interpretor, is cuius aurem vellebant. Hinc illud manauit, ut testes rogarentur, etsi aurium illa vellicatio omissa sit.

Auth. rogati.
C. de testib.

LIII.

Vadium mentio efficit, ut illud quoque Gellianum addamus. Scribit lib. xvi. Noctium Articarum Gellius, iuris peritum fuisse de cuiusdam legis xii. Tab. interpretatione interrogatum; cumque respondisse se ius Faunorum atque Aboriginum non didicisse. Sed enim cum proletarij, & assidui, & sanates, & vades, & subvades, & xv. asses, & taliones, furtorumque quæstiones cum lance & licio euauerint, omnisque illa xii. Tab. antiquitas studium aiebat se præstare debere iuris, & legum, vocumque ear. quib. utimur. Et quoniam cetera superioribus capitib. explicata sunt, de sanatibus & vadibus & subvadibus videamus. Sanates ut Sex. Pompeius ait, dicti sunt qui supra infraque Romanam habitauerunt. Quod nomen ideo est inditum, quia cum defecissent à Romanis, breui in amicitiam quasi sanati redierunt. Itaque in xii. cautum fuisse, ut idem iuris esset sanatibus, quod fortibus, id est bonis, & qui nunquam defeceant à populo Ro. Idem ait vadem sponsorem significare datū in re capitali. Aufonius Gallus in monosyllabis inter vades & prædes eā differentiā esse ait, quod alteri in capitali iudicio, alteri in re famil. adhibetur.

Quis subit in pernam capitali iudicio? vna.

Quis

Quis cum his fuerit nummaria? quis dabitur? præs. Hoc Cicero recte seruat, cum lib. III. de Officiis, & II. de Finib. item de Tusculanar. quæstionum, magnum illud duorum. Pithagoreor. Dæmonis & Pythiæ amicitia testimonium scribit. Nam cum eorum alteri Dionysius tyrannus diem necis destinauisset, & is qui morti addictus esset, paucos sibi dies commendandorum suorum causa postulauisset: *Vas factus, inquit, alter est eius sistendi, ut si ille non reuertisset ad diem, moriendum esset sibi ipsi. Qui cum ad diem se recepisset, admiratus eorum fidem tyrannus petiuit ut se in amicitiam tertium adscriberent.* Nadimonium tamen, ut ex Quinctiana Ciceronis oratione constat, sponsio est sistendi se in iudicium in pecuniaria quoque causa. Quamobrem lib. XII. constitutum vades pro prædib. usurpantur à Zenone Imp. De prædib. permulta exempla sunt, quæ ad rem familiarem pertinent, quæ colligere non est necesse. Præs autem dictus est, quod à magistratu interrogari soleat, an præstet illud fieri, ut Varro scribit: vel ut apud Sex. Pompeiū reperitur. Præs est, qui populo se obligat, interrogatusque à magistratu si præs sit ille; respondet, Præs. sed utriusque libri scriptura mihi suspecta est. De subnadibus nihil scriptum reperi, sed suspicor sponsores esse eorum, qui vades dati sunt. Quid autem de his omnibus personis in Duodecim scriptum esset ignoro. Sed & hæc omnia nomina à nostris minime usurpantur, cum fideiussoris nomen in eorum locum successerit.

l. ult. p. hæc autem. C. de castren. & minif. lib. 12.

Illæ etiam verba in XII. fuerunt, quæ Iustinianus sub titulo de verborum significatione ex libris Sex. Caij ad legem XII. Tab. scripsit. Et principio ex lib. I. illud scribitur: *SI CALUITUR, ET MORETUR, ET FRUSTRETUR.* Idem & calumniatores appellati sunt, quia per fraudem & frustrationem alios vexarent libris. inde & cauillatio dicta est. Nonius Marcellus quæ hæc verba interpretaretur, *Caluitur, inquit, dictum est frustratur, tractum à caluis inimicis, quod sint omnibus frustrati.* ex eplaq. adfert Plauti, Pacuuij, atque Attij, & quod magis mirandum est Sallustij lib. III. historiarum. De calumniatoribus recte Marcianus lib. sing. ad S. C. Turpillianum scribit: *Accusatorum temeritas tribus modis detegitur, & tribus pænis subicitur. aut enim calumniantur, aut priuancantur, aut tergiuersantur. Calumniari est falsa crimina intendere; priuancari, vera crimina abscondere; tergiuersari, in vniuersum ab accusatione desistere. Cauillationem autem* Ulpianus lib. XLVI. ad Sabinum, & Iulianus lib.

L. IV.

l. si caluitur de verb. signifi. al. si calumnietur.

LV. Digestor. vulgare illud sophistarum argumentum, quod acruale Cicero appellat, dixerunt. *Natura, inquit, cauillationis, quam Græci σωετλο appellauerunt hæc est, ut ab euidenter veris per breuissimas mutationes disputatio ad ea quæ euidenter falsa sunt, perducatur.* Huiusmodi est quod Horatius lib. I. epistolarum tractat.

l. I. ad S. C. Turpil.

l. natura. de verb. signifi. l. ea est. de diu. reg. iur. Cicero lib. 1. de diuin.

Est vetus atque probus, centum qui perficit annos.

Epist.

Quid? qui deperit minor vno mense, vel anno?

Vt permissio, caudæque pilos, et equine

Paulatim vello, & demo vnum, demo etiam vnum;

Dum cadat elusus ratione vuentis acervi.

Latius autem cauillatio patet, ut quicquid locose contorqueatur, eo nomine significetur. Addit Caius: *Post Kalendas Ianuarias die tertio profalute principis vota suscipiuntur.* Quod quo pacto ad XII. Tab. pertineat aut

d. I. si caluitur.

Epist. 5.

cap. 18.

I. anniculus.
l. de verb. sig.I. ferri. dever.
signi.I. p. sed sciē-
dum. de adi.
edi.p. quibus. C.
de uoluo. C.
facien. l. p.
nulla. de vet.
iure Enuc.I. p. si quid.
cp. l. p. si quid.I. qui vene-
num. de ver.
sign.

etiam ad verborum significationem, qua de agitur, non video. Significatur autem his verbis tertio Nonas vota suscipi, vt lib. iv. Emendationum diximus. Etenim Plutarchus scribit M. Ciceronem natum esse tertio die nouarum Kalendarum (si ita loqui liceret) qua die magistratus vota concipiunt, atque sacrificant pro salute principis. Cicero tamen lib. vii. ad Atticum scribit: *Sed de Formiano Tarracinam pridie Kalendarum Ianuarias, inde Pontinum, inde Albanum Pompei, ita ad Urbem tertio Nonas natali meo.* A. Gellius lib. xv. *Dinumeratis annis à Q. Cæpione & à Q. Serrano, quibus Coss. ante diem tertium Nonas Ianuarias M. Cicero natus est, ad M. Tullium & Cn. Dolabellam, quibus Coss. causam priuatam pro Quintio apud Aquilium Gallum iudicem dixit, sex & viginti anni reperiuntur.* Ex his verbis apparet cum dicimus post kalendas Ianuarias die tertio, significare nos tertium eius mensis diem, non quartum. Ex quo Pauli verba interpretabamur libro tertio ad legem Iuliam & Papiam. *Anniculus, inquit, amittitur, qui extremo anni die moritur: & consuetudo loquendi id ita esse declarat, ante diem x. kalendarum, post diem x. kalendarum neutro enim sermone vndecim dies significantur.* Etenim si ante x. kal. Ianuarias dicamus nos aliquid fecisse, aut esse facturos, diem ipsum decimum kalendarum significamus, hoc est, Decembris mensis diem tertium & vicesimum: si vero post decimum, decimus ipse dies significatur Ianuarij mensis, hoc est quarto Idus Ianuarias; vt ex supra scriptis verbis Caij constat. Idem Caius libro i. i. ad legem xii. Tabularum scribit: *Ferri proprie dicimus, quæ quis suo corpore balulat: portari ea, quæ quis in mento secum ducit: agi ea quæ animalia sunt.* Contemnunt permulti hanc Caij differentiam, quam ego ita tueri posse crediderim, vt iurisconsultum existimem legi x. i. Tabularum optimam interpretationem dedisse, in qua tria fortasse hæc verba x. & x. & x. vt Ulpianus ait, tollendæ dubitationis gratia conscripta fuerant. Quamquam ne illud quidem pertinaciter defendere, vt nostri plerique omnes solent, nulla in re veteres iureconsultos, quorum scripta Iustinianus recepit, minus vidisse, nihil Tribonianum in Digestis, aut contrarium aut abundans, aut imperfectum, aut obscurum reliquisse. Effet enim veluti gigantum more pugnare cum diis, si nobis diuinam illam naturam vindicemus. Iure enim illud Terentianum laudatur, vt homines cum simus, nihil humanum à nobis alienum esse putemus. Sed vt ad Caij differentiam reuertamur, & licet eam aliquando veteres neglexerint, ea tamen plerique vsi sunt. M. Cicero lib. ii. ad Q. fratrem: *Memini enim, cum hominem portarem ad Baias Neapoli octophoro Anitiano machærophoris centum sequentibus, miris risus nos edere, cum ille ignarus sui comitatus repente operulis besticam, & pene ille timore, ego risu corruui.* Ceterorum verborum exemplis abstinere, quæ tertio quoque verbo ferre, occurrunt. Idem Caius ait lib. iv. *Qui venenum dicit, adicere debet, utrum malum an bonum. Nam & medicamenta venena sunt: quia eo nomine omne continetur, quod adhibitur naturam eius, cui adhibitur esset, mutatur.* Id à Græcis *pharmakon* appellari ait, & eodem pacto noxia & iuuantia medicamenta eo nomine significari. Hoc quoque initio ita seruabatur, quod postea in legibus tantum est, vt in Cornelia de sicariis vidimus. Sed & poëta veterum verborum vim retinere solent.

Has

Has herbas, atque hac ponto mihi lecta venena

Ipse dedit Maris.

& alio loco:

Alba nec Assyrio fucatur lana veneno.

Sed postea factum est, vt in peiorem significationem, etsi nihil adiectum sit, hoc verbum accipiat. Idem in dolo malo euenit, hæc enim sunt Vlpiani verba lib. x i. ad edictum: *Non fuis autem contentus Pretor dolum dicere, sed adiecit, malum: quoniam veteres dolum etiam bonum dicebant, & pro sollertia hoc nomen accipiebant, maxime si aduersus hostem latronemve quis machinetur. Dolus an virtus*, inquit ille, *quis in hoste requirit?* Idem Caius lib. v. ad legem xii. Tabular. ait. *Duobus negativis verbis quasi permittit lex magis, quam prohibuit*; idque etiam Seruius animaduertit. Cuiusmodi essent in Duodecim verba nescio; sed tamen his similia fuerunt: Non improbamus, non negamus, non nolumus, non ignoramus, non prohibemus, atque alia id genus. Sic Vlpianus lib. x i. ad Sabinum inter proprie, non improprie, & proprie non est differentiam constituisse videtur. Verba enim eius sunt hæc: *Intestati proprie appellantur, qui cum possent testamentum facere, destati non sunt. Sed & is qui testamentum fecit, si eius hereditas adita non est, vel ruptum, vel irritum est testamentum; intestatus non improprie dicitur decessisse. Plane qui testari non potuit, proprie non est intestatus, puta impubes, furiosus, vel cui bonis interdictum est. sed hos quoque pro intestatis accipere debemus.* In quam rationem sunt qui interpretentur quod Vlpianus ait lib. ii. ad legem Iuliam & Papiam: *Lege obuenire hereditatem non improprie quis dixerit, & eam qua ex testamento defertur.* Quamuis Paulus scribat, si coita sit societas, vt iusta hereditas communis sit; non ea quæ ex testamento, sed quæ iure legitimò obuenit, communis erit. Huc accedit, quod lib. i. Emendationum diximus in Florentino libro Vlpiani verba lib. iiii. ad Sabinum esse hæc: *Eius est non nolle, qui potest velle.* quæ eiusdem Vlpiani verbis interpretabamur lib. xxi. ad edictum, qui scientiam domini, vt tributaria actione conueniri possit (opus enim est vt negotiari seruum sciat) non voluntatem, sed patientiam interpretatur. *Non enim velle*, inquit, *debet sed non nolle.* Sic Cicero lib. ii. de Oratore rogatum esse Anibalē ait, cum Ephesum venisset, an vellet Phormionem audire; cumque se non nolle dixisse. & alius locis eleganter hoc verbo vtitur. Varro quoque de analogia tres esse rerum naturas scribit, simile, dissimile, & non dissimile. Idem Caius lib. vi. scribit: *Detestatum est testatione denuntiatum.* Sic Vlpianus lib. lvi. ad edictum: *Detestatio est denuntiatio facta cum testatione.* Paulus tamen addit lib. liii. *Detestari esse absenti denuntiare.* Mirari tamen nequeo, cur hoc ipsum aliquot exemplis confirmare nequeamus. Neque enim facili inuenies detestandi aut detestationis verbum aliud significare, quam execrari atque deprecari. Sed arbitror veteres pro testatione vfos. præpositio enim DE augere solet, vt in deposito Vlpianus notat lib. x x. ad edictum. Sic apud Plautum in Menechmis. *Summum Iouem, deosque detestor nunquam me isti male fecisse mulieri.* Pro quo Vergilius testandi verbo vsus est.

Testor cara deos, & te germana, tuumque

Dulce caput, magicas inuitam accingier artes.

Testari autem deos significat, testes deos citare nostri sermonis. Sic con-

Virgil. Eccl.
8.
Idem lib. 2.
Georg.

l. p. nō fuit
de dolo malo.

Vergil. Æn. 2.

l. duob. de
ver. signa.

l. i. in prin. de
suis & legiti.

l. lege de ver.
signa.

l. j. p. de illo
signa.

l. j. de diuer.
reg. iur.

l. i. p. scientiam de tribus
actio.

l. plebs de
rer. signa.
l. subdignat.
l. detestatio.
eo.

l. i. depo.

Æn. lib. 4.

d. l. plebs.

Inst. de actio.
p. Item Scr.
uiana.l. si rem alie-
nam. p. pro-
prie de pign.
actio.
l. res in fine.
de pigno.
d. p. item Ser-
uiana.l. cum notif-
fimi C. de pr.
30. vel 40. au-
nor.l. vi. p. ipsum.
C. de bo. quæ
lib.

LV.

l. vi. de col-
legiis.

testari litem dicimus, inquit Sex. Pompeius, cum uterque res dicit, Teste estote. Reum autem appellauit, ut Cicero lib. II. de Oratore, non eum tantum qui conuenitur, sed & actorem, propterea quod utriusque res agatur. Sed hæc alterius loci & temporis sunt. Nos cetera persequamur. Pignus, inquit Caius, appellatur à pugno, quia res quæ pignori dantur, manu traduntur. Unde etiam videri potest verum esse, quod quidam putant, pignus proprie rei mobilis constitui. Iustinianus lib. IV. Institutionum: Pignoris appellatione eam proprie rem contineri dicimus, quæ simul etiam traditur creditori, maxime si mobilis sit. eam quæ sine traditione nuda conuentione tenetur, proprie hypothecæ appellatione contineri dicimus. Hoc idem Ulpianus lib. XXVII. ad edictum probare videtur: Proprie, inquit, pignus dicimus, quod ad creditorem transit: hypothecam, cum non transis nec possessio ad creditorem. Quod vero Marcianus ait li. sing. ad formulam hypothecariam, inter pignus & hypothecam tantum nominis sonum differre: id ex Iustiniani sententia ita intelligendum est, ut quantum ad actionem hypothecariam attinet, nihil intersit. Nam de qua re inter creditorem & debitorem conuenerit, ut sit pro debito obligata, veræque hæc appellatione continetur. Sed tamen crebro, his duobus nominibus nostri abutuntur, item eorum coniugatis pignerandi & ἐποτιθιδαι, pro quo aut in hypothecam dare, aut, quod propius ad Græcam linguam accedit, supponere appellant. Namque & libro XXVII. Digestorum titulus est de rebus eorum qui sub tutela vel cura sunt, sine decreto non alienandis vel supponendis, & Iustinus in Constitutione quadam ad Archelaum P. P. ita scribit: Cum notissimi iuris sit, actionem hypothecariam in extraneos quidem suppositæ rei detentatores annorum triginta finiri spatij. Quamobrem non male in veteri quodam libro paræ quædam alterius constitutionis Iustiniani, quæ lib. VI. constitutionum refertur, ita scripta est: Sed pater quidem in predictis tantummodo causis habeat licentiam rite res, filij nomine vendere; vel si emptorem non inuenerit, supponere. Sed ut ad Caium reuertamur, quid in XII. cautum esset de pignoribus ignoramus: aliquid tamen scriptum fuisse ex Caii capite suspicamus.

Ex eodem Caio lib. IV. ad legem XII. Tabularum cuius verba referuntur lib. XLVII. Digest. legem in XII. fuisse cognoscimus, quæ de collegiis scripta est ad exemplum Græcæ Solonis legis. Verba Cai sunt hæc: *Sodales sunt, qui eiusdem collegij sunt, quam Græci ἰταίαι vocant. His autem potestatem facit lex passionem quam velint, sibi ferre, dum ne quid ex publica lege corrumpant.* Sed hæc lex videtur ex lege Solonis translata esse. nam in lut ita est: *ἵαν ὃ δ᾿ ἄμωος, ἢ ὁράτορος ἢ ἱερῶν ὀργάνων, ἢ αὐτῶν, ἢ εὐνοῦν, ἢ ὁμόθεοι, ἢ διακρίται ἢ ἐπὶ λείαν οἰχομένοι, ἢ εἰς ἑμπορείαν, ἢ τι ἀντέτατο δὲ καὶ ταί, πρὸς ἀλλήλους κώρον ἐσσι*: *ἵαν μὴ ἀπαγορεύον δὴ μισθὰ χερσὶν αὐτῶν.* Quam legem ita interpretari visum est: Si qui è plebe, aut ἐκ τῆς, aut sacrorum ministeriorum ministri, aut nautæ, aut communi cibo, vel sepulchro utentes, aut publicani, aut qui prædatum eunt, aut ad mercatum, quidquam inter se propter eas causas constituerit, ratum sit; dum ne id publicis sanctionibus prohibeatur. De eiusmodi collegiis atque corporibus varie in Vrbis actum est. Nam ut Cicero scribit in libro de senectute, sodalitates. Quæstione M. Catone maiore constitutæ sunt sacris Idæis magnæ matris receptis. Veteres autem XII. Tabularum fortasse fuerant dissolutæ. Sed & P. Clodius,

dius, ut alio loco scripsit, collegia pleraque instituit. At lib. II. ad Q. fratrem Cicero ait factum esse S. C. ut sodalitates, decuriatique discederent; lexque de his ferretur, ut qui non discessissent, ea poena, quæ est de vi, teneretur. Nostri quoque iureconsulti & Senatusconsulta, & mandata, rescriptaque Principum referunt, quibus collegia sine Principis aut Senatus voluntate coire nequeunt.

Ex eodem Caio lib. VI. illud etiam est, quod sub titulo de litigiosis lib. XLIV. Digestorum refertur. *Rem, de qua controuersia est, prohibemur in sacrum dedicare, alioquin dupli poenam patimur. nec immerito, ne liceat eo modo duriores aduersarii condicionem facere. Sed duplum utrum fisco, an aduersario præstandum sit, nihil exprimitur. Fortassis autem magis aduersario, ut id veluti solacium habeat pro eo quod potentiore aduersario traditus est.* Exstant lib. II. Constit. pleraque leges, quibus non licet potentioribus patrocinium litigantibus præstare, neque in se actiones transferre, item litigatores nequeunt eorum nomine titulos adfigere prædiis, neque in litem eorum nominibus uti, & cætera, quæ à Principibus constituta sunt. Hæc habui quæ de XII. Tabulis ex variis libris collecta scriberem, quibus aut nos, aut alij aliquando plura addent. Scripsit ad eas leges Caius librorum sex, quorum initium illud, ut arbitror, fuit, quod Iustinianus lib. I. Digestor. retulit: *Facturus legum veterum interpretationem, necessario prius ab Urbis initijs repetendum existimaui.* Cætera, quæ variis Digestor. locis scripta sunt, omnia (ni fallor) antea retulimus. Eorum librorum ordinem secuti fuisset, utpote qui ipsarum legum fuisset; nisi perpauca ex eisdem libris, ex aliis autem tam multa cepissemus. Quod si cuiquam is ordo magis probetur, superiores omnes locos perlegere poterit, & ex eis Cai ordinem ediscere. Quæ vero alij ex Ciceronis & Solonis legibus ad has leges retulerunt, item alia quæ eis colligere visum est: nos cum ea in veterum libris XII. Tabular. esse non reperiamus; tantisper manus ab eis abstinuimus, dum in illos libros incidamus. Exstarent utinam ipsa legum verba, ut Diodorus lib. XII. in ære incisa suo tempore conseruari testatur; aut saltem aliquo ex veterum interpretum libello comprehensa essent: magnam enim lucem iuris antiquitati præstarent.

LVI.
l. vii. de litig.
gi.

l. i. de or. iur.

F I N I S.

DE SENATVSCONSULTIS.

COLLECTAE sunt à nobis, omnes (vt opinor) veterum leges, quarum nomina in nostris libris, aut in variis variarum rerum scriptoribus reperire potuimus. Nunc de Senatusconsultis scribendum est, in quibus minori negotio hac prouincia fungemur. Cum enim ea nos tantum persequamur, quæ nominibus suis nota sunt; quod recens inuentum est, & Imperatorum temporibus vt arbitror, vsurpatum: Placentini docti viri, & vt illis temporibus non inegantis collectione contenti, pauca admodum addemus. Eset enim infinitum, si veteres omnes leges, Senatusque consulta velimus referre: quem laborem si non inutilem non nemo putauerit, fuscipiat, velim. Interea hæc, quæ veluti astræ quædam illustriora inter cetera sidera notauimus, digna esse putamus, quæ litteris mandentur. Sed ante quam de his rebus dicere incipio, admonere lectores Placentini librorum qui nuper editi sunt, velim; non satis certum esse ab eo viro illos libros esse conscriptos. Exstat enim apud me altera Institutionum & Constitutionum Placentini epitome, quæ multo & breuior & elegantior est, cui additum est de Longobardorum origine & legibus, de variis actionibus, & de Martini, & Bulgari, atque aliorum disputationibus, quæ nos aliquando edenda curabimus. Sed interea tamen ad ipsa Senatusconsulta veniamus. siue enim Placentinus est, siue alius eo nomine dignus; hæc quidem in parte adiuvit nostram disciplinam.

ÆMILIANVM.

1. si cum seruum. p. si quis seruum. de fideicom. lib.
1. non tantū. p. sed si nondum eo.

ITA à Placentino appellatur S.C. quod ab Vlpiano refertur libro v. Fideicommissor. Emilio Iunco & Iulio Seuerio COSS. conscriptum. Sed mihi videtur id à Marciano lib. ix. institutionum Iuncianum esse appellatum, cuius verba posterius referemus. neque recte à Placentino & separatum ab hoc est, & vintianum dicitur.

APRONIANVM.

1. omnib. ad S.C. Treb.

1. ita tamen. in prin. eo.

1. vn. de libe. vniq.

HIVS Senatusconsulti in Vestibulicia lege mentionē fecimus. De quo Paulus libro singulari de Senatusconsultis: Omnibus, inquit, ciuitatibus quæ sub imperio populi Romani sunt, restitui debere & posse hereditatem fideicommissam Apronianum Senatusconsultum iubet, sed & actiones in eas placuit ex Trebelliano transferri. sed & municipes ad eas admittuntur. Addit Iulianus lib. xl. Digestor. Ita tamen, vt hi quibus restituetur hereditas, actorum eligant, & ad agendum, & ad excipiendas actiones. De eodem Senatusconsulto Vlpianus lib. xl. ix. ad edictum scribit: *Qua ratione Senatus*

Senatus censuit, vt restitui municipibus ex Trebelliano hereditas possit; quæ ratione alio S.C. hereditas eis instituta à libertis, acquirere hereditatem permissum est; ita bonorum quoque possessionem petere dicendum est. Hoc S.C. cum post Trebellianum, & non post Saluij Iuliani statum scriptum sit; crediderim Patino & Cassio Aproniano Coss. Hadriani tempore factum fuisse aut Quintio Nigro & T. Aproniano.

ARTICVLIANVM.

MARCIANVS lib. ix. institutionum scribit, hoc S.C. caueri, vt in provinciis Præsides cognoscant de libertatibus quæ ex fideicommissis debentur, licet heres non sit eius provincie. Existimo autem ab Articuleio Pato, qui Traiano in quarto Consulatu collega fuit, appellatum. Quamobrem non recte Articulanum ab aliis appellatur.

l. non tamen p. sed Articulanus de fid. lib.

CALVISIANVM, siue CALVITIANVM.

VLPIANVS in Fragment. titulo de solidi capacitate inter virum & uxorem, huius S.C. mentionem facit his verbis: *Quod si maior quinquagenaria minori sexagenario nupserit; impar matrimonium appellatur, & S.C. Calvisiano iubetur non proficere ad capiendas hereditates, & legatæ dotes. Ita-*

que nō mortua muliere, dos caduca erit. Hac de re in lege Papia dictum est. Calvisianum autem hoc S.C. malo scribere, vt Calvisiana actio, & Calvisianum iudicium dicitur in Pandectis.

in tit. de succ. sub. in fine. & C. de S. C. Clau. tol.

CLAVDIANVM.

PACENTINVS Senatusconsultum refert Silanianum & Claudianum, de quo lib. xxix. Digestor. scribitur, vt de eo suo loco dicitur. Omittit autem Claudianum S.C. quo libera mulier addici iubebatur domino eius serui cuius concubitus nullis denuntiationibus petere desinebat. Est autem id S.C. ab Iustiniano abrogatum, vt lib. ii. l. Institutionum, & vii. Constitutionum scribit. Quod Vespasiani tempore factum esse, ex Suetonio apparet. Auctor, inquit, Senatui fuit decernendi, vt quæ se alieno seruo iunxisset, ancilla haberetur. Item Claudiano S.C. maior sexagenario si minorem quinquagenaria duxerit, perinde habebitur, ac si minor sexaginta annorum duxisset uxorem, vt Vlpianus ait in Fragmentis, titulo de solidi capacitate. Vide legem Papiam, & S.C. Calvisianum, & S.C. Pernicianum.

DASVMIANVM.

DASVMIANVM, non Damasianum, nec Dasumaianum. Hoc cautum est, vt Marcianus lib. ix. institutionum, & Marcianus lib. xvi. fideicommissorum scribunt, vt si ex iusta causa absit

l. non tatum. p. S. C. l. neq. infantes. de fideicom. lib.

† debeat, for-
sitan melius.
dilectum in-
sancto.

qui fideicommissam libertatem debet. & hoc pronuntiatum fuerit, perinde libertas competat, atque si ut oportet, ex causa fideicommissi manumissus esset. *Abeſſe autē* (inquit Marcius) *is intelligitur, qui à Tribunali abeſt.* Et quia heredibus tantum cautum erat; adiectum est eodē S. C. ut quicumque fideicommissam libertatem, ex quacunque causa pronuntiatum fuerit eum, eorū abeſſe, perinde habeatur, atque si ut oportet, ex causa fideicommissi manumissus esset. Quo loco arbitror QVICVNQVE pro CIVICVMQVE scriptum esse in Tusco libro, aut mendum esse, quod magis crediderim. Neque enim placet, quod alij scripserunt, ut quicumque fideicommissam libertatem † debet. Quod si cuicumque fideicommissa libertate scriptum esset, minus fortasse laboraremus. Nunc plane quid dicatur, ignoro. Sed ex Marciani capite cognoscimus, ut cum Rubriano S. C. Praetor pronuntiare possit absente eo qui libertatem debebat, si is iusta ex causa absit, libertum non amittit. Hi enim qui ex iusta causa aberant, eo S. C. non comprehendebantur. Sed cum initio heredi soli cautum esset; adiectum est, ut cuicumque debenti libertatem consultum sit.

IVNCIANVM

L. si eum ser-
uū. p. si quis.
de fideic. lib.

De hoc aperte Vlpianus lib. v. Fideicommissorum scribit his verbis: Si quis servum non hereditarium rogatus manumittere latitet; factum est, S. C. *Emilio Iunco & Iulio Senero Coss.* in hac verba: PLACERE, SI EX HIS QUI FIDEICOM-

l. non tantum.
p. sed si non
eo.

MISSAM LIBERTATEM EX QUACVNQVE CAUSA DEBERENT SERVO, QUI MORTIS TEMPORE VIVS QUI ROGAVIT, NON FVERIT, ISQVE ADESSE NEGABITVR, PRAETOR COGNOSCAT: ET SI IN EA CAUSA ESSE VIDEBITVR, VT SI PRAESENS ESSET, MANVMITTERE COGI DEBERET: ID ITA ESSE PRONVTIET. CVMQVE ITA PRONVTIASET, IDEM IVRIS ERIT, QVOD ESSET, SI ITA VT EX FIDEICOMMISSO MANVMITTI DEBVISSET, MANVMISSVS ESSET. Addit Marcian. lib. ix. institutionum: *Sed si non hereditarium servū quā rogatus fuerit manumittere, sed proprium: ex S. C. Iunciano post pronuntiationem pervenit ad libertatem. Emptor quoq; ut manumittat eodē S. C. expressum est, & praesens coheres perinde manumittat atque si traditum à coherede accepisset.* Hoc S. C. à Placcetino, tum Emilianū, tum Vincianū appellatur. Sed & hor. Consulū nomina in Consulū catalogo non legi, cuius rei rationē infra scribam.

LARGIANVM

Inst. de suc-
ce. lib. in fi-
ne.

VATINIANVS lib. i. l. Institutionū scribit, ex lege Iunia Norbana Latini liberti hereditatem, tanquam peculium patronum retinuisse. Latini enim ut liberi vitam peragebant: moriebantur ut servi, omnia apud patronum relinquentes. Postea S. C. Largiano liberi manumissoris non nominatim exheredati extraneis heredibus in bonis huiusmodi liberti praeferebantur. Secutum est Hadriani edictum, quo Latinis libertis, qui sine voluntate patronorum civitatem Rom. ex Principis beneficium

neficio consecuti fuissent, eam viuos quidem tenere permisit; sed decedentes Latinos existimandos. Hac autem omnia ex Iustiniani constitutione sublata Latinitate abolita sunt; vt in Iunia lege diximus. Placentinus vero hac non recte distinxit.

l. vn. C. de Lat. lib. col.

LIBONIANVM.

Hoc S. C. cum lege Cornelia de falsis coniunctum est. Itaque quodcunque ex S. C. ab iureconsultis in eo tractatu dicitur, ad hoc esse referendum credendum est. Et Marcianus libro xiv. institutionum scribit: *Pæna legis Corneliae irrogatur ei, qui falsas testationes faciendas, testimonia-ve falsa inspicienda dolo malo coierit. item ob instruendam aduocationem, testimoniarum pecuniam acceperit, passus-ve fuerit, societatem coierit ad obligationem innocentium, ex S. C. coercetur.* Et postea: *Ad testamenta militum S. C. pertinet, quo lege Cornelia tenentur, qui sibi legatum fideicommissum-ve adscripserint.* Addit Iulianus libro lxxvii. Digestor. *Senatus. p. nam remisit ei, qui legata à se testamentis data, codicillis sua manu scriptis ademerat; sed & quia iussu patris id fecerat, & annor. xxv. erat, hereditatem quoque ei capere permixtum est.* Quæ verba fortasse non ad hoc S. C. pertinent, sed ad eam speciem, quæ in Senatum introducta est. Quæ autem, non quia scriptum, veterem Pandectar. Tuscar. scripturam ferenti, vt aliis permixtis locis, quos in Emendationibus persecuti sumus. Quod vero dictum est hoc S. C. teneri, qui legatum sibi in testamento adscripserit: id Africanus libro. lxx. questionum tum esse verum existimat, tum perfectum testamentum non est. *Primo enim, inquit, oportet esse aliquod testamentum, vel non iure factum, vt S. C. locus sit.* Idem ait: *Si institutus heres exheredationem nominatim filij vel alior. personar. adscribit, S. C. tenetur. Similiter & is qui libertatem sua manu ademit serui testatoris, & maxime cui à se legata vel fideicommissa data erant, S. C. tenetur.* Apud Macrum vero lib. i. publicor. iudicior. Senatusconsultis nihil caveri scribitur de eo, qui ei, in cuius potestate est, ei, qui in eadem potestate est, adscripserit. neque eis locum esse, si extraneo adscriptum legatum sit ab eo qui viuo testatore in potestate eum habere coeperit. Quæ autem sint cetera Senatusconsulta ignoramus. Sed ad Iulianum pertinet, quod Paulus ait lib. lxxii. Questionum: *Quantum ad S. C. quo prohibetur nobis, vel his, quos in potestate habemus, adscribere legatum; emancipatus quoque filius eadem pæna tenebitur, licet iussu patris scripserit.* Ex eiusdem enim, inquit, is videtur, qui in potestate est, sicut seruus, si tamen iussu ex subscriptione testatoris appareat sic etiam tunc Senatus censuisse. Hoc S. C. cum edito D. Claudij eodẽ fere tempore factum crediderim, vt ex Alexandri constitutione, & Paulo eodẽ illo libro, & Callistrato lib. i. Questionum significari videtur. Sed & idem Paulus libro singulari ad S. C. Libonianum scribit, *Impuberem in hoc editũ incidere dicendũ non est.* Postea tamen de S. C. pluribus verbis legitur. Callistratus autẽ ait *Senatũ quoque censuisse, ut si seruo domini sui iussu testamentum, codicillis-ve libertatem sibi adscripserit, liber erit, quod ipsius manu adscriptum est, minus liber sit; sed liber erit, si pater eius ei codicillis-ve libertatem adscripserit, si modo pater eam scripturam manu sua*

l. i. de l. Cor. de fal. & de S. C. Libo.

l. Senatus. e.

l. si quis legatum. eod.

l. de eo. eod.

l. filius emãcipatus e.

l. senatusconsulto. C. de his qui sibi adscr. d. l. filius & l. Diuus. del. Cor. de fals. l. impuberem eo. d. l. Diuus. p. item senatus.

*testator testamento codicillisve subscripserit. Quae verba mēdosa habētur
Cetera latius libro XLVI II. Digestorū & I. Cōstitutionum referūtur.*

M A C E D O N I A N V M .

*l. r. de S. C.
Maced.*

LPIANVS lib. xxix. ad edictum scribit: Verba S. C. Macedoniani hæc sunt: CVM INTER CETERAS SCELERIS CAUSAS MACEDO, QVAS ILLI NATVRA ADMINISTRABAT, ETIAM ABS ALIENVM ADHIBVISET, ET SAEPE MATERIAM PECCANDI MALIS MORIBVS PRAESTARET, QVI PECVNIAM, NE QVID AMPLIVS DICERETVR, INCERTIS NOMINIB. CREDERET: PLACERE, NE CVLQVI FILIOFAMILIAS MVTVAM PECVNIAM DEDISSET, ETIAM POST MORTEM PARENTIS RIVS, CVIVS IN POTESTATE VIVISSET, ACTIO, PETITIOQ. DARETVR. VT SCIRENT QVI PESSIMO EXEMPLO FAENRARENT NVLLIVS POSSE FILII FAMILIAS BONVM NOMEN EXPECTATA PATRIS MORTE FIERE. Suetonius vero scribit Vespasianum auctorem Senatui fuisse decernendi, ne filiorum fa. feneratorib. exigendi crediti ius vñquam esset, ne post patrum quidem mortem. Vespasiani itaque tempore Macedo fenerator, non filius. vt Theophilus putat lib. i. v. institutionum titulo quod cum eo, inuentutem Romanam mutuis pecuniis, alijsq; nefandis ministeriis corrumpebat; quæ omnia ipse in libris rationū incertis nominib. adscribebat: tum quod minime essent dilucida atque aperta, quæ quibusq; causis data essent, tum quod dies solutionis incertus erat, in mortem scilicet, quæ expectabatur, patrum. Hæc ne vñquam bona nomina fierent, hoc est, vt ne iure exigi credita possent, censuit Senatus, vt si quis mutuum pecuniā filiis. dedisset, nulla actio ei, nulla petitio daretur, ne post mortem quidem parentum. Addit Iustinianus lib. i. v. Institutionum, hæc deo Senatum censuisse, quoniam sæpe filii fa. onerariæ re alieno creditar. pecuniar. quas in luxuriam consumeabant, vitæ parentum infidiabantur. Filios autem familias intelligendum est, tam masculos, quam feminas, item nepotes, neptesque. Pecunia vero numerata intelligitur, nisi si frans fieret, frumento, vino, aut oleo mutuo dato, vt pecunia inde efficeretur. Patre autem inuito hæc locum habent, nisi in rem patris versa pecunia sit. Sed & vsque ad quantitatem castrensis peculij cum ipsis filiis fa. actio est. Quæ omnia, atque alia multa plenius lib. x. i. v. Digestor. & Constitutionum i. v. referuntur.

*Inst. quod cū
eo. p. filius.*

N E R O N I A N V M .

PVD Paulum lib. i. i. sententiar. hoc S. C. cauere dicitur, vt occisa vxore etiam de familia viri questio habeatur. Quod ad Silianum & Claudianum pertinere alio loco scripsimus.

N V M I A N V M .

VMIANVM, vel Nonianū, vel vt Placentino placet. Viuium, Rosfredo Iunianum, aut Domitianum. Domitiani quidē certe temporibus factum est, vt Caius libro i. r. ad edictum Prato-

*L. r. de collu.
dat.*

ris urbani, titulo de liberali causa scribit, (Nonio fortasse & Laterano Coss.) Ne quorundam dominor. erga seruos nimia indulgentia inquinaret amplissimum ordinem (Senatum autem significat) eo quod pateretur seruos suos in ingenuitatem proclamare, liberosque indicari. Itaque cautum est, ut si quis probasset per collusionem quidquam factum, si iste homo seruus sit, fieret eius seruus qui detexisset collusionem. Idem in libertinis statutum esse ex eodem S. C. Diocletianus & Maximianus rescripserunt. l. ultim. C. eo

ORPHITIANVM.

VSTINIANVS lib. 111. Institutionum scribit liberos ad bona matrum intestatarum admitti ex S. C. Orphitiano, quod Orphitio & Rufo Coss. factum est D. Marci temporibus. Liberos vero appellat filios & filias tantum: nepotes vero & neptes ex constitutionibus idem ius habent.

Inst. de S. C. Orph. in pri.

Vulgo autem quasi filij ex S. C. admittantur. preferunturque tum omnibus adgnatis atque cognatis matris, siue ingenua siue libertina mater sit. Verba autem S. C. quædam ab Vlpiano referuntur lib. x1 Lad Sab-

binum: SI NEMO FILIORVM EORVMVE, QUIBUS SIMVL LEGITIMA HEREDITAS DEFERTVR, VOLET AD SE EAM HEREDITATEM PERTINERE, IVS ANTIQVVM ESTO. EORVMVE in optimis libris scriptum est, patronique ni fallor, intelliguntur, qui ex lege Papia in centenariorum libertor. hereditate virilem cum liberis portionem habebant, si modo pauciores tribus essent. Idque significare Vlpianus videtur, cum postea scribat: Si forte sit filius & patronus, repudiante filio patrono defertur. Addit alia eiusdem S. C. verba, quæ eleganter interpretatur. Quod ait Senatus. QVÆ IUDICATA, TRANSACTA, FINITAVE SVNT, RATA MANEANT: ita intelligendum est, ut indicata accipere debeamus ab eo, cui iudicandi ius fuit, transacta scilicet bona fide, ut valeat transactio, finita vel consensu, vel longo silentio sopita. Et hoc est quod Paulus ait lib. sing. ad S. C. Orphit. Iudicio terminata, transactione composita, longioris temporis silentio finita. Illud etiam notandum est, quod idem Vlpianus scribit: Qui operæ suas ut cum bestiis pugnaret, locauit; quive rei capitalis damnatus, neque restitutus est; ex S. C. Orphitiano ad matris hereditatem non admittebatur. Sed humana interpretatione placuit eum admitti. Cetera in Digestis & Constitutionibus reperientur. Tantum addam, quod Paulus libro quarto sententiarum scribit, Nominatim seruos manumittendos esse propter legem Fufiam Caniniam. Sed si quis obsonatorem, vel qui ex ancilla nascetur, liberum esse voluerit, ex Orphitiano S. C. perinde, inquit, libertas competit, ac si nominatim data sit, nisi forte plures sint, qui eo officio designentur. Qua de re in Caninia satis dictum est.

l. i. p. si nemo. ad S. C. Tertiy. & Orph. Inst. de succe. li. p. postea.

d. l. i. p. ultim.

l. vi. finit. de verb. sign.

d. l. i. p. qui o. peras.

PEGASIANVM.

VSTINIANVS lib. 11. Institutionum scribit Neronis temporibus Trebellianum S. C. factum esse, quo omnes actiones, quæ iure civili heredi & in heredem competant, iussu est ut daren-

Inst. de fidei. her. p. restitua. & p. ad. quia.

p. ergo. co.

tur ei & in eū, cui ex fideicomisso restituta esset hereditas. Postea vero Vespasiani Augusti temporibus Pegaso & Pusione Coss. Senatus censuit, ut ei qui rogatus esset hereditatem restituere, perinde liceret quartam partem retinere, atque ex lege Falcidia ex legatis retinere cōceditur. Sed & si non hereditas, sed res aliquæ restituendæ essent, ex singulis rebus retineri quartam concessum est. Quod si scriptus heres recusaret additionem hereditatis, hoc ipso S. C. cauebatur, ut adito Pretore ab eo, cui restituenda esset, adire, & restituere heres iuberetur. perindeque ei & in eum qui recepit hereditatem, actiones darentur, atque ex Trebelliano dabantur. Itaque ex Trebelliano actiones transferebantur; si modo intra dodrantem restitutio coacta esset: ex Pegasiano retentio quarta venit, & ut cogere heres adire suspectam hereditatem, & ut tunc actiones transirent. Sed cum quarta ex Pegasiano retinebatur, nihil de actionibus dictū erat. Et in usu erat, ut stipulationes interponerentur, quæ solebant inter legatarios & heredes interponi, cum bonorum pars esset legata. Quod præter Iustinianum & Theophilum, qui dilucide hæc omnia persecuti sunt, Paulus libro quarto sententiarum scribit. Iustinianus tamen hoc S. C. abrogavit Græca, ut arbitror, constitutione, quæ sub titulo de S. C. Trebelliano lib. vii. Constitutionum desideratur: sub quo titulo altera Græca constitutio deest de incertis personis, de qua Iustinianus in Institutionibus titulo de legatis. & utraque ab Haloandro prætermissa est. Hæc igitur causa fuit cur libro xxxvi. Digestorum nulla mentio Pegasiani S. C. fiat. quod ne fieret, & Græca & Latina constitutione nominatim iussu est. Nouella quoque prima in Trebellianum esse omnia, quæ hoc S. C. continerentur, transfusa, Iustinianus scribit.

R. p. quintus
C. de vetulre
ca.

PERNICIANVM.

l. Senatuscon
sul. de S. C.
Silan.

VLPIANVS in Fragmen. titulo de solidi capacitate ita scribit: *Qui intra sexagesimum, vel quæ intra quinquagesimum annum neutri legi paruerit* (loquitur autem de legibus Iulia & Papia) *licet ipsis legibus post hanc ætatem liberatus esset, perpetuis tamen penis tenebitur ex S. C. Perniciano.* Vide S. C. Calvisianum, & S. C. Claudianum.

PISONIANVM.

AVLVVS lib. xlv. ad edictum scribit: *S. C. Pisoniano cautur, ut si pœna obnoxius seruus venisset, quandoque animaduersum in eum esset, ut venditor pretium præstaret, ne emptori iniuriam fecisse videatur Senatus.* Hæc ita scribenda sunt in quib. verbis *QUANDOQ.* pro quando eumque accipitur, ut aliis quoque locis, quos in Emendationibus enumerauimus.

PLANCIANVM.

l. p. elegan-
ter.
R. p. in pri. de
agn. & ale. li.

LANCIANVM, non Plaucianum, ut Vlpianus lib. xxxiv. ad edictum scribit. *Hoc S. C. de liberis agnoscendis, ut idem Vlpianus ait, duas species complectitur: vnam eorum qui agnoscunt, aliam eorum qui falsum partum subiciunt.* Sed de agnoscendis multa referuntur, de partu in lege Cornelia tractatur.

d. l. in pri.

tractatur. Permittit igitur mulieri parentire, in cuius potestate est, vel ei, cui mandatum ab eis est, si putet pregnantem, denuntiare intra dies xxx. post diuortium connumerandos, ipsi marito, vel parenti in cuius potestate est; aut domum denuntiare, si nullius eorum copiam habeat. Pœna autem mariti ea est, vt nisi aut custodes præmiserit, aut contra denuntiauerit, non esse ex se pregnantem; cogatur maritus partum agnoscere: & si non agnouerit, extra ordinem coercetur. Sed cum hoc S. C. ad eos tantum partus pertineret, qui post diuortium eduntur; aliud S. C. temporib. D. Hadriani factum est, vt etiam si constante matrimonio partus sit editus, de agnoscendo eo agatur. Hæc autem Senatusconsulta post mortem parentis cessant, si is supersit, in cuius potestate recasuri non sunt. Etenim pertinent ad eos qui sui heredes agnascuntur. Ceterum si forte non sint in potestate recasuri, verius est Senatusconsulta cessare. Hæc Vlpianus.

d. l. i. d. l. i.

R. V. B. R. I. A. N. V. M.

HDEM Vlpianus lib. v. fideicommissor. scribit: Subuentum libertatib. est S. C. quod factum est temporib. D. Traiani, Rubrio Gallo & Calio Hispore Coss. in hæc verba: Si hi, a quibus libertatem præstari oportet, evocati a prætore adesse nolvisent; si causa cognita prætor pronuntiasset libertatem his debere; eodem iure statum servari ac si directo manumissi essent. Hoc S. C. (inquit Vlpianus) ad eos pertinet. quib. ex causa fideicommissi libertas debeat. Hoc est Rubrianum S. C. cuius lib. xl. Digestor. multa mentio fit. quod Iuncianum, Vitrasianum, Dasumianum, & Articuleianum consecuta sunt. Apud Vlpianum vero lib. xxxviii. ad Sabinum scriptum est: Si forte ex Rubriano S. C. perveneris ad libertatem servus, non habebit tutorem eum, qui rogatus est: sed orcinus libertus effectus ad familiam testatoris pertinebit. In qua specie incipit tutela ad liberos patroni primos pertinere, qua ad patronos non pertinuit. Illorum autem Coss. nomina in indice vulgari Coss. vt alia non pauca, minime reperiuntur. In causa est, quod Dion lib. xl. i. i. & xl. v. i. i. scribit, annos Consulum ab his qui primis duobus mensibus creati essent, nomen accepisset; quod secuti Cassiodorus & Haloander sunt. At qui reliquis mensibus creabantur, quod à C. Cæsare Dictatore introductum est, & minores Consules dicebantur; in Senatusconsultis & auctoritatibus scriptos fuisse animaduertimus. De quib. illud non male diceretur, quod Ciceronem de Caninij Consulatu vnius diei dixisse ferunt, querendum esse quibus Consulibus Consules fuerint.

l. cum vero.
p. subuentum.
de fideic. lib.

p. evocari. e.
l. & l. si eum.
in prin. l. si si
lius. p. erit. l.
neque infan-
tes. in pri. eo/
tit.
l. de legi. au-
ro.

S. A. B. I. N. I. A. N. V. M.

HOC S. C. melius Theophilus libro iiii. Institutionum quam Placentinus, & ceteri, interpretatur, quo cautum esse scribit, vt si quis adoptet vnum e tribus fratribus, quartam bonorum partem ei relinquere debeat Iustinianus vero id ipsum significat, eodem libro: Neque si ex Sabin-

Inst. de her.
quæ ab int.
de p. sed ea.

O iiii

l. cum in a-
doptiu. p.
quæ autem
C. de adopt.
l. vlti. in fine
C. de decuri.
lib. 10.

iano, inquit, S. C. ex tribus maribus fuerit adoptatus. Nam & in huiusmodi casu neque quarta ei seruatur, nec vlla actio ad eius persecutionem competit. Et in quadam constitutione, quæ eodem loco refertur: Quæ autem, inquit, de alijs adoptiuis diximus, hæc sancimus etiam de his qui ex Sabiniano S. C. ex tribus maribus fuerant ab extraneo adoptati. Non idem est, quod alia constitutione dicitur, si ex tribus maribus à patre in Senatum oblatus aliquis esset, liberari olim à curiali fortuna: quod legibus antiquis comprehensum esse scribitur. Sed vtrumque ab Iustiano sublatum est. & si extraneus esse qui adoptat, nihil est quod testamento relinquere adoptato debeat: ab intestato tamen is legitimam hereditatem consequitur.

SILANIANVM.

l. in pri. de
S. C. Silani.

DE Silaniano & Claudiano Senatusconsultis Vlpianus libro quinquagesimo ad edictum ita scribit: Cum aliter nulla domus tuta esse possit, nisi periculo capitis sui custodia dominis tam ab domesticis, quam ab extraneis prestare serui cogantur: ideo Senatusconsulta introducta sunt de publica quaestione à familia necator habenda. Domini appellatione in hoc S. C. filium quoque familias contineri Vlpianus ait: ut tam patre occiso serui filiorum torqueantur, quam occiso filio serui patris. De matris seruis filio occiso quaestio non habebitur. Sed si vir aut vxor occisi esse proponantur, Senatus censuit, ut de seruis eorum quaestio habeatur, quia commixta familia est, & vna domus; & ita vindicandum atque in propriis seruis. Quod caput Paulus lib. 111. sententiarum ad Neronianum S. C. refert, quod nescio an idem sit cum Claudiano. De soceri seruis vxore aut marito occisis quaestionem habendam non censuit Senatus, sed Marcellus habendam existimauit. Eos autem seruos, qui sub eodem tecto fuerunt, S. C. omnimodo punit. qui vero non sub eodem tecto fuerunt, sed in eadem regione, non aliter, nisi conscij fuissent. Excipiuntur hoc S. C. impuberes serui, ut Marcianus lib. x. 1. de publicis iudicijs scribit: ite qui auxilium tulerunt sine dolo malo, ut Vlpianus ait. Eis quoque subuenitur, qui eo tempore clausi fuerunt, aut vincti item his, qui ætate defecti sunt, & surdis, mutis atque furiosis. Illa etiam Senatusconsulti sunt, quæ Vlpianus refert: Si quis quem eorum seruum seruamve ex ea familia, qui eius facinoris noxius erit, receperit, vel calauerit sciens dolo malo: in ea causa est, ac si lege, quæ sicarijs lata est, facinoris noxius fuerit. Item illa quæ sequuntur, ut qui eadem domini vindicasset, aut arguisset, libertatem pro præmio acciperet: si modo ultro ad accusationem profilis. Qua in remendum esse suspicabamur in Florentino libro, unde ceteri id conseruarunt. Nam VINDICASSÆ in omnibus libris est, & INDICASSÆ scribendum esse credebamus ex his verbis, quæ sub titulo de verbor. significatione reperiuntur sumpta ex eodem hoc libro ad edictum, Indicasse est detulisse: arguisse, accusasse, & conuicisse. Qua de re lib. 1. Emendationum scripsimus. Edictum vero, quod Vlpianus interpretabatur, illud, opinor, erat: ut quod ad causam testamenti pertinens relictum erit ab eo qui occisus esse dicetur, id ne quis sciens dolo malo aperiendum, recitandum,

Emendatur.
eo. & d. l. 1. p.
impuber. &
sc. j.
l. si quis in
gravi. p. sub-
uenitur. e.
p. si quis, quæ
ead. l.

l. indicasse.
de verb. sign.
d. l. si quis. p.
quod ad causam
testam.

recitandum, describendumque tunc prius quam de ea familia quæstio ex S. C. habita, suppliciumque de noxiis sumptum fuerit. Quamquam Venerabili Saturninus lib. i. i. de publicis iudiciis, & Paulus lib. i. i. i. sent. titulo ad S. C. Silianum. significare videatur ex hoc S. C. tabulas occisorum ante hanc quæstionem aperiri non posse. Addit idem Saturninus, Taurus & Lepido Coss. aliud S. C. factum esse, ut intra quinquennium cognoscatur de tabulis apertis eius qui à familia sua occisus esse dicatur. quod ad extraneos pertinet. namque eos qui parricidij pœna teneri possunt, semper accusare permittitur eodem S. C. Quod vero antea ex Vlpiano retulimus eos S. C. punire, qui sub eodem testamento fuerunt; Vlpianus & Iustinianus hæc verba SUB EODEM TESTAMENTO, ita interpretantur, ut cuiusque eo loci fuerunt; unde vocem exaudire potuerunt, puniantur, quasi sub eodem testamento fuerint. Sed hæc, atque alia late in Digestor. & Constitutionum libris reperiuntur.

l. in cognitio
ne. eo.

d. l. i. p. hoc
autem.
l. vii. C. de his
quib. ut ind.

TERTULLIANVM.

EX XII. Tabular. (ut Iustinianus lib. i. i. Institutionum scribit) inter matrem & filium ultro citroque nullum ius ad legitimam hereditatem dabat, Prætores bonorum possessionem unde cognati dederunt. Primus D. Claudius matri ad solatium liberorum amissorum legitimam eorum hereditatem detulit. Diui autem Hadriani temporibus Tertullianum S. C. factum est, quo plenissime de successione matri non etiam auiæ deferenda, cautum est, Ut mater ingenua trium liberorum ius habens, libertina quattuor, ad bona filiorum filiarumve admittantur intestato mortuorum, licet in potestate parentis sit, cuius iussus tum desideratur. Ius autem liberorum mater habet, ut Paulus libro quarto sententiarum scribit, si tres filios aut habet, aut habuit; aut neque habet, neque habuit. *Habet, inquit, cui supersunt; habuit, qua amisit; neque habet, neque habuit, quæ beneficio Principis ius liberorum consecuta est.* Sed de iure liberorum satis superque in Papia lege dictum est. quo loco non pauca de hoc S. C. scripsimus. Est autem Iustiniani constitutionibus omnibus matribus commodum huius S. C. concessum. Ex quo Vlp. verba lib. xii. ad Sabinum ab Iustiniani ministris deminuta referuntur lib. xxv. Digest. *Sive ingenua sit mater, sive libertina, habebit Tertullianum commodum.* Est autem ius liberorum omnibus hominibus ab Honorio & Theodosio concessum, sed matri largius ab Iustiniano consultum.

Iust. de S. C.
Tert. in prin.

l. vlt. C. de
iure libe & l.
vlt. C. ad S. C.
Tertu. l. i.
Dig. ad S. C.
Tert.
l. C. de iure
lib. d. l. vlt.
mis.

TRASIANVM. Querendum est in Vitrassiano.

TREBELLIANVM.

VLP. IANVS lib. i. i. Fideicommissorum scribit hoc S. C. factum esse Neronis temporibus v. kalendas Septembris Anno. Seneca & Trebellio Maximo Coss. in hæc verba: CUM ESSET ACQVISSIMUM IN OMNIBVS FIDEICOMMISSARIIS HEREDITATIBVS SI QUA

l. i. ad S. C.
Treb.

DE HIS BONIS IUDICIA PANDERENT EX HIS EOS SUBIRE IN QUOS IUS FRUCTVSQ. TRANSFERRETUR, POTIVSQVAM CUIQUE PERICVLOSAM ESSE FIDEM SVAM: PLACET, VT ACTIONES QVAE IN HEREDEM, HEREDIBVSQVE DARI SOLENT, EAS NEQVE IN EOS, NEQVE HIS DARI, QUI FIDEI SVAE COMMISSVM, SICVTI ROGATI ESSENT, RESTITVISSENT: SED DE HIS, ET IN EOS, QUIBVS EX TESTAMENTO FIDEI COMMISSVM RESTITVTVM FVASSET: QVO MAGIS IN RELIQVVM CONFIRMENTVR SVPREMAE DEFVNCTORVM VOLVNTATES. Addit his verbis Haloander solenne illud Senatufconsultorum verbum CENSVERVNT; quod Florentiae in Vlpiani verbis reperitur: *Sublata, inquit, est hoc S. C. dubitatio eorum qui adire hereditatem recusare, seu metu litium, seu prae textu metus censuerunt.* Mendum autem hoc manavit ex illis libris, in quibus RECUSARENT scribebant, non intelligentes quid esset, Adire recusare censuerunt. Significat enim eos censuisse, hoc est, existimasse recusari oportere aditionem. Sic apud Vlpianum & Iustinianum lib. 1. Institutionum: *Videmus etenim cetera quoque animalia, feras etiam istius iuris peritiam censeri.* Quamquam eo loco sunt qui malint in pretio esse interpretari, vt apud eundem Vlpianum lib. 1. ad edictum: *Nisi forte privilegio aliquo materna origo censeatur.* & Papinianum lib. x. 1. Responsorum, qui locus in Noricis libris mendosus circumfertur. est enim scribendum: *Primorum enim cautiones legum auctoritate non censeri.* & aliis locis. Sed de hoc verbo Iavolenus

l. 1. p. ius naturale de ius & iure. Institi. de iur. nat. in prin. l. 1. in princ. ad mun. l. ult. de suis & leg.

l. censere. de verb. signi.

l. confessio. nib. de interrogationib.

l. ite veniunt. p. prae hęc. de heret. pet.

l. 1. p. u. filio. ad S. C. Tre.

lib. v. l. ex Cassio ita scribit: *Censere est constituere & praecipere. Unde etiam dicere solemus. Censeo hoc facias, & semet aliquid censuisse. inde Censoris nomen videtur esse tractum.* SEMET autem non Senatum scriptum est, vt NOS MET apud Paulum lib. secundo ad Plautium: *Qua cum alio actio esset, si dominus esset: in nosmet confessione nostra conferemus.* Non tamē negauerim in senatusconsultis scribi solere, quod lib. v. Digestor. reperitur, QUID FIERI PLACEAT DE QVA RE ITA CENSVERVNT. & apud Frontinum lib. 1. de aquæ ductibus & Probum de notis. Sed neque hoc loco, neque in eo S. C. quod sub titulo de hereditatis petitione reperitur, illud verbum per se in calce S. C. scriptum est, vt Haloander existimavit. Qua etiam de re. & in Velleiano S. C. & post Volusianum scribemus. In aliis libris aduentitia quædam verba reperiuntur in hoc S. C. quæ Accursius & cæteri habuisse videntur. Etenim cum dictum esset, vt neque heredi neque in heredem actiones darentur, qui hereditatem restituisset; addunt quidam hæc verba: *Sed idem et si ipsi filio pater rogatus sit restituere.* Sumpta autem sunt ex alia parte eiusdem libri; & vt arbitrator, errori librarior. causam dedit, quod in ipsis illis Tuscis libris omissa illic initio ea verba fuerant, atque ita scriptum: *Quod est etiam, si suo nomine rogati sunt restituere hereditatem.* Sed emendatum est recte: *Si suo nomine rogati sunt restituere. idem est, & si ipsi filio pater rogatus sit restituere hereditatem.* Itaque crediderim (quæ illorum temporum ignorantio fuit) in aorum nostrorum libris non recte obelum emendatoris notasse librarios. Sed licet hæc non ita certa sint, nemo doctus (opinor) hæc verba huius Senatusconsulti fuisse existimaverit; quæ iure ab Haloandro quoque, omissa sunt. Sed vt ad ipsius S. C. sententiā redeamus; in Pegafiano

Pegasiano scripsimus hoc S.C. de actionibus transferendis actum esse, illo vero de quarta, & ut cogi posset heres. Iustinianum vero omnia in hoc S.C. transulisse ea constitutione, quæ minime exstat. Quamobrem cetera, quæ ad hunc locum pertinerent, lib. xxxvi. Digestor. & aliis locis scripta inter manus omnium versantur. Senecæ vero & Trebellij Consulatus in indice vulgari Consulorum minime refertur. Credendum est initio anni eos non fuisse in magistratu sed aliis fuisse suffectos, ut in Rubriano scripsimus, & Haloander animaduertit.

TURPILLIANVM.

MP. Antoninus Amato rescriptit, eum demum in hoc S.C. incidisse videri, qui crimen publici iudicij detulit, & causa criminis ordinata, id est, inscriptionibus depositis, & fideiussore de exercenda lite præstito, eoque qui accusatur, sub custodia officij facti, non impetrata abolitione, ab executione criminis destitit. Macer vero lib. ii. publicorum iudiciorum scribit: *In S.C. Turpillianum incidunt, qui subiecissent accusatores, aut subiecti postulassent, nec peregissent reos, aut aliter quam abolitione facta destitissent. quique chirographum ob accusandum dedissent, passionemve aliquam interposuissent.* Scripsit Marcius ad hoc S.C. librum singularem, ex quo multa lib. xlviii. Digest. referuntur.

li. C. ad S.C.
Turp.

li. S.C. Dig.
eo.

li. eo.

VELLEIANVM.

SCRIBIT Vlpianus lib. xxi. ad edictum, edictis D. Augusti, & D. Claudij fuisse interdictum, ne feminæ pro viris suis intercederent, postea plenissime feminis omnibus S.C. subuentum, cuius verba sunt hæc. **QVOD M. SILANVS ET VELLEVS TVTOR COSS. VERBA FECERVNT DE OBLIGATIONIBVS FEMINARVM, QVAE PRO ALIIS REAE FIERENT, QVID DE EA RE FIERI OPORTET, DE EA RE ITA CONSVLERENT. QVOD AD FIDEIVSSIONES, ET MUTVATIONES PRO ALIIS, QVIBVS INTERCESSERINT FEMINAE, PERTINET: TAMETSI ANTE VIDETVR ITA IVS DICTVM ESSE, NE EO NOMINE AB HIS PETITIO, NEVE IN EAS ACTIO DETVR, CVM EAS VIRILIBVS OFFICIIS PVNGI, ET EIVS GENERIS OBLIGATIONIBVS OBSTRINGI NON SIT AEQVVM: ARBITRARI SENATVM RECTE ATQVE ORDINE FACTVROS, AD QVOS DE EA RE IN IVRE ADITVM ERIT, SED DEDERINT OPERAM, VT IN EA RE SENATVS VOLVNTAS SERVETVR. In his verbis Senatus, QVID DE EA RE FIERI OPORTET, DE EA RE ITA CONSVLERENT: existimabam aliquando & OPORTERET, & CENSERVNT esse scribendum; ad similitudinem eorum Senatusconsultorum, quæ apud Frontinum, & in epistolis M. Cælij ad Ciceronem referuntur, in quibus sunt hæc, aut his similia verba: QVID DE EA RE FIERI PLACERET, DE EA RE ITA CENSERVNT. Quæ ita notis scribi solent. Q. D. R. F. F. D. E. R. L. C.**

l. 2. ad S.C.
Vell.

vt Valerius Probus scribit. Itaque existimabam his notis aliquando hoc S. C. scriptum, sed imperitos librarios ITA CONSVLERENT fuisse interpretatos. Referenda autem sunt hæc verba ad vniuersos Senatores, qui cum Consules verba fecissent, ita statuerunt. De quo censendi verbo in Trebelliano scripsimus Sed cum in Florentino libro nihil fere notis scriptum sit, quas etiam Iustinianus in suis libris scribi vetuit: aut credendum est Iustiniani tempore, aut illorum librariorum erratum, aut non male CONSVLERENT scriptum. Cuius verbi interpretatio non ita certa est. Sed ad S. C. sententiam veniamus. Probare videtur Senatus, quod antea fiebat, vt neque a feminis petitio, neque in eas actio esset; si fideiussiones, aut mutui dationes pro aliis intercedendo femina contraxissent. In Duodecim autem scripsimus, mulieres sub perpetua cognatorum tutela fuisse, quod postea sublatum est. Sed & ipsius S. C. auctoritas per multis casibus ex posterioribus constitutionibus cessat.

l. antiquæ. &
f. qq. C. eo.

VINTIANVM. In Iuliano querendum est.

VITRASIANVM.

l. cum quasi.
p. si plures. de
fideic. lib.

ITRASIANVM, non Traianum apud Vlpianum lib. v. Fideicommissorum, Si plures, inquit, heredes sunt instituti, & inter eos is qui fari non potest, sed non ipse rogatus sit seruum manumittere; non oportere intercidere libertatem ob hoc, quod coheredibus suis vendere eum infans non possit. Et exstat quidem S. C. Vitrasianum. Sed & D. Pius Cassio Dextro rescriptis, ita rem explicari, vt partes seruorum, quibus per fideicommissum libertas data est, iusto pretio astimentur; atque ita serui ab his qui rogati sunt, manumittantur. Hi autem qui eos manumiserunt, pretij nomine perinde fratribus & coheredibus suis obligati erunt, atque si ob eam rem ex iudicati causa cum his agi possit. Hæc Vlpianus. quibus verbis arbitror D. Pij rescriptum plene relatum, Vitrasianum non item. in quo à Placentino & Accursio dissentio. Illud crediderim huius S. C. esse, quod paulo ante scriptum erat ab eodem Vlpiano: Si infans sit inter eos qui manumittere debent; Senatus censuit, cum viuis ætas impedierit, vt liberi, libereque sint hi, quibus libertates ex causa fideicommissi præstari oportet. Quanquam fieri potest vt ad Iulianum pertineant, de quo antea scripserat. Item quod postea dicitur: Sed & si quis sine herede vel alio successore decesserit, qui fideicommissam libertatem præstare debebat, adito Prætor libertatem præstandam esse censuit Senatus. Sed & si quis heres se abstinerit, libertati fideicommissæ per S. C. fuluenturum est.

d. l. cum quasi.
in prin.

l. si cum. p. si
quis eo.

d. l. cum quasi.
p. sed & si
quis.

VIVIANVM. De hoc in Numiano dictum est.

VOLESIANVM.

l. ex. S. C. ad
L. Iul. de vi.
priu.

VOLESIANVS lib. vii. Regular. scribitur S. C. Modestino, qui in prebe, coeunt in alienam litern, vt quicquid & condemnacionem rem ipsius redactum fuerit, integros communicatur,

tur, lege Julia de vi priuata tenentur. Hoc S. C. prætermisum à Placentino est.

SINE NOMINE.

Is Senatusconsultis, quorum nomina apud Iureconsultos reperimus, quæ omnia præ diligenter Placentinus collegat; addenda esse existimamus pauca quædam, quorum verba atque sententiam non negligenda esse oportere arbitrati sumus. Et initio refertur ab Vlpiano lib. v. ad editum Senatusconsultum, quod Hadriani temporibus factum est, cuius verba sunt hæc: Pridio idus Martias Q. Iulius Balbus, & P. Iuuentius Celsus, Titus Aufidius Oenus Seuerianus Consules verba fecerunt de his quæ Imp. Cæsar Traianus Parthici filius, D. Neruæ nepos, Hadrianus Aug. Imp. maximusque princeps proposuit quinto nonas Martias, quæ proximæ fuerunt, libello complexus esset, quid fieri placeat: de qua re ita censuerunt. cum ante quam partes caducæ ex bonis rustici fisco peterentur, hi qui se heredes esse existimant, hereditatem distraxerint: placere redactæ ex pretio rerum venditarum pecuniæ vsuras non esse exigendas. Idemque in similibus causis seruandum. Item placere, à quibus hereditas petita fuisset, si aduersus eos iudicatum esset, pretia quæ ad eos rerum ex hereditate venditarum peruenissent, etsi ex ante petitam hereditatem deperissent, deminutæve fuissent, restituere debere. Item eos qui bona inuasisent, cum scirent ad se non pertinere, etiam si ante litem contestatam fecerint quo minus possiderent, perinde condemnandos, quasi possiderent, eos autem qui iustas causas habuissent, quare bona ad se pertinere existimassent, usque eo duntaxat, quo locupletiores ex ea re facti essent. petitam autem fisco hereditatem ex eo tempore existimandum esse, quo primum quisque scierit eam à se pe-

l. lte veniū.
p. præter hęc.
de her. pet.

ti: id est, cum primum aut denuntiatum esset ei, aut litteris vel edicto euocatus esset, censuerunt. Sunt qui

mirentur tres quatuorve Consules (neque enim de numero constat) hoc S. C. relatos. Sed & nullam eorum mentionem fieri in Consulum indice. Dion tamen lib. x lxxi. scribit C. Caesarem Dictatorem Q. Fabio & C. Trebonio Consulatum dedisse, cum ipse se eo magistratu abdicasset, & cum Fabius extremo anni die mortuus esset, Caninium reliquum diei tempus Consulem esse voluisse. In quo duo tum primum noua accide-

runt, ut aliquis sine causa magistratu se abdicaret: item ut quis eodem die & Cos. designatus fuerit, & Consularis. *Post hoc, inquit, tempus pauci in Consulatu totum annum peregerunt; sed pluribus quidam aut mensibus aut diebus varijs ex causis Coss. fuerunt. Sed & hoc tempore vix est, in-*

quit, ut aliquis in Consulatu ultra duas menses sit, cum vero collega mutato. Et in ceteris rebus pari omnes munere funguntur: annorum vero tempora a primis Consulibus numerantur. Idem lib. x lxxi. scribit, L. Martio C. Sabinio Coss. à Triumuiris Octauiano, Antonio, & Lepido constitutos esse octo annorum Consules; neque eos binos, inquit, *per singulos annos, ut antea, designarunt; sed tum primum plures creati sunt.* Namque antea, si

qui suffecti sunt his qui magistratu se abdicabant; ex eorum voluntate Consules fiebant: tunc vero nemo in integrum annum designatus est, sed plures in diuersa tempora. Primi tamen retinebant nomina Consularia; quod hodieque, inquit, *sic. Ceteri licet Consules intra Urbem, & in Italia haberentur, à prouincialibus tamen raro cognoscebantur. Qua de causa minores Consules dicti sunt.* Fuit Dion Seueri Augusti temporib. ut idem lib. xlvi. & lv. scripsit. Itaque ut in Rubiano S. C. dictum est, in illo in-

dice Consulium, quod Haloander quoque notat, eorum nomina reperiuntur, qui initio anni cum magistratum obibant. Cetera, quæ ad hoc S. C. pertinent; apud eundem Vlpianum videnda sunt. Idem Vlpianus lib. xxi. ad Sabinum scribit Senatum censuisse Auio-
l. cetera. in prin. de leg. 1.

la, & Corellius Pansa Coss. Hadriani temporibus. Hoc vero S. C. non tantum ad Urbem, sed ad alias ciuitates pertinere Vlpianus scribit; neque ad ædes tantum, sed ad balinea (ita enim scriptum est) vel aliud quod ædificium, vel porticus sine ædibus, vel tabernas, vel popinas extenditur. Sine ædibus autem hic scribendum est, non in ædibus,

ut vulgo scribitur. De his enim quæ intra ædes sunt, dilucide dictum erat. Ea autem legari prohibentur, quæ non alias præstari possunt, quam ut ædibus detrahantur, vel subducantur, ut marmora, & columnæ. idem & in regulis, & in signis, & ostiis Senatus censuit, sed & in bibliothecis parietibus inhaerentibus, ea denique omnia quæ ibi fuerint perpetua, quam portio ædium, distrahi non possunt. Hac de re multæ constitutiones

lib. xxi. ad Sabinum scribit Senatum censuisse Auio-
p. hoc S. C. e. l.

la, & Corellius Pansa Coss. Hadriani temporibus. Hoc vero S. C. non tantum ad Urbem, sed ad alias ciuitates pertinere Vlpianus scribit; neque ad ædes tantum, sed ad balinea (ita enim scriptum est) vel aliud quod ædificium, vel porticus sine ædibus, vel tabernas, vel popinas extenditur. Sine ædibus autem hic scribendum est, non in ædibus,

ut vulgo scribitur. De his enim quæ intra ædes sunt, dilucide dictum erat. Ea autem legari prohibentur, quæ non alias præstari possunt, quam ut ædibus detrahantur, vel subducantur, ut marmora, & columnæ. idem & in regulis, & in signis, & ostiis Senatus censuit, sed & in bibliothecis parietibus inhaerentibus, ea denique omnia quæ ibi fuerint perpetua, quam portio ædium, distrahi non possunt. Hac de re multæ constitutiones

lib. xxi. ad Sabinum scribit Senatum censuisse Auio-
l. l. C. de ædi. priu.

la, & Corellius Pansa Coss. Hadriani temporibus. Hoc vero S. C. non tantum ad Urbem, sed ad alias ciuitates pertinere Vlpianus scribit; neque ad ædes tantum, sed ad balinea (ita enim scriptum est) vel aliud quod ædificium, vel porticus sine ædibus, vel tabernas, vel popinas extenditur. Sine ædibus autem hic scribendum est, non in ædibus,

ut vulgo scribitur. De his enim quæ intra ædes sunt, dilucide dictum erat. Ea autem legari prohibentur, quæ non alias præstari possunt, quam ut ædibus detrahantur, vel subducantur, ut marmora, & columnæ. idem & in regulis, & in signis, & ostiis Senatus censuit, sed & in bibliothecis parietibus inhaerentibus, ea denique omnia quæ ibi fuerint perpetua, quam portio ædium, distrahi non possunt. Hac de re multæ constitutiones

lib. xxi. ad Sabinum scribit Senatum censuisse Auio-
l. Senatus. de mont. emp.

la, & Corellius Pansa Coss. Hadriani temporibus. Hoc vero S. C. non tantum ad Urbem, sed ad alias ciuitates pertinere Vlpianus scribit; neque ad ædes tantum, sed ad balinea (ita enim scriptum est) vel aliud quod ædificium, vel porticus sine ædibus, vel tabernas, vel popinas extenditur. Sine ædibus autem hic scribendum est, non in ædibus,

natur,

natus, inquit, censuit, ne quis, *quidam*, villamve dirueret, quo plus sibi adquiretur; neve quis negotiandi causa eorum quid emeret, venderetve. pena in eum qui adversus S.C. fecisset, constituta est, ut duplum eius, quanti emisset, in ararium inferre cogere; in eum vero qui prodidisset, ut irrita fieret venditio. Hæc exempli causa Senatusconsulta retulimus. sunt enim alia permulta in nostris Digestorum & Constitutionum voluminibus relata. De aqueductibus vero referuntur apud Frontinum lib. 1. Senatusconsulta sex, quæ infra scripta sunt. Quod Q. Ælius Tubero,

l. 1. D. de fugi.
l. 2. de alea. l.
palam. p. Sen-
atus. de ritu
nupt. l. 1. C. de
int. mat. l. Di-
uo. qui man.
non possunt.

P. Fabius Maximus Coss. verba fecerunt, de iis qui curatores aquarum publicarum ex S.C. à Cæsare Aug. nominati essent, ordinandis: D. E. R. Q. F. P. D. E. R. I. C. Placere huic ordini, eos qui aquis publicis præessent, cum eius rei causa extra urbem essent, lictores binos, & servos publicos ternos, architectos singulos, & scribas, & librarios, accensos præbnefque totidem habere, quot habent ij, per quos frumentum plebei datur. Cum autem in vrbe eius rei causa aliquid agerent, ceteris apparitoribus iisdem, præterquam licitoribus. Vtique quibus apparitoribus ex hoc S.C. curatoribus aquarum uti liceret eos, diebus x. proximis quibus S.C. factum esset, ad ærarium deferrentur: quique ita delati essent, iis prætores ærarij mercedem cibaria quanta præfecti frumento danda, dare, deferreque solent, annua darent & attribuerent, iisque eas pecunias sine fraude suas facere liceret. Vtique tabulas, chartas, ceteraque quæ eius curationis causa opus esset, iis curatoribus præbenda Q. Ælius, P. Fabius Coss. ambo, alterue, si eis videbitur, adhibitis prætoribus qui ærario præsint & præbenda locent. Hoc S.C. factum est Augusti temporibus cum M. Agrippa qui curam aquarum gesserat, defunctus esset, & Augustus Messalam Corvinum curatorem ex S.C. constituisset, Q. Tuberonem & P. Fabio iterum Coss. Sed quod de licitoribus & ceteris apparitoribus dictum est, id negligentia curatorum omissum esse Frontinus scribit. Eisdem Coss. hoc quoque S.C. factum est. Quod V. F. Consules de numero publicorum salientium, qui

al. Eiusdem.

in vrbe essent, intraque ædificia vrbi coniuncta, quos M. Agrippa fecisset: Q. F. P. D. E. R. I. C. Neque augeri placere nec minui numerum publicorum salientium, quos nunc esse retulerunt ij, quibus negotium à Senatu est imperatum, vt inspicerent aquas publicas, inirentque numerum salientium publicorum. itemque placere curatores aquarum, quos S. C. Cæsar Aug. ex Senatus auctoritate nominauit, dare operam, vt salientes publici quam assiduissime interdii & noctu aquam in vsum populi fuaderent. Eorundem Consulum est tertium Senatusconsultum, cuius verba infra scripsimus. **Quod Q. Ælius Tubero, Q. Fabius Max. Coss. v. F.** quosdam priuatos ex riuis publicis aquam ducere: Q. D. B. R. F. P. D. E. R. V. I. C. (His autem notis significatur, Quid de ea re fieri placeret, de ea re vniuersi ita censuerunt.) Ne cui priuato aquam ducere ex riuis publicis liceret: vtique omnes ij quibus aquę ducendę ius esset datum, ex castellis ducerent: animaduuerterentque curatores aquarum quibus locis intra, extraque urbem apte castella priuati facere possent, ex quibus aquam ducerent quam ex castello communem accepissent à curatoribus aquarum, ne qui eorum, quibus aqua daretur publica, ius esset intra quinquaginta pedes eius castelli, ex quo aquam ducerent, laxiorem fistulam subicere quam quinariam, *Quę quinariā fistula sit idem Frontinus lib. 1. scribit.* Namque ait aquarum modulos aut ad vnciarum, aut ad digitorum mensuram esse institutos. *Digitus xvi. pars pedis, vncia xli. Digitus alius quadratus est, alius rotundus. Inuentus postea alius modulus est, quam quinariam fistulam appellant, propterea quod eius diameter quinque quadrantum sit.* Aliud S. C. eodem tempore scriptum est in hæc verba: **Quod Q. Ælius Tubero, P. Fabius Max. Coss. v. F.** constitui oportere. Quo iure extra intraque urbem ducerent aquas ij quibus attributę essent: Q. D. E. R. F. P. D. E. R. I. C. Vti iis quoque maneret attributio

butio aquarum, exceptis quę in vsum balnearum essent datę, aut augusti nomine, quoad iidem domini possiderent id solum in quo accepissent aquā. *Quintum S. C. his verbis factum est: Quod Q. Ælius Tubero, P. Fabius Max. Coss. V. F. de riuus specubus fornicibusque Iulię Martię, Appię, Tepulę, anionis reficiendis. Q. D. E. R. F. P. D. E. R. I. C. vt cum ij riuus, fornices, quos Augustus Cęsar se refecturum impensa sua pollicitus senatui est, reficerentur. Ex agris priuatorum terram, limum, lapidem, testam, harenam, ligna, ceteraque quibus ad eam rem opus esset, vnde quęque earum proxime sine iniuria priuatorum tolli, sumi, portari possint, viri boni arbitrato æstimata darentur, tollerentur, sumerentur, exportarentur, & eas res omnes exportandas, earumque rerum reficiendarum causa, quotiens opus esset, per agros priuatorum sine iniuria eorum itinera, actus paterent, darentur. Denique eodem tempore Senatus censuit: Quod Q. Ælius Tubero, P. Fabius Max. V. F. aquarum quę in urbem venirent, itinera occupari monumentis, & ædificiis, & arboribus conferi. Q. F. P. D. E. R. I. C. cum ad reficiendos riuos, specusque per quę & opera publica corrumpuntur, placere circa fontes, & fornices, & muros vtraque ex parte vacuos centenos quinos denos pedes patere, & circa riuos, qui sub terra essent, & specus intra urbē & extra urbē continētia ædificia, vtraque ex parte quinos pedes vacuos relinqui, ita vt neque monumentum in iis locis, neque ædificiū post hoc tēpus ponere, neque conferere arbores liceret. si quę nunc essent arbores intra id spatium, extirparentur, præter quam si quę villę continentes, & incluse ædificiis essent. si quis aduersus ea commiserit, in singulas res in dena mi-*

I. i. l. omnis.
C. de aqua-
duct. lib. ii.

cap. 7.

lia damnas esset, ex quibus pars dimidia præmium accusatori daretur, cuius opera maxime conuictus esset, qui aduersus hoc S. C. commisisset, pars altera dimidia in ærarium redigeretur, deque ea re iudicarent, cognoscerentque curatores aquarum. Exstant hodie lib. ix. Constitut. Iustiniani, & x v. Theodosij pleræque constitutiones, quib. de aquæ ductib. satis superque sancitur. In quib. duæ sunt Constantini & Theodosij, quar. altera dicitur, vt hi, per quor. prædia aquæ ductus cōmeat, dextra leuaque formar. x v. pedib. intermissis arbores habeant; altera, vt fulci publicar. aquar. nullis intra decem pedes arborib. coartentur. sed ex vtroque latere decem pedale spaciū integrum seruetur. Alias leges quæ de eadem re latæ sunt, in Quinctia retulimus. Addam ad extremū Senatus auctoritates, quæ in epistolis Cælij ad Ciceronem reperiuntur. Nam licet permulta Senatusconsultor. verba retulerimus, tamen aliquid amplius in eis addi solere ex his auctoritatib. cognoscimus. Auctoritates autē Senatus appellabantur, vt Dion lib. lv. scribit, quæ Senatus decreuerat minus frequēs, quā vt legitimus Senator. numerus adfuisse diceretur; itē si non loco, aut die legitimo Senatus haberetur; sed & si intercessum esset, aut si quid aliud accidisset, quo minus iustum S. C. fieret & qualecumque esset quod decerneretur, si id literis mādari placeret, Senatus auctoritas dicebatur. Quod si postea id ipsum Senatus sine vllō impedimento censuisset, S. C. dicebatur. Senatus vero haberi poterat per Dictatorē, Consules, Prætores, Tribunos ple. Interregē, Præfectū Vrbi, vt Varro apud Gelliū li. xiv. scribit. Sed & extraordinario iure per Militares Tribunos, qui pro Cōsulib. aliquādo fuerūt, item Decemuiros, qui legū constituendæ. causā creati sunt, & Triumuiros Reip. constituendæ. Intercedendi ius eisdem fuisse. Loca vero per Augures constitui oportuisse, quæ templa appellaretur. Templa autem non omnes ædes sacras fuisse, sed inaugurato cōsecratas. Eaque de causa curiam Hostiliam, Pompeiam, & Iuliam templa facta esse. Ædem vero Vestæ templum non fuisse. Ante exortum aut post occasum solem non iustum S. C. fieri. Varronem quoque scripsisse Gellius refert, quib. dieb. haberi Senatum ius non esset immolārēque hostiam prius, auspiciarique debere qui senatum habiturus esset. De reb. diuinis prius quam de humanis esse referendū. Addit quædam alia de rogandis sententiis, & S. C. per discessionē faciendū. De legitimis S. C. faciēdi dieb. Suetonius scribit ita Augustum constituisse, vt ne plus quā bis in mense legitimus Senatus ageretur kalendis & Idibus; neve Septēbri, Octobrig. mense vllōs adesse alios, necesse esset, quā sorte ductos. Hac de causa lege Regia Imperatori cōcedebatur, vt ei Senatum habere, relationē facere, remittere, Senatusconsulta per relationem discessionemque facere liceret. vtque cum ex voluntate, autoritateve, iussū, mandatuve eius, præsentēve eo Senatus haberetur, omnium rerū perinde haberetur, seruaretur, ac si è lege Senatus edictus esset habereturq. Ex quo fortasse emanauit, vt auctoritas Principis decretū appellaretur, de quo alias. Sed ad Cælianas auctoritates veniamus, quas de prouinciis Consularib. factas esse

esse ante initia bellorum ciuiliū constat. *Sape*, inquit *Cælius*, *reuelata, & graniter acta, & plane perspecta Cn. Pompeij voluntate, in eam partem, ut eum decedere* (Cæsarem autem significat) *post kalendas Martias placeret, S. C. quod tibi misi, factum est, auctoritatesque perscriptæ.* lib. 8. epist. 7.

S. C. auctoritas L. V. (hoc est, ni fallor, Senatuscōsulti auctoritas lecta vniuersis) pridie Kal. Octobres in æde Appollinis scribendo adfuerunt L. Domitius Cn. F. Ahenobarbus, Q. Metellus Q. F. Pius Scipio, L. Villius L. F. Pontina Annalis, C. Septimius T. F. Quirina, C. Luceius C. F. Pupinia Hirrus, C. Scribonius C. F. Pup. Curio, L. Ateius L. F. Anienſi Capito, M. Oppius M. F. Terētina. Hæc ita scribenda esse Tribuum nominibus cognominum loco additis doctis quibusdam viris placuit. Etenim Pontina, Quirina, Pupinia, Anienſis, & Terentina Tribus fuerunt. Quod M. Marcellus Cos.

V. F. de prouinciis consularibus D. E. R. I. C. vti L. Paulus, C. Marcellus Coss. cum magistratum inissent ad Kal. Martias, quæ in ipso magistratu futuræ essent, de cōsularibus prouinciis ad senatum referret, neve quid prius ex ante diem Kal. Martij ad Senatū referrent, neve quid cōiunctim de ea re referretur à Coss. utique eius rei causa per dies comitiales senatum haberent, S. Q. C. facerent: & cum de ea re ad senatum referretur à Coss. eorum qui in C C C. iudiciis essent sex adducere liceret. si quid de ea re ad populum plebemve referri opus esset, vti Seru. Sulpicius, M. Marcellus Coss. prætores, Tribuni Q. Pl. quibus eorum videretur, ad populum plebemve referrent. Huic auctoritati neminem intercessisse scriptum est, ceteris quæ sequuntur, intercessio adscripta fuit: in quibus nominatim cau-

tor est, *voſi antorcessum à quoquam esset, auctoritas perscriberetur.*

S. C. A. Pr. Kal. Octob. in æde Apollinis scribendo adfuerunt, L. Domitius Cn. F. Ahenobarbus, Q. Metellus Q. F. Pius Scipio, L. Villius L. F. Pon. Annalis, C. Septimius T. F. Quirina, C. Scribonius C. F. P. Curio, L. Ateius L. F. An. Capito, M. Oppius M. F. Te-

rentina. Quod M. Marcellus Consul V. F. De prouinciis: D. E. R. I. C. Senatum existimare neminē eorum qui potestatem habent intercedendi, impediendi, moram adferre oportere, quominus de R. P. Quamprimum ad Senatū referri, S. Q. C. Fieri possit. qui impedierit, eum Senatum existimare contra R. P. fecisse si quis huic S. C. intercesserit, Senatui placere auctoritatem perscribi, & de ea re ad Senatū, Populumq. referri. *Huic S. C. intercessit C. Calius, † L. Vicinius, al Licianus, vel Asinius, P. Cornelius, C. Vibius Pansa.* Item Senatui placere auctoritatem perscribi de militibus, qui in exercitu C. Cæsaris sunt, qui eorum stipendia emerita, causas, quibus de causis missi fieri debeant, habeant, ad hunc ordinem referri, ut eorum ratio habeatur, causęque cognoscantur. si quis huic S. C. intercesserit, Senatui placere auctoritatem perscribi, & de ea re ad S. P. Q. referri. *Huic S. C. intercessit C. Calius, C. Pansa Tribuni plebis.* Itemque Senatui placere, in Ciliciā prouinciam, & in octo reliquis prouinciis, quas Prætorij pro Prætore optinerent, eos qui Prætores fuerunt, neque in prouincia cum imperio fuerunt, quos eorum ex S. C. cum imperio in prouincias pro Prætore mitti oporteret, eos sortito in prouincias mitti placere. si ex eo numero, quos S. C. in prouincias ire oporteret, ad numerum non essent, qui in eas prouincias proficiscerentur: tum uti quodque collegium primum prætorum fuisset, neq; in prouincias profecti essent, ita sorte in prouincias proficiscerentur, si ad numerum ij nō essent, tum deinceps proximi cuiusque collegij, qui prætores fuissent, neque in prouincias profecti essent, in sortem coniceretur, quoad is numerus effectus esset, quem ad numerum in prouincias mitti oporteret. si quis

huic

huic S. C. intercessisset, auctoritas perscriberetur.

Huic S. C. intercessit C. Caelius, C. Pansa Tribuni Plebis. Iam igitur his exemplis constat, quo pacto auctoritas à S. C. differret. Sed & illud animaduerti potest, in utroque Senatusconsultorum genere Senatorum nomina adscribi. Ex quibus omnibus illud intelligitur, quod initio libri III. de Oratore M. Cicero scribit, sententiam L. Crassi, quam aduersus Philippum Cos. dixerat, quamque Senatus frequens fuerat secutus, ab eo ornatissimis & grauissimis verbis fuisse dictam, & eundem, id quod in auctoritatibus perscriptis exstat, scribendo adfuisse. Et lib. I. epistolarum ad Lentulum: De his, inquit, rebus pridie quam hæc scripsi, Senatus auctoritas grauisima intercesserat, cui cum Cato, & Caninius intercessissent; tamē est perscripta. eam ad te missam esse arbitror. Et alio loco: Quoniam S. C. nullum exstat quo reductio Regis Alexandrini tibi adempta sit, eaque quæ de ea scripta est auctoritas, cui scis intercessum esse, ut nequis omnino Regem reduceret, tantam vim habet, ut magis iratorum hominum studium, quam constantis Senatus consilium esse videatur. Quod si quis testimonia requirat Senatusconsultorum in quibus scribendis interfuisse Senatores dicantur, vel vnum eiusdem Ciceronis satis erit cognoscere ex epistola quadam ad M. Catonem. Ea enim epistola Catoni gratias agit, quod scribendo S. C. de eius supplicatione adfuisse. De sententia verò in Senatu dicenda quæ S. C. verbis

Epist. 2.

Epist. 7.

conciperetur, Philippicarum libri
multa nobis exempla
demonstrant.

• F I N I S.

P. liij

FVLVI. VRSINI

NOTÆ

AD. LEGES. ET. SENATVS CON-

SVLTÆ. QVÆ. IN VETERIB.

cum lapidum ærisq. tum. scripto-
rum monumentis re-
periuntur.

AD. LEGES. ROMVLI.

ET TATII.

NTEQVAM his legum fragmentis ea quæ vel tem-
poris iniuria, vel hominum inscitia detraxit orna-
menta restituere aggrediamur, erunt à nobis om-
nes antiquitatis studiosi admonendi, nos in his
perpolliendis reliquiis nihil prorsus immutasse,
quod non auctoribus antiquis scriptoribus, veteri-
busque inscriptionum monumentis plane licuerit.
Antiquæ porro inscriptiones, quas in æneis incisas tabellis vel lapideis
ipsa nobis vetustas de multis reliquas fecit, qua potuimus diligentia, in
hoc libello representandas curauimus: e quibus, qui volet, illorum tem-
porum archaismum petere nullo negotio poterit. Scriptorum autem
nomina, quibus vsi sumus, ne singulis locis singula testimonia sæpius
repetita fastidium legentibus afferant, hic prænotauimus, ibi tantum il-
la rursus prolaturi, vbi locus necessario postulabit. Sunt autem hi. M.
Cicero in libris de Oratore. M. Varro in libris de Lingua Latina. Quin-
tilianus lib. i. cap. xi. Sex Pompeius, Agellius, Macrobius, Terentius
Scaurus, Marius Victorinus, & Velius Longus de orthographia. Pri-
scianus lib. i. cap. x. & xiii. Placidus in Glossis. Ab his enim didicimus
antiquissimam illam scribendi consuetudinem, quæ in his legum, Sena-
tusconsultorumque fragmentis passim nobis obuia erit.

SEI. NVRVSVS... PLORASIT. SACRA. DEI VBI. PARENTOM. EST OD.
Ex legibus Romuli regis, & Tatij hoc tantum reperitur fragmentum,
quod exstat apud Festum in verbo Plorare, sed mancum luxatumque.

Ver-

Verbum PLORASIT, quod in mutilato exemplari deest, quia necessario requiritur, de nostro adiecimus. adducit enim Festus hanc legem, ut eo exemplo confirmet antiquissimos Romanos verbo plorare nulla adiecta præpositione pro IMPLORARE vſos fuisse.

A D. L E G E S. N V M Æ.

P O M P I L I.

ET. QUID. HORVM. FVIT. VNVM. IOVDICEL. ARBITROVE. REOVE. DIES. DIFFENSOS. ESTOD. Numæ Pompilij regis legum hoc fragmentum adducit Festus in verbo Reus, quo nomine cum ex auctoritate Aelij Galli docet & actorem significari, & eum, cum quo agitur, citat hanc legem, quæ secunda erat in secunda tabula incisa. *At, inquit, Ateius Capito in eadem quidem opinione est; sed exemplo adiuvat opinionem.* Numæ in secunda tabula secunda lege, in qua scriptum est: SI QUID HORVM. FVIT, &c. Cum autem in veteri exemplari ita plane uti edidimus, scriptum reperiatur; nos quo modo scribi debere coniiciamus, subiungemus. Vocem enim VNVM, in VITIUM existimamus mutandam; quod verbum videtur hic pro morbo fontico positum esse; & pro QUID, scribimus, QVOI: ut totus locus ita legatur. SEI. QVOI. HORVM. FVAT. VITIOM. IOVDICEL. ARBITROVE. REOVE. DIES. DIFFENSOS. ESTOD. Ita plane habetur in XII. Ta. SEI. IN. IOVS. VOCATO. MORBOS AEVITASVE. VITIOM. ESCIT. Arbitramur autem hanc Numæ legem à Decemviris, ut multas alias, in XII. postea translatam esse, ut vel ex hoc Vlpiani loco, qui est in libro LXXIV. ad Edictum, intelligi maxime potest. *Lex, inquit, XII. Tabularum, si index vel alteruter ex litigatoribus morbo fontico impediatur, iubet diem iudicii esse diffusum, &c.* quæ verba satis aperte indicant Decemviros hanc legem pæne ad verbum in XII. retulisse, & vocem VITIUM, morbum fonticum interpretatos esse. Scio alios apud Festum pro NVMA emendare NAM; & hanc legem ex ipsis XII. Tabulis descriptam existimare, sed cum in archetypo exemplari, NVMA, diserte scriptum sit, nos nihil mutamus. DIFFENSVS, scriptura est veteris exemplaris: notum autem quid sit DIFFINDERE. DIEM. PRO HORVM, scripsimus HOROM. ut in columna Duilij OLOROM, pro ILLORVM, ex antiqua consuetudine mutuandi V, in O.

Quoius auspicio. clase. procincta. opeima spolia.

Capiumtor. iouei. fedetrio. bouem. cedito.

Quei. cepet. æris. CCC. darier. oporteto.

Secunda spolia. in. du. matris. asam. en. do. campo.

Suoue. taurilia. vtra. volet. cedito.

Quei. cepet. æris. CC. darier. oporteto.

Quoius auspicio. clase. procincta. opeima spolia.

Tertia.spolia.Iano.Quirino.agnom.marē.cædito.

Quei.cepēt.æris.C.darier.oporteto

Quoius.auspicio.capta.dis.piacolom.dato.

Festus in Opima. *Ad adem, inquit, Iouis Feretrj poni, testimonio esse libros Pōtiscū, in quib. sit. Pro primis spolijs boues, pro secūdis, Soli tanvilib. pro tertijs, agno publice fieri debere. esse etiā Pōpeli regis legē opimorū spoliōrū talē.*

cuius. auspicio. classe. procincta. opima. spolia. capiuntur. oui. Feretrio. dari. oporteat. & boue. cedito. qui cepit. æris. CC. secunda. spolia. in capto. solitaria. vtra. volet. cedito. tertia. spolia. Iano. Quirino. agnum. marem. cedito. C. qui cepit. ex ære. dato. Sed cum legis huius verba corrupta nimis mutilataque in eis schedis habeantur, quæ ex archetypo exemplari, quod hodie non existat, à viro antiquitatis, ut videtur, studiose, centum ab hinc annis vidimus descripta; nos Plutarchi in Marcello auctoritatem sequuti, CC in CCC in primo legis membro mutauimus; quòd is in commentariis, ut puto, Pontificum, dicat se scriptum inuenisse, fieri à Numa Pompilio mentionem primorum optimorum spoliiorum, secundorum, & tertiorum, ac præscribere, prima capta ut Ioui Feretrio consecrentur, Marti altera, tertia Quirino; primumque sit primis asses trecenti, secundis ducenti, tertiis centum. Plutarchi Græca verba sunt hæc. Ταῖς σπύλαια, σπόλια μὲν κοινὰς ἰδίως δ' ἐπιμασσεύει καλοῦσι. Καί τις φασὶν ὅτι τοῖς ὑπομημίμασι Νούμῳ Πομπήλιον καὶ πρώτων ὀπίμων, καὶ δευτέρων, καὶ τρίτῃ μηχανισίῳ τὰ μὲν πρῶτα λαφύρειν, καὶ περὶ τριῶν διὰ καλόν τε καθιερωῖ. Τὰ δεύτερα δ' ἐπ' αὐτοῖς. Τὰ δ' τρίτα καὶ νεώτερά, καὶ λαμβάνειν γέρας ἀσπείρου. Τὴν πρώτην. Τὴν δευτέραν δ'. Τὴν τρίτην δ'. Itaque huius loci auctoritate in secundo membro addidimus, QVÆI. CEPET. AÆRIS. CC. DARI ER. OPORTETO. Postrema verba, QVQIVS. AVSPICIO CAPTA. &c. restitutum ex iis schedis, quas supra notinauimus, cum in editionibus vulgatis defuit: & PIA COLOM scripsimus ex Mario Victorino: CAPEIT autem ex columna Duilij, pro CAPEKIT, ut volet pro VOLVERIT. item FEDETRIO, ut MEDIDIEM in XII Tabulis pro MERIDIEM, ex antiqua illorum temporum consuetudine scribendi.

Sei. quis. hominē. leberom. sciens. dolo. M. mortei.
dueit. paricida. est. od. sei. im. inprudēs. sc. dolo. malo.
occisit. pro. kapite. occisei. &. nateis. eius. en. dō. cō-
tione. arietē. sobicito. Huius legis primū membrū adducit Fe-
stus in verbo Parici. *Nam paricida, inquit, non est; sed qui parentem occi-*
disset, dicebatur, sed qualemcumq; hominē. id autem fuisse indicat lex Numę
Populi regis his composita verbis. SEI QVIS, &c. Sed hæc habetur in legib.
Ant. Aug. Vltimū mēbrum addidimus ex fragmento Serriano, quod
citant docti viri. nec dubium est quin ad eandem legem respexerit Ser-
uius

uius in illo versu Georg. *Aries sit candidus ipse. Bene enim* (inquit) *addidit IPSE, quasi qui ut dominus gregis est: aut qui ante pro domino capital dari consueuerat. nam apud maiores homicidij pœnam noxiis arietis damno luebat: quod in Regum legibus legitur. &c.* In vulgatis editionibus monstra quædam verborum sunt, DAMNO CAPITALI, pro eo quod est in vetustissimis, DOMINO CAPITALI. Subicere arietem quid sit, docet Festus cum inquit: *Subicere in libro xv. iuris Pontificij. Antistius esse ait dare arietem, qui pro se agatur, cadatur, &c. & alibi. Subici aries dicitur, qui agitur ut cadatur: quod fit, ut ait Cincius in libro de officio iuriconsulti, exemplo Atheniensium, apud quos expiandi gratia aries inigitur ab eo, qui scelus commisit, pœna pendende loco.* HOMINEM scripsimus, cum tamen HEMONEM dixisse antiquissimos Romanos dicat Festus in Hemona & Ennius confirmet illo versu: *Vulturis in siluis miserum mandebat hemonem.* Priscianus lib. i. cap. xij. HVMINEM veteres protulisse scribit.

Sei. hominem. folminis. occisit. im. fopera. genua. nei. tolito. sei. folmine. occeifos. escit. ei. iousta. nulla. fieri oportet. Festus, *Occisum, inquit, à necato distingui quidam putant, quod alterum à cadendo, atque istu fieri dicant, alterum sine istu. Itaque in Numa Pompili regis legibus scriptum esse, SEI. HOMINEM. & FOLMINIS nominandi casus est.*

Pelex. asam. Iunonis. nei. tagito. sei. tagit.

Iunoni. Crinebos. demiseis. acnom. feminam. cedito. Adducit hanc legem Festus in Pellices, & Agellius lib. iv. ca. ii. Nos ASAM pro ARAM ex antiqua consuetudine scripsimus. qua TAGIT etiam pro TANGIT Pacuuium dixisse idem Festus docet, cum inquit: TAGIT. *Pacuuius in Teutro: Ut ego si quidquam me tagit. & TAGAM. Idem in Hermione: Aut non cernam nisi tagam. hinc in ancis legum tabulis, ATTIGAT, & ATTIGERET. Placidus in Glossis: Hasenam dicebant antiqui pro harenam, ut ASAS quas nos ARAS, & LASES quos nos LARES dicimus.*

Sei. quis. terminom. exarasit. ipsos. boueisque sacrei sunt. Festus adducit hanc legem, quam nos existimamus in hæc verba, aut non multum ab his dissimilia conceptam fuisse. *Termino, inquit, sacrificabant, quod in eius tutela fines agrorum esse putabant. Denique Numa Pompilius statuit eum, qui Terminum exarasset, & ipsum & boues sacros esse.*

Sei. quis. aliuta. faxsit. ipso. Iouei. sacer. est. od. Habetur hoc sanctionis fragmentum in legibus Antonij Augustini, descriptum, ex epistola Festi, in qua IPSVS pro IPSOS. in antiquioribus libris scriptum est, quo modo nos edidimus.

Pisces. quei. squamosi. non. sient. nei. poluceto.

Squamosos. omneis. præter. scarom. poluceto.

Plinius lib. xxxi. cap. i. *Pisces marinos in usu fuisse protinus condita Ro-*

ma, auctor est Cassius Hemina, cuius verba de ea re hic subiiciam. Numma constituit ut pisces, qui squamosi non essent, ni polluerent patrimonium, commentus ut conuiuia publica & priuata, ceneque ad puluinaria facilius compararentur, ni qui ad polluctum emerent, pretio minus parcerant, eaque premercarentur.

Sarpta. vinia. nei. fiet. ex. ead. vinom. dis. leibarier. nefas. est. od. Exstat hæc lex apud Plinium lib. xiv. cap. xii. sed pro SARPTA, scriptum est PVTATA. quod puto glossema esse verbi SARPTA. Festus autem hanc legem fortasse intellexit, cum scribit: *Sparta vinea, putata, id est pura facta. Sarpere enim antiqui pro purgare ponebant.* Eodem verbo vsi sunt Decemviri in xii. Tab. QUANDOQUE SARPTA, &c. Plinij verba sunt hæc: *Eadem lege lex imputata vite libari vina dijs nefas statuit, ratione cogitata, ut putare cogerentur aratores & pigri circa pericula arbusli.*

Vino. rogon. nei. respersito. Plinius lib. xiv. cap. xii. citat hoc legis fragmentum, & Festus item, cum scribit: *Respersum vinum significat apud antiquos, quia in sacris Nouendialibus vino mortui sepulcrum spargebatur.* Sed in epitoma manuscripta RESPARSVM habetur, pro RESPERSVM, ut fortasse hic RESPARCITO scribendum sit. Sed obstat Cicero in lib. i. de Legibus, qui ad hanc legem respiciens ita scribit. NE. SVMPVOSA. RESPERSIO. FIERET. Plinij verba sunt hæc. *Numæ regis Postumia lex est, VINO. ROGVM. NE. SPARGITO. quod subimixisse illum propter inopiam rei nemo dubitat.*

AD. LEGES. SERVI. TVLII.

 Ei. puer. parentem. verberit. ast. ole. plorasit. puer. deiueis. parentom. facer. est. od. Ser. Tullii legis fragmentum adducit Festus in verbo plorare. VERBERIT autem eadem forma dictum est, qua VINDICIT in xi. Tab. & LAVIT apud Nonium. OLE pro OLLE, & PLORASIT pro PLORASIT antiquiores dicebant ex consuetudine non geminandi mutas, semiuocales & consonantes, ut ait idem Festus in Solitaurilia. Positum est autem PLORASIT pro CLAMARIT, siue pro IMPLORARIT, ut in xii. Tab. ENDOQUE PLORATO. Verbum ESTOD scriptura est archetypice-exemplaris, cui similis illa columnæ Duilij, ALTOD. MARID. de qua ita Quintilianus lib. i. cap. xiii. *Latinis veteribus D plurimis in verbis in vltima adiecta est, quod manifestum est etiam ex columna rostrata, quæ est Duilio in Foro posita.*

AD. LEGEM. TRIBVNICIAM.

PRIMA M.

 Ei. quis. aliuta. faxsit. cum. pecunia. familiaq. facer. est. od. sei. quis. im. occisit. paricida. nec. est. od.

estod. Festus in verbo Sacer, adducit hanc legis Tribunicie primæ sanctionem, cum inquit: *At homo sacer is est, quem populus indicauit ob maleficium, neque fas est eum immolari, sed qui occidit, parricidij non damnatur; nam lege Tribunicia prima cauetur, si quis eum, qui eo plebiscito sacer est, occiderit, parricida ne sit.* Primum membrum huius sanctionis habetur apud Dionysium, cuius verba sunt hæc. *Εὐνὴ τις τῶ ἀπογορευθῶν τὴ νόμον, ἡ δὲ γὰρ ἵσως ἐστὶν, καὶ τὸ ἄλλοτε αὐτὸς ἡμῶντος ἱσθῆναι, καὶ ὁ κτείνας τινὰ τῶ τούτῳ ἀπογορευθῶν, πόρνη καὶ ἀπορὸς ἐστὶν.*

AD. LEGES. XII. TABULARVM.

DE. IVRE. PRIVATO.

Ei. in. ious. vocat. nei. eat. statim.

encapito. antestariet.

Sei. caluitor. pedemve. struit. manom. endo. iacito. sei. in. ious. vocato. morbos. æ-

uitaſve. vitium. eſcit. quei. in. ious. vocaſit. iumen-
tom. dato. sei. nolet. arceram. nei. ſternito.

Huius fragmenti primum membrum adducit Porphyrio Horatij interpres: secundum Sex. Pompeius in verbo Struere: tertium Agellius li. x. cap. 1. Nos diuerſis locis diſtracta in vnum coniunximus, & vt legi debere exiſtimamus, protuliſmus. Nam Porphyriionis vulgatæ editiones adeo corruptæ ſunt, vt quid ſibi velint, docti viri fateantur ſe nescire. Quidam libris emendationibus uſi, ad veram XII. Tab. lectionem propius quidem acceſſerunt, ſed non plane ſunt aſſequuti. Nam alij ex antiqua codicum ſcriptura, quæ eſt: *SI. IN. IVS. VOCATIONI. TESTAMINI. I. GITVR.* ſic emendare conati ſunt: *SI. IN. IVS. VOCAT. NIEAT. MANVM. INICIT Ø.* Sed hæc emendatio aliqua ex parte vera non eſt: nam iniectio manus, niſi poſt anteaſtationem à lege non dabatur: & qui petebat, priuſquam manus ei, vnde petebatur, iniiceret, anteaſtari iubebatur, ne videretur iniuriam facere. præterea *ENDOIA CITO*, vt tunc loquebantur, Decemviri ſcripſiſſent, non *INICITO*: neque vocis *MANVM*, apparent in noſtris exemplaribus aliqua veſtigia; vt credendum facile ſit, luxata eſſe hæc verba, & quæ ſequentis membri ſint, in primum irrepiſſe. Alij locum Ciceroniſ ex lib. ii. de legib. ſequuti, poſt verba, *SI. IN. IVS. VOCET.* addunt: *ATQ. EAT.* & ita interpretantur, vt *ATQ. pro STATIM.* poſitum eſſe dicant. in quo certe non falluntur: habent enim auctorem Agellum, qui lib. x. cap. vii. docet, *ATQ.* particulam *pro STATIM* uſurpari ſolitam: ſed falli ſunt in eo, quo Ciceroniani exemplaris corruptam ſcripturam ſequuti, exiſtimarunt. *ATQ. EAT.* verba eſſe XII. Tab. cum ipſius Ciceroniſ ſint, apud quem in emendationibus libris ita legitur hic locus, & ita poſtulat ſenſus, vt legatur: *A paruis enim, Quincte, diſtinctus, SI. IN. IVS. VOCAT, atque cuiſmodi alias, leges nominare, &c. Diſcebat tam pueri leges XII. Tabularum tamquam carmen neceſſarium, & vt etiam nunc, veteres iureconſulti ex primis verbis leges notabāt ſic: L. SI. IN. IVS. VOCAT: Aduerbiū *STATIM*, neceſſario requiritur:*

nam Agellius ait, iubere legem, eum qui in ius vocatus esset, nulla interposita mora vocantem sequi. & in Rhetoricis ad Herennium habemus: Lege ius est id quod populi iussu sancitum est: quod genus, ut in ius eas, cum voceris. Præterea in Porphyrii exemplari omnium vetustissimo eius vocis vestigium perspicue apparet, cum ita plane habeat: SI. IN. IVS. VOCATIONI. ANTESTAMINI. ut videatur scriptum fuisse: SEI. IN. IOVS. VOCAT. NEI. EAT. STATIM. Cum autem ENCAPITO. ANTESTARIER. sit INCIPITO. TESTEM. FACERE, liber huic loco Plautinus versus ex Persa subiungere, in quibus antestatio huiusmodi descripta est. *Age, ambula in ius leno. D. Quid me in ius vocas? S. Illic dicam apud Prætorem. Sed ego in ius voco. D. Nonne antestaris? S. Tu ne ego causa carnifex cuiquam mortali libero aures atteram?* Ad hanc autem legem alluisse videtur Lucilius in illo versu libri XVII. Sattyarum, quem adducit Nonius in Caluitur *Si non is, capito*, inquit, en. &: *Si caluitur ergo, endo manum*. Sic enim puto legi debere, cum postrema verba in vulgatis libris sint mendosa. Secundum membrum huius legis protulimus iisdem verbis, quibus à Sex. Pompeio refertur in verbo Struere. *At inquit, in XII. quod est, SI. CALVITVR. PEDEMVE. STRVIT. MANVM. ENDO. IACITO: alij putant significare retrorsus ire, alij in aliam partem, alij fugere, alij gradum augere, alij minnere, ac vix pedem pedi præfert, otiose it, remoratur. & alibi: PEDEM, inquit, STRVIT in XII. significat fugit, ut ait Ser. Sulpicius.* Huc pertinent verba illa, quæ scribit Caius ad legem XII. Tabularum. SI. CALVITVR. ET. MORETVR. ET. FRVSTRETVR, sed verba, ET. MORETVR. ET. FRVSTRETVR, glossemata sunt verbi CALVITVR; legendumque SI. CALVITVR. ID. EST. MORETVR. ET. FRVSTRETVR. & C. CALVITOR autem archaismus est, ut NANCITOR. In tertio legis membro verbum ESCIT reposuimus ex vetustissimo exemplari. nam pro eo alij habent EXTITIT. alij ESSET. Sed ESCIT. vera lectio est; eaque vsi sunt cum sæpius Decemviri apud Festum: AST. EI. CVSTOS. NEC. ESCIT: tum Ennius illo versu: *Dum quidem vnus homo Roma superescit.* & Lucretius: *Ergo inter rerum summam, minimamque quid escit?* Vide Festum in Escit, Obescit, Superescit; quæ docet posita esse pro erit, oberit, supererit. VOCATO, & VOCASIT, siue VOCAVIT, lectio est veterum librorum. Reliqua quæ ad huius legis intelligentiam pertinent, ita diligenter collegit Ant. Augustinus, ut supersedendum sit aliorum scriptorum recitandis testimoniis, hoc vno excepto, quod citat Nonius, sed male, sub nomine Varonis, cum XII. Tabularum sit, & huius legis, quam in manibus habemus. Varro *γποσθηδὸν ἀανάξιν. Vebebatur cum uxore arcera semel aut bis in anno.* In XII. SEI. NOLET. ARCERAM. NEI. STERNITO. ibi corrupte est, arceram, si non vellet, non sterneret. Varro libro IV. de lingua Latina. *Ab alijs etiam dictum arcera, quæ etiam in XII. Tabulis appellatur, quod ex tabuleis vebiculum erat factum ut arca, arcera dictum.*

Æris. confesei. reboſque. ioure. ioudicateis, xxx. dies. iouſtei. ſunto. poſtidea. endo. manos, iactio. eſtod. indu. ious. edoucito. nei. ioudicatom. facit. apt. quips.

quips.en.do.eo.im.ioure vindicit.secom.doucito.
vincito.aut.nesuo.aut.compedebos.xv.pondo.nei.
maiose.aut.sei.volet.minose.vincito.sei.volet.souo.
viuito.nei.souo.viueit.quei.im.vinctom.habebit.
libras.faris.endo dies.dato.sei.volet.pluus.dato.en-
doderatim.pacio.estod.nei.cum.co.pacit.LX,dies
vinctom.habetod.en.ieis.diebos.tertieis.non di-
neis.continoeis.indu.'comitiom.en.do.ioure.im.
procitato.quanteique.stlis.æstumata.siet.prædica-
to.postidea.de.kapite.addictei.pœnas.sumitod.
aut.sei.volet.trans.tiberim.peregre.venom.datod.
ast.sei.plusebos.addeictos.siet.tertieis.nondineis.
parteis.secanto.sei.pluus.minusve.secuesint.se.

fraude estod. Verba legis huius non vno eodemque modo in Agellij libris, qui extant, scripta reperiuntur. nam pro eo quod in vulgatis est, POST DEINDE: manuscripti habent, PEDE INDE. Alij legunt POST IDEA, quod antiqui dicebant pro POST; vt ANTIDEA pro ANTE. Hanc lectionem sequuti scripsimus POSTIDEA. ENDO. MANOS. IACTIO, quia ENDOIACITO supra est. item pro eo quod in vetustissimo libro exaratum est, AVT.QVIPS.ENDO.EO.IN.IOVRE.VINDICIT. nos fecimus. AVT.QMIPS.ENDO.EO.IM.IOVRE. VINDICIT, voce IM mutata, qua pro EVM antiqui utebantur, vt Festus notat & Macrobius, legumque fragmenta testantur, in quibus est IM.OCCISIT, pro EVM, a nominandi casus is. iubet enim lex eum vnde petitur, ni iudicatum faciat, aut aliquis pro eo in iure, hoc est, apud Prætorem vindex existat, abduci ab eo qui petit, & vinciri. Verbum VINDICIT, ea forma prolatum est, qua VERBERIT in lege Ser. Tulli regis. Voces MAIOSE, & MINOSE in vulgatis libris luxatas, suo loco reposuimus auctore libro vetustissimo, in quo SE.FRAVDE est, pro, SED.FRAVDE, vt in antiquis legum tabulis reperitur, SED.FRAVDE.SVA.FACERE.LICETO. Huius autem legis alibi etiam Agellius meminit: nam in libro XV.cap.XIII lita scribit: *Confessio autem aëris, de quo facta confessio est, in XII. Tabulis scriptum est his verbis: AERIS. CONFESSEI. REBOSQ. & C. ENDOTERATIM, & quæ sequuntur vsque ad verbum TERTIIS, suppleta sunt à nobis idem prope verbis, quæ ab Agellio ex XII. Tab. referuntur. Erat autem inquit, ius intereapacificendi: ac nisi pacti forent, habebantur in vinculis dies LX: inter eos dies tribus nundinis continuas ad Prætorem in Comitium producebantur; quantæq; pecunia indicati essent, predicabatur tertijs autem nundinis capite pœnas dabat; aut trans Tiberim peregre venum ibant: Sed eam capitis pœnam sancienda, sicuti dixi, fidei gratia horrificam atrocitatis ostentum, nouisq; terroribus metuendum reddiderant. nam si plures forent, quibus reus esset indicatus, secare si vellent, atque partiri corpus addicti sibi hominis permisso-*

runt. Et quidem verba ipsa legis dicam, ne existimes inuidiam maiorem fore
 teformidare. TERTIIS. NVNDINEIS, &c. ENDOTERATIM scriptum
 est, ex eo quod dicit Festus, INTERATIM, pro INTERIM antiquos dixisse,
 unde factum est ENDOTERATIM, & INITIVM, & INTERCISI
 factum est, ENDOITIVM, & ENDOTERCISI. Idem Festus ait: PACIO-
 nem antiqui dicebant, quam nos PACITIONEM dicimus. NEI. CVM. EO.
 PACIT, Decemviroꝝ verba sunt in alia lege. INDYCOMITIVM scriptum
 est, imitati Lucretianum illud, INDYCAELVM, & ENDOIOVRE, sequen-
 ti locum similem in XII. Tabulis apud Agellium. PROGITATO autem,
 pro PRODVCTO veteres dixisse docet Festus in Progitare. QVANTIO.
 STILIS. AESTVMA TA. FVERIT. verba sunt Scripilię legis in ęnea tabella,
 quę nos posuimus pro Agellianis illis, QVANTAEQ. PEQVNIAE. IVDI-
 CATI ESSENT, &c. NESVO. MAIORE. MINORE, archaismus est, vt FV-
 SIVS pro FVRIVS, & alia similia. Quintilianus lib. I. II. cap. VII. memi-
 nit huius legis, cum scribit: Sunt enim quedam non laudabilia natura, sed
 iure concessa; vt in XII. Tab. debitoris corpus inter creditores diuidi licuit:
 quare legem nos publicos repudiavit.

Sei. que. en. do. ioure. manom. conferont. vtreiq.
 soperstitebos. pꝛesetebos. vindicias. sumunto. Hoc
 fragmentum concinnauius ex Agellio & Festo. Agellius lib. x. c. 1.
 sic habet: Manũ conferere, est, de qua re disceptabatur in re pꝛesenti, siue a-
 ger siue quid aliud est, cum aduersariũ simul manu prehenderet, in ea re om-
 nibus verbis vindicare: id est: vindicia correpta manu in re, atque loco pꝛe-
 senti apud Pꝛetore ex XII. Tab. fiebat, in quib. ita scriptum est: SEI. QVEI.
 &c. Festus in verbo Superstites ita: Superstites pꝛesentes, testes pꝛesentes
 significat, curei testimoniũ est, quod superstitib. pꝛesentib. iſter quos cõtro-
 uersia est, vindicias sumere iubetur. In hac autem lege, quantum potuimus,
 antiquitatem illorum temporum repręsentauimus: nam ENDOIOVRE
 scriptura est veterũ librorũ, significatq; apud Pꝛetorem. CONSERONT,
 SOPERSTITEBOS, PRAESETEBOS, columnę rostratę Duilij in qua
 est. EXFOCIONT, PRAESETED. NAVEBOS, aliaque similia.

Sei. vindiciam. falsam. tolit. sei. volet. is. . . . tor. ar-
 bitros. treis. dato. eorõ. arbitrio. ioudicioq. fructus
 duplione. damnom. deceidito. Festus Vindicie olim diceban-
 tur illę, quę ex fundo sempt e inius allatę erant. at Ser. Sulpicius vocabulo
 singulariter formato vindiciam esse ait, quę de re controuersę ab eo, quod
 vindicatur res ex cõtrouersia, & in XII. SI VINDICIAM FALSAM EVKIT.
 SELVELIT. IS. . . . TOR. ARBITROS. TRES. DATO, &c. Post verbum
 TVLIT, nullum est spatium in exemplari, in quo VOX RES, quam docti
 viri interposuerunt, reponi possit, vt fortasse ita supplendum sit: SEI.
 VOLET. IS. QVEI. POSESIONE. DEIECTVS. EST. vt legis sensus sit: Si
 vindiciam aliquis tulerat, qui non debuerat, & falso sibi rem alienã vin-
 dicauerat, si volebat is, qui possessione deiectus fuerat, Pꝛetor tribus ar-
 bitris. datis, ad duplos fructus restituendos cogebatur, secundũ quem
 vindicię latę erant. Vox, IVDICIOQ. de nostro addita est, vt spatium id
 suppleretur, quod in exemplari relictum est secundo loco. De tribus ar-
 bitris

tris. exstat Ciceronis testimonium in lib. i. de Legibus.

Sei. vecinei. enter. se. forgasint. entera. quinque. pedes. oesocapio. nei. esto. prætor. arbitros. tieis. dato. eorum. atbitrio. finiom. controuersias. componito.

Cicero lib. v. de Rep. apud Nonium refert huius legis membrum, quod nos coniunximus cum aliis duobus, quæ ad eandem legem pertinere suspicati sumus, & ab eod. Cicer. in lib. i. de Leg. referuntur. *iurgare igitur*, inquit Cic. apud Noniũ in Iurgium, *lex putat inter se vicinos, non litigare*. In i. de legib. *Ex hac autem abuteremur, sed verborum discordia, controuersia nata est de finibus: in qua, quoniam usurpationem xii. Tab. intra quinque pedes esse noluerunt*, &c. & in eodem libro: *Nec Mamilia lege singuli, sed nos tres arbitri fines regemus*. VEA dicebatur antiqui pro VIA, unde VECINEI scripsimus. & ENTERA, VI ENFERA, PRO INTRA, & INFRA. itẽ OESOCAPIO, VTOESVS, & MOERVS, PRO VSVS, & MVRVS, aliq; huiusmodi.

Quoi. testimonium. defuerit. is. tertieis. diebos. obportom. ofuagolatom. cito.

Adducit hoc fragmentum Festus in Portus, & in Vagulatio. *Portum*, inquit, in xii. pro domo positum omnes fere consentiunt. CVI. TESTIMONIUM DEFVERIT, &c. item: *Vagulatio in lege xii. Tab. significat questio cum conuicio*. CVI. TESTIMONIUM DEFVERIT, &c. Festi interpretationem adiuvat Plauti versus in Aulularia: *Ita me bene amet Lauerna, tu iam nisi reddi mihi vasa iubes, pipulo te hic differam ante ades*. Quod decemuiri OB PORTVM, id Plautus dixit ANTE AEDES: quodque Plautus PIPVLO DIFFERAM, id Decemuiri OBVAGVLATVM dixerunt. Pipulum Festus ploratum exponit. Hæc autem euocandi reos consuetudo, qua etiam absentes rei e domo buccina euocabantur, colligi potest ex Varronis loco, qui est in libro v. de lingua Latina Cornicinem, inquit, *ad priuati ianuam, & in arcem mittas*. & paulo post: *Qui de Censoribus classicum ad comitia cæturiata redemptum habent, uti curent eo die, quo die comitia erunt, in arte classicus canat, tum circumque maros, & ante priuati huiusce T. Quintij Trogi scelerosi hominis osium canat, & ut in campo cum prima luci adsit &c.* Locum Varronis adiuvant Plutarchi verba in Gracchis. *καὶ ὁ πατριάρχης ἐστὶν ἡμῖν, ἔτις ἔχων δινλίω θανατικὴν μὴ ὑπανοῦει, τοῦτο πρὸς τὰς θύρας ἑωθεν ἐλθόντα ἀλπιζέτω ἀνακαλεῖσθαι τῇ ἀλπιζῇ, καὶ μὴ πρότερον ὑπερέχειν ἴψον αὐτῷ τοῦ διασῆς*. OFVAGOLATON archaismus est, de quo Priscianus li. i. ca. xiii. *As pro ab*, inquit, scribere antiqui solebatur. Inde in ænea tabella AF. VOBEIS incisum est, Æolico digama F pro B littera posito. DEFVERIT & DEFVERIT scriptum est in archetypo exemplari: & utro modo retineas, nihil refert.

Tignom. iunctom. adebos. vinæque. &c. conca-pet. nei. soluito. quei. olud. iunxist. duplione. luto.

Festus: Tignum non solum in ædificiis, quo vivuntur, appellatur, sed etiam in vineis, ut est in xii. TIGNVM, &c. Vlpianus lib. xxvii. ad edictum. *Lex*, inquit, xii. Tab. neque solvere permittit tignum furtivum ædibus, vel vineis iunctum, neque vindicare; ne vel ædificia sub hoc pretextu diruantur, vel vinearum cultus turbetur: sed in eum qui conuictus est iunxisse, in du-

plum dat actionem. CONCABET docti viri in CONCABES rectum mutant, idque de vinea tantum dici affirmant, quia habeat caput suum cum capite vineæ commissum, ut significet depactum ac defixum terræ ad vineam sustinendam. De tigno videndus Vlpianus in eodem loco, Tigni, inquit, appellatione continetur omnis materia, ex qua edificium esset, vineæque necessaria. unde quidam aiunt tegulam quoque & lapidem, & camenta, &c. tigna enim à tegendo dicta sunt hoc amplius & calcem, & arenam appellatione tignorum contineri. sed & in vineis tigni appellatione omnia vineis necessaria continentur, ut puta peritica, pedamenta, &c.

Quom. nexom. faciet. mancipiomq. vtei. dingua.

nuncupasit. ita. ious. estod. Festus: Nuncupata pecunia est, ut ait Cincius lib. II. de officio iureconsulti, nominata, certa, nominibus proprijs pronuntiata. CVM. NEXVM, &c. id est, uti nominarit, locutusve erit, ita ius esto, qui autem infitatus esset quæ LINGVA NVNCVPASSET, dupli poenam subibat. Cic. lib. II. de Offic. Ac de iure quidem pradiorum sancitum est apud nos iure civili, ut in his vendendis vitia etiam dicerentur, quæ nota essent venditori. nam cum & x II. Tab. satis esset ea præstare quæ essent LINGVA. NVNCVPATA, quæ qui infitatus esset, dupli poenam subiret, à iureconsultis etiam reticentia poena est constituta. & in lib. I. de Oratore adducit huius fragmenti alterum membrum, cum inquit: Totum illud, VTEI. LINGVA. NVNCVPASIT, non in x II. Tab. sed in magistri carmine scriptum videretur. NEXOM. MANCIPIOMQ. intelligit per æs & libram, adhibito libripense & quinque testibus, de quo infra. DINGVA, pro LINGVA, ex antiqua consuetudine scripsimus, cuius meminit Festus, ut DACRYMAE, & NOVENSIDES, & alia his similia.

Paterfamilias. vtei. soper. familia. pequniaque. soua. legasit. ita. ious. estod. Adducit hanc legem scriptor Rhetoricorum ad Herennium lib. I. & Cicero lib. II. de Inuentione, eo quo nos protulimus, verborum ordine: eodemque paulum immutato Pomponius in l. verbis. Digest. de verb. sig. Sic enim habet: VTI. QVISQVE. LEGASIT. SOVÆ. RELITA. IVS. ESTO. Vlpianus tit. II. Inst. Testamento quoque nominatim tutores dati confirmantur eadem lege x II. Tab. his verbis: VTI. LEGASIT. SOPER. PEQYNIA. TOTELAVE. SOVÆ. RELITA. IOVS. ESTO. Iustinianus lib. II. Inst. de lege Falcidia tit. XXII. Cum enim olim lege x II. Tab. libera erat legandi potestas, ut liceret vel totum patrimonium legatis erogare, quippe cum ea lege ita cautum esset, VTI. QVISQVE. LEGASIT. SOVÆ. RELITA. IOVS. ESTOD. Ita plane Pomponius supra.

Patri. endo. fidio. vite. necisque. potestas. estod. terque. im. venom. darier. ious. estod. sei. pater. fidiom. ter. venom. duit. fidios. à. patre. leber. estod. Exstat hæc lex apud Vlpianum cap. Inst. x. quam Dionysius lib. II. scribit Decemviris in quartam tabulam coniecisse nos autem ita continuamus, sequimur formulam rogationis, quæ reperitur apud Agellum lib. II. cap. x. his composita verbis: Velitis. iubeatis. quiritæ. vtei.

L. Valerius.

L. Valerius. L. Titio. tam. iure legeq. filius. fiet. quam. sei. ex. eo. patre. matreque. familias. natus. esset. vteiq. ei. vitæ. necisq. in. du. eum. potestas. fiet. vtei. patrei. en. do. filio. hæc. ita. vtei. deixi. ita. vos.

quirites. rogo. Antiqui dicebant FIDIVS PRO FILIVS, vt DAYTIA PRO LAVTIA, & DACRYMAS PRO LACRYMAS. quam scripturam sequuti sumus. Vide Festum in Dacrymas.

Aut. statos. dies. cum. hosted. Cicero lib. I. de Offic. adducit hoc fragmentum, cum inquit: *Equidem illud etiam animadverto, quod qui proprio nomine perduellis esset, is hostis vocaretur, lenitate verbi tristitiam rei mitigans. hostis enim apud maiores nostros, is dicebatur, quem nunc peregrinum dicimus. Indicant XII. Tabula, AVS STATUS. DIES. & C. itemque ADVERSVM. HOSTEM. AETERNÆ. AVCTORITAS. ESTO. Quid ad hanc mansuetudinem addi potest, cum qui cum bellageras, tam molli nomine appellare, quamquid id nomen durius iam effectus veteras: à peregrino enim recessit, & proprio in eo, qui ferret arma contra, remansit. Plautus in Curculione: Si status conditus cum hoste intercedit dies. In formula iurisiurandi apud Agellium lib. XVI. capit. IIII. sic est: Fumus familia, frons denigales, que non eius rei causa in eundem diem collata sint, quo is eo die minus ibi esset, morbus soniticus, auspiciūve, quod sine piaculo præterire non liceat: sacrificiū anniuersarium, quod recte fieri non posset, nisi ipse eo die ibi sit. Status, conditusve dies cum hoste.*

Arvoris. hostem. æterna. auctoritas. est. od. Cicero lib. I. Offic. citat hanc legem, qua ciui tantum Romano dabatur, vt usus ius auctoritatis acquireret, cum peregrinus, quem Decemviri hostem appellant, rem alienam possidendo vsucapere non posset. Eandem legem significavit pro Cæcina, cum inquit: *Lex vsus auctoritatem fundi iubet esse biennium, & vimur eodem iure in adibus, qua in lege non appellantur.* & pro domo: *Multa inquit, sunt, domus in hac vrbe, atque haud scio an pene cuncta iure optimo, sed iure privato, iure hereditario, iure auctoritatis, iure mancipij, iure nexi.* Lex etiam Atinia, qua cautum, ne res furtiva vsucapiatur, nisi in potestatem eius, cui subrepta sit, reuertatur hisdem verbis concepta fuit. **QVOD. SVBREPVM. ERIT. EIVS. REI. AETERNÆ. AVCTORITAS. ESTO.** Ita enim legitur in vetustissimo Agellij lib. XVII. cap. VI. pro SVBREPTVM, quod est in vulgatis. **ARVORSVM** scripsimus, quia ita dicit Velius Longus antiquos dixisse, & ASVORSARIVS, vt contra AVDICVIAS pro auriculas, & MBDIDEM pro meridiem.

Sei. quis. fousiosos. fiet. agnatorum. gentileumque. endo. eo. pecuniaque. eius. potestas. est. od. Refertur hæc lex à scriptore Rhetoricorum ad Herennium lib. j. & à Cicerone lib. ij. de Inventionem, & lib. iij. Tuscul. Cum autem **SEI. FVRIOSVS. EXISTAT** scriptum sit in libro ad Herennium, apud Ciceronem vero prior qu-

dem loco *SEI. QUI. ARBORES. ET. IN. POSTERIORE. AUTEM. SEI. FVRIOSVS. ESSE. INCEPIT;* nos iure nostro mutauimus, & verbum *SEI. ET.* in æneis tabulis frequens repositum. *FVRIOSVS* autem scripsimus, quia *FOVSIVS* pro *FVRIVS*; *VALESTVS* pro *VALERIVS*, *FESIAS*, pro *FERIAS*, & *HASENAM* pro *HARENAM* antiquiores dixerunt.

Sei. quis. alienas. arbores. iniouria. secuerit. xxv. æris. in. du. sincolas. poenæ sunt. Plinius lib. xvij. cap. j. adducit hanc legem, cum inquit: *Fuit arborum cura legibus præfixis, cautumque XII. Tabulis, ut qui iniuria fecidisset alienas, lucret in singulas æris xxv. Decembris CAEDERE. CINGERE. SVBSECARE* de arboribus dixisse constat ex veteribus scriptoribus. *Pandus l. i. D. arb. furtiue cæsarum, tit. vij. meminit huius legis. Si furtim, inquit, arbores cæse sint, ex lege Aquilia, & ex XII. Tabulis dandam æstionem. Labeo ait. ARBORES pro ARBORES antiqui dixerunt, ut docet Festus in Arbores.*

Qui. alienas. ædes. frumenticie, acruom. iuxta. ædeis. positom. sciens. D. M. vlit. vseritve. prætoris arbitratiu. vinctos. verberatosque. igne necator ast. sei. Imprudens. se. D. M. damnom. duit. noxiam sarcito aut prætoris arbitratiu. virgeis. cæfos poenam. luito. Hæc lex extat apud Caium in l. qui ædes. Dig. de inced. *Qui ædes, inquit, acruom. ne frumenti iuxta ædes positum cõhuserit, vinctus verberatusque igni necari iubetur, si modo sciens prudensque id commiserit. si vero casu, id est negligentia, aut noxiam sarcire iubetur, aut si minus idoneus sit, lenius castigatur. Appellatione autem ædium omnes species ædificij continentur. Scripsimus ARBITRATVVM, sequuti scripturam veterum legum.*

Glandem. quæ. de. tuod. in. du. alienom. acrom. cadit. se. fraude. legere. liceto. Plin. lib. xvj. cap. v. *Cautum est, præterea lege x i. Tabul. ut glandem in alienum fundum procidentem liceret colligere.* Digest. lib. x l i i i. de glande legenda, tit. xx vij. Vlpianus: *Ait Prætor: Glandem. quæ. ex. illius. agro. in. tuum. cadit. quominus. illi. tertio. quoque. die. legere. auferre. liceat. vim fieri veto.* Ex hoc Prætorio edicto legem x i i. Tabul. concinnauimus.

Qui. nox. fruceem. aratro. quæsitam. fortim. pauescit. secuesitue. sei. pobes. siet. cereri sacer. estod. impobes. prætoris. arbitratiu. verberatos. noxiam. duplione. sarcito. Plin. lib. xviii. cap. iij. adducit hanc legem, cum inquit: *Frugem quidem aratro quæsitam furtim nocte pauisse, puberi x i i. Tabulis capitale erat, suspensumque Cereri necari iubeant, grauius quam in homicidio*

homicidio conuictum: impubem Prætoris arbitratu verberari, noxamve, duplionemve decerni. In libris manuscriptis est, *noxiam*: sed rectius est *noxamve*. Nos Agellium sequuti scripsimus *NOXIAM. DVPLIONE. SARCITO*. nam ita est in lib. xj. cap. xvij. *Sed pueros impuberes Prætoris arbitratu verberari voluerunt, noxamve ab his factam sarciri.*

Sei. rupitias. sarcito. Hæc duo huius legis fragmenta diuersis locis diuulsa leguntur apud Festum, qui in verbo *RVPITIAS*, ait in xij. significare. *damnum dederis*: in *SARCITO*, in xij. inquit, *Ser. Sulpicius ait significare damnum soluito.* & alibi: *SARTE*, inquit, *ponebant pro INTEGRÉ. ob quam causam opera publica, quæ locantur, SARTA. TECTA vocantur. etenim sarcire est integrum facere, vnde in lege Censoria habetur: NEI. PORTICOM. SARTAM. TECTAM. PRODVT.* Vide in *Produit.*

Sei. aqua. plouia. nocet. Dig. lib. xj. l. Labeo. de statuliberis. Sic et verba legis xij. Tabul. veteres interpretati sunt. *SI AQUA PLUVIA. NOCET. id est, si nocere poterit.*

Sei. quadropes. pauperiem. faxsit. quadropedis. dominos. noxiam. sarcito. aut. quod. noxiam. nocuit. dare. damnas. estod. Vlpian. lib. xvij. ad edict. *Si pauperiæ fecisse dicatur, actio ex xij. Tabulis descendit: quæ lex voluit aut dari quod nocuit, id est, id animal, quod noxiam commisit: aut estimationem noxiæ offerre. Noxia autem est ipsum delictum; pauperies damnum sine iniuria facientis datum. nec enim potest dici animal iniuriam fecisse, quod censu caret.* Iustin. lib. iij. tit. ix. *Si quadrupes pauperiem fecisse dicatur. Animalium quæ ratione careant, si qua lascinia, aut pauore, aut feritate pauperiem fecerint, noxalis actio lege xij. Tab. prodita est. Quæ animalia si noxa dedantur, proficiunt reo ad liberationem: quia ita lex xij. Tabul. scripta est. ut puta: Si equus calcitrosus calce. percusserit. aut. bos. cornu petere. solitus. cornu. petierit. Pro PAUPERIEM, scripsimus PAUPESIEM, ut supra diximus FERIAS pro FERIAS antiquos dixisse.*

Sei. vir. aut. molier. alter. alterei. nontiom. miseit. deuortiom. estod. molier. res. souas. sibi. habeto. vir. molierei. clauis adimitod. exicitoque. Cicero lib. ij. Philippic. *Nolite credere: frugi factus est Antonius: mimam illam suam suas res sibi habere iussit, ex xij. Tabulis clauis ademit, exegit.* Caus. lib. xij. ad edictum prouinciale: *Diuortium vel à diuersitate mentium dictum est, vel quia in diuersas partes eant qui distrabunt matrimonium.* In repudiis, & renuntiationibus probata sunt hæc verba: *TVAS. RES. TIBI. HABETO.* item hæc: *TVAS. RES. TIBI. AGITO.* In sponsalibus quoque discutiendis placuit renuntiationem interuenire oportere in qua re hæc verba probata sunt: *CONDICIONE. TVA. NON, VTOR.* Cicero in Topicis: *Si viri culpa factum est diuortium, et si mulier nuntium remisit,*

nam pro liberis manere nihil oportet.

**Molier. tertleis. noctebos. œsopartom. cito. nei. ita
œsorpasit. af. virod. ofocapitor.** Agellius lib. iij. cap. ij. Q.
*Mucium iureconsultum dicere solitum legi, non esse rursus mulierem,
quæ cum Kal. Ian. apud virum causa matrimony esse cepisset, ante diem quar-
tam Kal. Ian. sequentes rursus patrum esset. non enim posse impleri trinaetium,
quod abesse à viro rursus patrum causa è XII. Tabulis debet; quoniam tertie no-
ctis posteriores sex hore alterius anni essent, qui inciperet ex Kalendis. Pri-
scianus lib. j. cap. xij. docet antiquos A. F. pro A. B. dixisse, & ita est in æ-
nea tabula, vt alibi admonuimus.*

**Quei. rem. de. qua. controuersia. fiet. in. du. sacrom
dedicasit. duplione. poenam. iuto.** Paul. l. vlt. de litig. Rem,
*de qua controuersia est, prohibemur in sacrum dedicare: alioqui dupli pœnâ
patimur.*

**Patris. familias. quei. en. do. testato. moritor. quoi-
que. suos. heres. nec. escit. agnatos. proximos. fa-
miliam. pecuniamque. habeto.** Vlpianus Inst. cap. xxvj. hâc
*legem refert, cum inquit: Intestatorum ingenuorum hereditates pertinent
primum ad suos heredes, id est liberos, qui in potestate sunt, ceterosque qui in
libertorum loco sunt. Si sui heredes non sunt, ad consanguineos, id est, fratres
& sorores ex eodem patre. Si nec hi sunt, ad reliquos agnatos proximos, id
est, cognatos virilis sexus per mares descendentes eiusdem familia. id enim
causam est lege XII. Tabul. ac si intestatus moritur, cui sunt heredes nec exsta-
bit, agnatus proximus familiam habeto. Auctor ad Herennium lib. j. &
Cicero lib. j. de Inuentione his verbis hanc legem conceptâ fuisse dicunt:
Sei. pater. familias. intestato. moritur. familia. pe-
cuniaque. eius. agnatorum. gentiliumque. esto.
Iustinian. lib. iij. tit. ij. de legitima agnatorum successione: Si nemo suus
heres, vel eorum quos inter suos heredes Prator vel constitutiones vocant,
existat, qui successionem quoquo modo amplectatur, tunc ex lege XII. Tab.
ad agnatum proximum pertinet hereditas. & tit. v. Nam agnati capite di-
minui, quique ex his progeniti sunt, ex lege XII. Tabul. inter legitimos non
habentur. ENDOTESTATO, VT ENDOTERCISI, & ENDOITOM scrip-
simus. Nostra lectio confirmatur alio loco Vlpiani, qui est in lib. xlvj.
ad edictum. l. cxcv. de verb. sign. Familia appellatio qualiter accipitur,
videmus, & quidem varie accepta est: nam & in res & in personas diuidi-
tur. in res, vtpote in lege XII. Tab. Agnatus. proximus. fami-
liam. habeto.*

**Leberto. quei. endotestato. moritor. quoi. que. suos.
heres. nec. escit. patronos. heres. estod.** Vlpianus in epit.
*cap. xxx. Cuius Romani liberti hereditatem lex XII. Tab. patrono defert, si
intestato, sine suo herede libertus decesserit. & Institut. de success. libert. tit.*

VII. Nam ita demum lex XII. Tab. ad hereditatem liberti vocabat patronum, si intestatus mortuus esset libertus, herede suo nullo relicto.

Sei. coheredes partem rerum singulei souam habere malont. familie erciscunde arbitrom sumunto. eique ious arbitriomque rerum permittunto. Caius lib. I. Dig. famil. ercisc. Hæc actio proficiscitur ex lege XII. Tab. namque coheredibus volentibus à communione discedere, necessarium videbatur aliquam actionem constitui, qua inter eos res hereditaria distribuerentur. Vlpianus lib. XI. ad edictum: Per familia erciscunda actionem diuiditur hereditas, siue ex testamento, siue ab intestato, siue ex lege XII. Tab. siue ex aliqua lege deferatur hereditas, vel ex S. C. vel etiam constitutione. Vide Ciceronem lib. I. de Orato. & Festum in verbo, Erctum.

Sei. quis prodicos fiet. prætor. ei. boneis. soueis. endoter deicito endoq. eo. pecuniaq. eius. agnatorum. centileomq. potestas. estod. Vlpianus lib. XXVII. Dig. decur. fur. Lege XII. Tab. prodigo interdicitur bonorum suorum administratione. & Instit. tit. XI. Lex XII. Tab. furiosum, itemque prodigum, cui bonis interdictum est, in curatione iubet esse agnatorum. Hinc apud Paulum lib. V. senten. formula illa, qua Prætores utebantur. quando. tu. bona. patria. auitaq. nequitia. tua. disperdis. liberosq. tuos. ad egestatem. perducis. ob. eam. rem. tibi. ea. re. commercioq. interdicto. &c.

Sei. quis. dolei. malei. colpeve. suspectos. endo. tutela. fiet. eius. quei. volet. nomen. deferto. vbei. detolerit. sei. dolei. malei. arcuesit. prætor. im. cum. flactio. remouetod. ast. sei. toutor. rem. popilei. foratos. fiet. duplione. pœnam. luito. Cicero lib. III. de Offic. Atque iste dolus malus etiam legibus erat vindicatus, ut tutela XII. Tab. Et lib. I. de Oratore, tutelæ iudicium turpe appellat, quod hoc iudicio damnatus, infamis esset. Vlpianus in l. I. Dig. de suspectis tutoribus. Sciendum est suspecti crimen ex lege XII. Tabul. descendere. Damno autem ius remouendi suspectos tutores Roma Prætoribus, in Provinciis præsidibus earum. autem apud legatum Procos. suspectus postulari possit, dubium est. Tryphon in l. tres tutores. Dig. de admini. tut. tit. LIV. Sed si ipsi tutores rem pupilli furati sunt, videamus an ea actione, qua proponitur ex lege XII. Tab. aduersus tutorem in duplum, &c. Ex his locis hoc fragmentum concinnaui- mus; & COLPAVE auctore Mario Victorino scripsimus, qui hoc ipsum verbum adducit.

Sei. quis. iniuria. alterei. faxsit. XXV. æris. pœnæ. funto. Adducit hoc fragmentum Agellius lib. X. cap. I. in quo ita est:

Quod vero dixi videri quædam esse impendio molliora, nōne tibi quoque videtur nimis esse dilutum, quod ita de iniuria puniendâ scriptum est. s. I. IN-IVRIA, &c. Vocem AERIS, adiectam esse existimamus: nam Festus eam non agnoscit, cum, inquit: Viginti quinque pœnæ significat viginti quinque asses. Plinius tamen lib. xvii. cap. i. eam retinet in alio capite legis. Fuit, inquit, & arborum cura legib. priscis tantumque est xii. Tabulis, ut qui iniuria cecidisset alienas, lueret in singulas aris xxv. IN IOVRIA scripsimus, non INIVRIAM, ut quidam emendarunt, quia ita est in manuscriptis libris, & ita legendum esse confirmat Plinij locus, quem modo adduximus.

Sei. membrom. rupsit. nei. cum. eo. pacit. talio. estod. Agellius lib. xx. cap. i. profert hanc legem his verbis: *Velut illa lex talionis, cuius verba, nisi memoria me fallit, hæc sunt: s. I. MEMBRVM. RVPIT. NEI. CVM. EO. PACIT. TALIO. ESTOD.* Festus: *Talionis*, inquit, *mentionē fieri in xii. q. i. Verrius, hoc modo: s. I. MEMBRVM. RAPIT. &c. neq. id quid significet, indicat: puto quia notum. permittit enim lex parē vindictā.* Iusti. lib. iv. *Instit. tit. iv. Pœna autem iniuriar. ex lege xii. Tab. propter membrum quidem ruptum talio erat: propter os vero fractum nummaria pœna erat constituta, quasi in magna veterum paupertate.* Cato lib. iv. *Originum apud Priscianum libro vi. videtur ad hanc legem respexisse, cum inquit: Si quis membrum rupit, aut os fregit talione vindicta proximus cognatus vificitur.* Cum autem RAPIT sit in archetypo exemplari, nos coniectura ducti scripsimus RVPIT, pro RAPVERIT. Vide Festum in Pacione nātā PACIT. hic pro PAXIT. positum est.

Quei. nox. fortom. faxsit. sei. im. aliquips. occisit ioure. cēfos. estod. sei. louci. fortom. faxit. reloq. se. præhendier. prohibesit. sei. im. aliquips. occisit. ioure. cēfos. estod. alt. sei. louci. fortom. faxsit. neque. te. lō. se. præhendier. prohibesit. sei. leber. fiet. prætor. im. verberarier. ioubetod. eique. quoi. fortom. faxsit. addecito. sei. seruos. fiet virgeis. cēfos. ex saxo. deicitor. sei. impobes. fiet. Prætoris. arbitratuu verberatos noxiam. sarcito. forta. per. lancem. liciomque. concepta. vtei. manifesta vindicato.

His aut similibus verbis putamus hanc legem conceptam fuisse. Primum membrum refert Macrobius verbis ipsis Decemviralibus. Sic enim habet lib. j. cap. iiii. Decemviri inusitatissime. in xii. Tabulis NOX pro NOCTV dixerunt. s. I. NOX. EVRTVM FAXSIT. S. I. IM. ALIQVIPS. OCCISIT. IVRE. CAESVS ESTO: In quibus verbis id etiam notandum est, quod ab eo quod est IS, non EVM casu accusatio, sed IM dixerunt hæc Macrobius ad verbum ex Agellij lib. xi. cap. xviii. in quo ita est: Decemviri nostri, qui post Reges exactores, leges quibus populus Romanus regitur, in xii. Tabulis scripserunt, neque pari

pari feneritate in puniendis omnium generum furibus, neque remissa nimis lenitate vsi sunt. Nam furem, qui manifesto furto prehensus esset, tum de-
mum occidi permiserunt, si aut cum faceret furtum, nox esset; aut interdum se
telo cum prebenderetur, defenderet. Ex ceteris autem manifestis furibus li-
beros verberari, addicque iusserunt ei, cui factum furtum esset, si modo id
luci fecissent, neque telo se defendissent. Servos item furti manifeste depre-
henses verberibus affici, & à saxo precipitari. Sed pueros impuberes Pra-
toris arbitratu verberari voluerunt, noxamque ab his factam sarciri. Ea
quoque furti, quae per lancem, liciumque concepta essent, perinde ac si ma-
nifesta forent, vindicauerunt. Caius lib. vii. ad edictum prouinciale: Lex
xii. Tab. furem noctu deprehensum occidere permittit, ut tamen id ipsum
cum clamore testificetur. interdum autem deprehensum ita permittit occide-
re, si is se telo defendat, ut tamen aequè cum clamore testificetur. MANIFE-
STVM FVRTVM dici Massurius docet, quod deprehenditur dum fit,
LOVCI scripsimus auctore Mario Victorino.

Sei, adorat. forto. quod. nec. manifestum. escit. Fe-
stus in Nec, adducit hoc fragmentum, in quo ADORAT positum esse
ait pro AGIT. vide eundem Festum in Adorare. ESCIT pro ERIT po-
situm est.

Ast. ei. custos. nec. escit. Festus citat hoc fragmentum in Nec.
sed quo pertineat, plane ignoro. nisi forte lex de addicto loquitur, quæ
iubet vinciri neruo, aut compedibus xv. pondo.

Quandoque. sarpta. donec. dempta. eront. Festus:
Sarpiuntur, inquit, vineæ, id est putantur, ut in xij. QUANDOQUE. SAR-
PTA, &c.

Statoleberom. venom. darier. liceto. dum. nei.
quid asuor som. eius. statom. fuat. Modestinus Digest. lib.
x l. tit. viii. cap. xxv. Statuliberos venundari posse leges xii. Tabul. putave-
runt, auris autem conditionibus in venditione minime onerandi sunt: veluti
ne intra certa loca seruiant neve vnquam manumittantur. Ulpianus in e-
pitoma cap. ij. Qui sub condicione testamento liber esse iussus est, statuliber
appellatur, &c. Sub hac condicione liber esse iussus, si decem millia heredi de-
derit, etsi ab herede abalienatus sit, emptori dando pecuniam ad libertatem
perueniet. idque lex xii. Tab. iubet. Vide Festum.

Nucupata. pecunia. Verba sunt xii. Tab. ut apparet ex Var-
rone in lib. v. de ling. Lat. Nucupare; nominare valere; apparere in legib.
ubi NUNCUPATAE. PECUNIAE. sunt scriptæ. Adiuuat hunc locum Fe-
stus explicatione, cum scribit: Nucupata pecunia est, ut ait Cincius in li.
ij. de officio iureconsulti, nominata, certa, nominibus proprijs pronuntiata.

DE IVRE. PVBLICO.

Rem. vbei. pacont. oranto. nei. pacont. ante. medi-
diem. en. do. comitio. aug. en. do. foro. causam. con-
ciunt. post. medidie. praefet. ambobos. leitem.

adecito. sol. occasos. sopra. tempestas. estod.

Primum membrum huius fragmenti exstat apud scriptorem Rhetoricorum ad Herennium lib. ij. in quo corrupte ORATIONI PAGVNT scriptum est, pro eo quod in manuscriptis habetur. ORANTO. NI. PAGVNT. Error vnde fluxerit, apparet. Quintilianus lib. j. cap. x. post. particulam NEI, addit ITA, quod putamus adiectum: nam NI PAGVNT, diserte legit Terentius Scaurus in libro de Orthographia, in quo profert hoc legis fragmentum. ORARE & ADORARE, pro AGERE antiquos dixisse docet Festus in verbo Orare, adducto Ennij versu: *Tu face vero quod tecum precibus pater orat.* & XII. Tabularum: SEI. ADORAT. FVRTO. id est, si agit furti. CONICIVNTO autem vera lectio est, siue vt est in vetustissimo libro, CONICIVNTOR. nam CONICERE CAUSAM pro agere positum ab antiquis docet Nonius in verbo Conicere. Afranius: *Causam conicere hodie hic apud te volo. ambon' adeflis, profuturos arbitror.* MEDIDIEM quasi medium diem veteres dixisse pro MERIDIEM, tradit Velius Longus de Orthographia. PRAESENTE autem pro PRAESENTIBVS in vsu antiquioribus fuisse ostendit Nonius, adducto testimonio Plauti ex Syris: *Quidam apud Forum praesente testibus mihi vendidit.* Accij ex Menalippo: *Est res aliqua, qua praesense bis prius mature inflitis.* Feneſtellæ ex lib. ij. Annalium. *Et quaedam extra praesente suis, quaedam absente proieciſſem.* PRAESENTED scriptura est columnæ Duilianæ. Secundum membrum, quod ab Agellio refertur, ita protulimus, vt à doctis viris legi animaduertimus. postremos tamen versus non eodem modo profertur alij, quo habet Varro lib. v. & vj. de ling. Latin. nam SOLIS OCCASVS, pro SOL. OCCASVS, in vtroque loco retinet; eamque scripturam agnoscit Festus in Supremum, & Macrobius lib. i. cap. iij. si modo verba non sunt mendosa. Varronis autem locus vt vulgo legitur, mendosissimus est. *Suprema*, inquit, *summum diei. id à supremo. hoc tempus XII. Tabula dicunt occasum esse solis. sed postea lex Platoria id quoque tempus iubet esse supremum, quo Prætor in Comitiis supremam pronuntiavit populo, &c.* VOX PRAETOR, mendum est nullo modo ferendum: non enim PRAETOR, sed PRAECO supremam populo pronuntiabat, vt docet Donatus interpres Terentianus cum inquit: *Sic indices de consilio dimittebant suprema dicta, cum præco pronuntiabat populo, ILICET, quod significat IRELICET.* Quia vero Platoriae legis à Varrone facta est mentio, quam ego malo PRAETORIAM, quia de iure Prætorum lata est, & PRAETORIA est in veteribus libris, libet eius verba subiungere, quæ à Censorino referuntur, quod ea SOL OCCASVS scripturam confirmet, & huius legis sententiam illustrent. Pr. vrb. qui. nunc. est. queique. posthac. fuerit. duos. lictores. apud. se. habeto. vsque. ad. supremam. ad. solem. occasum. ious. inter. ceueis. deicito. &c.

Asiduo. vindex. asiduos. esto. proletario. quoui. queuiſ. volet, vindex. estod. Ita in vetustissimo Agellij libro legitur hæc lex, cum in aliis sit PROLETARIO. CIVI. Manuscriptam autem

autem lectionem confirmat constans librarij scriptura, qui paulo infra ita plane habet: *Petimus igitur, ne annalem nunc Q. Ennij, sed Duodecim Tabulas legi arbitrere, & quid sit in ea lege PROLETARIUS, si vis interpretere.* nam alij legunt CIVIS, pro SIVIS. Ad ea vero quæ de assiduo, & proletario ex Agellij lib. xvj. cap. x. collecta sunt à doctis viris, addendus est Varronis locus ex libro primo de vita pop. Romani: *Quibus erat pecunia satis, assiduus: contrarios proletarios. assiduo nemine vindicem nisi assiduum esse voluerunt.* sed locus apud Nonium, ut vulgo legitur, est mendosus.

Qui se scierit testari. libripensve fuerit. nei testimonio. fariator. improbos. intestabilisq. est. Adducit hanc legem Agellius lib. x v. cap. xij. sed ita in vulgatis editionibus depravatam, ut Decemviralis sententia vix in ea appareat. Liber vetustissimus ita plane habet, ut nos edidimus. De verbo autem TESTARI, quod commune esset, & utroque versum diceretur, docet Agellius in eo loco. Putamus autem hanc legem pertinere ad testes & libripendem, qui adhibebantur in mancipatione, siue imaginaria venditione, de qua infra habetur in alia lege: ut huius fragmenti sententia sit: Qui se in testem vocari sciverit, vel libripens tunc fuerit, cum mancipatio fiebat, nisi testimonium fari velit, hoc est, rogatus de testimonio, eius fidem approbare, improbus, & c. **INTESTABILIS** eodem significato dixit Plautus in Milite glorioso: *Quid si id non faxis? P. Ut vinam semper intestabilis.* Huic verbo opponitur TESTABILIS. quod est in Horaria lege, de qua infra. Iustin. lib. ij. Institutionum, tit. x. *Testes autem adhiberi possunt ij, cum quibus testamenti factio est. sed neque mulier, neque impubes, neque servus, neque furiosus, neque mutus, neque surdus, neque is, cui bonis interdictum est, neque ij, quos leges iubent improbos, intestabilesque esse, possunt in numerum testium adhiberi.*

Sei patronos. clientei. fraudem. faxit. patronos. clientis. de iueis. sacer. est. Seruius in Virgiliani versus explanatione, qui est in lib. vj. *Æneid. Aut fraus innoxia clienti.* Ex lege, inquit, xij. *Tabularum venit, in quibus scriptum est: SI PATRONVS. CLIENTI. FRAVDEM. FECERIT, & c.* Legem in hæc verba, aut his similia conceptam fuisse putamus.

Nexo. solutoque. forctei. sanateique. eidem. ious.

est. Lex Duodecim Tabular. de Forctibus & Sanatib. ex Festi reliquiis in hæc verba concepta fuisse apparet. alibi tamen idem Festus dicit in xij. cautum, ut idem ius esset Forctibus, quod & Sanatib. id est bonis, & qui nunquam à populo Romano defecissent. sed cum variis ibi referat de hac lege Scriptor. opiniones, videtur Valerij Messalæ potius, quam aliorum sententiam probare, qui in eo libro, quem de involute dictis inscripsit, Forctis & Sanatis duas gentes finitimas esse ait, de quibus hanc legem scriptam esse, ut idem ius haberent, quod populus Rom. Forctis autem Sanatis significare, Sanatos insanos. hæc in illius fragmenti reliquiis videre, vel potius diuinare potuimus.

Pequniam. quei. nancitor. habeto. seiquid. pigneris. nancitor. sibi. habeto. Festus in Nancitor docet Decemuiros ea voce usos esse: significare autem nactus erit. item in fœdere Latino existare eius verbi exemplum, ut fortasse alterum membrum è fœdere Latino, alterum è xii. Tabulis depromptum sit. Alij putant totum hoc fragmentum esse è xii. Tabu. sumptum, ut verba etiam illa apud Festum IN. FœDERE. LATINO, Decemuirorum esse asserunt: quod mihi non probant.

Sei. quis. occentafit. casmenve. conduit. quod. alterei. flacitiom. faxsit. kapital. estod. Exstat hoc fragmentum apud Ciceronem in lib. iv. de Repu. *Nostre*, inquit, *contra xii. Tabula cum per paucas res capite sanxissent, in his hanc quoque sancientem putauerunt: Si quis occentauisset, siue carmen condidisset, quod infamiam faceret, flagitiumve alteri, &c.* Nos hanc legem his prope verbis, quibus protulimus, conceptam fuisse existimamus. nam vox INFAMIAM, glossema est verbi FLACITIOM. Verbum autem CONDVIT, quo veteres utebantur pro CONDIDERIT, retinuimus; quia illud Cicero lib. i. v. Tusc. in hac eadem lege recitanda iterum agnoscit, cum inquit: *Id etiam xii. Tabula declarant condidit iam tum solitum esse carmen, quod ne liceret fieri ad alterius iniuriam, lege sanxerunt.* Huius autem legis meminit Arnobius lib. iv. OCCENTASIT quid sit explicat Festus, qui nostram scripturam plane confirmat. C ASMEN autem scripsimus, quod C ASMENAS pro C AMENAS antiqui dicebant ex C ARMENAS, unde C ARMEN dictum ait Varro lib. vi. de ling. Lat.

Quei. malom. casmen. encantafit. Plinius lib. xxviii. cap. ij. adducit hoc fragmentum, in quo C ASMEN item pro C ARMEN scriptum ex antiqua consuetudine.

Quei. alienas. fruces. excantafit. Hoc quoque à Plinio refertur fragmentum in eodem libro, eodemque capite. Seneca lib. iiii. Nat. quæst. *Apud nos, inquit, in xii. Tabulis cauetur, ne quis alienos fructus excantafit. Rudis antiquitas credebatur & attrahi imbres cantibus & repelli.* Sed germana xii. Tabul. verba sunt ea, quæ à Plinio referuntur. nam FRVCTVS glossema est verbi FRV CES. Verbum ALIENAS, Plinius non habet, quod nos ex Seneca supplēuimus & ex sequenti fragmento.

Nei. ve. alienam. fecetom. pelexeris. Seruius in expositione versus, qui est in Ecloga viij. *Atque satas alio vidi traducere messor;* adducit hanc legem. de verbo autem PELLICERE, videndus Velius Longus de orthographia. Apuleius in apolog. i. *Magia ista, quantum ego audio, res est legibus deligata: iam inde antiquitus xii. Tabulis propter incredulas frugum illecebras interdicta.* Augusti. lib. viij. de Ciuit. Dei: *Eo quod hac pestifera scelerataque doctrina fructus alieni in alias terras transferri perhibentur, non ne in xii. Tab. id est Romanorum antiquissimis legibus Cicero commemorat esse conscriptum, & ei qui hoc fecisset, supplicium constitutum?*

Quei.

Quei. perduelem. concitasit. queiv e. ceiuem. perduelei. transduit. kapital. estod. Marcianus ad legem Iuliam Maiestatis citathoe fragmentum. **TRANSDVET** scripsimus pro **TRADVIT**, quod est **TRADIDERIT**, quia ita docet Velius Longus antiquos vfos esse præpositione **TRANS**: vnde **TRANSQVE DATO** est in XII. apud Festum.

Preiuilegia. nei. irroganto. nei. ve. de. kapite. ceiuis. nisei. max fumo. comitiatu. ferunto. Cicero lib. iij. de legib. *Iam leges præclarissimæ de XII. Tab. translatae duæ, quarum altera priuilegia tollit; altera, de capite cuius rogari, nisi maximo comitiatu vetat, &c. in priuatos homines leges ferri noluerunt: id est enim priuilegium. & in oratione pro domo: Vetant leges sacratæ, vetant XII. Tabula leges priuatis hominibus irrogari: id est enim priuilegium. & pro Sextio: Cur cum de capite ciuis, non dispo- e iusmodi ciuis, & bonis proscripti ferretur; cum & sacratis legibus, & XII. Tabulis sanctum esset, vt neque priuilegium irrogari liceret, neque de cap: e ciuis nisi comitiis centuriatis rogari, &c. Agellius lib. x. cap. xx. Non sunt enim generalia iussa, neque de vniuersis ciuibz, sed de singulis concepta: quocirca priuilegia potius vocari debent; quia veteres priuā dixerunt, quæ nos singula diximus.*

Patrebos. cum. plebed. conubia. nei. sunt. Lilius libro iij. *Hoc ipsum ne connubium patribz cum plebe esset, non Decemuii tulerunt paucis. his annis pessimo exemplo publico, cum summa iniuria plebis? Dionysius lib. x. scribit hanc legem in duas postremas tabulas à Decempiis coniectas fuisse.*

Iousus. poplei. sofraciaq. sunt. quodcuomque. postremom. poplos. iousit. id. ious. ratomque. estod. Lilius lib. vij. *In secundo interregno orta contentio est, quod duo patricij Consules creabantur; intercedentibusque Tribunis plebis interrex Fabius aiebat in XII. Tabulis legem esse, vt quodcumque postremam populus iussisset, id ius, ratumque esset iussum populi, & suffragia esse. Similis formula reperitur in epistola Cælij ad Ciceronem lib. viij. Quod. eorum. iudicum. maior. pars. iudicarit. id. ius. ratumque. esto.* Erat id eius legis vnum & centesimum caput.

Quei. ioudex. queiue. arbiter. ioure. datos. ob. rem. ioudicandam. pequniam. cepet. kapital. estod. Agellius lib. x. cap. i. *Dure autem scriptum esse in istis legibus quid existimari potest? nisi duram esse legem putas, quæ iudicem, arbitrum ve iure datum, qui ob rem iudicandam pecuniam accepisse conuictus est, capite punit.*

Quei. falsom. testimoniom. dixerit. ex. saxo. deicitor. Agellius lib. x. cap. i. *An putas Phanorine, si non illa etiam de XII. Tabulis de testimonijs falsis pena aboleriisset, etsi nunc quoque vt antea, qui falsum testimonium dixisse conuictus esset, è saxo Tarpeio deiceretur, mentituros fuisse pro testimonio tam multos, &c.*

Quei.adorat.lece.sei.pluus.petet.quam.iouis.siet.
causa.càdito. Cicero lib.j. de Oratore: *Atqui non defuit illis patronis, inquit Crassus, eloquentia, neque dicendi ratio, aut copia, sed iuris civilis prudentia; quod alter plus, lege agendo petebat, quam quantum lex duodecim Tabularum permiserat; quod cum impetrauisset, causa caderet: alter iniquum putabat, plus secum agi quam quod esset in actione, neque intelligebat, si ita esset actum, litem aduersarium perditurum.*

Iouris.iourandi.ad.strincendam.fidem.maxsuma.vis.estod. Cic.lib.iiij.Offic. *Nullum enim vinculum adstringendam fidem iureiurando maiores artius esse valuerunt.id indicant leges XII. Tabular. Vide Agellium lib.vij.cap.xviiij.*

Quei.calim.en.do.vrbe.nox.coit.coiuerit.kapital.estod. Porcius Latro in Catilinam: *Primum, inquit, XII. Tabulis cautum esse cognoscimus, ne quis in vrbe catus nocturnos agitare: deinde lege Gabinia promulgatum, qui coniunctiones illas clandestinas in Vrbe confluisset, more maiorum capitali supplicio multaretur. De te itaque Catilina sciscitor, tu ne catus istos commilitonum tuorum contra precepta XII.Tab. contra leges nostras, contra vero Senatus, ac plebis auctoritatem, nocte cogendos esse putauisti? CALIM,pro CLAM.*

Vnciasio.fœnose.neiquis.pluus.exsercetod.sei.
quis.aliuta.faxsit.quadruplione.pœnam.luitod. Tacitus lib.iiij. *Sane vetus, &c. nam prima XII. Tabulis sanctum, ne quis vnciario fœnore amplius exerceat, &c. Cato de re rustica: Maiores nostri sic habuerunt, & ita in legibus posuerunt, furem dupli condemnari, feneratorum quadrupli. Vide Liuium lib.vij. Ex his locis hanc legem concinnauimus.*

Sei.quis.ex.leibertated.in.du.seruitutem.aseritor.
Prætor. secundum. leibertatem. vindicias. datod.
quei.vindicias.tollit. sponsores. ioudicio. sistier. datod. Dionysius & Liuius huius legis meminerunt. Terentius: *Hunc hominem ego liberum esse assero: postulo vt mihi des vindicias secundum libertatem. Liuius lib.iiij. Appius Marco clienti negotium dedit, vt virginem in seruitutem assereret, neque cederet secundum libertatem postulantibus vindicias. & paulo post: Postulat à Decemuiro, vt lege ab ipso lata, vindicias det secundum libertatem. & post: Cum instaret assertor puella, vt vindicaret, sponsoresque daret, manus tollere multitudo, & se quisque paratum ad spondendum illico ostendere.*

Ambitos.parietis.festertios.pes.estod. Varro libro iiij. de ling. Lat. *Nam ambitus circumitus, ab eoque XII. Tabularum interpretes, ambitum parietis circumitus esse describunt. Volusius Metianus: Lex XII. Tab. argumento est, in qua duo pedes & semis, festertius pes vocatur. Testus in Ambitus.*

DE

DE IVRE SACRORVM.

Præco. fœnus. endeicito. dominqs. foneris. en. lu-
deis. accenso. liſtoreboſque. ætitor. en. do. pone-
re. tribos. riciniis. rica porporea, decemque. ti-
bicinebos. ætier. ſiceto. hoc. plus nei. facito.

Primum membrum huius legis, & quæ ſequuntur, ex Cicerone concin-
nauiſimus, qui in libro ſecundo de legib. ita ſcribit: *Hæc habemus in Duo-
decim. Sane ſecundum naturam, quæ norma legis eſt; reliqua ſunt in more,
funus ut indicatur. Si quid ludorum, dominus funeris ut aſor accenſo, atque
liſtorib.* Ita enim interpungimus, ut intelligamus hæc quidem ex more
eſſe in XII. relata. Formula indicendi funeris, quæ ex hac lege ducta eſt,
habetur apud Feſtum & Varronem. Feſti verba ſunt hæc: *Nunc & Sa-
bini & Romani populi ſingulare uſurpatur nomen, ut indicio eſt præco, qui
in funebribus indiſſiniis ita pronuntiare ſolet: OLLVS. QVIRIS. LETO. DA-
TVS. EST.* Varronis hæc ex lib. vj. de ling. Lat. in funebribus indiſſiniis quæ-
do dicitur OLLVS. LETO. DATVS, EST. In quibus verbis deſt vox QVI-
RIS, ut apparet ex Feſto, legendumque OLLVS. QVIRIS. LETO. DATVS.
EST. De ludis Funebrib. Liuius lib. xxij. *M. Aemilio Lepido filij ludos fu-
nebres per triduum, & gladiatorum paria duo & viginti in Foro dedere.*
Libro xxxj. *Ludi funebres eo anno per quatrimum in Foro, mortis M. Vale-
rij Lanini cauſa à filijs facti, & munus gladiatorum datum.* Donatus in
Adelph. *Designatores diſſi, qui ludis funebrib. præſunt.* Quod autem lex
permittit, ſi quid ludorum funeris dominos liſtoribus uti, non eſt car-
docti viri de mendo ſuſpiciuntur. nam Horatij verſus in episto-
la vii. lib. i. ſatis aperte oſtendit Designatores in funebribus ludis, viſos fuiſſe
liſtoribus.

Quam mihi das agro, dabis egrotare timenti

Macenas veniam, dum ficus prima, calorque

Designatorem decorat liſtoribus atris.

Cicero ibidem, *Extenuato igitur ſumptu tribus ricinijs, vinculis purpure,*
& decem tibiſcinibus, &c. De RICINIIS ita Feſtus: *Ricinium omne veſti-
mentum quadratum. ij qui XII. interpretati ſunt, eſſe dixerunt virilem to-
gam, quæ mulieres utebantur, prætextam clauo purpureo, &c.* Varro lib. i.
de vita populi Romani apud Nonium: *Mulieres in aduerſis rebus ac lu-
ctibus cum omnem veſtitum delicatorem ac luxurioſum poſtea inſtitutum
ponunt, ricinia ſumunt.* Videndus de RICINIIS Iſidorus lib. xix. cap. xxv.
Cicero paulo poſt: *Nunc de tribus riciniis, & pleraque illa Solonis ſunt.*
Plutarchus in Solone: *Οὐδ' αὐτὰρ ἐπειὶ πλεονίματιον τελευτῶν.* RICA. POR-
POREA ſcripſimus ex corrupto verbo antiquæ lectionis. ſic enim pla-
ne habet manuſcriptus liber VINCLA PURPUREA. De Rica videndus
Feſtus, Rica, inquit, *eſt veſtimentum quadratum, ſimbriatum, purpureum,*
&c. Florus lib. xlvij. *M. Aemilius Lepidus antequam expiraret præcepit fi-
lijſ leſſo ſe ſtrato ſine linteis, ſine purpura efferrent.* Liuius lib. xxxij. *Præ-
textis, &c. nec id vini ſolum habeant factum inſigne, ſed etiam ut cum ea
crementur mortui, &c.* Virgilius lib. vj.

Purpureasque ſuper veſtes velamina nata

Coniciunt.

Cum autem rica, siue prætexta purpurea mortuus effici solitus esset, pulla nulli alij licebat uti, quam ei, qui funus faciebat, ut ait Festus. DE DECEM TIBICINIËVS; siue ut nos putamus scribendum SITICINIËVS, ita Ouidius lib.vj. Faſtor.

Adde quod Aediles pompa qui funeris irent,

Artifices solos iusserat esse decem.

Siticines, ut docet Nonius, dicebantur, quod apud sitos canere soliti essent, hoc est, vita functos. Agellius confirmat eam lectionem lib.ij. cap. ij. in quo dicit SITICINES proprium genus tubæ, qua canerent habuisse, à ceterorum tubicinum proprietate differentes. Persius Satyra iij.

Hinc tuba, candela, tandemque beatulus alto

Compositus lecto.

Seruius in lib.v. Æneidos. Sciendum maioris ætatis funera ad tubam solere proferri, minoris vero ad tibias. Vide Festum in Funebres tibias. Cicero ibidem: Iam cetera in xii. minuendi sumptus lamentationesque funeris, translata de Solonis fere legibus: hoc plus ne facito.

Seruilis. vnctura. circompotatioque. quom. funus. exsequiantor. vinei. ve. respersio. nei. fuat. acerras. sepolcreis. aut. lōgas. koronas. nei. en. do. ponito.

Cicero in ij. de legib. Vti seruilis vnctura tollatur, omnisque circumpotatio: quæ & recte tolluntur, neque tollerentur, nisi fuissent. Ne sumptuosa respersio, ne longæ coronæ, nec acerræ, &c. SERVILIS VNCTURA quæ dicitur à Decemuiris, notum ut opinor, nempe pollinctorum familia. Plautus in prologo Penuli: Quia pollinctor dixit, qui eum pollinxerat. Digest. lib. xiiij. tit. iij. Si Libitinarius seruum pollinctorem habuerit, isque mortuum spolianerit. Statius lib.v. Sil. I.

--sed nec seruilis adempto

Ignis odoriferos exhaustit flamma Sabæos.

Tibullus lib. i. eleg. iij.

Non soror Assyrios cineri quæ dedat odores.

Martialis lib. x. epig. xcviij.

Dum leuis arsura struitur Libitina papyro,

Dum myrrham & casiam flebilis vxor emit,

Iam scrobe, iam lecto, iam pollinctore parato.

Iuuenalis Satyr. iij.

Et matutino sudans Crispinus amomo

Quantum vix redolent duo funera.

Plinius epist. v. Marcellino: Quod in vestes, margaritas, gemmas fuerat erogaturus hoc in thura & vnguenta & odores impenderetur. Apuleius apol. j. Si thus, casiam, & myrrham, ceterosque id genus odores funeri tantum emptos. CIRCOMPOTATIOQUE. Nonius: Silicernium est proprie conuiuium funebre, &c. Varro Meleagris: Funus exsequiati lauto ad sepulchrum antiquo more silicernium consecimus. Virg. lib. iij.

Sollemnes tum forte dapes, & tristia dona.

& lib. vj.

Iamque dies epulata nouem, &c. Seruius: Epula in parentalibus superpositæ

sita silicernium dicuntur quasi silicernium super silicem positum, Porphyrio Horatii interpres, in Epod. xvij. ode: *Novendiale dicitur sacrificium, quod mortuo sit nona die, quam sepultus est*. Liui. lib. xxxix. cap. i. *Sernilius fune- ris causa, visceratione data, & ludi funebres per triduum facti, post ludos e- pulum, in quo cum toto Foro strata triclinia essent*. RESPERGIO ad Numæ legem refertur, quæ vetabat vino rogum spargi. vnde hoc ipsum vinum RESPERVVM dicebatur, vt docet Festus, cum inquit: *Respersum vinum significat apud antiquos, quia in sacris Novendialibus vino mortui sepul- ebrum spargebatur*. LONGAE. KORONAE. propter eas fortasse coronas, quibus sepulchra coronabantur. Plutarchus in Timoleonte scribit apij coronas sepulchris imponi solitas. Plinius lib. xxj. cap. iij. *Etiam tunc co- rona deorum honos erant, & Larium publicorum, priuatorumque ac so- pulchrorum, & Manium*. Minucius Felix in Octauio: *Reservatis vnguen- ta funeribus: coronas etiam sepulcris denegatis*. DE ACERRA Festus ita: *Acerra, ara quæ ante mortuum poni solebat, in qua odores incendeban- tur*.

Murinam. mortuo. nei. endito. Festus: *Murrata potione vfos antiquos indicio est, quod etiam nunc Aediles per supplicationes dijs addunt ad puluinaria, & quod x i i. Tab. cauetur, ne mortuo indatur, vt ait Varro in antiquitatum libro primo. Cicero lib. ij. de Leg. Vti ne respersio fieret, neve murrata potio mortuo inderetur, neve longæ corona, neve acerra adhiberentur*.

Plusa. foner. vnei. nei. facito. nei. ve. pluseis. lectos. en. do. ferto. Cicero lib. i. de Legib. Credo, quod erat scitatum, vt vni plura fierent, & lectique plures inferrentur. Seruius in lib. v i. En. *Ad funeris Marcelli honorem Augustus sexcentos lectos intrare ciuitatem ius- sit: hoc enim apud maiores gloriosum fuerat. etiam dabatur pro qualitate fortunæ: nam Sulla sex millia habuit*.

Neiue. ausom. adduito. ast. quoi. auso. denteis. vin- ctei. fient. im. cum. olo. sepelire. vrereve. se. fraude. li- ceto. Cic. lib. i i. de Legib. Qua in lege cum esset. NIVE. AVRYM. AD- DIT O, &c. quam humane excipit altera lex: AST. QVOI, &c. VOX AST, in vulgatis editionibus luxata est, & suo loco mota. AVSYM autem pro AV- RYM dicebant antiqui.

Homini. mortuo. ofa. nei. lecito. quo. post. fonus. faciat. extra. quam. seiquis. foris. meilitiæq. mor- tuos. fiet. Exstat hæc lex apud Ciceronem in eodem libro. *Homini, in- quit, mortuo ne ossa legito, quo post funus faciat: excipit bellicam peregrina- namque mortem, &c.* Festus: *Membrum abscindi mortuo dicebatur, cum digitus eius deidebatur, ad quod seruatum iusta fierent, reliquo corpore combusto*.

Hominem. mortuom. en. do. vrbe. nei. sepelito.

nei.ve.vrito. Cicero ibidem: *Hominem, inquit, mortuum lex in XII. in vrbe, &c. credo, vel propter ignis periculum, quod autem addit, NEI. VE. VRITO.* indicat non qui vratur sepeliri, sed qui humetur.

Rocom.ascia.nei.polito. Cicero ibidem refert è XII. Tabulis hanc legem, quæ vetabat è politis ascia lignis pyram confici, ne sumptus superuacui fierent. hinc illa in veteribus monumentis inscriptio: **SVB. ASCIA. DEDICAVIT.**

Rocom.bustomve.nouom.propius.ædeis.alienas. LX. pedeis. inueito. domino. nei. adicito. nei. ve. forom. sepulcrei. bustomve. æfocapito. Cicero ibidem: *Dua, inquit, sunt præterea leges de sepulcris, quarum altera priuatorum adificijs, altera ipsis sepulcris cauet. nam quod rogom, bustomve nouum vetat propius sexaginta pedes aditici ades alienas innito domino, incendium veretur acerbum: quod autem forom, id est, vestibulum sepulcri, bustomve vsutapi vetat, tueretur ins sepulcrorum &c. Forom, inquit Festus in epitoma, antiqui appellabant, quod nunc vestibulum sepulcri dici solet.*

Quom.fonus. exfector. nei. encomitiato. Marius Victorinus de Orthographia: **FONVS**, inquit, pro **FVNVS** dicebatur, &c. **ENCOMITIATO**, ut opinor, est in **COMITIVM ITO**. Vide Varro- nem lib. v. de lingua Latina.

Molieres. faciem. nei. carpunto. neive. cenas. radunto. lesom.foneris. nec. habento. Huic legis tria membra variis locis distracta ita fortasse coniungenda sunt, ut nos cōcinnaui- mus. Primum membrum adducit Seruius in explicatione versus lib. xij. *Æn. Rosas laniata genas.* Tamen, inquit, sciendum, cantum lege XII. Tabularum, ne mulieres carperent faciem, his verbis: **MVLIER. FACIEM. NE. CARPITO.** Secundum membrum refertur à Festo, apud quem ita plane est in fragmentis. *Radere genas vetitum est in lege XII. Tabul. id est, vnguibus scindere.* Plinius lib. xj. cap. xxxvij. *Infra oculos male homini tantum, quas prisca genas vocabant, XII. Tabularum interdictio radia feminis eas vetantes.* Tertium membrum existat apud Ciceronem in lib. ij. de Legibus *Veteres, inquit, Duodecim Tabularum interpretes Sex. Acilius, L. Acilius non satis se intelligere dixerunt, sed Acilius suspicari vestimenti aliquod genus funebris: Acilius lessum quasi lugubrem eiulationem, ut vox ipsa significat. quod eo magis iudico verum esse, quia lex Solonis id ipsum vetat.* Et lib. 2. *Tuscul. Eiulatus in funere prohibitus per leges XII. Tabularum. & paulo post: Posteaquam, ut scribit Phaleremus, sumptuosius fieri funera & lamentabilia cepissent, Solonis lege sublata sunt. quæ legem eisdem prope verbis nostri Decemuiui in decimam tabulam coniecerunt: nam de tricinijs, & pleraque illa, Solonis sunt de lamentis vero expressa verbis sunt.*

Mulieres. genas. ne. radunto. neve. lessum. funeris. ergo. habento. De hac Solonis lege ita Plutarchus in eius vita: *Ἀμυχὰς ὃ καπορμόγιον, ἐξ ᾧ θρῆνείν πεποινμῆνα, ἐξ ᾧ κινύειν ἄλλων ἐν τῷ φαιε*

ἵστειν

ἵππων ἀφ᾽ ἑλίου, ἡμετέρων δὲ βουῶν ἀναμάρτυς, καὶ ἐπὶ ταῖς θύραις πλεῖστον ἰματίων περιέν.
Sunt qui LESSVM mutandum putent in LAVSVM, quod apud Plautum ita esse in scriptis libris notarint *Tbetis quoque etiam lamentando lausum fecit filio.* nos nihil mutamus, nisi quod vocem ERGO, inducendam censemus, qui adiectam esse apparet cum ex aliis locis, tum ex hoc in eodē libro. Iam cetera in Duodecim minuendi sumptus, lamentationesque funeris, translata de Solonis ferē legibus sunt.

Honoratorū. virorum. laudes. en. do. cōtione. memorantor. easque. nēniæ. ad. tibicinē. prosequantor.

Cicero lib. III. de Legib. *Hæc habemus in XII. sane secundum naturam, que norma legis est. Reliqua sunt in more, funus ut indicatur, &c. honoratorum virorum laudes in cōtione memorantor, easq; etiam cantus ad tibicinem prosequantor, cui nomen nēnia.* quo vocabulo etiam à Graccho cantus lugubres nominantur. Pro voce CANTVS, reposuimus NAENIAE. nam ita Decemuiros scripsisse apparet ex verbis quæ sequuntur. De Nēnia ita Festus: *Nēnia est carmen, quod in funere laudandi gratia cantatur ad tibiam. quod Vocabulum Afranius in Materteris posuit. Nēniam autem inter exequias cantabant.* Cicero pro Milone: *Ut sine imaginibus, sine cantu, sine ludis, sine exequiis, sine lamentis sine laudationibus, sine funere.* &c. TIBICINEM PRO TIBICINEM hic quoque fortasse scribendum est.

Quei. coronam. paret. ipfus. pecunięve. eius. virtutisve. diditor. ipseique. mortuo. parentalebos. eius quom. entus. positos. est. quomque. foris. exfertor. imposita. se. fraude. est. od. Exstant huius legis reliquæ apud Plinium. lib. xxi. cap. III. & Ciceronem lib. II. de Legibus, sed luxatę nimis, & mendis scēdissimis depravatę: quæ dum tollere conantur docti viri, nescio an magis verba legis corruerunt. Nos ommissis aliorum coniecturis, quomodo in veteribus libris inuenimus, ita plane proferemus. Plinius in vulgatis editionibus sic habet: *Semper auctoritas* (loquitur de coronis) *vel ludicro quasitarum fuit. namq; ad certamina in Circum per ludos, & ipsi descēdebant, & seruos suos, equosq; mittebant. Inde illa XII. Tab. lex: qui. coronam. parit. ipse. pecunięve. eius. virtutis.*

ergo. arguitur. *quam serui equique mernissent, pecunia partam lege dici nemo dubitauit.* Quis ergo honos? ut ipsi. mortuo. parenti-

busque. eius. dum. intus. positus. esset. forisve. ferretur. sine. fraude. esset. imposita. In his verbis, non vnum, aut

alterum, sed plura insunt menda. nam pro verbo ARGUITVR, quod alij in ARDVATQR mutarunt, liber manuscriptus habet DIDITVR, licet in abo sit DIVADITVR, quod ab imperito aliquo suppositū est, cui esset ignota significatio verbi DIDITVR. Vocis idem ERGO, nulla in eodem libro exstant vestigia, ut eam Deconquiratam non esse plane credendum sit. PRO PARIENTIBVS AUTEM PARANTIBVS scripsimus, ducti

coniectura, quam veram existimamus. Quid enim magis absurdum, si receptam lectionem retineamus, vel magis quod sit contra ius naturæ, potuit a Decemuiris excogitari, quam parentes liberis suis superstites ominari? deinde PARENTIBVS numero multitudinis quid magis ineptum? vt fortasse minus turpiter erratum sit ab iis, qui apud Ciceronem PARENTI reposuerunt. Parentalia apud antiquos quæ fuerint notum est. Donatus in Terent. *In nuptijs*, inquit, *septimus dies instauracionem voti habet, vt in funere nonus dies, quo Parentalia concluduntur.* Seruius in lib. v. *Æn. Sane sciendum, quod apud maiores, ubi quis fuisset extinctus, ad domum suam referebatur. Vnde est: Sedibus hunc refer ante suis. & illic septem erat diebus, octauo incendebatur, nono sepeliebatur. Vnde Horat. Nouendiales dissipare pulveres. Iure etiam ludi, qui in honorem mortuorum celebrantur, Nouendiales dicuntur, & in lib. vi. Vnde seruabantur cadauera octo diebus, & calida abluebantur, & post vltimam conclamationem comburebantur.* Terent. in Eunuco. *Desine iam conclamationem esse, & c. Lex igitur xlii. Tabularum ei qui coronam ludis adeptus esset, prætor eos honores, qui tribuuntur viuenti, cum eius nomen publice præactis ludis à præcone omnibus audientibus pronuntiatur, siue is equo. siue quadrigis victoriam adeptus esset (id enim est IPSVS. PEQVNIÆVE. EIVS. VIRTVTISVE. DIDITOR, vt apud Græcos ἱππῶν τε πλῆρωσιν ve addebatur) hoc etiam tribuit, vt eidem mortuo virtute parca corona sine fraude imponatur non illis septem tantum diebus, quibus intus, id est domi positus esset, sed eo etiam die, quo foris efferretur cum pompa & ornatu in Forum ad Rostra, vt testatur Polybius lib. vi. & Apuleius de Asino, cum ait: Procefferat mortuus, ritumq. patrio, & c. pompa funeris publici ductabatur per Forum, & c. Morem autem mortuos coronandi indicat Tertullianus in Apologetico cap. xlii. & Minucius Felix in Octauio, cuius verba sunt hæc: Nec mortuos coronamus. ego vos in hoc magis miror, quemadmodum tribuatis exanimi, aut sentienti facē, aut non sentienti coronam, cum & beatus non egeat, & miser non gaudeat floribus, & c. Sed iam Ciceronis verba. quæ supra indicauimus, referamus. sunt autem hæc: Illa iam significatio est, laudis ornamenta ad mortuos pertinere, quod coronam virtute partam, & ei qui peperisset, & eius parenti sine fraude esse lex impositam iubet. Nemo non videt huius sententiæ absurditatem, si ita legatur. sed legendum: Quod coronam virtute partam ei qui peperisset, eius parentibus sine fraude. & c. Error fluxit ex voce PARENTALIBVS, quam facillime lapsu primum in PARENTIBVS librarius mutauit; deinde alius, cui inepta prorsus illa vox videretur, in PARENTI rursus mutandam existimauit.*

Transque. dato. endoque. plorato. Festus. Subuos

placo in precibus sere cum dicitur, significat id quod supplico; vt in legibus TRANSQVEDATO, & CENDO PLORATO igitur est, IMPLORATO. at TRANSQVEDATO significat TRADITO; quo modo Accius locutus est apud Nonium: Remisq. nixi propter nauem in fugam transiit. Videndus Velius Longus de Orthographia in præpositione TRANS, quæ ita vsos fuisse docet antiquos; vnde TRANSDITO est in lege Iudiciaria. Verba autem hæc xlii. Tab. separatim sunt legenda, vt apparet ex Festo.

Hæc

Hæc ad leges x i i. Tabul. quarum vel integra verba referuntur à scriptoribus, vel ita leuiter immutata, vt qualia fuerint, intelligi potuerit. alias leges, quarum sententia tantum adducitur; verborum, quibus concepta fuit, nullum remansit vestigium, omisimus: cuiusmodi sunt hæc: quæ exempli gratia protulimus, in quibus ipsa Decemuirorum verba pæne oblitterata sunt. Cicero lib. iiii. de legib. *Nam mihi quidem* (loquitur de Tribunicia potestate) *pestifera videtur, quippe quæ in seditione, & ad seditionem nata sit. cuius quidem ortum si recardari volumus, inter arma ciuium, & occupatis & obsessis Urbis locis, procreatam videmus. deinde cum esset cito legatus tanquam ex x i i. Tabulis insignis ad deformitatem puer, breui tempore creatus, multo quoque tætrior & fædior natus est.*

M. Varro lib. vi. de ling. Lat. *Amfractum est ab origine duplici, dictum ab ambitu, & frangendo. ab eo leges iubent viam in directo pedum octo esse; in amfractu sexdecim; id est in flexu. & Caius in leg. viii. de seruitud. rustic. præd. via, inquit, latitudo ex lege x i i. Tabularum, in porrectum octo pedes habet; in amfractum, id est, ubi flexum est, sexdecim.*

Agellius lib. iij. cap. xvj. *Præterea ego de partu humano, præterquam quæ scripta in libris legi, hoc quoque venisse vsu Romæ comperi: feminam bonis ac quæ honestis moribus, non ambigua pudicitia in x i. mense post mariti mortem peperisse: factumque esse negotium propter rationem temporis, quasi marito mortuo, postea concepisset: quoniam Decemuiros in decem mensibus gigni hominem, non in vndecimo scripsissent.*

Digest. lib. x l i i i i. de arboribus cædendis. tit. x x v i. l. i. Vlp. Ait Prætor: *Qua arbor ex agro tuo in agrum illius impendet, si per te stat, quominus pedes x i i. à terra eam altius coerceras; tunc quominus illi ita coercere, lignaque sibi habere liceat, vim fieri veto.* Quod ait Prætor, & lex x i i. Tabularum efficere voluit, vt x v. pedes altius rami arboris circumcædantur. & hoc idcirco effectum est, ne umbra arboris vicino prædio noceret. Pomponius ibidem: *Si arbor ex vicini fundo, vento inclinata in tuum fundum sit, ex lege x i i. Tabul. de adimenda ea rectè agere potes, ius ei non esse ita arborem habere, &c.*

Macrobius lib. i. cap. x i i i. *Tuditanus refert lib. i i i. magistratuum, Decemuiros qui decem tabulis duas addiderunt, de intercalando populum rogasse, &c.*

AD LEGEM. SIVE. PLEBISCITVM

SILIANVM.

QUOD P. & M. Sili. trib. pl. deff. Plebem ioure. rogaront plebesque. ioure. sciuit. .... ex ponderibos. popliceis. quibos. hac. tempestate. populos. ætier. solet. ytei. coæquetor. se. dolo. M. ytei. quadrantal. vinei. octoginta. pondo. fiet. concios vinei. decem. P. fiet. sex. sextari. concios. fiet. vinei. duodequingaginta. sextari. quadrantal. fiet.

R ij

vinei. sextarios. æquos. æquo. cum. vinario. fiet. sexdecimq. libræ. in modio. fient. sei. quis. macestratos. asuorform. hæc. D. M. pondera. modiosq. vasaq. poplica. modica. minosa. maiosave. faxsit. iousitve. fieri. dolomve. adduit. quo. ea fuant. im. quis. volet. macestratos. multare. vtei. dum. minose. parte. familias. taxat. liceto. seive. quis. im. sacrom. ioudicare. volet.

liceto. Festus: *Publica pondera, quibus pop. Rom. uti solet, ex ea causa Iunius in . . . dicta sic ait, quod duo Silij P. & M. plebem rogarint his verbis: EX PONDERRIBVS, &c. In hac lege, siue plebiscito cum archetypum Festi exemplar habeat SEXTARIVS. AEQYOS. ATQ. CVM. LIBRARIO. SIET. nos fecimus SEXTARIOS. AEQYOS. AEQYO. CVM. VINARIO. SIET. nec putamus eius lectionis, quæ se ipsam satis probat, à nobis rationem reddendam esse. Præterea cum in eodem exemplari scriptum sit: MINORE. PATRI. FAMILIAS, correximus MINOSE. PARTI. FAMILIAS. cuius correctionis auctorem habemus M. Catonem in oratione pro Rhodienlib. apud Agellium libro viij. cap. iij. in qua est: Si quis illud facere voluerit, dimidium familiæ multa esto. & Festum in Sacratę leges, cum inquit: Sacer alicui deorum sit cum familia. Error inde fluxit, quod antiqui PARTI dicebant pro PARTE, ut est in ænea tabella, DE. MAIORE. PARTI. CONSILI. vnde facta litterarum transpositio, & PATRI, pro PARTI scriptum fuit. VOLET secundo loco, pro eo quod est in exemplari VOLVERIT, scripsimus ex auctoritate legum in tabellis.*

AD LEGEM PAPIRIAM.

VEI. quomque. Prætor. posthac factus erit. quei. inter. ciueis. ious. dicet. tres viros. capitaleis. popolom. rogato. ieique. treuirei. capitales. queicomque. ex. hac. lege. factei. erunt. sacramenta. exsugunto. ioudicantoque. eodemque. ioure. funto. vtei. ex. legibus. plebeive. sciteis. exfigere. ioudicareq. esseq. oportet.

Festus: *Sacramentum, inquit, as significat, quod pena nomine penditur, siue eo quis interrogatur, siue contenditur. id in alijs rebus quinquaginta asium est, & in alijs rebus quingentorum inter eos, qui iudicio inter se contendere. qua de re lege L. Papirij Trib. plebis sanctum est his verbis: QVICVMQVE. PRÆTOR. POST. HOC. FACTVS. ERIT. &c. In hac lege POST. HOC, mutauimus in POSTHAC. & verba quæ deerant, HIQVE. TRES. VIRI. . . . QVICVMQVE. . . . CTI. ERVNT. SACRAMENTA. EX. . . . IOUDICANTOQ. suppleuimus ex antiquis formulis, quæ habentur in æneis legum tabellis.*

A D.

AD LEGEM PLATORIAM.

P LATOR. vrb. quei. nūc. est. queique. post. hac. fuerit. duos. lictoreis. apud. se. habeto. vsque. ad. supremam. ad. solem. occasum. ious. inter. ceieis. deicito. Exstat hoc Platoriz legis fragmentum apud Censorinum in libro de die natali. Vide quæ notauimus ad legem xii. Tabularum: Sol. occasos. sopra. tempestas. est. od.

AD LEGEM MAMILIAM.

K. L. III. quæ. colonia. hac. lege. deducta. quodve. moincipium. præfectura. eorū. conciliabulum. constitutum. erit. quei. ager. intra. fineis. eorum. erit. quei. termini. in. eo. agro. statutei. erunt. quo. in. loco. terminus. non. extabit. in. eo. loco. is. quous. is. ager. erit. terminum. restituendum. coerato. vtei. quod. recte. factū. esse. volet. idque. magistratus. quei. in. ea. colonia. moincipio. præfectura. foro. conciliabolo. ioure. deicundo. prærit. facito. vtei. fiat.

K. L. IV. quei. leimites. decumanei. hac. lege. deductei. erunt. que. fosse. in. eo. agro. erunt. quei. ager. hac. lege. datus. adsignatus. erit. nei. quis. eos. leimites. decumanos. nei. opsepito. neie. quid. in. ieis. immolitum. neie. quid. ibei. positum. habeto. neie. eos. arato. neie. eas. fossas. opturato. neie. quis. sepito. quo. minus. suo. itinere. aqua. ire. fluere. possit. seiquis. aduersus. ea. quid. fecerit. in. res. singolas. quotiens. cuomque. fecerit. H. s. IIII. Coloneis. moincipibusque. eius. in. quorum. agro. id. factum. erit. dare. damnas. esto. pecuniæque. quei. volet. hac. lege. petitio. esto.

K. L. V. quei. hac. lege. colomiam. deduxerit. moincipium. præfecturam. forum. conciliabulum.

R iij

constituerit. in eo agro. qui ager. intra fineis eius
 coloniæ. mo inicipi. fori. conciliaboli. præfecturæ. e-
 rit. leimites. decumanei. vtei. fiant. terminateiq. sta-
 ruantur. coerato. quei. fineis. ita. statuerit. sei. fineis.
 eorum. sunt. dum. nei. extra. agrum. colonicum. ter-
 ritoriumve. fineis. ducat. quei. que. terminei. hac. le-
 ge. statutei. erunt. neiquis. quem. eorum. eicito. neive.
 commoueto. sciens. D. M. sei. quis. aduersus. ea. fece-
 rit. is. in. terminos. singulos. quos. eiecerit. loco ve-
 mouerit. sciens. D. M. H. s. XXV. in. poplicum. eorum.
 quorum. intra. fineis. is. ager. erit. dare. damnas. esto.
 deque. ea. re. coeratoris. quei. hac. lege. erit. iourisdi-
 ctio. reciperatoromque. datio. addictio. esto. quom.
 coerator. hac. lege. non. erit. tunc. queicomque. ma-
 gistratus. in. ea. colonia. mo inicipio. præfectura. fo-
 ro. conciliabolo. ioure. deicundo. præerit. eius. magi-
 stratus. de. ea. re. iourisdictio. ioudicisque. datio. ad-
 dictio. esto. inque. eam. rem. is. quei. hac. lege. ioudi-
 cium. dederit. testibus. poplice. duntaxat. in. res. sin-
 golas. x. denontiandi. potestatem. facito. ita. vtei. E.
 R. P. F. s. v. &. sei. is. vnde. ea. pequnia. petita. erit. con-
 demnatus. erit. eam. pequniam. ab. eo. deve. boneis.
 eius. primo. quoque. die. exfigito. eiusque. pequnię.
 quod. receptum. erit. partem. dimidiam. ei. quouis.
 vnus. opera. maxsume. is. condemnatus. erit. partem.
 dimidiam. in. poplicum. redigito. quoi. ex. loco. ter-
 minus. aberit. sei. quis. in. eum. locum. terminum. re-
 stituere. volet. sine. fraude. sua. facere. liceto. neive.
 quid. quoi. is. ob. eā. rem. hac. lege. dare. dānas. esto.
 Huius legis, quam nos putamus Mamiliam esse, tertium, quartum, &
 quintum caput (ita enim interpretamur notas illas K. L. I. P. K. L. IV. K.
 L. v. id est, kaput legis tertium, & c.) descripsimus ex auctore libelli de li-
 mitibus agrorum. atque in tertio quidem capite verba illa, quæ in vulga-
 ta editione sic habentur, VT QVE. RECTE. FACTVM. ESSE. VELIT. mu-
 tauimus in VTEI. QVOD. RECTE. FACTVM. ESSE. VOLET. ita enim est
 in tabula

in tabula aenea legis Iudiciariae. IS. VTI Q U O D RECTE, P A C T V M. ESSE. VOLET. FACITO. In eodem capite STABIT, P R O A E X T A B I T. & S S. AGER, id est, S V P R A S C R I P T V S. AGER, pro IS. AGER, vt docti viri emendant, si legas, parum refert. In quarto capite cum scriptum esset: quei. leimites. decumanei. quei. hac. lege. deductei. erunt. quęcunque. fosse. leimites. in. eo. agro. nos emendauimus, quei. leimites. decumanei. hac. lege. deductei. erunt. quę. fossę. in. eo. agro. deletis iis, quę adiecta videbantur: nec dubium est quin ea emendatio vera sit. Verbum I M M O L I T V M, quod docti viri mutarunt in I N O L I T V M, retinimus: nec enim videmus cur mutandum sit, nisi forte quod sincerum est datus operam vt corrumpamus. Adiuvat antiquam lectionem Lilius lib. x x v. cuius verba sunt hæc: *Aquam publicam omnem, in priuatum edificium fluentem aut agrum ademerunt: & quę in loca publica inaedificata immolitaque priuati habebant, intra dies xxx. demoliti sunt, &c.* In his verbis nemo non videt verbum D E M O L I T I. oppositum esse verbo I M M O L I T A: vtrumque autem à molibus deductum esse docet Nonius in Demoliri. P R O P O S I T V M, vt habet recepta lectio, si O P S I T V M. ut docti viri emendant, legere mauis, nihil moramur. vide tamen nequid temere mutes. In quinto cap. existimauimus aliquando pro verbo T E R M I N A T I Q V E, legi debere T E R M I N E I Q V E: sed incidimus postea in verbum simile in lege Quintia apud Frontinum in lib. ij, de aquæ ductibus: qui locus nos ab ea voce mutanda prorsus deterret. Verba eius legis sunt hæc: Seiquis. circa. riuos. specus. fornices. fistulas. tubulos. castella. aquarum. publicarum. quę. ad urbem. ducuntur. &. ducentur. terminatus. steterit. neque. quis. eo. loco. post. H. L. R. opponit. molit. opsepit. In fine huius capitis pro eo quod erat in vulgatis editionibus, S I N E. S V A. F R A V D E. L I C E T, F A C E R E, scripsimus sequenti formulam antiquarum legum, S E. F R A V D E, S V A. F A C E R E. L I C E T O, vel. S I N E. F R A V D E. S V A. &c. vtroque enim modo in legum tabulis reperitur. Verbum D A R E, quod deerat, ante vocem D A M N A S. addidimus.

A D. L E G E M. A G R A R I A M.

Q Vos. agros. quę. loca. quęve. ædificia. intra. fineis. .... dederō. adsignauero. in. ieis. agreis. iourisdictio. coercitioque. esto. colonię. illius. quouis. ciuibus. agrei. adsignabuntur. Exstat hoc Agrarię legis fragmentum, siue formula quędam Agrarię legis apud Hygenum in libro de limitibus constituendis.

R. iiij

FVLVI VRSINI NOTÆ
AD. LEGEM. HORATIAM.
DE. TARRATIA. VIRGINE. VESTALL

Vius antiquissimę legis vnicum tantum superest verbum, TESTABILIS, quod refert Agellius lib. vj. cap. viij. in quo ita scriptum est: *Et Tarratiam quidem virginem Vestę fuisse, lex Horatia testis est, quę super ea ad populum lata: quę lege ei plurimi honores sunt, inter quos ius quoque testimonij dicendi tribuitur: TESTABILISQVE vna omnium feminarum vt sit, datur.* Id verbum est ipsius legis Horatię. Contrarium est in XII. Tabulis scriptum: IMPROBVS. INTESTABILISQVE. ESTO.

AD. LEGEM. QVINCTIAM.

Vinctiam legem, cum sit inter leges Augustinianas multo emendatior relata, quam in aliis editionibus habeatur; non est cur eam de verbo ad verbum recitemus. quare pauca quędam notabimus, quę aliter in ea apud nos leguntur. Ac primum omnium emendationem verborum, quę sunt in principio huius legis, TRIBVS. SERGIAE. PRINCIPIVM. FVIT, quę erant in aliis exemplaribus deprauata, confirmabimus loco Liuij quem ex lib. IX. descripsimus. *Papirius C. Iunium Bubulcums Mag. E. Q. dixit: atque ei legem Curiatam de imperio ferenti triste omen diem diffidit, quo Saucia curia fuit principium, duabus insignis cladibus, capta Vrbis, & Caudina pacis, quod vtroque anno eiusdem curia fuerat principium, &c.* Quemadmodum in centuriatis comitiis, centuria sorte ducebatur, & quę prima exierat, pręrogatiua dicebatur; ita Curiatis & tributis comitiis, tribus aut curia quę prima sorte erat, principium esse dicebatur, vt apparet ex Liuij loco. Verba PR. K. IVLIAS, quę pro vulgatis illis corruptissimis PO. RO. ET. IVLIAS reposita sunt, propius ad antiquam scripturam, & fortasse rectius mutarentur in PR. EID. IVLIAS. Vocem ROMAM tribus locis, quod adiectam ad vocem VRBEM amicus meus suspicabatur, delendam putabat, & verbum item CAELARE: in lege tamen Agraria habetur: QVOD. EIVS. EXTRA. VRBEM. ROMAM. EST. & in Iudiciaria: QVEI. VE. IN. VRBE. ROMA. PROPIVSVE. VRBEM. ROMAM. Vidimus qui pro EXCORTICENTVR, scribendum putarent EXCODICENTVR, & pro POPVLO DET legendum, POPVLO. D. E. id est, DAMNAS. ESTO. nos nihil mutamus. Verbum tantum FLVI, mutandum putamus in FLVERE, & V. F. interpretamur VTENDA. FRVENDA, siue, VSVFRVCTVARIIS.

AD. LEGEM. LÆTORIAM.

Vetonius in IV. Prętorem apud Priscianum lib. viij. huius legis facit mentionem, cum scribit: *Latoria, quę vetat minorem annis XXV. stipulari.* Quod verbum Priscianus exponit *ἐπερωτάδου*. Eandem intellexit. Cicero lib. iij. Offi. cum inquit. *Et circumscriptio adolescentium lege Latoria.* Opinor

Opinor autem verba legis fuisse, MINOREM ANNIS. XXV. STIPVLARI. NE. LICETO. Alibi etiam Cicero huius legis facit mentionem, & Lætoriam eam nominat.

A D. L E G E M. A G R A R I A M.
IN. AENEIS. FRAGMENTIS.

Q Vei. ager. poplicus. populei. Romanei. in. terram. Italiam. P. Mucio. L. Calpurnio. cos. Huius agri mentio est apud Ciceronem libro 1. ad Attic. epist. xviii. in qua ita scriptum est. *Liberabam agrum eum, qui P. Mucio. L. Calpurnio Cos. publicus fuisset.* TERRAM. ITALIAM, pro TERRA ITALIA, antiqua scribendi ratio in his legum tabulis frequens, cui similis illa, IN. AMICITIAM. PERMANSERUNT; item IVVS pro ius; ARBITRATVV, pro ARBITRATV, & similia. COMPASCVOS AGER qui dicatur, docet scriptor de limitibus agrorum, cum inquit: *Ager compascuus dictus, qui à diuisoribus agrorum relictus est ad pascendum communiter vicinis,* &c. & in tabella de controuersis inter Viturios & Genuates sic habetur: *quei. ager. compascuos. erit. in. eo. agro. quo. minus. pecuualscere. genuates. veituriosque. liceat. ita. vtei. in. cetero. agro. genuati. compascuo. neiquis. prohibeto.* Cicero in Topicis: *Si compascuus ager est, ius est compascere.* Ex his locis satis patet, qui dicatur ager compascuus. *Pequiniam. populo. ex. eid. mart. quæ. posteaquam. vectigalia. consistent. quæ. post. hanc. L. R. primum. constiterint. primæ. erunt. Vectigalia quædo dicantur consistere, ex loco quodam Varronis intelligitur in lib. 1. de ling. Lat. qui cum in vulgatis editionibus non satis emendatus sit, à nobis ita proferetur, vt legi debet. Ab eo praco dicitur locare, quoadusque quod emitur, in aliquo consistat, &c. Vox PRETIUM, puto glossema esse, quod irrepsit in seriem in editis libris, in quibus sic est: Ab eo Praco dicitur locare, quoadusque id emitur, quoad in aliquo consistit pretium, &c. AGRVM. OCCVPATVM. HABETO. Opinor intelligi de agro, qui occupatius dicitur à scriptoribus de limitibus agrorum, & Festo in verbo Occupatius ager. VTEI. QVEI. OPTVMA. LEGE. PRIVATVS. EST. In formula capiendæ Virginis Vestalis apud Agellium sic est: VTEI. QVOD. OPTVMA. LEGE. FVAT. Vide Festum in optuma lex. SVSPICIVN. De subcisiuis videndus scriptor de limitibus agrorum. PRAEDIA. SVSPICIENT. Subsignabatur prædia arbitratu Præt. Urbani, vt in hac ipsa lege paulo post Arb. Præt. quei. inter. ciues. tum. Romæ. ious. dicet. satis. supsignata.* Item apud Quæstores, & Censores, vt docet Cicero pro Flacco. *Illud quero, sint ne ista prædia censui censendo? habeant ius ciuile? sint nec ne? sint mancipi? subsignari apud ararium,*

apud Censorem possint? In lege parieti faciendo sic est: Pequn. pars. dimidia. dabitur. vbei. prædia. satis. supsignata. erunt. In Coloniis arbitrato Duumvirum, vt in eadem lege. qui. redemerit. prædes. dato. prædiaque. subsignato. duumvirum. arbitrato.

A D. LEGEM. IVDICIARIAM.

IN. AENEIS. FRAGMENTIS.

Erba quæ in huius legis principio manca sunt. . L. I. III. PRIMIS, ex loco inferiori ita suppletur, vt integra lectio sit: QVEI. TRIB. MIL. L. I. III. PRIMIS. Sunt autem translata ex lege Sempronia, quæ est apud Ciceronem in Cluentiana. Deque eius. capite. quærito. quei. tribunus. militum. legionibus. quattuor. primis. quæi. ve. quæstor. tribunus. plebis. &c. Quod autem paulo post incisum est, TRIVMVR. A. D. R. puto erratum esse fabrilè, legendumque vt infra. III. VIR. A. D. A. id est, AGRIS. DANDIS. AD TRIBVENDIS. Verba quæ sequuntur. TRIBVS. INTRO. VOCABVNTVR. disiunctim legenda esse docet interpunctionis nota. quæ in fragmento apposita est. itaque apud Linium scribendum erit in lib. x. *Fabius nihil aliud precatus populum, quam vt priusquam intro vocarentur ad suffragium tribus.* &c. vt quæque intro vocata erat centuria. & ita apud ceteros scriptores. Apud. forum. palam. vbei. de plano. recte. legi. possit. Hæc præponendarum legum condicio habetur apud Iosephum lib. xix. Antiq. ex ipsa Romana formula translatis in Græcum verbis: ὁ δὲ ἐν τῇ ἀρχῇ καὶ ἀλλῶς γινώσκοντες ἐν αὐτῇ. Eandem agnoscit Aufonius. POSSITVR antiquæ, vt possetur. Quadrigarius Annal. libro I. *Cum non possetur decerni vtrius putaretur victoria esse.* Verba illa mutila. . . NTIA. ITA. PRONONTIATO. FEC. . . ita suppleri posse arbitror: PR. DE. CONSILI. SENTENTIA. ITA. PRONONTIATO. FECISSE. VIDERI. Auctor supplementi Cicero pro Cæcina, & in Verrina III. & lib. I. de Finib. Idem Cicero in Bruto confirmat priorum verborum restitutionem, cum inquit: *Cum Consules re audita amplius de consilij sententia pronuntiauisent,* &c. Quod autem in eodem hoc fragmento paulo post incisum est, C. IN. MANV. PALAM. DATO. A. puto significari notam condemnandi, quæ erat C. littera, & absoluendi, quæ A littera indicabatur. Asconius in Diuinatione: *In diuinatione, inquit, & in alijs causis maioribus vniuersi iudices in cistam tabulas simul coniecebant suas, easque insculptas litteras habentes A. absolutionis, C. condemnationis: cum de alicuius capite agebatur, NL. ampliationis: his enim litteris significabatur non liquere.* & in III. Ver. *Nam cum condemnandi nota esset. C. littera, absoluendi A. ampliandi signum NL. dabant, quo significabatur non liquere,* &c. Quod sequitur, QVO. SORTICV-

I A S.

LAS. CONIECIANT. declaratur loco inferiore, qui est in alio huius legis fragmento. prætor. forticolum. vnam. buxam. longam. digitos. IIII. latam. &c. eamque. fortem. ex. hanc. lege. apertam. bracioque. aperto. literam. digiteis. opertam. palam &c. ad. sitellam. sorti. veniet. is. in. eam. sitellam. manum. demittito. tam. deuexam. populo. &c. Ex quibus verbis qualis fuerit forticula intelligi potest. & eadem item quomodo in sitellam coniiceretur. Suetonius in Nerone, cap. xj. *Ac sine mora nomen suum in albo profitentium citharædorum iussit adscribi, forticulaque in urnam cum ceteris demissa, intrauit ordine suo.* Cicero in oratione pro Cornelio apud Asconium: *Dum sitella deferatur.* Plautus in Casina: *Conijciam sortes in sitellam, & sortiar tibi & Chalino.* Liuius lib. xxv. *Sitellaque allata est, ut sortirentur ubi Latini suffragium ferrent.*

AD. LEGEM. DE. THERMENSIBVS.

MAIORIBVS. PISIDIS.

Veī. publicā. populi. Romani. vectigalia. redempta. habebunt. Vectigalia quinto quoque anno per Censores persoluebantur. Varro lib. v. de ling. Lat. *Lustrū nominatum tempus quinquennale à luendo, hoc est soluendo, quod quinto quoque anno vectigalia, & vltro tributa, per Censores persoluebantur, &c.* Vltro tributa quæ dicantur, libet hoc loco ex veterum scriptorum auctoritate declarare. Liuius lib. xxix. & xliij. *Quæ publica vectigalia vltro tributa Censores locassent, ea locatio rata ne esset.* Seneca lib. iij. de beneficiis, cap. j. *Adeoque neminem, aut spe, aut pollicitatione corrumpat, ut contra in se impendere iubeat, & in vltro tributis sit.* Sunt igitur vltro tributa facta recta, atque opera, quæ Censores locant facienda, dicta fortasse quod Censores pecunias redemptoribus operum tribuerent vice versa, cum ipsis tributa ab omnibus persoluerentur. Ad locū Liuij de Catone, quem adduximus ex lib. xxxix. facit Plutarch. in Catone, cum inquit: *Συσίλων ὃ τις μηδὲς ἐς ἰργολαβίας. τὸ δὲ τέλη τὰς πράξεων ἐπὶ τῷ ἰσχυρῷ ἐλαύνων τιμῆς.*

AD. LEGEM. SIVE. PLEBISCITVM.

DE. SCRIBIS. VIATORIB. ET. QUÆSTORIB.

Veī. in. ea. decuria, viator. appareat. Notum omnibus quid sit hoc loco APPARERE. Ab eo verbo dicti APPARITORES. In inscriptione Capitolina sic est: . . . Sutorius. M. L. Pamphilus. lictor. curia. . . . sacris. publicis. P. R. Quiririum. Viator. qui. Cos. & Pr. apparet, &c. item in alia inscriptione. Q. Lucretio.

Q. L. Gemello. Viatori. Quæstor. ærar. Q. Lucretius. Q. L. Chrestus. Viator. Quæstori. ad. ærar. patrono. fecit. Varr. lib. iij. de re rust. cap. 2. *Libertus eius qui apparuit Varroni. Liu. lib. ij. Quattuor & viginti liçtores apparere Consulibus, &c.*

AD. LEGEM. SIVE. DECRETVM.

DE FINIBVS. INTER. GENVATES.

ET. VITVRIOS.

OX. FAENISICIVM in fine legis, vbi est, PRAFA. QVÆ FVERVNT. PROXVMA. FAENISICI, reperitur in duobus Kalendaris rusticis Romæ, in quibus est FAENISICIVM, à verbo, vt videtur, SECARE, quod tunc SICARE dicebant, antiqua scribendi consuetudine, qua VINIAS dicebant pro VINEAS: cui contraria VEAS pro VIAS. Decemviri de arboribus SVBSICARE dixerunt. Verbum in fine LEIBERIQ, sine dubio erratum est fabrilè, & LEIBERARIQ, scribendum.

AD. LEGEM. REGIAM.

OEDVSVE, &c. Hæc legem de imperio Vespasiani ad populum latam indicat fortasse Cornelius Tacitus lib. xx. cum inquit: *Tum Senatus omnia Principibus solita Vespasiano decreuit, &c.* Ea vero cum in plures tabulas diuisa esset, hoc tantum reliquum est fragmentum, idque vt videtur, postremæ tabulæ, in qua legis ipsius Sanctio habetur.

AD. LEGEM. PARIETI. FACIVNDO.

EX. PARIETI. FACIVNDO. dicitur eo modo, quo in lege Thermensium maiorum Pisidarum dictum est, *Quam. legem. portorieis. terrestribus. maritimeisque. termenses. maiores. pisidæ. capiundeis. intra. suos. fineis. deixerint. ea. lex. ieis. portorieis. capiundeis. esto. &c.* Item lex Mæcupiorum apud Varronem libro v. de ling. Lat. cuius legis illa exstat formula, *Vadem. nec. poscet. nec. dabit.* Sic enim legendum pro POSCERET. Apud Cic. lib. i. in Verr. Habetur lex item PARIETI. FACIVNDO, cuius legis formulæ quædam ibi referuntur.

AD. LEGEM. LAVRENTVM.

Omum. ex. alieno. in. armum. nei legito. Id est, quod humeris omnia sit, sic enim interpretatur Festus, apud quem huius legis, quam inter Romanas, quod ea Latina sit, numerandam duximus, exstat fragmentum in verbo Armata, siue Armata.

AD

AD. SENATVS CONSULTVM

DE PHILOSOPHIS. ET. RHETORIB.

C Fannio. Strabone. M. Valerio. Messala.
Cos. . . . . M. Pomponius. Pr. Sen. consu-
luit. scribundo. adfuerunt. . . . quod. V. F.
de. philosophis. &. rhetorib. D. E. R. I. C.
vtei. M. Pomponius. Pr. animaduorteret. coeraret.
que. vtei. E. E. R. P. F. S. V. vtei. Romæ. nei. essent.

Ita plane habet Agellius lib. x. v. cap. xj. cuius scripturam, quod veterum
monumentorum testimonio confirmetur, libentius secuti sumus, quam
eam quæ habetur apud Suetonium in libro de claris Rhetoribus, in quo
sic est: vtei. M. Pomponius. Pr. animaduorteret. cura-

retque. vtei. sei. E. E. R. P. F. S. V. vtei. Romæ. nei. essent.

Hæc autem formula frequens est in antiquis tum legum tabulis tum Se-
natusconsultorum. In Agraria lege sic est. I. V. E. B. R. P. F. S. V. ita plane in
eo Senatusconsulto, quod Græce etiam habetur in æneo fragmento

Ω C. ΑΝ. ΑΥΤΟΙΣ ΕΚ ΤΩΝ ΑΗΜΟCΙΩΝ ΠΡΑΓΜΑΤΩΝ ΠΙ-
CΤΕΩC. ΤΕ. ΤΗC. CΘΕΤΕΡΑC. ΦΑΙΝΗΤΑΙ. Polybius in frag-
mentis ad eandem formulam videtur respexisse, cum inquit, Ω C. αὐτοῖς δ' α-

ὡς αὐτοῖς ἐκ τῶν εἰς τὴν πόλιν ἀναγκαζομένων πραγμάτων πίCΤΕΩC. Liuius lib. xxxij. De his tribus urbibus le-
gati, quod tempora Republicæ postulassent, id ē rep. fideque sua facere, sta-
tuerō iussi sunt. Ennius in Annalibus; cuius versus ita legendi sunt apud
Nonium.

Ea miræque fidei, regno, vobisque Quiritet

Res fortunatum feliciter, ac bene vortas.

Varro lib. v. de ling. Lat. Quod bonum, fortunatumque felix salutareque
sit. P. R. Quiritium, rei que publica, P. R. Quiritium, mihi que collega que meo,
fidei, magistratu que nostro, &c. In formula deuotionis apud Macrobius
lib. iij. cap. ix. sic est: Eosque ego vicarios pro me, fide, magistratuque meo, &
P. R. exercitibus.

AD. SENATVS CONSULTVM.

DE. HASTEIS. MARCEIS.

M Antonio. C. F. A. postumio. A. F. Albino.
Cos. . . . Senarum. consuluit. scribundo.
adfuerunt. . . . quod. C. Iulius. L. F. Ponti-
fex. nontiauit. in. sacrario. in. regia. hastas.
marcias. mouisse. D. E. R. I. C. vtei. M. Antonius Cos
hosticis. maioribus. Iouei. & Martei. procuraret. &.
ceteris. diis. quibus. videretur. placandeis. vtei. pro-

coerasset. satis habendum censuerunt. *fei. quid. succidaneis. opus. esset. robiis. succederet.* Agellius lib. iij. cap. vj. refert hoc Senatusconsultum; & hostiz succidaneæ quid sint, docet testimonio Plauti, qui dixit in Epidico.

Men' piaculari oportet fieri ob stultitiam tuam,

Ut meum tergum stultitiam a subdas succidaneum?

Si primis hostijs, inquit, litatum non erat, alie post easdem duæ hostie cadebantur. &c. In fine Senatusconsulti scriptum est ROBIIS SVCCEDERET, quod ita sit in vetustissimo libro, pro eo quod in vulgato est, ROBIGVS ACCEPERET, quod quid sit, fatemur, nescire.

AD SENATVS CONSVLTVM.

DE MENSE AVGVSTO.

VOM. Imp. Cæs. Augustus. mense Sextili. & primum Consulatum inierit. & triumphos. treis. in urbem intulerit. & ex. ianiculo. legiones. deductæ. sequutæq. sint. eius auspicia. ac. fidem. & ægyptus. hoc. mense. in potestatem. P. R. redacta. sit. finisque. hoc. mense. bellis civilibus. impositus. sit. atque. ob. eas. causas. hic. mensis. huic. imperio. felicissimus. sit. ac. fuerit. placere. Senatu. vt. mensis. Augustus. appelletur. Exstat hoc Senatusconsultum apud Macrobiū lib. j. cap. xij. in quo sic scriptum est: *Augustus deinde est, qui Sextilis antea vocabatur, donec honori Augusti daretur ex S. C. cuius verba subiici, &c.*

AD SENATVS CONSVLTA.

DE AQVADVCTIBVS.

Ex. Iulius Frontinus lib. ij. de Aquæductib. refert Senatusconsulta sex: quæ cum habeantur satis quidem emendate scripta in libello Anto. Augustini de Senatusconsultis, sunt nobis necessario prætermittenda, ne rem admodum agere videamur. itaque attingemus ea tantum, quæ aliter apud nos leguntur. Atque in primo quidem Senatusconsulto, ubi scriptum est, SCRIBAS ET LIBRARIOS, deleamus notam coniunctionis, & SCRIBAS LIBRARIOS legimus. cuius quidem lectionis confirmatio petenda est ex veteribus monumentis, in quibus frequens est SCRIBA LIBRARIVS. Puto post pro VT ROVE, sensus postulat vt particula VT ROVE, in VT I verbum mutetur. Quæ autem sequuntur, ita legenda putamus: eos. diebus. x. proximeis. quibus. S. C. factum esset.

esset. ad ætadium. deferrent. quique. ita. delati. essent. ieiis. Prætores. ærarij. mercedem. cibaria. quanta. præfectis. frumento. dare. deferreque. solent. annua. darent. & adtribuere. vel si PRAEFECTI magis placet, retinenda erit VOX DANDA, & in DANDO mutanda. nam Praefectus.

frumento. dando. adtribuendo, reperitur in veteribus, si re- &e memini, inscriptionibus. In fine Senatusconsulti scribendum videtur. qui. ærario. præsumt. præbenda. locent. Verba quæ in principio secundi S. C. habentur, ita ordinanda existimamus: quod

Q. Ælius. Tubero. P. Fabius. Maximus. Cos. v. F. de. numero, & c. In tertio Senatusconsulto, vbi legitur. ne. qui. co- rum. quibus. aqua. daretur. publica. ius. esset, putamus legendum: NEI. QY. OI. EORVM. & c. In tertio Senatusconsulto hæc verba sic legimus: Q. F. P. D. E. R. I. C. ad. reficiendos. riuos. specusq. per. quæ. & opera. publica. corrumpuntur. placere. circa. fontes. & fornices. & muros. vtraque. ex. parte. vacuos. quinos. denos. pedes. patere. & c. deletis CVM, & CENTENOS. verbis.

AD. SENATVS CONSULTVM.

AMEICITIAE

Q. S. A. A. S. E. V. Donatus in Adelph. Terent. ad illud: Fac sis Sostrata. Deductum est, inquit, a Senatusconsulti formula: vbi enim aliquid Senatus Consulibus iniungit, addit: Si eis videatur, & c. Huius autem formulæ ignoratio, Ciceronem in libris Philippicarum duobus locis maculauit. quas quidem maculas nos sustulimus auxilio vetustissimi libri, & huius æneæ tabellæ. munusq. eis. ex. formula. locum. lautiaque. Q.

Vrb. eis. locare. mittereque. Festus in Dacrymæ: Dantia, inquit, qua lautia dicimus, & dantur legatis hospitij gratia. Polybius in fragmentis: Ετι ὃ μὲν ἀλομερὲς ἔργον ἡ σύγκλητος ἀπέδ' ἐλάττω παρὰ τὰν αὐτῶν. & ἡ ἐνία καὶ παρὰ τὰς ἀς μὲν ἰσας ἐξέδινεν αὐτοῖς. Liuius lib. xxviii. Locum inde, Lautiaque præberi iussa. & c. L. CORNELIVS. SISENNA, qui Prætor inter ciues & peregrinos in hoc Senatusconsulto descriptus est, designatur, vt opinor, is qui libros historiar. xxii. & hoc ipsum Italicum bellum conscripsit. de quo fit mentio in hoc Senatusconsulto.

. 21 - 11

AD. SENATVSCONSVLTVM.
DE TIBVRTIBVS.

VM in hoc Senatusconsulto vñtatz formulæ expresse non sñt, existimamus responsum esse potius ex S. C. à Pratore redditum Tiburtibus, quam Senatusconsultum appellandum. Simile responsum exstat apud Liuium lib. viij. in quo sic scriptum est: Cum de postularis Samnitium T. Aemilius Prætor Senatum consulisset, reddendumque his fœdæ patres censuissent, Prætor Samnitibus respondit: Nec quominus perpetua amicitia esset per populum Romanum stitisse: nec contradici, quin, quoniam ipsos belli culpa sui contracti adium cepisset, amicitia de integro concilietur. Quid ad Sidicinos attinet, nihil intercedi, quominus Samniti populo pacis bellique liberum arbitrium sit. &c. Placet autem hoc loco subiungere vetus simile Senatusconsultum, quod Græce scriptum sine die, & sine Consulum nominibus refertur à Iosepho lib. xij. Antiq. cap. xvj. est autem hoc: Λεύκος θαλίως Λευκία υἱος στρατηγὸς σάτωκελεύθετῳ τῇ συγκλήτῃ αἰδοῖς δικαιοσύνης ἐν τῷ τῆς ὁμονοίας ναῷ. Γραφοῦντο παρὶ τῶν Λαίων: Κατάντιος Λευκίῃ υἱός, καὶ Πασιέως Κυεῖνα. Περὶ αὖτ' Α'λίξανδρος Ιαθρος, καὶ Νομίλων Αντάρχῃ, καὶ Αλίσανδρος Δωροθέῃ Ἰωδαίων ἀριστοταί, ἀνδρες ἀγαθοὶ καὶ σύμμαχοι διελέχθησαν, ἐτανεύμενοι τὰς προὔπηγρχίας πρὸς Ῥωμαίους χρεῖστας, καὶ πλὴν φιλέων καὶ ἀποιδὰ χυσιῶν σύμβολον τῆς συμμαχίας ἡγομήθην ἀνταγωνιστὰς χυσιῶν μυεῖσθαι πῖντο, καὶ ἡρέμιατ' αὐτοῖς ἄξιωσαν δοθῆναι πρὸς τοὺς αὐτονομήμενους πόλεις καὶ πρὸς βασιλεῖς ὑπὲρ τοῦ πλὴν τε χύρατ' αὐτοῖς καὶ τοὺς λιμενίας, ἀδείας τυλχεῖσθαι, καὶ μηδ' ἐν ἁδικεῖσθαι. ἰδοῦς ὃ συμβῆσθαι φιλήσιν καὶ χρεῖστας πρὸς αὐτοῖς, καὶ ὅσων ἰδὲ ὠθησαν τυχεῖν ταυτ' αὐτοῖς κῶδραχέν, καὶ πλὴν καμῖδ' ὄσαν ἀποιδὰ προσδίδεσθαι, &c. Κυεῖνα. nomen tribus esse existimamus: & cum hoc, cum alia ita protulimus, vt legi debere putauimus.

AD SENATVSCONSULTVM.
DE LVDEIS SÆCVLARIBVS.

Cestius, &c. In principio huius Senatusconsulti erant, vt opinor, descripta nomina Quindecimvirosum, qui in Senatu de Iudis Sæcularibus verba fecerunt. NEQVE VLTTRA QVAM SEMEL VLLI. MO. . . . . putamus integrum esse MORTALIVM. Ouidius lib. ij. de Tristibus.

Insserat et Phæbo dici, quo tempore ludos

Facit, quos atas aspicit vna semel.

QVI. LEGE. DE. MARITA. J. existimamus significari legem DE. MARI-
TANDIS. ORDINIBVS. reliqua plana sunt. DE. LVCARI. LVDOR. SÆ-
CVLARIVM, meminist' Festus, cum inquit: Lucar appellatur as, quod ex
lucis captatur. Plutarchus in Problematicis. Διὰ τὴν πολλὴν ἀναισθησίαν
καὶ ἀναισθησίαν ὅτι πολλὰ ὄντι ἀλλὰ καὶ πλὴν ἀναισθησίαν τοῖς ἀνθρώποις
καὶ πλὴν τοῦ τῶν ἀνθρώπων ἀναισθησίας τοῖς ἀνθρώποις. Hæc raptim scripsi-
mus ad Leges & Senatusconsulta, quæ cum in antiquis lapidum, ærisque
tum Scriptorum monumentis reperiantur, selecta potissimum ex iis
quæ erant à nobis in id genus antiquitatis vberius notata.

FINIS.

RERVM QVARVNDAM ET VOCVM

CEV VERBORVM QVAE IN ANTON.

Augustini libro passim leguntur & explicantur Index.

AGERE cum populo
quid sit & quibus
licuit pag. 11.
Arrogationis formula 17. & 163

Auspicioꝝ observatio, qua fuerint & quo pacto haberentur 22

Aequatio sortium 25

Athenienses generaliter iurabant se leges omnes seruaturus 36

Aediles legum custodes & adiun-
27

Abrogare legem quid & an utile sit
27. & 28

Amplius pronunciare 32

Adseffores siue consiliarij 35

Atilianus tutor 40

Adoptio olim lege lata fiebat 43

Asconij lapsus 46

Auspicia maxima 48

Adoptio testamento facta 71

Augusti leges cur Iulia non Octa-
uiana dicantur 71

Augustus provincias diuisit 86

Anulus equitis insigne 85

Argaei scirpea effigies 108

Argentens nummus primum signa-
tus 118

Ambitus vnde 120

Aliata pro aliter 130

Aetas militaris 136

Ampliationis & Comperendina-
tionis differentia 139

Alternata consilia 149

Aenuitas pro atas 153

Aenuiternum pro aeternum ead.

Actio recepticia 154

Afiduus quis dicatur 161. & seq.

Ambitus circuitus est 173

Asses libriles 183

Arcera quid 188

Adorea laus 190

Aqua arcebat eam tantum qua no-
cebat 192

Arbores sublucare & conlucare,
ead.

Acerra quid 195

Asti dolum significat vnde astutus
196

Accensus quis 197

Aruales fratres 201

Auricula ima memoria sacra 202

Antestati quid & antestatus ead. &
seq.

Auctoritates Senatus quid & quo-
modo differrent à Senatus consul-
tis 225

C

Centuria & Centuriones 160

Consulares leges 3. & 68

Capita legum 9. & 10

Consulum potestas 12

Comitiorum modus & vnde 13.
& 14

Calata comitia & vnde dicta 65. &
66

Centuriata item ibid. & 100

Curia & de curijs 14

& de Comitijs 159

Curiones qui & curia 160

Curiae leges 17

Comitiales dies 19

Comitiorum impedimenta & inter-
cessionis 21

Comitiorum vitium solum est fulmen
22

Comitialis morbus ibid.

Charonda in legis observatione con-
stantia 28

S

INDEX.

Comperendinare quid & comperendinatio 32. & 139
 Centumviri, *Haſta Cētumviralis*, & *Centumviralia Iudicia* 33
 Conſilium quid ſignificabat & qui. *conſiliarij ſeu adſeſſores*. 35
 Cenſuræ initium & circa quæ verſabatur. 36
 Caſſiani iudices. 46
 Conſulis collega erat Prætor. 49
 Conſules olim prætores nuncupati & iudices. 68. & 182
 Conſules regia inſignia habuerunt. 78
 Conſules alternis menſibus faſcibus utebantur. & conſularia inſignia. ead. & 197
 Cardo quid. 83
 Conſules pupillis tutores extra ordinem dabant. 90
 Conſul è plebe primus creatus. 102
 Centenaria cana. 103
 Caduca res quid. 115
 Centenarij liberti. 116
 Cicero in quo annonaſtus eſt. ead. & 204
 Conſilia alterna. 149
 Conſules qua ætate fiebant. 153
 Carmen quid ſignificet. 158
 Cenſus æſtimatio. 160
 Curatores dandi formula. 165
 Coemptio & conſarreatio in matrimonio. 169
 Cohors prætoria. 182
 Conceptum furtum. 183
 Creditorum ius acerbum in debitoribus. 189
 Conſuare arbores. 192
 Coronarum honos. 196
 Calumnia & cauillatio. 203
 de Collegijs. 206
 Cenſere quid ſignificet. 218
 Conſules plures olim creati. 222

D

Decumviri xii. tab. ediderunt. 2
 Differentia inter plebiſciti &

ceteras leges. 3
Decuria & Decuriones 14. & 160
 Differentia inter Tribus centurias & curias. 15
 Dierum apud Romanos diuiſio. 19. & 68. & 186
 Diſcedere quid ſit in lege ferenda. 22
 Derogare legi quid ſit. 27
 Dedititia libertas quæ & qui deditiij dicebantur. 34
 Deditiſionis formula. ibid.
 Dereſtarij qui ſint. 57
 Decumanus limes. 82
 Diple quid. 89
 Deicere de ponte. 108
 Dionyſij hiſtoria quo tempore ſcripta. 147
 Dos receptitia. 154
 Duodecim Tab. quo tempore ſcriptæ. 158
 de Diuorij & eorum formula. 164.
 Duellum & perduelles. 44. & 168
 Diem Romani qui incipiebant. 169
 Diuidi res quæ ſint. 179
 Diffiſus dies. 188
 Deſeſtatio, Deſeſtatum & Deſeſtari. 205
 Dionia etas. 222

E

Equites qui. 12. & 131
 Equites iudicia exercuerunt. 41. & 85
 Equitum & Senatorum diſtinctio. 85
 Equitis inſigne anulus. ead.
 de Emancipatione. 188. & ſeq.
 de Emptione & venditione. 177

F

Faſti dies & Faſtorum tabula. 19. & 69. & 186. & ſeq.
 Fulmen eſt ſolum comitiſtorum vitium. 22
 Femina in perpetua tutel. 47. & 48
 Fenus à fetu & de vnciatio fenore. 209.

INDEX.

200.60	
Feriarum genera quattuor	69
de Fascibus quadam	78
Fundus populus factus quid	84
de Furtis	181
Furtum per lancem & licium	183
Filius familias domini appellatione continetur	216
Fistula quinaria	224

G

Landem legere & glandifera arationes	193
--------------------------------------	-----

H

Asta centumviralis	33
Honorarium ius	56
Hybrida quid	149
Hæredum differentia	174
Hypotheca & pignoris differentia	206

I

Interrex legem ferre potuit	11
Intercessiones & impedimenta comiti- tiorum	21. & 22
Iudicum tabella triplex	24
Iurare in legem, & Iuramenti for- mula	25
Ius singulare est rogatio seu privile- gium	30
In Iudicio perduellionis voce non ta- bella suffragium ferebatur	44.
& 46	
Insigni regia ad Cōsules translata	78
Iuriconsultorum libri ad leges scripti referendi ad Iuliam & Papiam	79
Ius liberorum quinam impetrabant	113
Iudicum numerus	525. 121
Institutio est lex lata	159
Inuiorum ætas in centurijs	160
Iter quid & unde	167
Imaginaria venditio	178. & seq.

de Iniurijs	184
Iumentum nomine quid continetur	188
Iusti dies dati ad iudicatum facien- dum	189
Improbi & intestabiles	200
Iudicare quid	216

L

Legis nomine quid contineatur.	
Lex à legendo id est deligenda	
ead.	
Legati item.	ead.
Leges quare constitutæ.	ead.
Lex diuinum donum & inuentum.	
2	
Legis definitio ex Demosthene, Chry- sippo, Cicerone, Celio, & Vlpiano.	
2. & 3	
Legum Romanarum definitio.	3
Legum & plebiscitorum eadem po- testas.	ead.
Lex qualis esse debeat eiusque vir- tus.	4.5. & 6
Legum multitudo & frequentia & mutatio vitanda.	6
Legum varia denominationes & di- uisiones.	6.7. & 8
Legum tria capita apud Romanos.	9
Legem ferre qui potuerint.	11. & 12
Locus comitiarum.	13. & 14
Lex promulganda & scribenda.	20
Lex suadebatur & dissuadebatur.	
ead.	
Legis roganda forma.	23
Leges tabellariæ quattuor.	24
Leges scribebantur & in as incide- bantur.	25. & 26
Legis XII. tabul. appellatio unde.	26
Legum custodia quibus concessa.	
ead.	
Leges mutare. & abrogare an sit vi- tile vel non.	28.29. & 30

INDEX.

<i>Legibus soluti qui dicebantur.</i>	30	<i>tus.</i>	118
<i>Liberti dediti.</i>	34	<i>Nexus quid.</i>	179
<i>Lex tribus nundinis proponebatur.</i>		<i>Nox pronoclu.</i>	181
43		<i>Noxales actiones noxia noxa & noxius.</i>	191. & seq.
<i>Lictores duodecim primus Romulus habuit & unde & qui.</i>	78. 183. & 192		
<i>Lati clauium seu Latus clauus erat tunica latior.</i>	85		
<i>Libertatis modi multi</i>	93		
<i>Libertus Orcinus.</i>	94		
<i>Liberti Latini quid à ciuibus differrent.</i>	95		
<i>Liberti centenarij.</i>	116		
<i>Lustrum quid significet.</i>	134		
<i>Legitima tutela.</i>	165		
<i>Licia quid.</i>	183		
<i>Legis actiones & de actionibus ex XII. tab.</i>	185		

M

<i>Morbis comitalis.</i>	22
<i>Minores & maiores magistratus.</i>	49. & 98
<i>Maxima auspicia.</i>	ibid.
<i>Miscella lex id est Satyra.</i>	92
<i>Magistratus quib. comitijs & quomodo creabantur.</i>	101
<i>Militaris etas.</i>	136
<i>Manus pro potestate.</i>	170
<i>Matrona matrisfam. differentia. ead.</i>	
<i>Mancipi res & nec Mancipi.</i>	177. & seq.
<i>Moses & Inachus eadem tempestate vixerunt.</i>	181
<i>Morbus fonticus.</i>	188
<i>Murrata murrina & murriola potio.</i>	195
<i>Mortui olim laudabantur.</i>	198

N

<i>Nepos dicitur tunc ruer.</i>	1
<i>Nefasti dies.</i>	19. & 186
<i>Nundine quid.</i>	43
<i>Nundina facta facta.</i>	69
<i>Nummus argenteus primum signa-</i>	

<i>O Brogare quid sit.</i>	27
<i>Obnuntiare & obnuntiatio.</i>	33.
<i>& qui fieret.</i>	49. & 63
<i>Oculos parentibus liberi clandebar.</i>	
109	
<i>O letare quid.</i>	126
<i>Oves olim arietes.</i>	142

P

<i>Plebiscita legis nomen habent.</i>	3.
& 69	
<i>Privilegia item.</i>	ibid. & 107
<i>Plebis appellatione quid veniat.</i>	ibid.
<i>Plebiscitorum & legum eadem potestas.</i>	ibid.
<i>Privilegia leges de singulis lata, & prima singula.</i>	ibid. & 159
<i>Populus legum potestatem habebat.</i>	12
<i>Plebis diuisio & appellatio.</i>	ead.
<i>Prærogativa tribus.</i>	18
<i>Promulganda legis forma.</i>	20
<i>Pontes in suffragijs.</i>	24. & 108
<i>Princeps quomodo legibus solutus dicebatur.</i>	30. & 31
<i>Prætor Tutelæ.</i>	39. & 90
<i>Prætorum numerus & creatio.</i>	42
<i>Perduelles erant hostes.</i>	44
<i>Patricij qui dicebantur.</i>	47
<i>Prætor consulis erat collega.</i>	49
<i>Prætoris editam lex erat annua.</i>	56
<i>Prouinciarum ab Augusto diuisio.</i>	80
<i>Populus fundus factus quid.</i>	84
<i>Peregrini nomen quid significet.</i>	96.
& 168	

<i>Parentibus liberi & è contra oculos clandebar.</i>	109
<i>Patrem qui primus occidit Roma.</i>	122
<i>Pellex quid.</i>	130

Papi-

INDEX

Papirianum Ius.	ead.
Proletarij.	171
de Patria potestate & filij venditione & emancipatione.	162
Primus qui fabulam Roma docuit.	158
Perduelles qui.	168
Partus tempus decimo mense.	175
Patroni libertis nullo suo heredeverlito succedebant.	177
Primus Sernius rex as signavit.	ead.
Prætorialia porta & Prætores olim qui postea consules.	182
Prodigia unde dicta.	199
Parricida vocabatur quicumque ciuem interfecerat.	ead.
Portus pro domo.	ead.
Prædæ quid & unde.	
Pignus à pugno & differentia inter pignus & hypothecam.	206

Q

Virites à Curibus.	14
Quæstura primordium honorum.	55
Quinque pedum præcipio.	172
Quæstores parricidij & unde dicti Quæstores.	199

R

Reges quare constituti.	1
Romulus primus leges Romanis tulit.	2
Rogatio quid.	4
Respub. præmio & pæna continetur.	5
Rerumpubl. sex genera.	6
Rogare populum qui poterant & qui non.	11. & 12
Romanorum status ex tribus mixtis generibus constabat.	12
Romanorum tres ordines & eorum distinctio.	ibid.
Rogatio legis quomodo fiebat.	23. & 159
Rogatio aut privilegium ius est singulare.	30

Regia insignia.	78
Respotia quid.	81
Receptitius servus & recipere & Receptitia dos.	154
Receptitia actio.	ead.
Res diuidi.	179
Ricinium & Rica.	194
Reus dicitur uterque litigans.	206

S

Satus regis optimus, & mixtus melior.	6
Sanctio legis quid sit & eius exemplum.	10. 128. & 129
in Sanctione tria scribebantur.	11
Senatum habere qui potuerint.	11. & 225
Senatus cura.	12
Senatores qui.	ibid.
Suffragiorum tria genera & quid in ijs continebatur	24
Sortium æquatio & sortitio	ead.
Sitella vrna	ibid.
Sicarij à Sica & quid	53
Særi homines & sacrum animal	68
Sæcrata leges	132
Sponsaliorum contractus	83
Senatores latus clauus ab equitibus distinguebat	85
Senes depontani	108
Suffecti qui dicebantur	112
Satyræ quid & unde	133
Servus receptitius	154
Sestertius quatuor assibus aestimabatur & unde dictus	ead. & 173
Seniorum in centurijs ætas	160
Sui hæredes	174
Successionum ratio	173
Sublucare arbores	192
de Sepulchris & Solennitatibus funerum & sumptibus	193
Sanates qui dicti	202
Subnades	ibid.
Sodalitates	205
Senatorum nomina adscribebantur in Senatusconsultis	230

INDEX.

T		<i>de Testamentis</i>	173
<i>Tribunitia leges</i>	3. & 11. & 68	<i>Testari & detestari</i>	206
<i>Tributa comitia</i>	13. & 159	V	
<i>Tribus vnde Tribuni de earum origine nomine & vi</i>	14. 15. & 160	<i>Victoria vnde & Victoriatus nummus</i>	50. 118
<i>Tribus prerogativa</i>	18	<i>Vnciaria vsura</i>	60
<i>Tabella iudicum triplex</i>	24	<i>Venationes publica & priuata</i>	87
<i>Tabellariae leges quattuor</i>	ibid. & 43. & 64	<i>Vis armata, id est publica vis cotidiana id est priuata</i>	88
<i>Tribunis plebis Senatum habere ius fuit & Senatores sunt facti</i>	40	<i>Vindicta liber qui fiebat quid vindicta vindicta & qui priuus caliber factus. & vindex</i>	161. 92. 93
<i>Tribuni aerarii vnde dicti</i>	41. & 83	<i>Versus à quo tempore in pretio Roma fuerunt</i>	158
<i>Triumviri monetales</i>	52	<i>Via multiplices</i>	166
<i>Teli appellatio lata</i>	53	<i>de Vscapionibus</i>	167
<i>Tribuni auxilium ferebant & prehensionem non vocationem habebant</i>	54. & 99	<i>Vxorem habendi tres modi & vxorum differentia</i>	168
<i>Tribuni plebis nullum diem abesse Roma poterant</i>	59	<i>Vsurpata vxor trinotio</i>	169
<i>Templum quid</i>	63. & 225	<i>Venitio imaginaria</i>	178
<i>Testamenti facta adoptio</i>	71	<i>de Vocatione in ius</i>	187
<i>Togam Græci τήχιον appellant</i>	78. & 197	<i>Viuendi verbo qua continentur</i>	190
<i>de Tutelis</i>	165	<i>Vnciarum fenus</i>	200
<i>de Tigno iuncto & tigni appellatio. quid contineat</i>	166	<i>Vas est sponsor in re ovinati & pro præde accipitur aliquando.</i>	202
<i>Trimotij vscapio</i>	169		

FINIS.

A V T O R V M Q V I A B A N T O N .
A V G V S T I N O C I T A N T V R N O M I N A .

Ristoteles.
Aphthonius.
Ausonius.
Appianus.
Asconius Pedianus.

D. Augustinus.
Aelianus.
Autor ad Herenn.
Arnobius.
Ammianus Marcell.
Athenaus.
Alciatus.
Alexander Aphrodis.
Accursius.
Boëtius.
Budaus.
Baifius.
Cicero.
Catullus.
Crinitus.
Censorinus.
Cassiodorus.
Demosithenes.
Diodorus Siculus.
Dionys. Halicarnassaus.
Diogenes.
Donatus.
Dion.
Diomedes.
Eutropius.
Eusebius.
Fortunatianus.
Fabius maior.
Florus.
Frontinus.
Gellius.
Horatius.
Hermogenes.
Harmenopolus.
Herodotus.
Hippocrates.
Haloander.
Iosephus.
Isidorus.

Isocrates.
Juvenalis.
Iurisperiti fere omnes, & Imperatores.
Linus.
Lysius.
Lilius Tancellus.
Lactantius.
Lampridius.
Macrobius.
Martialis.
Nonius Marcellus.
Ovidius.
Polybius.
Plinius uterque.
Plutarchus.
Plato.
Plautus.
Paterculus.
Placentinus.
Persius.
Priscianus.
Quintilianus.
Stobaeus.
Suetonius.
Sex. Pompeius.
Strabo.
Servius.
Suidas.
Seneca.
Salustius.
Tacitus.
Terentius.
Thucydides.
Tertullianus.
Varro.
Virgilius.
Valer. Maxi.
Vopiscus.
Vrbicus.
Valerius Probus.
Vines.
Xenophon.

F I N I S .

118079